

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4(36)

Чернігів 2023

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-4(36)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 14 від 22.12.2023). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612 (зі змінами від 09.02.21 № 157), відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2023. – № 4(36). – 390 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)**Головний редактор:**

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюннюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний за випуск:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 4(36)

Chernihiv 2023

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-4(36)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 14 від 22.12.2023). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612 (as amended from 09.02.21 № 157), according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2023. – № 4(36). – 390 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)**Chief Editor:**

Dubyna M.V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T.A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A.V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashtanskyi M.M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V.G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye.A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O.V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M.P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N.V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N.I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K.S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I.G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible for release:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Дубина М., Сердюк Д.</i> Забезпечення сталого розвитку України в умовах невизначеності та турбулентності зовнішнього середовища	9
<i>Дрожжин Д., Дрожжин М.</i> Роль економічної безпеки у формуванні та реалізації стратегій сталого розвитку	26
<i>Ремньова Л., Хмелевський С.</i> Диджиталізація процесів управління персоналом як сучасний тренд розвитку інноваційних HR-технологій	35
<i>Шадура-Никипорець Н., Мініна О., Дерій Ж.</i> Структурні трансформації економіки: вплив війни та пошук нової економічної парадигми для України	49
<i>Омельчук Д.</i> Соціальна відповідальність підприємства в контексті екологічного розвитку.....	61
<i>Панасюк О.</i> Цифровізація процесу оцінювання персоналу як стратегічний напрям вдосконалення управління персоналом компанії	72
<i>Храпкін О.</i> Стратегічне управління інформаційною безпекою підприємства: сучасні підходи та виклики	86

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Вінтоняк А., Вакун Н.</i> Методи екологічного менеджменту як інструмент впливу на економічний розвиток держави	95
<i>Забаштанський М., Забаштанська Т.</i> Сучасні аспекти стратегічного планування функціонування та розвитку суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я в умовах цифровізації	103
<i>Попело О., Лопашук І.</i> Управління капіталізацією агропромислових підприємств у контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки	112
<i>Готько Н., Павлишинець Н.</i> Аграрна складова забезпечення збалансованого розвитку сільських територій.....	124
<i>Олифіренко Ю., Сидоренко Г.</i> Напрями адаптації логістичної діяльності торговельних підприємств до умов воєнного стану	133
<i>Повна С., Сакун В.</i> Трансформація сервіс-менеджменту міських ветеринарних клінік як засіб підвищення їхньої конкурентоспроможності.....	145
<i>Сивицька І.</i> Метод формалізації бізнес-процесів у консалтингу	154
<i>Соломаха І., Раскін В.</i> Аналіз та прогноз розвитку автомобільного парку України: відокремлення реальності від реєстрації та системний погляд на майбутнє	165
<i>Колот О.</i> Логістика промислових підприємств під час воєнного стану	174

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Іванова Н.</i> Трансформація потенціалу регіональних економічних систем: наслідки повномасштабного вторгнення та перспективи повоєнного відновлення.	183
--	-----

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Іващенко А., Гонта О.</i> Розвиток інновацій на ринку кредитних послуг України в системі національної економіки	207
<i>Парубець О.</i> Цифрові інструменти управління місцевими фінансовими ресурсами	225

<i>Тульчинська С., Волок А.</i> Роль імпорт-інвестування у забезпеченні сталого розвитку.....	238
<i>Шишкіна О.</i> Глобалізація та її вплив на функціонування і розвиток валютних ринків.....	249
<i>Щур Р., Мацьків В., Солоджук Т.</i> Стратегії формування фінансового капіталу в сучасних умовах: досвід аграрного сектору	267
<i>Кальченко О., Зеленська О., Лесун С.</i> Фінансова поведінка домогосподарств у контексті розвитку поведінкових фінансів.....	280
<i>Панченко О., Садчикова І.</i> Вплив цифрових технологій на розвиток страхового бізнесу.....	291
<i>Донкоглова Т., Решетилів Д.</i> Види монетарних інструментів та особливості їх використання для стимулювання економічного розвитку держави	302
<i>Тарасенко А.</i> Забезпечення трансформації сфери фінансових послуг в умовах сталого розвитку національної економіки.....	316
<i>Мурашківська І., Барилко А.</i> Теоретичні положення здійснення банківського кредитування домогосподарств	325
<i>Хелемський В.</i> Тренди фінансування капітальних інвестицій у забезпечення цілей сталого розвитку економіки України	338
<i>Чийпеш Н., Белінській Ю.</i> Інституційне забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку	352
<i>Чут М.</i> Вартісноорієнтоване управління підприємством в умовах воєнного стану: особливості та проблеми.....	365
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	375

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Dubyna M., Serdiuk D.</i> Ensuring sustainable development of Ukraine in the uncertain and turbulent environment	9
<i>Drozhzhyn D., Drozhzhyn M.</i> The role of economic security in the formation and implementation of sustainable development strategies	26
<i>Remnova L., Khmelevskiy S.</i> Digitalization of personnel management processes as the current trend of the innovative HR-technologies development	35
<i>Shadura-Nykporets N., Minina O., Derii Zh.</i> Structural transformations of the economy: impact of the war and the search of a new economic paradigm for Ukraine	49
<i>Omelchuk D.</i> Social responsibility of the enterprise in the context of environmental development	61
<i>Panasiuk O.</i> Digitalization of the personnel evaluation process as a strategic approach for improving the company's personnel management	72
<i>Khrapkin O.</i> Strategic management of enterprise information security: modern approaches and challenges	86

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Vintonyak A., Vakyn N.</i> Methods of environmental management as a tool for influencing the economic development of the state	95
<i>Zabashchanskiy M., Zabashchanska T.</i> Current aspects of strategic planning of the functioning and development of healthcare business entities in the conditions of digitalization	103
<i>Popelo O., Lopashchuk I.</i> Capitalization management of agricultural enterprises in the context of ensuring financial and economic security	112
<i>Hotko N., Pavlyshynets N.</i> Agrarian component ensuring balanced development of rural areas	124
<i>Olyfirenko Yu., Sydorenko H.</i> Directions of adaptation of logistics activities of trade enterprises to the conditions of martial law	133
<i>Povna S., Sakun V.</i> Transformation of service management of city veterinary clinic as a means of increasing their competitiveness	145
<i>Syvytska I.</i> The method of formalizing business processes in consulting	154
<i>Solomakha I., Raskin V.</i> Analysis and forecast of the development of Ukraine's vehicle park: separation of reality from registration and a systemic view of the future	165
<i>Kolot O.</i> Logistics of industrial enterprises during martial law	174

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT
OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Ivanova N.</i> Transformation of the potential of regional economic systems: consequences of a full-scale invasion and prospects for post-war reconstruction	183
---	-----

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Ivashchenko A., Gonta O.</i> Development of innovations in the credit services market of Ukraine in the system of the national economy	207
<i>Parubets O.</i> Digital tools to manage local financial resources of territorial communities	225

<i>Tulchynska S., Volok A.</i> The role of impact investment by providing sustainable development	238
<i>Shyshkina O.</i> Globalization and its impact on the functioning and development of foreign exchange markets	249
<i>Shchur R., Matskiv V., Solodzhuk T.</i> Financial capital formation strategies in modern conditions: experience of the agricultural sector.....	267
<i>Kalchenko O., Zelenska O., Lesun S.</i> Financial behavior of households in the context of the development of behavioral finance	280
<i>Panchenko O., Sadchykova I.</i> The influence of digital technologies on the development of the insurance business	291
<i>Donkohlova T., Reshetylov D.</i> Types of monetary tools and features of their use to stimulate economic development of the state	302
<i>Tarasenko A.</i> Ensuring the transformation of the financial services sector in the conditions of national economy sustainable development	316
<i>Murashkovska I., Barylko A.</i> Theoretical provisions of bank lending to households.....	325
<i>Khelemyskyi V.</i> Trends in financing capital investments to ensure the goals of sustainable development of the economy of Ukraine	338
<i>Chyipesh N., Belinskyi Yu.</i> Institutional support for innovative development of the credit market	352
<i>Chut M.</i> Value-oriented enterprise management in the conditions of marital state: features and problems.....	365
BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	375

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-9-25](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-9-25)

УДК [330.34:502.131.1](477)

JEL Classification: Q01

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). **Scopus Author ID:** [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

Денис Сердюк

аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: denysserdiuk@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-5186-5909>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ТУРБУЛЕНТНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуто теоретичні положення забезпечення сталого розвитку суспільства в умовах невизначеності та турбулентності його функціонування. Зокрема, проаналізовано сутність сталого розвитку, визначено основні причини невизначеності й нестаціонарності економічного розвитку, обґрунтовано цілі такого розвитку. На основі аналізу індексу сталого розвитку було визначено сучасні тенденції впровадження моделі такого розвитку в країнах. Також досліджено ретроспективні та сучасні тенденції впровадження моделі сталого розвитку в Україні, конкретизовано вплив війни на можливості використання такої моделі в країні та обґрунтовано важливість її використання у період відновлення країни з метою забезпечення подальшого стійкого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток; національна економіка; нестабільність; стале фінансування; економічна турбулентність.

Рис.: 4. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство за загальносвітовими підходами повинно функціонувати й розвиватися на засадах сталого розвитку. Концепція такого розвитку передбачає гармонійну взаємодію людини та навколишнього середовища, у якому вона є та забезпечує свою життєдіяльність. Передусім забезпечення моделі сталого розвитку суспільства пов'язане з трансформацією принципів функціонування економічної системи суспільства. Історично в період поступового розвитку господарських відносин навколишнє середовище розглядалося людством як джерело передусім необхідних ресурсів для забезпечення життєдіяльності та подальшого розвитку. Проте з часом стало зрозуміло, що природні ресурси вичерпні й розвиватися виключно на основі екстенсивного способу виробництва не можна. Це сприяло філософському переосмисленню ролі навколишнього середовища в розвитку світового господарства та пошуку нових принципів, використання яких сприятиме подальшому економічному розвитку суспільства у поєднанні з об'єктивною необхідністю збереження навколишнього середовища, пошуку шляхів забезпечення гармонійної взаємодії людини та природи в процесі її господарської діяльності.

© Максим Дубина, Денис Сердюк, 2023

Беззаперечно, забезпечити сталий розвиток суспільства можливо лише через залучення значних фінансових ресурсів, оскільки впровадження сучасних інновацій, які сприяють трансформації соціальних, екологічних та економічних систем на засадах сталості, потребує значних інвестицій. Це складно реалізовувати країнам, у яких таких ресурсів немає, а сприятливість інвестиційного клімату не є достатньою. Особливо складним є впровадження моделі сталого розвитку в умовах нестабільності, турбулентності зовнішнього середовища, коли економічні суб'єкти втрачають частину власних ресурсів і намагаються раціонально використовувати наявні. При цьому всі кошти, які були раніше використані для забезпечення власного розвитку на засадах сталості, можуть за несприятливих обставин бути втраченими через неможливість підтримувати використання відповідних інновацій, необхідність скорочення інвестицій у розбудову окремих галузей та підприємств, дефіцит ресурсів для завершення вже розпочатих об'єктів. Таким чином, є потреба у проведенні додаткових досліджень у напрямку вивчення процесу забезпечення сталого розвитку суспільства в умовах невизначеності.

Україна сьогодні перебуває у надскладних умовах власного розвитку. Війна призвела до складних економічних, екологічних та соціальних потрясінь, наслідки яких поки що лише поглиблюються. Відповідно всі процеси, зусилля, які були спрямовані на формування умов для саме сталого розвитку країни були нівельовані та виявилися частково марними. Проте, прагнення України інтегруватися до економічного простору ЄС вимагає також прийняття і базових принципів функціонування європейських країн, центральним напрямком національних стратегій розвитку яких є саме забезпечення сталого розвитку. Окреслене актуалізує питання проведення нових досліджень у сфері забезпечення сталого розвитку України в умовах сучасних турбулентних процесів в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку розглядалися в роботах багатьох науковців. Серед українських науковців, які активно займаються дослідженням питань сталого функціонування українського суспільства, сталого фінансування, впровадження зеленої економіки можна виокремити таких: С. О. Біла, В. Г. Воронкова, Ж. В. Дерій, Н. В. Іванова, Г. Капінос, Г. Ю. Карпенко, Н. Г. Метеленко, Н. В. Павліха, О. В. Попело, О. О. Резнікова, М. В. Руда, І. З. Сторонянською, С. О. Тульчинська, І. О. Цимбалюк, Н. Т. Шадура-Никипорець.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, попри численні наукові праці у сфері сталого розвитку, питання впровадження моделі такого розвитку для України залишається актуальним. Як уже зазначалось, у сучасних умовах протистояння зовнішній агресії звичайно зазначені питання особливо не розглядаються як актуальні, що є цілком зрозуміло. Однак поступово після завершення війни та стабілізації економічного життя в країні ці питання актуалізуються і необхідно буде шукати нові шляхи підтримки впровадження моделі сталого розвитку. Ці питання поки що досліджені фрагментарно.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичних положень забезпечення сталого розвитку України в умовах невизначеності та турбулентності зовнішнього середовища, у якому сьогодні перебуває країна.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо дослідження з обґрунтування сутності сталого розвитку та особливостей цієї концепції розвитку сучасного суспільства. У переважній більшості наукових робіт цей вид розвитку розглядається як розвиток, який відбувається сьогодні за умов збереження його можливостей у майбутньому. Також у науковій літературі трапляється значна кількість наукових робіт, які присвячені забезпеченню сталого розвитку в різних сферах суспільства, включаючи національну економіку та її окремі галузі.

До особливостей концепції сталого розвитку економіки належать такі:

1) необхідність одномоментного розвитку економічної, соціальної та екологічної систем функціонування суспільства, гармонійне поєднання базових цілей розвитку таких систем, оскільки часто такі цілі можуть суперечити одна одній;

2) пов'язана з необхідністю збереження навколишнього середовища, умов життєдіяльності для майбутніх поколінь, забезпечення для них спроможності й надалі покращувати власні умови життя та здійснювати гармонійний розвиток суспільства;

3) необхідність зміни відношення людини до природи, навколишнього середовища, трансформація світогляду громадян, зміна інституціональних умов функціонування та розвитку суспільства;

4) необхідність забезпечення збереження навколишнього середовища, в якому розвивається суспільство, дбайливе ставлення до невідновлювальних економічних ресурсів;

5) необхідність формування макроекономічної та макрофінансової стабільності в країні для забезпечення впровадження зазначеної концепції, оскільки лише в країнах із високим рівнем доходів громадян та належним рівнем освіти можливо комплексно забезпечити умови для сталого розвитку;

6) необхідність впровадження на рівні держави, формування відповідної державної політики з конкретизацією методів та інструментів стимулювання економічних процесів у суспільстві для впровадження проєктів сталого розвитку суспільства;

7) забезпечення багатоканальності фінансування сталого розвитку суспільства, побудова складної системи децентралізованих фінансових відносин в країні для стимулювання реалізації проєктів, які дозволяють підтримувати впровадження такого розвитку [2; 3; 11].

Забезпечити розвиток національної економіки на засадах сталості в періоди шоків викликів досить складно, оскільки більшість суб'єктів господарювання намагаються в такі періоди вижити та протидіяти деструктивному впливу зовнішніх чинників. До таких викликів, з якими може зіткнутися суспільство та національна економіка, можна віднести такі:

- воєнна агресія, військові дії на території країни або поблизу її кордонів, що зумовлює низку складних та складнопрогнозованих економічних та соціальних процесів;
- громадянські війни, загострення проблем у політичному житті країни, масові демонстрації та протести;
- складні деструктивні процеси у розвитку національної економіки, виникнення та розгортання світових економічних криз;
- погіршення відносин із сусідами, торговельні війни, економічні блокади товарів, закриття кордонів для перетину громадянами;
- екологічні катастрофи та їхній деструктивний вплив на розвиток суспільства, міграцію населення, економічний спад;
- кліматичні зміни, які поступово відбуваються в країні;
- світові епідеміологічні кризи, їх швидке поширення та подальша світова економічна рецесія;
- революції, політична нестабільність, постійна зміна влади, захоплення влади окремими особами;
- складна внутрішня політика, масові арешти, переслідування громадян, нав'язування нової ідеології та моделі економічного розвитку;
- терористичні атаки, які можуть мати систематичний характер і впливати на функціонування суспільства, підривати економічний розвиток країни, її співпрацю з іншими країнами та міжнародними інститутами та інші виклики [4; 7].

До основних цілей сталого розвитку суспільства за даними ООН прийнято відносити такі: подолання бідності; подолання голоду; міцне здоров'я та добробуту; якісна освіта; гендерна рівність; чиста вода та належні санітарні умови; доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності; сталий розвиток міст та спільнот; відновлювальне споживання та виробництво; пом'якшення наслідків зміну клімату; збереження морських ресурсів; захист екосистем суші; мир, справедливість та сильні інститути; партнерство заради стійкого розвитку [1; 11].

Урахування окреслених цілей у процесі створення та реалізації стратегії розвитку національної економіки дозволяє забезпечити перехід до поступового її гармонійного розвитку. При цьому, впроваджуючи досягнення зазначених цілей, національна економіка зазнає структурних змін, формуються нові галузі господарства, суб'єкти підприємницької діяльності активно починають здійснювати ті види економічної діяльності, які раніше не розвивалися, або яких взагалі не було. До таких галузей та напрямів національної економіки варто віднести відновлювальну енергетику, органічне природне агропромисловство тощо. У процесі реалізації концепції сталого розвитку фактично всі сфери та галузі національного господарства зазнають впливу. Це відбувається в процесі поступового впровадження підприємствами сучасних технологій, які дають можливість економити ресурси, насамперед енергетичні,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

забезпечити зростання продуктивності виробництва і т. ін. Це своєю чергою стимулює інші галузі розробляти такі технології, виробляти їх для різних галузей господарства. Таким чином в моделі сталого розвитку фактично всі суб'єкти підприємницької діяльності поступово залучаються до досягнення цілей такого розвитку. При цьому провідну роль відіграють органи державної та місцевої влади, які формують сприятливі умови для розвитку національної економіки на засадах сталості.

Розглянемо особливості запровадження концепції сталого розвитку у світі. Для цього проведемо аналіз комплексного індексу сталого розвитку, який визначається для всіх країн світу кожного року на основі аналізу зміни показників за кожною із визначених в концепції сталого розвитку цілей. Методологія обчислення такого індексу є складною, оскільки аналізується досить широкий спектр макроекономічних, соціальних, фінансових та інших видів показників. На рис. 1 представлено відповідну інформацію.

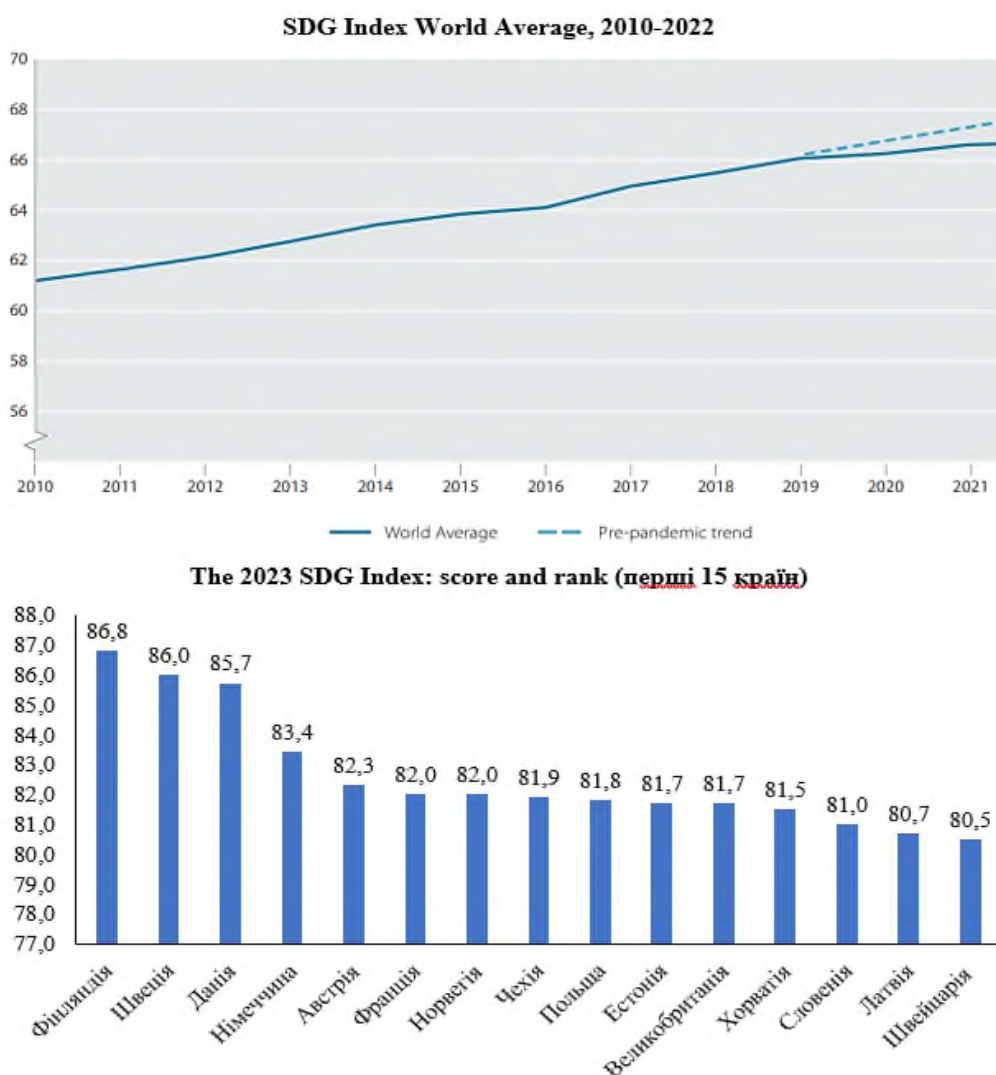

Рис. 1. Інформація про індекс сталого розвитку

Джерело: Sustainable development report 2023 Implementing the SDG Stimulus Includes the SDG Index and Dashboards [13]

Таким чином, дані рис. 1 показують, що протягом 2010-2022 рр. у світі індекс сталого розвитку постійно зростає, що свідчить про ефективність використовуваних урядами більшості розвинутих країн світу заходів для впровадження моделі сталого розвитку. Беззаперечно, на зміну цього індексу впливають світові тенденції в розвитку національної економіки, функціонування світової фінансової системи. Це підтверджується даними рис. 1, на якому видно, що COVID-19 значно сповільнив розвиток світової економіки на засадах сталості, що є цілком логічним, враховуючи і зниження темпів розвитку світової економіки загалом унаслідок пандемії.

Лідерами серед усіх країн світу за темпами побудови моделі сталого економічного розвитку є скандинавські країни, з-поміж яких варто виділити Фінляндію, Швецію, Данію. Загалом, що є цілком логічним, найбільш економічно розвинуті країни демонструються і високі темпи сталого розвитку. Проте серед всіх країн світу саме країни Європи посідають провідні позиції в цьому рейтингу, що свідчить про їхній позитивний досвід у впровадженні моделі сталого розвитку національної економіки. Також результати визначення індексу сталого розвитку корелюють і з результатами індексу глобальної конкурентоспроможності країн. Це дає підстави стверджувати, що побудова саме інноваційної моделі економіки є важливою умовою забезпечення її сталого розвитку саме в довгостроковій перспективі.

У країнах, які розвиваються і перманентно зіштовхуються з наслідками складних деструктивних процесів у власному функціонуванні, процес становлення моделі сталого розвитку здійснюється переважно досить складно й поступово. Подолання наслідків таких деструкцій є складним завданням, вирішення якого потребує часу, ресурсів та інституційної спроможності впроваджувати необхідні реформи. При цьому одночасно забезпечити високий рівень впровадження проєктів для розбудови суспільства на засадах сталості інколи складно, що пов'язано з дефіцитом фінансових ресурсів.

Однак унікальність моделі сталого розвитку полягає в тому, що в процесі реалізації відповідних заходів із запровадження такої моделі функціонування національної економіки, трансформується і фінансова система країни, виникають нові інструменти залучення коштів. Саме тому навіть і в післяшоковому періоді відновлення національної економіки впровадження моделі сталого розвитку є доцільним і в сучасних реаліях розвитку світового господарства необхідним. Фактично значна кількість сучасних інновацій, які забезпечують зростання рівня конкурентоспроможності національного господарства, спрямовані на підвищення ефективності використання природних ресурсів, забезпечення гармонійного розвитку між людиною, природою та суспільством [8; 12].

Розглянемо детальніше особливості забезпечення сталого розвитку в післяшоковий період економічного відновлення. Для цього розглянемо досвід України як країни, яка перманентно стикається з непередбачуваними за

масштабами кризовими явищами, які приводять до значного погіршення макроекономічного розвитку країни, а відновлення докризових показників розвитку завжди відбувається складно і тривалий час.

На рис. 2 представлено інформацію про індекс сталого розвитку країн Східної Європи та країн Балтії, які мали однакові з Україною висхідні умови для власного розвитку після розпаду Радянського Союзу.

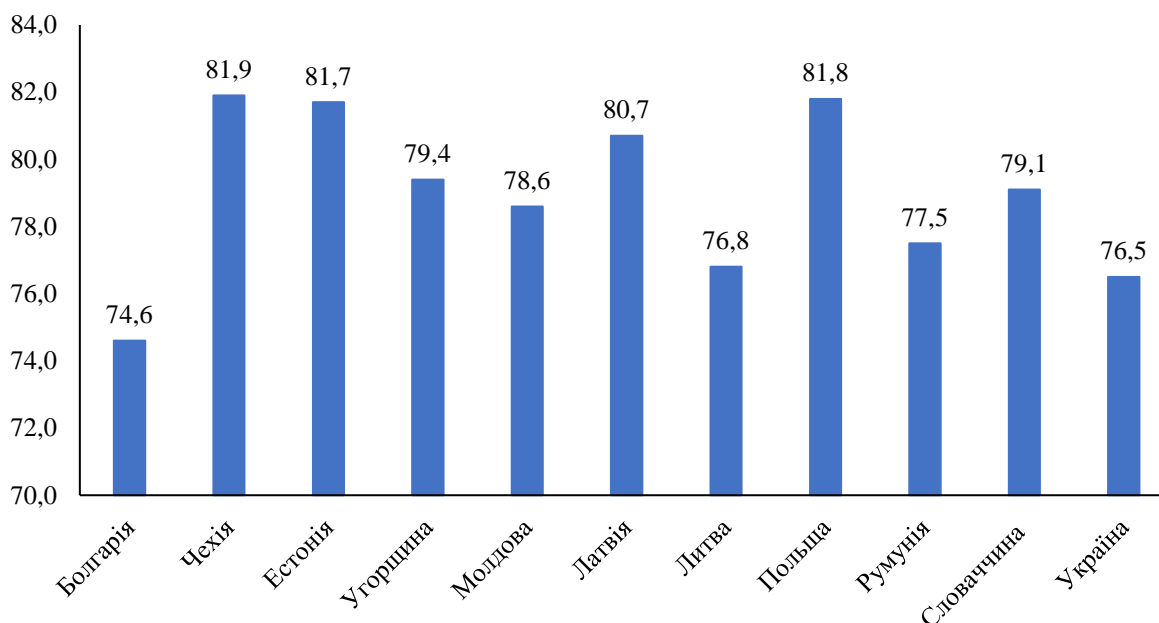

Рис. 2. Індекс сталого розвитку країн Східної Європи та країн Балтії

Джерело: Sustainable development report 2023 Implementing the SDG Stimulus Includes the SDG Index and Dashboards [13]

Враховуючи історичну ретроспективу розвитку країн Східної Європи та балтійських країн протягом останніх тридцяти років, варто зазначити, що переважна більшість із них змогли побудувати модель ринкової економіки, стати частиною Європейського Союзу та забезпечити високі темпи власного економічного розвитку. Проте з позиції вивчення сучасних тенденцій впровадження концепції сталого розвитку ситуація виглядає інакшою. Дані рис. 2 засвідчують, що серед усіх визначених країн найнижчий показник індексу сталого розвитку у Болгарії (74,6), Литви (76,8), України (76,5). Звичайно, у загальному рейтингу всіх країн за окресленим індексом позиції всіх держав є досить високими. Однак для європейських країн – посередніми, враховуючи провідну роль цих держав у впровадженні моделі сталого економічного розвитку.

На фоні представлених країн Україна серед усіх країн Східної Європи та країн Балтії посідає місце нижче середнього для цих країн показника (78,96). Проте недостатні темпи економічного розвитку України загалом та, відповідно, впровадження моделі сталого розвитку обумовлюються значною кількістю зовнішніх та внутрішніх шоків політичного, економічного та

соціального характеру, які деструктивно впливають на загальний економічний розвиток країни. Розглянемо такі кризові ситуації та їх вплив на функціонування національного господарства більш детально.

Протягом останніх двадцяти років України зіштовхувалася із низкою деструктивних та складних соціальних, економічних та політичних викликів. Першим соціальним конфліктом, який відбувся в історії країни є Помаранчева революція та політична криза 2004 р., яка, з одного боку, оголила вже накопичені в українському суспільстві суперечності, а з іншого – можна сказати «відкрила країну» для іноземних інвесторів та активних змін. У подальші роки обсяги прямих іноземних інвестицій значно збільшилися до країни, реформувався фінансовий сектор, промисловий сектор досяг свого найкращого розвитку з часу проголошення незалежності держави. У 2005-2007 рр. ВВП України зростав швидкими темпами, інколи до 7,0 % річних. 2005-2007 рр. – період зростання добробуту українців та активний розвиток більшості галузей та сфер національного господарства, що відбувалося за рахунок доступних та недорогих ресурсів фінансових установ. Проте, фінансово-економічна криза 2007-2008 рр. різко негативно вплинула на економіку України, знизилися темпи економічного зростання, значного негативного впливу зазнала сфера фінансових послуг, діяльність іноземних банків. Фактично країна сьогодні відчуває ті зміни, які були викликані наслідками фінансово-економічної кризи.

Новий етап стохастичного розвитку економіки України почався у 2014 р. – року Революції Гідності. Складна політична ситуація в країні зумовлена політичною кризою, напруженням у відносинах із сусідніми країнами, що призвело до анексії Криму російською федерацією, війні на сході країни, проведенням антитерористичною операції і формуванням у довгостроковій перспективі складної безпекової ситуації на сході країни. 2014-2015 рр. були до 2022 р. найгіршими з економічної, соціальної сторони в історії країни. Відновлення економічного розвитку відбувалося досить тривалий час, а в деяких секторах господарства і на сьогодні не досягнуті показники 2013 р. (пройшло вже десять років).

Як і у всьому світі економіка України після її відновлення зазнала також негативного впливу від поширення COVID-2019. Саме у 2020 р. у країні відбувся спад темпів економічного розвитку. Проте, в порівнянні з 2008 та 2014 рр. економіка країни не зазнала такого руйнівного впливу.

2022 р. став переломним роком для України й українців. Розпочата російською федерацією війна торкнулася кожної української родини і звичайно негативно вплинула на функціонування всіх сфер суспільства. Наслідки вторгнення агресора в майбутньому необхідно ще буде проаналізувати та визначити.

На рис. 3 представлено окремі макроекономічні показники розвитку національного господарства України, які відображають загалом усі вищеописані складні соціальні та економічні події в історії країни.

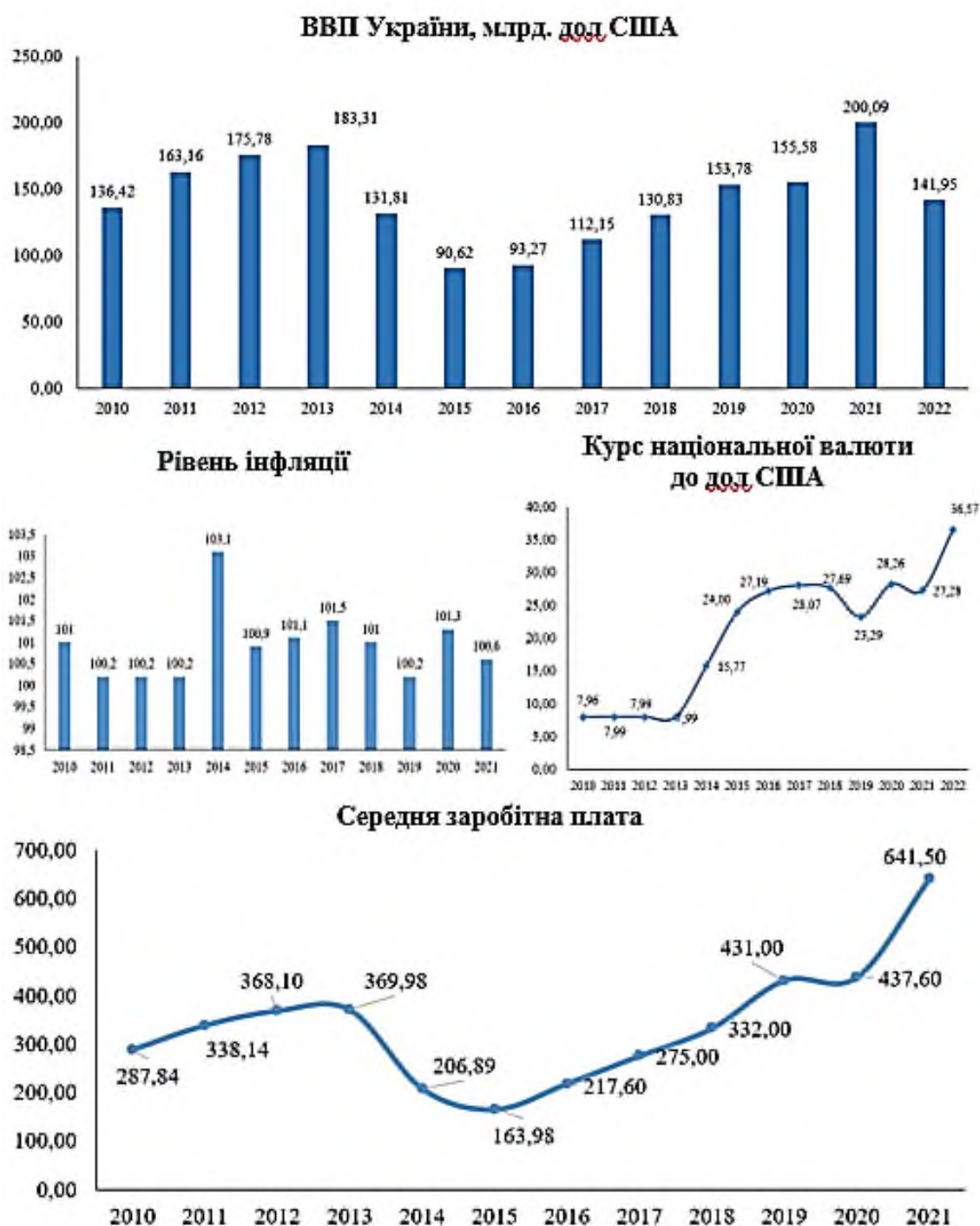

Рис. 3. Показники макроекономічного розвитку України

Джерело: складено авторам

Таким чином, можна констатувати, що економічний розвиток України характеризується періодичною нестабільністю розвитку політичної, соціальної та економічної систем суспільства, що постійно деструктивно впливає на функціонування національного господарства країни, якості та рівня життя громадян. Дані рис. 3 лише підтверджують це, оскільки чітко демонструють значний спад ВВП країни у 2015 р., у 2022 р. Відновлення цього

показника після його різкого спаду у 2015 р. відбулося лише у 2018 р., а показник 2013 р. – у 2021 р. (через вісім років). У 2022 р. після вторгнення російської федерації на територію України ВВП країни зменшився на 30 %, до рівня 2018-2019 рр.

Представлені на рис. 3 інші макроекономічні показники також демонструють періодичні кризові процеси у розвитку економіки України. При цьому, якщо індекс інфляції в країні після проведення радикальної та якісної реформи в банківському секторі вдалося стабілізувати та забезпечити впровадження ефективної монетарної політики Національним банком України, то офіційний курс гривні щодо долара США після значного зниження обсягів золото-валютних резервів у 2013 р. різко знизився і національна валюта України девальгувала більше ніж тричі за 2014-2016 рр. Звичайно це вплинуло на економічний розвиток, реальний рівень доходів громадян. У 2015 р. середня заробітна плата в країні за офіційними даними складала 163,98 дол. США, хоча у 2013 р. була на рівні 369,98 дол. США. Даний показник 2013 р. буде досягнуто в країні лише у 2019 р. (через шість років). У 2021 р. у країні був зафіксований найвищий рівень середньої заробітної плати в країні – 641,5 дол. США.

Цілком зрозуміло, що наслідки війни для України як незалежної країни є дуже руйнівними, а втрати колосальними. Немає жодного регіону країни, який би не піддавався ракетному обстрілу. Серед основних наслідків військової агресії сьогодні можна виділити такі:

- значні жертви серед військових та цивільного населення, мільйони мігрантів, які виїхали до різних країн з метою захисту власного життя;
- захоплення території країни та її окупація;
- суттєве руйнування інфраструктури країни (десятки зруйнованих мостів, кілометри зруйнованих доріг, аеропорти, логістичні центри, залізничні вокзали, об'єкти теплової електроенергетики, портова інфраструктура і т. ін.);
- потужні ракетні обстріли привели до значного руйнування енергетичної інфраструктури країни, а руйнування Каховської ГЕС та окупація Запорізької АЕС мали значний вплив на забезпечення громадян та промисловий сектор електроенергією;
- мінування колосальної території країни, особливо сільськогосподарських угідь, зокрема посівних площ, негативно відобразилося на обсягах виробленої сільськогосподарської продукції, яка відігравала одну з ключових позицій в експорті країни;
- руйнування соціальної інфраструктури (шкіл, закладів охорони здоров'я, університетів), пам'яток культури та інші наслідки [6; 10].

Звичайно впроваджувати проекти, які б сприяли сталому розвитку країни саме в період війни доволі складно, оскільки пріоритетними стають питання безпеки, розвитку оборонного комплексу, забезпечення потреб військових та соціального захисту громадян.

Протягом багатьох років в Україні постійно пропагувалася ідея впровадження моделі сталого розвитку країни. Проте створити умови для її побудови

в цілому не вдалося. Причини були різні. У критичні роки на це не вистачало фінансових ресурсів. У роки економічного піднесення увага фокусувалася виключно на реалізації окремих об'єктів в екологічній, енергетичній сферах, які були покликані покращити стан навколишнього середовища. Проте в реальності концепція сталого розвитку в Україні не набула масової підтримки як з боку органів державної влади й місцевого самоврядування, так і з боку суб'єктів підприємницької діяльності. Малий та середній бізнес завжди шукав шляхи виживання в непростому інституційному середовищі, а державні інститути керувалися насамперед політичними мотивами.

Однак, серед проєктів, які цілком можливо віднести до проєктів, що забезпечують сталий розвиток суспільства, формують умови для дбайливого ставлення до навколишнього середовища можна віднести проєкти у сфері зеленої енергетики, а саме: будівництво вітрових електростанцій, малих гідроелектростанцій, побудова на півдні країни сонячних електростанцій, поступове впровадження технологій ощадливого використання води. Проте, в сучасних умовах значна кількість з побудованих об'єктів була вже зруйнована і багато з них не можна відновити. Руйнування Каховської ГЕС створило екологічну катастрофу на півдні країни, наслідки якої ще доведеться вивчити.

На рис. 4 представлено інформацію про особливості впровадження моделі сталого розвитку в Україні у 2023 р. Як вже зазначалося у цей рік за показником індексу сталого розвитку Україна отримала 76,5 балів, що відповідає 38-му місцю зі 166 країн, які були залучені до аналізу. Відповідно для визначення індексу сталого розвитку проводиться дослідження досягнень країни за рік за всіма цілями сталого розвитку.

Серед усіх цілей сталого розвитку в Україні досягнуто лише одну ціль - скорочення нерівності, що свідчить про розвиток українського суспільства, розуміння необхідності забезпечення рівних прав для різних категорій громадян. Особливо це спостерігається сьогодні, під час війни, коли всі громадяни активно беруть участь у захисті країни.

Проте за досягненням інших цілей Україна значно поступається розвинутих країнам. Зокрема залишаються значні виклики для досягнення таких цілей як подолання голоду; гендерна рівність; чиста вода та належні санітарні умови; доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання, промисловість, інновації та інфраструктура; сталий розвиток міст та спільнот; відновлювальне споживання та виробництво; збереження морських ресурсів. Складною залишається ситуація з досягненням таких цілей як міцне здоров'я та добробуту; захист екосистем суші; мир, справедливість та сильні інститути.

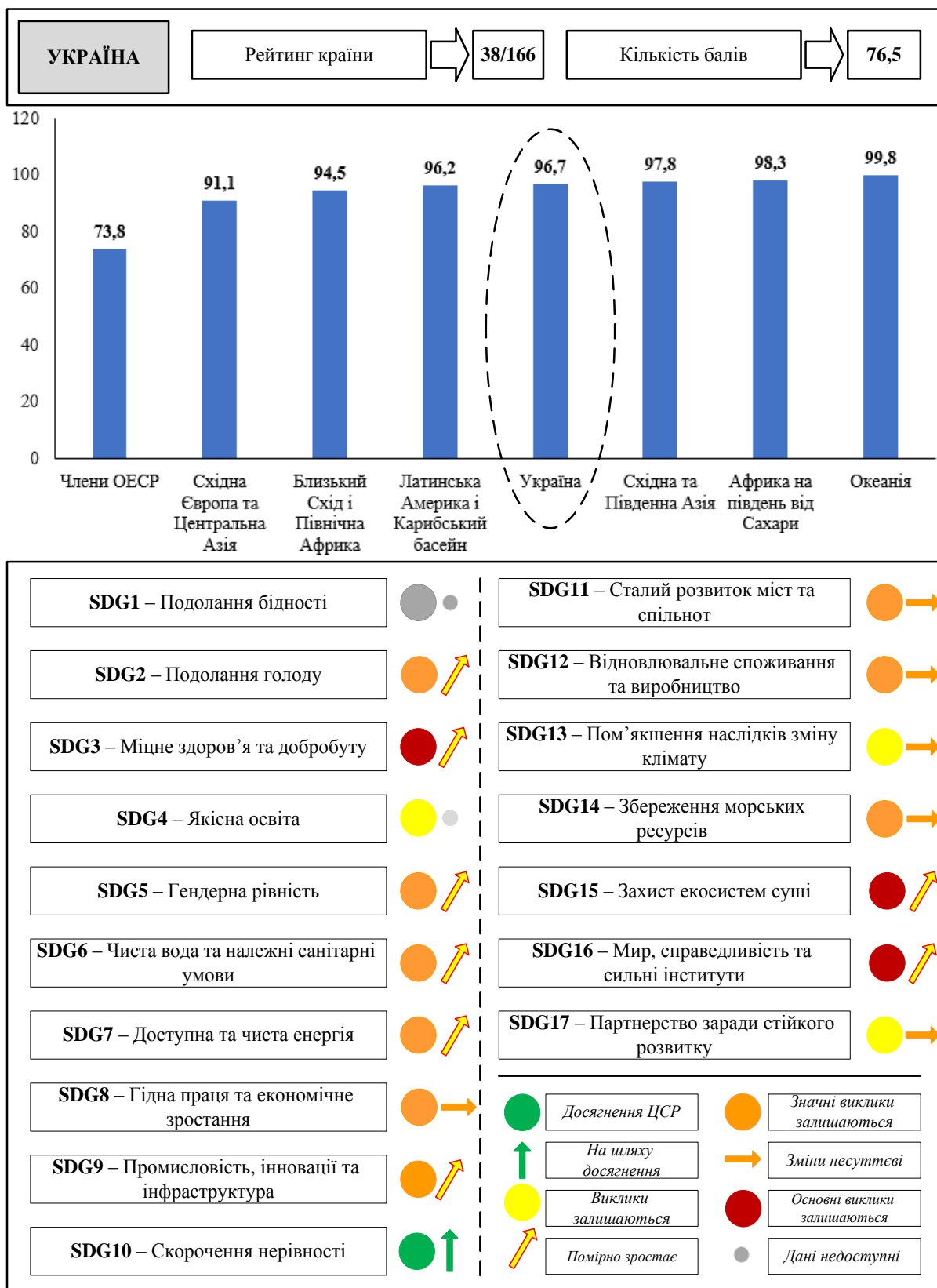

Рис. 4. Аналітична інформація про впровадження моделі сталого розвитку в Україні

Джерело: Sustainable development report 2023 Implementing the SDG Stimulus Includes the SDG Index and Dashboards [13].

Отже, враховуючи аналітичну інформацію, яка представлена на рис. 4, можна констатувати, що Україна перебуває у стадії поступового впровадження концепції сталого розвитку, а переважна більшість його цілей залишаються недосягнутими, що вимагає відповідних дій з боку державних інститутів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій. Зрозуміло, що досягти в короткостроковій перспективі окреслені цілі не можливо. Проте, систематичне впровадження необхідних, апробованих вже розвинутими країнами, інструментів дозволить створити умови для побудови національної економіки на засадах сталості.

Однак сьогодні для України найбільш вадливими залишаються питання безпеки, оборони власної території після завершення війни. Колосальні руйнування потребуватимуть і колосального відновлення країни. Це вимагатиме значних фінансових ресурсів, і вимагатиме розробки та впровадження нової моделі розвитку українського суспільства та загалом відновлення економіки країни в післявоєнний період. Виникає цілком логічне питання, чи є доцільним на цьому етапі врахування особливостей моделі сталого розвитку та її впровадження в нову національну програму економічного відновлення країни? На наше глибоке переконання так і це зумовлено такими причинами:

- необхідність забезпечення раціонального використання наявних та доступних природних ресурсів, які стають дедалі більш дефіцитними, враховуючи руйнування країни, мінування територій лісів, полів, водних об'єктів;

- необхідність забезпечення зростання якості життя, умов життєдіяльності для повернення громадян до країни, залучення їх до економічного життя та подальшого її відновлення;

- необхідність залучення допомоги міжнародних партнерів, які вимагатимуть впровадження нових реформ, особливо у сфері функціонування державних інститутів, судової системи;

- забезпечення умов для досягнення окремих цілей сталого розвитку дозволить залучити фінансові ресурси, досвід відповідних спеціалістів, підтримку міжнародних організацій в цих напрямках;

- необхідність відновлення промислового сектору національного господарства, що логічно здійснювати на основі стимулювання впровадження сучасних інновацій, залучення передового обладнання, відповідних спеціалістів, з урахуванням викликів цифрової економіки;

- необхідність відновлення та модернізації енергетичної інфраструктури, що вимагає колосальних фінансових ресурсів, і саме надання пріоритету розвитку відновлювальної енергетики може сприяти більш спрощеному залученню таких ресурсів та ін. [5; 14]

Висновки та пропозиції. Отже, у межах статті поглиблено теоретичні та прикладні положення забезпечення сталого розвитку України в умовах стохастичності зовнішнього середовища, в якому опинилася країна. Значна увага була сфокусована на розгляді сутності сталого розвитку, його складових, обґрунтуванні важливості впровадження цієї моделі в сучасному

суспільстві. Встановлено, що концепція сталого розвитку є провідною моделлю розвитку суспільства, яку сьогодні поступово запроваджують більшість розвинутих країн, а провідними серед них є скандинавські країни.

Також проаналізовано особливості впровадження моделі сталого розвитку в країнах, які перебувають у складних економічних, політичних умовах, які є непередбачуваними. Для прикладу було обрано Україну, проаналізовано основні періоди загострення соціально-політичного розвитку суспільства та описано особливості забезпечення сталого розвитку країни в різні періоди свого існування. Визначено, що в умовах стохастичності забезпечити стабільність впровадження моделі сталого розвитку країни є складним завданням, оскільки кризові ситуації приводять до зниження фінансових можливостей держави. При цьому і суб'єкти господарювання намагаються раціональніше підходити до власних витрат, фінансуючи в першу чергу першочергові напрямки для підтримки власної життєдіяльності.

Однак обґрунтовано, що навіть у складних умовах і особливо у післякризові періоди формування сприятливого клімату для впровадження концепції сталого розвитку є важливим елементом подальшого стабільного функціонування національної економіки, її поступової інтеграції у світові регіональні союзи, підвищення інноваційного розвитку і забезпечення конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі. Відповідно у статті акцентується увага, що в Україні в сучасних умовах питання сталого розвитку не є першочерговими. Проте у період післявоєнної відбудови їм необхідно приділити вагому увагу і сформувати модель відбудови таким чином, щоб вона враховувала досягнення основних цілей сталого розвитку. Це сприятиме і модернізації національної економіки, відновленню її інноваційного потенціалу та підвищенню якості життя, умов життєдіяльності громадян, що позитивно впливатиме на привабливість країни для проживання, повернення населення із-за кордону, їх включенню в економічне життя країни.

Список використаних джерел:

1. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання [Електронний ресурс] : монографія / Н. В. Павліха, І. О. Цимбалюк, Н. Л. Хомюк, М. В. Войчук, А. Ю. Савчук, В. В. Коломечюк, С. М. Цимбалюк. – Луцьк : Вежа-Друк. – 2022. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 7,40 Мб. – Режим доступу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22187/1/Bezpeka_stal_rozv.pdf.
2. Біла С. О. Стратегічні пріоритети сталого розвитку у XXI ст.: досвід країн ЄС та України [Електронний ресурс] / С. О. Біла, М. Ю. Гайдай // Бізнес-навігатор. – 2018. – Вип. 1-1(44). – С. 26-31. – Режим доступу: http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/44_1_2018/06.pdf.
3. Дерій Ж. Імплементация сталого розвитку як ключовий принцип галузевого співробітництва Україна – ЄС [Електронний ресурс] / Ж. Дерій, Т. Зосименко, Н. Шадура-Никипорець // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 4(20). – С. 9-18. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/204253>.
4. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості [Електронний ресурс] / за наук. ред. І. З. Сторонянської. – Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України», 2022. – 70 с. – Режим доступу: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>.

5. Іванова Н. Оцінка корпоративного управління в контексті реалізації стратегії сталого розвитку / Н. Іванова, О. Попело // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 1(26). – С. 183-201.

6. Капінос Г. Проблеми управління сталим розвитком України в умовах війни / Г. Капінос, К. Ларіонова // Modeling the development of the economic systems. – 2023. – № 1. – С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-13>.

7. Карпенко Г. Ю. Формування інноваційної моделі сталого розвитку регіонів в умовах глобальної турбулентності [Електронний ресурс] : дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / Карпенко Г. Ю. ; Одеський національний технологічний університет. – Одеса, 2022. – 230 с. – Режим доступу: <https://ontu.edu.ua/download/dissertation/disser/2022/Disser-Karpenko.pdf>.

8. Попело О. В. Світовий досвід стимулювання закладів вищої освіти до розвитку на основі принципів сталості / О. В. Попело, А. В. Жаворонок, О. П. Попело // Бізнес Інформ. – 2023. – № 10. – С. 45–53. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-10-45-53>.

9. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища [Електронний ресурс] : монографія / О. О. Резнікова. – Київ : НІСД, 2022. – 532 с. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf.

10. Руда М. В. Співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку: огляд перспектив [Електронний ресурс] / М.В. Руда, М. М. Мазурик // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2021. – Вип. 2, № 1. – С. 204-211. – Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf>.

11. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/ddwdy>.

12. Управління сталим розвитком промислового підприємства: теорія і практика [Електронний ресурс] : колективна монографія / за ред. д. філософ. н., проф. В. Г. Воронкової, д. е. н., проф. Н. Г. Метеленко, – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 588 с. – Режим доступу: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/5219/1/AZHAZHA2021.pdf>.

13. SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORT 2023. Implementing the SDG Stimulus. Includes the SDG Index and Dashboards [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2023/sustainable-development-report-2023.pdf>.

14. Systemic Approach to Assessing Sustainable Development of the Regions / O. Popelo, S. Tulchynska, Yu. Kharchenko, B. Dergaliuk, S. Khanin, T. Tkachenko // Journal of Environmental Management & Tourism. – 2021. – Vol. XII, Issue 3(51). – Pp. 742-753. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.12.3\(51\).13](https://doi.org/10.14505/jemt.12.3(51).13).

References

1. Pavlikha, N.V., Tsymbaliuk, I.O., Khomiuk, N.L., Voichuk, M.V., Savchuk, A.Yu., Komechiuk, V.V., Tsymbaliuk, S.M. (2022). *Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkluzyvnoho zrostannia [Security of sustainable development of regions and territorial communities of Ukraine on the basis of inclusive growth]*. Vezha-Druk. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22187/1/Bezpeka_stal_rozv.pdf.

2. Bila, S.O., Haidai, M.Yu. (2018). Stratehichni priorytety staloho rozvytku u KhKhI st.: dosvid krain YeS ta Ukrainy [Strategic priorities of sustainable development in the 21st century: experience of EU countries and Ukraine]. *Biznes-navihator – Business navigator, 1-1*(44), 26-31. http://business-navigator.ks.ua/journals/2018/44_1_2018/06.pdf.

3. Derii, Zh., Zosymenko, T., Shadura-Nykyropets, N. (2019). Implementatsiia staloho rozvytku yak kliuchovi pryntsyv haluzevoho spivrobotnytstva Ukraina – YeS [Implementation of sustainable development as a key principle of sectoral cooperation Ukraine - EU]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management, (4*(20)), 9-18. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/204253>.

4. Storonianskoiuu, I.Z. (Ed.). (2022). *Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiikosti [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions for ensuring stability]*. DU «In-stytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy». <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>.

5. Ivanova, N., Popelo, O. (2023). Otsinka korporatyvnoho upravlinnia v konteksti realizatsii stratehii staloho rozvytku [Assessment of corporate governance in the context of implementation of the strategy of sustainable development]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (1(26)), 183-201.

6. Kapinos, H., Larionova, K. (2023). Problemy upravlinnia stalym rozvytkom Ukrainy v umovakh viiny [Problems of managing the sustainable development of Ukraine in war conditions]. *Modeling the development of the economic systems*, (1), 93–103. <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-13>.

7. Karpenko, H.Yu. (2022). *Formuvannia innovatsiinoi modeli staloho rozvytku rehioniv v umovakh hlobalnoi turbulentsnosti [Formation of an innovative model of sustainable development of regions in conditions of global turbulence]* [PhD dissertation; Odeskyi natsionalnyi tekhnolohichnyi universytet]. <https://ontu.edu.ua/download/dissertation/disser/2022/Disser-Karpenko.pdf>.

8. Popelo, O.V., Zhavoronok, A.V., Popelo, O.P. (2023). Svitovyi dosvid stymuliuвання zakladiv vyshchoi osvity do rozvytku na osnovi pryntsyypiv stalosti [World experience of stimulating higher education institutions to develop on the basis of sustainability principles]. *Biznes Inform – Business Inform*, (10), 45–53. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-10-45-53>.

9. Reznikova, O.O. (2022). *Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha [National stability in the conditions of a changing security environment]*. NISD. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf.

10. Ruda, M.V., Mazuryk, M.M. (2021). Spivpratsia Ukrainy ta YeS u sferi staloho rozvytku: ohliad perspektyv [Cooperation between Ukraine and the EU in the sphere of sustainable development: an overview of perspectives]. *Menedzhment ta pidpriemnyts-tvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, 2(1), 204-211. <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/jun/23805/menedzhment121-206-213.pdf>.

11. Stratehiiia staloho rozvytku Ukrainy do 2030 roku. Proekt 2017 [Strategy of sustainable development of Ukraine until 2030. Project 2017]. <http://surl.li/ddwdy>.

12. Voronkova, V.H., Metelenko, N.H. (2021). *Upravlinnia stalym rozvytkom promyslovoho pidpriemstva: teoriia i praktyka [Management of sustainable development of an industrial enterprise: theory and practice]*. Vydavnychiy dim «Helvetyka». <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/5219/1/AZHAZHA2021.pdf>.

13. SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORT 2023. Implementing the SDG Stimulus. Includes the SDG Index and Dashboards. (2023). <https://s3.amazonaws.com/sustainable-development.report/2023/sustainable-development-report-2023.pdf>.

14. Popelo, O., Tulchynska, S., Kharchenko, Yu., Dergaliuk, B., Khanin, S., Tkachenko, T. (2021). Systemic Approach to Assessing Sustainable Development of the Regions. *Journal of Environmental Management & Tourism*, XII(3(51)), 742-753. [https://doi.org/10.14505/jemt.12.3\(51\).13](https://doi.org/10.14505/jemt.12.3(51).13).

Отримано 10.11.2023

UDC [330.34:502.131.1](477)

Maksym Dubyna

Doctor of Economic, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5305-7815>.

ResearcherID: F-3291-2014. **Scopus Author ID:** 56912277800

Denys Serdiuk

PhD Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: denysserdiuk@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0004-5186-5909>

**ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE
IN THE UNCERTAIN AND TURBULENT ENVIRONMENT**

The concept of this development involves harmonious interaction between people and the environment in which they live and work. First of all, ensuring the sustainable development model of society is associated with the transformation of the principles of the economic system functioning in society. Sustainable development of society can only be achieved through the interaction of significant financial resources, as the introduction of modern innovations that contribute to the transformation of the social, environmental and economic systems based on sustainability requires significant investment. This is especially difficult for the countries that do not have such resources and do not have a favourable investment climate.

Ukraine is currently facing extremely difficult conditions for its own development. The war has led to complex economic, environmental and social disruptions, the effects of which are still deepening. Accordingly, all processes and efforts aimed at creating conditions for the country's sustainable development were levelled and are partially in vain. However, the desire of Ukraine to integrate into the EU economic area also requires the adoption of the basic principles of the functioning of European countries, which strategies of the national development focus on sustainable development.

The article deals with theoretical provisions of ensuring sustainable development of society under the conditions of uncertainty and turbulence of its functioning. In particular, the author analyses the essence of sustainable development, identifies the main causes of uncertainty and non-stationarity of economic development, and substantiates the goals of this development. Based on the analysis of the sustainable development index, within the article, the current trends in the implementation of the sustainable development model in countries are identified. Also, within the article, the retrospective and current trends on the implementation of the sustainable development model in Ukraine are examined, and the impact of the war of possible use of this model is specified.

It is determined that in Ukraine, under current conditions, the issues of sustainable development are not a priority. However, in the period of the post-war reconstruction, they need to be given significant attention and a reconstruction model should be formed in such that it takes into consideration the achievement of the main goals of sustainable development. This will also help modernise the national economy, restore its innovative potential and improve the quality of life and living conditions of citizens, which will have a positive impact on the country's attractiveness for living, the return of people from abroad, and their inclusion in the country's economic life.

Keywords: *sustainable development, national economy, instability, sustainable financing, economic turbulence.*

Fig.: 4. References: 14.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-26-34](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-26-34)

УДК 330.34-049.5

JEL Classification: F63

Дмитро Дрожжин

кандидат наук з державного управління, доцент
Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (Луганськ, Україна)

E-mail: ddrozhzhyn@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1828-7201>

Михайло Дрожжин

студент 2-го курсу магістратури
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

E-mail: mdrozhzhyn@gmail.com

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ФОРМУВАННІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто роль економічної безпеки у формуванні та реалізації стратегій сталого розвитку. Економічна безпека є важливим фундаментом для досягнення сталого розвитку. Стаття досліджує, як забезпечення економічної безпеки може впливати на здатність суспільства до досягнення сталого розвитку, і як ці два поняття взаємодіють між собою. Стаття також розглядає ключові аспекти економічної безпеки та їхній вплив на стратегії сталого розвитку, включаючи аспекти фінансової стабільності, забезпечення ресурсами, інфраструктуру та соціальну справедливість. У статті запропоновано комплексний підхід до зміцнення економічної безпеки, який враховує всі аспекти економічної безпеки та забезпечує гармонійний розвиток суспільства та природи.

Ключові слова: економічна безпека; сталий розвиток; стратегії; концепція; економіка; навколишнє середовище.

Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в національній економіці визначається складністю умов господарювання через агресію Росії та окупацією територій. Цей конфлікт призвів до великої кількості людських жертв, зруйнованих міст та інфраструктури, а також серйозних наслідків для економічної безпеки України. Крім прямих збитків, економіка України має негативні наслідки, серед яких слід зазначити зниження інвестиційної активності, зростання ризиків для бізнесу та зменшення зовнішньої торгівлі. Крім того, поточний стан довкілля і наростаючі екологічні проблеми ставлять перед підприємствами й державою важливі завдання – збалансувати економічний розвиток і зменшити негативний вплив на екологію шляхом ефективного впровадження державних заходів і управління ними.

Світова спільнота постає перед складними викликами, такими як зміна клімату, економічні кризи, соціальні нерівності та інші. Останніми роками потреби людства в ресурсах, воді, енергії та інфраструктурі значно зростають, тому економічна безпека є фундаментальним елементом життєзабезпечення кожного суспільства. Вона визначається не лише рівнем доходів і фінансовою стійкістю, але й доступом до ресурсів, стабільністю фінансової

системи, інноваційною активністю та багатьма іншими факторами. Економічна безпека забезпечує можливість суспільства реалізувати свій потенціал і вирішувати важливі соціальні завдання.

Щоб відповісти на ці виклики, національні та міжнародні організації шукають шляхи досягнення сталого розвитку, який об'єднує в собі економічний, соціальний і екологічний аспекти. З іншого боку, стратегії сталого розвитку визначаються як спроба вирішити глобальні проблеми, такі як зміна клімату, виснаження ресурсів, нерівність і бідність, забезпечуючи економічне зростання, соціальну справедливість і охорону навколишнього середовища. Виникнення цієї ідеї пов'язане з потребою та необхідністю вирішення екологічних проблем і врахування їх у процесах планування та прийняття рішень з питань соціально-економічного розвитку країни, регіону і громад. Для успішної реалізації цих стратегій потрібний економічний фундамент, який не лише забезпечує необхідні ресурси, але й є стійким до зовнішніх викликів.

Досягнення сталого розвитку країни неможливо без урахування екологічних аспектів. Тому необхідно переглянути пріоритети, механізми та визначити нові фактори для стимулювання економічного росту країни і розробити екологічну політику на основі принципів сталого розвитку. Саме вивчення взаємозв'язку між економічною безпекою та соціально-економічними аспектами сталого розвитку є актуальним та важливим завданням, яке може допомогти справлятися зі складними викликами сучасності та сприяти сталому і стійкому розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека країни є важливою складовою міжнародної економічної безпеки та глобальної економічної безпеки. Вона спрямована на захист світового економічного порядку і сталого розвитку. Із розвитком міжнародних економічних відносин та збільшенням глобальних викликів виникає необхідність розширення обсягу досліджень у галузі економічної безпеки.

Деякі вчені, такі як Х. Брундтланд, Дж. Голден, Р. Келлі, Х. Маулл, П. Наган, Л. Олвей, М. Реннер, М. Сейлс, Ф. Трейгер, К. Хаммер, С. Уолт, акцентують увагу на визначенні пріоритетів державної безпекової політики, включаючи екологічну та соціальну безпеку.

Багато видатних вітчизняних учених, таких як Г. Пастернак-Таранушенко, Л. Шевченко, О. Власюк, В. Ткачук, С. Ілляшенко, С. Покропивний, Т. Кузенко, С. Шкарлет, О. Ляшенко й багато інших, займалися та продовжують дослідження у сфері економічної безпеки.

Дослідження окремих складових системи економічної безпеки України розглядаються в роботах таких учених: Т. Іванова висвітлює аспекти, пов'язані з еколого-економічною безпекою; М. Єрмошенко досліджує фінансову безпеку; О. Вовчак зосереджується на банківській та інвестиційній безпеці; І. Вислоцька аналізує соціальні аспекти економічної безпеки. Проте деякі аспекти формування економічної безпеки залишаються невирішеними й вимагають подальшого дослідження.

Мета статті полягає в сприянні поглибленню розуміння важливості економічної безпеки у контексті сталого розвитку та наданні практичних рекомендацій для прийняття рішень, спрямованих на підтримку сталого розвитку економіки та суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми екологічного характеру сьогодні стали не просто екологічними проблемами, а вони стали внутрішніми загрозами для економічної безпеки країни. Еколого-економічна криза в Україні має негативний вплив на вирішення багатьох завдань становлення ринкових відносин у країні, оскільки вплив суб'єктів виробництва та господарської діяльності набирає надзвичайно високого темпу.

Діяльність підприємств постійно відчуває вплив безлічі ризикових факторів, які пов'язані з непередбачуваними змінами у їхньому зовнішньому і внутрішньому оточенні. Екологічні та економічні чинники мають тісний зв'язок та взаємодіють між собою. Вони становлять загрозу для еколого-економічної безпеки підприємств і спричиняють нестабільність фінансової системи, ринків ресурсів і споживання, динаміку інформаційного і науково-технологічного прогресу та функціонування світової економіки.

На сьогоднішній день, з огляду на реальну екологічну загрозу, яка виникає внаслідок впливу численних негативних природних, техногенних і соціально-політичних факторів, екологічній безпеці приділяється все більше уваги. Розв'язання екологічних проблем стає об'єктом державної уваги і стає важливим завданням для всього суспільства. Одночасно зі спрямованими на державному та регіональному рівнях програмами щодо охорони навколишнього середовища і забезпечення безпеки населення, не можна утрачати з виду потенціал, який мають самі підприємства у цьому контексті.

Через глобальність і нестабільність українського суспільства відбувається наростання загроз для життя, здоров'я, матеріального та соціального благополуччя громадян. Ці ризики призводять до витрат ресурсів, що негативно впливає на показники економічної безпеки країни та її населення, і породжують нові виклики, пов'язані з потребою внести зміни як у життєдіяльності громадян, так і в національній економіці [1].

Багато досліджень спрямовані на вивчення питань безпеки, і більшість із них спрощено визначають суть і механізми забезпечення національної безпеки, економічної та фінансової безпеки підприємств, соціальної та особистісної безпеки, а також екологічної безпеки країни й регіону. Учені вже запропонували багато визначень цих понять, і отже, можливо розглянути їх більш детально.

Економічна безпека визначається як стан, коли економічна система країни функціонує без перешкод, має резерви для подальшого розвитку та здатність адаптуватися до зовнішніх змін. Вона охоплює такі аспекти, як стабільність фінансової системи, яка є необхідною для ефективного функціонування економіки та забезпечення сталого розвитку; енергетична безпека має

важливе значення для забезпечення робочих місць, виробництва та транспорту; доступ до ресурсів та раціональне їх використання; інноваційна активність та інші фактори, що впливають на економічний потенціал країни.

Безпекою є стан об'єкта, за якого нейтралізується вплив різних за природою, часом та у просторі загроз на умови функціонування об'єкта [2]. Економічну безпеку доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних систем безпеки [3; 4].

Щодо підприємств, важливо аналізувати безпеку з таких позицій: стан самого підприємства, результати управління ним і умови, що сприяють його стійкому розвитку. Конкретизація цих аспектів відображена в різних підходах щодо визначення сутності економічної безпеки підприємства.

За визначенням І. Хоми, можна розглядати економічну безпеку підприємства як певне явище в економіці або його характеристику, яке базується на рівні відсутності наслідків впливу дестабілізуючих факторів, що походять як з внутрішнього, так і зовнішнього середовища, на економічний потенціал і загальну господарську діяльність підприємства [5, с. 21]. І. Хома перекоонує, що система економічної безпеки підприємства є надійною, коли всі процеси виробництва, комерції та інвестицій забезпечуються в достатніх фінансових ресурсах, і їх надходження відбувається вчасно [6, с. 15].

М. Камлик розглядає економічну безпеку підприємства як стан розвитку економічного суб'єкта, який характеризується стабільністю у сфері економіки і фінансів, ефективністю у протидії негативним впливам і нейтралізації їх на всіх етапах його діяльності [7, с. 38].

Г. Козаченко та В. Пономарьов визначають економічну безпеку підприємства як гармонійне з'єднання економічних інтересів підприємства, що розглядаються в часі та просторі, з інтересами зовнішнього середовища та пов'язаних суб'єктів [8, с. 4].

Є.В. Міщук розуміє під економічною безпекою підприємства захищеність його життєво важливих інтересів від загроз, які виникають як і зсередини, так і ззовні [9, с. 167].

Економічна безпека стає дедалі більш важливою складовою національної безпеки в умовах постійних змін у світовому економічному ландшафті. Країни зіштовхуються до різноманітних викликів, таких як глобальні економічні кризи, геополітичні конфлікти, зміни в торговельних відносинах та технологічна революція, які впливають на їхню економічну стабільність та життєздатність.

Економічна безпека визначається як здатність країни забезпечувати стабільність економічного зростання та соціального розвитку при мінімальних загрозах та ризиках для її економічної системи. Досягнення цієї сталості вимагає ретельного аналізу та розуміння різноманітних факторів, які впливають на економічну безпеку.

Економічна безпека забезпечує можливість суспільства реалізувати свій потенціал і вирішувати важливі соціальні завдання. Більшість вчених відзначають екологічну безпеку як одну з функціональних складових

економічної безпеки. Важливо зауважити, що сферу економічної безпеки слід досліджувати разом з екологічною складовою безпеки, оскільки вони взаємопов'язані. Сучасний стан природних ресурсів та навколишнього середовища вимагає перегляду підходів до економічного розвитку та технологічного прогресу, з урахуванням екологічних пріоритетів, наявності екологічних ризиків та ступеня екологічної безпеки.

Економічна безпека відіграє важливу роль у формуванні та реалізації стратегій сталого розвитку. Одним із найвідоміших теоретичних підходів до дослідження економічної безпеки є підхід, який виділяє чотири основні складові економічної безпеки:

1. Економічна стабільність, вона передбачає забезпечення стабільного економічного зростання, зниження рівня інфляції, стабілізацію валютного курсу та інші заходи.

2. Конкурентоздатність економіки, передбачає розвиток інновацій, підвищення якості продукції та послуг, розширення зовнішньоекономічних зв'язків та інші заходи.

3. Соціальна стабільність, передбачає створення умов для підвищення рівня життя населення, забезпечення зайнятості, соціальної справедливості та інших соціальних гарантій.

4. Екологічна безпека, передбачає екологічно безпечне виробництво, раціональне використання природних ресурсів, захист навколишнього середовища та інші заходи.

Цей підхід є основою для розробки стратегій економічної безпеки в багатьох країнах світу. Для реалізації цих завдань необхідні комплексні заходи, які повинні бути спрямовані на зміцнення всіх складових економічної безпеки. Це передбачає реформування економічної системи, розвиток інновацій, підвищення конкурентоспроможності економіки, забезпечення соціальної стабільності та збереження довкілля.

У сучасних умовах економічна безпека є одним із ключових факторів сталого розвитку будь-якої країни. Вона забезпечує стабільність економічної системи, її розвиток та здатність до протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам. Для реалізації стратегій сталого розвитку необхідно зміцнювати всі складові економічної безпеки.

Взаємозв'язок між економічною безпекою і сталим розвитком є складним і важливим для забезпечення економічної стабільності та сталого зростання суспільства. Ці дві концепції взаємодіють між собою на різних рівнях і впливають одна на одну.

Економічна безпека, включаючи фінансову стабільність, є основою для економічного розвитку. Стабільність фінансової системи, низький рівень інфляції та ефективне управління фінансами створюють сприятливий клімат для інвестицій, більшого споживання та росту ВВП, що є важливими аспектами сталого розвитку.

Економічна безпека включає в себе забезпечення доступу до природних ресурсів, які є необхідними для економічного зростання. Стале використання ресурсів та ефективне їхнє управління є ключовими аспектами сталого розвитку, які також впливають на економічну безпеку країни.

Інфраструктура та технологічний розвиток є складовими як економічної безпеки, так і сталого розвитку. Інвестиції в інфраструктуру покращують умови для бізнесу та життя громадян, а також сприяють сталому розвитку, зокрема шляхом розвитку зелених технологій.

Стале розвиток передбачає забезпечення соціальної справедливості і зменшення соціальних нерівностей. Економічна безпека, включаючи створення робочих місць та забезпечення достатнього рівня доходу для всіх громадян, сприяє досягненню цих цілей.

Економічна безпека та сталий розвиток також мають глобальний вимір, оскільки проблеми, такі як зміна клімату та торговельні відносини, стосуються всього світу. Міжнародна співпраця та спільні зусилля країн є ключовими для досягнення сталого розвитку та забезпечення економічної безпеки на глобальному рівні.

Таким чином, економічна безпека та сталий розвиток взаємозалежні та взаємопідтримують один одного, і їх взаємодія визначає перспективи та можливості розвитку суспільства. Надійна економічна база є фундаментом для досягнення сталого розвитку, тоді як стратегії сталого розвитку сприяють створенню більш стійкого та рівного суспільства.

Висновки та пропозиції. Дослідження ролі економічної безпеки у формуванні та реалізації стратегій сталого розвитку виявило важливий взаємозв'язок між цими двома концепціями. Сталий розвиток передбачає забезпечення поточних потреб суспільства, не шкодячи майбутнім поколінням, та включає в себе раціональне використання ресурсів, охорону навколишнього середовища, розвиток соціально відповідальних бізнес-практик та забезпечення економічної стабільності.

Зміцнення економічної безпеки є комплексним завданням, яке вимагає спільних зусиль держави, бізнесу та суспільства. Для його реалізації необхідно розробити та реалізувати ефективну стратегію економічної безпеки, яка б враховувала особливості країни та її місце в глобальній економіці.

Пропонуємо розглянути деякі конкретні заходи, які можуть бути здійснені для зміцнення економічної безпеки України: запровадження ефективних антикризових заходів, які б дозволили запобігти економічним потрясінням; розвиток інноваційної економіки, яка б була більш конкурентоспроможною на світовому ринку; забезпечення соціальної справедливості та підвищення рівня життя населення; захист навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Реалізація цих заходів дозволить Україні забезпечити стале економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Економічна безпека виступає важливим фундаментом для досягнення сталого розвитку, оскільки

стабільність фінансової системи, доступ до ресурсів і інфраструктура є ключовими факторами, які впливають на здатність суспільства до реалізації стратегій сталого розвитку. Крім цього, соціальна справедливість та боротьба з нерівностями також є важливими складовими обох концепцій.

Для досягнення сталого розвитку необхідна комплексна стратегія, яка враховує всі аспекти економічної безпеки та забезпечує гармонійний розвиток суспільства та природи. Тільки в такий спосіб можна забезпечити сталість економічного зростання та зберегти нашу планету для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Коленда Н. В. Соціоекологічно-економічна безпека та її вплив на відтворення населення : монографія / Н. В. Коленда, Л. М. Черчик, О. Ю. Гаврилюк. – Луцьк : Терен, 2013. – 264 с.
2. Демократичне врядування: наука, освіта, практика : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 29 трав. 2009 р. : у 4 т. / за заг. ред. В. П. Приходька, С. В. Загороднюка. – Київ : НАДУ, 2009. – Т. 4. – С. 51–64.
3. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – Київ, 2008. – С. 43–46.
4. Лучик М. В. Економічна безпека аграрної галузі та її складові [Електронний ресурс] / М. В. Лучик // Забезпечення економічної безпеки виробничих систем за умов розвитку конкуренції : X Міжнародна науково-практична конференція. – Режим доступу: http://mevhn.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_umov_rozvitku_konkurenciji.
5. Хома І. Б. Формування та використання систем діагностики економічної захищеності промислового підприємства : монографія / І. Б. Хома. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2012. – 504 с.
6. Хома І. Б. Структурно-функціональна діагностика рівня економічної безпеки машинобудівного підприємства : монографія / І. Б. Хома. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010. – 232 с.
7. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навчальний посібник / М. І. Камлик. – Київ : Атіка, 2005. – 432 с.
8. Козаченко Г. Економічна безпека підприємств : сутність і передумови формування / Г. Козаченко, В. Пономарьов // Теорія та практика управління у трансформаційний період : збірник наук. праць. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2001. – Т. 3. – С. 3–7.
9. Міщук Є. В. Оцінка стану економічної безпеки гірничодобувних підприємств (на прикладі безпеки майнового стану) / Є. В. Міщук // Інноваційна економіка. – 2020. – № 1-2. – С. 178-189.

References

1. Kolenda N.V., Cherchuk L.M., Havrylyuk, O. Yu. (2013). *Socio-ecological and economic security and its influence on population reproduction [Sotsioekolohoeconomichna bezpeka ta yii vplyv na vidtvorennia naseleennia]*. Teren.
2. Prikhodka, V.P., Zagorodnyuk, S.V. (Ed.). (2009). *Demokratychnе vriaduvannia: nauka, osvita, praktyka : materialy nauk.-prakt. konf. za mizhnar. Uchastiu [Democratic governance: science, education, practice: Scientific and practical materials. conf. for international participation]* (Vol. 4, pp. 51–64). NADU.
3. Vlasyuk, O.S. (2008). *Teoriia i praktyka ekonomichnoi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku [Theory and practice of economic security in the system of economic science]*. (pp. 43–46).

4. Luchyk, M.V. (2013). Ekonomichna bezpeka ahrarnoi haluzi ta yii skladovi [Economic security of the agrarian industry and its components]. *Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky vyrobnychkh system za umov rozvytku konkurentsii: Kh Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – X International Scientific and Practical Conference. Ensuring the economic security of production systems under the conditions of the development of competition*. http://mevhnua.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoj_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_umov_rozvytku_konkurenciji.

5. Khoma, I.B. (2012). *Formuvannia ta vykorystannia system diahnostryky ekonomichnoi zakhyschenosti promysloвого pidpryemstva [Formation and use of diagnostic systems of economic security of an industrial enterprise]*. Vyd-vo NU «Lvivska politehnika».

6. Khoma, I.B. (2010). *Strukturno-funktsionalna diahnostryka rivnia ekonomichnoi bezpeky mashynobudivnoho pidpryemstva [Structural and functional diagnosis of the level of economic security of a machine-building enterprise]*. Publishing House of the National University “Lviv Polytechnic”.

7. Kamlyk, M.I. (2005). *Ekonomichna bezpeka pidpryemnytskoi diialnosti. Ekonomiko-pravovyi aspekt [Economic security of business activity. Economic and legal aspect]*. Atika.

8. Kozachenko, G., Ponomaryev, V. (2001). Ekonomichna bezpeka pidpryemstv: sutnist i peredumovy formuvannia [Economic security of enterprises: the essence and prerequisites of formation]. *Teoriia ta praktyka upravlinnia u transformatsiyni period – Theory and practice of management in the transformation period* (Vol. 3, pp. 3–7). IEP of the National Academy of Sciences of Ukraine.

9. Mishchuk, E.V. (2020). Otsinka stanu ekonomichnoi bezpeky hirnychodobuvnykh pidpryemstv (na prykladi bezpeky mainovoho stanu) [Assessment of the state of economic security of mining enterprises (on the example of property security)]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 166-179.

Отримано 09.12.2023

UDC 330.34-049.5

Dmytro Drozhzhyn

PhD in Public Administration, Associate Professor
State institution «Luhansk National University
named after Taras Shevchenko» (Luhansk, Ukraine)

E-mail: ddrozhzhyn@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1828-7201>

Mykhailo Drozhzhyn

2nd year master's student
National Technical University of Ukraine
«Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (Kyiv, Ukraine)

E-mail: mdrozhzhyn@gmail.com

THE ROLE OF ECONOMIC SECURITY IN THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGIES

In modern conditions, the national economy of Ukraine faces complex challenges caused by Russia's aggression and occupation of territories. This conflict has led to serious consequences for the economic security of Ukraine, including a decrease in investment activity, an increase in business risks, and a decrease in foreign trade. In addition, the state of the environment and ecological problems are

becoming a serious task for the country, requiring a balanced approach to development. The article examines the role of economic security in the formation and implementation of sustainable development strategies. Economic security is an important foundation for achieving sustainable development. The article examines how economic security can affect a society's ability to achieve sustainable development, and how these two concepts interact with each other. Sustainable development involves meeting the current needs of society without harming future generations, and includes the rational use of resources, environmental protection, the development of socially responsible business practices, and ensuring economic stability. The study emphasizes the importance of international cooperation and global interaction in the context of achieving sustainable development. The emphasis of the work is on the fact that environmental safety is becoming more and more relevant, and solving environmental problems is becoming a task for the entire society. The paper also examines key aspects of economic security and their impact on sustainable development strategies, including aspects of financial stability, resource provision, infrastructure and social justice. Thanks to this research, it is possible to identify key aspects that need to be taken into account in the development and implementation of sustainable development strategies, in particular, the need for a balanced approach to economic security, effective management of resources and preservation of social justice. The article proposes a comprehensive approach to strengthening economic security, which takes into account all aspects of economic security and ensures the harmonious development of society and nature. This is the only way to ensure sustainable economic growth and preserve our planet for future generations.

Keywords: economic security; sustainable development; strategies; concept; economy; environment.

References: 9.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-35-48](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-35-48)

УДК 004:005.95/.96

JEL Classification: M12

Людмила Ремньова

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: remneva1962@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>
Researcher ID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)

Сергій Хмелевський

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: sergeyv3x@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4395-2090>
Researcher ID: [G-6517-2014](https://orcid.org/0000-0002-4395-2090)

ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ HR-ТЕХНОЛОГІЙ

У статті систематизовано існуючі на вітчизняному ринку диджитал-рішення для автоматизації HR-процесів (HURMA System, Zoho People, DData_HRMS, Bamboo HR, PeopleForce, AcademyOcean, Effy.ai), виявлено їхні переваги та недоліки. Обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до інтеграції сучасних диджитал-рішень у практику HR-менеджменту з урахуванням досягнутого в організації рівня цифровізації бізнес-процесів, сформованості цифрового майндсету співробітників та готовності персоналу до масштабного використання цифрових HR-технологій. Запропоновано розглядати сутність цифрового майндсету як усвідомлення співробітниками важливості та переваг від впровадження цифрових технологій для вирішення професійних завдань, відкритість до інновацій та швидку адаптацію до використання цифрових рішень у практичній діяльності, а також готовність постійно удосконалювати свої цифрові навички. Сформульовані основні принципи формування цифрового майндсету персоналу сучасної бізнес-організації, а також запропоновано систему якісних та кількісних показників для оцінювання стану впровадження цифрових технологій в окремих структурних підрозділах, функціональних процесах та робочих місцях.

Ключові слова: управління персоналом; людські ресурси; диджиталізація; автоматизація HR-процесів; інноваційні HR-технології; диджитал-трансформація; цифровий майндсет.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Сучасним трендом розвитку технологій управління персоналом є подальше прискорення та поглиблення процесів їх цифровізації, що об'єктивно актуалізується потребою перебудови бізнес-процесів підприємств під вимоги нової реальності. Динамічні зміни зовнішнього середовища під впливом глобальної пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні стали каталізатором масштабної розробки інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяють бізнес-організаціям автоматизувати процеси рекрутингу, онбордингу, навчання та перекваліфікації, оцінки ефективності використання персоналу. Водночас є багато об'єктивних чинників, які стримують використання цифрових технологій на

вітчизняних підприємствах, що потребує проведення більш глибоких досліджень теоретико-прикладних засад диджиталізації процесів управління персоналом підприємств як одного з найголовніших глобальних викликів управління людським капіталом та трансформації бізнес-моделей загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифровізації процесів управління персоналом досліджувалася такими вітчизняними науковцями, як А. М. Колот, О. О. Герасименко [1], Е. В. Прушківська, А. М. Ткачук [5], С. Г. Рудакова, Н. С. Данилевич, Л. В. Щетініна, Я. А. Касяненко [11] та інші. У більшості публікацій процеси автоматизації функцій управління персоналом розглядаються в контексті тих змін, які є неминучими під впливом четвертої промислової революції. Так, зокрема, системне обґрунтування концептуальних засад трансформації сфери праці та зайнятості в їх нерозривній цілісності зі змінами техніки, технологій та інститутів у координатах нової (цифрової) економіки здійснено в науковій статті А. М. Колота, О. О. Герасименко «Концепт “Праця 4.0”: теоретико-прикладні засади формування та розвитку» [1]. Е. В. Прушківська та А. М. Ткачук, оцінюючи можливий вплив Індустрії 4.0 на ринок праці в Україні, пов’язують процеси автоматизації HR-функцій із можливостями часткової нейтралізації проблеми відтоку мізків, а в контексті тривалої деіндустріалізації національної економіки вважають, що персонал бізнес-організацій скоріше буде споживати результати четвертої промислової революції, а не долучатися до їх розробки [5]. При цьому дуже важливо, що на фоні швидкої трансформації технологічних укладів з’явилося чітке розуміння того, що ХХІ століття є не лише періодом кардинальних змін в рамках четвертої промислової революції, але і «століттям людських ресурсів», яке диктує потребу не просто автоматизації сучасних бізнес-процесів, але й організації їх адекватної підтримки людськими ресурсами для функціонування розумних підприємств [7]. С. Г. Рудакова, С. Г. Данилевич, Н. С. Данилевич, Л. В. Щетініна, Я. А. Касяненко [11], досліджуючи процес еволюції HR-функцій під впливом диджиталізації, розглядають автоматизацію HR-процесів як революційну можливість для бізнес-організацій загалом вийти на якісно новий рівень та роблять важливий концептуальний висновок стосовно того, що цифрова трансформація HR повинна починатися зі зміни мислення самих HR-менеджерів. Разом з тим, більшість питань диджиталізації у зв’язку з їх новизною розглянуто в теоретичному постановочному контексті та потребують подальшого вивчення з урахуванням тих змін, які відбуваються на ринку праці під впливом глобальних викликів та кардинальних соціально-економічних зрушень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне та не применшуючи роль проведених досліджень вітчизняними науковцями, вважаємо за доцільне зазначити, що швидкість сучасних змін та різний ступінь готовності персоналу до впровадження диджитал-технологій у процеси загального менеджменту та управління персоналом,

зокрема, зумовлюють необхідність переосмислення проблеми формування цифрового майндсету в контексті пріоритетних задач розвитку бізнес-організацій в умовах нової реальності та рівня спроможності їхнього персоналу до впровадження цифрових інновацій у бізнес-процеси та соціально-трудова відносини. Крім того, важливо оцінити представлену на вітчизняному ринку пропозицію технологій автоматизації HR-процесів із позицій наявності успішних кейсів їх використання.

Мета статті полягає в дослідженні взаємозв'язків між сучасними викликами та новими трендами в розвитку інноваційних технологій у сфері HR-менеджменту вітчизняних суб'єктів господарювання та обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів до інтеграції сучасних диджитал-рішень у практику управління персоналом з урахуванням досягнутого рівня диджитал-трансформації бізнес-організації та сформованості цифрового майндсету в її співробітників, а також готовності персоналу до масштабного використання цифрових інноваційних HR-технологій.

Виклад основного матеріалу. Формування інноваційної економіки супроводжується тотальним проникненням наукомістких та інформаційних технологій у всі сфери та галузі, що неминуче призводить до трансформації структури та якості робочої сили, зростання вимог до професійно-кваліфікаційного рівня працівників. Як наслідок, відбувається поєднання професійних знань, виникають суміжні та прикордонні професії, відбувається зрощення цифрових вмінь з іншими професійними навичками та soft-skills. Водночас з урахуванням пріоритетної потреби інноваційної економіки в креативних інтелектуальних працівниках кардинально змінюються підходи до управління людськими ресурсами та впроваджуються інноваційні технології управління персоналом.

У широкому розумінні інноваційні HR-технології можна трактувати як процес впровадження нових ідей, методів і технологій з метою відповідності постійно зростаючим вимогам організації та її робочої сили з урахуванням передбачення майбутніх потреб і обставин, а не просто адаптації до постійних змін поточної ситуації [14]. Так, зокрема, останнє десятиліття принесло безліч інновацій в HR-індустрію під впливом розвитку штучного інтелекту, зростання гіг-економіки, збільшення поштовху до різноманітності й, нарешті, глобальної пандемії та повномасштабної війни в Україні, що кардинально змінили реальність мільйонів людей і насамперед у площині визначення місця і способу роботи.

На фоні таких радикальних трансформацій закономірно актуалізується питання стосовно можливих перспектив розвитку HR-галузі у майбутньому. Міжнародна компанія Deloitte щорічно оприлюднює свої дослідження сучасних трендів розвитку процесів управління людським капіталом [10]. Водночас більшість цих трендів стали можливими завдяки активному розвитку цифрових технологій в останні два десятиліття та їх проникнення в усі сфери бізнесу

та суспільного життя. Існуючий взаємозв'язок між сучасними глобальними викликами та основними трендами розвитку інноваційних технологій управління персоналом у диджитал-середовищі систематизовано нами в табл. 1.

Таблиця 1

*Інноваційні тренди в управлінні персоналом
під впливом глобальних викликів та розвитку цифрових технологій*

Глобальні виклики сучасності	Інноваційні тренди розвитку HR- технології
Масштабне впровадження цифрових рішень (чат-ботів, хмарних технологій, SAAS, штучного інтелекту тощо) в управлінні бізнес-процесами та людськими ресурсами	Можливість передачі чат-ботам частини рутинних завдань з обробки великих баз даних у процесі рекрутингу та оцінки персоналу, вивільнення часу топменеджменту та всього персоналу для вирішення креативних задач, розробки та впровадження інновацій, вирішення нестандартних проблем.
Стрімкий розвиток технологій Індустрії 4.0 та їх швидке моральне старіння	Реалізація LLL (Long Life Learning) програм, в тому числі в цифровому середовищі, зосередження на безперервному навчанні персоналу та постійному розвитку кадрів, активне використання індивідуальних траєкторій розвитку.
Загострення демографічних проблем та збільшення міграційних потоків робочої сили за кордон	Розвиток програм лояльності з метою утримання персоналу в умовах високої конкуренції за таланти, можливість дистанційної участі працівників у глобальних та регіональних проектах, розширення можливостей онлайн-зайнятості завдяки використанню ринку праці глобальних цифрових платформ, зростання частки функцій, що виконуються на умовах аутсорсингу, поєднання традиційних форм праці з новими нетрадиційними (фрилансер, контрактники, гіг-працівники).
Посилення ролі психологічних та соціологічних аспектів в умовах посилення невизначеності та нестабільності суспільних процесів	Інтеграція програм добробуту в дизайн роботи, планування діяльності бізнес-організацій з піклуванням про співробітників, пошук балансу між роботою та особистим життям, пошук ефективних форм командної роботи.
Зростання обсягів інформації та поява нових цифрових каналів комунікації	Впровадження хмарних технологій та розвиток реорле-аналітики для обробки значних масивів інформації, розробка інтегративних інтранет-платформ для покращення комунікації персоналу в умовах мультиканальної архітектури систем передачі ділової інформації.
Об'єктивна необхідність соціального дистанціювання під впливом глобальної пандемії COVID-19	Масовий перехід персоналу на віддалену роботу та гібридний формат співпраці і навчання, важливість безпекового аспекту у взаємовідносинах між співробітниками та клієнтами.
Ризики втрати енергетичної, виробничої та соціальної інфраструктури підприємств та загроза життю персоналу в умовах повномасштабної війни в Україні	Адаптація до ризиків воєнного часу, швидке реагування, посилення безпекових заходів, релокація підприємств та персоналу у випадку форс-мажорних обставин, збереження кадрового ядра, перенавчання персоналу, пошук нових співробітників та ефективних форм організації праці, відновлення соціально-психологічного стану працівників.

Джерело: складено авторами на підставі систематизації [2; 6; 10].

Аналіз нових глобальних викликів і сучасних реалій ведення бізнесу дає підстави для висновку, що сучасний концепт управління персоналом повинен базуватися на поєднанні людських ресурсів з цифровими технологіями.

Процес впровадження диджитал-технологій у бізнес-процеси та управління персоналом суттєво прискорився під впливом глобальної пандемії COVID-19. Водночас вітчизняні підприємства відчувають значний дефіцит кваліфікованих спеціалістів, які мають необхідні навички роботи із сучасними ІТ-продуктами. Особливо зросла потреба в керівниках вищої ланки, які розуміються не лише в сучасних принципах та методах управління, але і спроможні здійснити диджитал-трансформацію бізнес-процесів. Попит на таких фахівців особливо зростає в умовах, коли організаційна структура та методи цифрового управління бізнесом набувають дедалі більшого значення і стають ключовими на загальнодержавному рівні.

Саме тому необхідність поєднання професійних навичок з навичками використання цифрових технологій перетворюється на пріоритетну вимогу до топменеджменту в сучасних умовах господарювання. Крім того, запорукою успіху будь-якої організації є наявність команди професіоналів, здатних ефективно взаємодіяти в умовах підвищеної турбулентності та невизначеності бізнес-середовища. Як свідчать успішні західні та вітчизняні кейси, конкурентну перевагу здебільшого отримують ті організації, які змогли створити так звані «суперкоманди» на основі доповнення інтелекту і професійних навичок співробітників інноваційними цифровими технологіями. Процес формування таких команд має такі особливості [12]:

- застосування абсолютно нових методів організації і контролю роботи персоналу (зокрема, використання тайм-трекерів для обліку часу);
- впровадження сучасних стимулів для підвищення ефективності праці в цифровому середовищі;
- зміни організаційної та функціональної структури компанії для забезпечення підвищення адаптаційних навичок, а також емоційної стійкості у працівників у разі доцільності;
- безперервне навчання працівників та підвищення їхньої кваліфікації у використанні сучасних ІТ-продуктів для виконання професійних завдань на новому якісному рівні.

До основних чинників, що стримують активне впровадження та розвиток цифрових технологій вітчизняних бізнес-організацій, слід віднести: дефіцит кваліфікованих спеціалістів, готових до масштабного впровадження процесів диджиталізації бізнес-процесів та менеджменту персоналу; низький рівень розвитку професійних та технічних компетенцій персоналу, низьку соціальну мобільність працівників, відкритість ринку праці, що сприяє вимиванню талантів та висококваліфікованої робочої сили за кордон. Крім того, ситуація ще більше ускладнюється наявністю на ринку праці різних поколінь, які не лише відрізняються своїм світоглядом, ціннісними

орієнтирами та підходами до роботи, але й рівнем сформованості цифрових навичок та психологічної готовності до використання цифрових рішень у повсякденних трудових процесах.

Диджиталізація процесів управління персоналом являє собою використання програмного забезпечення для цифровізації та автоматизації повторюваних і трудомістких завдань, зокрема адміністрування адаптації співробітників, нарахування заробітної плати, обліку часу та виплат. Це дозволяє співробітникам відділу кадрів зосередитися на більш стратегічних завданнях, які є більш цінними для компанії. Також підвищується ефективність і безпека, одночасно зменшується ймовірність людських помилок.

Автоматизація HR-процесів дозволяє скоротити витрати часу на величезну кількість фізичної паперової роботи, пов'язаної з адмініструванням повсякденними управлінськими процесами. Водночас перехід до автоматизації HR-функцій вимагає певного рівня навичок та підготовки у використанні технологій. Але переваги автоматизації HR-процесів для всіх співробітників значно цінніші за час, енергію та гроші, які необхідно інвестувати в розробку диджитал-інструментів [13].

Однією з головних позитивних сторін впровадження диджитал-технологій в процес управління персоналом є підвищення його ефективності. У порівнянні з ручною роботою з документами, коли документи «застрягли» в черзі або на столі в однієї людини і досить високою є ймовірність допущення помилок через людський фактор, диджиталізація базується на оцифруванні всіх процесів, що в кінцевому результаті підвищує продуктивність та ефективність бізнесу. З'являється більше часу для розбудови корпоративної культури, організації навчання співробітників, більш змістовної комунікації на робочому місці [15].

У табл. 2 нами систематизовано найпоширеніші онлайн-платформи для автоматизації HR-процесів, які вже активно використовуються на українському ринку диджитал-рішень.

Таблиця 2

*Систематизація існуючих на вітчизняному ринку диджитал-рішень
для автоматизації HR-процесів*

Назва платформи	Основні можливості інтегрованої платформи	Переваги використаних диджитал-рішень
1	2	3
HURMA System	Хмарний сервіс, що автоматизує всі HR-процеси, рекрутинг та управління цілями (OKR). Система звільняє HR-фахівців від рутини, оптимізує залучення талантів, адаптацію та утримання співробітників, збирає статистику та аналітику. Допомогає керувати цілями та ключовими результатами компанії.	HRM system, CRM для рекрутингу та HR. Має мобільну версію та чат-бот в Telegram, в системі наявні наступні модулі: рекрутинг, управління робочим часом та продуктивністю, аналітика, управління цілями.

Закінчення табл. 1

1	2	3
Zoho People	Online-система управління персоналом від Zoho, що допомагає ефективно автоматизувати усі кадрові процеси: залучення, утримання, супровід, заохочення.	Легко адаптується до мобільних пристроїв, інтегрується до інших систем, наявні спеціальні модулі, що дозволяють відстежувати робочий час працівників, управляти продуктивністю, формувати HR-аналітику, а також здійснювати рекрутинг.
DData_HRMS	Онлайн-система повної автоматизації HR-процесів компанії, що використовує елементи штучного інтелекту для налаштування та адаптації бізнес-процесів з урахуванням найкращих практик та передових тенденцій в управлінні персоналом.	HRMS рішення на базовій безкодовій платформі Creatio дозволяє інтегрувати управління персоналом, добір персоналу, онбординг / оффбординг персоналу, його оцінку та HR-аналітику.
Bamboo HR	Платформа, створена для введення та відстеження даних з урахуванням інформаційних потреб HR-команд, нарахування заробітної плати, функцій управління та бухгалтерського обліку. Використання платформи дозволяє користувачам зберігати всю необхідну інформацію в одному місці, а також генерувати необхідні звіти.	Надається технічна підтримка, існує можливість використання на мобільних пристроях, доступні модулі відстеження робочого часу працівників, керування продуктивністю, аналітики даних.
PeopleForce	Комплексна HRM-система для автоматизації HR-процесів, що допомагає сформуванню культури високої продуктивності та суттєво полегшує і оптимізує роботу HR відділу та відділу рекрутингу.	Автоматизація всього спектру HR-процесів (CRM для HR), є можливість адаптації платформи під будь-які бізнес-процеси та завдання, наявні 5 модулів, дозволяють здійснювати рекрутинг та онбординг персоналу, відстежувати робочий час співробітників, керувати продуктивністю, оцінювати персонал, формувати аналітику даних.
AcademyOcean	Платформа для створення навчальних курсів, проведення опитувань та тестувань, створення команд, що дозволяє здійснювати процеси навчання та адаптації персоналу (онбордингу) з урахуванням індивідуальних запитів та персоналізованого підходу, а також організувати віддалену роботу команд у зручному режимі.	LMS 2.0 (Learning Management System), що має мобільну версію, дозволяє забезпечити єдину структуру матеріалів компанії, повну статистику прогресу навчання, сертифікацію за результатами навчання, а також інтеграцію з іншими системами.
Effy.ai	HR-система, що дозволяє керівникам реалізувати свій управлінський потенціал та спростити взаємодію з командою	Дозволяє відстежувати та направляти розвиток співробітників, розуміти операційні процеси, обмінюватися зворотним зв'язком.

Джерело: складено авторами на основі систематизації [3; 4; 8].

Таким чином, до основних переваг автоматизації HR-процесів належать[9; 15]:

- зменшення часу та спрощення виконання багатьох рутинних завдань (відбір резюме, розсилка запрошень на співбесіди та обробка їх результатів, створення та зберігання профілів співробітників, оновлення даних у разі потреби, проведення тестувань тощо);
- зменшення кількості технічних помилок та забезпечення більшої точності в роботі з даними та організації бізнес-процесів;
- зменшення витрат матеріальних ресурсів та кількості людиногодин на ведення документообігу, підготовку звітів, друкування та зберігання документів;
- вивільнення часу у HR-менеджерів на стратегічне планування та виконання креативних завдань, спроможних створити нову додану вартість для компанії загалом. Водночас вони матимуть більше часу для перевірки нових кандидатів та ефективної адаптації нових працівників на новому робочому місці;
- збільшення можливостей щодо пошуку персоналу з необхідними знаннями та навичками за рахунок обробки великих баз даних, інтеграції даних з різних електронних платформ, оптимізації добору кандидатів під вимоги вакансій на підставі автоматизованої обробки тестів;
- збереження часу працівників і швидше задоволення їхніх запитів щодо оформлення документів на відпустки, оновлення особистої інформації, нарахування заробітної плати та бонусів, пошуку необхідної інформації про діяльність компанії та її нормативно-правове забезпечення тощо;
- збільшення можливостей щодо формування бази даних про співробітників і використання відповідних HR-метрик, проведення анкетувань, тестувань та опитувань для виявлення рівня задоволеності співробітників, подальшого удосконалення трудових процесів та підвищення рівня залученості працівників;
- покращення якості комунікації між співробітниками за рахунок більш системного підходу до підготовки інформації, її передачі та збереження, використання спільних корпоративних каналів комунікації як у синхронному, так і в асинхронному режимах;
- зменшення сумарних витрат на здійснення HR-процесів завдяки скороченню частки ручної роботи та паперової документації;
- використання інноваційних диджитал-рішень у корпоративному навчанні персоналу, реалізації програм онбордингу / оффбордингу, формуванні віддалених команд, управлінні проектами, моніторингу досягнення конкретних цілей.

Впровадження інноваційних цифрових рішень у практику HR-менеджменту сучасних організацій значною мірою залежить від сформованості цифрового майндсету співробітників. Цифровий майндсет у цьому контексті можна визначити як усвідомлення співробітниками важливості

Покроковий алгоритм формування цифрового майдану співробітників сучасної організації повинен базуватися на наступних принципах:

- системний підхід до впровадження цифрових технологій як стратегічного напрямку підвищення конкурентоспроможності організації в умовах сучасних викликів;

- визначення пріоритетних напрямків цифровізації бізнес-процесів та трудових процесів з урахуванням загальної стратегії розвитку організації та її функціональних стратегій;

- першочергове створення інформаційних ресурсів, навчальних матеріалів та системи підтримки процесу впровадження автоматизованих HR-технологій;

- максимальне залучення співробітників до апробації програмних продуктів та диджитал-рішень, налагодження ефективної системи зворотного зв'язку для доопрацювання цифрових інструментів з метою їх максимальної адаптації до умов праці та специфіки трудових процесів;

- інноваційні підходи до формування необхідних знань та навичок для використання цифрових HR-технологій з урахуванням необхідності поєднання форм групового навчання та індивідуальних траєкторій розвитку співробітників, особливостей сприйняття інформації та навчального контенту представниками різних вікових груп, використання крос-менторства між різними поколіннями;

- розробка адекватної системи індикаторів для оцінки стану впровадження цифрових технологій в окремих структурних підрозділах, функціональних процесах та робочих місцях.

При цьому можуть використовуватися як якісні, так і кількісні параметри. Так, зокрема, до кількісних показників, що характеризують рівень використання цифрових технологій, належать: 1) середній час використання співробітником цифрових інструментів, спеціалізованих програмних продуктів чи автоматизованих систем для виконання професійних завдань за день / тиждень / місяць; 2) кількість цифрових інструментів, спеціалізованих програмних продуктів, автоматизованих систем тощо, які освоїв працівник і використовує в професійній діяльності; 3) кількість людиногодин навчання (тренінгів) з формування цифрових навичок за місяць / квартал / рік; 4) кількість людиногодин, відпрацьованих з ментором для формування власних цифрових навичок; 5) кількість людиногодин, відпрацьованих у ролі ментора для передачі власного досвіду використання цифрових технологій менш досвідченим працівникам та новачкам тощо. До якісних показників можна включити наступні характеристики: 1) бальна оцінка зручності використання окремих цифрових інструментів для виконання виробничих задач; 2) бальна оцінка рівня готовності працівника до впровадження нових цифрових технологій і адаптації до зміни трудових процесів під їх впливом; 3) надані конструктивні відгуки і пропозиції для удосконалення існуючих цифрових рішень тощо.

Висновки і пропозиції. Розуміння важливості процесів цифрової трансформації як нової реальності нового десятиліття потребують інноваційних підходів до формування цифрового майндсету (мислення) співробітників, розвитку їх готовності до впровадження процесів диджиталізації, подолання опору змінам, легшого сприйняття необхідності цифровізації процесів, підвищення особистої мотивації та рівня залучення у вищезазначені процеси.

У контексті вищезазначеного до головних завдань у сфері цифрової трансформації процесів управління персоналом слід віднести впровадження автоматизованих процесів рекрутингу, адаптації, навчання та кар'єрного розвитку при одночасній мотивації тих співробітників, які здатні генерувати інновації, досягати ефективності та результативності праці. Разом з тим, потрібно усвідомлювати, що на початковому етапі автоматизація HR-процесів потребує значних інвестицій у придбання програмного забезпечення, формування у персоналу навичок його повсякденного використання, а також може викликати у співробітників певний опір організаційним змінам у зв'язку із впровадження інновацій.

Список використаних джерел

1. Колот А. М. Концепт «Праця 4.0»: теоретико-прикладні засади формування та розвитку [Електронний ресурс] / А. М. Колот, О. О. Герасименко // Економіка і прогнозування. №1. 2020. С. 7-31. – Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_20_1_07_uk.pdf.
2. Колобердянко І. І. Інноваційні зрушення у сфері управління персоналом в умовах глобальної економіки [Електронний ресурс] / І. І. Колобердянко, Н. С. Метельська // Економіка і суспільство. – 2018. – № 19. – С. 63-68. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/10.pdf.
3. Огляд популярних систем для HR: BambooHR, Zoho People, CakeHR і Hurma [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.work.ua/articles/employer/2308/?setlp=ua>.
4. Продукт. AcademyOcean – інструмент нового покоління для адаптації та навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://academyocean.com/ua/product>.
5. Прушківська Е. В. Четверта промислова революція та модифікація зайнятості в Україні [Електронний ресурс] / Е. В. Прушківська, А. М. Ткачук // Інноваційна економіка. – 2020. – № 5-6(84). – С. 13-18. – Режим доступу: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/623/691>.
6. Ремньова Л. М. Сучасні глобальні тренди та інноваційні підходи до управління персоналом в умовах турбулентного бізнес-середовища / Л. М. Ремньова // Реалізація економічного потенціалу України: теоретичні та практичні аспекти: монографія / за заг. ред. М. М. Забаштанського – Чернігів : ЧНТУ, 2020. – С. 91-103.
7. Фактор успіху: як HR може сприяти формуванню розумного підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://budni.rabota.ua/ua/career/faktor-uspihu-yak-hr-mozhe-spriyati-formuvannyu-rozumnogo-pidpriyemstva>.
8. Що таке HRM і навіщо потрібна оптимізація HR-процесів? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://peopleforce.io/uk/blog/shho-take-hrm-i-navishho-potribna-optimizatsiya-hr-protseviv>.
9. Automation, augmentation, and the future of HR: The business case for Digital HR [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.aihr.com/blog/automation-digital-hr-benefits>.

10. Deloitte Global Human Capital Trends (2021) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>.

11. Digital HR – майбутнє кадрового адміністрування [Електронний ресурс] / С. Г. Рудакова, Н. С. Данилевич, Л. В. Щетініна, Я. А. Касяненко // Бізнес Інформ. – 2020. № 1. – С.265-270. – Режим доступу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-1_0-pages-265_270.pdf.

12. Goel R.K. Determinants of process innovation introductions: evidence from 115 developing countries / R.K. Goel, M.A. Nelson // *Managerial and Decision Economics*. – 2018. – Vol. 39(5). – С. 515-525.

13. Pouwels I. Inter-organizational cooperation and organizational innovativeness. A comparative study / I. Pouwels, F. Koster // *International Journal of Innovation Science*. – 2017. – Vol. 9. No. 2. – Pp. 184-204.

14. Verlinden N. 5 Examples of Successful HR Innovation [Electronic resource] / N. Verlinden. – Accessed mode: <https://www.aihr.com/blog/examples-successful-hr-innovation/>.

15. What is HR Automation? A Guide with Practical Examples. [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.aihr.com/blog/hr-automation>.

References

1. Kolot, A.M., Herasyenko, O.O. (2020). Kontsept «Pratsia 4.0»: teoretyko-prykladni zasady formuvannya ta rozvytku [The concept of "Work 4.0": theoretical and applied principles of formation and development]. *Ekonomika ta prohnozuvannya – Economy and prognosis, 1*, 7-31. http://eip.org.ua/docs/EP_20_1_07_uk.pdf.

2. Koloberdianko, I.I., Metelska, N.S. (2018). Innovatsiini zrushennia u sferi upravlinnia personalom v umovakh hlobalnoi ekonomiky [Innovative changes in the field of personnel management in the conditions of the global economy]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 19*, 63-68. https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/10.pdf.

3. Ohliad populiarnykh system dlia HR: BambooHR, Zoho People, CakeHR i Hurma [Overview of popular systems for HR: BambooHR, Zoho People, CakeHR and Hurma]. (n.d.). <https://www.work.ua/articles/employer/2308/?setlp=ua>.

4. Produkt. AcademyOcean — instrument novoho pokolinnia dlia adaptatsii ta navchannia [Product. AcademyOcean – a new generation tool for adaptation and training]. (n.d.). <https://academyocean.com/ua/product>.

5. Prushkivska, E.V., Tkachuk, A.M. (2020). Chetverta promyslova revoliutsiia ta modyfikatsiia zainiatosti v Ukraini [Fourth industrial revolution and employment modification in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy, 5-6(84)*, 13-18. <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/623/691>.

6. Remnova, L.M. (2020). Suchasni hlobalni trendy ta innovatsiini pidkhody do upravlinnia personalom v umovakh turbulentnoho biznes-seredovyscha [Modern global trends and innovative approaches to personnel management in the turbulent business environment]. In M.M. Zabashtanskyi (Ed.), *Realizatsiia ekonomichnoho potentsialu Ukrainy: teoretychni ta praktychni aspekty – Realisation of Ukraine's Economic Potential: Theoretical and Practical Aspects* (pp. 91-103). ChNTU.

7. Faktor uspihku: yak HR mozhe spriyaty formuvanniu rozumnoho pidpriemstva [Success factor: how HR can contribute to the formation of a smart enterprise]. (n.d.). <https://budni.rabota.ua/ua/career/faktor-uspihu-yak-hr-mozhe-spriyati-formuvannyu-rozumnogo-pidpriemstva>.

8. Shcho take HRM i navishcho potribna optymizatsiia HR-protseviv? [What is HRM and why is optimization of HR processes necessary?]. (n.d.). Retrieved from: <https://peopleforce.io/uk/blog/shho-take-hrm-i-navishho-potribna-optimizatsiya-hr-protseviv>.

9. Automation, augmentation, and the future of HR: The business case for Digital HR. (n.d.). URL: <https://www.aihr.com/blog/automation-digital-hr-benefits/>.

10. Deloitte Global Human Capital Trends. (2021). URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2021-global-human-capital-trends-report.html>.

11. Rudakova, S.H., Danylevych, N.S., Shchetinina, L.V., Kasianenko, Ya.A. (2020). Digital HR – maibutnie kadrovoho administruvannia. *Biznes Inform – Business Inform*, 1, 265-270. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-1_0-pages-265_270.pdf.

12. Goel, R.K., Nelson, M.A. (2018). Determinants of process innovation introductions: evidence from 115 developing countries. *Managerial and Decision Economics*, 39(5), 515-525.

13. Pouwels, I., Koster, F. (2017). Inter-organizational cooperation and organizational innovativeness. A comparative study. *International Journal of Innovation Science*, 9(2), 184-204.

14. Verlinden, N. (n.d.). *5 Examples of Successful HR Innovation*. <https://www.aihr.com/blog/examples-successful-hr-innovation/>.

15. What is HR Automation? A Guide with Practical Examples. (n.d.). <https://www.aihr.com/blog/hr-automation>.

Отримано 22.11.2023

UDC 004:005.95/.96

Lyudmyla Remnova

PhD in Economics, Professor, Head of Department
of Human Resources Management and Business Technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: remneva1962@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5973-5912>

ResearcherID: [F-5075-2016](https://orcid.org/0000-0002-5973-5912)

Serhii Khmelevskiy

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Human Resources Management and Business Technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sergeyv3x@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4395-2090>

Researcher ID: [G-6517-2014](https://orcid.org/0000-0002-4395-2090)

DIGITALIZATION OF PERSONNEL MANAGEMENT PROCESSES AS THE CURRENT TREND OF THE INNOVATIVE HR-TECHNOLOGIES DEVELOPMENT

The article examines innovative trends in personnel management under the influence of global challenges and the development of digital technologies. Among the main factors restraining the active implementation and development of digital technologies in business organizations the following barriers are identified: a shortage of qualified specialists which are ready for the large-scale implementation of digitization into business processes and personnel management; low level of personnel's professional and technical competences; the presence on the labor market of different generations with different outlooks, values, job approaches, the level of digital skills and psychological readiness for using digital solutions in everyday work processes. Digital solutions for automating HR processes existing on the Ukrainian market such as HURMA System, Zoho People, DData_HRMS, Bamboo HR, PeopleForce, AcademyOcean, Effy.ai were systematized, and their advantages and disadvantages were identified. The

theoretical and methodological approaches to the integration of modern digital solutions into the practice of HR management have been substantiated, taking into account the existing level of business processes' digitalization in the organization, the formation of the digital mindset of employees, and the readiness of the staff for the large-scale use of innovative digital HR technologies. It is proposed to consider the essence of the digital mindset as employees' awareness of the importance and benefits of implementing digital technologies to solve professional tasks, openness to innovation and quick adaptation to the use of digital solutions in practical activities, as well as readiness for constant improvement of digital skills. The main principles of forming the personnel's digital mindset in the modern business organization are formulated. A system of qualitative and quantitative indicators is proposed for assessing the state of implementation of digital technologies in individual structural divisions, functional processes and workplaces.

Key words: *personnel management; human resources; digitalisation; automation of HR processes; innovative HR technologies; digital transformation; digital mindset.*

Fig.: 1. Table: 2. References: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-49-60](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-49-60)

УДК [330.341.4:355.01](477)

JEL Classification: E10; E23; O11

Наталія Шадуро-Никипорець

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: nikiporetc@ukr.net **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

ResearcherID: [H-1176-2016](https://orcid.org/0000-0001-7990-0105)

Оксана Мініна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: minina.ok.v@gmail.com **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>

ResearcherID: [H-1167-2016](https://orcid.org/0000-0002-5919-1599)

Жанна Дерій

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: jannet_d@ukr.net **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: ВПЛИВ ВІЙНИ ТА ПОШУК НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПАРАДИГМИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню структурних зрушень сучасної економічної системи України, з'ясуванню впливу на цей процес військових дій та виявленню перспектив структурної перебудови економіки в умовах повоєнного відновлення. Проведено аналіз структурно-динамічних зрушень ВВП України за доданою вартістю видів економічної діяльності у 2010-2022 рр. На основі інтегральних показників оцінено інтенсивність агрегованих змін у структурі ВВП, встановлено що початок повномасштабної війни мав значний вплив на структуру ВВП України та призвів до вагомих структурних зрушень у його формуванні, не характерних для країни за інтенсивністю у попереднє десятиліття. Проведено оцінку й аналіз зміни розміру та форми структури, виявлено ключові тенденції та проблеми, запропоновано підходи до удосконалення структури економіки України в післявоєнний період.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт; додана вартість; структура; структурно-динамічні зрушення; вид економічної діяльності

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 13.

Постановка завдання. Перехід від натурального господарювання до товарного виробництва став наслідком суспільного поділу праці, який спонукав подальшу спеціалізацію виробників. Сучасна економічна система будь-якої країни, як виразник та форма реалізації товарного виробництва, являє собою сукупність відокремлених спеціалізованих галузей і видів економічної діяльності, котрі органічно поєднуються в межах національного та глобального виробництва. Масштаби, компоненти та пропорції такої системи постійно змінюються відповідно до суспільних запитів, наявних ресурсів, рівня технологічних можливостей і вектора цивілізаційного поступу, що зумовлює незмінний інтерес наукової спільноти до дослідження структури та структурно-динамічних зрушень ключових характеристик масштабів національного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням структури національного виробництва України, аналізом структурно-динамічних зрушень, оцінкою їх спрямованості та ефективності займалися такі дослідники, як О. Амоша, В. Антонюк, Т. Артьомова, Ю. Бицюра, М. Білопольський, М. Бутко, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Захарченко, О. Коломицева, В. Ляшенко, О. Пелех, Т. Приходько, М. Скрипниченко, Ю. Харазішвілі, Л. Шинкарук, Б. Юськів та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження структури ВВП та її зрушень особливо актуалізується на сучасному складному етапі розвитку України, коли структурні трансформації з одного боку є наслідком змін в умовах господарювання, спричинених війною, а з іншого – повинні стати передумовою формування стійкості національної економічної системи до викликів війни та створити умови її швидкого, ефективного та високотехнологічного повоєнного відновлення.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз структурно-динамічних зрушень ВВП України та виявлення впливу повномасштабної війни на ці процеси задля пошуку шляхів формування ефективної структури економіки країни в умовах повоєнної відбудови.

Виклад основного матеріалу. Досвід розвитку світової економіки доводить, що успіху досягають країни, які мають унікальну спеціалізацію в міжнародному поділі праці, з одного боку, та достатньо розвинену структуру економіки, що гарантує необхідний ступінь її незалежності з точки зору задоволення нагальних потреб свого суспільства – з іншого. При цьому високий рівень конкурентоспроможності на сьогодні забезпечують наукоємні галузі, що виробляють інноваційну продукцію з високою доданою вартістю, створюючи провідні позиції країни на міжнародних товарних ринках і привабливий інвестиційний профіль на світовому ринку капіталу.

Крім еволюційних змін, які природно переживає будь-яка економіка, наша країна постала перед викликами війни, що спричиняють революційні трансформації, які супроводжуються передусім:

- зміною території;
- втратою частини економічного потенціалу;
- деіндустріалізацією національного виробництва;
- скороченням чисельності населення, втратою людського і трудового потенціалу;
- зміною статеві-вікової структури населення у зв'язку з міграційними процесами, спричиненими війною, а також самими військовими діями;
- переміщенням центрів економічної та інвестиційної активності зі сходу на захід країни, відповідною релокацією бізнесу.

Зміни, що відбулися, по суті, припинили існування економічної моделі нашої країни в тому вигляді, у якому вона існувала з часів розпаду радянської системи господарювання, і створили унікальні умови для побудови

кардинально нової моделі, що матиме шанс «стартувати» з принципово інших, сучасних позицій. Адже структурні зрушення можуть бути не лише наслідком негативних змін в економічній системі, але й передумовою прогресивних трансформацій, що стають підвалинами її подальшого розвитку.

Структурні зрушення за своєю суттю – це завжди якісні зміни в системі, проте вони характеризуються кількісними показниками. Оцінювання структурно-динамічних зрушень у дослідженнях [1; 5; 9; 10; 12] найчастіше проводять на основі аналізу інтегральних показників. Найбільш популярними у вітчизняній та міжнародній аналітиці є інтегральний коефіцієнт структурних зрушень К. Гатева (формула 2), узагальнюючий показник структурних зрушень А. Салаї (формула 3) та інтегральний індекс структурних відмінностей В. Рябцева (формула 4).

Структуру ВВП можна розглядати з різних поглядів – за витратами макроекономічних секторів на придбання кінцевої продукції; за доходами, отриманими від виробництва; за регіонами країни; за видами економічної діяльності. Спираючись на «виробничий метод» розрахунку, відповідно до якого ВВП являє собою суму доданих вартостей, створених усіма видами економічної діяльності (ДВ_і) в межах економічної території країни, проведемо дослідження зрушень, що характерні для економіки України у 2010-2022 рр.:

$$\text{ВВП} = \sum_{i=1}^n \text{ДВ}_i . \quad (1)$$

Коефіцієнт К. Гатева [5; 10] надає відносну оцінку інтенсивності структурних зрушень з урахуванням масштабності зміни за окремими структурними компонентами та їхній вагомості в досліджуваній сукупності:

$$K_{\Gamma} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_{1i} - d_{0i})^2}{\sum_{i=1}^n d_{1i}^2 + \sum_{i=1}^n d_{0i}^2}} , \quad (2)$$

де d_{1i} (d_{0i}) – частка доданої вартості i -го виду діяльності у поточному (попередньому) періоді;

i – вид економічної діяльності;

n – загальна кількість видів економічної діяльності, додана вартість яких включена до ВВП країни.

Індекс структурних зрушень А. Салаї [5; 10], крім величини зміни компонента структури та його вагомості, враховує ще і кількість груп, які утворюють досліджувану сукупність:

$$I_C = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \frac{(d_{1i} - d_{0i})^2}{(d_{1i} + d_{0i})^2}}{n}} . \quad (3)$$

При використанні індексу В. Рябцева [5; 10] агрегована оцінка структурних зрушень проводиться на основі максимально можливої величини розбіжностей між компонентами структури – порівнюється відношення фактичної різниці частки компоненти за два періоди з максимально можливими значеннями:

$$I_p = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (d_{1i} - d_{0i})^2}{\sum_{i=1}^n (d_{1i} + d_{0i})^2}} \quad (4)$$

Крім того, що всі ці три показники мають агрегований характер, тобто надають узагальнюючу оцінку зміни структури в часі, до переваг зазначених інтегральних показників треба віднести й наявність верхньої (одиниця) та нижньої (нуль) межі їхніх значень, що спрощує аналіз та інтерпретацію отриманих результатів.

Порівняння структури ВВП України 2022 р. та 2010 р. вказує на суттєвий рівень її відмінностей ($K_G = 0,2396$, $I_C = 0,2060$, $I_P = 0,1719$), тобто в економіці нашої країни за останні дванадцять років спостерігаються значні трансформації, пов'язані зі зміною ролі окремих видів діяльності у формуванні масштабів національного виробництва.

З метою деталізації загальної зміни проведемо оцінку структурних зрушень за кожний період окремо, щоб оцінити роль щорічних трансформацій, порівняти їхню інтенсивність за різні періоди та виявити вплив війни на ці процеси.

Аналіз проведених розрахунків (табл. 1) свідчить, що для економіки України 2010-2021 рр. характерні доволі незначні за інтенсивністю щорічні зміни у структурі ВВП за видами економічної діяльності, тобто коливання ваги окремих галузей не мають трансформаційного впливу на його формування, економічні пропорції не зазнають радикальної зміни.

Таблиця 1

Значення індексів Гатєва, Салаї і Рябцева для оцінювання структурної динаміки ВВП України за виробничим методом у 2010-2022 рр.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
K_G	0,031	0,024	0,044	0,044	0,047	0,019	0,028	0,022	0,021	0,045	0,042	0,139
I_C	0,031	0,052	0,034	0,033	0,048	0,034	0,039	0,018	0,027	0,039	0,046	0,136
I_P	0,022	0,017	0,031	0,031	0,033	0,013	0,020	0,015	0,015	0,032	0,029	0,099

Джерело: складено авторами на основі [3]

Інтегральні індекси 2022 р. (рис. 1) вказують на те, що початок повномасштабної війни мав значний вплив на структуру ВВП України та призвів до вагомих структурних зрушень у його формуванні за видами економічної діяльності, не характерних для країни за інтенсивністю в попереднє

десятиліття. Можна констатувати, що загальна зміна структури економіки України у 2022 р. порівняно із 2010 р. спричинена переважно реакцією «економічного організму країни» на виклики війни.

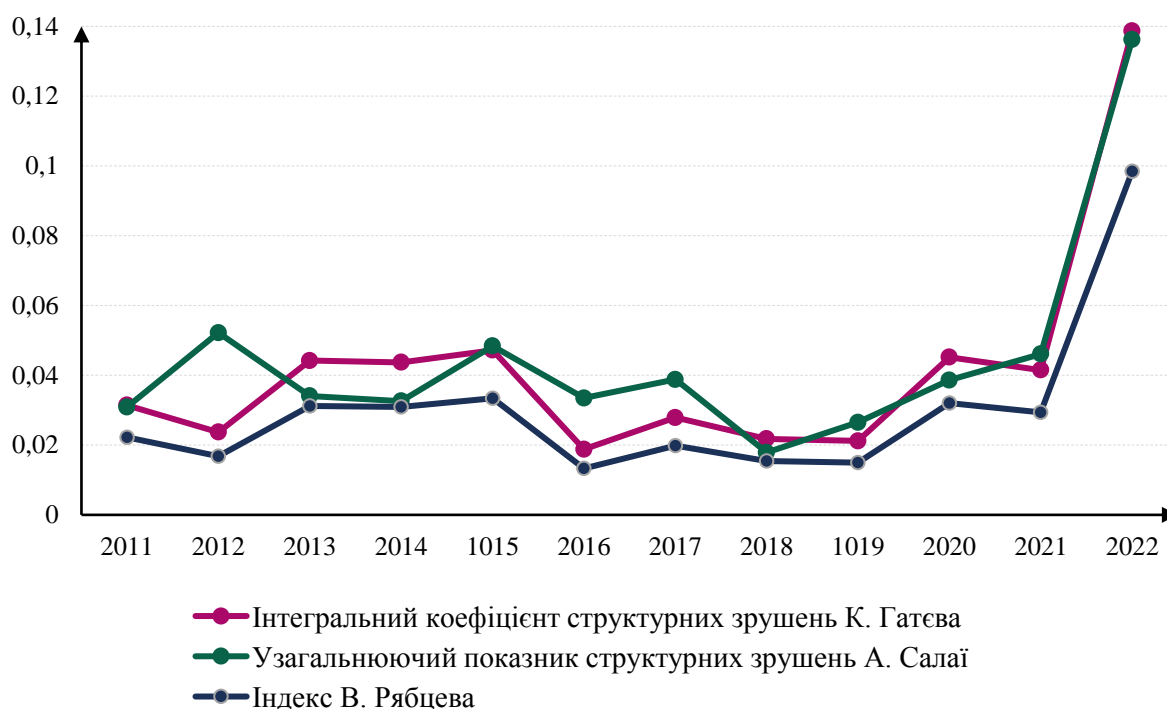

Рис. 1. Динаміка значень показників, що характеризують структурні зміни ВВП України (за виробничим методом) протягом 2010-2022 рр.

Джерело: складено авторами на основі [3].

Аналіз агрегованих змін структури варто доповнити локальним аналізом. Наступний етап нашого дослідження – оцінка й аналіз зміни розміру та форми структури. Як відзначають ряд дослідників, «структури є подібними за розміром, якщо в них абсолютні значення відповідних структурних змінних близькі. Структури подібні за формою, якщо мають близькі відносні значення змінних структури» [13], тобто зміна величини самого елемента вказує на зміну розміру структури, а зміна його питомої ваги засвідчує зміну форми структури [9].

Як показують дані динаміки ВВП України за 2010-2022 рр. (рис. 2), воєнні дії призводять до скорочення масштабів національного виробництва, а рівень агресивності військових дій корелює з глибиною «провалів» економіки. Так, з 2014 р. чітко видно тенденцію до скорочення ВВП, рівень якого у 2015 р. склав 89,1% від рівня 2010 р., а у 2022 р., коли масштаб військових дій сягнув безпрецедентних розмірів, спад становив майже 30 % від рівня 2010 р. Загалом, з початку агресії Росії у 2014 р., економіка нашої країни так і не змогла відновити довоєнний рівень розвитку.

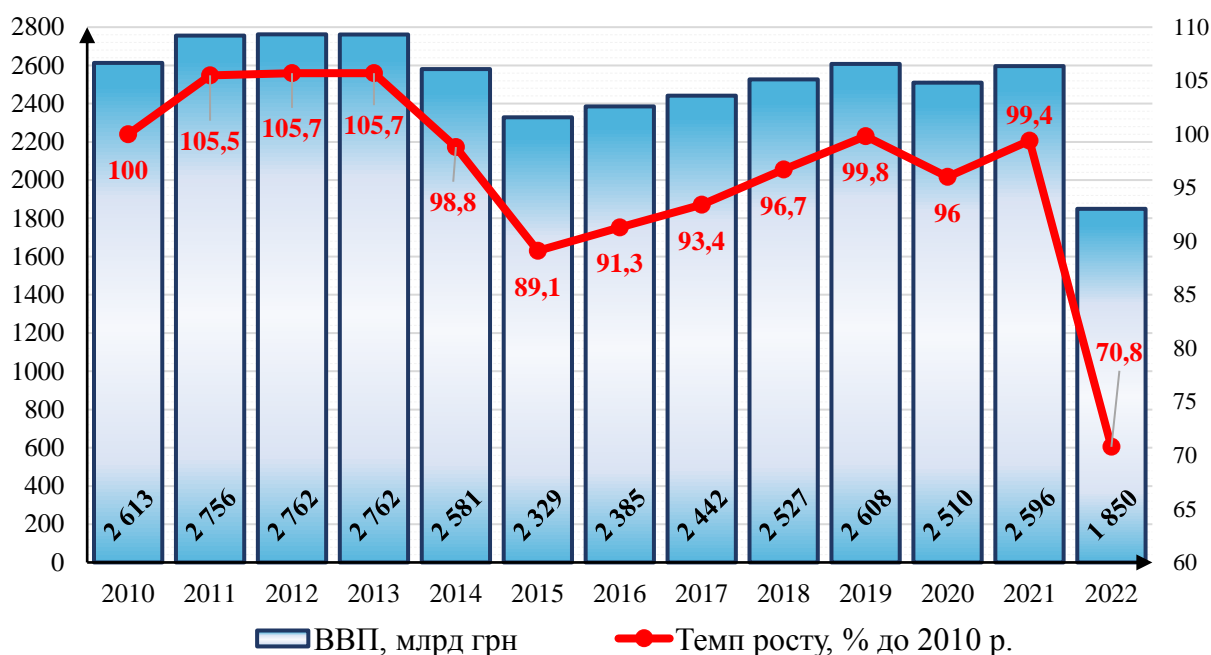

Рис. 2. Динаміка реального ВВП України (у цінах 2016 р.) 2010-2022 р.
Джерело: побудовано авторами на основі [3].

Скорочення масштабів національної економіки у 2022 р. природно супроводжувалося зменшенням розмірів компонентів структури ВВП. Виключенням стало лише «Державне управління та обов'язкове соціальне страхування», що в умовах війни цілком логічно й пояснюється переходом до етатичної моделі державного управління. Слід зазначити, що падіння обсягів доданої вартості різних видів економічної діяльності виявилось різним – це вплинуло на форму структури ВВП (рис. 3).

Аналіз форми структури ВВП України за 2010-2022 рр. дозволяє виявити найбільш характерні тенденції та зміни:

- частка аграрного сектора зросла: за весь період – на 4,44%, за 2022 рік – на 0,6%;

- частка індустріального сектору економіки (промисловість та будівництво) зменшилася, зокрема, частка промисловості (загалом) за весь період – на 9,9 %, за 2022 рік – на 2,6 %, частка будівництва за весь період – на 1,46%, за 2022 рік – на 1,85 %. Варто відзначити, що найбільш руйнівного впливу зазнала переробна промисловість – зменшення її частки було найвідчутнішим (–2,22 % за 2022 р. та –5,95 % порівняно із 2010 р.);

- частка сфери послуг (загалом) за весь період зросла на 6,56 %, за 2022 рік – на 3,85 %. Найбільш відчутні зміни відбулися, як зазначалося, у сфері державного управління і соціального страхування – його частка зросла на 4,5 % за 2022 р. та на 5,02 % порівняно із 2010 р. Також зросла частка освіти, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – на 1,5 % за 2022 р. та на 1,33 % порівняно із 2010 р., частка інформації та телекомунікацій – на 2,3 % за весь період.

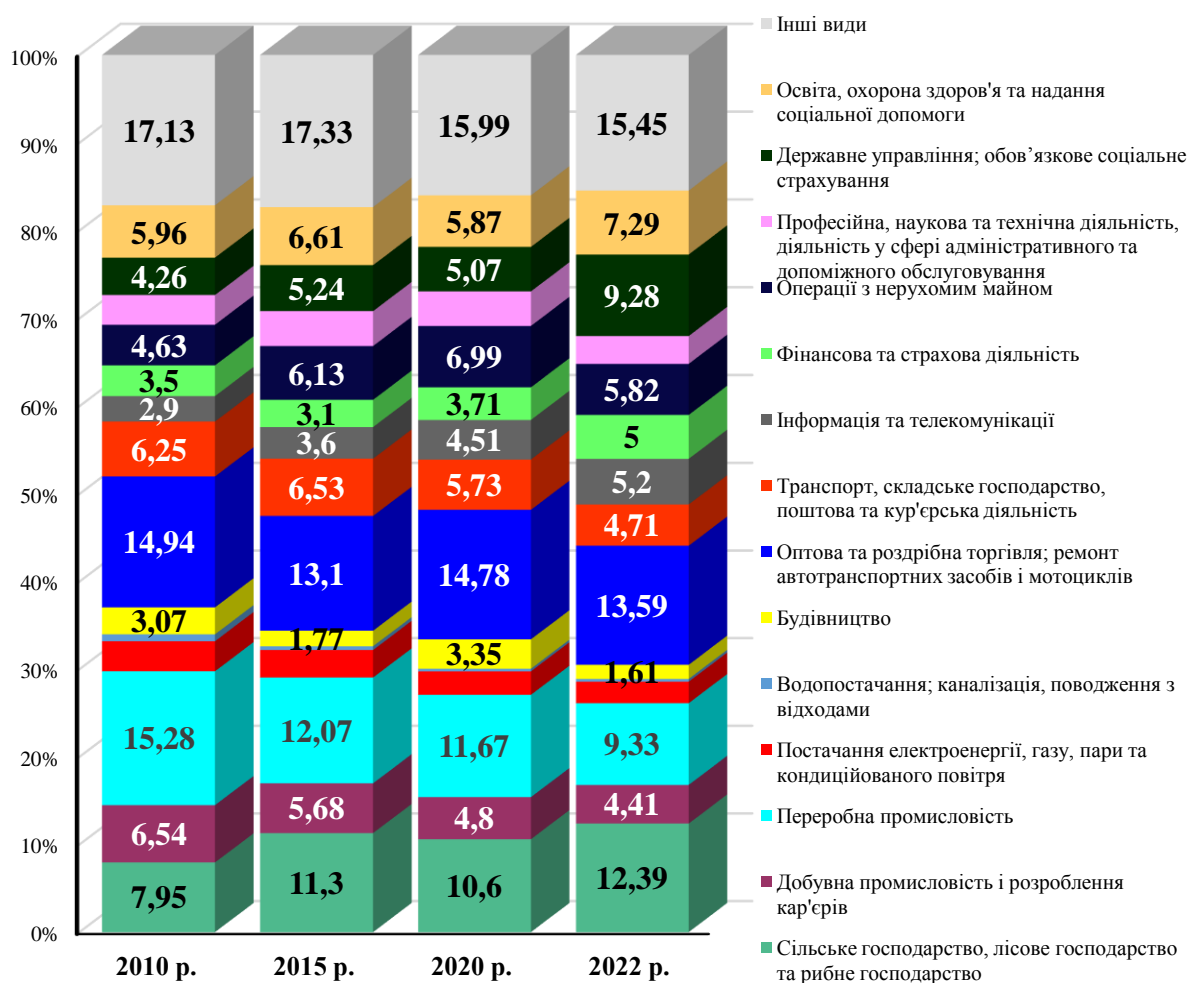

Рис. 3. Структура валової доданої вартості в Україні за видами економічної діяльності, %

Джерело: складено авторами на основі [3].

Порівняння структури ВВП України та інших країн світу [3; 8] дозволяє оцінити позитивність виявлених структурних зрушень.

За даними Світового банку [11], частка доданої вартості сільського, лісового та рибного господарства (відсотків ВВП, виміряного в цінах 2015 року, долари США) у 2022 р. у Світі загалом складала 4,3 %, в Євросоюзі – 1,7 %, в країнах з високим рівнем розвитку – 1,3 %, із середнім – 8,7 %, з низьким – 25,6 %, в Україні – 8,2 %, тобто зростання рівня розвитку країни супроводжується зниженням частки аграрного сектору економіки. Очевидно, тенденція, що намітилася в розвитку економіки України останнім часом, свідчить про примітивізацію її національного виробництва та поглиблення сировинної орієнтації.

Частка доданої вартості індустріального комплексу у 2022 р. у Світі загалом становила 28 %, у Євросоюзі – 23,5 %, в країнах з високим рівнем розвитку – 22,4 %, із середнім – 34,9 %, з низьким – 25,4 %, в Україні –

19,2 % [11]. З огляду на катастрофічне зменшення частки переробної промисловості, тенденції, що склалися в індустріальному секторі України, не можна вважати позитивними – Україна за рівнем індустріального розвитку значно відстає від середньосвітових показників.

Загалом виявлені зміни форми структури ВВП нашої країни можна охарактеризувати як негативні, що прискорилися і набули більш вираженого характеру у зв'язку з війною.

Висновки та пропозиції. Адекватне усвідомлення характеру структурних зрушень в економіці, що базується на об'єктивній оцінці їх параметрів, дозволяє обрати свідомий підхід до побудови ефективної структури економіки на майбутнє. Україна – не єдина країна, що стикнулася з катастрофічними, руйнівними змінами і змушена приймати рішення щодо подальшого свого існування і розвитку. Після другої світової війни велика кількість країн стала перед вибором моделі відновлення своєї економіки й вибору вектора розвитку. Ключовим елементом успішного відновлення, наприклад, економіки Японії стала ставка на високотехнологічне виробництво. В умовах браку природних ресурсів японці почали інвестувати у «мізки» та активно скуповувати патенти по всьому світу, придбавши за 10 років – з 1950 по 1960 рік – понад 30 тис. патентів на суму близько 1 млрд дол. Організуючи завдяки цьому виробництво високотехнологічної на той час продукції і фокусуючись лише на товарах, які можна експортувати на великі ринки збуту, Японія змогла досить швидко захопити світовий ринок споживчої електроніки і зайняти вагомую нішу в міжнародному поділі праці.

Адаптуються до сучасного мінливого світу завдяки структурним змінам й інші країни. Особливо корисним для нас може стати досвід Туреччини, яка зосередилася на стимулюванні структурної перебудови економіки у бік галузей з високим рівнем доданої вартості, залучаючи прямі іноземні інвестиції і поступово змінивши структуру виробництва з агропромислового профілю на машинобудівний: починаючи з 1996 р., турецький експорт тяжіє в бік високотехнологічних галузей, таких як автомобілебудування, електронна та електрична техніка, і це з урахуванням того факту, що традиційно економіка країни завжди орієнтувалася на легку та харчову промисловість. Виклики сучасного світу змусили її реагувати, щоб не залишитися на узбіччі міжнародних ринків. На сьогодні перше місце у структурі експорту Туреччини посідають транспортні засоби, обладнання, електротехніка, які в сумі дають понад 28 % експортних поставок, тоді як легка промисловість становить понад 10 %, металургія – до 8 %, а продукція сільського господарства – 2,7 % [6].

На даний момент світова економіка формує п'ятий технологічний уклад. Його базовими галузями є інновації у сфері інформатики, електроніки, біотехнологій, альтернативні джерела енергії, нові види матеріалів. В організаційному плані – це створення глобальних ланцюгів доданої вартості,

великих корпорацій і мережевих ринків. З огляду на ситуацію, в якій опинилася Україна, ми маємо шанс реструктурувати нашу економічну систему, стартувавши, як свого часу зробив Китай у 1990-х роках ХХ ст. завдяки тому, що увібрав усі інноваційні досягнення західного світу, з того технологічного рівня, на якому перебувають розвинені країни. При цьому слід врахувати, що загальними закономірностями структурних зрушень в процесі переходу до п'ятого технологічного укладу є зростання частки високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових та бізнесових послуг, а також соціально орієнтованих видів економічної діяльності, що саме і формують стратегічні сектори національних економік на сучасному етапі розвитку [2].

Зважаючи на історичні особливості розвитку нашої держави, наявність «великого сусіда» з нездоровими амбіціями й територіальними претензіями, постає проблема врахування не лише економічних, ментальних, організаційних, але й безпекових факторів. Ефективна структура національної економіки повинна включати достатньо вагому частку виробництв військового профілю, що будуть гармонійно інтегровані у високотехнологічні ланцюги єдиної системи суспільного виробництва.

Формування ефективної структури економіки, забезпечення технологічного відриву, унікальної траєкторії розвитку – основні пріоритети у досягненні мети виживання і процвітання нашої держави.

Список використаних джерел

1. Антонюк В. П. Структурні зрушення в національній економіці як загроза для сталого розвитку України [Електронний ресурс] / Вестник экономической науки Украины. – 2017. – №2(33). – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/strukturni-zrushennya-v-natsionalniy-ekonomitsi-yak-zagroza-dlya-stalogo-rozvitku-ukrayini>.
2. Давидюк Л. П. Глобальні зміни в структурі зайнятості як чинник трансформації міжнародного ринку праці / Л. П. Давидюк // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 3(19). – С. 172-177.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Захарченко В. І. Структурні трансформації національного промислового комплексу в контексті постіндустріального розвитку / В. І. Захарченко // Економіка промисловості. – 2017. – № 2(78). – С. 37-60.
5. Коломицева О. В. Економічна оцінка структурних зрушень у соціально-економічних системах / О. В. Коломицева // Бізнес Інформ. – 2011. – № 6. – С. 153-155.
6. Куш О. Шанс для України. Як Туреччина за одне покоління увірвалася в «золотий мільярд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/shans-dlya-ukrainy-16052023-479372>.
7. Ляшенко В. І. Стратегічні сценарії структурного розвитку промислових регіонів України / В. І. Ляшенко, Ю. М. Харазішвілі // Вісник економічної науки України. – 2016. – № 2(31). – С. 113-126.
8. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І. ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». – Київ, 2015. – 544 с.

9. Пелех О. Б. Аналіз структурних змін в економіці: пропозиція і використання ресурсів у зведених національних рахунках України та Польщі [Електронний ресурс] / О. Б. Пелех // Ефективна економіка. – 2019. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7436>

10. Романова Т. В. Інтегральні показники оцінювання структурних зрушень в економіці / Т. В. Романова // Економіка і регіон. – 2016. – №6. – С. 20-27.

11. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator>.

12. Структурні зміни та економічний розвиток України : монографія / В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук, Т. І. Артёмова та ін. ; за ред. Л. В. Шинкарук; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – Київ, 2011. – 696 с.

13. Walesiak M. Podobieństwo wielkości (skali) oraz kształtu (formy) w złożonych badaniach strukturalnych / M. Walesiak // Wiadomości Statystyczne. – 1983. – Nr 3. – S. 26-28.

References

1. Antoniuk, V.P. (2017). Strukturni zrushennia v natsionalnii ekonomitsi yak zahroza dlia staloho rozvytku Ukrainy [Structural changes in the national economy as a threat to the sustainable development of Ukraine]. *Vestnyk ekonomicheskoi nauky Ukrainy – Bulletin of economic science of Ukraine*, (2(33)). <https://cyberleninka.ru/article/n/strukturni-zrushennya-v-natsionalniy-ekonomitsi-yak-zagroza-dlya-stalogo-rozvitku-ukrayini>.

2. Davydiuk, L.P. (2015). Hlobalni zminy v strukturi zainiatosti yak chynnyk transformatsii mizhnarodnoho rynku pratsi [Global changes in the structure of employment as a factor in the transformation of the international labor market]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: realities of time*, (3(19)), 172-177.

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Zakharchenko, V. I. (2017). Strukturnye transformatsyy natsionalnoho promyshlennoho kompleksa v kontekste postyndustrialnoho rozvytyia [Structural transformations of the national industrial complex in the context of post-industrial development]. *Ekonomika promyshlennosti – Economy of industry*, (2(78)), 37-60.

5. Kolomytseva O.V. (2011). Ekonomichna otsinka strukturykh zrushen u sotsialno-ekonomichnykh systemakh [Economic assessment of structural changes in socio-economic systems]. *Biznes Inform – Business Inform*, (6), 153-155.

6. Kushch, O. (2023). Shans dlia Ukrainy. Yak Turechchyna za odne pokolinnia uvirvalasia v «zoloty miliard» [Chance for Ukraine. How Turkey broke into the "golden billion" in one generation]. <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/shans-dlya-ukrainy-16052023-479372>.

7. Liashenko, V.I., Kharazyshvyly, Yu.M. (2016). Stratehicheskye stsenaryy strukturalnoho rozvytyia promyshlennykh rehyonov Ukrainy [Strategic scenarios of structural development of industrial regions of Ukraine]. *Vestnyk ekonomicheskoi nauky Ukrainy – Herald of economic science of Ukraine*, (2(31)), 113-126.

8. Skrypnychenko, M.I. (Ed.). (2015). *Modeli identyfikatsii makroekonomichnykh dysbalansiv v Ukraini [Models of identification of macroeconomic imbalances in Ukraine]*. DU «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy».

9. Pelekh, O.B. (2019). Analiz strukturykh zmin v ekonomitsi: propozytsiia i vykorystannia resursiv u zvedenykh natsionalnykh rakhunkakh Ukrainy ta Polshchi [Analysis of structural changes in the economy: supply and use of resources in the consolidated national accounts of Ukraine and Poland]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (11). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7436>.

10. Romanova, T.V. (2016). Integralni pokaznyky otsiniuvannya strukturnykh zruchen v ekonomitsi [Integral indicators of structural shifts in the economy]. *Ekonomika i rehion – Economics and the region*, (6), 20-27.

11. Svitovyi bank [World Bank]. (n.d.). <https://data.worldbank.org/indicator>.

12. Shynkaruk, L.V. (2011). *Strukturni zminy ta ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [Structural changes and economic development of Ukraine]*. NAN Ukrainy, In-t ekonomiky ta prohnozuvannya.

13. Walesiak, M. (1983). Podobienstwo wielkosci (skali) oraz ksztaltu (formy) w zlozonych badaniach strukturalnych. *Wiadomosci Statystyczne*, (3), 26-28.

Отримано 15.11.2023

UDC [330.341.4:355.01](477)

Nataliia Shadura-Nykyporets

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: nikiporetc@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-7990-0105>

ResearcherID: [H-1176-2016](https://orcid.org/0000-0001-7990-0105)

Oksana Minina

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: minina.ok.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5919-1599>

ResearcherID: [H-1167-2016](https://orcid.org/0000-0002-5919-1599)

Zhanna Derii

Doctor of Economic, Professor,

Head of the Department of of Economics, Accounting and Taxation
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: jannet_d@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-3695-7202>

ResearcherID: [F-3828-2014](https://orcid.org/0000-0003-3695-7202)

**STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF THE ECONOMY: IMPACT
OF THE WAR AND THE SEARCH
OF A NEW ECONOMIC PARADIGM FOR UKRAINE**

The study of the structure of GDP and its shifts is especially relevant at the current complex stage of Ukraine's development, when structural transformations, on the one hand, are a consequence of changes in the economic conditions caused by the war, and on the other hand, should become a prerequisite for the formation of the resilience of the national economic system to the challenges of war and create the conditions for its fast, efficient and high-tech post-war reconstruction. The article is devoted to the study of structural changes in the modern economic system of Ukraine, to the clarification of the influence of military actions on this process, and to the identification of prospects for the structural restructuring of the economy in the conditions of post-war recovery. An analysis of structural and dynamic changes in the GDP of Ukraine based on the added value of types of economic activity in 2010-2022 was carried out. On the basis of integral indicators, the intensity of aggregated changes in the structure of GDP was assessed, it was established that the beginning of a full-scale war had a significant

impact on the structure of Ukraine's GDP and led to significant structural changes in its formation, not typical for the country in terms of intensity in the previous decade. An assessment and analysis of changes in the size and shape of the structure was carried out, key trends and problems were identified, and approaches to improving the structure of Ukraine's economy in the post-war period were proposed. Taking into account the historical features of the development of our state, the presence of a "big neighbor" with unhealthy ambitions and territorial claims, the problem arises of taking into account not only economic, mental, organizational, but also security factors. An effective structure of the national economy should include a sufficiently significant share of military-related industries, which will be harmoniously integrated into the high-tech chains of a single system of social production. Formation of an effective structure of the economy, provision of a technological gap, a unique development trajectory are the main priorities in achieving the goal of survival and prosperity of our state.

Keywords: *Gross Domestic Product; added value; structure; structural and dynamic shifts; Type of economic activity.*

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-61-71](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-61-71)

УДК 340

JEL Classification: M1; M2

Дмитро Омельчук

здобувач ступеня PhD за спеціальністю 073 – менеджмент
кафедри соціоекономіки та управління персоналом

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

E-mail: omelchukds@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0712-9179>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

Зростаюча увага до корпоративної соціальної відповідальності та заклики до впровадження принципів соціальної відповідальності у високотехнологічних галузях спонукають нас дослідити взаємозв'язок між корпоративною соціальною відповідальністю та результатами діяльності компанії. Метою дослідження є аналіз інституціональних передумов на міжнародному рівні у сфері корпоративної соціальної відповідальності в умовах екологічного розвитку підприємств. У бізнес-контексті соціальна відповідальність визнається всіма зацікавленими сторонами як актуальне питання, і компанії починають спрямовувати зусилля на те, щоб отримати визнання як соціально відповідальні. Сучасні технологічні інновації та соціальні організації продовжують накладати ризики та обмеження на ефективне функціонування біосфери. Людська діяльність призводить до того, що стійкі природні ресурси стають дедалі менш довговічними, а мультиплікативні ефекти виходять за межі традиційних вигід від економічного виробництва та споживання. У роботі проаналізовано досвід ЄС у сфері поширення концепції корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність; екологічний розвиток; підприємства; Цілі сталого розвитку; ООН.

Рис.: 2. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Сучасна КСВ (яку також називають корпоративною відповідальністю, корпоративним громадянством, відповідальним бізнесом та корпоративними соціальними можливостями) – це концепція, згідно з якою бізнес-організації враховують інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на клієнтів, постачальників, працівників, акціонерів, громади та інші зацікавлені сторони, а також на навколишнє середовище. Це зобов'язання показує, що організації повинні дотримуватися законодавства й добровільно здійснювати ініціативи, спрямовані на поліпшення добробуту своїх співробітників та їхніх сімей, а також місцевої громади й суспільства загалом. КСВ просто належить до стратегій, за допомогою яких корпорації або фірми ведуть свій бізнес етично й доброзичливо до суспільства. КСВ може включати багато видів діяльності, таких як робота в партнерстві з місцевими громадами, соціально чутливі інвестиції, розвиток відносин з працівниками, клієнтами та їхніми сім'ями, а також участь у заходах щодо збереження навколишнього середовища та сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням поширення концепції соціальної відповідальності підприємств в умовах екологічного розвитку присвячено праці багатьох дослідників, серед яких: Ali H. Y., Danish R. Q., Asrar-ul-Haq M., D'Amato A., Falivena C., Daugaard D., Harjoto M. A., Laksmana I., Wen Yang Y. та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи внесок дослідників у проблему соціальної відповідальності підприємств в контексті екологічного розвитку, все ж слід відзначити брак висвітлення проблеми формування належних інституціональних передумов у сфері подальшого поширення практики корпоративної соціальної відповідальності. Зазначене зумовлює актуальність цього дослідження та його мету.

Метою дослідження є аналіз інституціональних передумов на міжнародному рівні у сфері корпоративної соціальної відповідальності в умовах екологічного розвитку підприємств.

Виклад основного матеріалу. Сучасні технологічні інновації та соціальні організації продовжують накладати ризики та обмеження на ефективне функціонування біосфери. Людська діяльність призводить до того, що стійкі природні ресурси стають дедалі менш довговічними, а мультиплікативні ефекти виходять за межі традиційних вигід від економічного виробництва та споживання. Як наслідок, вся планета продовжує боротися зі зміною клімату, глобальним потеплінням, втратою природних капітальних активів і дефіцитом ресурсів. На Конференції Організації Об'єднаних Націй зі сталого розвитку "Ріо+20" різні міжнародні суб'єкти наголосили на необхідності спрямувати політику та ресурси на досягнення цілей сталого розвитку.

Усвідомлення руйнівних наслідків несталих практик серед бізнес-підприємств привертає дедалі більшу увагу міжнародних акторів, політиків, дослідників та урядів до різних аспектів діяльності бізнес-підприємств, спрямованих на пом'якшення екологічних ризиків, подолання викликів дефіциту ресурсів та сприяння сталому розвитку.

Однак корпоративна соціальна відповідальність є суб'єктивною та дискусійною концепцією; вона потребує глибокого аналізу з погляду теоретичного підґрунтя та складного, постійно мінливого бізнес-середовища, а також мінливих цінностей, принципів та норм суспільства, щоб мати змогу інтегрувати її широкі виміри в порядок денний сталого розвитку. КСВ є суб'єктивною концепцією, оскільки суспільні потреби впливають на цінності, принципи та норми, пов'язані з практикою корпоративної соціальної відповідальності, подібно до того, як концепція розвитку отримувала різні перспективи після Другої світової війни та продовжує отримувати нові перспективи у XXI столітті [1-3].

У сучасних економічних умовах успіх бізнесу залежить від усвідомлення необхідності використання сучасних принципів ведення бізнесу. Одним із таких принципів є соціальна відповідальність. Для України це досить нове поняття, в той час як за кордоном це ідеологія взаємодії організації з навколишнім середовищем, зокрема в таких сферах, як охорона довкілля та здоров'я, захист громадянських прав, захист інтересів споживачів. Сьогодні вітчизняне виробництво в Україні перебуває у важких економічних умовах. Його потенціал не в змозі створити належні матеріальні передумови для

вирішення сучасних екологічних, соціальних, техногенних проблем. Проте, дотримуючись принципу соціальної відповідальності у своїй діяльності, промислові підприємства формують ідеологію соціально відповідального бізнесу, яка стане точкою біфуркації соціально-економічних перетворень в Україні. Отже, сьогодні важливо визначити основні положення, етапи та передумови формування політики соціальної відповідальності як чинника розвитку промислових підприємств. Обґрунтовано роль соціальної відповідальності в сучасному розвитку організацій та її місце в системі корпоративного управління, а також сформовано концепцію глобальної соціальної відповідальності, ефект від якої виходить за межі національних економік. Зокрема, Глобальною угодою ООН визначено основні принципи сталого розвитку, одним з яких є соціальна відповідальність. Багатомірність соціальної відповідальності та її важлива роль у забезпеченні сталого розвитку спричинили дискусії щодо різних поглядів на сутність цієї категорії в управлінні компанією [5-7].

Більшість визначень корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) підкреслюють взаємозв'язок між економічними, екологічними та соціальними аспектами впливу організації на навколишнє середовище. Усі ці визначення соціальної відповідальності представляють окремі погляди на цей феномен і відрізняються ступенем його впровадження на практиці: від усвідомлення його важливості до інтеграції КСВ у повсякденну діяльність. Україна робить певні кроки в напрямку поширення ділової активності у сфері впровадження принципів соціальної відповідальності. Однак ці заходи мають епізодичний характер і реалізуються здебільшого як ініціатива громадських організацій. Самі ж підприємства залучаються до діяльності з КСВ скоріше як до інструменту покращення свого іміджу в зовнішньому середовищі, ніж як до самоорганізованої підсистеми системи управління компанією, діяльність якої узгоджена з корпоративною стратегією та бізнес-політикою. Причинами такої ситуації є відсутність на підприємствах достатніх знань про сферу КСВ, а також методичних рекомендацій щодо включення принципу соціальної відповідальності в процес формування орієнтирів розвитку підприємства та перетворення політики соціальної відповідальності на корпоративну ідеологію [8].

З 2006 року Україна бере участь у міжнародній ініціативі Глобальної угоди ООН, яка об'єднує близько 8000 компаній з понад 130 країн світу. Вона базується на 10 універсальних принципах, які стосуються 4 сфер: права людини, трудові відносини, навколишнє середовище та боротьба з корупцією, і визначає соціальну відповідальність як добровільну організаційну діяльність, спрямовану на дотримання високих соціальних стандартів. Діяльність у сфері соціальної відповідальності створює сприятливі довгострокові перспективи для бізнесу, які забезпечуються участю підприємства в суспільному житті. Практика соціальної відповідальності сприяє залученню

ресурсів для вирішення соціальних проблем; дає можливість гнучкого реагування на соціальні потреби та очікування в суспільстві; формує моральний обов'язок бути соціально відповідальним.

Починаючи з 1972 року, питання екології стали важливим порядком денним на міжнародному форумі. Після Міжнародної конференції з проблем навколишнього середовища людини в Стокгольмі (Швеція) та Саміту Землі в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) у 1992 році міжнародна спільнота переконалася, що екологічні проблеми є міжнародною відповідальністю. Питання збереження довкілля, питання розвитку та соціальні питання впливають одне на одного. Сталий розвиток забезпечує поєднання економічної діяльності, збереження довкілля та розширення соціальних прав і можливостей (Nuraini, 2010). Люди, планета і прибуток у підсумку – це концепція, згідно з якою сталий бізнес повинен приділяти увагу розширенню можливостей громади для створення добробуту, збереженню довкілля, підтримці природних ресурсів у належному стані та отриманню довгострокового прибутку для зростання вартості підприємства [9; 10].

Оскільки соціальна та екологічна відповідальність є обов'язком суб'єкта господарювання, для забезпечення підзвітності перед усіма зацікавленими сторонами, звіт про соціальну та екологічну відповідальність має бути включений до річного звіту суб'єкта господарювання. Комплексний звіт забезпечить легітимізацію соціальної та екологічної діяльності підприємства.

Аспекти потрійного результату:

1. Прибуток.

Прибуток – найважливіша річ для корпорації. Основний фокус діяльності компанії - це отримання прибутку для збільшення ціни акцій. Прибуток – це додавання корпоративного доходу для забезпечення безперервної діяльності. Діяльність, спрямована на використання прибутку, є продуктивністю (ефективною) та економічною ефективністю для забезпечення конкурентних переваг компанії та створення максимальної доданої вартості.

2. Люди.

Спільнота навколо компанії є однією зі стейкхолдерів, тому компанія повинна приділяти їм увагу. Підтримка з боку громади необхідна, тому що вона забезпечує успішну діяльність та безперервність роботи корпорації. Корпорація повинна створювати багато заходів для задоволення потреб громади, таких як розвиток громади та інші соціальні програми. Таким чином, на безперервність діяльності компанії впливає корпоративна соціальна відповідальність.

3. Планета.

Компанії повинні приділяти увагу питанням охорони навколишнього середовища. Збереження навколишнього середовища є запорукою безперервності діяльності компанії, тому що воно гарантує, що природних ресурсів вистачить на довгий час. Корпоративна екологічна відповідальність також

мінімізує зовнішні ефекти від діяльності компанії, щоб уникнути судових позовів за порушення законодавства про охорону навколишнього середовища. Розкриття інформації про корпоративну екологічну відповідальність є механізмом комунікації від корпорації до зацікавлених сторін про увагу корпорації до питань охорони навколишнього середовища [5-7].

КСВ – це корпоративні зобов'язання у 3 елементах: економічному, соціальному та екологічному. КСВ гарантує, що безперервність діяльності компанії залежить від взаємовідносин між компанією, громадою та іншими зацікавленими сторонами. Відповідно до теорії легітимності, яка стверджує, що компанія має соціальний контракт з громадою, щоб забезпечити відповідність між корпоративною діяльністю та цінностями громади і справедливості.

КСВ та ДСВ - це корпоративна відповідальність за соціальні та екологічні питання, корпоративна турбота про суспільні проблеми. КСВ та ДВДЕ – це зобов'язання компаній відповідати за зовнішні наслідки корпоративної діяльності з регулюванням або без нього. Компанія повинна діяти з дотриманням принципів етики та моралі, дбати про користь та процвітання для всіх.

Незважаючи на те, що корпоративна соціальна та екологічна звітність є добровільною, неаудитованою та нерегульованою, інформація зі звіту є дуже важливою для стейкхолдерів. Вона свідчить про увагу компанії до суспільних проблем і довгострокову перспективу. Корпоративна соціальна та екологічна відповідальність гарантує, що турбота компанії про суспільство та справедливість є цінністю для забезпечення безперервної діяльності компанії.

Важливим аспектом оцінки стану запровадження концепції екологічної діяльності підприємств є інформаційне забезпечення за різними напрямками такої політики (рис. 1).

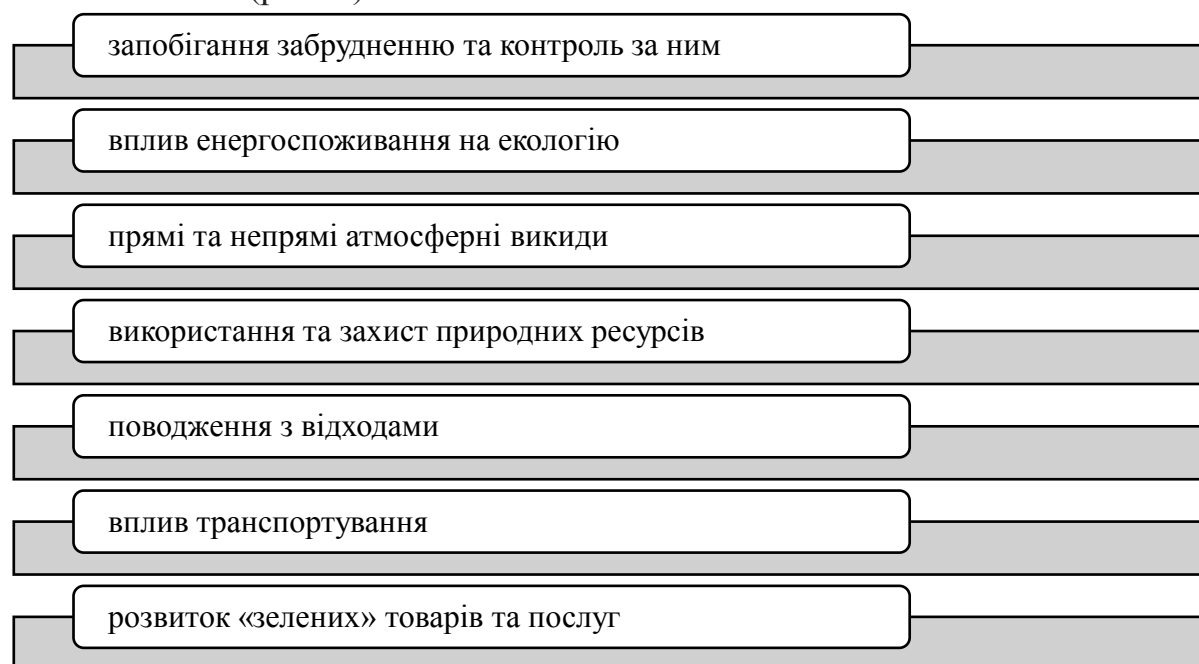

Рис. 1. Цілі політики екологічної діяльності підприємства
Джерело: складено автором.

Потрійний підсумок показує, що корпорації повинні приділяти увагу багатьом аспектам, а не одному, фінансовому. Перш ніж отримувати прибуток, компанія повинна звертати увагу й піклуватися про соціальні та екологічні аспекти. Також компанія повинна дбати про процвітання всіх зацікавлених сторін. Потрійний підсумок – це довгострокова перспектива, а не короткострокова. Підприємство не повинно отримувати лише прибуток, не дбаючи про безперервність своєї діяльності. Щоб забезпечити безперервність діяльності, корпоративна діяльність та цінності повинні відповідати суспільним цінностям та загальним цінностям справедливості. Корпорації повинні мінімізувати та долати зовнішні ефекти своєї діяльності, щоб забезпечити соціальну та екологічну безпеку та збереження довкілля на тривалий час.

Стейкхолдери та регулятори вимагають розкриття звіту про результати діяльності компанії, а не лише фінансового звіту. Обов'язковим стає звіт про потрійну ефективність або сталий звіт: корпоративна соціальна ефективність, корпоративна екологічна ефективність та корпоративна фінансова ефективність. Зацікавлені сторони потребують комплексного звіту як інформації для прийняття економічних рішень. Найбільш важливою є інформація, яка гарантує безперервність діяльності підприємства. Звіт про потрійний результат або звіт про сталий розвиток є єдиним всеохоплюючим звітом, що охоплює довгострокову перспективу. Таким чином, компанія повинна розкривати свою потрійну звітність або звіт про сталий розвиток, щоб забезпечити увагу стейкхолдерів до компанії.

Відповідальність можна розуміти по-різному, але найважливішими поняттями є причинно-наслідкова, моральна та юридична відповідальність. Моральна та юридична відповідальність є формами нормативної відповідальності, тобто є стандарт, відповідно до якого оцінюється суб'єкт. Хоча вони не вимагають каузальної відповідальності, такі нормативні судження часто формуються під впливом причинно-наслідкових зв'язків. Причинно-наслідковий зв'язок існує між чимось, що відбувається або існує, і тим, що частково або повністю його спричинило. Причиною не обов'язково має бути людина, це може бути, наприклад, природне явище. Навіть якщо ураган або цунамі можуть завдати шкоди людям або майну, вони не можуть нести моральну відповідальність за ці руйнування. Прийнято вважати, що моральна відповідальність передбачає моральну активність. Тільки моральні суб'єкти можуть, наприклад, нести відповідальність за соціально-політичні або економічні чинники, що стоять за поганою місцевою інфраструктурою, яка збільшує кількість жертв під час урагану або цунамі.

Розглянемо інституціональне забезпечення екологічного розвитку підприємств ЄС.

Майбутнє Європи залежить від здорової планети. Країни ЄС прагнуть досягти кліматичної нейтральності до 2050 року, виконуючи зобов'язання за Паризькою угодою. Європейський зелений курс – це стратегія ЄС для досягнення мети 2050 року.

Європейський зелений курс – це пакет політичних ініціатив, який має на меті поставити ЄС на шлях «зеленого» переходу з кінцевою метою досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року.

Він підтримує перетворення ЄС на справедливе і процвітаюче суспільство з сучасною і конкурентоспроможною економікою.

Він підкреслює необхідність цілісного та міжсекторального підходу, у якому всі відповідні сфери політики сприяють досягненню кінцевої мети, пов'язаної зі зміною клімату. Пакет включає ініціативи, що охоплюють клімат, навколишнє середовище, енергетику, транспорт, промисловість, сільське господарство та стійкі фінанси – всі ці сфери тісно пов'язані між собою.

Пакет пропозицій має на меті забезпечити узгоджену та збалансовану основу для досягнення кліматичних цілей ЄС, яка:

- забезпечує справедливий і соціально справедливий перехід;
- підтримує і зміцнює інновації та конкурентоспроможність промисловості ЄС, забезпечуючи при цьому рівні умови для економічних операторів з третіх країн;
- підкріплює позицію ЄС як лідера в глобальній боротьбі зі зміною клімату [4].

Європейське кліматичне законодавство перетворює політичні амбіції щодо досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року на юридичне зобов'язання ЄС.

Прийнявши його, ЄС та його держави-члени взяли на себе зобов'язання скоротити чисті викиди парникових газів в ЄС щонайменше на 55 % до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Ця мета є юридично обов'язковою і ґрунтується на оцінці впливу, здійсненій Комісією.

Основними заходами, передбаченими регламентом, є:

- визначення темпів скорочення викидів до 2050 року для забезпечення передбачуваності для бізнесу, зацікавлених сторін та громадян;
- розробка системи моніторингу та звітування про прогрес, досягнутий на шляху до мети;
- забезпечення економічно ефективного та соціально справедливого «зеленого» переходу [4].

Після попередньої домовленості, досягнутої з Європейським парламентом у квітні 2021 року, Рада схвалила угоду в травні 2021 року. Регламент набув чинності.

У червні 2021 року міністри довілля ЄС схвалили висновки щодо нової стратегії ЄС з адаптації до зміни клімату. Стратегія окреслює довгострокове бачення того, як ЄС стане кліматично стійким суспільством, повністю адаптованим до неминучих наслідків зміни клімату до 2050 року (рис. 2).

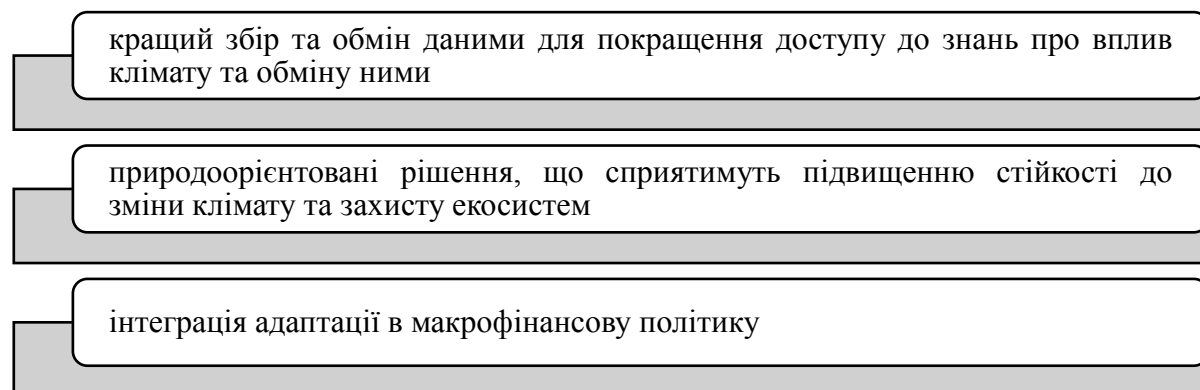

Рис. 2. Заходи Стратегії ЄС з адаптації до кліматичних змін

Джерело: [4].

У жовтні 2020 року Рада з питань довкілля ухвалила висновки щодо біорізноманіття, схваливши цілі Стратегії ЄС з біорізноманіття до 2030 року. Держави-члени визнали необхідність активізувати зусилля, спрямовані на усунення прямих і непрямих чинників втрати біорізноманіття та природи, і повторили заклик до повної інтеграції цілей щодо біорізноманіття в інші сектори, такі як сільське господарство, рибальство та лісове господарство.

У червні 2023 року Рада погодила переговорну позицію щодо запропонованого закону про відновлення природи, який має на меті закріпити в законодавстві деякі цілі стратегії збереження біорізноманіття. Правила встановлять обов'язкову ціль на рівні ЄС, яка вимагатиме від держав-членів запровадити ефективні заходи з відновлення, щоб покрити щонайменше 20 % сухопутних і морських територій ЄС до 2030 року.

ЄС покладається на європейську промисловість, щоб очолити перехід до кліматичної нейтральності.

Метою промислової стратегії ЄС є підтримка промисловості в її ролі прискорювача та рушія змін, інновацій та зростання.

Після публікації нової промислової стратегії Комісії, опублікованої в березні 2020 року, в листопаді 2020 року Рада прийняла висновки щодо стратегії. У них міністри підкреслили, що принципи сталого розвитку, циклічності та захисту навколишнього середовища повинні сприяти відновленню після пандемії COVID-19.

Оновлення промислової стратегії, опубліковане Комісією в травні 2021 року, спрямоване на посилення стійкості та підвищення конкурентоспроможності Європи. Вона прагне дати можливість європейській промисловості очолити «зелену» та цифрову трансформацію і стати глобальною рушійною силою в переході до кліматичної нейтральності та диджиталізації.

Відокремлення економічного зростання від використання ресурсів та перехід до циркулярних систем у виробництві та споживанні є ключем до досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року.

У березні 2020 року Комісія представила новий план дій щодо циркулярної економіки, за яким Рада ухвалила висновки в грудні 2020 року. У висновках також підкреслюється роль циркулярної економіки у забезпеченні «зеленого» відновлення після COVID-19.

План дій передбачає понад 30 пунктів щодо розробки стійких продуктів, циркулярності у виробничих процесах та розширення прав і можливостей споживачів і державних покупців. Він спрямований на такі сектори, як електроніка та ІКТ, акумулятори, пакування, пластмаси, текстиль, будівництво та будівлі, а також харчова промисловість.

У червні 2023 року Рада затвердила свою переговорну позицію щодо регулювання будівельних виробів. Запропонований регламент встановлює нові вимоги, які гарантують, що проєктування та виробництво будівельних виробів будуть більш довговічними, ремонтпридатними, придатними до переробки та легшими для повторного виробництва.

Висновки та пропозиції. У контексті бізнесу соціальна відповідальність визнається всіма зацікавленими сторонами як актуальне питання, і компанії починають спрямовувати зусилля на те, щоб отримати визнання як соціально відповідальні.

Розкриття інформації про корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) – це ініціативи компаній, спрямовані на демонстрацію їхньої турботи про суспільство та навколишнє середовище, пов'язані з їхньою діяльністю. Крім того, розкриття інформації з КСВ є одним з методів взаємодії між компанією та її стейкхолдерами. Розкриття інформації з КСВ є частиною діалогу, який компанія використовує для донесення до зацікавлених сторін етичності своїх бізнес-операцій з метою створення позитивної корпоративної репутації. У літературі зі сталого розвитку наводяться вагомі докази того, що розкриття інформації з КСВ відіграє важливу роль у підвищенні вартості компанії.

Список використаних джерел

1. Ali H. Y. How corporate social responsibility boosts firm financial performance: The mediating role of corporate image and customer satisfaction / H. Y. Ali, R. Q. Danish, M. Asrarul-Haq // *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. – 2020. – Vol. 27(1). – Pp.166–177. DOI: <https://doi.org/10.1002/csr.1781>.
2. D'Amato A. Corporate social responsibility and firm value: Do firm size and age matter? Empirical evidence from European listed companies / A. D'Amato, C. Falivena // *Corporate Social Responsibility Environmental Management*. – 2020. – Vol. 27(2). – Pp. 909–924. DOI: <https://doi.org/10.1002/csr.1855>.
3. Daugaard D. Emerging new themes in environmental, social and governance investing: A systematic literature review / D. Daugaard // *Accounting & Finance*. – 2020. – Vol. 60. – Pp. 1501–1530. DOI: <https://doi.org/10.1111/acfi.12479>.
4. European Council (2023). European Green Deal [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/#what>.
5. Harjoto M. A. Board nationality and educational background diversity and corporate social performance. Corporate governance / M. A. Harjoto, I. Laksmana, Y. Wen Yang // *The International Journal of Business Society*. – 2019. – Vol. 19(2). – Pp. 217–239. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19589.60648>.

6. Liao L. Gender diversity, board independence, environmental committee and greenhouse gas disclosure / L. Liao, L. Luo, Q. Tang // *The British Accounting Review*. – 2015. – Vol. 47. – Pp. 409–424. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bar.2014.01.002>.

7. Luque A. How corporate social (Ir) responsibility in the textile sector is defined, and its impact on ethical sustainability: An analysis of 133 concepts / A. Luque, N. Herrero-García // *Corporate Social Responsibility Environmental Management*. – 2019. – Vol. 26. – Pp. 1285–1306. DOI: <https://doi.org/10.1002/csr.1747>.

8. Mishra P. How can leaders of multinational organizations be ethical by contributing to corporate social responsibility initiatives? Guidelines and pitfalls for leaders trying to do good / P. Mishra, G. B. Schmidt // *Business Horizons*. – 2018. – Vol. 61. – Pp. 833–843. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.07.011>.

9. Qiu Y. Environmental and social disclosures: Link with corporate financial performance / Y. Qiu, A. Shaukat, R. Tharyan // *The British Accounting Review*. – 2016. – Vol. 48. – Pp. 102–116. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bar.2014.10.007>.

10. Effect of ethical leadership and corporate social responsibility on firm performance: A systematic review / R. Saha., R. Cerchione, R. Singh, R. Dahiya // *Corporate Social Responsibility Environmental Management*. – 2020. – Vol. 27(2). – Pp. 409–429. DOI: <https://doi.org/10.1002/csr.1824>.

References

1. Ali, H. Y., Danish, R. Q., & Asrar-ul-Haq, M. (2020). How corporate social responsibility boosts firm financial performance: The mediating role of corporate image and customer satisfaction. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(1), 166–177. <https://doi.org/10.1002/csr.1781>.

2. D'Amato, A., & Falivena, C. (2020). Corporate social responsibility and firm value: Do firm size and age matter? Empirical evidence from European listed companies. *Corporate Social Responsibility Environmental Management*, 27(2), 909–924. <https://doi.org/10.1002/csr.1855>.

3. Daugaard, D. (2020). Emerging new themes in environmental, social and governance investing: A systematic literature review. *Accounting & Finance*, 60, 1501–1530. <https://doi.org/10.1111/acfi.12479>.

4. European Council (2023). European Green Deal. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/#what>.

5. Harjoto, M. A., Laksmana, I., & Wen Yang, Y. (2019). Board nationality and educational background diversity and corporate social performance. Corporate governance. *The International Journal of Business Society*, 19(2), 217–239. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19589.60648>.

6. Liao, L., Luo, L., & Tang, Q. (2015). Gender diversity, board independence, environmental committee and greenhouse gas disclosure. *The British Accounting Review*, 47, 409–424. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2014.01.002>.

7. Luque, A., & Herrero-García, N. (2019). How corporate social (Ir) responsibility in the textile sector is defined, and its impact on ethical sustainability: An analysis of 133 concepts. *Corporate Social Responsibility Environmental Management*, 26, 1285–1306. <https://doi.org/10.1002/csr.1747>.

8. Mishra, P., & Schmidt, G. B. (2018). How can leaders of multinational organizations be ethical by contributing to corporate social responsibility initiatives? Guidelines and pitfalls for leaders trying to do good. *Business Horizons*, 61, 833–843. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.07.011>.

9. Qiu, Y., Shaukat, A., & Tharyan, R. (2016). Environmental and social disclosures: Link with corporate financial performance. *The British Accounting Review*, 48, 102–116. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2014.10.007>.

10. Saha, R., Cerchione, R., Singh, R., & Dahiya, R. (2020). Effect of ethical leadership and corporate social responsibility on firm performance: A systematic review. *Corporate Social Responsibility Environmental Management*, 27(2), 409–429. <https://doi.org/10.1002/csr.1824>.

Отримано 09.12.2023

UDC 340

Dmytro Omelchuk

PhD student of Specializing in Management (073)

of Socioeconomics and Personnel Management Department

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

E-mail: omelchukds@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0712-9179>

SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT

Growing attention to corporate social responsibility and calls for the implementation of social responsibility principles in high-tech industries prompt us to explore the relationship between corporate social responsibility and company performance. The purpose of the study is to analyze the institutional prerequisites at the international level in the field of corporate social responsibility in the context of environmental development of enterprises. In the business context, social responsibility is recognized by all stakeholders as a topical issue, and companies are beginning to focus their efforts on being recognized as socially responsible. Modern technological innovations and social organizations continue to impose risks and limitations on the effective functioning of the biosphere. Human activity leads to the fact that sustainable natural resources are becoming less and less durable, and multiplier effects go beyond the traditional benefits of economic production and consumption. The paper analyzes the EU experience in the field of spreading the concept of corporate social responsibility.

Responsibility can be understood in different ways, but the most important concepts are causal, moral and legal responsibility. Moral and legal responsibility are forms of normative responsibility, i.e. there is a standard against which an actor is judged. Although they do not require causal responsibility, such normative judgements are often formed under the influence of causal relationships. A causal relationship exists between something that happens or exists and something that partially or wholly caused it. The cause does not necessarily have to be a person, it can be a natural phenomenon, for example. Even though a hurricane or tsunami may cause damage to people or property, they cannot be held morally responsible for this destruction. It is generally accepted that moral responsibility implies moral activity. Only moral actors can, for example, be held responsible for the socio-political or economic factors behind poor local infrastructure that increases the number of casualties in a hurricane or tsunami.

Keywords: corporate social responsibility; environmental development; enterprises; Sustainable Development Goals; UN.

Fig.: 2. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-72-85](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-72-85)

УДК 331.108

JEL Classification: M21

Олександра Панасюкздобувач ступеня PhD за спеціальністю 073 – менеджмент
кафедри соціоекономіки та управління персоналом

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

E-mail: sana.karnaukhova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0984-8476>**ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ
ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ВДОСКОНАЛЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ КОМПАНІЇ**

У науковій статті доведена важливість автоматизації процесів оцінки персоналу на українських підприємствах. Розкрито напрями оцінки персоналу суб'єктами підприємницької діяльності (добір нових працівників; оцінювання професійного розвитку працівників підприємства). Надано компаративні характеристики методів та інструментів оцінки персоналу на підприємстві. Визначено переваги та недоліки автоматизації (цифровізації) оцінки персоналу на підприємстві. Наведено два види програмних продуктів, які присутні на ринку України, що дозволяють проводити оцінювання персоналу підприємством (комплексні програмні продукти та цифрові системи управління персоналом (ЦСУП), де однією зі складових виступають блоки оцінки персоналу; спеціалізовані програмні продукти, що дозволяють проводити оцінку персоналу) і по кожному виду визначено переваги й недоліки їх використання. Надано порівняльну характеристику програмного забезпечення (ПЗ) для оцінювання персоналу, що представлено на ринку України. Розроблено процедуру відбору ПЗ по оцінці персоналу для суб'єктів господарювання з України.

Ключові слова: автоматизація; менеджмент персоналу; оцінка персоналу; програмне забезпечення; трудові ресурси; цифровізація.

Табл.: 3. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування суб'єктів підприємства у висококонкурентному ринковому середовищі потребують від підприємств удосконалення систем управління та її складових елементів, де ключове значення має підсистема управління персоналом. Персонал є одним із найбільш складних для управління видів економічних ресурсів через унікальність кожного працівника та необхідність побудови інклюзивної моделі взаємодії між підприємством і окремим працівником.

Побудова інклюзивних моделей управління персоналом критично збільшує навантаження на менеджерів взагалі та HR-фахівців, а також викликає зростання витрат підприємств, що призводить до прискорення процесів автоматизації (цифровізації) у цій сфері управлінської діяльності. При цьому автоматизація управління персоналом охоплює всі види управлінської діяльності, де важливим є оцінювання персоналу.

Оцінювання персоналу на підприємстві відбувається за двома напрямками: оцінювання при рекрутингу, щоб запобігти помилкам при наймі працівників та прискорити адаптацію нових працівників до діяльності суб'єкта господарювання; оцінювання персоналу, що працює на підприємстві з метою побудови ефективних систем навчання (підвищення кваліфікації) і

стимулювання персоналу. Помилки при оцінюванні персоналу на підприємстві мають вплив на стратегічний розвиток суб'єкта господарювання. З метою підвищення ефективності оцінювання персоналу та запобігання стратегічних помилок суб'єкти підприємництва запроваджують автоматизацію (цифровізацію) процедур оцінки. Однак варіативність процесів автоматизації (цифровізації) оцінювання персоналу підприємствами вимагає проведення ґрунтовних досліджень та розробки рекомендації у цій сфері управлінської роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можемо виділити три підходи до дослідження науковцями та фахівцями-практиками проблематики оцінювання персоналу підприємств і автоматизації (цифровізації) процесів оцінювання персоналу, у тому числі на підприємствах України:

1. За першого підходу, в межах дослідження проблематики оцінювання персоналу на підприємствах, переважно з акцентом на Україну, науковці торкаються можливостей автоматизації (цифровізації) цього виду управлінської діяльності, як складової процедур оцінки працівників суб'єктів підприємництва. Відзначаємо напрацювання наступних вчених: О. Балусевої та Г. Снопенко [1]; Н. Гуцуляка [2]; С. Цимбалюк та О. Білик [3] та інших.

2. За другого підходу, у межах дослідження проблематики автоматизації (цифровізації) процесів управління персоналом, науковці розкривають як складову проблеми проблему оцінювання персоналу за допомогою використання програмного забезпечення. Відзначаємо напрацювання: І. Варіс, О. Кравчук та Є. Паращук [4]; Ю. Федорової та Г. Єльнікової [5]; Ю. Малєєвої, О. Персіянової та В. Косенко [6] та інших учених.

3. За третього підходу, переважно фахівці-практики та ІТ-компанії, розкривають особливості, переваги й недоліки використання програмного забезпечення для автоматизації процесів оцінювання персоналу на підприємствах, у тому числі України. Акцентуємо на напрацюваннях: А. Заркуна [7]; фахівців компанії HURMA [8]; Е. Роя [9]; Н. Мира [10] та інших.

Відзначаючи суттєвий внесок науковців та фахівців-практиків у дослідження процесів автоматизації (цифровізації) оцінювання персоналу на підприємствах, наголошуємо, з урахуванням швидких змін, що відбуваються на світовому та національному ринку програмного забезпечення (ПЗ), на необхідності проведення подальших досліджень у цій сфері управління персоналом.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри широкую представленість у наукових дослідженнях питань запровадження автоматизації та інших інструментів цифровізації управління діяльністю підприємством в частині управління персоналом, усе ж залишається недостатньо висвітленою проблематика автоматизації процесів оцінки персоналу як елементу стратегічного управління підприємством.

Зазначене зумовлює актуальність даного дослідження та його мету.

Мета статті. Розкрити особливості та проблематику автоматизації (цифровізації) процесів оцінювання персоналу як стратегічного напрямку управління персоналом на українських підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання персоналу дозволяє підприємствам уникнути стратегічних та тактичних помилок при управлінні трудовими ресурсами, правильно підбираючи новий персонал та ефективно розвиваючи професійні навички працівників. Складність та затратність роботи щодо оцінювання персоналу вимагає активізації процесів автоматизації оцінювання персоналу.

Під оцінюванням персоналу, використовуючи роботи В. Я. Чевганової [11] та Є. А. Доценко [12, с. 56-57], будемо розуміти складову системи управління персоналом підприємства, що включає процес дослідження відповідності окремого працівника вимогам ринку трудових ресурсів, суб'єкта господарювання та трудового колективу, щодо професійних та особистих якостей.

Підприємство здійснює оцінку персоналу по двох основних напрямках:

1. Добір нових працівників: пошук і відстежування талантів; підбір та найм працівників, у тому числі керівників і менеджерів; формування кадрового резерву; встановлення відповідності кваліфікаційного рівня вимогам ринку та підприємства; формування рекомендацій для подальшого професійного розвитку; удосконалення та прискорення адаптації нового працівника на підприємстві; виявлення лояльності до підприємства; визначення інтелектуальних, емоційних, психічних та психологічних особливостей.

2. Оцінювання професійного розвитку працівників: встановлення відповідності кваліфікаційного рівня вимогам ринку та підприємства для мотивації і стимулювання; визначення ефективності, результативності та продуктивності праці; планування, організація та контроль навчання і підвищення кваліфікації; виявлення лояльності до підприємства та готовності сприймати інновації, у тому числі у сфері управління; якість та рівень виконання професійних обов'язків; визначення психічних та психологічних особливостей; атестації [2, с. 32].

Для оцінювання персоналу при наймі або персоналу, що працює на підприємстві можливо використовувати сукупність спеціалізованих методів та інструментів. Надамо компаративну характеристику методів оцінки персоналу на підприємстві (табл. 1).

Таблиця 1

Компаративна характеристика методів оцінки персоналу на підприємстві

Метод	Сутність	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Матричний	Створюється матриця компетенцій працівника для проведення порівнянь.	Простота оцінки; низькі витрати; зрозумілі аспекти розвитку і стимулювання персоналу.	Обмежений; формальний; не враховує індивідуальні особливості працівників.

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Еталону	Формується еталон по професійних якостях працівника та відбувається порівняння.	Зрозумілість результатів; простота проведення оцінки	Складнощі при формуванні еталона; обмежений; формальний.
Система довірливих характеристик	Формується сукупність професійних характеристик для посади підприємства.	Враховує особливості підприємства; швидкість проведення оцінки та відносно низькі витрати.	Суб'єктивність при підборі характеристик; можливість помилки при підборі характеристик.
Оцінка на основі інцидентів	Підрахунок кількості інцидентів з працівником.	Простий; низькі витрати; швидкість проведення оцінки.	Обмежений; формальний; потребує детального розбору інцидентів; неможливість використовувати при наймі персоналу.
Оцінка виконання завдань	Підрахунок якості та кількості виконаних професійних завдань.	Простий; зрозумілий для персоналу та HR-фахівців.	Потреба у створенні методики оцінки виконання завдань; неможливість використовувати при наймі персоналу.
Групова дискусія	Оцінка на основі підсумування точок зору сукупності відібраних працівників підприємства.	Враховує індивідуальні особливості працівників; охоплює переважну більшість всіх елементів роботи персоналу.	Суб'єктивний; проблеми при підборі працівників та складнощі в організації дискусії; нарощування напруженості у трудовому колективі.
Атестація	Перевірка можливості і доцільності займати відповідну посаду.	Простий; регулярний; зрозумілий.	Формальний; трудомісткий; дорогий; помилки при підборі критеріїв атестації.
Центр оцінки	Використання для оцінки змодельованих робочих ситуацій.	Універсальний; індивідуальний; комплексний.	Складнощі при формуванні сукупності змодельованих ситуацій; дорогий; складний.
Тестування	Оцінка за допомогою тестів.	Простий; універсальний; низькі витрати;	Можливість помилок при підготовці тестів; формальний.
360°	Залучення до оцінки безпосереднього оточення працівника.	Різнобічна оцінка; зворотний зв'язок; виявлення прихованих проблем.	Суб'єктивний; трудомісткий; неможливість використовувати при наймі персоналу.
Управління по цілях	Оцінка в межах виконання цілей підприємства.	Покращує якість стимулювання персоналу; зворотний зв'язок; зрозумілий.	Обмежений; складнощі в правильній оцінці виконання цілей; оцінка за минулими результатами роботи.

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Управління результативністю	Оцінка за результатами, що досяг працівник.	Покращує якість стимулювання персоналу; зворотний зв'язок; зрозумілий; враховує індивідуальні особливості працівників.	Трудомісткий; не можливість використовувати при наймі персоналу; обмежений.
Експертні оцінки	Оцінка на основі обробки точок зору залучених експертів.	Враховує індивідуальні особливості працівників; охоплює якісні сторони роботи працівників.	Суб'єктивний; трудомісткий; не можливість проводити регулярно.
KPI	Оцінка по сукупності ключових показників діяльності.	Зрозумілий; максимально придатний до автоматизації; швидкий; можливість проводити регулярно.	Тільки кількісні результати оцінювання; не враховує якісні показники роботи.
Стандартних оцінок	Оцінка за стандартною шкалою у вигляді оціночного листа.	Простий; зрозумілий; можливість проводити регулярно.	Формальний; можливість помилок при формуванні шкал оцінки.
Ранжування	Розподіл працівників на ранги, згідно з успішністю виконання робочих завдань.	Можливість графічного представлення результатів; простий; зрозумілий.	Формальний; не можливість використовувати при наймі персоналу; не інформативний.
Бальна оцінка	Оцінювання якісних та кількісних характеристик працівника за відповідною бальною шкалою та отримання інтегрального показника.	Простий; швидкий; придатний до автоматизації; відносно низькі витрати.	Формальний; можливість помилок при формуванні шкал бальної оцінки; обмежений.
Коефіцієнтна оцінка	Оцінка працівників за відповідними коефіцієнтами.	Простий; зрозумілий; можливість проводити регулярно.	Формальний; тільки кількісні результати оцінки; можливість помилок при підборі методики розрахунку коефіцієнтів.

Джерело: систематизовано автором за даними [1, с. 32; 2, с. 33].

Компаративна характеристика методів оцінки персоналу на підприємстві дозволяє відзначити: значну варіативність при їх використанні; наявність великих відмінностей між методами, що потребує відповідної підготовки HR-фахівців; наявність переваг та недоліків для кожного методу оцінки, що вимагає їх врахування при проведенні оцінювання персоналу при доборі на роботу або працівників суб'єкта господарювання; необхідність використання сукупності методів оцінки для отримання об'єктивної, достовірної та достатньої управлінської інформації; необхідність у швидкій зміні методів

оцінки в залежності від зміни завдань та цілей управління персоналом. У цих умовах необхідна автоматизація (цифровізація) процесів оцінювання персоналу підприємства як у межах пошуку та залучення нових працівників (фахівців), так і відносно робітників підприємства.

Крім методів, підприємства можуть використовувати комплексні та спеціалізовані інструменти оцінки персоналу. Відзначаємо наявність значної кількості інструментів оцінки персоналу, що вимагає від підприємства правильного вибору таких інструментів або формування відповідної сукупності інструментів, яка відповідає завданням, що ставляться перед HR-фахівцями у сфері управління трудовими ресурсами. Надамо компаративну характеристику інструментів оцінки персоналу на підприємстві (табл. 2).

Таблиця 2

Компаративна характеристика інструментів оцінки персоналу на підприємстві

Інструмент 1	Сутність 2	Переваги 3	Недоліки 4
Тести SHL	Психометричні тести оцінки здібностей людини до компетенції посади.	Широкий вибір; простота; зрозумілість; спеціалізація.	Складнощі вибору; переважно придатні при наймі персоналу.
Тест Амтхауера	Визначає відповідність інтелекту людини посаді, що займає.	Побудова профілю інтелекту; комплексний.	Складний для виконання; витрати часу; не підходить до спеціалізованих завдань.
Тест Гілфорда	Визначає соціальний інтелект людини та її придатність до взаємодії у колективі.	Спеціалізація; значні можливості для використання.	Обмеження тільки соціальною поведінкою; не завжди адекватно сприймається персоналом.
Тест Равена	Диференціація працівників по рівню їх інтелектуального розвитку.	Комплексний; значні можливості для використання.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежений у використанні професійних компетенцій.
Опитувальник Кеттела	Психометричні тести визначення профілю особи.	Комплексний; значні можливості для використання.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежений у використанні професійних компетенцій; витрати часу.
Опитувальник Стефансона	Виявлення уявлень людини про себе.	Комплексний; зворотний зв'язок; зрозумілий.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежений у використанні професійних компетенцій.
IQ тест	Кількісна оцінка рівня інтелекту людини.	Комплексний; простий; обсяг інформації.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежений у використанні професійних компетенцій; не враховує індивідуальні особливості людей.

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
Org-EIQ	Оцінка емоційної та організаційної відповідності посаді.	Комплексний; акцент на професійні здібності.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежена галузь використання.
Професійні тести	Оцінка професійних компетенцій працівника.	Спеціалізовані; обсяг інформації; значні можливості для використання.	Не враховують індивідуальні особливості людей; можливість помилки при формуванні й інтерпретації результатів.
MMPI	Оцінка психологічних та соціальних особливостей людини.	Комплексний; значні можливості для використання.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежений у використанні професійних компетенцій.
SDS-5	Визначає професійні побажання людини.	Спеціалізований; зрозумілий.	Обмежена галузь для використання; складнощі у використанні на підприємствах.
PASAT-2000	Оцінка компетентності в сфері продаж.	Спеціалізований; обсяг інформації.	Обмежена галузь для використання; можливість помилок.
TOM	Складання мотиваційного профілю людини.	Спеціалізований; зрозумілий; простий.	Обмежена галузь для використання; можливість помилок; обсяг інформації.
HCS Integrity Check	Складання морального профілю людини.	Спеціалізований; зрозумілий; простий.	Обмежена галузь для використання; можливість помилок; обсяг інформації.
ALQ	Оцінка рівня лідерства та можливості його розвитку.	Спеціалізований; зрозумілий.	Обмежена галузь для використання; можливість помилок; обсяг інформації.
Тест М. Люшера	Оцінка психофізіологічного стану людини та реакція на стреси.	Комплексний; значні можливості для використання.	Не підходить до спеціалізованих завдань; обмежений у використанні професійних компетенцій.
СРІ	Індивідуальні особливості у здобутті професійних компетенцій.	Комплексний; обсяг інформації.	Відсутність зворотного зв'язку; можливість помилок.

Джерело: систематизовано автором за даними [1, с. 33; 2, с. 34-35; 13].

Компаративна характеристика інструментів оцінки персоналу на підприємстві дозволяє визначити: значну кількість різноманітних інструментів, що призводить до великої варіативності їх використання суб'єктами господарювання; суттєві відмінності між інструментами оцінки, що потребує підготовки HR-фахівців та врахування відмінностей при оцінці персоналу; наявність переваг і недоліків по кожному інструменту, що вимагає правильного їх використання та формування сукупностей інструментів для оцінки персоналу. Наведене, як і з методами оцінки, вказує на доцільність використання автоматизації (цифровізації) процесів добору і використання інструментів для оцінки персоналу суб'єктів підприємницької діяльності.

Використання (запровадження) автоматизації (цифровізації) оцінки персоналу несе у собі переваги та недоліки, які необхідно враховувати в межах стратегічного управління трудовими ресурсами на підприємстві.

До переваг автоматизації (цифровізації) оцінки персоналу на підприємствах слід віднести: можливості використання більшої кількості методів та інструментів оцінки, а також формування необхідних підприємству сукупностей методів та інструментів оцінки персоналу; швидкість реакції на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища в межах оцінки персоналу; економія ресурсів (трудова, грошова); зменшення кількості помилок при оцінці персоналу та можливість підібрати індивідуальну модель оцінки для окремого кандидата на посаду або працівника підприємства.

Недоліками автоматизації (цифровізації) оцінки персоналу на підприємствах виступають: перенесення недоліків окремих методів та інструментів оцінки на підсумкову оцінку за допомогою відповідного програмного забезпечення (ПЗ); складнощі підбору необхідного для підприємства ПЗ у сфері оцінки персоналу; зростання витрат на купівлю та запровадження програмного забезпечення, а також відповідної комп'ютерної техніки; необхідність підготовки/перепідготовки персоналу, у тому числі HR-фахівців; супротив працівників процесам автоматизації, у тому числі оцінки персоналу.

Наголошуємо, що наразі на ринку присутні два види програмних продуктів, що дозволяють проводити оцінювання персоналу підприємством:

- комплексні програмні продукти та цифрові системи управління персоналом (ЦСУП), де однією зі складових виступають блоки оцінки персоналу. Наприклад, серед ПЗ – це Zoho People, PeopleSoft, 15Five, серед ЦСУП – це HURMA, Monday.com, Sapling [8; 9; 10];

- спеціалізовані програмні продукти, що дозволяють проводити оцінку персоналу.

Кожен з наведених видів програмних продуктів має свої недоліки та переваги щодо автоматизації процесів оцінки персоналу.

Серед переваг комплексних програмних продуктів та цифрових систем управління персоналом щодо оцінки персоналу слід визначити: можливість інтеграції отриманих даних у єдину систему управління персоналом та систему управління підприємством; швидкість реакції на цілі та завдання, що стоять перед підприємством та його фахівцями по оцінці персоналу; використання розширених баз даних.

Серед переваг спеціалізованих програмних продуктів оцінки персоналу слід визначити: розширений функціонал методів та інструментів оцінки персоналу; можливість виконувати, як комплексні, так і спеціалізовані завдання; рівень витрат на програмне забезпечення та підготовку кадрів; переважна простота ПЗ.

До недоліків комплексних програмних продуктів та цифрових систем управління персоналом щодо оцінки персоналу слід віднести: витрати на купівлю та обслуговування ПЗ, у тому числі підготовку персоналу для його

використання; обмежений функціонал методів та інструментів оцінки персоналу; акцент тільки на комплексні завдання; складність побудови інклюзивної моделі оцінки окремого працівника/кандидата на посаду; надмірність функцій для частини підприємств.

До недоліків спеціалізованих програмних продуктів оцінки персоналу слід віднести: необхідність додаткової обробки інформації для автоматизації прийняття управлінських рішень у межах менеджменту персоналу; переважно акцент на оцінювання при наймі на роботу; обмеженість інформації, що надходить до менеджерів підприємства; повільна реакція на зміну цілей та завдань у сфері менеджменту персоналу на підприємстві; складності у правильному виборі необхідного для суб'єкта господарювання ПЗ.

Враховуючи складнощі, щодо вибору підприємствами спеціалізованого програмного забезпечення щодо оцінки персоналу, вважаємо доречним надати компаративну характеристику такого ПЗ, що пропонується на ринку України (табл. 3).

Таблиця 3

*Порівняльна характеристика програмного забезпечення
для оцінювання персоналу*

Програма	Розробник	Напрямок роботи	Характеристики	Недоліки
1	2	3	4	5
HackerRank	HackerRank	Проведення тестування та оцінки навичок кандидатів на вакантні посади.	Використовує ІІІ; проведення онлайн-співбесід; розробка технічних тестових завдань; формує стандартні листи опитування та сукупності тестів; виявляє плагіат у тестових роботах кандидатів	Відсутня симуляція. Мова програми. Вузька спеціалізація.
Self Management Group	Self Management Group	Пошук та добір кандидатів на вакантні посади за рахунок оцінки їх навичок.	Симуляція для ефективного добору персоналу; оцінювання кандидатів; відстежування розвитку кандидатів.	Вузька спеціалізація та функціонал. Мова програми.
Оцінка персоналу	TQM Systems	Оцінювання персоналу по тестах, за методом 360 ⁰ , за КРІ.	Придатна для оцінки при доборі персоналу та оцінки персоналу підприємства. Широкий набір інструментів оцінювання.	Обмеженість використання методів оцінки.
Навчання та оцінка персоналу.	ISpro	Підготовка та організація навчання персоналу і оцінка результатів навчання.	Дозволяє запланувати та організувати навчання персоналу підприємства з використанням методу 360 ⁰ , а також оцінити результати навчання.	Обмеженість для використання. Обмеженість методів та інструментів оцінювання персоналу.

Закінчення табл. 3

1	2	3	4	5
eSkills	eSkills	Оцінювання працівників, що претендують на вакантні посади.	Понад 800 шаблонів та моделювання в межах оцінки кандидатів на посади.	Вузька спеціалізація. Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.
Criteria	Criteria	Оцінювання працівників, що претендують на вакантні посади.	Створення скринінгових тестів, відеоінтерв'ю, оцінка ризиків.	Вузька спеціалізація. Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.
Testdome	Testdome	Оцінювання працівників, що претендують на вакантні посади.	Створення тестів на основі 150 готових шаблонів та понад 1000 запитань. Тести стійкі до відповідей ШІ.	Вузька спеціалізація. Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.
Xobin	Xobin	Оцінювання працівників, що претендують на вакантні посади.	Створення технічних та нетехнічних тестів, а також використання таймера для оцінки роботи кандидатів під тиском.	Вузька спеціалізація. Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.
HighMatch	Berke Group, LLC	Оцінювання працівників, що претендують на вакантні посади.	Створення скринінгових тестів, використання бенчмаркінгу.	Вузька спеціалізація. Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.
iMocha	iMocha	Оцінювання працівників, що претендують на вакантні посади.	Створення технічних та нетехнічних тестів на основі 2500 готових тестів за допомогою ШІ.	Вузька спеціалізація. Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.
WonScore	Wonderlic	Оцінювання персоналу та кандидатів на посади.	Когнітивні оцінки, оцінки особистості та мотивації, оцінка відповідності посаді.	Обмеженість використання методів та інструментів оцінки. Мова програми.

Джерело: систематизовано автором за даними [7; 8; 10; 14; 15; 16].

Відзначаємо, що на ринку переважає програмне забезпечення іноземних компаній та зі спеціалізацією на оцінювання для добору персоналу, що є значною проблемою. Наразі кращим для України ПЗ для оцінювання персоналу є програмні продукти українських компаній, хоча вони також обмежені, або за методами оцінки, або за інструментами оцінки.

Враховуючи проведенне дослідження автоматизації (цифровізації) процесів оцінки персоналу та ринку ПЗ з оцінювання персоналу, наразі для українських компаній критичним є правильний вибір необхідного програмного забезпечення у цій сфері управління персоналом.

Процедура відбору ПЗ з оцінювання персоналу для підприємств з України повинна включати такі етапи:

1. Розуміння потреби у автоматизації оцінки персоналу на рівні власників, керівництва, HR-фахівців та працівників підприємства.
2. Визначення цілей та завдань, що повинні бути досягнені в межах автоматизації оцінки персоналу в контексті стратегічного розвитку підприємства.
3. Визначення методів та інструментів оцінки, що повинні бути у програмному забезпеченні.
4. Формування сукупності вимог від підприємства до програмного продукту, у визначенні яких повинні брати участь усі працівники підприємства.
5. Визначення ресурсних та часових меж підприємства щодо купівлі й запровадження програмного забезпечення.
6. Пошук і відбір програмного забезпечення щодо оцінки персоналу (декілька альтернатив).
7. Тестування обраного програмного забезпечення на підприємстві з одночасною підготовкою персоналу.
8. Оцінка переваг та недоліків програмного забезпечення і остаточний вибір одного з програмних продуктів.

Наголошуємо на важливості автоматизації (цифровізації) процесів оцінювання персоналу на підприємствах України в межах забезпечення стійкого стратегічного розвитку та підвищення ефективності стратегічного управління персоналом. Відзначаємо складність вибору та запровадження програмного забезпечення щодо оцінки персоналу для сучасних українських підприємств, у тому числі через особливості ринку ПЗ для управління персоналом в Україні.

Висновки та пропозиції. Сучасний розвиток українських підприємств вимагає пошуку шляхів забезпечення їх стратегічного розвитку, де ключове місце займає менеджмент персоналу. Враховуючи складність управління персоналом на підприємстві, ця сфера є ключовою для запровадження автоматизації (цифровізації). При цьому, в межах управління трудовими ресурсами на підприємствах, на особливу увагу заслуговують процеси автоматизації (цифровізації) оцінки персоналу.

Проведене дослідження дозволило визначити особливості та проблеми автоматизації (цифровізації) процесів оцінювання персоналу на українських підприємствах з врахуванням розвитку національного ринку програмного забезпечення у сфері менеджменту персоналу.

Практичне впровадження пропозицій і висновків цієї статті слід розглядати в контексті підвищення ефективності управління персоналом на українських підприємствах.

Перспективи подальших досліджень на основі і з використанням наукових результатів проведеного дослідження, полягають у визначенні тенденцій цифровізації процесів стратегічного управління персоналом на світовому та національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Балуєва О. В. Методи оцінки ефективності персоналу: еволюція під впливом розвитку технологій / О. В. Балуєва, Г. В. Снопенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – № 21. – С. 30-36.
2. Гуцуляк Н. П. Застосування сучасних технологій оцінювання та діагностики персоналу / Н. П. Гуцуляк // Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки). – 2019. – № 2(40). – С. 29-38.
3. Цимбалюк С. О. Оцінювання персоналу : навчальний посібник / С. О. Цимбалюк, О. М. Білик. – Київ : КНЕУ, 2021. – 311 с.
4. Варіс І. Цифровізація бізнес-процесів менеджменту персоналу: можливості HRM-систем / І. Варіс, О. Кравчук, Є. Парашук // Галицький економічний вісник. – 2002. – № 1 (74). – С. 90-102. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.
5. Федорова Ю. Інноваційні інформаційні технології в підготовці та управлінні персоналом / Ю. Федорова, Г. Єльнікова // Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка. – 2021. – № 11(22). DOI: [https://doi.org/10.33296/2707-0654-11\(22\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0654-11(22)-11).
6. Малеева Ю. А. Інформаційне та програмне забезпечення менеджера з персоналу IT-компанії / Ю. А. Малеева, О. Ю. Персіянова, В. В. Косенко // Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості. – 2018. – № 1 (3). – С. 22-32.
7. Заркун А. 12 Найкращих програм та інструментів для перевірки перед працевлаштуванням [Електронний ресурс] / А. Заркун. – Режим доступу: <https://squeezegrowth.com/uk/best-pre-employment-screening-testing-software>.
8. HURMA. 30+ додатків для рекрутерів та HR-ів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hurma.work/blog/30-dodatkiiv-dlya-rekruteriv-ta-hr-iv>.
9. Рой Е. Системи управління людськими ресурсами: 10 найкращих варіантів у 2023 році [Електронний ресурс] / Е. Рой. – Режим доступу: <https://businessyield.com/uk>.
10. Мир Н. 10 найкращих програм для керування людьми у 2023 році: безкоштовні та платні варіанти [Електронний ресурс] / Н. Мир. – Режим доступу: <https://businessyield.com/uk/management/people-management-software>.
11. Чевганова В. Я. Система оцінювання персоналу підприємства / В. Я. Чевганова // Ефективна економіка. – 2014. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
12. Доценко Є. А. Поняття і сутність оцінки персоналу / Є. А. Доценко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2018. – № 20(1296). – С. 55-59.
13. Леонова О. Що таке тести SHL + приклади. HURMA [Електронний ресурс] / О. Леонова. – 2019. – Режим доступу: <https://hurma.work/blog/shho-take-testy-shl-pryklady>.
14. TQM Systems. Оцінка персоналу : автоматизація за допомогою програмного забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tqm.com.ua/ua/1s-avtomatyzatsiia-haluzi-industry/1s-ocinka-personalu>.
15. ISpro. HRM. НАВЧАННЯ ТА ОЦІНКА: система для ефективного навчання та розвитку персоналу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ispro.ua/review/novij-modul-navchannya-ta-ocinka>.

References

1. Baluieva, O.V., Snopenko, H.V. (2021). Metody otsinky efektyvnosti personalu : evoliutsiia pid vplyvom rozvytku tekhnolohii [Methods of evaluating personnel efficiency: evolution under the influence of technological development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (21), 30-36.
2. Hutsuliak, N.P. (2019). Zastosuvannia suchasnykh tekhnolohii otsiniuvannia ta diahnozyky pe-rsonalu [Application of modern technologies of assessment and diagnosis of personnel]. *Zbirnyk naukovykh prats TDATU imeni Dmytra Motornoho (ekonomichni nauky) – Collection of scientific papers of the Dmytro Motorny State Technical University (economic sciences)*, (2(40)), 29-38.
3. Tsymbaliuk, S.O., Bilyk, O.M. (2021). *Otsiniuvannia personalu [Personnel evaluation]*. KNEU.
4. Varis, I., Kravchuk, O., Parashchuk, Ye. (2002). Tsyfrovizatsiia biznes-protsesiv menedzhmentu personalu: mozhlyvosti HRM-system [Digitization of business processes of personnel management: possibilities of HRM systems]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician Economic Bulletin*, (1(74)), 90-102. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.01.
5. Fedorova, Yu., Yelnykova, H. (2021). Innovatsiini informatsiini tekhnolohii v pidhotovtsi ta upravlinni personalom [Innovative information technologies in personnel training and management]. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka, Seriia Ekonomika – Innovative information technologies in personnel training and management*, (11(22)). [https://doi.org/10.33296/2707-0654-11\(22\)-11](https://doi.org/10.33296/2707-0654-11(22)-11).
6. Malieieva, Yu.A., Persiianova, O.Iu., Kosenko, V.V. (2018). Informatsiine ta prohramne za-bezpechennia menedzhera z personalu IT-kompanii [Information and software support for the personnel manager of the IT company]. *Suchasnyi stan naukovykh doslidzhen ta tekhnolohii v promyslovosti – Current state of scientific research and technology in industry*, (1(3)), 22-32.
7. Zarkun, A. (2023). *12 Naikrashchykh prohram ta instrumentiv dlia perevirky pered pratsev-lashtuvanniam [12 Best programs and tools for pre-employment screening]*. <https://squeezegrowth.com/uk/best-pre-employment-screening-testing-software>.
8. HURMA. 30+ dodatktiv dlia rekruteriv ta HR-iv [PERUMA. 30+ applications for recruiters and HR]. (2019). <https://hurma.work/blog/30-dodatktiv-dlya-rekruteriv-ta-hr-iv>.
9. Roi, E. (2023). *Systemy upravlinnia liudskymy resursamy: 10 naikrashchykh variantiv u 2023 rotsi [Human Resource Management Systems: Top 10 Options in 2023]*. <https://businessyield.com/uk>.
10. Myr, N. (2023). *10 naikrashchykh prohram dlia keruvannia liudmy u 2023 rotsi: bezkoshtov-ni ta platni varianty [10 Best People Management Software in 2023: Free and Paid Options]*. <https://businessyield.com/uk/management/people-management-software>.
11. Chevhanova, V.Ia. (2014). Systema otsiniuvannia personalu pidpriemstva [The company's personnel evaluation system]. *Efektyvna ekonomika – Effective Economy*, (4). <http://www.economy.nayka.com.ua>.
12. Dotsenko, Ye.A. (2018). Poniattia i sutnist otsinky personalu [Concept and essence of personnel evaluation]. *Visnyk NTU “KhPI” – Bulletin of NTU “KhPI”*, 20(1296), 55-59.
13. Leonova, O. (2019). *Shcho take testy SHL + pryklady. HURMA [What are SHL tests + examples. HURMA]*. <https://hurma.work/blog/shho-take-testy-shl-pryklady>.

Отримано 15.11.2023

UDC 331.108

Oleksandra Panasiuk

PhD student of Specializing in Management (073)

of Socioeconomics and Personnel Management Department,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

E-mail: sana.karnaukhova@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0984-8476>**DIGITALIZATION OF THE PERSONNEL EVALUATION PROCESS
AS A STRATEGIC APPROACH FOR IMPROVING
THE COMPANY'S PERSONNEL MANAGEMENT**

The scientific article has proved the importance of personnel evaluation process automation in Ukrainian enterprises. The approaches of personnel evaluation by business entities (selection of new employees; assessment of the professional development of the company's employees) have been revealed. The research has also provided the comparative characteristics of methods and tools for personnel evaluation at the enterprise. The advantages and disadvantages of automation (digitalization) of enterprise personnel evaluation have been identified. There are two types of software products presented on the Ukrainian market that allow personnel evaluation by the enterprise (complex software products and digital personnel management systems (DHMS), where personnel evaluation blocks are one of the components; specialized software products that allow personnel evaluation). The author also provides the advantages and disadvantages of implementing each type. A comparative description of software for personnel evaluation presented on the Ukrainian market has been provided. The procedure for selecting personnel evaluation software for business entities from Ukraine has been developed.

The comparative characteristic of the methods of personnel assessment at an enterprise allows us to note: significant variability in their use; the presence of large differences between the methods, which requires appropriate training of HR specialists; the presence of advantages and disadvantages for each assessment method, which requires their consideration when conducting personnel assessment when recruiting or hiring employees of an enterprise; the need to use a combination of assessment methods to obtain objective, reliable and sufficient management information; the need for In these conditions, it is necessary to automate (digitalise) the processes of assessing the company's personnel, both within the search and attraction of new employees (specialists) and in relation to the company's employees.

Keywords: automation, personnel management, personnel evaluation, software, labor resources, digitalization.

Table: 3. References: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-86-94](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-86-94)

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Олександр Храпкін

здобувач PhD

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

E-mail: atomaders98@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2281-9581>

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ВИКЛИКИ

У статті розглянуто особливості забезпечення стратегічного управління інформаційною безпекою сучасних підприємств. Нині системи інформаційної безпеки призначені для забезпечення повноцінного функціонування інформаційної інфраструктури підприємства, використовуючи різні види інформаційних сервісів, автоматизації фінансової та виробничої діяльності, а також його бізнес-процесів.

Розглянуто необхідність формування системи управління інформаційною безпекою, яка зумовлюється існуванням внутрішніх і зовнішніх загроз, їхніми деструктивними наслідками для діяльності та іміджу підприємства. Проаналізовано завдання інформаційної безпеки. Управління інформаційною безпекою передбачає виявлення потенційних ризиків для підприємства, оцінювання потенційного впливу, розробку та впровадження стратегій усунення проблем, розроблених для максимального зменшення ризиків за допомогою наявних ресурсів.

Визначено головні етапи побудови політики інформаційної безпеки. Вказано основні принципи системи управління інформаційної безпеки для підприємства. Йдеться також про зберігання та обробку значних обсягів інформації різного ступеня конфіденційності, тому питання про захищеність важливих інформаційних даних підприємства від різних внутрішніх та зовнішніх загроз є актуальним.

Ключові слова: підприємство; інформаційна безпека підприємства; управління інформаційною безпекою; стратегічне управління; інформаційні ресурси; конфіденційність даних; захист.

Бібл.: 13.

Постановка проблеми. Поряд із людськими, фінансовими та матеріальними ресурсами інформація виступає також одним із важливих ресурсів стратегічного управління. Для кожного підприємства будь-якої сфери актуально формування ефективної системи безпеки та збереження інформаційного суверенітету. Важливим є вміння розбудови системи інформаційної безпеки – розроблення й ефективне впровадження комплексу заходів із захисту конфіденційних даних та інформаційних процесів, формуючи відповідний комплекс вимог до персоналу, менеджерів та технічних служб.

Сучасні інформаційні системи сприяють успішному збереженню інформаційної інфраструктури підприємства. Надаються різні види інформаційних послуг для автоматизації фінансової та виробничої діяльності, бізнес-процесів. Відповідно різні інформаційні системи зберігають та обробляють великі обсяги інформації (з різним ступенем конфіденційності). Проблема забезпечення інформаційної безпеки підприємства від різноманітних зовнішніх та внутрішніх загроз є вагомою в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні теоретичні й практичні аспекти питання забезпечення інформаційної безпеки підприємства займаються науковці різних сфер.

В. Панченко визначив основні цілі, завдання, принципи побудови та види загроз, на основні яких сформував методичний підхід до формування системи інформаційної безпеки підприємств, а також запропонував розглядати систему інформаційну безпеку підприємства як модель інформаційного протиборства у внутрішньому та зовнішньому середовищі. А. Босак, В. Вержиковський, І. Калінін, І. Максимів, Д. Приступа, О. Ривак досліджували основні засади формування інформаційної безпеки підприємства, розглядаючи забезпечення безперебійної роботи підприємства, уникнення загроз безпеці (розкриття, зберігання, створення, знищення та доставляти неправдиву інформацію) як основну мету будь-якої інформаційної системи підприємства. І. Маркіна та В. Дячков розглянули передумови формування системи інформаційної безпеки підприємства, визначили особливості управління нею (розвиток інформаційної інфраструктури підприємства, автоматизації фінансової та виробничої діяльності та інше). С. Онищенко та О. Ківшик опрацювали специфіку управління інформаційною безпекою стратегічно важливих підприємств в умовах воєнного стану. Г. Бранденбург вказав детальні кроки впровадження системи управління інформаційною безпекою, яка відповідає довгостроковим бізнес-цілям підприємства.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значні наукові напрацювання, є питання, які потребують додаткових досліджень: основні аспекти та кроки застосування культури інформаційної безпеки в підприємстві, ефективні засоби захисту інформаційної системи: своєчасне виявлення та мінімізація негативного впливу загроз.

Мета статті – дослідити сучасні підходи та виклики у сфері стратегічного управління інформаційною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні усім підприємствам слід приділяти увагу питанням захисту інформації, особливо в умовах воєнного стану. Інформація, яка виступає конкурентною перевагою підприємства, має бути захищеною від будь-якої можливої втрати – крадіжки, випадкового знищення тощо. Питання захисту даних у більшості вітчизняних підприємств ще не вирішується на відповідному рівні. Крім того, деякі підприємства не мають достатньо вільних обігових коштів для забезпечення захисту інформації [5, с. 72].

Відповідно до Концепції інформаційної безпеки України (від 30.09.2015 року) «інформаційна безпека» визначається як «стан захищеності життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства та держави, за якого запобігається завдання шкоди через неповноту, несвоєчасність і недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій» [6].

Під інформаційною безпекою підприємства розуміється сукупність усіх елементів системи управління, зокрема і стратегічного, які пов'язані з визначенням, формуванням конфіденційності, цілісністю та доступністю, відповідною підзвітністю, автентичністю та достовірністю інформації або засобів її обробки на підприємстві [3, с. 55].

Система стратегічного управління інформаційною безпекою – це систематичний підхід управління та захисту інформаційних активів підприємства. Вона включає набір процедур і засобів контролю, які допомагають визначити, оцінити та зменшити потенційні ризики підприємства, включаючи їх зберігання, обробку та передачу. Основною метою є забезпечення управління інформаційним ризиком у межах прийняттого для підприємства рівня залишкового ризику [11].

Метою управління інформаційною безпекою є довгостроковий захист даних: *конфіденційність даних* (обмеження доступу, лише авторизованим користувачам; неможливості несанкціонованого отримання будь-яких даних), *цілісність* (здатність гарантувати точність та повноту даних; неможливості навмисного або випадкового модифікування інформації), *доступність* (дані та послуги, які на них покладаються, мають бути доступні авторизованим користувачам як у компанії, так і за її межами; оперативне отримання офіційно запитуваної інформації) [13; 7, с. 91].

Конфіденційність, цілісність і доступність підприємства можуть бути під загрозою різними способами. Управління інформаційною безпекою передбачає виявлення потенційних ризиків для підприємства, оцінку їхньої ймовірності та потенційного впливу, а також розробку та впровадження стратегій усунення проблем, розроблених для максимального зменшення ризиків за допомогою наявних ресурсів [13]. Для даних із підвищеним ризиком можна застосувати додаткові засоби керування конфіденційністю. Для підтримки цілісності даних можна застосувати такі заходи, як контроль версій, контроль доступу користувачів і контрольні суми. Що стосується дійсності, тут типова діяльність включає технічне обслуговування та ремонт апаратного забезпечення, установку виправлень і оновлень, а також впровадження процесів реагування на інциденти та аварійного відновлення, щоб запобігти втраті даних у разі кібератаки [12].

До вказаних завдань інформаційної безпеки відносять також гарантування вірогідності інформації, забезпечення юридичної значущості інформації (електронні документи), організація не відстежуваності дій користувача [10, с. 106].

Інформаційна безпека повинна гарантувати захист від будь-яких порушень функціонування інформаційної системи через вплив на інформаційні канали та сигналізацію, керування та віддаленого завантаження баз даних, комутаційного обладнання, системного й прикладного програмного забезпечення; неправомірних дій користувачів і персоналу; несанкціонованого

доступу до інформаційних даних; витоку даних, впливу на цілісність мережі й інформації, доступності баз даних; руйнування зовнішніх та вбудованих засобів захисту [10, с. 106].

Головними етапами побудови політики інформаційної безпеки є:

- 1) повна реєстрація усіх ресурсів, які потребують захисту;
- 2) формування переліку можливих загроз для кожного зі списку ресурсу;
- 3) оцінка ймовірності появи кожної загрози;
- 4) застосування дій для ефективного захисту кожного ресурсу [7, с. 90].

Більш детально запровадження системи управління інформаційною безпекою можна продемонструвати у вигляді загального плану (підходи відрізняються залежно від організаційного контексту) з визначеними кроками [11]:

1. Отримання завдання з боку керівництва, його підтримка, наголошуючи на важливості узгодження із бізнес-цілями підприємства. Мається на увазі, виділення необхідних ресурсів і сприяння організаційній культурі безпеки.

2. Створення структури управління, яка окреслює ролі, обов'язки та лінії звітності щодо інформаційної безпеки в підприємстві (призначення керівника інформаційної безпеки або створення керівного комітету з інформаційної безпеки).

3. Визначення сфери застосування та межі діяльності: реєстр інформаційних активів, процесів та системи, які потребують захисту, враховуючи бізнес-цілі та пріоритети підприємства.

4. Розробка політики інформаційної безпеки високого рівня, яка відображає підхід до інформаційної безпеки та бізнес-цілі загалом. Результат повинен бути затверджений вищим керівництвом і доведений до відома всіх співробітників.

5. Запровадження програми моніторингу та обчислення. Визначення ключових показників ефективності для вимірювання ефективності та її узгодження з бізнес-цілями.

6. Визначення методології оцінки ризику, яка відповідає схильності та бізнес-цілям підприємства.

7. Проведення оцінки ризиків: визначення, аналіз та оцінка потенційних ризиків для інформаційних активів організації, беручи до уваги потенційний вплив на поставлені цілі.

8. Розробка та запровадження плану (-ів) обробки ризиків: вибір відповідних заходів зменшення ризику (процедури та технічні засоби контролю) на основі оцінки ризику. Навчання персоналу відповідним процедурам.

9. Визначення чітких ролей та обов'язків щодо інформаційної безпеки, переконавшись, що вони відповідають бізнес-цілям і структурі підприємства.

10. Системне проведення програм навчання та підвищення обізнаності персоналу щодо їх ролі у захисті інформаційних активів.

11. Встановлення процесу управління інцидентами (розробка процесу реагування на інциденти безпеки).

12. Проведення внутрішнього аудиту та перевірки керівництва для оцінки продуктивності та ефективності системи управління інформаційної безпеки, за потреби запроваджувати коригувальні дії.

13. Постійно вдосконалення для адаптації до змін у бізнес-середовищі та загроз.

14. Отримання сертифікації (необов'язково) в акредитованому органі сертифікації, такому як ISO/IEC 27001. Це може забезпечити зовнішню перевірку зобов'язань організації щодо інформаційної безпеки [11].

Дотримання вказаних кроків, підприємства не тільки можуть зменшити інформаційні ризики, але й підтримувати їхні бізнес-стратегії, сприяючи досягненню конкурентної переваги на ринку. Проте обов'язково слід адаптувати ці кроки до контексту конкретного підприємства.

Для підприємства основними принципами системи інформаційної безпеки є простота у використанні, забезпечений повний контроль (стан інформаційної безпеки та моніторинг усіх дій), відкрита архітектура (забезпечення безпеки, приховання неоднозначності, складності, плутанини та вразливі місця), межі доступу (призначення дозволів для виконання робочих завдань), найменші привілеї (доступ до мінімальних необхідних функцій), достатня стабільність (більш-менш складні перешкоди у вигляді арифметичних задач), мінімізація дублювання (уникнення ідентичних процедур) [3, с. 56-57; 2].

Стандартна система стратегічного управління інформаційною безпекою підприємства має всі елементи, які є загальними для систем управління. Серед основних чинників забезпечення інформаційної безпеки на сучасних підприємствах виділяють:

- сформована політика, визначені цілі та заходи інформаційної безпеки, які відповідають бізнес-цілям підприємства;
- цілеспрямований підхід і структура застосування, моніторингу, підтримки та вдосконалення інформаційної безпеки відповідають корпоративній культурі підприємства;
- підтримка та залучення всіх рівнів керівництва;
- розуміння та встановлення вимог до інформаційної безпеки підприємства, оцінка зовнішніх та внутрішніх ризиків, доступність управління ризиками;
- ефективні заходи для належної обізнаності персоналу;
- встановлення головних принципів щодо політики та стандартів інформаційної безпеки;
- сприяння фінансуванню заходів з управління інформаційною безпекою;
- забезпечення ефективного процесу керування всіма інцидентами в системі інформаційної безпеки;
- оцінювання рівня ефективності управління інформаційною безпекою, внесення корективів та пропозицій щодо його покращення [8, с. 84-85].

Для забезпечення найвищого рівня захисту потрібен системний та комплексний підхід, враховуючи усі умови діяльності підприємства. Мається на увазі, спеціальні технології та програмні засоби (контроль доступу, антивірусний захист, моніторинг витоків, міжмережне екранування, захист від електромагнітного випромінювання), організовані заходи (документовані процедури та правила використання різних типів інформації, IT-сервісів та захисних заходів), математичний захист інформації, морально-етичні заходи протидії та інші [8, с. 83].

Більшість заходів щодо оцінки захищеності систем інформаційної безпеки відрізняються великими обсягами. Програми захисту створюють власними силами у підприємстві, проте навіть сучасні методи та засоби інформаційних технологій не можуть повністю забезпечити продуктивну та надійну обробку постійно зростаючих масивів інформаційних даних. У сучасних інформаційних технологіях існує позиційна двійкова система числення, проте має недоліки оскільки чинні методи несанкціонованого доступу, хакерські атаки, віруси та інші види порушення цілісності інформації побудовані саме з використанням двійкового позиційного коду [9, с. 82].

У формуванні зазначеної системи не менш вагому роль відіграє дотримання вимог державних та міжнародних нормативно-правових актів і стандартів в цій сфері. Стандарти виступають еталоном дій, проте носять більш декларативний характер, не враховуючи специфіку інформатизації діяльності кожного підприємства [8, с. 86]. Керівництво повинно зорієнтуватися, оцінити кожен вектор діяльності та прийняти рішення щодо дотримання стандартів і положень інформаційної безпеки. Водночас майже всі міжнародні стандарти управлінської системи методологічно сумісні. Це дозволяє виділити та підтримувати уніфіковані завдання. До прикладу, у частині роботи з персоналом підприємства щодо використання інформації та її захист, реєстрації та збору даних, створення інформаційних систем, застосування автоматизованих засобів тощо.

Висновки та пропозиції. Система інформаційної безпеки є складною частиною загального управління бізнесом підприємства. Стан безпеки підприємства характеризується рівнем зрілості, ефективністю діючих програм та реалізованих засобів контролю безпеки. Важливим є засоби контролю, які впроваджуються на рівні персоналу, робочих процесах та загальної політичної культури підприємства.

Список використаних джерел

1. Атамас О. П. Удосконалення системи управління інформаційною складовою фінансово-економічної безпеки підприємства / О. П. Атамас, Т. М. Майстер // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2023. – № 8. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-02>.

2. Босак А. О. Засади формування інформаційної безпеки підприємства / А. О. Босак, В. П. Вержиковський, І. Є. Калінін, І. Д. Максимів, Д. А. Приступа, О. І. Ривак // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». – 2023. – № 11. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-11-9157>.
3. Верескун М. В. Методичне забезпечення системи інформаційної безпеки промислових підприємств / М. В. Верескун // Економіка і організація управління. – 2014. – Вип. 1-2. – С. 54-60.
4. Волот О. Інформаційна та кібернетична безпека сучасного підприємства: забезпечення та моделювання / О. Волот // Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. – 2019. – Вип. 3(36). – С. 238–247. DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.3\(36\).238-247](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.3(36).238-247).
5. Дейнега О. Інформаційна безпека підприємств в умовах глобалізації / О. Дейнега // Економіка та суспільство. – 2019. – Вип. 20. – С. 70–79.
6. Концепція інформаційної безпеки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Проект%20концепції%20\(Текст\)%20%2030.09.15.pdf](http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Проект%20концепції%20(Текст)%20%2030.09.15.pdf).
7. Костюченко В. В. Особливості організації інформаційної безпеки сучасної інформаційної системи та її економічна доцільність / В. В. Костюченко, К. О. Шиковець // Економіка і суспільство. – 2017. – № 10. – С. 89-93.
8. Маркіна І. А. Основи формування системи менеджменту інформаційної безпеки підприємства / І. А. Маркіна, Д. В. Дячков // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2016. – № 3(1). – С. 80–88.
9. Онищенко С.В. Управління інформаційною безпекою стратегічно важливих підприємств в умовах викликів й загроз / С.В. Онищенко, О.П. Ківшик // Економіка і регіон. – 2022. – № 3 (86). – С. 80-85. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.3\(86\).2817](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.3(86).2817).
10. Панченко В. Управління інформаційною безпекою держави та підприємств: правові та організаційні аспекти / В. Панченко // Актуальні проблеми правознавства. – 2020. – № 1 (21). – С. 103-109.
11. Brandenburg G. The Role and Implementation of an Information Security Management System in Modern Enterprises [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://ctrl-disrupt.nl/-insights-news/the-role-and-implementation-of-an-information-security-management-system-in-modern-enterprises>.
12. Information security management – definition & overview [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.sumologic.com/glossary/information-security-management>.
13. What is Information Security Management? [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.checkpoint.com/cyber-hub/network-security/what-is-security-management/what-is-information-security-management>.

References

1. Atamas, O.P., & Maister, T.M. (2023). Udoskonalennia systemy upravlinnia informatsiinoiu skladovoiu finansovo-ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Improving the management system of the information component of the financial and economic security of the enterprise]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and management*, (8). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-04-02>.
2. Bosak, A.O., Verzhikovskiy, V.P., & Kalinin, I.Ye. (2023). Zasady formuvannia informatsiinoi bezpeky pidpriemstva [Principles of formation of information security of the enterprise]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomiczni nauky» – International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*, (11). <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-11-9157>.

3. Vereskun, M.V. (2014). Metodychne zabezpechennia systemy informatsiinoi bezpeky promyslovykh pidpryiemstv [Methodological support of the information security system of industrial enterprises]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinni – Economics and organization of management*, 1-2, 54-60.
4. Volot, O. (2019). Informatsiina ta kibernetychna bezpeka suchasnoho pidpryiemstva: zabezpechennia ta modeliuvannia [Information and cybersecurity of a modern enterprise: provision and modeling]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic sciences*, 3(36), 238–247. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.3\(36\).238-247](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2018.3(36).238-247).
5. Deineha, O. (2019). Informatsiina bezpeka pidpryiemstv v umovakh hlobalizatsii [Information security of enterprises in the context of globalization]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 20, 70–79.
6. Kontsepsiia informatsiinoi bezpeky Ukrainy [The concept of information security of Ukraine]. (n.d.). [http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Proekt%20kontseptsii%20\(Tekst\)%20-%2030.09.15.pdf](http://mip.gov.ua/files/banners/Final%20Proekt%20kontseptsii%20(Tekst)%20-%2030.09.15.pdf).
7. Kostiuchenko, V.V., & Shykovets, K.O. (2017). Ocoblyvocti ophanizatsii infopmatsiinoi bezpeky cuchacnoi infopmatsiinoi cyctemy ta yii ekonomichna dotsilnict [Features of the organization of information security of the modern information system and its economic feasibility]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 10, 89-93.
8. Markina, I.A., & Diachkov, D.V. (2016). Osnovy formuvannia systemy menedzhmentu informatsiinoi bezpeky pidpryiemstva [Fundamentals of formation of the enterprise information security management system], *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryiemnytstva – Problems and prospects of entrepreneurship development*, 3(1), 80–88.
9. Onyshchenko, S.V., & Kivshyk O.P. (2022). Upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu stratehichno vazhlyvykh pidpryiemstv v umovakh vyklykiv y zahroz [Management of information security of strategically important enterprises in the face of challenges and threats]. *Ekonomika i rehion – Ekonomika i region*, 3(86), 80-85. [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.3\(86\).2817](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.3(86).2817).
10. Panchenko, V. (2020). Upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy ta pidpryiemstv: pravovi ta orhanizatsiini aspekty [Management of information security of the state and enterprises: legal and organizational aspects]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual problems of jurisprudence*, 1(21), 103-109.
11. Brandenburg, G. (2023). The Role and Implementation of an Information Security Management System in Modern Enterprises. <https://ctrl-disrupt.nl/-insights-news/the-role-and-implementation-of-an-information-security-management-system-in-modern-enterprises>.
12. Information security management – definition & overview. (n.d.). <https://www.sumologic.com/glossary/information-security-management>.
13. What is Information Security Management? (n.d.). <https://www.checkpoint.com/cyber-hub/network-security/what-is-security-management/what-is-information-security-management>.

Отримано 03.12.2023

UDC 332.12

Oleksandr Khrapkin

PhD Student

Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: atomaders98@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2281-9581>**STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE INFORMATION SECURITY: MODERN APPROACHES AND CHALLENGES**

The article deals with the peculiarities of ensuring strategic management of information security of modern enterprises. Nowadays, information security systems are designed to ensure the full functioning of an enterprise's information infrastructure using various types of information services, automation of financial and production activities, as well as its business processes.

The basic provisions of information security are formalized and enshrined in the Information Security Strategy of Ukraine. Other regulatory documents and standards of enterprises must comply with the laws and regulatory framework of Ukraine, international law, industry standards and EU and NATO directives.

The article considers the need to form an information security management system, which is caused by the existence of internal and external threats, their destructive consequences for the activities and image of an enterprise. The tasks of information security are analyzed: data confidentiality, integrity, availability, ensuring the reliability of information, ensuring the legal significance of information, ensuring the untraceability of user actions. Information security management involves identifying potential risks to an enterprise, assessing the potential impact, developing and implementing strategies to eliminate problems designed to minimize risks with the available resources.

The main stages of developing an information security policy are identified: complete registration of all information resources that require protection; formation of a list of possible threats to each resource from the list; assessment of the probability of occurrence of each threat; application of actions for the effective protection of each resource. The basic principles of an information security management system for an enterprise are outlined: ease of use, full control, open architecture, access limits, least privileges, sufficient stability, and minimization of duplication. It is also about storing and processing significant amounts of information of varying degrees of confidentiality, so the issue of protecting important enterprise information data from various internal and external threats is relevant.

Keywords: *enterprise; enterprise information security; information security management; strategic management; information resources; data confidentiality; protection.*

References: 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-95-102](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-95-102)

УДК 338.2

JEL Classification: D24; O10

Алла Вінтоняк

доктор філософії з природничих наук,
старша викладачка кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
(Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: alla.vintoniak22@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7729-7602>

ResearcherID: [JTS-6786-2023](https://orcid.org/0000-0002-7729-7602)

Надія Вакун

викладачка кафедри управління та адміністрування,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
(Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: vakyn.n.m@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0005-0639-4391>,

ResearcherID: [rid73317](https://orcid.org/0009-0005-0639-4391) and [vakyn.n.m](https://orcid.org/0009-0005-0639-4391)

МЕТОДИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ

У статті досліджено методи екологічного менеджменту як інструменту впливу на економічний розвиток держави. Найперше, у статті розкрито взаємозв'язок між екологічним станом довкілля та економічним розвитком держави. Розглянуто сучасні підходи до управління довкіллям та їхній вплив на економіку, зокрема роль сталих практик у стимулюванні інновацій, збереженні ресурсів, зменшенні негативного впливу на довкілля. У статті також проаналізовано важливість співпраці між урядом, громадськістю та підприємствами в досягненні сталого розвитку через застосування методів екологічного менеджменту. Важливим є розкриття автором шляхів управління довкіллям з метою забезпечення економічної стабільності держави. Серед них варто виділити: законодавче регулювання, економічні інструменти, технологічні інновації, освіта та інформування, міжнародна співпраця. Проаналізовано сучасні стратегії та методи, які використовуються для збалансованого підходу до екологічного менеджменту та стимулювання сталого економічного зростання. У статті розкрито основні аспекти впливу на екосистему та економічний розвиток України в умовах воєнного конфлікту, а також наводяться конкретні заходи для їх вирішення. Серед таких аспектів виділено такі: порушення екологічного балансу; негативний вплив на інфраструктуру; економічні збитки; збільшення екологічних ризиків; порушення міжнародних стандартів.

Ключові слова: екологічний стан навколишнього середовища; економічне зростання; економічні збитки; управління довкіллям; сталий економічний розвиток.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Постановка завдання. Екологічний стан навколишнього середовища – це загальна оцінка стану екологічної ситуації в певній місцевості, регіоні, державі, континенті тощо, у тому числі інформація стосовно актуальних екологічних проблем. Основними центрами зосередження екологічних проблем зазвичай є високоурбанізовані регіони, міські агломерації та великі промислові центри. Найбільші викиди шкідливих речовин у таких регіонах характерні для водних ресурсів та атмосфери. Основні обсяги скидів у воду та викидів у повітря локалізовані в містах та міських агломераціях. Основними забруднювачами найчастіше є промислові підприємства.

Величезна сільськогосподарська освоєність та невинуватена розореність земель, концентрація промислового виробництва та його застаріла технологія, хижацьке ставлення людини до природи унеможливають стабільний розвиток та функціонування екосистеми. Варто лише зауважити, що забруднення проявляється через надмірну концентрацію тих чи інших хімічних елементів або енергії вище фонових або допустимих норм. Воно може бути природного й техногенного походження і може викликати якісні зміни характеристик основних компонентів природи та їхніх складових і негативно впливати на живі організми.

Поряд з усім вищевказаним, погіршення екологічної ситуації має негативний вплив не лише на екосистему землі, а і провокує негативні зміни в глобальних економічних процесах. Варто зауважити, що екологія має значний вплив на економіку країни. Погіршення якості навколишнього середовища може призвести до збільшення витрат на лікування хвороб, зменшення продуктивності праці, втрати робочих місць у зв'язку з обмеженнями виробництва тощо. З іншого боку, інвестиції у збереження довкілля та відновлювальні джерела енергії можуть стати джерелом нових робочих місць та збільшенням конкурентоспроможності економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження екологічної ситуації довкілля та її впливу на економічний розвиток держави займалися такі науковці: М. Шкурат, К. Тукіла, У. Росола, Н. Гладинець, М. Петричко, П. Загороднюк, К. Ситник, М. Будіко, М. Реймер та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дійсно, питання екологічної стабільності довкілля було підняте багатьма авторами у своїх наукових працях. Досить багато робіт присвячено проблемам взаємозв'язку стану довкілля та економічних процесів. Проте це питання набуло більшої актуальності саме після повномасштабного вторгнення на територію України та потребує конкретних заходів щодо його врегулювання. Тому сьогодні актуальним є виділення конкретних аспектів взаємозв'язку між екологією та економікою; ефективних шляхів управління довкіллям з метою забезпечення сталого економічного розвитку.

Мета статті. Метою дослідження є визначення основних аспектів взаємозв'язку між станом екосистеми та економічними показниками, а також висвітлення ефективних шляхів екоменеджменту як інструмента забезпечення сталого розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Зв'язок між екологічною ситуацією країни та її економічними показниками може бути дуже значущим. Негативний стан довкілля, такий як забруднення повітря, води та ґрунту, може мати серйозний вплив на економіку країни. Нижче наведемо важливі, на нашу думку, аспекти взаємозв'язку між екологічним станом довкілля та економічним розвитком держави.

Здоров'я населення: забруднене довкілля може призвести до погіршення здоров'я населення. Це може збільшити витрати на охорону здоров'я, лікування хвороб, втрату робочих годин через хвороби та інвалідність.

Сільське господарство: забруднення ґрунту та води може негативно вплинути на сільське господарство. Зменшення родючості ґрунту та якості води може зменшити врожайність та якість сільськогосподарської продукції.

Туризм: погана екологічна ситуація може зменшити привабливість країни для туристів. Забруднене середовище та погана якість повітря можуть відлякувати туристів, що може призвести до зменшення доходів від туризму.

Інвестиції: країни з кращою екологічною ситуацією можуть бути більш привабливими для інвесторів. Це може бути пов'язано з меншими ризиками для бізнесу, підвищеним споживчим попитом на більш екологічно чисті товари та послуги, а також з конкурентоспроможним рівнем інновацій у сфері екології та сталого розвитку.

Вартість енергії: збереження довкілля та перехід до відновлювальних джерел енергії може зменшити витрати на енергію та зробити економіку більш стійкою до коливань цін на енергоресурси.

Таким чином, екологічна ситуація країни може мати значущий вплив на її економічні показники, тому існує потреба в управлінні довкіллям з метою забезпечення сталого економічного розвитку.

Управління довкіллям з метою забезпечення сталого економічного розвитку є ключовим завданням, оскільки довкілля та економіка взаємодіють між собою у складних системах, і забруднення довкілля та економічні проблеми можуть мати взаємовплив на одне одного. Стабільне та здорове довкілля є важливою складовою сталого економічного розвитку. Збереження природних ресурсів та зменшення викидів шкідливих речовин може забезпечити сталу основу для економічного зростання. Проблеми довкілля часто перетинають межі країн, тому спільні зусилля можуть бути більш ефективними в управлінні довкіллям та забезпеченні сталого економічного розвитку.

Є багато шляхів управління довкіллям з метою забезпечення сталого економічного розвитку. Наведемо деякі з них, які, на нашу думку, є найбільш ефективними (рис. 1).

Наведені на рисунку *інструменти впливу на стан довкілля*, при їх правильному та раціональному застосуванні, сприятимуть налагодженню екологічної ситуації та сталому економічному розвитку. Давайте детальніше зупинимось на кожному із запропонованих напрямів менеджменту у сфері екологічних ситуацій.

Законодавче регулювання: уряди можуть встановлювати законодавчі норми та стандарти щодо якості повітря, води та ґрунту, обмеження викидів шкідливих речовин в атмосферу та водойми, а також стандарти для видалення та утилізації відходів. Це може стимулювати підприємства до впровадження більш чистих технологій та процесів.

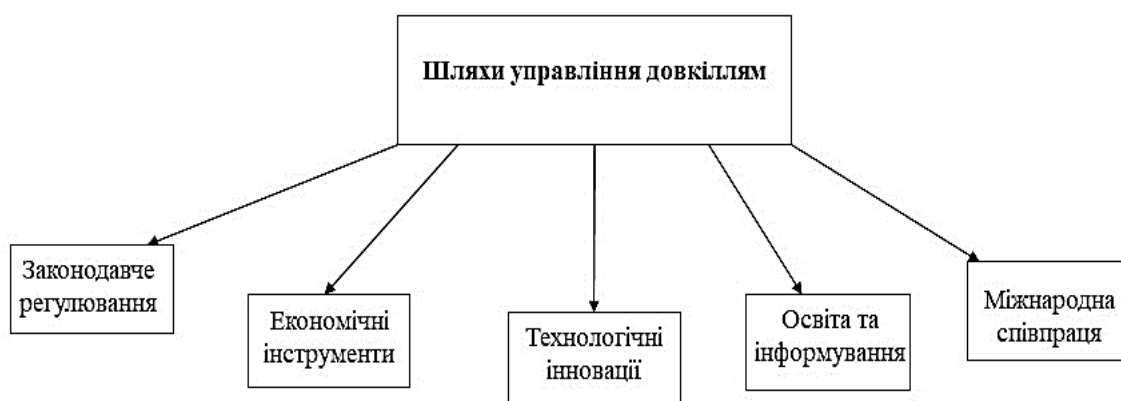

Рис. 1. Інструменти впливу на стан довкілля

Джерело: складено авторами.

Економічні інструменти: до таких інструментів належать, наприклад, ринкові механізми, такі як системи квот на викиди, внутрішньобудинкове оподаткування викидів, використання фінансових стимулів (наприклад, субсидії на відновлювальні джерела енергії), а також механізми фінансової компенсації за втрату природних ресурсів.

Технологічні інновації: розвиток та впровадження нових технологій, що сприяють зменшенню викидів та використанню більш ефективних ресурсів, може допомогти знизити негативний вплив підприємств на довкілля.

Освіта та інформування: залучення громадськості до проблем довкілля, навчання населення принципам екологічного способу життя та підтримка освітніх проєктів можуть сприяти зміні свідомості та поведінки населення щодо довкілля.

Міжнародна співпраця: проблеми довкілля часто перетинають межі країн, тому співпраця міжнародних організацій, урядів та підприємств у вирішенні цих проблем може бути ефективним шляхом досягнення сталого розвитку.

Ці підходи можуть бути успішно використані окремо або в комбінації для досягнення балансу між економічними потребами сьогодення та збереженням довкілля для майбутніх поколінь.

Проблема зміни екологічних показників стану навколишнього середовища гостро постає і на території України. Після повномасштабного вторгнення Росії екосистема України зазнала значних змін, зрушень та збитків. Це, безумовно, тягне за собою масштабні зміни в економічних процесах держави. Пропонуємо розглянути деякі основні аспекти впливу воєнних дій на території України на її екосистему та економіку:

Порушення екологічного балансу: воєнний конфлікт може призвести до значного порушення екологічного балансу через знищення та забруднення природних ресурсів, таких як ґрунт, вода та повітря.

Негативний вплив на інфраструктуру: військові дії часто призводять до пошкодження інфраструктури, включаючи енергетичні об'єкти, промислові підприємства тощо, що має негативний вплив на довкілля та забезпечення економічної стабільності.

Економічні збитки: воєнний конфлікт прямо впливає на зниження виробництва, збільшення витрат на військові потреби та відновлення пошкоджених об'єктів.

Збільшення екологічних ризиків: воєнний конфлікт часто веде до збільшення екологічних ризиків через можливе використання військових технологій, що можуть мати негативний вплив на довкілля.

Порушення міжнародних стандартів: вторгнення Росії на територію України порушує міжнародні стандарти та угоди з охорони навколишнього середовища, що може призвести до додаткових проблем у сфері екології.

У цілому, вторгнення Росії на територію України має серйозний негативний вплив на екологічний стан країни та її економіку, що потребує комплексних заходів для вирішення цих проблем.

Пропонуємо декілька комплексних заходів, які, на нашу думку, можуть допомогти вирішити екологічні та економічні проблеми, що виникли у зв'язку із воєнним конфліктом на території України:

- відновлення інфраструктури: першочерговим завданням є відновлення пошкодженої інфраструктури, зокрема енергетичних об'єктів, водопровідно-каналізаційних систем, медичних та освітніх закладів. Це допоможе зменшити негативний вплив на довкілля та забезпечить сприятливі умови для економічного відновлення;

- очищення довкілля: необхідно провести комплексну програму очищення довкілля від забруднень, включаючи прибирання територій від військових залишків, демілітаризацію зон, що були використані для військових цілей, та відновлення екосистем;

- стимулювання економічного відновлення: для забезпечення економічного відновлення регіонів, постраждалих від війни, потрібно впровадити програми стимулювання бізнесу, надання фінансової допомоги підприємствам, що зазнали збитків, та розвиток нових галузей економіки;

- підтримка сільського господарства: сільському господарству, яке є важливою складовою економіки постраждалих регіонів, потрібна спеціальна підтримка та фінансова допомога для відновлення діяльності та стабілізації;

- створення екологічно чистих технологій: розвиток та впровадження екологічно чистих технологій виробництва та використання ресурсів може сприяти зменшенню негативного впливу на довкілля та забезпечити сталі економічне зростання.

Ці заходи можуть бути важливими для відновлення екологічної та економічної стабільності в регіонах, постраждалих від воєнного конфлікту на території України.

Висновки та пропозиції. Застосування методів екологічного менеджменту є важливим інструментом для досягнення сталого економічного розвитку держави. Ці методи дозволяють збалансувати потреби виробництва зі збереженням природних ресурсів та охороною навколишнього середовища.

Ефективне впровадження екологічного менеджменту сприяє зниженню витрат підприємств, стимулює інновації та розвиток нових технологій, а також сприяє підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Водночас це сприяє поліпшенню якості життя населення та збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь. Особливої актуальності питання управління змінами в екосистемі України набуло після повномасштабного вторгнення, адже екологія та економіка держави зіштовхнулись із великою кількістю проблем, більшість із яких стали великим випробуванням для усіх сфер діяльності країни. Таким чином, методи екологічного менеджменту мають ключове значення для розвитку сучасних економік, сприяючи їхній сталості та стійкості.

Список використаних джерел

1. Загороднюк П. О. Взаємозв'язок екологічної й економічної безпеки та її вплив на економічне зростання України / П. О. Загороднюк // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2014. – № 6. – С. 9–14.
2. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану / Т. Ю. Мельник // Економіка, управління та адміністрування. – 2022. – № 2 (100). – С. 3–11.
3. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України [Електронний ресурс] / Екодія. – Режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?amp>.
4. Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII // Вісник Верховної Ради України. – 2019. – № 16. – С. 70.
5. Росола У. В., Гладинець Н. Ю., Петричко М. М. Вплив війни на економіку України: макроекономічний аспект / У. В. Росола, Н. Ю. Гладинець, М. М. Петричко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2023. – № 19 (1). – С. 226–234.
6. Шкурат, М., Тукіла, К. Вплив екології на міжнародні економічні відносини / М. Шкурат, К. Тукіла // Економіка та суспільство. – 2021. – № 26. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-81т>.
7. Як війна впливає на природу України та чому збереження й відновлення природних екосистем є важливим у повоєнному відновленні [Електронний ресурс] / Екодія. – Режим доступу: <https://ecoaction.org.ua/iak-vijna-vplyvaie-na-pryrodu.html>.
8. Як війна вплинула на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplinu-la-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.

References

1. Zahorodniuk, P.O. (2014). Vzaiemozviazok ekolohichnoi y ekonomichnoi bezpeky ta yii vplyv na ekonomichne zrostantia Ukrainy [Interrelationship of ecological and economic security and its influence on the economic growth of Ukraine]. *Ekolohiia dovkillia ta bezpeka zhyttiediialnosti – Environmental ecology and life safety*, (6), 9–14.
2. Melnyk, T.Yu. (2022). Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu [State support and stimulation of business development in Ukraine during the martial law]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia – Economy, management and administration*, 2(100), 3–11.

3. *Ekodiia*. (n.d.). Pryroda ta viina: yak viiskove vtorhnennia Rosii vplyvaie na dovkillia Ukrainy [Nature and war: how Russia's military invasion affects the environment of Ukraine]. <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html?amp>.

4. Pro osnovni zasady (strategii) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku [On the main principles (strategies) of the state environmental policy of Ukraine for the period until 2030], Law of Ukraine № 2697-VIII (28.02.2019) (Ukraine). *Visnyk Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (16), 70.

5. Rosola, U.V., Hladynets, N.Yu., Petrychko, M.M. (2023). Vplyv viiny na ekonomiku Ukrainy: makroekonomichnyi aspekt [Impact of the war on the economy of Ukraine: macroeconomic aspect]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Current problems of development economy of the region*, 1(19), 226–234.

6. Shkurat, M., Tukila, K. (2021). Vplyv ekolohii na mizhnarodni ekonomichni vidnosyny [Impact of ecology on international economic relations]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, (26). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-81т>.

7. *Ekodiia*. (n.d.). Yak viina vplyvaie na pryrodu Ukrainy ta chomu zberezhenia y vidnovlennia pryrodnykh ekosystem ye vazhlyvym u povoiennomu vidnovlenni [How the war affects the nature of Ukraine and why the preservation and restoration of natural ecosystems is important in post-war reconstruction]. <https://ecoaction.org.ua/iak-vijna-vplyvaie-na-pryrodu.html>.

8. Yak viina vplynula na ekonomiku Ukrainy [How the war affected the economy of Ukraine]. (n.d.). <https://www.dw.com/uk/ak-vijna-vplynula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.

Отримано 05.12.2023

UDC 338.2

Alla Vintonyak

PhD in Natural Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Management and Administration,
Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: alla.vintoniak22@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7729-7602>

ResearcherID: [JTS-6786-2023](https://orcid.org/0000-0002-7729-7602)

Nadiia Vakyn

Lecturer at the Department of Management and Administration,
Ivano-Frankivsk Educational and Scientific Institute of Management
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: vakyn.n.m@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0005-0639-4391>

ResearcherID: [rid73317](https://orcid.org/0009-0005-0639-4391) and [vakyn.n.m](https://orcid.org/0009-0005-0639-4391)

METHODS OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AS A TOOL FOR INFLUENCING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE

This article examines the methods of environmental management as a tool for influencing the economic development of the state. The author provides a definition of the concept of «ecological state of the environment». Information on the main centers of environmental problems concentration is provided. The article discloses information on the main environmental pollutants, the volume of discharges into water resources, the impact of agricultural land development on soil quality, etc. First of all, the article reveals the relationship between the ecological state of the environment and the economic development of the state. The author examines modern approaches to environmental management and their impact on the economy, in particular the role of sustainable practices in stimulating innovation,

conserving resources, and reducing the negative impact on the environment. The article also analyzes the importance of cooperation between the government, the public and enterprises in achieving sustainable development through the application of environmental management methods. It is important for the author to reveal the ways of environmental management in order to ensure the economic stability of the state. Among them, it is worth highlighting: legislative regulation, economic instruments, technological innovations, education and Informing, international cooperation. The author analyzes modern strategies and methods used for a balanced approach to environmental management and stimulation of sustainable economic growth. The article reveals the main aspects of the impact on the ecosystem and economic development of Ukraine in the conditions of military conflict, as well as provides specific measures to solve them. Among such aspects, the following are highlighted: violation of the ecological balance; negative impact on infrastructure; economic damages; increase in environmental risks; violation of international standards. Attention is focused on measures to solve these problems: restoration of infrastructure; environmental cleanup; stimulating economic recovery; support for agriculture, etc.

Keywords: *ecological state of the environment; economic growth; economic losses; environmental management; sustainable economic development.*

Fig.: 1, References: 7.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-103-111](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-103-111)

УДК 005.51:614.2

JEL Classification: I18; H51; L10

Максим Забаштанський

доктор економічних наук, професор,
директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: mazani@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>
ResearcherID: [G-6145-2014](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/authorship/10411111/)

Тетяна Забаштанська

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: tamza@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5086-3651>
ResearcherID: [M-4471-2014](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/authorship/10411111/)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано сучасні аспекти стратегічного планування функціонування та розвитку суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я як фундаментальної основи забезпечення його ефективності. Обґрунтовано наявність провідної ролі результативного функціонування сфери охорони здоров'я у забезпеченні належного рівня якості та тривалості життя населення, збереженні людського капіталу.

Наголошено, що національна економіка під час військової агресії має посилену потребу у результативному функціонуванні суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я, що дозволяє покривати наявну потребу у медичних послугах, сприяє забезпеченню належного рівня продуктивності праці, формує передумови для активізації процесів економічного і соціального розвитку. На основі узагальнення наявних підходів до трактування сутності категорії «стратегічне планування» запропоновано авторське трактування категорії «стратегічне планування сфери охорони здоров'я», що дозволило виокремити його провідну роль у забезпеченні результативного функціонування суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я. Запропоновано авторський підхід до побудови адаптаційного механізму розвитку сфери охорони здоров'я в умовах цифровізації, використання якого спрямоване на врахування істотного впливу глобалізованого зовнішнього середовища на стратегічні пріоритети її подальшого розвитку.

Обґрунтована необхідність та сформовані ключові пріоритети стратегічного планування функціонування та розвитку суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я в умовах цифровізації.

Ключові слова: стратегія; планування; стратегічне планування; охорона здоров'я; суб'єкти господарювання сфери охорони здоров'я; цифровізація; механізм стратегічного розвитку; фінансово-економічні відносини; державно-приватне партнерство.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Значне прискорення світових процесів глобалізації та цифровізації спричинили підвищення рівня уваги до ефективного використання наявних ресурсів усіх сфер життєдіяльності суспільства. Наявність геометричної прогресії зростання чисельності світового населення, а

відповідно й переліку різноманітних загроз його існування, посилило і без того значну увагу науковців та практиків до необхідності подальшого розвитку методологічних засад стратегічного планування як однієї з ключових передумов забезпечення збалансованого розвитку світової економіки. Водночас різноманітність ресурсного потенціалу, істотні відмінності в економічному та правовому полі, культурних та соціальних звичаях різних країн спричиняють різне сприйняття необхідності здійснення стратегічного планування.

Проте процеси стратегічного планування дедалі більше набувають сталого характеру серед галузей і суб'єктів господарювання, діяльність яких безпосередньо спрямована на забезпечення умов життєдіяльності суспільства, формування основ розвитку національної економіки та збереження державного суверенітету, серед яких вагоме місце посідає сфера охорони здоров'я.

Новітні виклики, які постали перед нашою країною, спричинені військовою агресією Російської Федерації, суттєво загострили питання забезпечення населення доступними та якісними медичними послугами. Вирішення цього питання в умовах значних інфраструктурних руйнувань, кратного зростання різноманітних запитів до сфери охорони здоров'я, обмеженості фінансового забезпечення та скорочення кадрового потенціалу, спричинили необхідність подальшого дослідження підходів до стратегічного планування функціонування та розвитку цієї сфери, дослідження можливостей використання переваг цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню концептуальних та прикладних аспектів планування як на рівні галузей національної економіки, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання, присвятили свої праці такі вчені, як: І. О. Бланк, М. В. Дубина, О. П. Кириленко, М. Д. Лесечко, Т. В. Майорова, А. А. Пересада, А. В. Роговий, О. Рожко, Н. В. Ткаченко, І. П. Холява та інші.

Вивченню особливостей стратегічного планування функціонування та розвитку суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я, поглибленню методологічних засад їх організації з урахуванням новітніх тенденцій цифровізації світового економічного простору присвячені праці таких учених: В. І. Борщ, Т. А. Васильєвої, Т. Л. Желюк, Н. Є. Летуновської, С. В. Онишко, М. С. Павленко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Питання необхідності активного впровадження стратегічного планування як на макроекономічному, так і на локальному рівнях, досліджені багатьма науковцями та практиками, що обумовлено його дієвим впливом на загальні показники результативності, формування потенціалу майбутнього розвитку. Водночас, незважаючи на значні як теоретичні, так і практичні напрацювання за цією темою потребують поглибленого розвитку питання стратегічного планування сфери охорони здоров'я, що зумовлено вагомими зовнішніми викликами, процесами подальшої цифровізації глобального простору. Необхідність

подальшого розвитку процесів стратегічного планування у сфері охорони здоров'я зумовлена певними взаємозалежними завданнями. З одного боку, необхідно забезпечити якість та доступність послуг сфери охорони здоров'я, сприяти розвитку превентивної медицини, впроваджувати інноваційні медичні рішення та розробки, а з іншого – це потрібно здійснювати в умовах значного обмеження наявних фінансових ресурсів, які в наш час може згенерувати ця сфера. Комплексне вирішення цих завдань, на нашу думку, перебуває у площині застосування механізму стратегічного планування процесів функціонування суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я.

Мета статті. Метою цього дослідження є поглиблення теоретико-методологічних підходів до процесу стратегічного планування функціонування та розвитку суб'єктів господарювання сфери охорони здоров'я з урахуванням наявних викликів глобального цифрового середовища, а також обґрунтування її провідної ролі у процесі життєзабезпечення суспільства.

Виклад основного матеріалу. Основою функціонування будь-якої держави, забезпечення збереження її культурних та історичних цінностей, гарантування її суверенітету та незалежності виступає її суспільство в цілому, а також кожен окремих громадянин зокрема. Саме з цих позицій, забезпечення населення країни якісними й доступними послугами сфери охорони здоров'я, спрямованими на зростання тривалості життя, підвищення продуктивності праці, загального збереження людського капіталу є ключовими пріоритетами більшості передових країн світу. Незважаючи на наявні динамічні процеси пов'язані з глобалізацією та цифровізацією, поступовою заміною робочої сили автоматизованими лініями та процесами, нині жодна економіка світу ще не змогла повністю замінити людську працю. Саме тому питання збереження людського капіталу, формування належних умов життєдіяльності суспільства не втрачає своєї загальнодержавної ваги [6; 10].

Поділяємо поширену думку, що основою прогресивного розвитку суспільства виступає його спроможність задовольнити власні потреби. Водночас, на наш погляд, слід розділяти такі спроможності на ті, що формуються виключно середовищем, а також ті, за формування яких відповідальна держава, які формуються в процесі виконання державою покладеної на неї функції життєзабезпечення населення. Саме рівень спроможності задоволення власних потреб суспільством, на наше переконання, визначає майбутню траєкторію його розвитку, формує вектори стратегічного розвитку держави.

Сформульована А. Маслоу ієрархічна система потреб людини, здійснює виокремлення її здоров'я одразу після задоволення базових фізіологічних потреб, серед яких: дихання, їжа, сон, одяг та інші [9]. Поєднання вищезгаданих аспектів обґрунтовує наявність підвищеної уваги науковців та практиків до питань функціонування та розвитку сфери охорони здоров'я. Саме сфера охорони здоров'я, з одного боку, відповідальна за задоволення потреби людини у збереженні її здоров'я, а з іншого – якість та доступність цих послуг визначає можливості держави в розвитку людського капіталу.

Враховуючи наявність фундаментального впливу сфери охорони здоров'я на траєкторію державотворення, питання її функціонування мають розглядатись не лише з позиції оперативного управління, але також і з позиції стратегічного планування.

Семантичний профіль дефініції стратегічне планування є досить багатограним. На думку О. І. Карпіщенко, виникнення цієї категорії за часовими межами слід відносити до 70-80 років ХХ століття, що зумовлено переходом економіки до нової моделі організації виробництва [4].

Окрім того, на погляд О. О. Карпіщенко, до ключових факторів формування необхідності виокремлення категорії «стратегічне планування» було віднесено такі:

- значна мінливість зовнішнього та внутрішнього середовищ;
- посилення складності виробничих процесів, обумовлене необхідністю задоволення вимогливого попиту;
- суттєве розширення географічних рамок функціонування національних економік, посилення глобалізаційних процесів.

У своїх наукових працях О. О. Карпіщенко зазначає, що стратегічне планування є особливим видом практичної діяльності людей – планової роботи, що полягає в розробленні стратегічних рішень, що передбачають висування таких цілей і стратегій поведінки відповідних об'єктів управління, реалізація яких забезпечує їх ефективне функціонування в довгостроковій перспективі, швидку адаптацію до мінливих умов зовнішнього середовища [4].

В. О. Шведун, Т. О. Луценко досліджуючи сутність та наявні підходи до стратегічного планування організацій пропонують таке трактування цієї дефініції «... передбачення характеру й шляхів розвитку макросистеми, тенденцій розвитку галузі та їхнього впливу на стан підприємства, перспектив і етапів його розвитку, а отже, визначення стратегії бізнесу на підприємстві» [5].

Враховуючи наявні підходи до трактування категорії стратегічне планування, вважаємо за необхідне навести авторське трактування категорії стратегічне планування сфери охорони здоров'я як системної, безперебійної діяльності органів влади, відповідних суб'єктів професійної діяльності та суспільства, спрямованої на трансформацію наявної траєкторії її розвитку з урахуванням наявних викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, з метою забезпечення максимальної результативності функціонування та посилення національної безпеки країни [1; 3; 7].

Вагомою складовою в процесі стратегічного планування розвитку сфери охорони здоров'я є врахування викликів глобалізованого зовнішнього та внутрішнього середовища. Водночас переважна частина наявних викликів сформована невідповідністю наявних потреб суспільства в медичних послугах (обсягах, якості, вартості, доступності), а також ресурсної спроможності

профільних суб'єктів господарювання (наявності кваліфікованих лікарів та медичного персоналу, інфраструктурне забезпечення, фінансова спроможність, забезпечення новітніми технологіями та методиками та інші). Часткове нівелювання цієї невідповідності компенсується новітніми інструментами, як виникли в результаті розвитку глобалізованого світу, а саме інструментами цифровізації. Так, виникнення таких інструментів сприяло значному прискоренню обміну інформацією, впорядкуванню не лише управлінських та організаційних процесів у сфері охорони здоров'я, але також значно посилило доступність та якість послуг, позитивно вплинуло на скорочення тривалості лікування та реабілітації.

Саме стратегічне планування спроможне забезпечити вчасне реагування на системні загрози та вирішити комплекс практичних завдань, які постають перед суб'єктом господарювання чи сферою економіки, за рахунок оперування значною кількістю методів і моделей перспективного розвитку, поєднання ефективності та ризикованості використання наявних ресурсів. Серед ключових методів стратегічного планування у сфері охорони здоров'я слід виділити такі: експертні, соціально-економічні, економіко-математичні, системного аналізу і синтезу, системної динаміки [2; 8].

Необхідність здійснення стратегічного планування у сфері охорони здоров'я обумовлена комплексом новітніх, раніше невідомих викликів, вплив яких унеможливив у процесі планування застосовувати звичну екстраполяцію тих процесів, які відбувались раніше. Стратегічне планування у сфері охорони здоров'я покликане сформулювати майбутню стратегію її розвитку в умовах обмеженості ресурсного потенціалу та значної мінливості зовнішнього середовища (рис. 1).

Водночас хочемо зазначити, що загальна мета побудови стратегії розвитку охорони здоров'я є досить сталою. Вона спрямована на забезпечення зростання тривалості та якості життя суспільства, максимальне задоволення потреб суспільства в необхідних послугах, формування необхідного ресурсного потенціалу для своєчасного реагування на можливі загрози. Тоді як механізми її досягнення є досить динамічними, багатовекторними, а їхнє змістовне наповнення має формуватися з урахуванням потенційних можливостей та загроз.

За цих умов окремої уваги набувають необхідність державного регулювання розвитку приватної медицини, стимулювання механізмів державно-приватного партнерства у цій сфері як вагової складової стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я спрямованої на залучення фінансових ресурсів та інновацій.

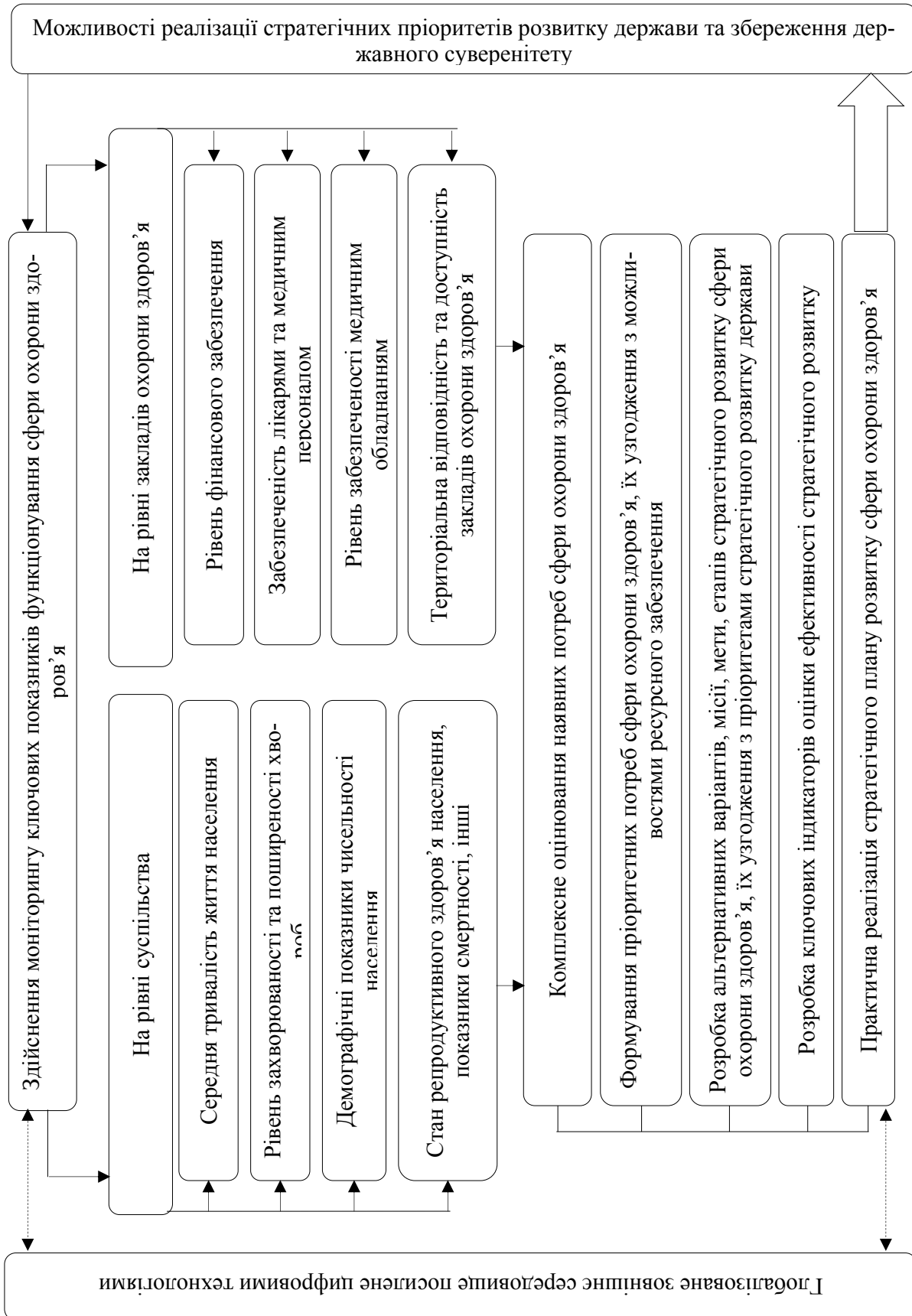

Рис. 1. Адаптаційний механізм стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я в умовах цифровізації

Джерело: розроблено авторами на основі [2; 3; 8; 10].

На нашу думку, стратегічне планування сфери охорони здоров'я повинно базуватись на системі принципів, серед яких слід виділити наступні:

1) загального охоплення та доступності – розвиток та функціонування сфери охорони здоров'я повинно бути спрямоване на максимальне охоплення населення країни базовими медичними послугами, забезпечення їх доступності для всіх верств населення;

2) ефективності функціонування та розвитку – функціонування сфери охорони здоров'я повинно бути спрямоване на покращення рівня здоров'я її суспільства, активного використання превентивної функції спрямованої на збереження людського капіталу країни з урахуванням новітніх технологій у межах наявного ресурсного забезпечення;

3) синергетичного розвитку – передбачає функціонування системи охорони здоров'я як важливої складової національної економіки, функціонування якої відбувається в тісній взаємодії з усіма іншими учасниками;

4) інноваційного забезпечення – стратегічний розвиток сфери охорони здоров'я має здійснюватися на розробці власних та впровадженні існуючих у світовій практиці інноваційних розробок та рішень, спрямованих на покращення якості та доступності медичних послуг для всіх верств населення.

5) державно-приватного партнерства – державна підтримка розвитку державно-приватної та приватної медицини, формування рівних умов функціонування та використання медичного простору суб'єктами господарювання різних організаційно-правових форм.

Наявні процеси цифровізації у сфері охорони здоров'я повинні виступати пріоритетним вектором її стратегічного розвитку, оскільки попри високу вартість їх впровадження, вони суттєво посилюють якість та доступність відповідних послуг, формують передумови посилення національної безпеки країни.

Висновки та пропозиції. Повномасштабна військова агресія російської федерації проти цивілізованої частини світу сформувала необхідність забезпечення максимальної ефективності використання всіх видів ресурсів з метою посилення нашої безпеки та збереження державного суверенітету. Саме за цих умов питання стратегічного планування сфери охорони здоров'я набувають особливого значення, враховуючи її фундаментальний вплив на збереження національної безпеки країни. Водночас операційні цілі загальнодержавної стратегії розвитку сфери охорони здоров'я повинні враховувати інтереси територіальних громад, сприяти її інтеграції до світового медичного простору.

Список використаних джерел

1. Брайсон Дж. Стратегічне планування для державних та неприбуткових організацій / Дж. Брайсон. Л. : Літопис, 2004. – 178 с.
2. Вакуленко В. М. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях : навч. посіб. / В. М. Вакуленко, В. В. Мамонова, Ю. П. Шаров. – Ужгород : Патент, 2004. – 220 с.
3. Забаштанський М. М. Фінансові інструменти стратегічного розвитку сфери охорони здоров'я в умовах цифрової економіки / М. М. Забаштанський, Д. М. Драгунов, І. М. Зуб // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 1(25). – С. 159-165.

4. Карпіщенко О. І. Стратегічне планування : навч. посіб. / О. І. Карпіщенко, К. В. Ілляшенко, О. О. Карпіщенко. – Суми : Сумський державний університет, 2013. – 446 с.
5. Організаційно-правові основи державного управління: конспект лекцій / уклад. В. О. Шведун, Т. О. Луценко. – Харків : НУЦЗУ, 2016. – 40 с.
6. Роговий А. Стратегічні пріоритети розвитку сфери охорони здоров'я в Україні: фінансові аспекти / А. Роговий, М. Дубина, Т. Забаштанська // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 3(23). – С. 158-165.
7. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади : навч. посіб. / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, І. В. Валентюк, А. Ф. Ткачук. – Київ, 2017. – 121 с.
8. Тертичка В. Запровадження стратегічного планування в Україні : зб. док. і матеріалів / В. Тертичка. – Київ : Вид-во НАДУ при Президентові України, 2005. – 154 с.
9. Maslow Abraham. A Theory of Human Motivation [Electronic resource] / Maslow Abraham // Psychological Review. – 1943. – Vol. 50, № 4. – Pp. 370-396. Accessed mode: <http://psychclas.sics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.
10. Financial Support of the Healthcare Development in the Conditions of Digitalization / Nataliia Kasianova, Vasyl Matviyiv, Maksym Zabashtanskyi, Maksym Dubyna, Andrii Rogovyi, Oksana Lashuk // Universal Journal of Public Health. – 2022. – Vol. 10(2). – Pp. 209-218.

References

1. Braison, Dzh. (2004). *Stratehichne planuvannia dlia derzhavnykh ta neprybutkovykh orhanizatsii [Strategic planning for public and non-profit organizations]*. Litopys.
2. Vakulenko, V.M., Mamonova, V.V., Sharov, Yu.P. (2004). *Stratehichne planuvannia na mistsevomu ta rehionalnomu rivniakh [Strategic planning at the local and regional levels: training]*. Patent.
3. Zabashtanskyi, M.M., Drahunov, D.M., Zub, I.M. (2021). Finansovi instrumenty stratehichnoho rozvytku sfery okhorony zdorovia v umovakh tsyvrovoi ekonomiky [Financial instruments for the strategic development of the health care sector in the conditions of the digital economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(25)), 159-165.
4. Karpishchenko, O.I., Illiashenko, K.V., Karpishchenko, O.O. (2013). *Stratehichne planuvannia [Strategic planning]*. Sumskiy derzhavnyi universytet.
5. Shvedun, V.O., Lutsenko, T.O. (2016). *Orhanizatsiino-pravovi osnovy derzhavnoho upravlinnia [Organizational and legal foundations of state administration]*. NUTsZU.
6. Rohovyi, A., Dubyna, M., Zabashtanska, T. (2020). Stratehichni priorytety rozvytku sfery okhorony zdorovia v Ukraini: finansovi aspekty [Strategic priorities for the development of the health care sector in Ukraine: financial aspects]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(23)), pp. 158-165.
7. Berdanova, O.V., Vakulenko, V.M., Valentiuk, I.V., Tkachuk, A.F. (Ed.). (2017). *Stratehichne planuvannia rozvytku obiednanoi terytorialnoi hromady [Strategic planning of the development of the united territorial community]*.
8. Tertychka, V. (2005). *Zaprovadzhennia stratehichnoho planuvannia v Ukraini [Implementation of strategic planning in Ukraine]*. Vyd-vo NADU pry Prezydentovi Ukrainy.
9. Maslow Abraham, A. (1943). Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. <http://psychclas.sics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.
10. Kasianova, N., Matviyiv, V., Zabashtanskyi, M., Dubyna, M., Rogovyi, A., Lashuk, O. (2022). Financial Support of the Healthcare Development in the Conditions of Digitalization. *Universal Journal of Public Health*, 10(2), 209-218.

Отримано 25.11.2023

UDC 005.51:614.2

Maksym Zabashtanskyi

Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Business,
Environmental Management and Tourism

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mazani@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)

Tatiana Zabashtanska

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Marketing, PR-Technologies and Logistics

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: tamza@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5086-3651>

ResearcherID: [M-4471-2014](https://orcid.org/0000-0002-5086-3651)

CURRENT ASPECTS OF STRATEGIC PLANNING OF THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF HEALTHCARE BUSINESS ENTITIES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The article analyzes modern aspects of strategic planning of the functioning and development of business entities in the field of health care as a fundamental basis for ensuring its effectiveness. The existence of a leading role of the effective functioning of the health care sector in ensuring the appropriate level of quality and life expectancy of the population, and preserving human capital is substantiated.

It is emphasized that the national economy during military aggression has an increased need for the effective functioning of economic entities in the field of health care, which allows covering the existing need for medical services, contributes to ensuring the appropriate level of labor productivity, and creates prerequisites for the activation of the processes of economic and social development.

Based on the generalization of existing approaches to the interpretation of the essence of the "strategic planning" category, the author's interpretation of the "strategic planning of the health care sector" category is proposed, which allowed us to highlight its leading role in ensuring the effective functioning of economic entities in the health care sector. The author's approach to the construction of an adaptation mechanism of the health care sector in the conditions of digitalization is proposed, the use of which is aimed at considering the significant impact of the globalized external environment on the strategic priorities of its further development.

A system of principles for strategic planning of the health care sector is proposed, including: general coverage and accessibility; efficiency of functioning and development; synergistic development; innovative support.

Attention is focused on the expediency of expanding the possibilities of using public-private partnership mechanisms in the field of health care, attracting private capital as a significant source of its financial support.

The justified necessity and formed key priorities of strategic planning of the functioning and development of business entities in the field of health care in the conditions of digitalization.

Keywords: *strategy; planning; strategic planning; health care; health care business entities; digitalization; financial and economic relations; mechanism of strategic development; public-private partnership.*

Fig.: 1. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-112-123](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-112-123)

УДК 631.11:658.14

JEL Classification: D24, Q12

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Інна Лопашук

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнесу та управління персоналом
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
E-mail: i.lopashchuk@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9934-6607>

УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЄЮ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовано сучасні тенденції розвитку агропромислових підприємств. Визначено особливості капіталізації агропромислових підприємств в умовах бойових дій на території держави. Досліджено функціонування підприємств агропромислового комплексу в умовах складної безпекової ситуації. Сформовано основні пріоритетні завдання управління капіталізацією агропромислових підприємств з урахуванням перспектив економічної та безпекової ситуації в державі. Запропоновано основні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки розвитку агропромислових підприємств як частини загальної продовольчої безпеки держави. Визначено основні напрями підтримки з боку держави агропромислових підприємств, які здатні сприяти розвитку галузі на міжнародному ринку.

Ключові слова: агропромисловий комплекс; агропромислові підприємства; аграрно-промислові формування; управління; капіталізація; фінансово-економічна безпека; цифровізація.

Рис.: 4. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні спостерігається значний перерозподіл пріоритетних сфер діяльності як у регіональному аспекті, так і на державному рівні. З лютого 2022 року частина територій знаходиться під тимчасовою окупацією, прикордонні регіони під постійними обстрілами, що значно ускладнює процеси здійснення виробничої діяльності на таких територіях. Більшість промислових підприємств, які склали промисловий потенціал держави знаходяться на тимчасово окупованих територіях або прикордонних, на яких ведуться постійні обстріли (Донецька, Луганська, Запорізька, Харківська області). Стан функціонування та рівень руйнації більшості підприємств на даний момент не відомий, тому прогнозувати розвиток промисловості як пріоритетної сфери діяльності досить складно. Після деокупації зазначених територій можливо буде оцінити стан та перспективи відновлення функціонування більшості об'єктів. Акцент у формуванні забезпечення стабільності та фінансово-економічної безпеки держави доцільно робити на сферу агропромислового комплексу. Продовольча

безпека держави є одним із напрямів його загальної економічної безпеки, тому потребує більш ґрунтовного дослідження напрямів підвищення рівня капіталізації агропромислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовний внесок у розвиток дослідження розвитку та капіталізації агропромислових підприємств представлено у працях багатьох вітчизняних учених, серед яких можна виокремити роботи М. Долішнього, Н. Новікової, О. Бородіної, М. Бутка, А. Данкевича, В. Яценко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте питання управління капіталізацією агропромислових підприємств в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки в умовах військової агресії потребують подальших досліджень.

Мета статті полягає в дослідженні особливостей управління капіталізацією агропромислових підприємств у контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Управління капіталізацією агропромислових підприємств можна поділити на дві складові – керуючу та керовану. До керуючої системи належать суб'єкти управління капіталом, до керованої – умови формування та функціонування капіталу. Головна мета управління капіталом є максимізація вартості підприємства. Критерієм максимізації прибутку як мети діяльності підприємства не зовсім доцільно користуватися, оскільки прибуток може бути отриманий за рахунок операцій з високим рівнем ризику, тим самим значно знижуючи вартість підприємства. Особливість здійснення агропромислової діяльності полягає в екологічності обраних культур, оскільки високу рентабельність та врожайність мають культури, які значно виснажують ґрунт, що в довгостроковій перспективі призведе до неможливості здійснення посівних заходів на цій території угідь. У стратегічній перспективі використання таких культур призведе до зниження рівня врожайності і, як наслідок, до зниження прибутку підприємства. За таких умов підприємствам необхідно здійснювати управління компанією так, щоб в довгостроковій перспективі забезпечити максимальне отримання прибутку та підвищити вартість бізнесу. Управління капіталізацією агропромислових підприємств базується на дотриманні відповідних принципів, до яких можна віднести: орієнтацію на довгострокові цілі; багатоаспектність управлінських рішень; принцип інтегрованості; динамічності управління; легітимності та ефективності управління. На рис. 1 окреслено пріоритетні завдання управління капіталізацією агропромислових підприємств.

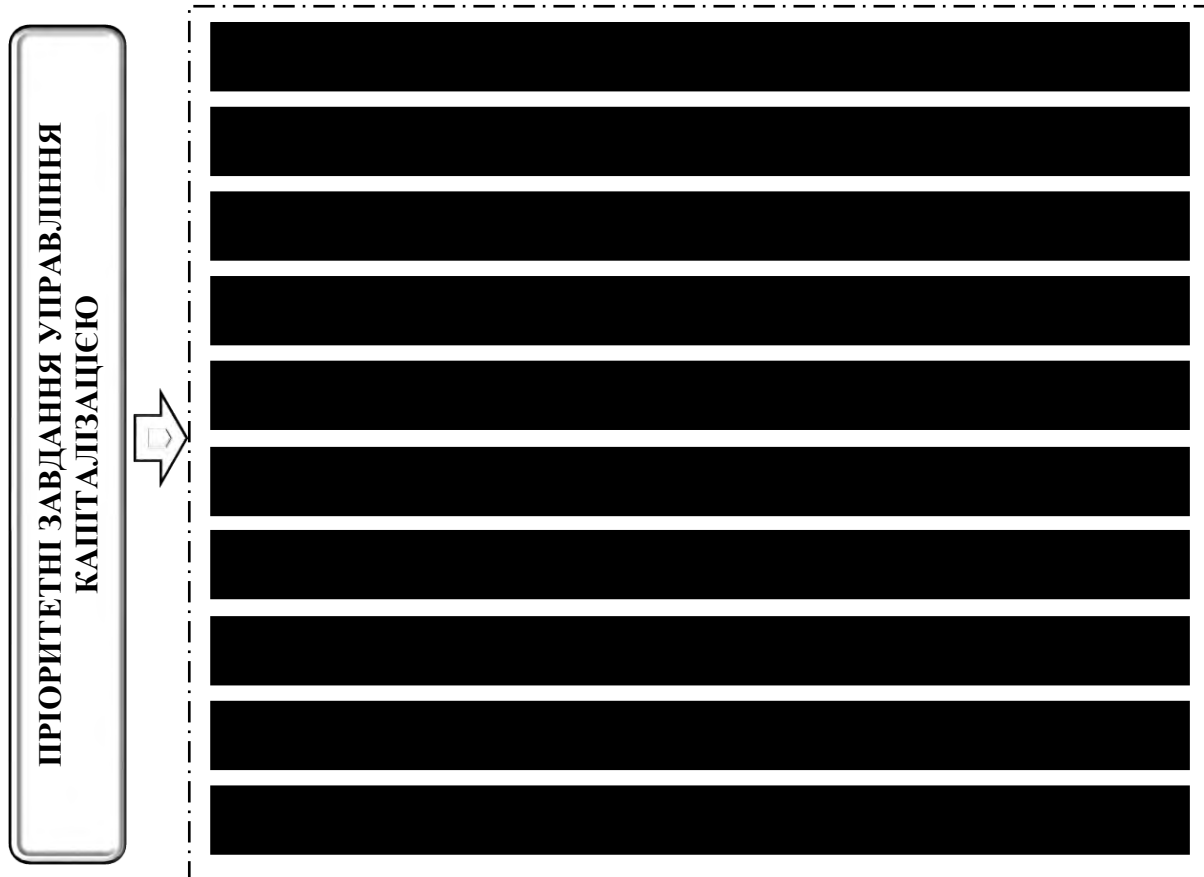

Рис. 1. Пріоритетні завдання управління капіталізацією агропромислових підприємств

Джерело: узагальнено авторами на основі [2].

Вирішення пріоритетних завдань щодо управління капіталізацією аграрних підприємств дасть змогу збільшити вартість підприємства та прибуток у довгостроковій перспективі. Для цього необхідно насамперед здійснити аналіз динаміки та обсягів капіталу з урахуванням факторів впливу на його формування. Це необхідно для того, щоб визначити потенціал розвитку підприємства, окреслити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози з боку прийняття відповідних управлінських рішень. Аналіз ефективності використання капіталу дозволяє визначити ефективність прийнятих управлінських рішень, а також фінансову спроможність підприємства з урахуванням можливих майбутніх капіталовкладень для розвитку підприємства.

Для ефективної роботи підприємству необхідно забезпечення мінімізації середньозваженої вартості капіталу та визначення оптимальної структури капіталу. Формування оптимальної структури капіталу дозволить більш раціонально перерозподілити кошти для отримання бажаного результату. Оптимальний розподіл коштів дозволяє мінімізувати ризики діяльності, що позитивно впливає на отримання прибутку та вартість підприємства.

За рахунок підтримки слабких місць або розвитку перспективних напрямів значно знижується загальний ризик діяльності підприємства.

Наявність достатньої кількості коштів дозволяє підприємству забезпечити фінансову рівновагу, що у свою чергу забезпечує гнучкість функціонування підприємства. Особливо це актуально в період кризи та високої невизначеності зовнішнього середовища. Забезпечення гнучкості та адаптивності дозволяє підприємствам з мінімальними витратами пристосуватися до нових умов функціонування, зберегти свої конкурентні позиції. Забезпечення гнучкості реалізується за напрямом оптимального використання капіталу за альтернативними напрямками. Стабільне функціонування підприємства залежить від багатьох факторів, одним з яких є багатоваріантність видів діяльності. Особливо це актуально для великих аграрних холдингів, оскільки більш ефективні види діяльності можуть компенсувати зниження ефективності інших видів, унаслідок чого зберігається збалансування витрат та доходів.

Забезпечення дієвого фінансового контролю з боку власників бізнесу дозволяє знизити ризики нецільового використання коштів, запобігти нерациональному перерозподілу фінансових ресурсів, що може негативно вплинути на діяльність підприємства. Для ефективної діяльності агропромислового підприємства в довгостроковій перспективі необхідним є забезпечення відтворення капіталу, що дозволяє розширити напрями бізнесу та значно покращити його конкурентні переваги.

Одним із сучасних напрямів розвитку агропромислового комплексу та підтримки підприємств галузі є їх об'єднання в аграрно-промислові формування. Створення інтегрованих аграрно-промислових формувань є необхідним кроком для забезпечення стабільності та економічної безпеки розвитку галузі, оскільки такий системний цикл виробництва сприяє більшій адаптивній спроможності окремих підприємств та бізнесу в цілому протистояти впливу ризиків та загроз.

Відповідно до наявних статистичних даних довоєнного періоду (2020 р.), на рис. 2 представлено найбільші агропромислові підприємства України.

Так, у 2020 р. лідером серед підприємств агропромислової галузі була корпорація Kernel, яка мала дохід 118,7 млрд грн та прибуток 5,6 млрд грн. На другому місці – ПАТ «Миронівський хлібопродукт» з доходом у 51,5 млрд грн та збитком 3,5 млрд грн, третє місце посів ТОВ СП «Нібулон» з доходом 25,8 млрд грн та збитком 1,8 млрд грн. За аналізований період найбільший рівень прибутку отримали Kernel (5,6 млрд грн), ТОВ Фірма Елідон (2,8 млрд грн), ДП Сантрейд (814 млн грн). Найбільші збитки у 2020 р. отримали ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (-3,5 млрд грн) та ТОВ СП Нібулон (-1,8 млрд грн). Негативні результати діяльності пов'язані як із зовнішніми, так і внутрішніми факторами впливу на діяльність підприємств.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

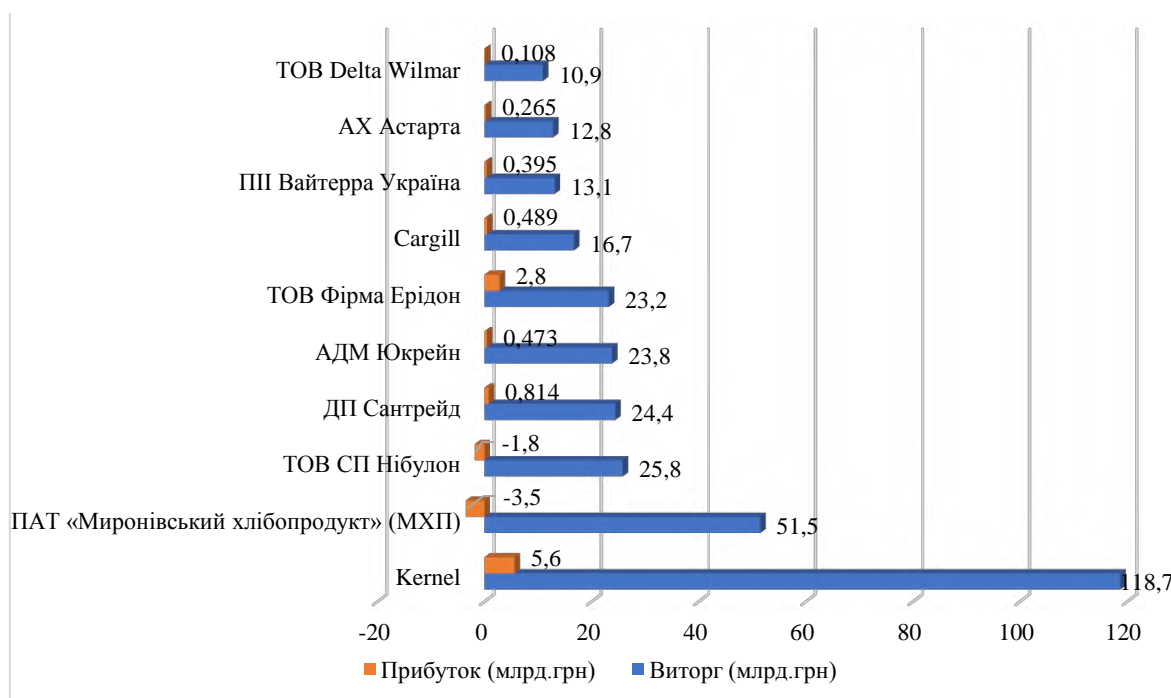

Рис. 2. Лідери агропромислової галузі за річним доходом (млрд грн)

Джерело: узагальнено автором на основі [1].

Основним пріоритетом розвитку інтегрованих аграрно-промислових формувань є створення замкнутого циклу виробництва продукції зернових культур за рахунок інтегрованих господарств, на основі їх зовнішньоекономічних відносин та інтеграції з переробними підприємствами. Для розвитку такої міжгалузевої інтеграції необхідним є створення відповідної інфраструктури, яка б забезпечила ефективність даних процесів. Прикладом такої ефективно інтегрованої капіталізації є діяльність холдингу Kernel, який станом на 2020 р. був світовим лідером з виробництва та експорту соняшникової олії, постачання продукції сільського господарства з регіону Чорноморського басейну на світові ринки. Система замкнутого циклу виробництва дозволяє значно підвищити рівень капіталізації компанії. Kernel володіє найбільшою в Україні мережею елеваторів (потужність зберігання понад 2,4 млн тон зернових), які розташовані у різних регіонах України. Частина елеваторів надає стороннім організаціям послуги з очищення, сушіння та зберігання зернових культур [6].

Також станом на 2020 р. доцільно відзначити інтегрований холдинг агропромислової галузі ПАТ «Миронівський хлібопродукт», який спеціалізується на виробництві курятини (виробництво м'ясних виробів готового вжитку) та продукції сільського господарства (виращування зернових). Основні виробничі потужності розташовані в Київській, Сумській, Дніпропетровській, Тернопільській, Хмельницькій, Івано-Франківських областях. Підприємство у довоєнні роки було лідером з виробництва та експорту курятини в Україні. ПАТ «Миронівський хлібопродукт» мав завершений цикл виробництва від вирощування та виробництва кормів до переробки та реалізації готової продукції [7].

Розвиненим інтегрованим агропромисловим холдингом у 2020 р. відмічено АХ «Астарта», який займається виробництвом зернових та олійних культур, цукру, молока та м'яса, переробкою сої. Основні підрозділи підприємства розташовані в Житомирській, Тернопільській, Вінницькій та Полтавській областях. За рахунок закритих циклів виробництва ці формування в змозі нарощувати рівень капіталізації.

Результати діяльності інтегрованих агропромислових підприємств доводять ефективність такої форми співробітництва, що дозволяє забезпечити економічну безпеку всіх підприємств. Проте незважаючи на позитивні моменти, глобальні ризики та кризи також мають негативний вплив на розвиток агропромислової галузі [5]. Так, у 2022 році за даними Shareupotential.com інтегровані агропромислові формування втратили частину своєї капіталізації та знизили її рівень наприкінці року. Найбільше втрати відбулися в корпорації Kernel (зниження -70 %), ПАТ «Миронівський хлібопродукт» (-45 %), АХ «Астарта» (-52 %). Після зниження рівень капіталізації підприємств на кінець 2022 року становив у корпорації Kernel – 352 млн дол. США, ПАТ «Миронівський хлібопродукт» – 415 млн дол. США, АХ «Астарта» – 122 млн дол. США [1].

Основні методи капіталізації агропромислових формувань можуть включати: залучення інвестиційного капіталу, створення об'єднань та партнерств, ретельне фінансове управління, освоєння нових ринків та виробництв (рис. 3). Створення таких формувань дозволяє спростити напрями щодо пошуку та залучення інвесторів, розширити їх напрями (банківські установи, приватні інвестори, фонди, державні програми підтримки). Залучення таких коштів спрямовується на розвиток виробництва, модернізацію обладнання, покращення інфраструктури, розвиток нових проєктів тощо.

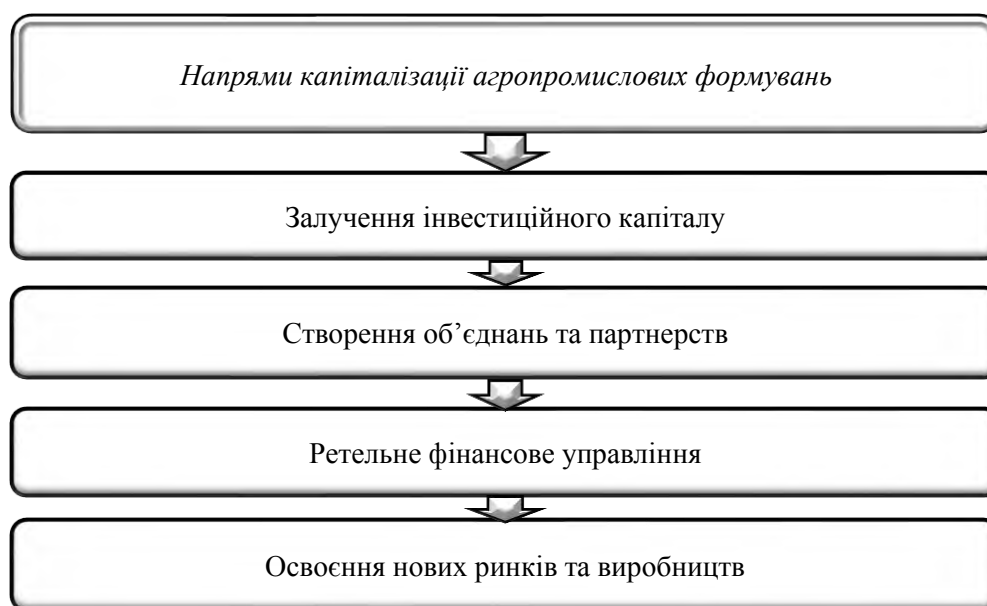

Рис. 3. Основні напрями капіталізації агропромислових формувань

Джерело: розроблено авторами.

Більш оптимальне фінансове управління включає в себе планування бюджету, посилює контроль над витратами, дозволяє оптимізувати фінансові процеси. Капіталізація агропромислових підприємств сприяє розширенню виробництва і пошуку нових ринків функціонування, збільшує рівень продажу продукції сільського господарства та забезпечує економічну стабільність та розвиток підприємств [3].

Для підтримки конкурентоспроможності агропромисловим підприємствам важливо впроваджувати інноваційні технології, які сприятимуть підвищенню ефективності економічної діяльності, покращенню показників врожайності культур, розвитку організаційно-економічних механізмів управління такими об'єднаннями. Одним із таких напрямів є вертикальна інтеграція агропромислових об'єднань, яка дозволяє значно підвищити конкурентоспроможність в різних секторах галузі за рахунок використання інноваційно-технологічних рішень (рис. 4).

Рис. 4. Основні напрями забезпечення фінансово-економічної безпеки розвитку агропромислових підприємств

Джерело: розроблено авторами.

Забезпечення фінансово-економічної безпеки діяльності агропромислових підприємств в Україні можливе лише за рахунок формування відповідних агрохолдингових об'єднань, оскільки малі суб'єкти підприємництва не витримують міжнародної конкуренції. Зазначена модель розвитку агропромислового сектору в Україні пов'язана з такими причинами:

- земельна реформа, яка призвела до розпаювання земель;
- сприятливе податкове законодавство порівняно з іншими країнами;
- наявність державної підтримки агропромислового сектору;
- низький рівень оплати праці в галузі;
- низька орендна плата за землю.

Для утримання конкурентних позицій за таких умов функціонування галузі оптимальним для малих та середніх підприємств є об'єднання свого капіталу. За підтримки з боку інвесторів першочерговий розвиток отримали підприємства з виробництва харчових продуктів та напоїв, оскільки в цьому секторі швидко окупність вкладень. Наступний етап інвестування коштів у розвиток галузі був спрямований на формування логістичних ланцюгів, створення торгових марок, розвиток маркетингової політики. Зі зростанням доходів значно розширювалося виробництво шляхом збільшення орендованої землі, техніки, асортименту продукції.

Сучасний розвиток агропромислової галузі повинен включати не тільки впровадження інноваційних технологій у виробничі процеси, але й застосувати принципово нові форми та методи управління бізнесом. Основний акцент повинен бути спрямований на нові підходи та методи мотивації персоналу, навчання новим компетентностям працівників, екологічності виробництва та охороні навколишнього середовища. Інноваційні технології повинні бути націлені на отримання найбільшої ефективності при найменших витратах матеріальних ресурсів.

У сучасних умовах розвитку сільських територій особливої уваги потребує підтримка з боку держави малого та середнього бізнесу агропромислової сфери. Оскільки саме малі та середні підприємства здатні забезпечувати робочі місця, здійснювати підтримку бюджетів всіх рівнів, що позитивно впливає не тільки на економіку регіонів, але і сприяє зниженню соціальної напруги в суспільстві.

Попри важливість підтримки малого бізнесу в агропромисловій сфері, є певні проблемні аспекти, які значно ускладнюють економічний розвиток галузі. До таких негативних аспектів можна віднести низький рівень оплати праці в галузі, соціальна криза в сільській місцевості, демографічний спад, який призводить до міграції населення у великі міста, і відповідно, до збезлюднення більшості віддалених сіл [4]. Для стабілізації ситуації державі на всіх рівнях управління необхідно впроваджувати заходи щодо підтримки і розвитку сільських територій. Саме за рахунок великих корпорацій та холдингів можливо вирішити цю проблему, оскільки створення робочих місць з гідною оплатою праці сприятиме залученню населення до виробничого процесу.

Більшість авторів – дослідників розвитку агропромислового комплексу зосереджують свою увагу на стримуючих аспектах розвитку агропромислових підприємств [8; 9], серед яких можна виокремити:

- підвищення монополістичного впливу великих агроформувань, що ускладнює діяльність малих та середніх агропромислових підприємств;
- зростання рівня безробітного населення через вивільнення працівників, що породжує суспільну напругу;
- збільшення рівня бідності населення на сільських територіях через втрату можливості розвитку малого та середнього бізнесу;
- ведення недобросовісної конкуренції в питаннях оренди земельних ділянок серед аграріїв;
- недостатній рівень взаємодії агропромислових підприємств та територіальних громад;
- поглиблення диспропорцій у структурі виробництва агропродукції через розширення посівних площ високорентабельних, проте ґрунтовиснажуючих сільськогосподарських культур.

Зважаючи на означені стримуючі аспекти розвитку агропромислових підприємств в Україні, необхідно розробити відповідні заходи, які у стратегічному контексті сприятимуть збільшенню капіталізації агропромислових підприємств, тим самим сприяючи забезпеченню фінансово-економічної безпеки. До таких основних заходів слід віднести:

- розвиток та стимулювання внутрішнього ринку, за рахунок реалізації програм імпортозаміщення, які реалізуються за підтримки держави;
- збільшення рівня споживання продовольчої продукції на основі підвищення рівня життя населення;
- створення можливостей для експорту товарів та послуг на основі зниження експортних бар'єрів, збільшення рівня квот;
- сертифікація продукції відповідно до європейських стандартів задля виходу на нові ринки збуту;
- укладення договорів та міждержавних угод про торгівлю на вигідних для українських експортерів умовах;
- покращення бізнес-клімату на основі нормалізації нормативно-правового забезпечення стимулювання діяльності агропромислових підприємств;
- створення умов для захисту прав інвесторів на законодавчому рівні;
- доступ до енергетичної та транспортної інфраструктури на рівних правах для всіх;
- підвищення якості продукції на основі впровадження європейських норм якості продукції та послуг;
- переорієнтація виробництва на засадах екологічності;
- розвиток маркетингової політики щодо позиціонування продукції агропромислових підприємств.

Наведені превентивні заходи сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності та фінансово-економічної безпеки агропромислових підприємств. Одним із напрямів забезпечення фінансово-економічної безпеки та

підвищення рівня капіталізації підприємства є освоєння нових ринків збуту продукції. У сучасних умовах вітчизняним підприємствам освоєння світових продовольчих ринків є складним завданням, оскільки вони монополізовані потужними транснаціональними корпораціями. Можливість виходу на такі ринки для вітчизняних аграріїв можлива лише за умови відповідності продукції агропромислового комплексу стандартам та вимогам світових ринків. Для успішної реалізації довгострокових стратегій виходу на світовий ринок вітчизняним підприємствам необхідна державна підтримка в частині розширення переліку дозволеного експорту товарів та послуг, формування позитивного інвестиційного клімату, спрощення податкових навантажень.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження напрямів капіталізації агропромислових підприємств в умовах забезпечення фінансово-економічної безпеки дозволило окреслити трансформаційні особливості. На сьогодні агропромисловий комплекс України знаходиться у кризовому стані через бойові дії на території держави. Особливо це стосується прикордонних територій, територій тимчасової окупації, де зазнають шкоди посівні площі з культурами. В умовах такої безпекової ситуації збитки від втрат врожаю складно оцінити. Для підтримки конкурентоспроможності та можливості виходу на світові ринки збуту вітчизняним агропромисловим підприємствам доцільно створювати інтегровані об'єднання, що сприятиме підвищенню рівня капіталізації і більш швидкій адаптації до нових умов. Унаслідок розширення сфер діяльності відбувається зменшення диспропорцій у фінансово-економічній сфері, що позитивно впливає на загальний стан агропромислового підприємства.

Основна проблема всіх підприємств аграрної галузі – відсутність достатнього рівня фінансових ресурсів для розширення діяльності, залучення нових інноваційних технологій, які б дозволили не тільки покращити виробничі процеси, але й забезпечити екологічність використання земельного фонду в довгостроковій перспективі.

Для забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства та збільшення рівня його капіталізації необхідна підтримка вітчизняних виробників з боку держави. За умов створення дієвого нормативно-правового забезпечення функціонування агропромислових підприємств збільшиться залучення інвестицій в галузь. Регулювання податкових навантажень, квот на експорт вітчизняної продукції сприятиме розширенню ринків збуту, збільшенню обсягів виробництва та реалізації агропромислової продукції.

Важливою проблемою у впровадженні інноваційних технологій у функціонування технологічних та управлінських систем є відсутність кваліфікованого персоналу. Використання дієвих методів мотивації персоналу, сприяння навчанню та підвищенню кваліфікації, розробка та впровадження програм щодо залучення населення в сільськогосподарські процеси позитивно вплине не тільки на загальний економічний стан території, але і сприятиме зниженню суспільної напруги.

Список використаних джерел

1. Forbes вибрав 13 найбільших аграрних компаній України (за річним виторгом 2020 року) серед 100 найбільших приватних компаній [Електронний ресурс] // Журнал Forbes Україна. – Режим доступу: <https://forbes.ua/ratings/100-naybilshikh-privatnikh-kompaniy-ukraini-2021-12102021-2580>.
2. Бровко Л. І. Ризик-менеджмент у процесі управління капіталізацією аграрного підприємства / Л. І. Бровко, О. Ю. Чорновол // Цифрова економіка та економічна безпека. – 2023. – № 8(08). – С. 62–66.
3. Данкевич Є. Стратегія розвитку аграрного сектору в контексті міжгалузевої інтеграції: економічні та екологічні вектори [Електронний ресурс] / Є. Данкевич // *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. – 2018. – Vol. 4, No. 3. – Pp. 55–70. – Режим доступу: www.are-journal.com.
4. Дідух С. М. Інклюзивний розвиток агропродовольчих вертикально-інтегрованих компаній України / С. М. Дідух. – Одеса : Астропринт, 2020. – 316 с.
5. Офіційний сайт АХ «Астарта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://astartaholding.com>.
6. Офіційний сайт корпорації Kernel [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kernel.ua/ua>.
7. Офіційний сайт ПАТ «Миронівський хлібопродукт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mhp.com.ua/uk/glorytoUkraine>.
8. Соломатіна Т. В. Стратегічний фінансовий потенціал формування капіталу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки / Т. В. Соломатіна, К. І. Серебряк // *Економіка та держава*. – 2019. – № 12. – С. 39–42. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.39.
9. Стойко О. Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок [Електронний ресурс] / О. Я. Стойко // *Ефективна економіка*. – 2018. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229>.

References

1. Zhurnal Forbes Ukraina. (2021). *Forbes vybrav 13 naibilshykh ahrarnykh kompanii Ukrainy (za richnym vytorhom 2020 roku) sered 100 naibilshykh pryvatnykh kompanii [Forbes selected the 13 largest agricultural companies of Ukraine (by annual turnover in 2020) among the 100 largest private companies]*. <https://forbes.ua/ratings/100-naybilshikh-privatnikh-kompaniy-ukraini-2021-12102021-2580>.
2. Brovko, L.I., Chornovol, O.Yu. (2023). *Ryzhik-menedzhment u protsesi upravlinnia kapitalizatsiieiu ahrarnoho pidpriemstva [Risk management in the process of capitalization management of an agrarian enterprise]*. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital economy and economic security*, (8(08)), 62-66.
3. Dankevych, Ye. (2018). *Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru v konteksti mizhhaluzevoi intehratsii: ekonomichni ta ekolohichni vektory [Strategy for the development of the agricultural sector in the context of inter-sectoral integration: economic and ecological vectors]*. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 4(3), 55–70. www.are-journal.com.
4. Didukh, S.M. (2020). *Inkliuzyvnyi rozvytok ahroprodovolchykh vertykalno-intehrovanykh kompanii Ukrainy [Inclusive development of agro-food vertically integrated companies of Ukraine]*. Astroprynt.
5. Ofitsiyni sait AKh «Astarta» [Official website of Astarta JSC]. (n.d.). <https://astartaholding.com>.
6. Ofitsiyni sait korporatsii Kernel [Official website of the Kernel Corporation]. (n.d.). <https://www.kernel.ua/ua>.
7. Ofitsiyni sait PAT «Myronivskiy khliboprodukt» [Official site of PJSC «Myronivskiy Hliboprodukt»]. (n.d.). <https://mhp.com.ua/uk/glorytoUkraine>.

8. Solomatina, T.V., Sieriebriak, K.I. (2019). Stratehichnyi finansovyi potentsial formuvannia kapitalu subiektiv hospodariuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky [Strategic financial potential of capital formation of business entities of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (12), 39–42. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.39.

9. Stoiko, O.Ya. (2018). Kapitalizatsiia ahrarnykh pidpriemstv za rakhunok vykorystannia ahrarnykh rozpysok [Capitalization of agricultural enterprises due to the use of agricultural receipts]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (4). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229>.

Отримано 09.12.2023

UDC 631.11:658.14

Olha Popelo

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Management and Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Inna Lopashchuk

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business and Personnel Management
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)

E-mail: i.lopushchuk@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9934-6607>

CAPITALIZATION MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF ENSURING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

The article analyzes modern trends in the development of the agro-industrial complex. The peculiarities of the capitalization of agro-industrial enterprises in the conditions of hostilities on the territory of the state are determined. The peculiarities of the functioning of the enterprises of the agro-industrial complex in the conditions of a difficult security situation are substantiated. The main priority tasks of managing the capitalization of agro-industrial enterprises have been formed, taking into account the prospects of the economic and security situation in the state. The main directions of ensuring the financial and economic security of the development of agro-industrial enterprises as part of the general food security of the state are proposed. The main directions of state support for agro-industrial enterprises capable of contributing to the development of the industry on the international market have been determined.

It has been investigated that today the agro-industrial complex of Ukraine is in a state of crisis due to hostilities on the territory of the state, especially in border areas, territories of temporary occupation, where cultivated areas are damaged. It is noted that in order to maintain competitiveness and the possibility of entering global sales markets, it is advisable for domestic agricultural enterprises to create integrated associations, which will contribute to increasing the level of capitalization and faster adaptation to new conditions. It was analyzed that as a result of the expansion of the spheres of activity, there is a reduction of disproportions in the financial and economic sphere, which has a positive effect on the general state of the agricultural enterprise. It was determined that the main problem of all agricultural enterprises is the lack of a sufficient level of financial resources to expand their activities, to attract new innovative technologies that would allow not only to improve production processes, but also to ensure the ecological use of the land fund in the long term.

Keywords: agro-industrial complex; agro-industrial enterprises; agricultural and industrial formations; management; capitalization; financial and economic security; digitization.

Fig.: 4. References: 7.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-124-132](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-124-132)

УДК 332.122:338.432

JEL Classification: Q18

Наталія Готько

кандидат економічних наук, викладач вищої категорії ВСП
Мукачівський фаховий коледж НУБіП України (Мукачево, Україна)
E-mail: nata.gotko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-5687-5442>

Наталія Павлишинець

завідувачка відділення бухгалтерських та туристичних дисциплін,
викладач вищої категорії ВСП,
Мукачівський фаховий коледж НУБіП України (Мукачево, Україна)
E-mail: pavlychynec@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-7575-4219>

АГРАРНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті обґрунтовано роль і місце аграрної складової в забезпеченні збалансованого розвитку сільської місцевості. Акцентовано увагу на тому, що сфера аграрного господарювання є ваговою складовою національної економіки, окреслює продовольчу безпеку країни та її регіонів. Наголошено, що аграрна складова в поєднанні з багатофункціональною системоутворюючою компонентою справляє вагомий вплив на забезпечення розширеного відтворення територій сільської місцевості, формування дієвої моделі соціально-економічного й екологічного розвитку досліджуваних територій. Виявлено, що базовою основою розвитку аграрної сфери в межах сільських територій є формування довготривалого зростання на основі поєднання і взаємозумовленості економічної, соціальної й екологічної складової забезпечення збалансованого розвитку територіальних систем. У процесі дослідження узагальнено наукові підходи до формування системи забезпечення збалансованого розвитку аграрної сфери і сільської місцевості.

Ключові слова: аграрна сфера; сільські території; збалансований розвиток; регіональні особливості; аграрна складова розвитку; продовольча безпека.

Табл.: 3. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Сфера аграрного господарювання є ваговою складовою національної економіки, окреслює продовольчу безпеку країни та її регіонів. Водночас зі сформованою багатофункціональною системоутворюючою компонентою справляє вагомий вплив на забезпечення розширеного відтворення територій сільської місцевості, формування дієвої моделі соціально-економічного й екологічного розвитку досліджуваних територій. Багатокомпонентність розвитку аграрної сфери зумовлюється не тільки виробництвом сільськогосподарської продукції з метою задоволення споживчих потреб, але і сприяє підвищенню рівня зайнятості сільських мешканців, їхнього добробуту, збереженню аграрних традицій сільських регіонів, формує комфортне середовище проживання селян. Базовою основою розвитку аграрної сфери в межах сільських територій є формування довготривалого зростання на основі поєднання і взаємозумовленості економічної, соціальної й екологічної складової забезпечення збалансованого розвитку територіальних систем.

Актуальність сільської тематики не викликає сумніву, однак, як відмічають окремі науковці проблемі забезпечення збалансованого розвитку аграрної сфери, зокрема ведення сільського господарства приділялося значно менше уваги порівняно з розвитком територій, в цілому [1]. У зв'язку із цим, активізація процесів забезпечення збалансованого розвитку сфери аграрного сектора й розширеного відтворення територій сільської місцевості потребує додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження розвитку сфери аграрного господарювання і сільських територій стосуються окреслення багатогранних наукових підходів до вирішення проблемних питань зазначеного розвитку. Так, дослідженнями в напрямі забезпечення збалансованого розвитку аграрної сфери і сільської місцевості займалися такі науковці, як В. Бойко, Л. Газуда, М. Газуда, Д. Гром'як, В. Єрмоленко, В. Зіновчук, Л. Ковальська, А. Лісовий, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Павлов, А. Статівка, М. Талавиря та інші.

Вагомі напрацювання здійснено в напрямі обґрунтування ролі аграрної складової розвитку національної економіки, зокрема сільських територій [2], у тому числі окреслення пріоритетів та інструментів розвитку сільських територій у системі забезпечення економічної безпеки країни та її регіонів [3], соціально-економічних засад комплексного збалансованого розвитку сільської місцевості [4], інфраструктурного забезпечення збалансованого розвитку села [5], особливостей формування сталого розвитку сільських територій [6], побудови функціонально-управлінської моделі забезпечення розвитку сільських територій України [7] та інші. Однак додаткових досліджень потребують питання регіонального розвитку сфери аграрного господарства й сільських територій.

Метою статті є дослідження ролі і місця аграрної складової розвитку сільських територій та особливостей аграрного господарювання в сучасний період.

У процесі дослідження використовувався системний підхід до обґрунтування ролі й місця аграрної сфери в забезпеченні збалансованого розвитку сільських територій, узагальнення та синтезу – для подання авторського бачення щодо окреслення вагомості аграрної складової розвитку сільських територій, економіко-статистичного й порівняльного аналізу для обґрунтування особливостей та виявлення тенденцій регіонального розвитку сфери аграрного господарювання.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення збалансованого розвитку сфери аграрного виробництва можливе, як вважають науковці, за раціонального використання і охорони об'єктів навколишнього природного середовища, формування системи стійкого екологічнобезпечного виробництва товарів

і продуктів споживання, стабільного покращення умов економічного й соціального життєзабезпечення сільських мешканців. Загалом формування збалансованого розвитку сільських територій окреслюється комплексністю суспільних відносин, зумовлюється процесом забезпечення сталого розвитку сільських громад, що загалом суттєво впливає на перспективи розвитку і підвищення ефективності аграрної сфери в межах національної економіки, рівень, якість і добробут сільських жителів, сприяє покращенню екологічної ситуації в сільській місцевості [8].

Стратегічне бачення розвитку сфери аграрного господарювання в межах сільських територій окреслюється концептуальним підходом до системоутворювальної складової, яка поєднуватиме комплекс заходів економіко-правового й адміністративного, організаційно-управлінського характеру зі спрямуванням на підвищення рівня якості й добробуту сільських мешканців, активізації багатофункціональної ролі сільських територій.

Забезпечення збалансованого розвитку сільських територій, як вважає колектив науковців, повинно базуватися на триєдності складових зазначеного розвитку, що полягають передусім у виконанні територіями сільської місцевості функцій економічного характеру, де базисом виступають виробництво продовольчої продукції, сільськогосподарської сировини, інших не-сільськогосподарських товарів і надання послуг, у тому числі туристично-рекреаційних послуг, суспільних благ, збереження сільського способу життя, традиційного господарювання і сільської культури, соціального контролю над територією, охорони і розширеного відтворення історично освоєних ландшафтних екосистем. Однією з складових є зростання рівня якості, добробуту й благополуччя сільських мешканців. І третьою, невід'ємною складовою розвитку є всебічна підтримка екологічної рівноваги в біосфері, захист і відновлення екосистем в межах сільських територій. Крім цього, важливими елементами забезпечення розвитку сільської місцевості є управління грошовими потоками, що спрямовуються на підтримку життєвого потенціалу сільської територіальної громади. Водночас організаційно-управлінський підхід повинен поєднувати задіяння джерел як державного, так і регіонального фінансування, а також використання можливостей бізнесу, що спирається на внутрішні ресурси територій сільської місцевості [9]. Більш узагальнений підхід пропонує В. Єрмоленко окреслюючи систему організаційно-економічних, політично-правових заходів, які доцільно спрямувати на забезпечення пропорційних і одночасних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, зокрема аграрній, а також соціальній і екологічних сферах, що відбуватимуться з дотриманням пропорційності й одночасності в кожній із зазначених складових розвитку сільських територій [10].

Стосовно вагомості аграрної складової розвитку сільських територій, їх збалансованого розвитку загалом, ми підтримуємо думку науковців і вважаємо, що в зазначеному процесі повинна задіюватися сукупність складових життєзабезпечення сільської місцевості у поєднанні з її багатофункціональністю, що дасть змогу сформувати життєздатне й комфортне середовище проживання селян.

У контексті зазначеного доцільно звернути увагу на окремі особливості щодо розвитку аграрного господарювання на регіональному рівні, зокрема Закарпатської області. Регіон характеризується малоземеллям, оскільки вертикальна зональність території окреслює три природно-економічні зони – низинну, передгірну і гірську. Крім цього, $\frac{2}{3}$ території регіону займає гірська місцевість. Це дає підставу стверджувати, що ведення сільського господарства в регіоні є обмеженим. Поряд з цим доцільно зауважувати ґрунтово-кліматичні й погодні умови, родючість ґрунтів, що значною мірою впливає на результативність функціонування суб'єктів аграрного господарювання.

Регіональні особливості розвитку аграрної сфери Закарпатської області, як ми вже зазначали, окреслюються певними тенденціями у процесі аграрного господарювання, що в межах нашого дослідження розглянуто за більш як 20-річний період. Виробництво продукції сільського господарства регіону та для порівняння України за період 2010-2022 рр. подано в табл. 1.

Сільськогосподарська продукція Закарпатської області в 2022 р. (господарств усіх категорій) становила 7898,3 млн грн (у постійних цінах 2016 р.), що становить 1,5 % сільськогосподарської продукції України. У 2010 р. зазначений показник становив 7863,2 млн грн, тобто за дванадцять років зростання становило 0,4 %. У галузевій структурі виробництва: продукція рослинництва у 2010 р. становила 3875,5 млн грн, а у 2022 р. 4293,7 млн грн, тобто характерне зростання на 10,8 %; продукція тваринництва у 2010 р. становила 3987,7 млн грн, а у 2022 р. 3604,6 млн грн, тобто зменшилася на 9,6 %. Валова продукція підприємств області за 2010-2022 рр. збільшилася на 100,6 % і становила у 2022 р. 710,0 млн грн, з яких продукції рослинництва – 638,4 млн грн, тваринництва – 71,6 млн грн. Для України також характерне зростання цього показник на 35,7 % і становив у 2022 р. 348361,3 млн грн, продукція рослинництва збільшилася на 40,9 %, тваринництва – на 16,8 %.

Валова продукція господарств населення за досліджуваній період у регіоні зменшилася на 4,3 % і на кінець аналізованого періоду становила 7188,3 млн грн, зокрема продукція тваринництва зменшилася на 8,6 %, а продукція рослинництва збільшилася на 0,4 %, що відповідно становило у 2022 р. 3533,0 та 3655,3 млн грн. Для України, серед господарств населення прослідковується аналогічна ситуація: помітне зменшення виробництва сільськогосподарської продукції за дванадцять років – на 11,7 %.

Таблиця 1

*Продукція сільського господарства Закарпатської області та України за період 2010-2022 рр.
(у постійних цінах 2016 р., млн грн)*

Показники	2010	2020	2021	2022	2022, % до 2010	2010	2020	2021	2022	2022, % до 2010
	Закарпатська область					Україна				
<i>Господарства усіх категорій</i>										
Продукція сільського господарства, в тому числі:										
продукція рослинництва	7863,2	8552,3	7856,5	7898,3	100,4	467474,7	612121,5	712566,3	534380,3	144,3
продукція тваринництва	3875,5	4533,7	4218,0	4293,7	110,8	329646,3	473377,0	580267,7	417907,6	126,8
	3987,7	4018,6	3638,5	3604,6	90,4	137828,4	138744,5	132298,6	116472,7	84,5
<i>Підприємства</i>										
Продукція сільського господарства, в тому числі:										
продукція рослинництва	354,0	976,0	833,8	710,0	200,6	256806,0	395717,7	484101,0	348361,3	135,7
продукція тваринництва	233,5	892,3	767,0	638,4	273,4	200914,6	323198,2	413004,6	283061,5	140,9
	120,5	83,7	66,8	71,6	59,4	55891,4	72519,5	71096,4	65299,8	116,8
<i>Господарства населення</i>										
Продукція сільського господарства, в тому числі:										
продукція рослинництва	7509,2	7576,3	7022,7	7188,3	95,7	210668,7	216403,8	228465,3	186019,0	88,3
продукція тваринництва	3642,0	3641,4	3451,0	3655,3	100,4	128731,7	150178,8	167263,1	134846,1	104,7
	3867,2	3934,9	3571,7	3533,0	91,4	81937,0	66225,0	61202,2	51172,9	62,5

Джерело: розраховано за джерелами: [11, с. 4; 12].

У галузевій структурі для рослинництва характерне незначне зростання – на 4,7 %, а для тваринництва навпаки зменшення на 37,5 %. Виробництво сільськогосподарських культур за видами в Закарпатській області за 2022 р. подано в табл. 2.

Таблиця 2

*Обсяг виробництва сільськогосподарських культур
за видами у Закарпатській області за 2022 р.*

Показники	Усі категорії	з них,	
		підприємства	населення
Продукція рослинництва, тис. т	1266,6	134,2	1132,4
<i>з неї</i>	306,3	79,6	226,7
зернові та зернобобові культури, тис. т			
соя, тис. т	28,3	28,3	–
соняшник, тис. т	8,3	7,2	1,1
картопля, тис. т	515,2	0,4	514,8
овочі, включаючи закритий ґрунт, тис. т	271,6	1,3	270,3
культури плодові та ягідні, тис. т	106,1	15,0	91,1
виноград, тис. т	30,8	2,4	28,4
Продукція тваринництва, тис. т	883,2	12,1	504,1
<i>з неї</i>	50,9	1,5	49,4
м'ясо (у забійній масі), тис. т			
молоко, тис. т	298,3	1,6	296,7
яйця курячі, млн. шт	367,0	к	к
Вовна, т	167,0	9,0	158,0

Джерело: розраховано за джерелами [11, с. 6-9; 12].

У галузі рослинництва (табл. 2) Закарпатської області серед виробництва основних сільськогосподарських культур у 2022 р. господарствами всіх категорій переважали: картопля – 515,2 тис. т, зернові та зернобобові культури – 306,3 тис. т, овочі, включаючи закритий ґрунт – 271,6 тис. т, культури плодові та ягідні – 106,1 тис. т. Виробництво сої становило 28,3 тис. т, винограду – 30,8 тис. т.

Основною продукцією тваринництва є м'ясо, молоко, яйця курячі та вовна. Господарства всіх категорій Закарпатської області за 2022 р. виробляли продукцію тваринництва у таких обсягах: яйця курячі – 367,0 млн. шт, молоко - 298,3 тис. т, вовна – 167,0 т, м'ясо – 50,9 тис. т.

Для аналізу темпів зростання, або ж падіння обсягу виробництва продукції сільського господарства доцільно розглянути індекси сільськогосподарської продукції за період 2000-2022 рр. (табл. 3).

Так, у 2022 р. порівняно з попереднім роком загальний обсяг виробництва валової продукції сільського господарства за всіма категоріями господарств у регіоні становив 100,5 %, а у 2010 р. – 97,2 %, тобто за досліджуваний період прослідковується збільшення досліджуваного показника на 3,3 в.п.; індекс сільськогосподарської продукції виробленої підприємствами становив 85,2 %, темпи зростання відзначено на 7,8 в.п. за досліджуваний період, а господарств населення – на 4,0 в.п. і становив 102,4 %.

Таблиця 3

*Індекси продукції сільського господарства і продуктивності праці
в Закарпатській області та Україні за період 2000-2022 рр.*

(у % до попереднього року)

Показники	2010	2015	2020	2021	2022	2022 до 2010, в.п.
<i>Закарпатська область</i>						
Господарства усіх категорій	97,2	95,0	96,5	91,9	100,5	3,3
підприємства	77,4	116,7	116,3	85,4	85,2	7,8
господарства населення	98,4	93,1	94,5	92,7	102,4	4,0
<i>Україна</i>						
Господарства усіх категорій	98,5	95,2	89,9	116,4	75,0	-23,5
підприємства	98,6	94,8	88,0	122,3	72,0	-26,6
господарства населення	98,4	95,8	93,6	105,6	81,4	-17,0

Джерело: розраховано за джерелами: [11, с. 4; 12].

В Україні в цілому, за досліджуваний період відзначено темпи падіння щодо господарств усіх категорій (75,0 %, або на 23,5 в.п.), у тому числі: підприємств – на 26,6 в.п., господарств населення – на 17,0 в.п.

Отже, дослідженням підтверджено позитивну динаміку у напрямі зростання виробництва сільськогосподарської продукції в Закарпатській області.

Висновки та пропозиції. Дослідження дало змогу окреслити власне бачення формування складових системи збалансованого розвитку територій сільської місцевості, обґрунтувати вагому роль аграрної складової розширеного відтворення сільських територій. Незважаючи на позитивну динаміку стосовно зростання виробництва аграрної продукції, розглянутої крізь призму особливостей аграрного господарювання в Закарпатській області, аграрна сфера регіону потребує особливої уваги, оскільки досліджуване господарювання здійснюється в складних умовах гірської місцевості з її ґрунтово-кліматичними й погодними властивостями, й що значно ускладнює ситуацію – це складні умови воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Талавира М. П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : [монографія] / М. П. Талавира. – Київ : Вид-во НАУ, 2008. – 384 с.
2. Основи аграрного підприємництва / за ред. М. Й. Маліка. – Київ : Ін-т аграрної економіки, 2001. – 582с.
3. Бойко В. В. Пріоритети та інструменти розвитку сільських територій в системі забезпечення економічної безпеки України : монографія / В. В. Бойко. – Львів : Видавництво ННВК „АТБ”, 2017. – 426 с.
4. Гром'як Д. М. Соціально-економічні засади комплексного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / Д. М. Гром'як // Актуальні проблеми економіки, обліку та менеджменту : Міжнародна інтернет-конференція. – Режим доступу: http://www.viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0606.
5. Ковальська Л. Л. Інфраструктурне забезпечення розвитку сільських територій / Л. Л. Ковальська // Актуальні проблеми економіки. – 2022. – № 8(254). – С. 33–38.

6. Лісовий А. В. „Сталий розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи / А. В. Лісовий // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 140–145.
7. Павлов О. І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель / О. І. Павлов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 344 с.
8. Статівка А. М. Актуальні питання правового забезпечення аграрної політики і сталого розвитку сільських територій / А. М. Статівка // Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика : монографія. – Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. – 234 с.
9. Талавиря М. П. Розвиток сільських територій в Європейському Союзі : монографія / М. П. Талавиря, М. В. Газуда, Л. М. Газуда. – Ужгород : ПП Брежа, 2022. – 504 с.
10. Єрмоленко В. М. Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій» [Електронний ресурс] / В. М. Єрмоленко // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». – 2010. – Вип. 156. – С. 50-59. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_pravo/2010_156/10 evm.pdf.
11. Виробництво сільськогосподарської продукції в області у 2022 році. Статистичний бюлетень / Головне управління статистики у Закарпатській області. – 2023. – С. 1-20.
12. Сільське, лісове та рибне господарство [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Режим доступу <https://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Talaviryia, M.P. (2008). *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm derzhavnoyi pidtrymky rozvytku sil's'kykh terytoriy [Organizational and economic mechanism of state support for the development of rural areas]*. NAU Publishing House.
2. Malik, M.Y. (Ed.), Zinovchuk, V.V., Lupenko, Yu.O. (2001). *Osnovy ahrarnoho pidpryyemnystva [Basics of agrarian entrepreneurship]*. Institute of Agrarian Economics.
3. Boyko, V.V. (2017). *Priorytety ta instrumenty rozvytku sil's'kykh terytoriy v systemi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Priorities and tools for the development of rural areas in the system of ensuring economic security of Ukraine]*. NNVK Publishing House "ATB".
4. Gromyak, D.M. (2024, January, 10). *Sotsial'no-ekonomichni zasady kompleksnoho rozvytku sil'skykh terytoriy [Socio-economic principles of integrated development of rural areas]*. *Aktualni problemy ekonomiky, obliku ta menedzhmentu: Mizhnarodna internet-konferentsiya – International Internet Conference “Current problems of economics, accounting and management”*. http://www.viem.edu.ua/konf_V4_1/art.php?id=0606.
5. Kovalska, L.L. (2022). *Infrastrukturne zabezpechennya rozvytku sil's'kykh terytoriy [Infrastructural support for the development of rural areas]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 8(254), 33–38.
6. Lisovy, A.V. (2007). *Stalyy rozvytok sil'skykh terytorii: vynyknennya, sutnist, pryntsyipy [Sustainable development of rural areas: emergence, essence, principles]*. *Ekonomika APK – Economy of APC*, (4), 140–145.
7. Pavlov, O.I. (2009). *Silski terytorii Ukrainy: funktsionalno-upravlinska model [Rural territories of Ukraine: functional and management model]*. Astroprint.
8. Stativka, A.M. (2010). *Aktualni pytannia pravovoho zabezpechennya ahrarnoi polityky i staloho rozvytku sil'skykh terytoriy. Aktual ni pytannya ahrarnoho prava Ukrayiny: teoriya i praktyka [Current issues of legal support of agrarian policy and sustainable development of rural areas. Actual issues of agrarian law of Ukraine: theory and practice]*. FINN Publishing House.
9. Talaviryia, M.P., Gazuda, M.V., Gazuda, L.M. (2022). *Rozvytok sil'skykh terytorii v Yevropeiskomu Soyuzi [Development of rural areas in the European Union]*. PP Breza.
10. Yermolenko, V.M. (2010). *Osoblyvosti formuvannia katehorii «stalyy rozvytok sil'skykh terytoriy» [Peculiarities of the formation of the category "sustainable development of rural areas]*. *Nauk. visnyk Nats. un-tu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. Seriya «Pravo» – Science Herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. "Law" series*, 156, 50-59. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnau_pravo/2010_156/10 evm.pdf.

11. Main Department of Statistics in Transcarpathian region. (2023). *Vyrobnytstvo silskohospodarskoi produktsii v oblasti u 2022 rotsi. Statystychnyy biuleten [Production of agricultural products in the region in 2022. Statistical bulletin]* (pp. 1-20).

12. *Holovne upravlinnya statystyky u Zakarpatskiy oblasti [Main Department of Statistics in Transcarpathian region]*. (n.d.). Silske, lisove ta rybne gospodarstvo [Agriculture, forestry and fisheries]. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

Отримано 18.11.2023

UDC 332.122:338.432

Natalia Hotko

Doctor of Economics, Teacher of the Highest Category of VSP,
Mukachiv Vocational College NUBiP of Ukraine (Mukachevo, Ukraine)
E-mail: nata.gotko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-5687-5442>

Natalia Pavlyshynets

Head of Department Accounting and Tourism Disciplines,
Teacher of the Highest Category of VSP,
Mukachiv Vocational College NUBiP of Ukraine (Mukachevo, Ukraine)
E-mail: pavlychynec@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0000-7575-4219>

AGRARIAN COMPONENT ENSURING BALANCED DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

The article substantiates the role and place of the agrarian component in ensuring the balanced development of rural areas. Attention is focused on the fact that the sphere of agricultural management is an important component of the national economy, outlines the food security of the country and its regions. It is emphasized that the agrarian component in combination with the multifunctional system-forming component has a significant impact on ensuring the expanded reproduction of rural areas, the formation of an effective model of socio-economic and ecological development of the studied territories. It has been established that the multi-component development of the agrarian sphere is determined not only by the production of agricultural products in order to satisfy consumer needs for food products, but also contributes to increasing the level of employment of rural residents, their well-being, the preservation of agrarian traditions of rural regions, and creates a comfortable living environment for villagers. It was revealed that the basic basis of the development of the agrarian sphere within rural areas is the formation of long-term growth based on the combination and interdependence of the economic, social and ecological components of ensuring the balanced development of territorial systems. In the process of research, scientific approaches to the formation of a system of ensuring balanced development of the agrarian sphere and rural areas, solving problematic issues of a socio-economic and ecological nature are summarized. The study made it possible to outline one's own vision of the formation of the components of the system of balanced development of rural areas, to substantiate the importance of the agrarian component in the expanded reproduction of rural areas. Despite the positive dynamics regarding the growth of agricultural production, considered through the prism of the peculiarities of agricultural management in Transcarpathian region, the agrarian sphere of the region requires special attention, since the studied management is carried out in difficult conditions of the mountainous terrain with its soil, climate and weather properties, and that significantly complicates the situation - these are difficult conditions of martial law.

Key words: agrarian sphere; rural areas; balanced development; regional features; agrarian component of development; food security.

Table: 3. References: 12.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-133-144](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-133-144)

УДК [658.17:658.7]:355.01

JEL Classification: L81; M11

Юлія Олифіренко

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

Геннадій Сидоренко

аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: seedsem@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-2050-8907>

НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано наслідки впливу війни на логістичні процеси в торговельних підприємствах. Окреслено проблеми, які виникли у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Запропоновано напрямки адаптації логістичної діяльності до умов невизначеності, зокрема, воєнного стану. Серед яких: реорганізація комерційних стратегій; застосування передових технологій для поліпшення логістики (блокчейн, автоматизація процесів та робототехніка, аналіз великих даних); посилення акценту на складській логістиці та управлінні запасами; адаптивність логістики; розробка та впровадження комплексних стратегій управління ризиками, а також стратегій контингентного планування; розвиток спільних ініціатив та побудова міцних партнерських відносин у ланцюгу постачання; зосередження на довгостроковій стійкості та екологічній відповідальності; підвищення рівня етичної та соціальної відповідальності за свої дії.

Ключові слова: логістичні витрати; транспортні ризики; страхування та безпека; оптимізація логістичних маршрутів; гнучкі транспортні стратегії; інтеграція нових технологій; блокчейн; управління запасами.

Табл.: 2. Рис.: 1. Бібл.: 15.

Постановка проблеми: У сучасному глобалізованому світі воєнні дії призводять до серйозних змін у логістичних процесах, особливо в секторі роздрібної торгівлі. Війна не тільки порушує наявні ланцюги постачання, а і створює нові проблеми та ризики, які мають значний вплив на вартість та ефективність логістичних процесів. Тому торговельні підприємства мають не лише реагувати на найближчі зміни, а й кардинально переосмислити та адаптувати свої логістичні стратегії до нових непередбачуваних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів логістичних процесів уже тривалий час є предметом уваги багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Учені, зокрема Майкл Портер, Мартін Крістофер [1], Йоссі Шеффі [2], уже розглядали ефективність логістичних систем у своїх наукових роботах. Так, Н. Хвищун [3], Т. Колодізева [4], Г. Руденко вивчали зв'язок між логістикою та конкурентоспроможністю компаній. Теоретичні та методологічні підходи до управління логістичними витратами розробляли такі автори, як: І. Ансофф, О. Тридід, Дж. Ф. Берджес, Г. Лазаренкова, І. Бланк, Є. Крикавський, Ф. Котлер, С. В. Мішина [5] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак наявні дослідження переважно стосувалися провадження логістичної діяльності в мирний час. Натомість воєнні дії на території України зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до логістики торговельних підприємств.

Мета статті – визначення напрямів адаптації логістичної діяльності торговельних підприємств до умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Умови воєнного часу неминуче призводять до значного зростання витрат у логістичній галузі, здебільшого через вартість пального, яке є ключовим елементом під час транспортування товарів. Крім того, зростають ризики, пов'язані з різними видами транспортування, що призводить до збільшення витрат на страхування та забезпечення безпеки (табл. 1).

Таблиця 1

Зміни логістичних витрат в Україні під час війни

Логістичний сектор	Наслідки впливу війни
Морські перевезення	Блокування українських портів Росією призвело до значного удару по економіці України, оскільки до війни морські перевезення становили основний шлях експорту
Залізничні перевезення	Скорочення вантажних перевезень залізницею на 65,3 % у 2022 році. Втрати призвели до збільшення тарифів на залізничні перевезення вантажів на 70 %, згодом знижено до 30 %
Автомобільний транспорт	Використання автомобільного транспорту як альтернативи збільшилося, однак виникли складнощі через низьку пропускну спроможність прикордонних переходів і значне зростання вартості логістики
Повітряний транспорт	Закриття повітряного простору над Україною для цивільної авіації, зруйнування аеродромних комплексів у 12 з 19 цивільних аеропортів

Джерело: розроблено авторами за даними [6].

У цьому контексті варто згадати і про зростання витрат, пов'язаних із необхідністю зміни логістичних маршрутів у зв'язку з військовими операціями, закриттям традиційних маршрутів або пошкодженням інфраструктури.

Усі ці фактори в сукупності спричиняють значне фінансове навантаження для підприємств торгівлі, спонукаючи їх до пошуку нових шляхів оптимізації та зниження логістичних витрат, а також розробляти більш ефективні стратегії управління ризиками в цій галузі.

Також наприкінці 2023 року логістика країни зіштовхнулася з проблемами перетину польсько-українського кордону, через блокади останнього з боку польських перевізників та фермерів. Це призводило до чималих затримок у постачанні товарів, значному зростанню витрат, збої в плануваннях та ін. [7].

Викладене вище відображає значні зміни та виклики, з якими зіштовхнулася логістична система України під час війни, включаючи зростання витрат та скорочення ефективності транспортних перевезень через різні сектори.

Унаслідок цих процесів виникає ще одна серйозна проблема – непередбачувані зміни у ланцюгах постачань. У зв'язку з цим підприємства повинні постійно аналізувати й оцінювати ризики, пов'язані з можливими змінами в логістиці, оперативно реагувати на такі зміни розробляти плани дій на випадок непередбачуваних обставин, щоб забезпечити стабільність своєї діяльності.

Зокрема, шукати та застосовувати нові, часом нестандартні, стратегії та заходи для безперервності поставок, серед яких, на нашу думку, можна визначити такі: реорганізація комерційних стратегій; застосування передових технологій для поліпшення логістики (блокчейн, автоматизація процесів та робототехніка, аналіз великих даних); посилення акценту на складській логістиці та управлінні запасами; адаптивність логістики; розробка та впровадження комплексних стратегій управління ризиками, а також стратегій контингентного планування; встановлення контактів з іншими постачальниками та логістичними партнерами; розвиток спільних ініціатив та побудова міцних партнерських відносин у ланцюгу постачання; підвищення рівня етичної та соціальної відповідальності торговельних підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Напрями адаптації логістичної діяльності торговельних підприємств до умов воєнного стану

Джерело: розроблено авторами.

Розглянемо їх окремо.

I. Реорганізація комерційних стратегій. В умовах воєнного стану, через непередбачуваність ситуації та нестабільні умови ринку, підприємства зіштовхуються з необхідністю кардинально переглядати свої основні бізнес-моделі. Особливо це стосується стратегій закупівель, логістики та продажів, пошуку нових підходів, які часто включають у себе перехід на роботу з місцевими постачальниками, оптимізацію та скорочення ланцюгів постачання.

Така адаптація до нових умов не тільки знижує логістичні ризики, а й підвищує гнучкість у розв'язанні проблем постачання, реагуванні на коливання попиту та управлінні запасами. Водночас може знадобитися переосмислення та реорганізація внутрішніх процесів, інтеграція нових технологій і підходів до управління, а також зміцнення відносин із місцевими партнерами і клієнтами.

II. Застосування передових технологій для поліпшення логістики. У сучасному світі, особливо в умовах воєнних конфліктів, використання сучасних технологій стає визначальним фактором ефективності та конкурентоспроможності бізнесу. Такі технології, як автоматизовані системи управління, роботизоване обладнання, блокчейн та аналіз великих даних, відіграють важливу роль у вдосконаленні логістичних процесів. Вони не тільки дають можливість оптимізувати процеси, знизити витрати й підвищити ефективність, а й роблять ухвалення рішень прозорішим, точнішим і швидшим, а саме:

- **автоматизація і робототехніка** значно скорочує час обробки й доставки замовлень, поліпшує управління запасами і зводить до мінімуму вплив людського фактору (наприклад, компанія «Нова пошта» протягом кількох років активно роботизувала свої сортувальні термінали. Використовуючи для цього робототехніку вітчизняного виробника компанії Deus Robots, досягла збільшення продуктивності та точності сортування на 30 %, без додаткового навантаження на працівників, мінімізувавши людський фактор [8]);

- **використання блокчейну** в логістиці дає змогу створити надійну й послідовну систему обліку, підвищуючи довіру та безпеку в ланцюгу постачання;

- **аналіз великих даних** допомагає глибше зрозуміти тенденції ринку, поведінку споживачів і ефективність ланцюга постачання, що дає компаніям можливість прогнозувати попит, оптимізувати запаси й адаптуватися до мінливих ринкових умов.

Інтеграція цих технологій не тільки покращує роботу, а й відкриває нові можливості для розвитку бізнесу і дає підприємствам стратегічну перевагу у сучасному глобалізованому світі. Крім цього, це сприяє зростанню прозорості, підвищенню швидкості й забезпечує надійність у процесах доставки товарів. Про це свідчить досвід деяких міжнародних компаній (табл. 2).

Таблиця 2

Застосування передових технологій у логістичній діяльності міжнародних компаній

Технологія	Компанія / Застосування	Опис
Блокчейн	Accenture	Використовує блокчейн для швидких платежів і відстеження транзакцій у ланцюгах поставчання
	Slync.io	Комбінує блокчейн та ШІ для надання реального часу інформації про місце-знаходження вантажів
	Chronicle	Використовує блокчейн з ШІ та IoT для автоматизації відстеження та затвердження фінансових транзакцій у судноплавній галузі
Роботизоване обладнання	Amazon, Нова пошта, Wärtsilä, DHL та ін.	Автоматизація в магазинах, складах, виробничих підприємствах для ефективних та безпечних операцій
Аналіз великих даних	Amazon, Нова пошта, Wärtsilä, DHL та ін.	Використання даних про погоду, рух транспорту, для оптимізації маршрутів доставки
	DHL (MyWays)	Використовує великі дані для оптимізації процесів останньої милі, залучаючи людей для доставки посилок
	Amazon, Wärtsilä, DHL	Відстеження транспортування товарів за допомогою IoT сенсорів для контролю важливих параметрів

Джерело: сформовано авторами за даними [9-13].

III. Посилення акценту на складській логістиці та управлінні запасами. Компанії часто збільшують обсяги запасів у зв'язку зі змінами темпів, надійності поставок і коливаннями попиту. Така стратегія знижує ризики, пов'язані з потенційними затримками та дефіцитом, але водночас збільшує витрати, пов'язані зі зберіганням та управлінням запасами. У таких умовах ефективна складська логістика стає важливим аспектом, що вимагає точного планування, сучасних систем управління запасами та оптимізованих складських процесів [1].

У міру збільшення обсягів запасів необхідно приділяти більше уваги умовам зберігання, ротації продукції та ефективності роботи складу. Компаніям, які бажають збільшити свої складські потужності, також необхідно враховувати вартість додаткових складських площ і необхідність впровадження більш сучасних систем управління та автоматизації складських процесів. Це може включати в себе впровадження новітніх технологій для точного відстеження та аналізу запасів, які дають змогу оптимізувати витрати на зберігання, підвищити ефективність роботи складу та забезпечити точну та своєчасну доставку товарів.

IV. Розробка і впровадження комплексних стратегій управління ризиками під час війни має важливе значення для забезпечення стабільності та безперервності бізнесу. Це передбачає не тільки виявлення та оцінювання потенційних ризиків, а і планування ефективних заходів на випадок непередбачених обставин. Важливим елементом цієї стратегії є страхування вантажів і транспортних засобів, яке дає змогу мінімізувати фінансові втрати в разі пошкодження або втрати товарів.

Крім того, ефективне управління ризиками вимагає глибокого аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників, здатних вплинути на діяльність компанії, таких як політична ситуація, зміни в законодавстві, коливання ринкової кон'юнктури тощо. Стратегії управління ризиками мають бути гнучкими й адаптованими, щоб швидко реагувати на стрімкі зміни в навколишньому середовищі компанії. Це включає в себе розроблення планів на випадок непередбачених обставин, резервування ресурсів для швидкого відновлення бізнесу і створення систем моніторингу для виявлення ризиків на ранній стадії.

Організаціям необхідно активно взаємодіяти з партнерами по ланцюгу поставок для обміну інформацією та координації дій з управління ризиками. Такий підхід не тільки знижує індивідуальні ризики, а й підвищує загальну стійкість і надійність ланцюга постачання. Управління ризиками у воєнний час вимагає не тільки стратегічного підходу, а й ефективності, гнучкості та постійного вдосконалення методів та інструментів для ефективною протидії потенційним загрозам.

V. Адаптивність логістики є ключовою. У сучасному динамічному бізнес-середовищі, особливо у воєнних умовах, здатність легко адаптуватися до логістичних рішень стає найважливішим фактором ефективності та успіху бізнесу. Це охоплює здатність швидко змінювати логістичні маршрути, використовувати різні види транспорту залежно від поточних умов, а також швидко і гнучко реагувати на зміни на ринку і в ланцюгу поставок. Роль гнучкості в логістиці не обмежується зміною маршрутів або транспортних засобів.

Вона також охоплює адаптивність в управлінні запасами, гнучке планування постачань, здатність швидко працювати з новими постачальниками й партнерами, а також впровадження технологій, що прискорюють обмін інформацією та ухвалення рішень. У цьому контексті підприємствам необхідно активно використовувати сучасні інформаційні системи для контролю та управління логістичними процесами і розробляти гнучкі стратегії, що дозволяють ефективно реагувати на раптові зміни логістичних вимог. Це передбачає розроблення планів дій на випадок непередбачених обставин, реструктуризацію ланцюгів постачання для зниження залежності від одного постачальника або транспортного маршруту, а також створення систем для постійного аналізу ринкових тенденцій і швидкої адаптації до змін. Таким чином, підвищення гнучкості та адаптивності логістики дає змогу підприємствам не тільки ефективно протистояти сучасним викликам, а й швидко адаптуватися до мінливих ринкових умов, гарантуючи стабільність і розвиток бізнесу навіть у найбільш непередбачуваних ситуаціях [14].

VI. Розробка та впровадження стратегій контингентного планування. Таке планування має включати ретельний аналіз потенційних ризиків і вразливих місць у ланцюгу постачань, включно з політичною нестабільністю, стихійними лихами, технологічними збоями та іншими факторами, які можуть вплинути на діяльність підприємства. Зазначене дає можливість швидкого переходу на альтернативні канали постачання, забезпечення додатковими ресурсами для задоволення непередбачуваних потреб і швидкої заміни постачальників, якщо звичайні канали постачання стають недоступними або неефективними. Крім того, планування на випадок непередбачених обставин включає розроблення процедур і протоколів швидкого реагування на кризові ситуації, включно з мобілізацією команд, перерозподілом ресурсів і зміною бізнес-процесів для забезпечення безперервності бізнесу [15].

VII. Розвиток спільних ініціатив та побудова міцних партнерських відносин у ланцюгу постачання. Під час війни особливо важливим є партнерство та співпраця між учасниками ланцюга постачання. Це передбачає не тільки взаємодію, а й розроблення спільних стратегій, які можуть охоплювати спільне використання ресурсів, обмін важливою інформацією та розроблення інтегрованих логістичних рішень для оптимізації всього ланцюга постачання. Співпраця в цьому середовищі охоплює широкий спектр діяльності, від спільного планування та координації логістичної діяльності до розроблення спільних рішень для подолання перебоїв у постачанні, змін попиту або інших проблем. Воно також може охоплювати створення спільних платформ для обміну даними та інформацією, щоб учасники ланцюга постачання могли отримувати інформацію і швидко реагувати на події, що відбуваються. Крім того, ефективна співпраця вимагає встановлення довіри та прозорості між усіма учасниками ланцюга постачання. Для цього необхідні чіткі домовленості, взаємне розуміння спільних цілей та інтересів, а також готовність йти на компроміс і підтримувати один одного у складних ситуаціях. Співпраця і партнерство під час війни також може допомогти знайти інноваційні рішення, знизити витрати і підвищити ефективність логістичних процесів, а також забезпечити гнучкість і надійність постачання. Тому побудова міцних партнерських відносин і активна співпраця в межах усього ланцюга постачання має велике значення для вирішення логістичних завдань у воєнний час і дає змогу компаніям знаходити гнучкі та ефективні розв'язання проблем, що постійно змінюються.

VIII. Зосередження на довгостроковій стійкості та екологічній відповідальності. В умовах збройної агресії РФ, коли економічна та екологічна нестабільність особливо висока, важливість інвестицій у сталий розвиток та екологічну відповідальність зростає в декілька разів.

Такі інвестиції включають у себе:

- впровадження новітніх екологічних технологій у виробництво й логістику;
- широке використання екологічних джерел енергії;

- оптимізацію процесів для більш ефективного та відповідального використання природних ресурсів;
- розробку стратегій зі скорочення викидів вуглекислого газу, мінімізації впливу на навколишнє середовище й поліпшення екологічних показників бізнес-процесів;
- вибір постачальників, які дотримуються принципів сталого розвитку;
- розробку і впровадження стандартів і практик, які сприяють захисту навколишнього середовища;
- підвищення енергоефективності своєї діяльності, використовуючи передові технології для оптимізації споживання енергії та води;
- активна роль у соціальних ініціативах, спрямованих на підтримку екологічних і соціальних проєктів та підвищення обізнаності співробітників і клієнтів про екологічну відповідальність.

Таким чином, інвестиції у сталий розвиток у воєнний час не тільки допомагають бізнесу адаптуватися до умов нестабільності й забезпечити стійкість своєї діяльності, а й відіграють важливу роль у забезпеченні довгострокової відповідальності та позитивного впливу на суспільство й навколишнє середовище.

ІХ. Підвищення рівня етичної та соціальної відповідальності торговельних підприємств. Під час війни, коли суспільство є особливо вразливим, у бізнесу є можливість довести, що він є соціально відповідальним суб'єктом, який не лише дотримується стандартів сталого розвитку, а й бере активну участь у вирішенні гуманітарних та соціальних проблем, допомагає постраждалим і відновлює інфраструктуру. Такий підхід не лише формує позитивний імідж підприємства, а й робить значний внесок у соціально-економічний розвиток регіонів, демонструє високий рівень корпоративної культури та відповідальності перед соціумом.

Тому в умовах повномасштабного вторгнення всі види бізнесу, у тому числі торговельні компанії, мають активно впроваджувати практики, що сприяють позитивному соціальному впливу, наприклад, інвестувати в місцеві проєкти, створювати безпечні та справедливі умови праці й підтримувати ініціативи, що покращують якість життя в громадах. Також важливо забезпечити високий рівень прозорості бізнес-процесів, зокрема логістики, щоб споживачі та партнери могли бути впевнені в етичності та справедливості дій компанії.

Це означає не тільки внесок у розвиток місцевих громад за допомогою різних форм підтримки, а й прийняття сталого підходу до ведення бізнесу, включно з дотриманням принципів екологічної стійкості, справедливої торгівлі та відповідального споживання.

Висновки і пропозиції: В умовах війни торговельні підприємства, як і інші види бізнесу, зазнали негативного впливу на свою діяльність, це зокрема стосується і логістичних процесів, функціонування яких значно

ускладнилося. Адже логістичні операції торговельних підприємств у сучасних умовах зіштовхуються з викликами, які не мають аналогів у мирний час, і тому повинні ретельно переглянути й адаптувати свою роботу до нових екстремальних умов.

У цей період необхідно терміново переглянути й оновити традиційні концепції логістики, щоб адаптуватися до швидких змін, та активно шукати інноваційні рішення для ефективного вирішення нових завдань. Гнучкість в ухваленні рішень, ефективне управління ризиками, швидка реакція на динаміку ринку і здатність швидко адаптуватися до інновацій і нових розробок необхідні для того, щоб організація могла вижити в складних умовах і продовжувати успішно еволюціонувати і розвиватися.

Це потребує оновлення наявних та впровадження нових стратегій у свою діяльність, серед яких: комерційна стратегія, стратегії управління ризиками, контингентного планування, підвищення гнучкості логістичних процесів, застосування сучасних цифрових технологій, інвестування у сталий розвиток, підвищення етичної та соціальної відповідальності. Виникає також потреба в розробці та впровадженні цілісного підходу до аналізу та оцінки логістичних витрат у воєнний час, який передбачає адаптацію до швидко мінливих умов, інтеграцію нових технологій і стратегій, а також відповідальне управління ризиками та ресурсами. Зазначене, на наше переконання, сприятиме стабільній діяльності підприємства в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Christopher M. Logistics and Supply Chain Management / Martin Christopher. – 6th edition. – Published by FT Publishing International, December 7, 2022.
2. Yossi Sheffi The Resilient Enterprise Overcoming Vulnerability for Competitive Advantage / Yossi Sheffi. Published by The MIT Press, August 12, 2005.
3. Хвищун Н. В. Логістичні складові підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н. В. Хвищун // Логістика: теорія та практика. – 2011. – № 1. – С. 126–134.
4. Колодізева Т. О. Методичне забезпечення оцінки ефективності логістичної діяльності підприємств / Т. О. Колодізева, Г. Р. Руденко. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2012. – 292 с.
5. Логістика / О. М. Тридід та ін. – Київ: Знання, 2008. – 566 с.
6. Берестенко В. В. Як логістика адаптувалася до війни [Електронний ресурс] / В. В. Берестенко // Економічна правда. – Липень 2023. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529>.
7. Derek Scally. Ukraine calls on EU to pressure Poland to end border blockade [Electronic resource] / Derek Scally. – November 27, 2023. – Accessed mode: <https://www.irishtimes.com/world/europe/2023/11/27/ukraine-calls-on-eu-to-pressure-poland-to-end-border-blockade/#:~:text=Mon%20Nov%2027%202023%20,Truck>.
8. Іванов О. Працюють роботи [Електронний ресурс] / Олександр Іванов. – 29 листопада 2021. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/nova-poshta-pokazala-yak-pracuyut-roboti-u-sortuvalnih-centrah-kompaniji-foto-ta-video-50198945.html>.
9. Sam Daley. Blockchain and Logistics: 19 Examples of the Technology [Electronic resource] / Sam Daley. – February 24, 2023. – Accessed mode: <https://builtin.com/blockchain/blockchain-supply-chain-logistics-uses>.

10. 50 expert warehouse automation tips and best practices [Electronic resource]. – January 19th, 2023. – Accessed mode: <https://6river.com/warehouse-automation-tips-and-best-practices>.
11. Lisowski E. 10 Use Cases of Big Data in Logistics [Electronic resource] / Edwin Lisowski. – November 24, 2021. – Accessed mode: <https://addepto.com/blog/10-use-cases-of-big-data-in-logistics>.
12. Нова пошта впроваджує роботів для сортування посилок [Електронний ресурс]. – 29.11.2021. – Режим доступу: <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/9715>.
13. Wärtsilä i DHL тестують мобільні роботи на складах [Електронний ресурс] // *trans.info*. – 27.07.2017. – Режим доступу: <https://trans.info/ru/wartsila-i-dhl-tiestiruiut-mobil-nyie-roboty-na-skladakh-59798fefbc04faa0678b4640-20398>.
14. Chopra S. Supply Chain Management: Strategy, Planning and Operations / S. Chopra, P. Meindl // Pearson. – 2008. – Pp. 130-135.
15. Kurt J. Engemann. Business Continuity and Risk Management: Essentials of Organizational Resilience/ Kurt J. Engemann, Douglas M. Henderson. – Rothstein Publishing, 2011. – 354 p.

References

1. Christopher, M. (December 7, 2022). *Logistics and Supply Chain Management*. 6th edition. Published by FT Publishing International.
2. Yossy, Sheffy. (August 12, 2005). *The Resilient Enterprise Overcoming Vulnerability for Competitive Advantage*. Published by The MIT Press.
3. Khvyshchun, N.V. (2011). Lohistychni skladovi pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Logistics components of increasing the competitiveness of the enterprise]. *Lohistyka: teoriia ta praktyka – Logistics: theory and practice*, (1), 126–134.
4. Kolodizieva, T.O., Rudenko, H.R. (2012). *Metodychne zabezpechennia otsinky efektyvnosti lohistychnoi diialnosti pidpriemstv [Methodological assessment of the efficiency of logistics activities of enterprises]*. Vyd-vo KhNEU.
5. Trydid, O.M. (2008). *Lohistyka [Logistics]*. Znannia.
6. Berestenko, V.V. (July 2023). Yak lohistryka adaptuvalasia do viiny [How logistics adapted to the war]. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/07/24/702529>.
7. Derek, Scally. (November 27, 2023). *Ukraine calls on EU to pressure Poland to end border blockade*. <https://www.irishtimes.com/world/europe/2023/11/27/ukraine-calls-on-eu-to-pressure-poland-to-end-border-blockade/#:~:text=Mon%20Nov%2027%202023%20,Truck>.
8. Ivanov, O. (2021). *Pratsiuiut roboty [Working robots]*. <https://biz.nv.ua/ukr/markets/nova-poshta-pokazala-yak-pracyuyut-roboti-u-sortuvalnih-centrah-kompaniji-foto-ta-video-50198945.html>.
9. Sam, Daley. (February 24, 2023). *Blockchain and Logistics: 19 Examples of the Technology*. <https://builtin.com/blockchain/blockchain-supply-chain-logistics-uses>.
10. 50 expert warehouse automation tips and best practices. (January 19th, 2023). <https://6river.com/warehouse-automation-tips-and-best-practices>.
11. Lisowski, E. (November 24, 2021). *10 Use Cases of Big Data in Logistics*. <https://addepto.com/blog/10-use-cases-of-big-data-in-logistics>.
12. Nova poshta vprovadzhuie robotiv dlia sortuvannia posylok [The new post office introduces robots to sort parcels]. (2021). *novaposhta.ua*. <https://novaposhta.ua/news/rubric/2/id/9715>.
13. Wärtsilä y DHL testuiut mobilni roboty na skladakh [Wärtsilä and DHL are testing mobile robots in warehouses] (2017). *trans.info*. <https://trans.info/ru/wartsila-i-dhl-tiestiruiut-mobil-nyie-roboty-na-skladakh-59798fefbc04faa0678b4640-20398>.

14. Chopra, S., Meindl, P. (2008). *Supply Chain Management: Strategy, Planning and Operations*. Pearson, 130-135.

15. Kurt, J. Engemann, Douglas, M. Henderson. (2011). *Business Continuity and Risk Management: Essentials of Organizational Resilience*. Rothstein Publishing.

Отримано 13.11.2023

UDC [658.17:658.7]:355.01

Yuliia Olyfirenko

PhD in Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Management and Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: yulia_olifirenko@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0003-4317-0109>

Hennadiy Sydorenko

PhD student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: seedsem@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-2050-8907>

DIRECTIONS OF ADAPTATION OF LOGISTICS ACTIVITIES OF TRADE ENTERPRISES TO THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

The article thoroughly examines the consequences that the war has caused on the logistical processes in commercial enterprises. It highlights the main problems that have arisen due to the full-scale invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine. The analysis looks into how these events have impacted commercial activities and logistics management, including the negative effects on the supply and distribution of goods. Specific directions for the adaptation of logistical activities to the challenging conditions of uncertainty, particularly in a state of war, are proposed. Among them are the reorganization of commercial strategies, including the revision of pricing policies, marketing approaches, and distribution channels; the integration of advanced technologies such as blockchain, process automation, robotics, and big data analysis to enhance the efficiency of logistical operations; strengthening the focus on warehouse logistics and inventory management, including optimizing the placement of goods and planning of inventories; introducing flexibility in logistical processes to quickly respond to changing conditions; developing and implementing comprehensive risk management strategies, including analyzing potential threats, planning preventive measures, and developing contingent plans; developing joint initiatives and building strong partnership relations in the supply chain to jointly address challenges and optimize resources; focusing on long-term sustainability and environmental responsibility, including the implementation of sustainable practices and reducing environmental impact; and increasing the level of ethical and social responsibility of enterprises for their actions, which includes adherence to moral norms, human rights, and social standards.

These insights are crucial in understanding the profound impact that geopolitical events can have on business operations, especially in the realm of logistics and supply chain management. The war in Ukraine, instigated by the Russian Federation, has led to a complex web of challenges for businesses operating in the region and beyond. The disruption in supply chains, the need for rapid adaptation to changing market conditions, and the increased emphasis on ethical and social responsibilities have forced companies to rethink and re-strategize their operational models. This analysis serves as a guide for businesses to navigate through these tumultuous times, emphasizing the importance of flexibility, technological innovation, and ethical practices in overcoming the difficulties posed by such conflicts.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

The article not only sheds light on the specific issues faced but also offers practical solutions that can be adopted by companies to ensure continuity, efficiency, and responsibility in their operations. The role of technology, particularly emerging fields like blockchain and big data, is underscored as a key factor in enhancing logistics operations and managing risks effectively. The focus on sustainability and ethical practices reflects a growing global trend towards responsible business conduct, highlighting the need for companies to consider not just economic but also social and environmental factors in their decision-making processes. This comprehensive approach to managing logistical challenges in times of war provides valuable insights for businesses looking to adapt and thrive in an increasingly complex and uncertain global environment.

Keywords: logistics costs; transport risks; insurance and security; optimization of logistics routes; flexible transport strategies; integration of new technologies; blockchain; inventory management.

Table: 2. Fig.: 1. References: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-145-153](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-145-153)

УДК 005.332.4:658.818.3:636.09

JEL Classification: D210; L100

Світлана Повна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

Researcher ID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

В'ячеслав Сакун

аспірант кафедри менеджменту та адміністрування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: sakunvyacheclav@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-7524-6754>

Researcher ID: [JWO-5682-2024](https://orcid.org/0009-0009-7524-6754)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СЕРВІС-МЕНЕДЖМЕНТУ МІСЬКИХ ВЕТЕРИНАРНИХ КЛІНІК ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЇХНЬОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті розглянуто сутність та складові сервісного менеджменту з їх конкретизацією за підприємствами ветеринарної медицини. Розроблено систему факторів формування конкурентоспроможності сервісних підприємств із врахуванням взаємодії двох підходів, один із яких – необхідність забезпечення двох основних факторів конкурентоспроможності у процесі функціонування підприємств, що включає високу якість послуг та клієнтоорієнтованість, та другий – необхідність врахування сучасних принципів трансформації діяльності підприємств, а саме інформаційності, адаптивності та технологічності. Визначену нами сукупність заходів доцільно розглядати з точки зору системного підходу, тобто у їх взаємодії та цілісності.

Ключові слова: *сервіс-менеджмент; сервісне підприємство; конкурентоспроможність підприємств; адаптивність; гнучке управління; системний підхід; ветеринарні клініки.*

Табл.: 1. Рис.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Підприємства наразі переживають значні зміни у формах своєї роботи. І ці зміни залежать від технологічного прогресу та відповідної зміни суспільних норм. На цьому етапі розвитку суспільства результативність підприємства визначатиметься адаптивністю та гнучкістю його роботи, технологічною інтеграцією та духом співпраці. Крім того, зважаючи на цілісний системний підхід у менеджменті, при дослідженні конкурентоспроможності враховувати необхідно не лише продуктивність як внутрішній показник ефективності підприємства, але й добробут окремих людей і ширший суспільний вплив роботи, яка виконується [1].

Такі особливості сучасних трансформацій у сфері технологій та суспільного розвитку потребують адекватної реакції на них підприємств для того, щоб залишатися конкурентоспроможними. Міські ветеринарні клініки також підпорядковуються впливу вказаних принципів, і конкретизація їх врахування для сервісних підприємств цієї сфери є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань забезпечення конкурентоспроможності підприємств проводилося такими авторами, як М. П. Бутко, Я. А. Жаліло, Н. М. Заріцька, О. Б. Моргулець, І. Г. Кадирус, М. Портер, О. В. Попело, С. О. Тульчинська, О. А. Швиданенко, О. С. Шнипко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на великий обсяг напрацювань щодо підвищення конкурентоспроможності продукції та підприємств в цілому, конкретизація таких розробок по відношенню до діяльності міських ветеринарних клінік залишається актуальною.

Мета статті. Мета статті полягає у дослідженні трансформаційних особливостей сервіс-менеджменту міських ветеринарних клінік для підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність є важливою ринковою категорією, яка має мінливий характер, адже при незмінних якісних характеристиках продукції, рівень її конкурентоспроможності може широко варіюватися, залежно від ринкової кон'юнктури, коливання цін, інформаційних кампаній тощо. Наявність високого рівня конкурентоспроможності підприємства визначається такими показниками, як [2]:

- висока виробнича ефективність, що реалізується завдяки сучасному обладнанню, технологіям, кваліфікованим працівникам;
- здатність завоювати й тривалий час утримувати стійкі позиції на ринку, що забезпечується завдяки ефективному використанню принципів маркетингу.

Конкурентоспроможність підприємств пов'язана з рівнем конкурентоспроможності їх продукції. Конкурентоспроможність продукції відображає її здатність більш повно відповідати запитам покупців порівняно з аналогічною продукцією, представленою на ринку. До основних критеріїв конкурентоспроможності продукції відносяться: рівень якості продукції та її стабільність; соціальна адресність як відповідність характеристик продукції специфічним потребам соціальної групи споживачів; споживча новизна продукції; інформативність продукції; ціна споживання; достовірність; безпека, в т.ч. безпека виконання роботи; імідж (репутація як надійного партнера), при цьому імідж підприємства переноситься і на його продукцію [3]. Отже, головне при забезпеченні конкурентоспроможності продукції – це максимальне врахування вимог і можливостей конкретних груп споживачів.

Конкурентоспроможність завжди є результатом прийняття рішень споживачами щодо вибору конкретної продукції чи послуг підприємства. Конкурентоспроможність продукції споживач оцінює з точки зору своїх потреб і повноти їх задоволення. Володіючи обмеженими можливостями (це стосується не лише фінансових можливостей, але й обмеженості пропозицій для вибору), споживач прагне максимізувати ступінь своєї загальної задоволеності. Конкурентоспроможність підприємства оцінюється споживачем з

погляду положення підприємства на ринку (відоме / невідоме, чи давно працює, яку частку ринку займає, які гарантії дає, який ступінь довіри має у інших споживачів, які відгуки про якість його продукції) [4]. Важливою стає лояльність клієнтів як вибір продукції та послуг саме цього підприємства у переважній більшості випадків забезпечення визначеної потреби. Лояльність клієнтів призводить до суттєвого зменшення витрат на залучення клієнтів, а відповідно на підвищення прибутковості роботи, що робить необхідним довгострокову співпрацю з клієнтами [5].

У роботі [6] забезпечення конкурентоспроможності організацій оцінюється в контексті трьох факторів: технологічності, адаптивності, інформаційності. Технологічність розглядається як використання сучасно орієнтованих технічних та технологічних процесів; адаптивність – як можливість змінювати економічні орієнтири різних рівнів, виходячи з потреб формування конкурентоспроможності підприємства; інформаційність – як здатність справлятися з величезними обсягами інформації, що створюється у сучасному суспільстві. При цьому саме адаптаційні властивості вважаються запорукою конкурентоспроможного розвитку організації за умови будь-яких змін як зовнішнього, так і внутрішнього характеру.

Особливості ветеринарної справи полягають у тому, що вона:

1) є сервісною діяльністю, тобто різновидом підприємницької діяльності з надання послуг, що пов'язано із задоволенням існуючих потреб [7];

2) пов'язана із сферою медицини, що накладає до неї вимоги професійності надання відповідних послуг та довгостроковості взаємодії;

3) дозволяє існування як державних, так і приватних клінік, з високим рівнем конкуренції між ними;

4) потребує відповідності певним вимогам і стандартам (необхідність отримання ліцензії, обов'язковість ведення підприємницької діяльності у формі юридичної особи, дотримання специфічних санітарних, технічних, безпекових умов діяльності тощо);

5) суттєво унормована, кількість нормативних актів в галузі ветеринарної медицини постійно збільшується, а самі документи оновлюються, що пов'язано з процесом інтеграції в європейське законодавство [8, с.15].

Ветеринарні клініки належать до сервісного напрямку підприємств, отже питання удосконалення їхньої роботи належать до сервіс-менеджменту. Сервіс-менеджмент базується на сервісології, яку вважають наукою про сутність, принципи та методи обслуговування, що враховують індивідуальність потреб людини як цілісної особистості [7]. Вважається, що сервісологія має міждисциплінарний характер, оскільки базується на таких науках, як філософія, економіка, психологія, маркетинг тощо.

Менеджмент сервісного підприємства концептуально ґрунтується на відмінностях нематеріального виробництва від матеріального. Так, використання традиційних принципів менеджменту, пов'язаних із спеціалізацією

та поділом праці, є недостатньо ефективним для менеджменту у сфері послуг. Сервісний менеджмент має базуватися на таких цінностях, як робота в команді, міжфункціональне співробітництво, культура обслуговування, міжорганізаційне партнерство та довгострокова перспектива [5]. Такі цінності дуже близькі до принципів сучасного гнучкого управління [9], які дозволили підприємствам, що їх сповідують, значно випередити своїх конкурентів, та краще задовольняти потреби своїх споживачів.

Сервісний менеджмент – це цілісний організаційний підхід, що робить якість послуги головною рушійною силою бізнес-діяльності сервісного підприємства [7]. В табл. 1 розглянуто основні складові сервісного менеджменту з конкретизацією їх по відношенню до міських ветеринарних клінік.

Таблиця 1

Складові сервісного менеджменту у сфері ветеринарної медицини

Складові	Опис
Місія підприємства, Філософія і політика підприємства	Задоволення потреб клієнта у догляді, підтримці належного стану здоров'я та лікуванні домашньої тварини
Маркетингова концепція обслуговування	Точне визначення потреб клієнтів, клієнтоорієнтованість
Сервіс-комунікації	Формування тривалих контактів, управління культурою обслуговування
Система надання послуг	Управління процесом обслуговування і якістю послуг

Джерело: розроблено авторами на основі [7].

З погляду теорії менеджменту, будь-які спроби покращити сервісну діяльність починаються з формулювання місії, тобто розуміння того, навіщо ця діяльність потрібна споживачам. На нашу думку, коли клієнти звертаються до ветеринарних клінік, вони очікують вирішити проблеми із здоров'ям своїх домашніх улюбленців найефективнішим чином, та по можливості забезпечити відсутність таких проблем у майбутньому.

Друга складова сервісного менеджменту, а саме маркетингова концепція обслуговування, у сфері ветеринарних послуг передбачає: 1) точне визначення потреб клієнтів (щодо ветеринарної медицини це означає точне визначення діагнозу, що потребує професіоналізму лікаря); 2) клієнт є в центрі уваги підприємства, тобто клієнтоорієнтованість (ветеринарний лікар може рекомендувати способи лікування, але обирає власник тварини); 3) контакти із споживачами (як правило, у цій сфері формуються тривалі контакти протягом життя тварини, а рекомендації та відгуки щодо клініки передаються «сарафанним радіо» між господарями тварин).

Клієнтоорієнтованість, у свою чергу, є складним поняттям, яке вбирає у себе наступне [5]: 1) глибоке розуміння своїх клієнтів, що означає налагодження постійного діалогу, що веде до довгострокових відносин і лояльності; 2) орієнтація на утримання клієнтів. Проте на відміну від загального підходу, щодо підприємств ветеринарної медицини це не означає підвищення інтенсивності споживання послуг існуючими клієнтами, оскільки надмірне

заохочення до споживання послуг веде у кінцевому рахунку до відмови від їх споживання саме в цій організації; 3) індивідуальні комунікації із клієнтами – розвиток цифрових технологій надає можливість для обліку та врахування персональних особливостей кожного клієнта; 4) співробітництво, коли клієнти сприймають підприємство як носія певного бренду (ідеї), що має особливу цінність; 5) управління клієнтським досвідом як взаємодії з клієнтом на різних етапах у різних точках дотику, для отримання клієнтом кращого досвіду.

Зауважимо, що виділення маркетингової концепції управління, клієнтоорієнтованості та сервіс-комунікацій як окремих складових сервісного менеджменту є досить умовним.

Третя складова сервісного менеджменту – активні комунікації із клієнтами, які впливають на позитивне враження про підприємство, бажання повторно звертатися саме до послуг цього підприємства. Сервіс-комунікації відображають зв'язок співробітника підприємства із клієнтом, при цьому такий працівник є «обличчям підприємства» і формує у клієнта враження від взаємодії із підприємством. Тому такий працівник має діяти в інтересах клієнта, забезпечуючи для нього максимально можливий позитивний ефект. Розвиток цифрових технологій забезпечив для підприємств дешеві персоналізовані канали комунікацій із клієнтами. Одночасно у споживачів з'явилася можливість отримати доступ до будь-якої необхідної інформації у будь-який час. Диджиталізація активно входить у всі сфери життя суспільства, налаштовуючи на зручну онлайн-взаємодію. Частка людей, які отримували послуги онлайн у 2020 р, в Україні становила 29 %, а в ЄС – 48 % [5; 7; 10].

Четверта складова сервісного менеджменту – система надання послуг, у свою чергу складається з наступних елементів: 1) обладнання; 2) засоби обслуговування; 3) внутрішньоорганізаційні правила та стандарти обслуговування. Ветеринарні клініки мають локальний характер діяльності: так, найбільша кількість відвідувачів – це прилеглий район, в деяких випадках клієнти можуть приїхати з інших районів міста, і зовсім рідко, лише у дуже складних випадках, клієнти можуть приїхати з інших міст. Часто звернутись до якоїсь конкретної клініки у складних випадках рекомендують самі ветеринарні лікарі, якщо самотійно не можуть вирішити проблему, або не мають відповідного обладнання або масштабу діяльності (наприклад, стаціонарне лікування тварини). Отже, конкурентною перевагою ветеринарної клініки є наявність обладнання, якого немає в інших ветеринарних клініках.

Система надання послуг на сервісних підприємствах повинна розроблятися з урахуванням інноваційних підходів [11] у цій сфері, а також бути орієнтована на зручність клієнта і сервісного працівника. Важливу роль у системі надання послуг відіграє стан обслуговування, тобто фізичне оточення, що містить у собі всі відчутні аспекти споживчого усвідомлення послуги. Так як основною метою процесу надання послуг є задоволення потреб клієнта, то головним завданням сервіс-менеджменту є організація процесу обслуговування таким чином, щоб задовольнити потреби клієнта найефективнішим способом [7].

Ми вважаємо, що на сьогодні для успіху сервісного підприємства найголовнішими факторами є якість надання послуг та клієнтоорієнтований підхід. Однак для того, щоб бути конкурентоспроможними, сервісне підприємство має також керувати процесами свого розвитку, виходячи із принципів інформаційності, адаптивності і технологічності (рис. 1).

Рис. 1. Систематизація основних факторів формування конкурентоспроможності сервісних підприємств

Джерело: розробка авторів.

Інформаційність нами розглядається як обробка великого обсягу інформації, яка актуальна для даної галузі, та надання клієнтам тієї її частини, що допоможе ефективно вирішити проблему. Така складова буде визначати рівень професіоналізму працівників, у даному випадку ветеринарних лікарів, і сприятиме формуванню тривалих контактів із клієнтами.

Адаптивність ми визначаємо як реалізацію сервісним підприємством принципів гнучкого управління, що показало свою ефективність як на прикладі західного (Agile), так і східного менеджменту (кайдзен, Lean) [9]. Принципи гнучкого управління орієнтовані на першорядну орієнтацію на потреби клієнтів, навіть якщо вони швидко змінюються. Відповідно, принесення максимальної користі клієнту та співпраця із клієнтом, виходячи з розуміння його потреб, будуть визначати адаптаційну складову сервісного менеджменту.

Технологічність ми можемо описати як використання сучасних технічних і технологічних рішень, що у сервіс-менеджменті має двояку природу: 1) використання сучасного технологічного обладнання при наданні послуги; 2) використання сучасних цифрових технологій для полегшення взаємозв'язку із клієнтами.

Системний підхід у менеджменті передбачає взаємодію та взаємозв'язок усіх виділених складових, у даному випадку факторів, які забезпечують конкурентоспроможність сервісних підприємств. Якщо розглянути сукупність цих факторів як систему, можна відзначити, що для підтримки високого рівня конкурентоспроможності в поточному моменті та на тривалу перспективу, необхідно приділяти достатню увагу підтримці кожного виділеного нами фактору.

Висновки і пропозиції. Отже, в статті розглянуто складові сервісного менеджменту з конкретизацією особливостей їх реалізації для ветеринарних клінік. При визначенні напрямів підвищення конкурентоспроможності сервісних підприємств у сфері ветеринарної медицини ми пропонуємо використовувати такі основні фактори, як забезпечення якості послуг, а також клієнтоорієнтованість. З іншого боку, необхідне врахування сучасних особливостей трансформаційної діяльності підприємств, що реалізуються через принципи інформаційності, адаптивності та технологічності. Поєднання вказаних засад дозволило нам сформулювати сукупність заходів, що мають забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності сервісних підприємств, та які доцільно розглядати з точки зору цілісного системного підходу.

Список використаних джерел

1. Debora Perry Piscione, Josh Drean. (2023). 4 Forces That Are Fundamentally Changing How We Work [Електронний ресурс] / Debora Perry Piscione, Josh Drean. – Режим доступу: <https://hbr.org/2023/10/4-forces-that-are-fundamentally-changing-how-we-work?ab=HP-latest-text-8>.
2. Кадирус І. Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають [Електронний ресурс] / І. Г. Кадирус // Ефективна економіка. – 2014. – №5. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3390>.
3. Заріцька Н. М. Оцінка конкурентоспроможності продукції підприємства [Електронний ресурс] / Н. М. Заріцька // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4647>.
4. Бурачек І. В. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління [Електронний ресурс] / І. В. Бурачек, О. О. Біленчук // Економіка та управління підприємствами. – 2016. – № 14. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/60.pdf>.
5. Моргулець О. Б. Клієнтоорієнтована модель сервіс-менеджменту [Електронний ресурс] / О. Б. Моргулець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 9, Ч. 4. – С. 111-115. – Режим доступу: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/2930>.
6. Попело О. В. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / О. В. Попело, М. В. Дубина // Економіка та суспільство. – 2023. – Вип. 54. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2811/2731>.

7. Моргулець О. Б. Діалектичний зв'язок сервісології та сервіс-менеджменту [Електронний ресурс] / О. Б. Могулець // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3. – С. 188-192. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/24166>.

8. Організація ветеринарної справи : навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. Л. Бегас, О. Є. Галатюк, Т. О. Романишина, А. Р. Лахман. – Житомир : Євро-Волинь, 2022. – 132 с. – Режим доступу: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13058/5/OVS_2022_132.pdf.

9. Повна С. Світовий досвід запровадження гнучких методологій управління конкурентоспроможністю підприємств та організацій / С. Повна // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – №1(21). – С.63-71. DOI: 10.25140/2411-5215-2020-1(21)-63-71.

10. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти [Електронний ресурс] / Разумков центр. – Київ, 2020. – С. 124. – Режим доступу: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

11. Сакур В. С. Соціальний запит на інновації в управлінні підприємствами ветеринарної медицини / В. С. Сакур // Юність науки – 2023: Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 26-27 квітня 2023 р.). Чернігів, 2023. – С. 514-515.

References

1. Debra Perry Piscione, Josh Drea. (2023). 4 Forces That Are Fundamentally Changing How We Work. <https://hbr.org/2023/10/4-forces-that-are-fundamentally-changing-how-we-work?ab=HP-latest-text-8>.

2. Kadyrus, I.H. (2014). Konkurentospromozhnist pidpryiemstva ta faktory, shcho na nei vplyvaiut [Enterprise competitiveness and factors affecting it]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3390>.

3. Zaritska, N.M. (2015). Otsinka konkurentospromozhnosti produktsii pidpryiemstva [Evaluation of the competitiveness of the company's products]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, (12). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4647>.

4. Burachek, I.V., Bilenchuk, O.O. (2016). Konkurentospromozhnist produktsii pidpryiemstv: sutnist, metody otsinky ta zarubizhnyi dosvid upravlinnia [Competitiveness of enterprise products: essence, assessment methods and foreign management experience]. *Ekonomika ta upravlitsnnia pidpryiemstvamy – Economics and enterprise management*, (14). <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/60.pdf>.

5. Morhulets, O.B. (2014). Kliientoorientovana model servis-menedzhmentu [Customer-oriented model of service management]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 9(4), 111-115. <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/2930>.

6. Popelo, O.V., Dubyna, M.V. (2023). Teoretychni aspekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpryiemstv v konteksti pidvyshchennia yikh konkurentospromozhnosti [Theoretical aspects of ensuring the economic security of construction enterprises in the context of increasing their competitiveness]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 54. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2811/2731>.

7. Morhulets, O.B. (2011). Dialektychnyi zviazok servislohii ta servis-menedzhmentu [Dialectical relationship between serviceology and service management]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, (3), 188-192. <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/24166>

8. Behas, V. L. (2022). *Orhanizatsiia veterynarnoi spravy: navchalnyi posibnyk [Organization of veterinary work: a study guide]*. Euro-Volyn. http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/13058/5/OVS_2022_132.pdf.

9. Povna, S. (2020). Svitovyi dosvid zaprovadzhennia hnuchkykh metodolohii upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpryiemstv ta orhanizatsii [World experience in introducing flexible methodologies of management of enterprises and organizations competitiveness]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (1), 63-71. DOI: 10.25140/2411-5215-2020-1(21)-63-71.

10. Razumkov tsentr. (2020). Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty [Digital economy: trends, risks and social determinants]. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf.

11. Sakun, V.S. (2023). Sotsialnyi zapyt na innovatsii v upravlinni pidpriemstvamy veterinaryarnoi medytsyny [Social demand for innovations in the management of veterinary medicine enterprises]. *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia studentiv, aspirantiv ta molodykh uchenykh «Iunist nauky – 2023: Sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva» (Chernihiv) – International scientific and practical conference of students, post-graduates and young scientists "Youth of science - 2023: Socio-economic and humanitarian aspects of the development of society"* (pp. 514-515).

Отримано 15.11.2023

UDC 005.332.4:658.818.3:636.09

Svitlana Povna

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Management and Administration

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

Researcher ID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

Viacheslav Sakun

PhD Student of Department of Management and Administration

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sakunvyacheclav@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-7524-6754>

Researcher ID: [JWO-5682-2024](https://orcid.org/0009-0009-7524-6754)

TRANSFORMATION OF SERVICE MANAGEMENT OF CITY VETERINARY CLINIC AS A MEANS OF INCREASEING THEIR COMPETITIVENESS

The article examines the essence and components of service management with their specification for veterinary medicine enterprises. The feature of the first component (enterprise mission) is described as meeting the client's needs in the care, health maintenance and treatment of a pet. The second component (marketing service concept) must contain an accurate definition of the diagnosis, which requires the professionalism of the doctor. The third component (communication service) forms a culture of long-term contacts during the life of the animal. When considering the fourth component (the service delivery system), an important advantage is the availability of equipment that is not available in other veterinary clinics. A system of factors for the formation of the competitiveness of service enterprises has been developed, taking into account the interaction of the two approaches. The first approach is focused on the need to ensure two main factors of competitiveness in the process of functioning of enterprises, which includes high quality of services and customer orientation. The second approach considers the need to take into account the modern principles of enterprise transformation, namely information, adaptability, and technology. Based on these two approaches, we identified the following set of six factors that should ensure the competitiveness of service enterprises: (1) professionalism of employees, (2) formation of long-term contacts, (3) bringing maximum benefit to the client, (4) cooperation with the client, based on from understanding his needs, (5) provision of the necessary technical means, (6) easy and quick communication with clients. It is expedient to consider the set of factors identified by us from the point of view of a systemic approach, that is, in their interaction and integrity.

Keywords: service management; service enterprise; competitiveness of enterprises; adaptability; flexible management; system approach; veterinary clinics.

Table: I. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-154-164](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-154-164)

УДК 658.51:005.572

JEL Classification: M00

Інга Сивицька

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу та бізнес-аналітики
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця, Україна)
E-mail: sivitska@donnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6528-8397>

МЕТОД ФОРМАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У КОНСАЛТИНГУ

Робота присвячена важливим аспектам застосування методів формалізації для удосконалення бізнес-процесів консалтингової компанії. Досліджено сутність основних понять та проведено аналіз особливостей та сфери використання методів описової, логічної, символічної та математичної формалізації. Узагальнено матеріал наукових праць вітчизняних та зарубіжних авторів щодо мети та напрямів застосування інструментів формалізації в управлінні організацією. Обґрунтовано роль методів формалізації при впровадженні процесного підходу. Досліджено природу управлінського консультування, розглянуто особливості консалтингу як предметної області формалізації бізнес-процесів. Розроблено структуру бізнес-процесів консалтингової компанії, охарактеризовано можливості застосування методів формалізації бізнес-процесів з урахуванням рівня інноваційності надаваних консалтингових продуктів/послуг. Запропоновано поняття консистентності для опису результатів формалізації бізнес-процесів.

Ключові слова: формалізація; метод формалізації; процесний підхід; бізнес-процес; моделювання бізнес-процесів; управлінське консультування; консалтингова компанія; консистентність бізнес-процесу

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. В умовах цифровізації та глобалізації сучасної світової економічної системи відкриваються колосальні можливості для соціально-економічного розвитку та розширення торговельно-економічних зв'язків між країнами. При цьому генеруються і потенційні ризики, які в умовах пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення РФ в Україну ескалюють нові виклики й загрози для стабільного зростання вітчизняної економіки. Здатність підприємств постійно еволюціонувати, впроваджувати нові технології, швидко розвиватися та перебудовуватися, розглядається сьогодні як одна з важливих умов успішного ведення бізнесу. Це потребує чималих зусиль, знань, умінь та зумовлює зростання ролі консалтингу як провідного інфраструктурного інституту економіки та інструмента підвищення конкурентоспроможності підприємств. В умовах воєнної агресії РФ українські підприємства потребують консультування з питань релокації, запуску й налагодження зупиненого виробництва та відновлення логістичних зв'язків, забезпечення операційної ефективності, визначення процедури сплати податків та розвитку експорту.

При цьому консалтинговий бізнес в Україні є досить специфічним напрямом економічної діяльності (зокрема, донині немає окремої законодавчої регулятивної бази стосовно надання консультаційних послуг) та потребує врахування особливостей його організації та управління, а також нового способу мислення для прийняття рішень у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, теоретико-методологічні та прикладні засади консалтингової діяльності в різний час були розглянуті в багатьох наукових публікаціях. Передусім треба відзначити провідних спеціалістів у цій галузі із закордонної практики: Е. Бейг, Дж. Гелбрейг, М. Зильберман, М. Кубр, К. Макхем, Д. Майстр, Ф. Уікхем, Дж. Уітмор.

Значний внесок у дослідження теоретичних проблем та прикладних аспектів, особливостей функціонування ринку управлінського консультування в умовах трансформаційної економіки, а також у процесі адаптації принципів та концепцій закордонного консалтингу для вітчизняних умов зробили українські науковці М. Безкровний, В. Верба, Л. Довгань, С. Князь, Е. Кузнєцов, І. Крупка, О. Макара, О. Охріменко, В. Рейкін Т. Решетняк та багато інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне проведеним дослідженням проблем консалтингової діяльності, слід констатувати, що їх результати є дуже цінними у стабільних умовах, а під час динамічних змін і високого рівня невизначеності можуть втрачати свою актуальність та не давати очікуваного ефекту.

Сьогодні перед консалтинговими компаніями постають дві групи завдань: надання якісної консалтингової допомоги українським підприємствам та підтримка власного економічного положення на максимально можливому рівні. Це актуалізує наукову та практичну цінність досліджень питань забезпечення ефективності консалтингового бізнесу з використанням методів формалізації, що дотепер не знайшли відповідного відображення в наукових роботах.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні особливостей застосування інструментів формалізації для підвищення ефективності процесів ухвалення рішень в управлінні консалтинговим бізнесом.

Виклад основного матеріалу. Формалізація як вид людської діяльності застосовується як у суспільних і гуманітарних, так і у технічних науках, є загальнонауковим феноменом та одним з методів дослідження реальних об'єктів та їхніх властивостей через знакове моделювання, коли суть предмета чи явища передається знаком або комбінацією знаків. Дієслово «формалізувати» використовується у значенні «надавати чому-небудь встановленої, прийнятої форми», «застосувати формальний метод дослідження» [1].

Формалізація – це вид знакового моделювання, за допомогою якого суть досліджуваного предмета чи явища фіксується, передається знаком або комбінацією знаків і, що найголовніше, до цієї комбінації знаків ставляться як до самого предмету чи явища [3]. Особливість цього методу полягає у вивченні змісту досліджуваних об'єктів на основі їх порівняння з деякими конструкціями, що мають порівняно стійкий характер і, як наслідок, дозволяють виявляти й фіксувати суттєві та закономірні сторони сутностей, що вивчаються, чисто формальним шляхом (оперування знаками) без безпосереднього звернення до цих об'єктів.

У процесі створення знакової моделі об'єкта використовуються особливі штучні формалізовані мови – спеціалізовані мовні засоби, що мають містити:

– алфавіт – об'єднання множин символів: сталих, змінних, логічних та службових;

– синтаксис – фіксовані правила утворення виразів, за якими з вихідних знаків алфавіту можуть бути отримані «слова», «формули»;

– семантику – правила приписування цим виразам певних значень, за якими від одних слів, формул цієї системи можна переходити до інших [2].

У широкому сенсі термін «формалізована мова» не передбачає спеціальних обмежень щодо синтаксичної структури, семантичних правил чи призначення мови.

Метою формалізації є відображення змістовного знання про абстрактні об'єкти за допомогою символів формалізованої мови та створення відповідної знакової моделі для забезпечення:

– систематизації, уточнення та методологічного обґрунтування змісту досліджуваних процесів та явищ;

– дослідження характеру взаємозв'язку і взаємовідносин різних сутностей, виявлення і формулювання проблем;

– точності, об'єктивності та стабільності обробки й інтерпретації даних.

Отже, метод формалізації дозволяє описувати нескінчену різноманітність сутностей світу кінцевими виразами та передбачає перетворення неструктурованої інформації про об'єкти в структурований формат з використанням дескриптивних, математичних, логічних або символічних методів (табл. 1), та відповідних критеріїв і правил, у результаті чого створюється узагальнена знакова модель деякої предметної області, яка відображає структуру різних явищ і процесів цієї області, а їх дослідження відбувається через оперування зі знаками.

Слід відзначити, що багато дослідників не виокремлюють методи символічної та математичної формалізації, вважаючи їх одним методом, або розглядаючи символічну формалізацію як базу для всіх інших методів. З одного боку, будь-яка формула є символічним записом деякої описаної раніше відповідності. З іншого боку, характерною рисою математичної формалізації є використання для формалізації об'єктів або процесів складної та високорозвиненої символічної системи позначень, а також математичних методів і теорій.

Важливо підкреслити, що всі чотири методи можуть мати спільні елементи та перетинатися у деяких аспектах.

Наприклад, "Логічна формалізація" та "Математична формалізація" можуть використовувати символічні нотації та формальні аргументи. «Символьна формалізація» може включати в себе логічні висловлювання та математичні формули. "Дескриптивна формалізація" може доповнюватися математичним аналізом та логічними висновками. Враховуючи спільні риси та відмінності, кожен з методів формалізації має свої сфери застосування, але їх можна комбінувати та використовувати в поєднанні залежно від потреб і характеру завдання.

Таблиця 1

Особливості використання основних методів формалізації

Метод	Особливості методу	Основні сфери застосування
Дескриптивна формалізація	Прямий деталізований опис (позначення, іменування) абстрактних об'єктів за допомогою термінів. Базується на використанні описових правил для чіткого і структурованого представлення характеристик об'єктів та їх поведінки. Орієнтований на структуроване подання інформації природною мовою або за допомогою спеціальних символічних нотацій, зокрема у вигляді текстових описів, таблиць, схем, діаграм	Аналіз об'єктів і процесів в науці, технологіях, техніці, економіці, управлінні, програмуванні, інженерії, праві, лінгвістиці
Логічна формалізація	Заміна змістових тверджень відповідними їм послідовностями символів або формулами. Базується на зображенні форм мислення (понять, висловлювань, суджень, умовиводів, концепцій і теорій) за допомогою дедуктивно упорядкованих спеціальних (логічних) систем символів. Передбачає використання логічних принципів, правил і операторів для побудови логічних виразів, які дозволяють описати зв'язки, властивості та закономірності між об'єктами або явищами	Розв'язання задач, аналіз аргументацій, формулювання правил і прийняття логічних висновків у філософії, наукових дослідженнях, правознавстві, математиці, комп'ютерних науках
Символьна формалізація	Використання спеціальних символів, символічних нотацій, графічних зображень та інших позначень для створення символічної моделі досліджуваних об'єктів і процесів, виконане при заданих обмеженнях. Передбачає створення/вибір графічного зображення символів і набору правил їх інтерпретації. Основний акцент робиться на описі об'єктів або процесів у точній формі для розуміння зв'язків та властивостей, структурування і узагальнення	Опис систем, алгоритмів та залежностей між об'єктами в різних дослідженнях, фізиці, інженерії, математиці, інформатиці, економіці програмуванні, лінгвістиці
Математична формалізація	Використання математичних символів, формул, рівнянь, функцій та інших математичних об'єктів для вираження функціональних і структурних відносин досліджуваного об'єкта. Базується на приведенні у відповідність елементам системи кількісних характеристик (числа, вектори, матриці і т.д.), та фіксацію зв'язків та відносин між ними за допомогою математичних виразів. Передбачає використання математичної мови для формулювання завдання, дослідження побудованої моделі та вирішення завдання засобами певного розділу математики, та порівняння отриманих результатів з реальною поведінкою системи	Математичний аналіз наукових теорій, моделювання зв'язків і властивостей, проведення розрахунків в інженерії, фізиці, комп'ютерних науках і техніці; аналіз, оптимізація та прогнозування в економіці

Джерело: створено авторкою за [1; 2; 3; 4; 5].

В управлінні підприємствами використання формалізації є основним інструментом процесів проектування та вдосконалення організаційної структури шляхом визначення моделей поведінки людей в організації з використанням положень, норм, ролей і правил. Результатом застосування методів

формалізації є створення комплексу організаційної документації, яка включає, зокрема, схему організаційної структури управління, організаційні правила, інструкції з документообігу, внутрішньокорпоративні стандарти, методичні рекомендації та посадові інструкції, регламенти процедур тощо [5; 7].

Можна виділити такі загальні цілі застосування інструментів формалізації в управлінні організацією [10]:

- забезпечення процесів регламентації трудових взаємовідносин та внутрішнього розпорядку шляхом систематизованого розподілу завдань, прав та відповідальності між членами організації, сприяння зрозумілій та однозначній комунікації та уникненню непорозумінь між співробітниками;

- забезпечення очікуваного рівня сумісності всіх елементів організації з використанням відповідних інструментів координації задля досягнення очікуваного рівня впевненості в результатах шляхом визначення та впровадження перевірених операційних процедур;

- мінімізація відчуття невизначеності щодо місця та завдань окремих співробітників та рівня напруги між ними, які можуть виникнути за відсутності чітко представленої рамки компетенцій, методів діяльності та правил поведінки в організації;

- забезпечення можливості визначення та оцінки впливу елементів організації на її функціонування шляхом розробки процедур, що регламентують оцінку результатів і вкладу роботи учасників організації.

Однак особливу роль формалізація відіграє при впровадженні в організації процесного підходу, який передбачає орієнтацію насамперед не на організаційну структуру підприємства, а на бізнес-процеси, які є об'єктом управління. Під бізнес-процесом будемо розуміти логічну, взаємозв'язану послідовність дій, яка відповідно до визначеної технології трансформує вхідні ресурси в кінцеві (вихідні), створюючи цінність (результат) споживачеві, та призводить до зміни проміжних станів системи, в якій цей процес протікає. Це найбільш поширене поняття бізнес-процесу, що відображає положення міжнародних стандартів менеджменту якості ISO серії 9000.

Управління бізнес-процесами – це системний підхід та концепція управління, що ґрунтується на ідентифікації процесів організації, їх проектуванні, документуванні, вимірюванні, моніторингу та контролю в ході виконання для досягнення цілей організації та її бізнес-стратегій. Процесний підхід передбачає призначення власника бізнес-процесу та отримання їм всіх необхідних ресурсів, формування комплексу документів на виконання бізнес-процесу (інструкцій, регламентів, методик, технологій) з використанням інструментів формалізації; побудову системи збору та аналізу об'єктивної інформації про хід бізнес-процесу, параметри продукту та задоволеність потреб споживачів [8; 9].

У консалтинговій діяльності формалізація процесів також є ключовим фактором для забезпечення якісних консалтингових послуг та досягнення успіху самого бізнесу. Слід відзначити, що серед науковців на сьогодні

відсутній єдиний підхід до визначення поняття «консалтинг». Залежно від мети дослідження його трактують як вид діяльності, як послугу B2B, як процес надання допомоги.

У практичній сфері термін «консалтинг» часто замінюють терміном «управлінське консультування». У роботі [11] управлінське консультування розглянуто як складну багатоаспектну управлінську систему, спрямовану на пошук механізмів удосконалення управління та забезпечення саморозвитку компанії. Саме таке досить широке визначення дозволяє виокремити два варіанти існування управлінського консультування (рис. 1).

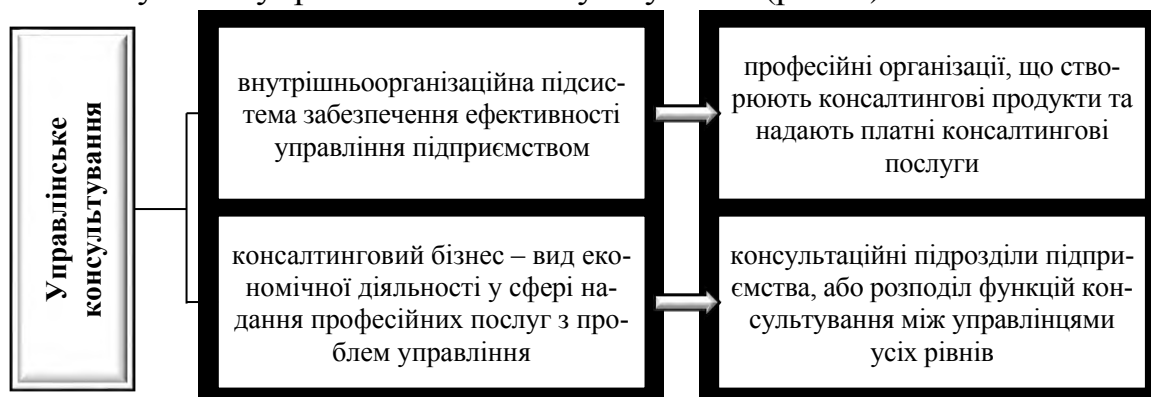

Рис. 1. Основні аспекти поняття «Управлінське консультування»

Джерело: систематизовано автором за [11].

Отже, консалтинговий бізнес є інфраструктурним елементом ринкової економіки та видом економічної діяльності у сфері надання професійних послуг з ідентифікації та вирішення управлінських і бізнес-проблем організації-клієнта, який існує незалежно від підприємства – об'єкта консультування.

Процесний підхід до управління консалтинговою компанією – це розгляд її діяльності як комплексу бізнес-процесів з застосуванням методів моделювання та аналізу. Моделювання бізнес-процесів передбачає структуроване подання інформації про об'єкти і процеси управління консалтинговою діяльністю, базується на застосуванні методів дескриптивної, символічної та математичної формалізації та здійснюється у двох основних напрямках:

- побудова описових моделей, що мають текстове, табличне або графічне представлення, зокрема з використанням нотацій графічного моделювання;
- побудова аналітичних, оптимізаційних або імітаційних моделей на базі існуючих описів для більш глибокого аналізу процесів, розрахунку їх характеристик та оптимізації.

Слід підкреслити, що формалізація бізнес-процесів в консалтинговій діяльності використовується у двох сферах – як інструмент консультування (в проєктах вдосконалення бізнес-процесів організації-клієнта), а також як інструмент оптимізації бізнес-процесів та підвищення ефективності управлінських рішень у самій консалтинговій компанії. Фрагмент структури бізнес-процесів консалтингової компанії, яка розроблена на базі класифікації бізнес-процесів Process Classification Framework APQC's [12], представлено на рис. 2.

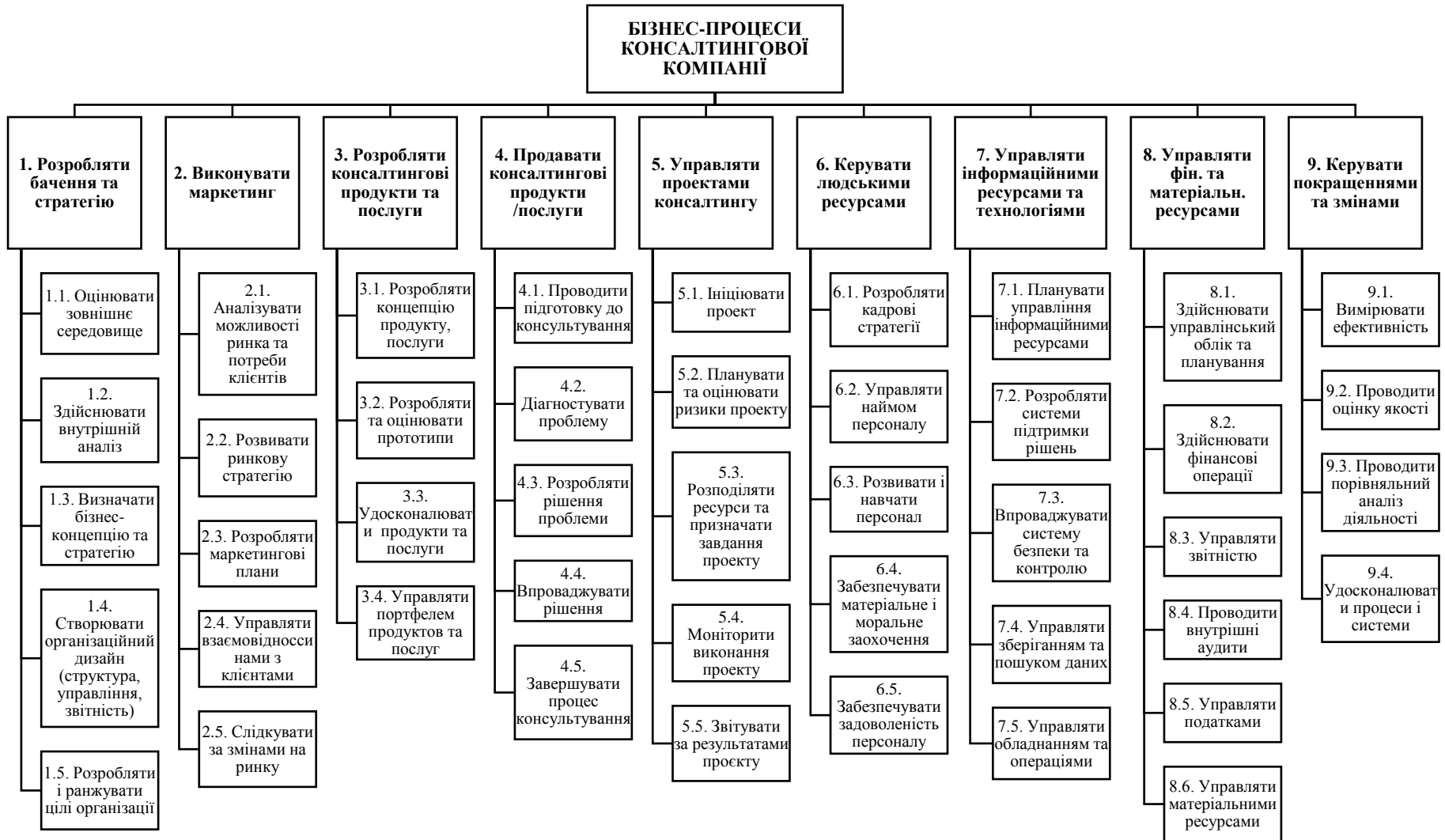

Рис. 2. Фрагмент структури бізнес-процесів консалтингової компанії

Джерело: складено автором на базі адаптації [12].

Формалізація бізнес-процесів у консалтинговій компанії є важливою стратегічною ініціативою керівництва у випадках, коли потрібно:

- підвищити ефективність існуючих бізнес-процесів: визначити чітку структуру та ролі та оптимальну послідовність дій, виявити та усунути зайві кроки або затримки, покращити внутрішню комунікацію та співпрацю;

- визначити кращі практики та стандарти для забезпечення високої якості консалтингових продуктів і послуг, ідентифікувати та усунути можливі проблеми;

- підготувати компанію для впровадження автоматизованих систем управління для підтримки оптимізованих процесів з метою зменшення ручного втручання та помилок;

- забезпечити швидку реакцію та зручність внесення змін до бізнес-процесів в ході адаптації системи управління консалтингової компанії відповідно до внутрішніх впливів та зовнішніх збурень.

Важливо підкреслити, що можливості застосування методів формалізації до основного бізнес-процесу консалтингової компанії («Продавати консалтингові продукти /послуги») залежать від рівня інноваційності надаваних консалтингових продуктів/послуг. У випадку високоіндивідуалізованих консалтингових рішень процес консультування є слабоструктурованим через творчу та контекстуальну природу та унікальність результатів (наприклад, консультування з питань розвитку корпоративної культури, креативного маркетингу та брендингу тощо). Найкращий ефект методи формалізації основного бізнес-процесу дають при їх використанні в процесі впровадження стандартних рішень та технологій, з необхідністю мінімальної адаптації до умов функціонування організації-клієнта.

Одним з основних результатів формалізації бізнес-процесів є забезпечення їх консистентності. У контексті управління бізнес-процесами будемо використовувати термін «консистентність» для позначення властивості відтворюваності бізнес-процесу та стану його внутрішньої і зовнішньої узгодженості і цілісності у випадку систематичного виконання із забезпеченням сталої ідентичності результатів. Тобто незалежно від того, хто є виконавцем «консистентного» процесу, якість виконання залишається незмінною і відповідає визначеним стандартам, а ризик виникнення неправильних або неоднакових результатів у виконанні завдань мінімізується.

Висновки та пропозиції. Використання методів формалізації може стати ключовим елементом підвищення ефективності управління консалтинговою компанією, якісного виробництва консалтингових продуктів та послуг та виявлення можливостей для оптимізації, автоматизації та покращення процесів.

Результатом формалізації бізнес-процесів є забезпечення їх консистентності та підвищення адаптивності компанії до змін у діловому середовищі. Врахування особливостей консалтингової діяльності та використання відповідних методів формалізації дозволяє компанії систематизувати процеси збору, обробки та аналізу інформації, що робить процес прийняття рішень в межах окремих бізнес-процесів більш обґрунтованим та об'єктивним.

Документування процедур, розробка стандартів та правил не тільки допомагає однозначно регламентувати дії співробітників та покращити якість виконання завдань, але й забезпечує збереження та передачу знань.

Для досягнення консистентності бізнес-процесів важливо не тільки розробити чіткі стандарти з детальним описом процедур, вимог, функцій учасників та критеріїв якості для виконання кожного етапу, але й передбачити процедури моніторингу для оцінки виконання процесу в реальному часі для аналізу відхилень та вжиття заходів щодо їх усунення. Значну роль відіграє також забезпечення розуміння встановлених стандартів всіма учасниками процесу передусім через навчання персоналу як «читання» формалізованих описів бізнес-процесів, так і відповідним навичкам щодо їх виконання.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. Кохан Я. Символічна логіка: повернення до витоків. Функціональний погляд на світ [Електронний ресурс] / Я. Кохан // Практична філософія. – 2006. – № 1. – С. 240–244. – Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/r/r630.pdf>.
3. Конверський А. Є. Логіка : підручник. – 2-ге вид., виправлене / А. Є. Конверський. – Київ : ВПЦ "Київський університет", 2017. – 391 с.
4. Манько Д. Г. Технології формалізації права [Електронний ресурс] / Д. Г. Манько // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 5. – С. 18-21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_6.
5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди ; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ : Абрис, 2002. – VI, 742 с.
6. Glinka B. Struktury i projektowanie organizacji [Electrronic resource] / Glinka B., Kostera M. (red.) // Nowe kierunki w organizacji i zarządzaniu: organizacje, konteksty, procesy zarządzania. – Wolters Kluwer, Warszawa. – 2016. – S. 305-322. – Accessed mode: <https://pbn.nauka.gov.pl/core/#/publication/view/60e720662467f01e9303936f/66b86ac9-1028-4914-97b2-8826aa282a01>.
7. Piotrowski W. Organizacja jako maszyna [Electrronic resource] / Latusek-Jurczak D., Olejniczak T., Piotrowski W. // Teoria organizacji. Nauka dla praktyki / red. Piotrowski W. – Poltext, Warszawa, – 2018. – s. 96. – Accessed mode: <https://www.ksiazki24h.pl/wiecej.php?id=zt-969>.
8. Теорія та практика моделювання бізнес-процесів : монографія / В. С. Пономаренко, С. В. Мінухін, С. В. Знахур. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2013. – 244 с.
9. Воробець С. Й. Формалізований опис бізнес-моделі як основа створення ефективної системи цільового управління підприємством [Електронний ресурс] / С. Й. Воробець, В. П. Кічор, О. Л. Мицишин // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Проблеми економіки та управління. – 2016. – № 847. – С. 198-204. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2016_847_32.
10. Zakrzewska-Bielawska A. Organizowanie działalności przedsiębiorstwa [Electrronic resource] / Zakrzewska-Bielawska A. (red.) // Podstawy zarządzania: teoria i ćwiczenia. – Nieoczywiste-imprint GAB Media, Warszawa. – 2017. – S. 251-257. – Accessed mode: https://zakrzewskabielska.pl/wp-content/uploads/2021/03/publikacja_PODR_7c.pdf.
11. Верба В.А. Консалтинговий продукт і консалтингова послуга: семантична ідентифікація [Електронний ресурс] / В.А. Верба // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – № 5, т. 3 (140). – С. 38–42. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_3/pdf/038-042.pdf.

12. APQC's Process Classification Framework (PCF) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.apqc.org/process-frameworks>.

References

1. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrayins'koyi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language] (n.d.). <http://sum.in.ua/>.
2. Kokhan, Ya. (2006). Symvolichna lohika: povnennya do vytkiv. Funktsionalnyi pohlyad na svit. [Symbolic Logic: Returning to the Roots. A Functional Perspective on the World]. *Praktychna filosofiiia – Practical philosophy*, (1), 240–244. <http://194.44.152.155/elib/local/r/r630.pdf>.
3. Konverskyi, A. Ye. (2017). *Lohika [Logic]*. (2nd ed.). VPTs "Kyivskiy universytet".
4. Manko, D.H. (2013). Tekhnolohii formalizatsii prava [Technology of formalization of law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Yurysprudentsiia – International Humanitarian University Herald. Jurisprudence*, (5), 18-21. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_6.
5. Shynkaruk, V.I. (Ed.) (2002). *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. NAN Ukrayiny, In-t filosofii imeni H. S. Skovorody. Abris.
6. Glinka, B., & Hensel, P. (2016). Struktury i projektowanie organizacii [Structure and Design of the Organization]. In: Glinka B., Kostera M. (Ed.), *Nowe kierunki w organizacii i zarzadzaniu: organizacje, konteksty, procesy zarzadzania – New directions in organization and management: organizations, contexts, management processes*. Wolters Kluwer. <https://pbn.nauka.gov.pl/core/#/publication/view/60e720662467f01e9303936f/66b86ac9-1028-4914-97b2-8826aa282a01>.
7. Piotrowski, W. (2018). Organizacja jako maszyna [Organization as a machine]. In: Latusek-Jurczak D., Olejniczak T., Piotrowski W. (Ed.), *Teoria organizacii. Nauka dla praktyki – Theory of organization. Science for practice*. Poltext, <https://www.ksiazki24h.pl/wiecej.php?id=zt-969>.
8. Ponomarenko, V.S., Minukhin, S.V., & Znakhur, S.V. (2013). *Teoriia ta praktyka modeliuвання biznes-protsesiv [Theory and practice of business process modeling]*. KhNEU.
9. Vorobets, S. Y., Kichor, V. P., & Myshchysyn, O. L. (2016). Formalizovanyi opys biznes-modeli yak osnova stvorennia efektyvnoi systemy tsilovoho upravlinnia pidpriemstvom [Formalized description of the business model as a basis for an effective system of targeted business management]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik". Seriia: Problemy ekonomiky ta upravlinnia – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of economics and management*, (847), 198-204. http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPP_2016_847_32.
10. Zakrzewska-Bielawska, A. (2017). Organizowanie dzialalnosci przedsiebiorstwa [Organization of company activities]. In: Zakrzewska-Bielawska A. (red.), *Podstawy zarzadzania: teoria i cwiczenia – Fundamentals of management: Theory and exercises*. Nieoczywiste-imprint GAB Media. https://zakrzewskabelawska.pl/wp-content/uploads/2021/03/publikacja_PODR_7c.pdf.
11. Verba, V. A. (2009). Konsaltingovy produkt i konsaltingova posluha: semyantychna identyfikatsiia [Consulting and product consulting services: semantic identification]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*, 5(140), 38–42. http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_3/pdf/038-042.pdf.
12. APQC's Process Classification Framework (PCF). (n.d.). <https://www.apqc.org/process-frameworks>.

Отримано 23.11.2023

UDC 658.51:005.572

Inha Syvytska

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Marketing and Business Analytics

Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

E-mail: sivitska@donnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-6528-8397>**THE METHOD OF FORMALIZING BUSINESS PROCESSES
IN CONSULTING**

In conditions of growing competition and economic instability, the key element of effective operation for any organization is the ability to constantly develop, implement new technologies, and quickly adapt. As a result, many companies require expert assistance in identifying organizational problems, developing, and implementing ways to solve them. This underscores the increasing role of consulting as a leading institution in the economy and as a tool for ensuring the viability of enterprises.

This article is dedicated to exploring the theoretical foundations and peculiarities of using formalization methods to improve business processes in consulting company activities. The essence of the main concepts is defined, and an analysis of the characteristics and scope of using descriptive, logical, symbolic, and mathematical formalization methods is conducted. The material from scientific works of domestic and foreign authors regarding the purpose and directions of formalization application in organizational management is summarized. The role of formalization methods in implementing a process approach as the primary tool for designing, documenting, measuring, monitoring, and controlling business processes is justified.

The nature of management consulting is characterized as an intra-organizational system for ensuring management efficiency, as well as a separate type of economic activity. The use of formalization methods in consulting is considered both as a consulting tool in projects to improve the business processes of client organizations and as a way to increase the effectiveness of management decisions within the consulting company itself.

Based on the Process Classification Framework proposed by APQC, a structure of business processes for a consulting company is suggested, and the characteristics and advantages of using formalization methods to improve them are described. The concept of business process consistency is proposed to characterize the property of its reproducibility with the provision of stable identity of results. It is noted that an important factor in achieving business process consistency is training personnel in both "reading" formalized procedure descriptions and the corresponding skills for their execution.

Keywords: *formalization, formalization method, process approach, business process, business process modeling, management consulting, consulting company, business process consistency.*

Fig.: 1. Table: 2. References: 12.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-165-173](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-165-173)

УДК 303.732.4:656.13(477)

JEL Classification: R40

Ірина Соломаха

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва і торгівлі
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: iveria60@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0106-6410>

ResearcherID: [HTN-8199-2023](https://orcid.org/0000-0002-0106-6410). **Scopus Author ID:** [57219054600](https://orcid.org/0000-0002-0106-6410)

Василь Раскін

здобувач третього рівня освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: vasylraskin@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0003-1132-1424>

АНАЛІЗ ТА ПРОГНОЗ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОГО ПАРКУ УКРАЇНИ: ВІДОКРЕМЛЕННЯ РЕАЛЬНОСТІ ВІД РЕЄСТРАЦІЇ ТА СИСТЕМНИЙ ПОГЛЯД НА МАЙБУТНЄ

У статті представлено результати систематизації та аналізу даних, які стосуються загального автомобільного парку України вагою до 3,5 тонн, що охоплює весь спектр легкового транспорту: пасажирського, комерційного та мікроавтобусів незалежно від виду пального та інших технічних характеристик. Проаналізовано дані щодо розподілу автомобільного парку за роками випуску, регіонами України, а також виявлено приріст за останні три роки, включаючи інформацію про поточний рік. Проведено аналіз актуального стану парку автомобілів та ідентифіковано транспортні засоби, які вже не експлуатуються, але ще не були вилучені з реєстрації.

Ключові слова: автомобільний парк; легковий транспорт; класифікація автомобільного парку, релевантний автомобільний парк, нерелевантний автомобільний парк.

Рис.: 5. Бібл.: 5.

Постановка проблеми. У воєнний час вирішення проблем економічного відновлення України є одним із базових завдань нашої держави. При цьому особливу увагу привертає транспортний сектор, який є, з одного боку, локомотивом розвитку національної економіки, збереження обороноздатності держави та розвитку зовнішньоекономічних відносин; а з іншого – фактором підвищення якості життя населення.

Спільний процес євроінтеграції України вимагає більшого системного розуміння та вивчення перспектив розвитку всіх галузей, включаючи автомобільну індустрію, яка складається з численних компонентів, що швидко розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи останні дослідження та публікації, варто відзначити, що збір та аналіз інформації про наявність автомобільного парку проводиться різними організаціями, такими як Державна служба статистики України [1], інформаційно-аналітична група Auto Consulting [2], Опендатабот [3], ОІСА (Міжнародна організація виробників автомобілів) [4], Асоціація автовиробників України «Укравтопром» [5] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак наявні дані не охоплюють усі аспекти та проблеми цієї галузі. Є необхідність оцінити реальний стан автомобільного парку України, відокремити фактичний стан від даних реєстрації, визначити кількість автомобілів за регіонами України, розглянути динаміку розвитку цього напрямку та зробити прогноз на майбутнє.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення реальної кількості автотранспорту в Україні, проведення прогнозу подальшого розвитку цієї галузі на основі чітких даних. Ця стаття має слугувати основою для подальших досліджень і аналізу автомобільного ринку та його складових на території України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринку автомобільного транспорту сягає свого початку середини ХІХ століття. Важливими подіями цього періоду були створення перших автомобілів із паровим двигуном у 1769 році Ніколою Куньо та виготовлення у 1885 році Benz Patent-Motorwagen (Карлом Бенцем) першого автомобіля з двигуном внутрішнього згорання на бензині, а також отримання першого патенту на бензиновий двигун Карлом Бенцем у 1886 році.

Серійне виробництво автомобілів розпочалося на початку ХХ століття, і великою подією стало впровадження конвеєра Генрі Фордом у 1913 році. Це значно знизило витрати на виробництво та прискорило темпи виробництва. З 1920 року масове виробництво автомобілів стало загальнопоширеним явищем.

Україна також зробила свій внесок у виробництво автомобілів з початком власного виробництва у 1950 році у Харкові, де був випущений перший автомобіль «Москвич 402». Повністю власне виробництво автомобілів розпочалося у 1960 році з будівництва двох заводів ЗАЗ у Запоріжжі та виробництва автомобілів Запорожець та УАЗ, що пізніше став називатись ЛуАЗ у Луцьку, де виробляли легкі джипи. Попри кілька спроб виробництва інших автомобілів, виробництво в Україні майже припинилося.

Сучасне життя неможливе без транспорту, і автомобіль став необхідною річчю для багатьох. Швидкість стала важливим аспектом сучасності поряд з технологічними інноваціями, доступом до інформації, змінами в соціально-культурному середовищі, ставленням до екології, сталим розвитком та іншими аспектами.

Пандемія COVID-19 у 2019 році та події 2022 року під час вторгнення РФ стали новими викликами, які збільшили роль власного автомобіля. У 2019 році безпека та соціальна дистанція визначали активне використання автомобілів, а обмеження у використанні загального транспорту стали актуальними. У 2022 році автомобіль став єдиною можливістю евакуації та доставки необхідних ресурсів у зони активних бойових дій.

Враховуючи зазначені тенденції, наше дослідження спрямоване на детальний аналіз автомобільного парку України, динаміки розвитку галузі та регіонального розподілу. Дані для аналізу отримані з різних джерел, таких

як Державна служба статистики України, інформаційно-аналітична група Auto Consalting, Опендатабот, ОІСА (Міжнародна організація виробників автомобілів). На сьогодні загальна кількість автомобілів в Україні станом на 01.01.2023 року становить 11 666 637 штук за всіма роками випуску.

Ретельний аналіз фактичних даних та використання інформації, наданої Міжнародною організацією виробників автомобілів (ОІСА), дають можливість робити важливі висновки щодо структури автомобільного парку України за роками випуску (рис. 1). За цими даними стає очевидним, що автомобільний парк України відзначається найвищою середньою віковою характеристикою у Європі. Різні джерела оцінюють середній вік автомобілів від 21 до 23 років.

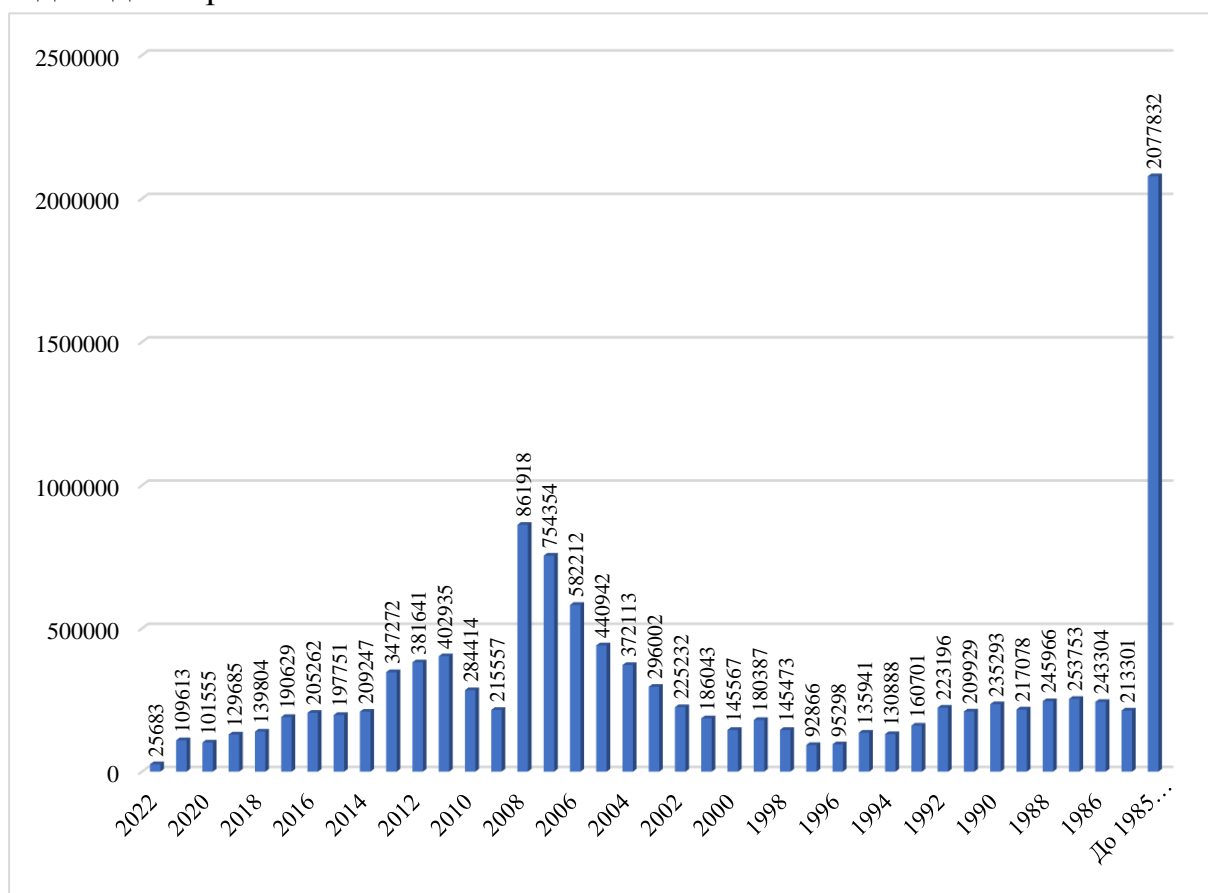

Рис. 1. Парк автомобілів України за роками випуску

Джерело: побудовано на основі [1; 2].

Необхідно зазначити, що в Україні законодавство не передбачає обов'язкового щорічного страхування, податкового оподаткування та обов'язкового огляду технічного стану легкового транспорту, що впливає на вікову структуру автомобільного парку. У власників старих авто немає стимулу виконувати додаткові витрати на обслуговування або вибуття таких автомобілів з обігу. Також відсутні механізми обов'язкової утилізації застарілих автомобілів, які не використовуються, що дозволяє їм залишатися в легковому транспортному фонді без жодних обмежень.

У світовій практиці більшість країн несуть додаткові витрати на транспортні засоби, які вже не використовуються, є механізми видалення їх з обігу та навіть стягнення коштів за утилізацію, протилежно до ситуації в Україні.

Релевантний автомобільний парк в Україні, обмежений періодом випуску 2000-2023 рр., становить 6 805 431 од. Варто зазначити, що цей показник є динамічним, і Міжнародна організація виробників автомобілів оцінює його як 7 млн од. (рис. 2).

Рис. 2. Схема класифікації загального автомобільного парку

Джерело: розроблено авторами.

Такий стан справ може мати важливі економічні та екологічні наслідки та потребує додаткової уваги різних органів державного регулювання автомобільного ринку для розробки стратегій та механізмів з метою покращення стану автомобільного парку України та сприяння сталому розвитку автомобільної індустрії в умовах посилення євроінтеграції.

Результати дослідження та аналізу автомобільного парку за областями України виявили значну варіабельність цього показника. Від 125 автомобілів на 1000 жителів у Чернігівській області до 353 автомобілів на 1000 жителів у місті Києві, або 275 автомобілів на 1000 жителів у Київській області. Для кращого порівняння розглянемо цей показник для кількох країн світу. Лідером є Сан-Марино з показником 1263 автомобілі на 1000 жителів, у той час як у США цей показник становить 797, в Італії – 679, Греції – 624, Німеччині – 572 та Польщі – 537 (рис. 3).

Варто зазначити, що цей показник визначається різними факторами, але найбільш важливим серед них є рівень доходів населення. Великі та індустріальні області мають вищий рівень доходів населення, що впливає на показники автомобільного парку. Демографічні характеристики, такі як вікова структура населення та відсоток міського та сільського населення, також впливають на цей показник.

Важливим фактором для подальшого розвитку автомобільного ринку України є розуміння сучасних тенденцій у цій галузі. З'являється питання про обсяги та види автомобілів, що імпортуються до країни. Останні роки

свідчать про активний розвиток та насичення ринку електричними автомобілями. Більшість виробників включили у свої стратегічні плани виробництво виключно електромобілів, з метою досягнення цілей на 2025-2030 рр. Власники електромобілів користуються численними пільгами, включаючи податкові пільги та кредити на покупку, а також можливість безкоштовного паркування та доступу до смуг громадського транспорту.

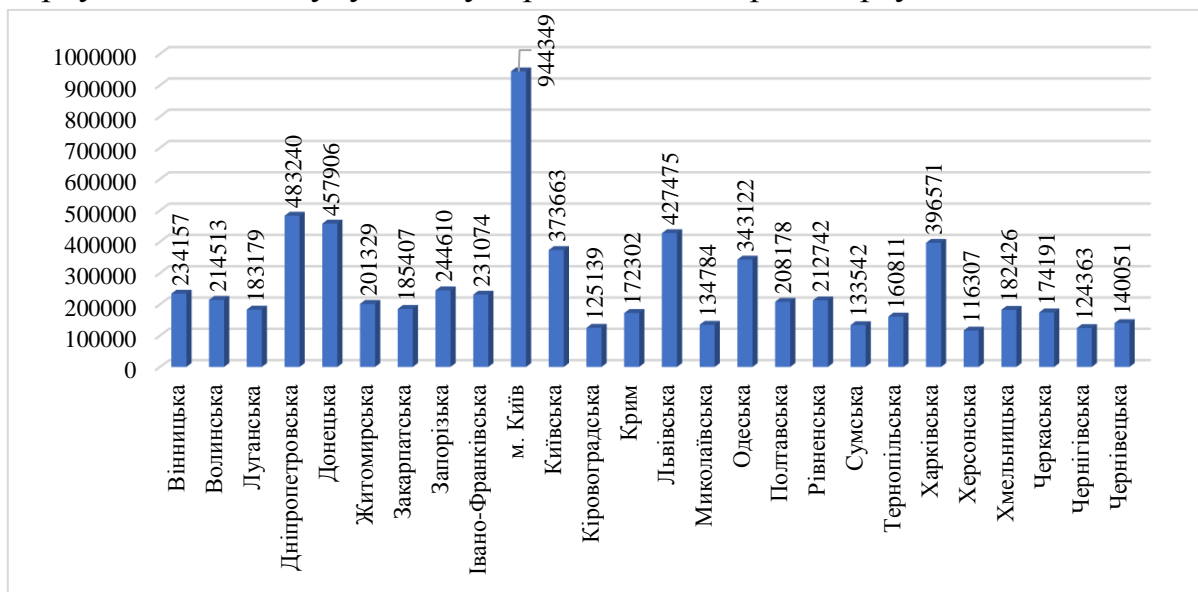

Рис. 3. Релевантний автомобільний парк по областях України

Джерело: побудовано на основі [1; 2].

Додатковим стимулом для переходу на електричні автомобілі є турбота про навколишнє середовище та використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії. Ці фактори впливатимуть на ціни вживаних автомобілів, що поступово надходитимуть до України, яка має лояльні екологічні норми та податки на автомобілі з двигунами внутрішнього згоряння. Це призведе до зростання кількості електромобілів в автомобільному парку країни. Наразі відбувається значний приріст ринку електромобілів, який становить 100 % річного зростання, що суттєво відрізняється від динаміки класичних автомобілів.

Російсько-український конфлікт, що розпочався 24 лютого 2022 року, мав вагомий вплив на імпорту автомобілів в Україну. Падіння цього показника у 2022 році у порівнянні з 2021 роком становило 17,8 %. Зважаючи на це, важливо відзначити, що цей показник хоча і зменшився, не є критичним порівняно з іншими галузями економіки (рис. 4).

Процес автомобілізації населення є необоротним, і важко його зупинити. Порівнюючи цей показник із сусідньою Польщею, де кількість автомобілів на 1000 жителів становить 537 і продовжує зростати, можна зробити прогноз, що автопарк України повинен збільшитись утричі від сьогоднішнього показника 175 автомобілів на 1000 жителів. Більшість цього зростання, приблизно 80-90 %, відбудеться за рахунок вживаних автомобілів з Європи та Америки. Тільки 10-15 % зростання стосується нових автомобілів.

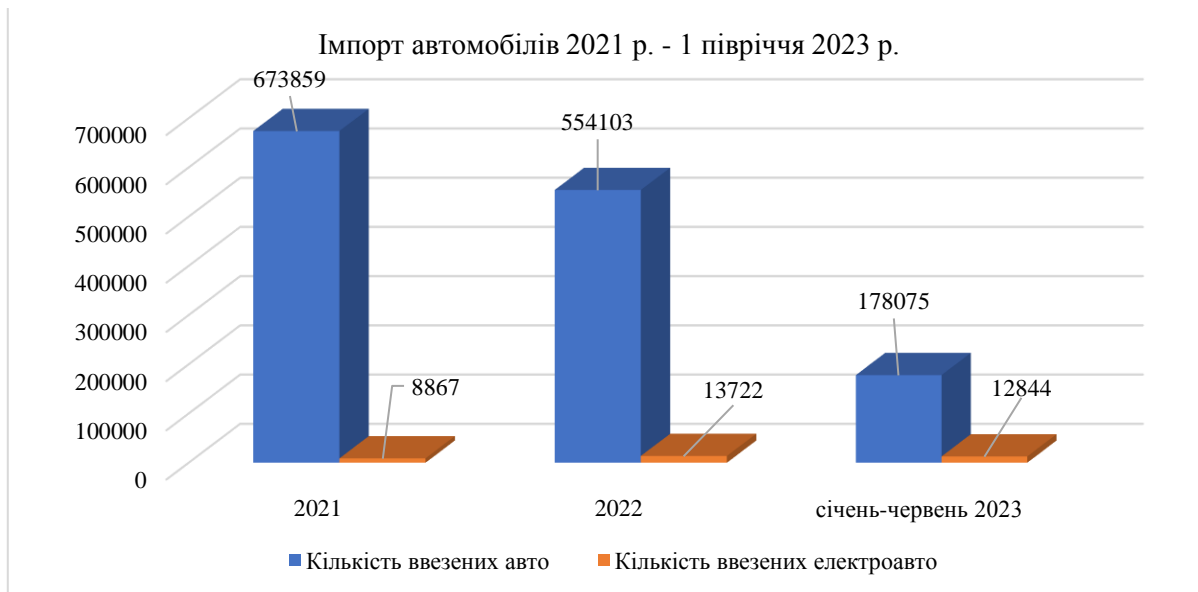

Рис. 4. Динаміка імпорту автомобілів (включаючи електромобілі)
Джерело: побудовано на основі [3].

Для візуалізації результатів дослідження загальних показників наявності й приросту автомобілів та їх розподілу по областях України було розраховано таблицю та створено мапу релевантного парку автомобілів по регіонах (рис. 5). На мапі відтінок світлого кольору відображає меншу кількість автомобілів, тоді як темніші кольори вказують на більшу кількість. Максимальний показник на 01.01.2023 року становить 944 349 автомобілів у м. Київ, мінімальний – 116 307 автомобілів у Херсонській області.

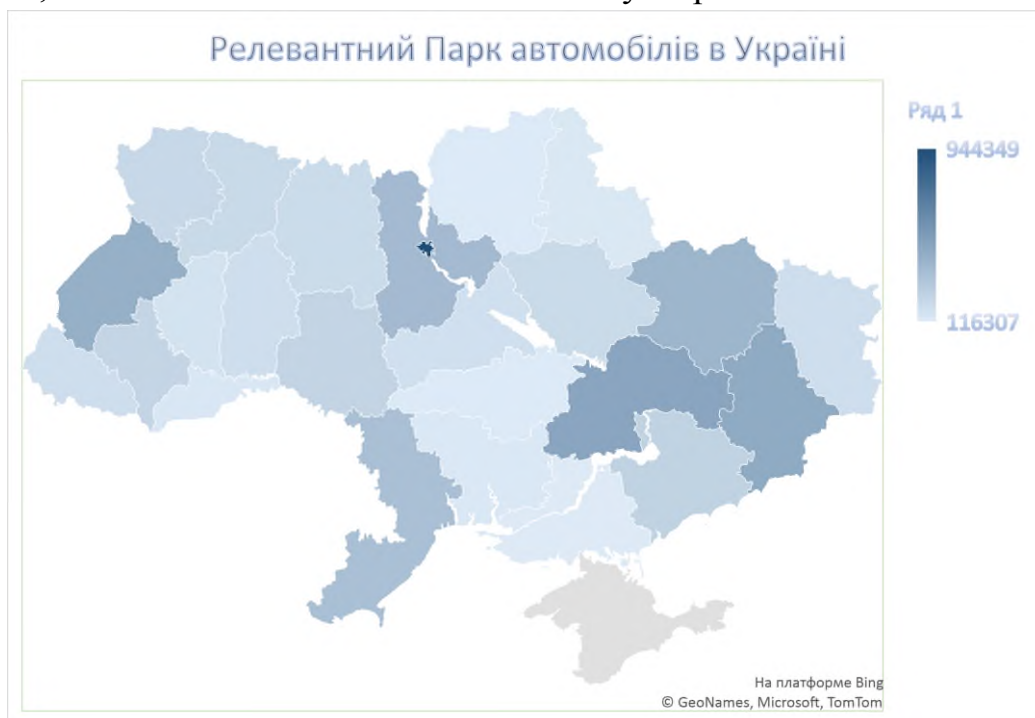

Рис. 5. Мапа кількості автомобілів по регіонах України
Джерело: розраховано на основі [1; 2].

Важливо враховувати, що представлені дані можуть містити похибку через внутрішнє переміщення осіб, кількість яких за різними даними оцінюється від 4,8 до 7 млн осіб. Ця похибка впливає на загальні показники. Однак варто відзначити, що частина цих осіб уже перереєструвала свої автомобілі в нових місцях проживання та врахована в наших даних. Ще однією частиною є зовнішньо переміщені особи, інформація про які на цей момент є недоступною.

Висновки та пропозиції. Відзначено декілька ключових моментів, які свідчать про важливі аспекти автомобільного парку України та його розвитку. Передусім зауважено, що парк автомобілів України належить до найстаріших у Європі, із середнім віком від 21 до 23 років. Проте на ці показники впливає законодавство, яке не вимагає щорічного страхування та огляду автомобілів, що сприяє їх зберіганню.

Додатковими факторами, які впливають на цей показник, є відсутність механізмів обов'язкової утилізації застарілих автомобілів та відсутність витрат власників на їх зберігання. Відзначено, що відсутність подібних обов'язкових заходів утилізації призводить до зростання кількості неактивних автомобілів, які зберігаються на території України.

Дослідження також показало, що в Україні спостерігається різниця в кількості автомобілів на 1000 жителів між різними областями. Водночас, порівнюючи цей показник з іншими країнами світу, можна відзначити, що рівень доходів населення та густота населення областей мають значний вплив на цю різницю.

З урахуванням зростаючого інтересу до електричних автомобілів і активного виробництва та заповнення ринку ними, ми припускаємо, що автомобільний парк України зазнає змін у майбутньому. Власники електромобілів отримують певні пільги, що стимулює їхню популярність. Однак зростання кількості електромобілів призведе до збільшення парку загалом і вплине на ціни на вживані автомобілі.

Завершуючи, слід зазначити, що аналіз автомобільного парку України є важливим для розуміння динаміки цієї галузі та її впливу на соціально-економічний розвиток країни. Враховуючи динамічний характер цього ринку і його взаємозв'язок з іншими сферами, такими як економіка, екологія та транспортна інфраструктура, важливо проводити подальший моніторинг та дослідження в цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Інформаційно-аналітичної групи «Avto consulting» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://autoconsulting.ua>.
3. Індекс Опендатабота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://opendatabot.ua>.

4. Офіційний сайт Міжнародної організації виробників автомобілів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oica.net>.

5. Офіційний сайт Асоціації автовиробників України “Укравтопром” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukrautoprom.com.ua>.

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Ofitsiyni sait Informatsiino-analitychnoi hrupy «Avto consulting» [Official website of the Information and Analytical Group «Avto consulting»]. (n.d.). <https://autoconsulting.ua>.

3. Indeks Opendatabota [Index of Opendatabot]. (n.d.). <https://opendatabot.ua>.

4. Ofitsiyni sait Mizhnarodnoi orhanizatsii vyrobnykiv avtomobiliv [Official website of the International Organization of Automobile Manufacturers]. (n.d.). <https://www.oica.net>.

5. Ofitsiyni sait Asotsiatsii avtovyrobnykiv Ukrainy “Ukravtoprom” [Official website of the Association of Automobile Manufacturers of Ukraine «Ukravtoprom»]. (n.d.). <https://ukrautoprom.com.ua>.

Отримано 06.12.2023

UDC 303.732.4:656.13(477)

Iryna Solomakha

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: iveria60@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0106-6410>

ResearcherID: [HTN-8199-2023](https://orcid.org/HTN-8199-2023). **Scopus Author ID:** [57219054600](https://orcid.org/57219054600)

Vasyl Raskin

PhD student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: vasylraskin@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0003-1132-1424>

ANALYSIS AND FORECAST OF THE DEVELOPMENT OF UKRAINE'S VEHICLE PARK: SEPARATION OF REALITY FROM REGISTRATION AND A SYSTEMIC VIEW OF THE FUTURE

This article is aimed at scientific understanding of the formation, functioning and development of the road transport market in Ukraine, increasing its role in the context of the COVID-19 pandemic and martial law. Modern life is impossible without transport, and speed has become an important aspect of modernity along with technological innovations, access to information, changes in socio-cultural environment, attitude to ecology, sustainable development and other aspects.

The authors present the results of systematization and analysis of the data related to the general automobile fleet of Ukraine, weighing up to 3.5 tons, covering the entire range of passenger transport: passenger, commercial and minibuses, regardless of the type of fuel and other technical characteristics. The total number of cars in Ukraine as of 01.01.2023 makes 11,666,637 units for all years of production. It is proposed to classify general road transport in Ukraine into relevant and irrelevant. It is determined that the relevant car fleet in Ukraine, limited to the production period of 2000-2023, is 6,805,431 units.

Data on the distribution of the automobile fleet by the year of production, regions of Ukraine are analysed and the factors influencing these indicators are determined. The results of the study and analysis of the automobile fleet by regions of Ukraine revealed significant variability in this indicator.

From 125 autos per 1000 inhabitants in Chernihiv region to 353 cars per 1000 inhabitants in Kyiv region. To visualise the results of the study of general indicators of the car availability and growth of their distribution by regions of Ukraine, a table was calculated and a map of relevant fleet of cars by the region was created.

The analysis of the current state of the fleet of cars was carried out, the growth of the electric vehicle market was determined, and the vehicles that are no longer in operation, but have not yet been withdrawn from registration, were identified. It is predicted that the fleet of Ukraine should increase by 3 times from today's figure of 175 cars per 1000 inhabitants. Most of this growth, about 80-90%, will come from the used cars from Europe and America. Only 10-15% of this growth concerns the new autos.

Keywords: automobile fleet; passenger transport; classification of automobile fleet, irrelevant automobile park.

Fig.: 5. References: 5.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-174-182](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-174-182)

УДК 658.8:338.245

JEL Classification: M11

Олександр Колот

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: olexandrkolot@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0009-0002-5093-1631>

ЛОГІСТИКА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У статті визначено сутність поняття «логістика» та «ланцюг постачання», проаналізовано стан логістичної діяльності під час повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Виокремлено основні логістичні проблеми, з якими зіткнулися українські підприємства під час воєнного стану. Визначено, що пріоритетом для українського експорту нині є безпека. Виділено виклики, з якими довелось зіштовхнутися спеціалістам логістичної галузі на внутрішньому та міжнародних ринках. Виявлено, що сьогодні особливо важливо для України закріпити міжнародне партнерство в галузі логістики, бо лише це дасть змогу зберегти свій експортний потенціал.

Ключові слова: промисловість; логістика; ланцюг поставок; імпорт; експортний потенціал.

Рис.: 2. *Бібл.:* 13.

Постановка проблеми. Розвиток економіки будь-якої країни тісно пов'язаний із діяльністю підприємств, рівнем їх здатності розвиватися та конкурувати на міжнародних і місцевих ринках. У період 2015-2019 рр. в економіці нашої держави настав період поступового пожвавлення, обсяги експорту послуг та продукції щорічно збільшувалися. Проте вже у 2019 році почала поширюватися пандемія COVID-19, запроваджувалися відповідні карантинні заходи, що зумовило спад економіки не тільки нашої держави [9, с. 3]. Крім цього, починаючи з 24 лютого 2022 р. до цього додалось повномасштабне вторгнення російського агресора на територію України, що спричинило неабиякі порушення і в економічній сфері також. Можна впевнено стверджувати, що воєнні дії на території нашої країни викликали негативні тенденції у виробництві, споживанні, попиті та, що має велике значення, в логістиці. За таких обставин економіка України зокрема потребує адаптування до умов війни, якісної регенерації та поновлення в післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями теоретичного та методологічного змісту, сутності, розвитку логістичної галузі, управління логістичною діяльністю підприємств займалися такі закордонні вчені, як М. Кристофер, Д. Ламберт, К. Лайсонс, Дж. Сток, Д. Уотерс, А. Харісон, а також вітчизняні: В. Володченко, О. Гірна, Н. Глинський, С. Дубовик, А. Завербний, С. Іванов, А. Кальченко, С. Колесников, Є. Крикавський, В. Ляшенко, Н. Осадча, Ю. Пономарьова, Г. Пушак, С. Свиридко, Н. Чухрай, Ю. Шкригун та інші. Серед вітчизняних дослідників, які розглядають питання зміни ланцюгів постачання під час війни варто зазначити В. Берестенка, М. Горбачова, К. Горову, В. Журавля, А. Ніцевича, О. Тараненка,

В. Ткачова. Водночас, попри численні дослідження щодо логістичної діяльності, і надалі є потреба в опрацюванні питання функціонування логістичних компаній та ланцюгів постачання в умовах воєнного стану.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню кількість наукових праць у вивченні поняття логістики, залишаються недостатньо розкритими та потребують подальшого опрацювання й аналізу питання розвитку логістичної галузі в умовах воєнного стану.

Мета статті полягає в дослідженні логістичних процесів промислових підприємств під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Промисловість обіймає важливе місце в економіці країни та постачає переважну більшість галузей господарства. В Україні промислові підприємства становлять 12,6 % від загальної їх кількості, а кількість продукції, яка реалізовується такими підприємствами, становить 36,1 % від загальної кількості такої продукції у країні загалом. Отже, зважаючи на цінність промислових підприємств для економіки країни, можна зауважити, що розвиток логістичної діяльності у промисловості дасть змогу підвищити рівень розвитку підприємств різних галузей.

Здатність швидко пристосовуватися при непередбачуваних ситуаціях є необхідним компонентом існування та функціонування будь-якого підприємства. Це спонукає власників бізнесу безупинно досліджувати ринок, аналізувати його та засновувати нові концепції для задоволення потреб клієнтів та заощадження витрат.

Термін «логістика» розглядається як функція управління, як наука управління, як господарський процес та широкий діапазон видів діяльності, пов'язаний із товарорухом [1]. Логістику в сучасних наукових джерелах розглядають як науку управління матеріальними й супутніми потоками, сферу менеджменту та вид діяльності суб'єкта господарювання. Нині логістика для підприємств виступає як комплекс рішень щодо організації та управління всіма видами матеріальних та нематеріальних ресурсів згідно зі встановленими потребами. Складові (елементи) логістичної системи упорядковані певним чином і складають «ланцюг постачання»

Ю. В. Пономарьова характеризує логістику як теорію і практику управління матеріальними та пов'язаними з ними інформаційними потоками [8, с. 9].

А. Г. Кальченко запевняє, що логістика вирішує питання матеріальних та інформаційних потоків з товароруху (матеріалів, сировини, запасних частин), тобто з постачання [4, с. 9].

Об'єкт дослідження логістики – потокові процеси. Потік являє собою один або декілька об'єктів, які сприймаються як одне ціле та існують як процес на окремому часовому проміжку. Відповідними об'єктами можуть бути інформація, матеріали, продукція, фінанси, сировина тощо.

Мета логістичної діяльності однаково й у мирний, й у воєнний час полягає, зокрема, в тому, щоб вантажі, які необхідно доставити, прибули в зазначене місце в потрібний час.

Мету логістики переважно пов'язують з реалізацією так званих правил логістики. Найрозповсюдженішим підходом є виокремлення «шести правил логістики», так званого логістичного міксу або комплексу логістики (рис. 1).

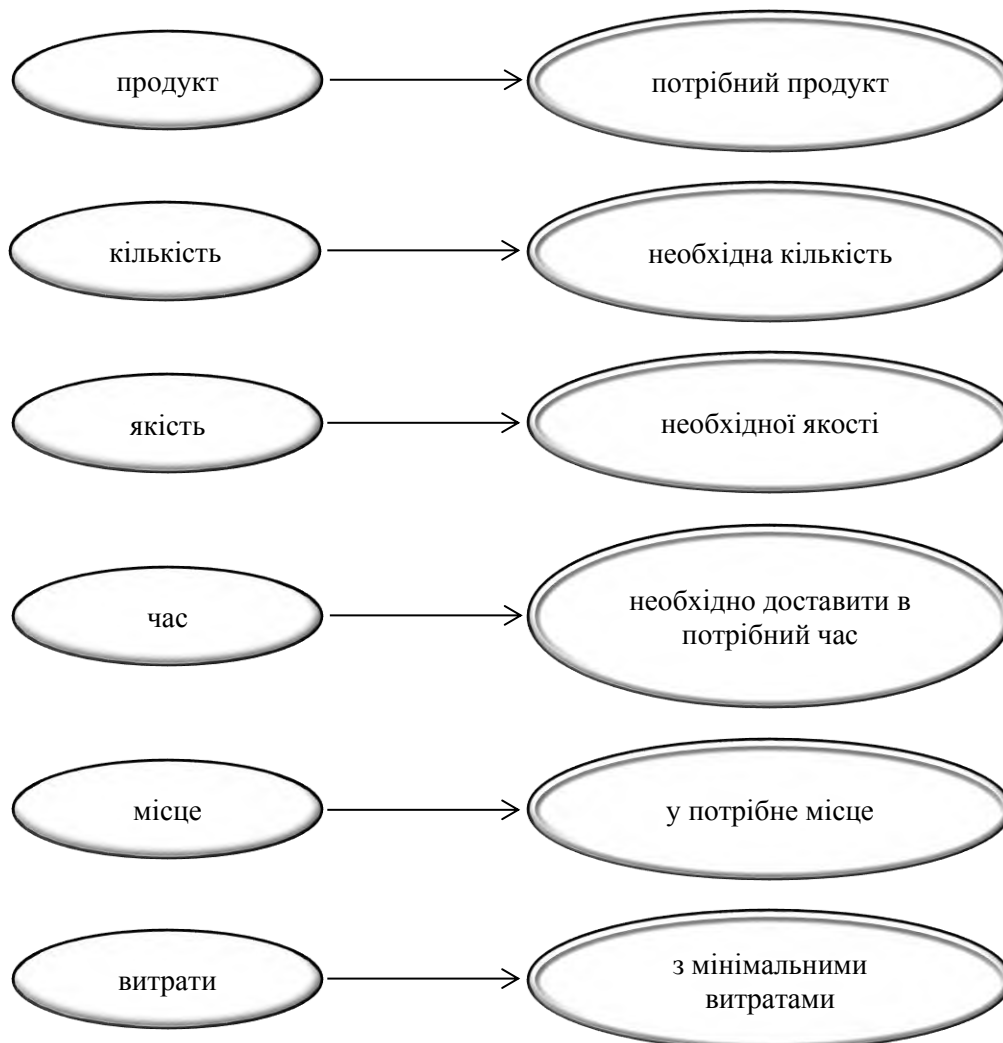

Рис. 1. Шість правил логістики

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

Унаслідок введення служби логістики у свою господарську діяльність підприємство скорочує транспортні витрати, оптимізує запаси та терміни доставки всіх видів ресурсів, знижує собівартість виробництва та збуту продукції, вдосконалює інформаційні процеси та процеси прийняття рішень, покращує рівень обслуговування тощо.

Завдання ефективної логістики завжди ставилося підприємствами на перше місце, оскільки від того, як будуть побудовані логістичні ланцюги, залежить і розвиток, і діяльність та майбутнє всього бізнесу. Логістична галузь усього світу постала перед новими викликами ще за декілька років до

початку нового етапу російсько-української війни, що стало неабияким випробуванням для підприємств. Зміни в діяльність логістичних компаній та ланцюгів постачання внесла пандемія коронавірусу, яка підштовхнула міжнародні логістичні компанії шукати більш гнучкі способи вибудовування власних ланцюгів постачання. У такій ситуації були порушені стандартні відносини між виробниками, споживачами та постачальниками, оскільки ринок залишився без налагоджених сполучень: протягом тривалого часу повітряне сполучення було недоступним, а наземні перевезення відбувалися із серйозними затримками. Закриття кордонів між країнами та введення режиму самоізоляції також спричинили значне скорочення виробничих потужностей. Так, ситуація істотно змінилася як на місцевих, так і на міжнародних ринках. Через пандемію підприємства розпочали прискорено локалізуватися та переміщувати ланцюги постачання ближче до країни-виробника або ж місця реалізації продукції. Тож одним з основних завдань, які повинні розв'язати підприємства, стало переформатування логістики [6].

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України призвело до серйозних збоїв ланцюгів постачання, зупинок виробничих потужностей та змін попиту. Такі події істотно вплинули на доступ до товарів і на те, як вони прибувають до кінцевого пункту призначення. В умовах воєнного стану налагоджені ланцюги поставок перестали функціонувати. Відсутність авіасполучення, закриті морські порти, ризики, пов'язані з автомобільним транспортом – підприємства з налагодженою логістикою були змушені змінювати позицію протягом декількох днів. Повномасштабна війна заблокувала 60 % усіх логістичних маршрутів та вузлів в Україні.

Основні логістичні проблеми, з якими зіткнулися українські підприємства під час воєнного стану:

- проблеми із закупівлею продукції – пов'язані здебільшого з блокуванням портів, обмеженням асортименту та постачальників, завантаженістю залізничної інфраструктури;

- зміна складських умов - найбільший вузол (70–80 % складських площ) розташовувався в Київській області. З початком воєнних дій підприємства змушені були перемістити продукцію на захід України, де загалом не було складських площ таких розмірів;

- відмова від нагромадження – чим більше продукції знаходиться на складах, тим вищий обсяг заморожених коштів. Крім того, довго зберігати продукцію на складах небезпечно – у разі атаки її можна втратити;

- ускладнення логістичних операцій – комендантська година, блокпости, огляди, – це все викликає труднощі у перевезенні вантажів. До того ж необхідно завчасно спланувати запасні маршрути, оскільки є ризик повторних атак.

Також слід звернути увагу на таке ключове поняття для логістики, як ланцюг постачання. Це поняття охоплює всі процеси, пов'язані з придбанням і транспортуванням сировини для виробництва, виготовленням товарів, доставкою готової продукції кінцевому споживачу та остаточним

розрахунком угоди (рис. 2). Сьогодні, крім того, що ланцюги постачання вимагають постійної швидкої реорганізації, слід бути готовими до постійного зростання витрат у таких ланцюгах. Наприклад, ціна доставки в межах України на сьогодні часом у 5 разів вища, ніж була до війни. На вартість перевезення зараз впливають такі фактори, як небезпека маршрутів, нестача водіїв, швидкість транспортування (наприклад, у випадку евакуації підприємства), відсутність вільного транспорту на ринку, обмеження можливостей поповнення запасів палива у прифронтових регіонах.

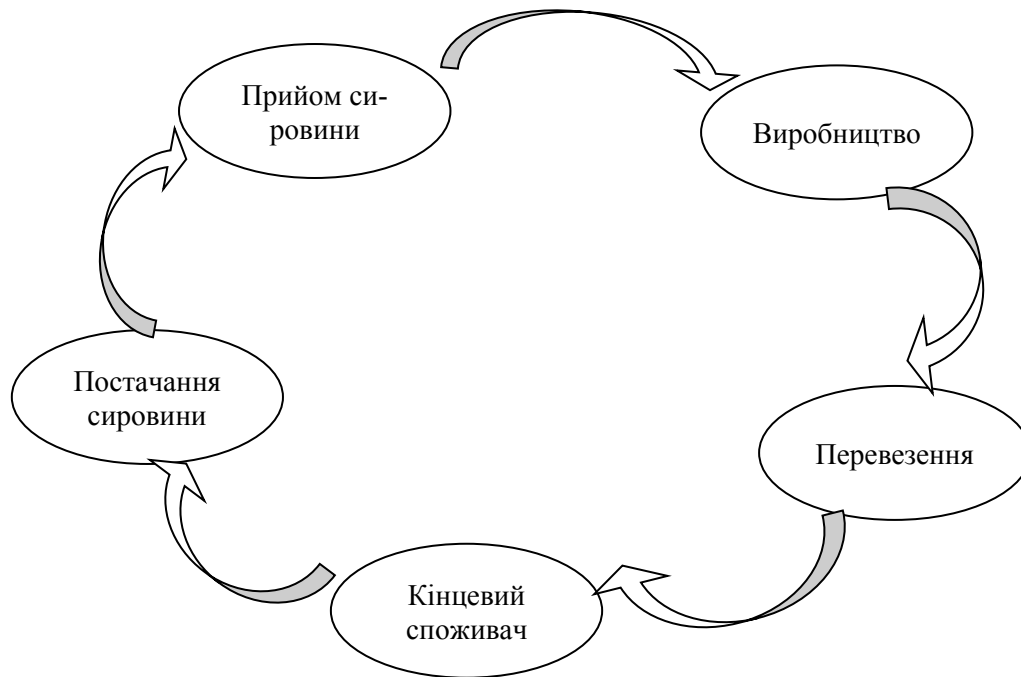

Рис. 2. Схема ланцюга поставок

Джерело: розроблено авторами.

Ще з перших днів війни перед спеціалістами логістичної галузі постав складний виклик – до України направлялося багато імпорту в контейнерах. Однак вивантажувати його мушили в портах інших держав, оскільки українські були заміновані, залізничні вузли заблоковані або зруйновані, отже, перенаправлення вимагало великих затрат. Як певний позитивний наслідок сформувалися нові логістичні ланцюги, де були залучені порти інших країн (Гдиня, Гданськ, Клайпеда, Констанца, іноді навіть Бремергафен та Стамбул) [12; 13].

Українські ж перевізники, які продовжували працювати під час війни, швидко переорієнтувалися на доставку того, що було необхідним, - гуманітарних вантажів. Наприклад, за місяць війни вони здійснили понад 120 гуманітарних рейсів, зокрема внутрішні й міжнародні.

Великих пошкоджень під час війни отримали й інші логістичні об'єкти – повністю зруйнована велика кількість складів. Ворог і до сьогодні заподіює руйнівної шкоди складам, вважаючи їх не лише стратегічними

об'єктами продовольчої безпеки, а й опорою економіці нашої держави. Противник усвідомлено руйнує склади або ж використовує їх на окупованих територіях для організації в них своїх опорних пунктів.

Відповідно до даних CBRE Ukraine, станом на червень 2022 року в результаті воєнних дій на території Київської області було знищено складські та логістичні комплекси загальною площею близько 382 000 кв. м. Повністю або частково зруйновано майже 340 000 кв. м чистих складських площ, що становить 22 % від їх загального обсягу у Київському регіоні (на кінець 2021 року загальний обсяг площ становив 1,6 млн кв. м) [10].

Серед чинників впливу на українську логістичну діяльність промислових підприємств в умовах воєнного стану можна виділити:

1. Вразливість логістичної системи, яка близька до прифронтових районів.
2. Вартість доставки нестабільна, а в деяких випадках неможлива, коли йдеться про загрозу.
3. Реформування логістичних маршрутів.
4. Перевага надається продуктам тривалого зберігання, бо вони більш прийнятні для запасів їжі та не загрожують збитками, якщо виникла вимушена затримка доставки.
5. Недостатня кількість водіїв, частина з яких приєдналася до лав ЗСУ.
6. Збільшення вартості затрат на експорт та зниження вартості на доставку імпорту (це пов'язано з тим, що багато вантажів, які прямують до України, є гуманітарними).
7. Тенденція на відмову від тривалого зберігання вантажів, що мінімізує залишки на складах.
8. Більш коректні умови співпраці клієнтів та логістичних компаній, оскільки тепер більшість людей усвідомлює те, що може бути затримка у дорозі, зумовлена об'єктивними причинами.
9. Попит на доставку української продукції за кордон, що зумовлено переїздом туди декількох мільйонів українців, які евакуювалися від війни.
10. Брак автомобільного транспорту в прифронтових областях, оскільки закордонний транспорт не в'їжджає до України, а нашого не вистачає, щоб повною мірою задовольняти потреби логістичної галузі.
11. Питання до вчасної роботи іноземних партнерів – усіх без виключення (логістів, експедиторів, контейнерних ліній, терміналів, контролерів та митників).

Нині українська логістична система, безперечно, має необхідність внесення кардинальних коректив. Якщо проаналізувати результати опитування, проведеного серед учасників тендерів у Prozorro, то ми побачимо, що 85 % респондентів уже скоротили кількість замовлень, 6 % – змінили профіль бізнесу, ще 19 % – планують змінити для адаптації в умовах воєнного стану. Крім того, опитувані підприємці на друге місце серед потреб від держави поставили «допомогу із логістикою» (17 %), на перше – потребу в податкових канікулах (37 % респондентів) [11], що відзначає проблеми формування логістичних ланцюгів.

Очевидно, що сьогодні для України особливо важливо закріпити міжнародне партнерство в галузі логістики, бо лише це дасть змогу зберегти свій експортний потенціал.

Сьогодні в Україні промисловим підприємствам дійсно доводиться прямувати невідомими шляхами й відкривати нові. Безпека нині є пріоритет для українського експорту. Тому логісти постійно стежать за ситуацією, співпрацюють із державними організаціями, щоб маневрувати між небезпечними ділянками та зруйнованими мостами. Зазвичай маршрут виходить довшим та непередбачуваним. Так само відбувається і на міжнародних перевезеннях. Якщо у минулому доставка продукції здійснювалась авіаційним транспортом або морським, то нині залишається лише автомобільний, залізничний та, частково, річковий, у зв'язку з тим, що аеропорти та морські порти залишаються закритими від початку війни. Кардинально змінилися й адресні шляхи доставки. Всі маршрути перевезень, які розроблялися до війни, у теперішній час стали недіючими, що змусило терміново перебудувати їх географічні конфігурації.

Висновки та пропозиції. Рішення, які пов'язані з управлінням логістикою та ланцюгами поставок, мають велике значення для будь-якого підприємства, оскільки можуть впливати на дієвість бізнесу та підвищення конкурентоспроможності підприємств. Використання логістичних операцій значно підвищує продуктивність праці як у галузі обігу, так і в галузі виробництва.

Логістична діяльність підприємства є невидимою на перший погляд, але ж стає помітною, коли постачання зупиняється або ж виникають перебої.

Проте сьогодні, на жаль, ми бачимо, що ефективність логістичної діяльності України залишається досить низькою. Покращення логістичної інфраструктури вимагає удосконалення та оновлення залізничного транспорту, перебудови системи річкового транспорту, реконструкцію автомобільних шляхів, підвищення ефективності використання складських потужностей.

Отже, результативним напрямом розвитку логістики України в майбутньому є, на нашу думку, адаптація логістичної діяльності промислових підприємств до умов війни, оптимізація логістичних процесів, побудова нових логістичних хабів, облаштування системами захисту, розширення додаткових локацій для відвантаження.

Список використаних джерел

1. Алькема В. Г. Економічна безпека суб'єктів логістичної діяльності : навч. посіб. / В. Г. Алькема, О. С. Кириченко. – Київ : Ун-т економіки та права «КРОК», 2016. – 350 с.
2. Гірна О. Б. Логістики і ланцюг поставок: виклики пандемії Covid-19 / О. Б. Гірна // Причорноморські економічні студії. – 2020. – Вип. 55. – С. 87-93. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.55-14>.
3. Експорт та імпорт під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/dostavka-i-logistika-pid-chas-viyeni-shcho-zminilosya-zaraz-ostanni-novini-50273044.html>.
4. Кальченко А. Г. Логістика / А. Г. Кальченко. – Київ : КНЕУ, 2000. – 148 с.
5. Колесников С. О. Сучасні напрями розвитку інновацій та інформаційних технологій в логістичній системі промислових підприємств України / С. О. Колесников,

В. В. Володченко // Економічний вісник Донбасу. – 2020. – № 1 (59). – С. 49–56. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-49-56](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-49-56).

6. Логістика війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/perevezennya-v-ukrajini-pidchas-viyni-gumanitarni-vantazhi-obmezhennya-na-perevezennya-50231625.html>.

7. Логістика під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://delo.ua/uk/transport/bude-skladno-ale-zrestoyu-galuz-rozkvitne-logistika-pid-cas-viini-reformi-ta-maibutnje-industriyi-397214>.

8. Пономарьова Ю. В. Логістика / Ю. В. Пономарьова. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 192 с.

9. Реальний сектор економіки України в умовах системних викликів / О. В. Собкевич, А. В. Шевченко, В. М. Русан та ін. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2021. – 83 с.

10. Складська нерухомість: під час війни втрачено 22% площ у Київському регіоні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cbre-expandia.com/uk/skladaska-neruhomist-pid-chas-vijni-vtracheno-22-ploshh-u-kiyivskomu-regioni/>.

11. Становище бізнесу в період воєнного стану. ДП «ПРОЗОРО». 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://infobox.prozorro.org/articles/stanovishche-biznesu-v-period-voennogo-stanu>.

12. Як змінилася логістика під час повномасштабної війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cfts.org.ua/blogs/yak_zminilasya_logistika_za_pivroku_viyni_ta_scho_bude_z_importom_i_eksportom_651.

13. European Business Association. Обговорення стану логістики в Україні у 2022 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/logistyka-ta-mizhnarodna-torgivlya-v-ukrajini-v-umovah-vijny>.

References

1. Alkema, V.H., Kyrychenko, O.S. (2016). *Ekonomichna bezpeka subiektiv lohistrychnoi dialnosti [Economic security of subjects of logistics activity]*. Un-t ekonomiky ta prava «KROK».

2. Hirna, O.V. (2020). Lohistryky i lantsiuh postavok: vyklyky pandemii Covid-19 [Logistics and supply chain: challenges of the Covid-19 pandemic]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 55, 87-93. <https://doi.org/10.32843/bses.55-14>.

3. Eksport ta import pid chas viiny [Export and import during the war]. (2023). <https://biz.nv.ua/ukr/experts/dostavka-i-logistika-pid-chas-viyni-shcho-zminilosya-zaraz-ostanni-novini-50273044.html>.

4. Kalchenko, A.H. (2000). *Lohistryka [Logistics]*. KNEU.

5. Kolesnykov, S.O., Volodchenko, V.V. (2020). Suchasni napriamy rozvytku innovatsii ta informatsiinykh tekhnolohii v lohistrychnii systemi promyslovykh pidpriemstv Ukrainy [Modern directions of development of innovations and information technologies in the logistics system of industrial enterprises of Ukraine]. *Ekonomichni visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, (1(59)), 49–56. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1\(59\)-49-56](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-1(59)-49-56).

6. Lohistryka viiny [Logistics of war]. (2022). <https://biz.nv.ua/ukr/experts/perevezennya-v-ukrajini-pidchas-viyni-gumanitarni-vantazhi-obmezhennya-na-perevezennya-50231625.html>.

7. Lohistryka pid chas viiny [Logistics during the war]. (2022). <https://delo.ua/uk/transport/bude-skladno-ale-zrestoyu-galuz-rozkvitne-logistika-pid-cas-viini-reformi-ta-maibutnje-industriyi-397214>.

8. Ponomarova, Yu.V. (2003). *Lohistryka [Logistics]*. Tsentr navchalnoi literatury.

9. Sobkevych, O.V., Shevchenko, A.V., Rusan, V.M. (2021). *Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh systemnykh vyklykiv [The real sector of the economy of Ukraine in conditions of systemic challenges]*. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen.

10. Skladska nerukhomist: pid chas viiny vtracheno 22% ploshch u Kyivskomu rehioni [Warehouse real estate: 22% of the space in the Kyiv region was lost during the war]. (2022). <https://cbre-expandia.com/uk/skladska-nerukhomist-pid-chas-vijni-vtracheno-22-ploshh-u-kiyivskomu-regioni/>.

11. Stanovyshche biznesu v period voiennoho stanu. DP «PROZORRO» [The position of business during martial law. SE "PROZORRO"]. (2022). <https://infobox.prozorro.org/articles/stanovishche-biznesu-v-period-voyennogo-šanu>.

12. Yak zminylasia lohistyka pid chas povnomasshtabnoi viiny [How logistics changed during a full-scale war]. (2022). https://cfts.org.ua/blogs/yak_zminilasya_logistika_za_pivroku_viyi_ta_scho_bude_z_importom_i_eksportom_651.

13. European Business Association. Obhovorennya stanu lohistyky v Ukraini u 2022 rotsi [European Business Association. Discussion of the state of logistics in Ukraine in 2022]. (2022). <https://eba.com.ua/logistyka-ta-mizhnarodna-torgivlya-v-ukrayini-v-umovah-vijny>.

Отримано

UDC 658.8:338.245

Oleksandr Kolot

postgraduate

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: olexandrkolot@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0009-0002-5093-1631>

LOGISTICS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES DURING MARTIAL LAW

The development of any country's economy is closely linked to the activities of enterprises, their ability to develop and compete in international and local markets. In 2015-2019, our country's economy experienced a period of gradual recovery, with exports of services and products increasing annually. However, already in 2019, the COVID-19 pandemic began to spread, and appropriate quarantine measures were introduced, which led to a decline in the economy not only of our country. In the addition, starting from 24 February 2022, the Russian aggressor's full-scale invasion of Ukraine was added to this, which caused significant disruptions in economic sphere as well. It is safe to say that the hostilities on the territory of our country have caused negative trends in production, consumption, demand and, what is more important, in logistics. In such circumstances, Ukraine's economy, in particular, needs to adapt to the conditions of war, to regenerate and recover in the post-war period.

An ability to adapt quickly in unpredictable situations is an essential component of existing and functioning of any enterprise. It encourages business owners constantly research the market, analyze it and create new concepts to meet customer needs and save costs.

The article defines the essence of the concepts of "logistics" and "supply chain", analyzes the state of logistics activities during the full-scale invasion of Ukraine by Russian troops. The main logistical problems faced by Ukrainian enterprises during martial law are highlighted. It is determined that the priority for Ukrainian exports is now security. The challenges faced by logistics professionals in the domestic and international markets are highlighted as well. It is found that today it is highly important for Ukraine to consolidate international partnerships in the field of logistics, as this is the only way to preserve its export potential.

Keywords: industry; logistics; supply chain; imports; export potential.

Fig.: 2. **References:** 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-183-206](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-183-206)

УДК 332.01:332.05

JEL Classification: O14; O30; O40; R11

Наталія Іванова

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: Nataliia.Ivanova@stu.cn.ua **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ: НАСЛІДКИ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті теоретично обґрунтовано сутність потенціалу регіональної економічної системи, його ролі в забезпеченні регіонального розвитку та фактори, які впливають на ефективність формування і використання. Проведено аналіз наслідків збройної агресії Росії, які зумовили критичне скорочення економічного потенціалу окремих регіонів України. Особлива увага приділяється методам та інструментам, що дозволяють врахувати специфіку регіональних особливостей та потенціалу для відновлення економічного розвитку. Побудовано концептуальну схему декомпозиції рівнів трансформації потенціалу регіональної економічної системи з метою досягнення стратегічних цілей відновлення.

Ключові слова: регіональна економічна система; регіональний розвиток; потенціал; регіональний потенціал; потенціалоформуючий регіональний простір; трансформація; повоєнне відновлення; сталий розвиток; цифровізація; глобалізація.

Рис.: 3. Табл.: 2. Бібл.: 30.

Постановка завдання. Трансформація регіональних економічних систем у сучасних дослідженнях характеризується високим рівнем актуальності, оскільки є важливим питанням не тільки для вчених, але й для уряду країни, політиків, економістів, керівників бізнесу. Особливого значення ця проблема набула для України в аспекті наслідків воєнної агресії з боку Росії та перспектив повоєнного відновлення економіки країни, вирішення якого потребує реалізації таких стратегій розвитку, що враховують вимоги зовнішнього середовища та відповідають стратегічним орієнтирам розвитку країни і сучасним світовим трендам. Безумовною необхідністю при цьому є врахування безпечового фактора. Трансформаційний процес супроводжується змінами в усіх сферах, ключових інститутах, соціальною адаптацією та пошуком нових фінансово-економічних механізмів, що стає передумовою безперервності та мультиплікативності трансформаційних змін. Дослідження економічної рівноваги, аналіз впливу факторів виробництва на економічне зростання, пошук закономірностей між кількісними та якісними змінами та економічним розвитком є одними з фундаментальних складових цього процесу [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів формування, використання та зростання регіонального потенціалу присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: М. Богданські [15], М. Бутко [17], Г. Возняк [2], К. Давкінс [19], М. Долішній, Р. Капелло [16], М. Дубина [5], М. Макаренко [8], О. Попело [26], І. Сторонянська

[1], С. Тульчинська [22], С. Шульц [1] та інші. Періоди кризового стану економіки характеризуються появою досліджень у напрямку пошуку шляхів вирішення проблемних ситуацій, стабілізації регіональної економіки, в тому числі через трансформацію регіонального потенціалу, яка об'єктивно відбувається у ці періоди. Отже, наразі надзвичайною актуальністю характеризується пошук шляхів повоєнного відновлення економіки України, що відображено в роботах як вітчизняних, так і закордонних авторів: О. Колесніченка [21], В. Маргасової [25], О. Попело [25], А. Ткачука [13], Й. Шуштершича [28] та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У аспекті руйнування, а подекуди повного знищення, інфраструктурних, промислових, соціальних об'єктів у результаті воєнної агресії з боку Росії слід відзначити недостатню кількість наукових досліджень з аналізом особливостей зміни регіонального поділу України, та, як наслідок, трансформації потенціалу регіональних економічних систем. Дослідження напрямів та особливостей такої трансформації наразі має велике значення, зокрема і для визначення нових просторових моделей та узгодженого розвитку як регіонів у складі країни, так і встановлення зв'язків та перерозподілом потенціалу між макрорегіонами у глобальному економічному просторі.

Метою статті є узагальнення існуючих напрацювань та розробка методологічних положень і практичних рекомендацій щодо трансформації потенціалу регіональних економічних систем в умовах повоєнного відновлення економіки України.

Виклад основного матеріалу. Наукові підходи до визначення регіонального потенціалу передбачають використання різноманітних підходів, котрі розглядають регіоналізацію як багатомірне явище, а вибір методології залежить від предмета дослідження. Дослідження еволюції наукового розуміння терміну «потенціал» дозволяє зробити висновок, що в економічних дослідженнях його поява була пов'язана з проблематикою комплексної оцінки рівня розвитку продуктивних сил у двадцятому столітті. Етимологія поняття «потенціал» походить від латинського слова «*potentia*», що означає можливість, потужність, приховані спроможності тощо [14]. Сучасне тлумачення поняття «потенціал» визначає засоби, запаси, джерела, які є в наявності й можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення визначених цілей, реалізації плану чи вирішення кола завдань.

Узагальнюючи численні підходи до дефініції поняття «потенціал» у аспекті регіональної економіки можна його визначити як здатність певної географічної території забезпечувати економічне зростання, розвиток та провадити економічну діяльність загалом. Його можна оцінити за допомогою різних підходів, які передбачають визначення зв'язку галузей економіки з майбутнім зростанням і потенціалом робочих місць, просування регіональних продуктів на національному та міжнародному рівнях, залучення інвестицій та розвиток

інновацій [8; 26; 30]. Такі підходи забезпечують наукову основу для оцінки та зіставлення потенціалу різних регіонів, основною метою чого, як правило, є пошук шляхів забезпечення регіонального розвитку та ефективного використання ресурсів.

Фактори, що визначають регіональний потенціал, включають фізичний, технологічний та соціальний капітал, соціокультурне середовище, промислові та географічні характеристики, природні, транспортні, політичні та правові фактори, соціально-економічні та технологічні фактори [29]. Крім того, важливими рушійними силами регіонального економічного розвитку є розвиток виробничих і ринкових відносин, підприємництва, інновацій, впровадження нових технологій, лідерства, інституційної спроможності та можливостей, а також освіти. Інші чинники, які впливають на регіональний потенціал, включають необхідність досягнення сталого розвитку шляхом збалансування економічних, соціальних та екологічних критеріїв, визначення довгострокових цілей, виявлення обмежень і проблем, виділення пріоритетних секторів та розробки ефективних процесів управління [22].

Учені, детермінуючи наукові підходи до формування регіонального економічного простору, об'єктивно не залишають поза увагою питання формування, використання та розвитку регіонального потенціалу, що свідчить про тісний зв'язок цих понять та наявність потенціалоформуючого простору. Отже, узагальнимо існуючі погляди на науково-практичну проблему формування, ефективності залучення та розвитку регіонального потенціалу (рис. 1). Запропонований нами перелік не є вичерпним, проте, на наш погляд, відображає основні тенденції формування потенціалу регіональних економічних систем, які є характерними, в тому числі і для регіонів України.

Підходи, які ми умовно віднесемо до групи «традиційних» [15; 16; 19; 20], мають у своїй основі детермінанти та припущення, які зосереджуються на формуванні потенціалу через фактори ресурсного забезпечення, продуктивність та технологічний прогрес як основних рушійних силах регіонального розвитку. Однак такі підходи наразі піддаються критиці за часто нереалістичні твердження, такі як екзогенний характер технологічного прогресу або постійне звернення до ролі масштабів діяльності як основного фактора ефективності використання наявного потенціалу. Це обмежує їх застосовність до більшості регіональних економік. Натомість сучасні теорії регіонального розвитку, такі як теорії соціально орієнтованої економіки, інформаційного суспільства або політика аграрного розвитку, забезпечують краще розуміння джерел формування потенціалу, наголошуючи на ролі інновацій, підприємництва та місцевих інституцій у рушії регіонального розвитку. Ці сучасні теорії розглядають ширший спектр факторів і є більш адаптованими до характерних особливостей регіонального поділу в різних країнах світу.

Рис. 1. Схема факторів ефективності використання сукупного потенціалу транспортної системи регіону
Джерело: розроблено авторкою.

При неокласичному підході у теорії регіонального розвитку висвітлюються ідеї про відмінності між регіонами та їхнім унікальним економічним потенціалом, враховується взаємозв'язок економічних, соціокультурних та інших факторів, що формують регіональний економічний простір. В теорії просторової економіки вивчаються розміщення виробництва та фактори, що впливають на ефективне використання території. Регіональний економічний простір розглядається як потенціалоформуючий простір, у якому взаємодіють виробництво, робоча сила, капітал та інші ресурси. Географічна економіка досліджує розміщення економічних об'єктів та їх вплив на регіональний розвиток, що дозволяє визначити особливості просторового розподілу економічної активності та розвитку територій. Теорія регіональної інноваційної системи базується на теорії Й. Шумпетера та вивчає взаємодію між наукою, бізнесом та владою на регіональному рівні. Регіональний економічний простір розглядається як платформа для інновацій та технологічного розвитку. Цей підхід підкреслює роль інновацій і технологічних змін у стимулюванні регіонального розвитку, відповідно до якого регіони можуть досягти стійкого економічного зростання, сприяючи інноваціям і підприємництву та створюючи середовище, яке підтримує розвиток і поширення нових технологій [15].

Враховуючи ці аспекти, регіональний економічний простір являє собою не лише фізичний простір, але і складну систему, що включає в себе економічні, соціальні, географічні та інші ресурси розвитку територій. Отже, ресурси регіональної системи є потенціалом для реалізації конкретних можливостей, а сам термін «ресурс» виступає як засіб збереження потенціалу, який може бути використаний у майбутньому. Важливо відзначити відсутність поглиблених досліджень, що розкривають суттєві відмінності між категоріями «потенціал» і «ресурс». Ресурси, які існують без активного управлінського втручання, розглядаються лише як певний набір можливостей без прояву результативності. Функціональне та цільове навантаження сукупності наявних в регіональному просторі ресурсів забезпечує комплекс заходів з їх об'єднання в систему, що характеризується цілісністю, структурою, пропорціями, цілеспрямованістю та іншими ознаками, прояв яких можливий лише за наявності управлінського впливу. Таким чином, саме поєднання ресурсів у систему на регіональному рівні робить їх регіональним потенціалом – в цьому і проявляється взаємозв'язок та взаємообумовленість цих категорій в рамках єдиного потенціалоформуючого простору.

Однак, необхідно відзначити, що численні фактори формування та зростання потенціалу знаходяться поза межами можливостей впливу самої регіональної економічної системи. Тому, на наш погляд, доцільним є виокремлення управлінського підходу, який передбачає вплив та регулювальні дії центральних органів державної влади країни щодо формування регіонального потенціалу або створення сприятливих умов для цього. Так, до такого переліку дій ми відносимо:

– створення законодавчо закріплених стимулів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у регіональні проекти, розвиток державно-приватного партнерства та інших сучасних форм фінансово-економічних відносин держави з приватним капіталом;

– покращення інвестиційного клімату в цілому;

– створення умов для ефективної економічної інтеграції та колаборації регіонів всередині країни з метою отримання синергічного ефекту;

– децентралізація, що надає гнучкість у пристосуванні до регіональних потреб та вимагає від центральних органів влади відмови від монополізації повноважень та ресурсів;

– планування регіонального розвитку – розробка Державної стратегії регіонального розвитку, що забезпечує цілісність підходу, упорядкованість та ясність пріоритетів розвитку кожного окремого регіону тощо.

На наш погляд, на окрему увагу заслуговує методологічний підхід до формування, використання та розвитку потенціалу регіональної економічної системи, який зосереджується на принципах, закладених в основу зазначених процесів:

– цілісності – всі компоненти регіонального потенціалу орієнтовані на досягнення загальної мети розвитку регіональної системи, що досягається через єдність цільової функції та критеріїв ефективності функціонування;

– складності – регіональний потенціал формується з різноманітних елементів, кожен з яких являє собою комплекс окремих частин;

– взаємозв'язок і взаємодія – якісний і кількісний зв'язок між елементами потенціалу, виражений у відповідності та співвідношенні матеріальних і нематеріальних факторів регіонального розвитку. Досягнення найвищої ефективності потенціалу вимагає комплексного залучення всіх його елементів;

– збалансованість – елементи регіонального потенціалу повинні мати здатність досягати збалансованої рівноваги, компенсуючи один одного у разі структурних зрушень всередині регіональної економічної системи;

– здатність регіонального потенціалу до розвитку – потенціал не тільки забезпечує розвиток регіональної економічної системи, але й сам повинен мати енергію для подальшого розвитку і вдосконалення;

– гнучкість та адаптивність – здатність змінювати параметри регіонального потенціалу та функціонування регіональної системи відповідно до змін в оточенні;

– стійкість – збереження цілісності при зовнішніх впливах за рахунок гнучкості та адаптивності, здатність до відновлення.

Поява «альтернативних» підходів до розвитку потенціалу регіональної економічної системи здебільшого обумовлена тенденціями глобалізації, також вони базуються на теорії зростання за рахунок конкурентних переваг регіону [2].

Так, політика «ресурсного регіону» підкреслює важливість регіональних ресурсів, включаючи природні, людські та соціальні ресурси, для стимулювання регіонального розвитку, сприяння сталому використанню цих ресурсів і співпраці між різними зацікавленими сторонами в регіоні [24]. Політика аграрного розвитку – цей підхід зосереджується на розвитку сільських територій і має на меті сприяти зростанню сільського господарства та суміжних галузей. Він наголошує на важливості місцевих інституцій та участі громади в стимулюванні регіонального розвитку [23].

Теорія ендогенного зростання підкреслює роль інновацій, підприємництва та місцевих інституцій у стимулюванні регіонального розвитку. Це свідчить про те, що регіони можуть досягти стійкого економічного зростання, інвестуючи в людський капітал, сприяючи інноваціям, у тому числі у сфері цифровізації, і підприємництву [15]. Близькими є теорія соціально орієнтованої економіки та інформаційного суспільства, оскільки вони базуються на одному з перелічених факторів теорії ендогенного зростання.

Кластерний підхід у аспекті формування потенціалу розглядає важливість кластерів або груп пов'язаних галузей промисловості для стимулювання регіонального розвитку. Стійке економічне зростання забезпечується завдяки формуванню та залученню потенціалу кластерів, тобто заохочуючи співпрацю між різними зацікавленими сторонами в регіоні. Під кластерами при цьому розуміють групу взаємопов'язаних компаній та інституцій, що функціонують на обмеженій території, і акцентує на важливості взаємодії та співпраці між підприємствами у конкретному регіоні [17; 18].

Для ефективного функціонування регіональної економічної системи необхідно оновлювати та розвивати її потенціал. Основна задача сучасного регіонального управління полягає у виборі та реалізації такої стратегії, котра дозволила б здійснювати процес оновлення та ефективності залучення потенціалу з максимальним ефектом протягом тривалого періоду і була б спрямована на забезпечення конкурентоспроможності регіону. При цьому варто враховувати наявні й потенційні обмеження необхідних ресурсів.

Проте наразі ми мусимо свідчити не про необхідність оновлення, а про відновлення потенціалу регіонів України, точкою відліку чого стало 24 лютого 2022 року. Вже майже два роки відбуваються систематичні масовані артилерійські обстріли, мінування, удари керованими авіаційними бомбами, крилатими та балістичними ракетами по всім без винятку регіонам України. Військова агресія спричиняє пошкодження або знищення промислових інфраструктурних об'єктів: енергетичної та логістичної інфраструктури, доріг та мостів, а також соціальної інфраструктури: житлових будинків, медичних та освітніх закладів. Особливо, але не виключно, постраждалими є зони прифронтових та прикордонних територій [21]. Ракетні атаки далекобійною зброєю спрямовані на руйнування інфраструктури та промислових об'єктів в тилкових та центральних областях України, які вважаються умовно безпечними зважаючи на віддаленість від зони ведення бойових дій.

За підрахунками науковців ДУ «Інституту регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього» [1], агресія Росії лише за підсумками 2022 року призвела до скорочення економіки України на 29,1 %, що стало найвищим темпом спаду економіки за всі роки суверенної України. Порівняно з попередніми кризами, які впливали на економіку усіх регіонів приблизно однаково, поточний спад є регіонально диференційованим і переважно обумовлений близькістю до лінії фронту (фактором безпеки).

Так, у зазначеній доповіді, на наш погляд, можна виокремити п'ять основних наслідків, які мають характер критичного скорочення економічного потенціалу регіонів України та водночас обумовлюють його трансформацію та перерозподіл усередині країни.

1. *Руйнування інфраструктурного потенціалу.* Зниження валової доданої вартості у транспортній сфері становило 44,3 % (за підрахунками Світового банку, збитки цього сектору економіки склали 35,7 млрд доларів США). Лише у прикордонних регіонах (Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Харківській областях) станом на кінець 2022 р. пошкоджено 88 залізничних станцій, понад 400 залізничних мостів, 28 мостів у мережі доріг державного значення, 76 мостів на дорогах обласного і муніципального значення, а також понад 250 мостів та інших споруд вулично-дорожньої мережі комунальної власності. Сумарно на ці регіони припадає понад 70 % збитків у транспортній галузі. Основним критичним наслідком зменшення діяльності транспорту та порушення логістичних потоків є зниження ділової активності у сфері торгівлі на 30,9 %. Слід зазначити, що у 2021 році в регіональній структурі (крім міста Києва) валова додана вартість транспортної галузі в зазначених найбільш постраждалих регіонах складала третину від сумарної по країні (32,9 %).

2. *Втрата потенціалу аграрного сектору.* За оцінкою Міністерства агропромислової політики України, загальна сума збитків, завданих аграрному сектору країни через повномасштабну російську агресію лише за перші пів року повномасштабного вторгнення (до 15 вересня 2022 року), становила 6 626,8 млн доларів США, що становить 23 % від загальної вартості активів українського сільського господарства [9]. Згідно з попередньою оцінкою, втрати розподіляються наступним чином за категоріями (табл. 1).

Таблиця 1

*Втрати активів аграрного сектору економіки України
станом на вересень 2022 року*

Вид активу	Сума, млн дол. США
1	2
Прямі втрати, всього, в тому числі:	6 626,8
сільськогосподарська техніка та обладнання	2885,4
складські приміщення	1062,5
тваринництво	362,5
багаторічні культури	348,7

Закінчення табл. 1

1	2
фактори виробництва (пальне, добрива, ЗЗР)	95,4
вироблена продукція	1872
Непрямі втрати (недоотриманий дохід від зменшення виробництва продукції та додаткові витрати, пов'язані з війною)	34250,0

Джерело: складено за [9].

Відновлення аграрного потенціалу регіонів ускладнено не лише через ведення бойових дій, але й через замінування – тільки з цієї причини є непридатними для використання близько 7 млн гектарів сільгоспугідь.

3. Практично знищений промисловий потенціал. Деіндустріалізація.

Руйнування та знаходження під окупацією промислових підприємств наразі має колосальні масштаби. В перші місяці повномасштабного вторгнення було зруйновано понад 40 промислових підприємств і відбулось законтсервування атомної електростанції. Так, переробна промисловість України за підсумками 2022 року продемонструвала зниження валової доданої вартості на 43,1 %, обсяг реалізованої продукції переробної промисловості скоротився на 31,5 %, а металургійної продукції – на 57,9 %, що спричинило втрати виробничих потужностей української металургії. Наприклад, повністю зруйнованими є такі великі промислові підприємства, як ПрАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» і ПрАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» (за підсумками 2021 р. вони забезпечували 19,95 % металургійної продукції в країні).

Незначну позитивну динаміку за перший рік повномасштабної війни продемонстрували лише легка промисловість (+8,5 %) та окремі машинобудівні виробництва, зокрема, виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів (+9,2 %), що було зумовлено швидкою переорієнтацією на виробництво продукції для військових потреб і виконання державних замовлень у зв'язку з війною. Також по деревообробній і харчовій промисловості відбулось порівняно незначне скорочення обсягів виробництва внаслідок стабільного внутрішнього попиту на їхню продукцію. Фармацевтична промисловість практично утримала обсяги виробництва, чому сприяла її експортна орієнтація та також збереження обсягів попиту на внутрішньому ринку.

З урахуванням того, що до початку війни багато промислових підприємств були сконцентровані у східних регіонах, можна говорити про деіндустріалізацію цих регіонів внаслідок знищення промислового потенціалу України.

4. *Проблемне ведення підприємницької діяльності. Релокація підприємств.* Релокація і галузева трансформація стали важливими факторами для збереження підприємницького потенціалу регіонів України в умовах війни шляхом адаптації бізнесу до нових умов, таких як зміна ланцюгів поставок і оновлення клієнтської бази. За урядовою програмою релокації, проведеною протягом першого року війни, в більш безпечні регіони країни було переведено

800 підприємств, з яких 623 вже успішно відновили свою діяльність на нових місцях. Переважно релоковані підприємства включають металообробні та машинобудівні, медичні та фармацевтичні, підприємства легкої промисловості та ІТ-галузі, а також оптову торгівлю (перемішують свої логістичні центри, зокрема склади з готовою продукцією до Західного регіону України).

За півтора року від початку війни (станом на жовтень 2023 р.) програмою релокації скористались 840 підприємств, з яких 667 відновили роботу на новому місці (рис. 2). Сьогодні Урядом України пропонується підприємствам, які знаходяться в місцях з підвищеним ризиком ведення бізнесу, перенести свою діяльність, в тому числі активи, до 16 областей країни. Найбільша частина з тих, хто скористався пропозицією, для нового місця роботи обрала Львівську (23,7 %), Закарпатську (14,3 %), Чернівецьку (9,3 %), Івано-Франківську (8,3 %), Хмельницьку (7,3 %) та Тернопільську (6,3 %) області. Найменш привабливими для релокації виявились Одеська (3 підприємства, або 0,36 %), Житомирська (6 підприємств – 0,71 %) та Кіровоградська (17 бізнес-організацій – 2 %) області.

Релоковані підприємства в Україні

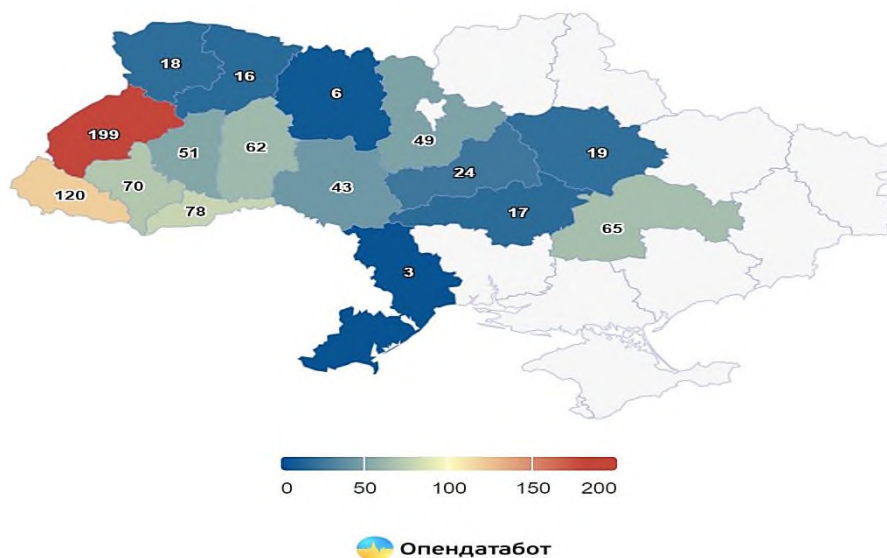

Рис. 2. Інфографіка релокованих підприємств станом на жовтень 2023 року

Джерело: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>

Слід відзначити, що станом на березень 2023 року 44 підприємства повернулися на попередні місця роботи в Харківську, Чернігівську та Сумську області у зв'язку з покращенням там безпекового фактора.

Релокація в просторовому аспекті дозволяє приймаючим регіонам підвищити ділову активність та посилити свій потенціал. Крім того, це ще й можливість зберегти виробничий та трудовий потенціал всередині країни, адже за січень-лютий 2022 р. лише до Польщі було релоковано 100

українських підприємств, а за даними Міністерства економіки України, 5 % бізнесу (здебільшого це підприємства ІТ-сфери, креативної індустрії та легкої промисловості) вже переведено за кордон від початку повномасштабного вторгнення, й ці процеси продовжуються.

5. *Викривлення ринку праці.* Соціально-політичні турбулентності, викликані війною, спричинили значні трансформації у всіх секторах та галузях, у всіх регіонах. А отже, позначились на ситуації на ринку праці та у сфері зайнятості. Слід зазначити, що до 2022 р. ринок праці характеризувався диспропорціями й дисбалансами, викривленням обсягів і структури попиту та пропозиції праці, притаманним певним регіонам. Повномасштабна війна призвела до суттєвої дестабілізації регіональних ринків праці. Проте на цьому тлі стали очевидними перспективні виклики та проблеми у цій сфері.

По-перше, масштабна зовнішня міграція населення, яка призвела до «вимивання» трудових ресурсів, погіршення інтелектуального та кадрового потенціалу, спричинила проблеми дефіциту фахівців у багатьох професійних сферах на регіональних ринках праці. Так, у 2022 році від'ємне міграційне сальдо становило близько 9,5 млн осіб. Проте не тільки зовнішні, але й внутрішні міграційні процеси обумовили ряд проблем, зокрема, появи критичних навантажень на внутрішній ринок праці та соціальну інфраструктуру у західних та центральних областях. Це також призвело до зменшення пропозиції праці та втрати спеціалізованих фахівців у прифронтових регіонах. Дефіцит робочої сили, особливо висококваліфікованої, призвів до структурних дисбалансів на ринках праці. Найбільша потреба в кадрах спостерігалася у переробній промисловості (27,5 % усіх вакансій), торговельній галузі (13,0 %) та транспорті (9,7 %) [1].

Проблемні явища притаманні не лише поточній ситуації на ринку праці, але й у демографічній сфері. Наявна і раніше тривала демографічна криза в регіонах України, посилена війною, призводить до погіршення працездатного населення не тільки сьогодні, але й у перспективі прогнозується поглиблення кризи.

Слід також відзначити, що зазначені проблеми є взаємопов'язаними та мають мультиплікативний ефект, на жаль, який має дуже негативний характер. Так, дестабілізація ринків праці в Україні, викликана війною з Росією, призвела до серйозного зменшення зайнятості та кількості робочих місць через припинення діяльності підприємств, звуження виробничих потужностей та релокацію бізнесу. Тенденції, що вже намітилися, передбачають подальше зниження рівня ділової активності в країні та скорочення робочих місць, зокрема через зменшення купівельної спроможності населення та суб'єктів господарювання. Своєю чергою, відсутність стабільної роботи, невизначеність з політичною та економічною ситуацією як в регіоні, так і в країні в цілому, вочевидь призведуть до ще більшої депопуляції населення, збільшення «пенсійного» та соціального навантаження на працюючих, зниження народжуваності та подальших міграційних процесів.

У контексті руйнувань та подекуди знищення потенціалу регіональних економічних систем України частим є використання таких понять, як *відбудова*, *відновлення*, *реконструкція*. Наскільки вони є взаємопов'язаними та взаємозамінними можна з'ясувати шляхом дефініції кожного.

Відбудова передбачає повернення до ладу чого-небудь пошкодженого або зруйнованого. Часто цей термін має суто технічний або матеріальний аспект тлумачення. Проте у контексті післявоєнної відбудови економіки України процес відбудови набуває більш широкого тлумачення – відновлення або реконструкції [28]. Близькою по суті є «*реконструкція*», яка передбачає корінну реорганізацію, поліпшення чого-небудь, перебудову за новими принципами. Вимірювання та оцінка регіонального потенціалу для зусиль відбудови вимагає комплексного розуміння збитків і потреб постраждалих регіонів. Визначення пріоритетів реконструкції має здійснюватись на місцевому рівні, оскільки саме на рівні регіону можна визначити глибину втрат та перелік першочергових кроків у напрямі повернення до нормального повноцінного життя.

Більш широким, на наш погляд, є процес відновлення. Під *відновленням* ми розуміємо певну подію, спрямовану на повернення об'єкта здатності знову виконувати потрібну функцію. На сьогодні розроблено План відновлення України [10], проте він не затверджений. Визначною подією при цьому є Конференція з питань відновлення України (Ukraine recovery Conference – URC 2023), яка була проведена 21-22 червня 2023 у Лондоні, мала на меті стимулювання мобілізації міжнародної підтримки для економічної та соціальної стабілізації України, а також перспективного післявоєнного відновлення та ліквідації наслідків війни.

Процес повоєнного відновлення регіонального потенціалу має бути пристосований до конкретних потреб кожного регіону-реципієнта, беручи до уваги їх початкові економічні умови та рівень розвитку, рівень пошкоджень та руйнувань, перспективи та місце регіону у внутрікраїнному поділі тощо. Вимірювання та оцінку регіонального потенціалу для зусиль післявоєнного відновлення можна здійснювати за допомогою різних показників, які відображають економічні, соціальні та інфраструктурні аспекти постраждалих регіонів. На наш погляд, основними критеріями мають бути наступні (табл. 2).

Економічний простір будь-якого рівня, регіонального зокрема, відзначається ієрархічною структурою, що перебуває у стані динамічної нерівноваги, проявляючи центр-периферійну організацію. Рівнями ієрархії регіонального простору є центри, котрі територіально співпадають з промисловими об'єктами, джерелами економічних ресурсів або транспортними вузлами, і які можна розглядати як «точки зростання» [6].

Таблиця 2

*Критерії визначення регіонального потенціалу
для післявоєнного відновлення*

Критерій	Напрямок використання
Валовий регіональний продукт (ВРП)	застосовується для вимірювання економічного потенціалу та масштабу втрат, завданих війною. Процес відновлення має бути спрямований на якнайшвидше повернення довоєнного рівня ВРП
Індекс інфраструктурного розвитку (ІР)	процес відбудови та реконструкції має бути зосереджений на відновленні критичної інфраструктури, такої як електромережі, дороги, залізниці, газопостачання, водопроводи, а також відновлення шкіл і лікарень
Індекс людського розвитку (ІЛР)	можна використовувати для вимірювання потенціалу людського розвитку регіону. Процес реконструкції має бути спрямований на повернення довоєнних рівнів ІЛР та вирішення проблеми погіршення людського розвитку та показників людської безпеки
Рівень безробіття	безробіття можна використовувати для вимірювання потенціалу економічного зростання та потреби в інвестиціях і підприємстві. Процес реконструкції має бути спрямований на створення сприятливих умов для інвестування та дешевого кредитування, забезпечення вільного підприємництва, розвиток наукоємних і високотехнологічних виробництв, запобігання прояву корупційних дій
Горизонтальна нерівність	процес реконструкції та відновлення має бути спрямований на зменшення горизонтальної нерівності між різними соціальними групами, характерними для регіону, для уникнення соціальної та економічної напруги, яка може підірвати зусилля з відновлення регіонального потенціалу
Регіональні проекти та зовнішня допомога та фінансування	проекти, які отримуватимуть фінансування від уряду та донорів, мають бути адаптовані до конкретних потреб кожного регіону, беручи до уваги початкові економічні умови та рівень розвитку країни. Процес реконструкції та відновлення має бути підтриманий будь-якими фінансовими та матеріальними внесками від донорів, гуманітарних організацій, міністерств та регіональних адміністрацій, приватного бізнесу
Прозорість процесів	Інвестиції в створення та поширення доступної для громадськості актуальної інформації про результати зусиль з реконструкції можуть допомогти забезпечити прозорість і підзвітність процесу реконструкції та відновлення

Джерело: складено на основі [21; 27; 28].

Таким чином, процеси просторового розвитку економічної системи супроводжуються розширенням її меж та подальшою внутрішньою поляризацією на локаціях, що відображає взаємодію тенденцій глобалізації та регіоналізації. Концепція «точок зростання» свого часу знайшла відображення також у «Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [3], у межах якої було визначено, що у прикордонних областях України будуть сформовані процеси регіоналізації з урахуванням принаймні двох аспектів. По-перше, очікувалося формування нових центрів економічного розвитку і «полісів зростання», що відображатиме прогрес наукових та технологічних досягнень, а також відповідатиме регіональним потребам. По-друге, передбачався

розвиток нових економічних зон і торговельних пунктів на кордонах з сусідніми країнами з метою забезпечення міжнародного торговельного обміну та підвищення ефективності використання транзитного потенціалу України, що сприятиме інтеграції прикордонних областей у глобальну економічну систему.

Реалії сьогодення свідчать про актуальність такого стратегічного спрямування регіонального розвитку, проте з суттєвим коригуванням. Безумовно, основна увага при формуванні стратегії повоєнного відновлення економіки України в аспекті трансформації потенціалоформуєчого простору регіонів має бути зосереджена на прикордонних регіонах (з-поміж 25 областей України 19 – є прикордонними). Політичні події останніх років зробили прикордоння нашої країни за ознаками безпеки та лояльності кардинально протилежними. Західний кордон в нових економіко-політичних умовах виступає «вікном» зв'язку з цивілізованим розвиненим світом та підтримки і допомоги Україні. У той час як північно-східний та південний кордони є не просто несприятливими, але й небезпечними зонами, внаслідок чого запропоновано введення нового поняття «прикордонні території у несприятливих умовах» [12].

Очевидними, відтак, є не тільки трансформація регіонального потенціалу, але й регіонального поділу країни. Наразі відбувається обговорення (завершується 21 грудня 2023 р.) внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [7], у межах якого розглядається питання нової макрорегіональної диференціації за пріоритетним для країни безпековим фактором [13]:

- «територія відселення» – 5 км вздовж лінії фронту та україно-російського/білоруського кордону;
- територія «найбільшої небезпеки» – 30 км вздовж лінії фронту та україно-російського кордону;
- макрорегіон «Фронтир» – регіони, території чи їхні частини, які потрапляють у зону 100 км вздовж лінії фронту та україно-російського кордону (Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області). Забезпечення безпеки жителів має найвищий пріоритет і разом з тим важливо створювати умови для часткового повернення людей до населених пунктів за умови стабілізації безпеки. Надзвичайно вагомими є також проведення розмінування та очищення територій від вибухонебезпечних об'єктів і матеріалів, а також відновлення соціальної, транспортної інфраструктури та механізмів управління в місцевих громадах;
- макрорегіон «Опора» (Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Київська, Полтавська, Черкаська області) стратегічними орієнтирами для якого можуть бути: розвиток оборонної промисловості та об'єктів, спроможних забезпечити обороноздатність країни, у тому числі захищені аеродроми та виробництва; просування наукових досліджень і технологій подвійного призначення; підвищення рівня освіти та професійної підготовки з акцентом на відновлення країни та її обороноздатність; розвиток сільського господарства з високою доданою вартістю через інноваційне вдосконалення

переробних технологій; створення матеріальної бази для відновлення територій, що перебувають під окупацією або постраждали від військових дій;

– макрорегіон «Тил» (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області) – стратегічними орієнтирами для цього регіону пропонується активізація швидкого економічного зростання на основі інновацій, сприяння відкриттю спільних підприємств з партнерами Європейського Союзу та релокованими підприємствами, інтеграція вимушених переселенців у територіальні громади, а також розвиток логістичних імпортно-експортних центрів та створення нових транскордонних переходів.

Отже, ефективна реалізація нової стратегії регіонального економічного розвитку в умовах повоєнного відновлення країни потребує пакета інтегрованих політик, який обґрунтовано розставляє пріоритети між ними та гармонізує пріоритети і підходи щодо різних регіонів. Уряд країни сприятиме економічному розвитку в регіонах і містах, відновленню та розвитку регіонального потенціалу тільки за умови дієвої та контрольованої системи секторальних політик [27]. Стратегічні рамки регіонального розвитку можуть бути реалізовані через скоординовану галузеву політику, яка просуває галузеві цілі, одночасно сприяючи зростанню, або через єдину національну стратегію регіонального розвитку, яка встановлює послідовний курс дій, визначає пріоритети та формулює реалістичні цілі для територіального зростання та розвитку [7]. Стаття 3 Закону «Про засади державної регіональної політики» визначає ключові принципи державної регіональної політики. Серед них – принцип «координації – взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях». Крім того, статтею 18 передбачено створення спеціального координуючого органу: «Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку може утворюватися Кабінетом міністрів України як тимчасовий консультативно-дорадчий орган з метою забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади з обов'язковим залученням органів місцевого самоврядування до формування та реалізації державної регіональної політики» [11].

Отже, ефективність реалізації Стратегії регіонального розвитку, яка орієнтована на повоєнне відновлення потенціалу регіональних економічних систем залежить від об'єднання різних галузевих політик, регіональних і місцевих органів влади та приватного сектора. Економічне співробітництво та регіональна інтеграція також можуть створити можливості для отримання переваг від глобалізації, диверсифікації економічної бази та забезпечення конкурентоспроможності України на світовому ринку.

Управлінські впливи на потенціал регіональної економічної системи здійснюються з метою забезпечення відповідності рівня потенціалу у кожний даний момент часу вимогам, які формують зовнішнє середовище, стратегічні цілі, тренди світового розвитку тощо. Декомпозиція рівнів трансформації потенціалу регіональної економічної системи представлена на рис. 3.

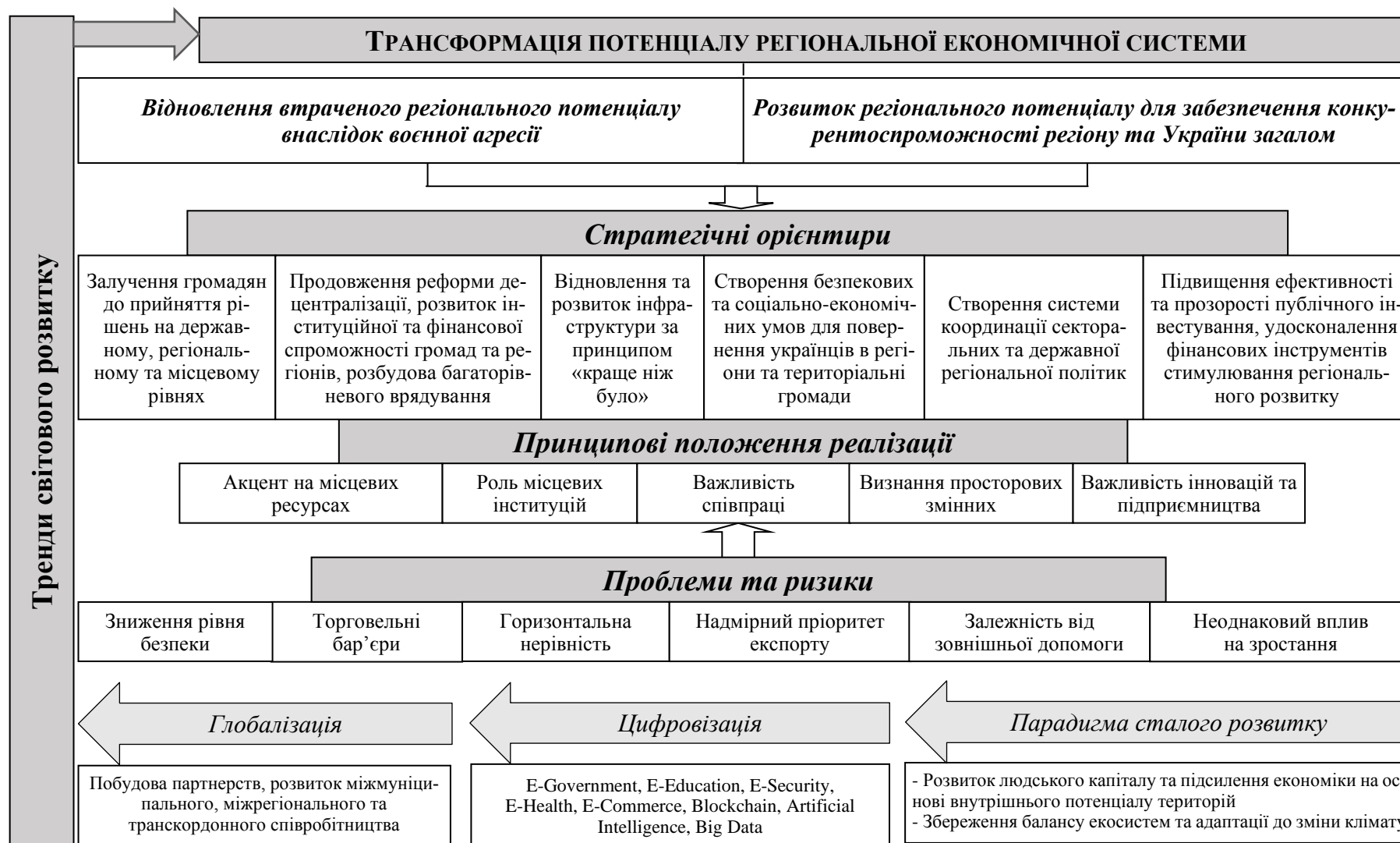

Рис. 3. Декомпозиція рівнів трансформації потенціалу регіональної економічної системи

Джерело: розроблено авторкою.

З метою досягнення стратегічних цілей (відновлення втраченого регіонального потенціалу внаслідок військової агресії та розвиток регіонального потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності регіону та України в цілому) пропонується взяти до уваги наступні три рівні прийняття рішень:

- формування стратегічних орієнтирів;
- урахування принципових положень при реалізації трансформації;
- своєчасна реакція на можливу появу проблем та ризиків.

Серед принципових положень реалізації процесу трансформації регіонального потенціалу в умовах повоєнного відновлення економіки України та її регіонів слід відзначити, що вони відображають сучасні підходи (альтернативні) до регіонального розвитку, які були розглянуті вище, та підкреслюють важливість широкого кола факторів, включаючи місцеві ресурси, підприємництво, інституції та інновації. Ці принципи дозволять краще адаптуватися до різноманітної динаміки регіональних економік і можуть забезпечити більш ефективну основу для сприяння сталому регіональному розвитку.

До потенційних проблем та ризиків трансформації регіонального потенціалу, на наш погляд, можна віднести:

- зниження рівня безпеки всіх видів, включаючи політичну, інформаційну, соціальну, економічну тощо;
- поява торговельних бар'єрів з боку інших країн, що обумовлено тенденціями посилення конкуренції на світових ринках;
- післявоєнне економічне відновлення повинне вирішувати проблему нерівності між різними соціальними групами, характерними для даного регіону, за етнічною приналежністю, соціальним класом, фактором повноти або обмеження дієздатності, релігією та іншими. Інакше це може призвести до соціальної та економічної напруги, потенційно зводячи нанівець трансформаційні та відновлювальні зусилля;
- залежність від зовнішньої допомоги – незважаючи на очевидність потреби зовнішньої допомоги та фінансування, орієнтування тільки це джерело може не повністю задовольнити потреби відбудови, включаючи відновлення людського, інфраструктурного та основного капіталу;
- надмірна пріоритизація експорту може вплинути на появу дефіциту на регіональному ринку та зростання імпортозаміщення, що своєю чергою обмежить диверсифікацію економіки;
- слід усвідомлювати, що будь-яка, навіть «досконало» розроблена стратегія в процесі реалізації може призвести до нерівномірного розвитку регіонів країни.

Формуючи стратегію відновлення регіонів та окремих територій України, важливо враховувати додаткові наслідки повномасштабної війни для місцевої економіки, зокрема, інституційні зрушення для територіальних громад. Зазвичай руйнування комунальної та соціальної інфраструктури

поєднане зі значними пошкодженнями або знищенням економічної основи відповідних територій, що призводить до обмеження можливостей зайнятості та, отже, заробітку для працездатного населення та формування доходів місцевого бюджету. Крім того, підприємства, які не отримали серйозних матеріальних збитків, можуть стати неспроможними відновити свою діяльність з економічних причин, таких як відсутність постачання сировини, необхідних комплектуючих, кваліфікованого персоналу та керівників, порушення логістичних ланцюгів, а також фінансові труднощі, накопичені під час вимушеної тривалої перерви у роботі, втрата ринків збуту і відсутність попиту на продукцію та багато інших. Така ситуація вимагає вжиття заходів під час відбудови, спрямованих на відновлення економічної бази територій з урахуванням системних змін на загальнодержавному рівні. Також слід враховувати інституційні зміни, які відбуваються в громадах внаслідок руйнувань. Це може бути обмежена здатність громад здійснювати необхідні функції (наприклад, надання важливих соціальних та адміністративних послуг), а в гірших випадках – втрата правомірності громадами через втрату легітимності органами управління, що стосується тимчасово окупованих територій. Це негативно впливає на підприємницький, інвестиційний та соціальний клімат регіонів, ускладнюючи перспективи стратегічного відновлення їх потенціалу.

Післявоєнна відбудова регіонального потенціалу потребує ретельного планування та впровадження, щоб гарантувати ефективність та стійкість зусиль на цьому шляху. Процес реконструкції має бути зосереджений на відбудові та забезпеченні того, що є найневідкладнішим для повернення до нормальної ситуації, а не на відновленні всього одночасно. Наявність та дієвість процедур вибору місцевих проєктів, які отримують фінансування від уряду та донорів, разом із пріоритетами для відновлення інфраструктури національного та регіонального рівнів, матиме вирішальне значення стосовно того, як швидко громади та території відновлюватимуться та розвиватимуться. Процес відновлення також має включати першочергову відбудову критичної інфраструктури, такої як електромережі, дороги, залізниці, газопостачання, водопроводи, а також реконструкцію шкіл і лікарень. Разом з відбудовою необхідним є передбачення підвищення її ступеня захищеності різними способами.

Висновки та пропозиції. Післявоєнна відбудова України та її регіонів передбачає, крім зазначеного вище, усунення впливу на навколишнє середовище, включаючи шкоду, завдану екосистемам, біорізноманіттю та природному середовищу існування, а також пошук варіантів економічної компенсації за екологічну шкоду, спричинену війною. Крім того, економічне співробітництво та регіональна інтеграція можуть відігравати важливу роль як у сприянні торгівлі, так і її блокуванні, що вже зараз спостерігається у взаєминах з Польщею та іншими країнами ЄС. Тому зусилля післявоєнного

відновлення повинні бути зосереджені на усуненні економічних, екологічних і геополітичних наслідків конфлікту, одночасно шукаючи можливості для економічного співробітництва та інтеграції, орієнтованих на підтримку довгострокової стабільності та зростання. Отже, питання регіонального розвитку та трансформації потенціалу регіональних економічних систем потребують поглибленого дослідження у контексті конкурентоспроможності України на світових ринках та побудові відносин з іншими країнами на принципах рівноправного партнерства. Економічна інтеграція відіграє вирішальну роль у сприянні миру та безпеці, оскільки збільшення двосторонньої взаємозалежності має важливе значення для протистояння військовій агресії. Таким чином, сприяючи економічному співробітництву та зміцненню довіри, регіональна економічна інтеграція може допомогти пом'якшити негативний вплив геополітичної напруженості та сприяти післявоєнній стабільності та розвитку.

Вже наразі очевидним є факт, що ця війна може мати далекосяжні наслідки для глобального економічного та геополітичного порядку, що призведе до посилення геополітичної напруги та економічної фрагментації. У контексті війни в Україні багато країн є вразливими до її наслідків, таких як підвищення цін на енергоносії та продукти харчування, скорочення туризму та потенційні труднощі з доступом до міжнародних ринків капіталу. Отже, питання трансформації регіональних економічних систем у повоєнний період стосується не лише нашої країни, але й макрорегіонів світового економічного устрою.

Список використаних джерел

1. Виклики економічного розвитку регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення. Аналітична доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього» [Електронний ресурс]. – 2023. – 31 с. – Режим доступу: <https://ird.gov.ua>.
2. Возняк Г. Сучасні теорії та парадигми регіонального розвитку: практичний вимір для України / Г. Возняк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – С. 671-677.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : затверджено постановою КМУ №385 від 06.08.2014 р. / Урядовий кур'єр. – 2014. – № 160.
4. Динаміка та методологічні аспекти економічної трансформації / Є. Мороз, М. Галабурда, А. Кудінова, П. Галета // *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. – 2023. – № 1(48). – С. 229-237. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3954>.
5. Дубина М. Сучасні тенденції цифровізації регіональних економічних систем / М. Дубина // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2023. – № 3(31). – С. 69-79. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3\(31\)-69-79](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-69-79).
6. Іванова Н. В. Модернізація інфраструктурної сфери регіональної економіки в умовах євроінтеграції : монографія / Н. В. Іванова. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – 347 с.
7. Інформаційне повідомлення про оприлюднення проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/35001.html>.

8. Макаренко М. Економічний потенціал регіону як основа його розвитку / М. Макаренко // Вісник Приазовського Державного Технічного Університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 34. – С. 12-18. <https://doi.org/10.31498/2225-6725.34.2017.128846>.
9. Огляд збитків від війни в сільському господарстві України. Непряма оцінка пошкоджень. Другий випуск, 10 листопада, 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreportissue2ua-1.pdf>.
10. План відновлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.urg-international.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.
11. Про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс] : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 13. – Ст. 90. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.
12. Прикордонні території у несприятливих умовах – один із головних викликів державної регіональної політики на сучасному етапі, що потребують чіткого законодавчого визначення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/qlfjjj>.
13. Ткачук А. Оновлення Державної стратегії регіонального розвитку. Що профільне Міністерство і Кабмін повинні врахувати насамперед [Електронний ресурс] / А. Ткачук. – Режим доступу: <https://decentralization.ua/news/17369>
14. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – Київ : КНЕУ, 2003. – 316 с.
15. Bogdanski M. Modern Theories of Regional Development – A Review of Some Concepts [Electronic resource] / M. Bogdanski // *Oeconomia Copernicana*, Institute of Economic Research. – 2012. – Vol. 3(2). – Pp. 25-41. – Accessed mode: <https://ideas.repec.org/a/pes/ier-oec/v3y2012i2p25-41.html>.
16. Capello R. Regional Growth and Local Development Theories: Conceptual Evolution over Fifty Years of Regional Science [Electronic resource] / R. Capello // *Géographie, économie, société*. – 2009. – Vol. 11. – Pp. 9-21. – Accessed mode: <https://www.cairn.info/revue--2009-1-page-9.htm>.
17. Conceptual foundations of the regional industrial cluster formation based on European experience and leading world tendencies / M. Butko, N. Ivanova, O. Popelo, G. Samiilenko // *Financial and credit activity: Problems of theory and practice*. – 2020. – Vol. 1. № 32. – Pp.319-329.
18. Cumberland John H. Current Issues in Regional Development Theory and Practice / Cumberland John H. // *Économie appliquée*. – 1975. – Т. 28, no. 2-3, Régions et villes II. – Pp. 361-377. DOI: <https://doi.org/10.3406/ecoap.1975.3019>.
19. Dawkins C. J. Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments / C. J. Dawkins // *Journal of Planning Literature*. – 2003. – Vol. 18(2). – Pp. 131-172. DOI: <https://doi.org/10.1177/0885412203254706>.
20. From traditional regional analysis to dynamics of local development: Foundations and theoretical reorientations / Vlado Charis, Denizos Nikos, Chatzinikolaou Dimos, Digkas Agis-Georgios // *International Journal of Regional Development*. – 2019. – Vol. 6, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.5296/ijrd.v6i1.14230>.
21. Kolesnichenko O. International experience in recovery and reconstruction of states and regions after military conflicts and environmental disasters: lessons for Ukraine [Electronic resource] / O. Kolesnichenko. – 2023. – Accessed mode: <https://analytics.intsecurity.org/en/ukraine-reconstruction-lessons>.
22. Monitoring of the Ecological Condition of Regional Economic Systems in the Context of Sustainable Development / Tulchynska S. et al. // *Journal of Environmental Management and Tourism*. – 2021. – Volume XII, Fall, 5(53). – Pp. 1220-1228. DOI: 10.14505/jemt.v12.5(53).06.

23. Moudoud E. Regional Development and the Transition's Dilemmas in the Third World: The New Debate and Search for Alternatives [Electronic resource] / E. Moudoud // Africa Development / Afrique et Développement. – 1988. – Vol. 13, no. 3. – Pp. 57–75. – Accessed mode: <http://www.jstor.org/stable/24486710>.

24. Nijkamp P. The «resourceful region». A new conceptualisation of regional development strategies [Electronic resource] / P. Nijkamp // Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research. – 2016. – No. 36. – Pp. 191-204. – Accessed mode: <https://www.redalyc.org/journal/289/28966571010/html>.

25. Northern outpost: Chernihiv Polytechnic National University in the conditions of the russia-Ukrainian war / O. Novomlynets, V. Marhasova, N. Tkalenko, N. Kholiavko, O. Popelo // Problems and Perspectives in Management. – 2023. – Vol. 21(2-si). – Pp. 31-39.

26. Popelo O. Regional economy in the conditions of decentralized governance: institutional aspect / O. Popelo // Problems and prospects of economics and management. – 2020. – No. 2(22). – Pp. 69-81. DOI: 10.25140/2411-5215-2020-2(22)-88-100.

27. OECD Multi-level Governance Studies [Electronic resource] / Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance. – OECD Publishing, Paris, 2022. – Accessed mode: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5ffaa369-en/index.html?itemId=%2Fcontent%2Fcomponent%2F5ffaa369-en>.

28. Šušteršič J. How the post-war reconstruction will determine the development of regions [Electronic resource] / J. Šušteršič. – 2023. – Accessed mode: <https://voxukraine.org/en/how-the-post-war-reconstruction-will-determine-the-development-of-regions>.

29. The Influence Factors of Regional Development to Create Regional Competitiveness: A Review / R. Hakimi et al. // International Journal of Agricultural Sciences. – 2022. – [S. 1.], v. 5, n. 2. – Pp. 101-107. DOI: <http://dx.doi.org/10.25077/ijasc.5.2.101-107.2021>.

30. Wang K. Theory and measurement model of administrative region potential from a perspective of administrative division adjustment: Taking Chongqing city as a case study / Wang, K., Wang, F. // J. Geogr. Sci. – 2020. Vol. 30. – Pp. 1341–1362. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1785-9>.

References

1. Vyklyky ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia. Analychna dopovid. [Challenges of the economic development of the regions of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery. Analytical report]. (2023). *DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho»*. <https://ird.gov.ua>.

2. Vozniak H. (2015). Suchasni teorii ta paradyhmy rehionalnoho rozvytku: praktychnyi vymir dlia Ukrainy [Modern theories and paradigms of regional development: practical dimension for Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, (5), 671-677.

3. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku: zatverdzheno postanovoiu KМУ №385 vid 06.08.2014 r. [State regional development strategy for the period up to 2020. Approved by CMU Resolution No. 385 dated August 6, 2014]. *Uriadovyi kurier – Government Courier*, 160.

4. Moroz, Ye., Halaburda, M., Kudinova, A., & Haleta, P. (2023). Dynamika ta metodolohichni aspekty ekonomichnoi transformatsii. [Dynamics and methodological aspects of economic transformation]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(48), 229-237. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3954>.

5. Dubyna, M. (2023). Suchasni tendentsiyi tsyfrovizatsii rehionalnykh ekonomichnykh system [Current trends of digitalization of regional economic systems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(31)), 69-79. DOI: 10.25140/2411-5215-2022-3(31)-69-79.

6. Ivanova, N. (2016). *Modernizatsiia infrastruktornoï sfery rehionalnoï ekonomiky v umovakh yevrointehratsii* [Modernization of the infrastructural sphere of the regional economy in the conditions of European integration: monograph]. ChNTU.

7. Informatsiine povidomlennia pro opryliudnennia proiektu postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky» [Information notice on the publication of the draft resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to the State Strategy of Regional Development for 2021-2027"]. <https://mtu.gov.ua/news/35001.html>.

8. Makarenko, M. (2017). Ekonomichnyi potentsial rehionu yak osnova yoho rozvytku. [The economic potential of the region as the basis of its development]. *Visnyk Pryazovskoho Derzhavnoho Tekhnichnoho Universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Pryazovsky State Technical University. Series: Economic Sciences*, (34), 12-18. <https://doi.org/10.31498/2225-6725.34.2017.128846>.

9. Ohliad zbytkiv vid viiny v silskomu hospodarstvi Ukrainy. Nepriama otsinka poskodzhen [Review of war damage in the agriculture of Ukraine. Indirect damage assessment]. (November 10, 2022). (Second issue). <https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/damagesreportissue2ua-1.pdf>.

10. Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine recovery plan]. <https://ua.urchinternational.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

11. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky [On the Basics of State Regional Policy], Law of Ukraine (2015). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

12. Prykordonni terytorii u nespryiatlyvykh umovakh – odyń iz holovnykh vyklykiv derzhavnoi rehionalnoi polityky na suchasnomu etapi, shcho potrebuiut chitkoho zakonodavchoho vyznachennia [Border territories in adverse conditions are one of the main challenges of state regional policy at the current stage, which require a clear legislative definition]. (n.d.). <http://surl.li/qfjjj>.

13. Tkachuk A. (2024). *Onovlennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku. Shcho profilne Ministerstvo i Kabmin povynni vrakhuvaty nasampered* [Update of the State Strategy of Regional Development. What the relevant Ministry and the Cabinet of Ministers should take into account first of all]. <https://decentralization.ua/news/17369>

14. Fedonin, O., Repina, I., & Oleksiuk, O. (2003). *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Enterprise potential: formation and assessment]. KNEU.

15. Bogdanski, M. (2012). Modern Theories Of Regional Development – A Review Of Some Concepts. *Oeconomia Copernicana, Institute of Economic Research*, 3(2), 25-40. <https://ideas.repec.org/a/pes/ieroec/v3y2012i2p25-41.html> DOI: 10.12775/OeC.2012.007.

16. Capello, R. (2009). Regional Growth and Local Development Theories: Conceptual Evolution over Fifty Years of Regional Science. *Géographie, économie, société*, 11, 9-21. <https://www.cairn.info/revue--2009-1-page-9.htm>.

17. Butko, M., Ivanova, N., Popelo, O., & Samiilenko, G. (2020). Conceptual foundations of the regional industrial cluster formation based on European experience and leading world tendencies. *Financial and credit activity: Problems of theory and practice*, 1(32), 319-329.

18. Cumberland John, H. (1975). Current Issues in Regional Development Theory and Practice. *Économie appliquée*, 28(2-3), Régions et villes II, 361-377. <https://doi.org/10.3406/eoap.1975.3019>.

19. Dawkins, C. J. (2003). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments. *Journal of Planning Literature*, 18(2), 131-172. <https://doi.org/10.1177/0885412203254706>.

20. Vlados, Charis, Deniozos, Nikos, Chatzinikolaou, Dimos, Digkas, Agis-Georgios. (2019). From traditional regional analysis to dynamics of local development: Foundations and theoretical reorientations. *International Journal of Regional Development*, 6(1). <https://doi.org/10.5296/ijrd.v6i1.14230>.

21. Kolesnichenko, O. (2023). *International experience in recovery and reconstruction of states and regions after military conflicts and environmental disasters: lessons for Ukraine*. <https://analytics.intsecurity.org/en/ukraine-reconstruction-lessons>.

22. Tulchynska, S. et al. (2021). Monitoring of the Ecological Condition of Regional Economic Systems in the Context of Sustainable Development. *Journal of Environmental Management and Tourism*, (Volume XII, Fall), 5(53), 1220-1228. DOI:10.14505/jemt.v12.5(53).06.

23. Moudoud, E. (1988). Regional Development and the Transition's Dilemmas in the Third World: The New Debate and Search for Alternatives. *Africa Development / Afrique et Développement*, 13(3), 57-75. <http://www.jstor.org/stable/24486710>.

24. Nijkamp P. (2016). The «resourceful region». A new conceptualisation of regional development strategies. *Investigaciones Regionales - Journal of Regional Research*, 36, 191-204. <https://www.redalyc.org/journal/289/28966571010/html>.

25. Novomlynets, O., Marhasova, V., Tkalenko, N., Kholiavko, N. and Popelo, O., (2023). Northern outpost: Chernihiv Polytechnic National University in the conditions of the russia-Ukrainian war. *Problems and Perspectives in Management*, 21(2-si), 31-39.

26. Popelo O. (2020). Regional economy in the conditions of decentralized governance: institutional aspect. *Problems and prospects of economics and management*, 2(22), 69-81. 10.25140/2411-5215-2020-2(22)-88-100.

27. *Rebuilding Ukraine by Reinforcing Regional and Municipal Governance*. (2022). OECD Multi-level Governance Studies, OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/5ffaa369-en/index.html?itemId=%2Fcontent%2Fcomponent%2F5ffaa369-en> <https://doi.org/10.1787/63a6b479-en>.

28. Šušteršič, J. (2023). *How the post-war reconstruction will determine the development of regions*. <https://voxukraine.org/en/how-the-post-war-reconstruction-will-determine-the-development-of-regions>.

29. Hakimi, R. et al. (2022). The Influence Factors of Regional Development to Create Regional Competitiveness: A Review. *International Journal of Agricultural Sciences*, [S.I.], 5(2), 101-107. <http://dx.doi.org/10.25077/ijasc.5.2.101-107.2021>.

30. Wang, K., Wang, F. (2020). Theory and measurement model of administrative region potential from a perspective of administrative division adjustment: Taking Chongqing city as a case study. *J. Geogr. Sci.* 30, 1341-1362. <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1785-9>.

Отримано 11.12.2023

UDC 332.01:332.05

Ivanova Nataliia

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University

E-mail: Nataliia.Ivanova@stu.cn.ua. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

TRANSFORMATION OF THE POTENTIAL OF REGIONAL ECONOMIC SYSTEMS: CONSEQUENCES OF A FULL-SCALE INVASION AND PROSPECTS FOR POST-WAR RECONSTRUCTION

The article is dedicated to exploring the theoretical approaches and practical aspects of transforming the potential of regional economic systems in the conditions of post-war recovery of the Ukrainian economy. The transformation of regional economic systems in contemporary scientific research is characterized by a high level of relevance, as it is an important issue not only for scholars but also for

the country's government, policymakers, economists, and business leaders. This issue is particularly significant for Ukraine in terms of the consequences of military aggression from Russia and the prospects of post-war economic recovery in the country. Addressing this issue requires the implementation of development strategies that take into account the requirements of the external environment and align with the country's strategic development goals considering contemporary global trends. It is evident that the security factor should be taken into account. The transformation process is accompanied by changes in all spheres, key institutions, social adaptation, and the search for new financial and economic mechanisms, which becomes a prerequisite for the continuity and multiplier effect of transformational changes. The study includes an examination of economic balance, analysis of the impact of production factors on economic growth, exploration of patterns between quantitative and qualitative changes, and economic development, all of which are fundamental aspects of this process. The author provides theoretical substantiation of the essence of the potential of the regional economic system and its role in ensuring regional development. An analysis of the main consequences of Russia's armed aggression, which led to a critical reduction in the economic potential of Ukraine's regions, is conducted, including the destruction of infrastructure potential, loss of agricultural sector potential, deindustrialization, business operation issues, and business relocation, as well as changes in the labor market. Special attention is paid to methods and tools that allow for considering the specifics of regional characteristics and potential for economic development recovery. A conceptual framework for decomposing the levels of transformation of the potential of the regional economic system is constructed with the aim of achieving strategic goals (restoration of lost regional potential due to military aggression and development of regional potential to ensure the competitiveness of the region and Ukraine as a whole). The study provides important conclusions and recommendations for forming development strategies for regional economic systems in the post-war recovery period.

Keywords: *Regional economic system; regional development; potential; regional potential; potential-forming regional space; transformation; post-war recovery; sustainable development; digitalization; globalization.*

Fig.: 3. Table: 2. References: 30.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-207-224](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-207-224)

УДК 336.71

JEL Classification: E42; E59; G21; O31

Алла Іващенко

доктор економічних наук, доцент, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

E-mail: alla.ivashchenko@kneu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4599-7137>

Scopus Author ID: 57194156942. **Researcher ID:** J-1444-2018

Олена Гонта

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: e.gonta@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6434-357X>

ResearcherID: A-9502-2017

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙ НА РИНКУ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті проаналізовано динамічні тренди розвитку кредитного ринку України, зокрема кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки, видів валют та строків погашення; кредити, надані корпоративному сектору та домашнім господарствам, та кредити, надані нефінансовим корпораціям за розміром суб'єкта господарювання, за якими спостерігається суттєвий рівень зменшення впродовж 2022 року, що пояснюється впливом військової агресії на розвиток ринку кредитних послуг. Розглядаються ключові аспекти Стратегії розвитку фінансового сектору до 2025 року. Зосереджуючись на сучасних тенденціях, стаття вивчає інноваційні підходи до надання кредитних послуг, зокрема систему P2P кредитування, що стає суттєвим елементом у вирішенні фінансових потреб суспільства. Крім цього, дослідження охоплює перспективи й можливості впровадження P2P кредитування в контексті українського кредитного ринку, зокрема, його вплив на створення нових можливостей для позичальників та інвесторів. Аналізуючи ці аспекти, стаття пропонує погляд на майбутній розвиток ринку кредитних послуг України, враховуючи інноваційні підходи та їхній потенційний вплив на фінансову систему країни.

Ключові слова: ринок кредитних послуг; кредит; інновації; P2P кредитування; пірингове кредитування.

Рис.: 5. Бібл.: 25.

Постановка проблеми. Український ринок кредитних послуг стоїть перед значними викликами, пов'язаними із необхідністю стимулювання інноваційного розвитку для забезпечення конкурентоспроможності, фінансової стабільності та задоволення потреб сучасного споживача. Однак процеси впровадження та розвитку інновацій у галузі фінансових послуг у нашій країні постають перед перешкодами та проблемами, серед яких:

1. **Недостатня інфраструктура та технологічні обмеження:** банківські установи й фінансові організації стикаються з викликами щодо модернізації технічної бази для впровадження інновацій, що обмежує можливості розвитку нових фінансових продуктів та послуг.

2. **Регулятивні обмеження та нормативи:** наявність складних або неясних нормативних меж, а також неефективність механізмів реагування на нові технології та інновації у фінансовому секторі.

3. *Безпека та захист особистих даних*: загрози кібербезпеці та вимоги щодо захисту особистої інформації клієнтів у зв'язку з розвитком цифрових фінансових послуг.

4. *Фінансова включеність та доступність послуг*: низький рівень фінансової включеності та обмежений доступ до кредитів для деяких соціальних та географічних груп населення.

5. *Необхідність стимулювання інноваційних підходів*: важливість підтримки та стимулювання банківських установ впроваджувати новітні технології та інноваційні підходи для покращення послуг для клієнтів.

Крім того, український ринок фінансових послуг, зокрема кредитний, відчуває серйозний вплив військового конфлікту, спровокованого російською федерацією. Цей конфлікт призвів до важких економічних та соціальних умов, що ставлять певні виклики перед розвитком інновацій у фінансовому секторі:

- *економічні та фінансові обмеження* (підвищення економічної нестабільності, дефіцит фінансових ресурсів та збільшення ризику кредитування через небезпеку військових дій та геополітичну нестабільність);

- *підвищення кредитних ризиків*: (збільшення кредитних ризиків та зменшення ліквідності фінансових установ внаслідок економічних труднощів, що виникли в результаті військових дій);

- *потреба у фінансовій підтримці та інвестиціях* (зростання потреби у фінансовій підтримці для відновлення економіки та важливості інвестицій у сферу кредитування та фінансові послуги;

- *необхідність адаптації та інновацій*: (важливість розвитку нових, ефективних та інноваційних фінансових інструментів, що враховують особливості військового конфлікту та соціально-економічних умов);

- *роль держави та регуляторів*: (необхідність дієвої державної політики та регулювання, спрямованих на забезпечення стабільності та підтримки фінансового сектору в умовах воєнного конфлікту).

Ця стаття спрямована на аналіз стану ринку кредитних послуг в Україні під час воєнного конфлікту та розвиток інновацій на ринку кредитних послуг України, зокрема P2P кредитування, та визначення заходів щодо подолання викликів та ефективного використання можливостей в умовах воєнної агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перспективи розвитку кредитного ринку в Україні, зокрема інноваційний напрям його розвитку, є темою дослідження у публікаціях закордонних та вітчизняних вчених. І. Бержанір (2022) проводить аналіз структури та тенденцій розвитку фінансового ринку України, зокрема за рахунок інноваційних методів [1]. У статті М. Дубини та ін. (2023) проводиться оцінка впливу макроекономічної нестабільності на розвиток кредитного ринку в Україні, а також запропоновано заходи для усунення нестабільності для сприяння інноваціям на кредитному ринку [2].

У дослідженні З. Луцишин та ін. (2019) розроблено рекомендації щодо запровадження на кредитному ринку в Україні таких інноваційних інструментів: кредитно-дефолтні свопи; індекс дефолту; синтетичне кредитне

зобов'язання; забезпечення боргових зобов'язань; структуровані продукти; забезпечені активи; ф'ючерси; форварди; біржові цінні папери; структуровані інструменти [3].

Д. Завадська (2018) досліджує роль банків у фінансуванні інноваційного розвитку в економіці та їх безпосередній зв'язок з кредитним ринком, разом з тим визначає рекомендовані підходи для посилення участі банків у фінансуванні інновацій на кредитному ринку [4]. Бітнер та В'язовий (2022) оцінюють взаємозв'язок між безготівковими операціями, прогресом на платіжному ринку та їхнім впливом на інновації кредитного ринку, також досліджуються потенційні шляхи удосконалення або стандартизації, що впливають на розвиток кредитного ринку [5].

А. Жаворонок та ін. (2022) проводить аналіз внеску кредитних послуг у підтримку стабільності банківської системи України, визначає шляхи впровадження інноваційних практик у кредитних послугах, які сприяють стабільності, та їхній потенційний вплив на інновації кредитного ринку [6]. В. П. Ільчук та ін. (2018) визначають, що банківські інновації є невід'ємною частиною та необхідністю розвитку кредитного ринку, які мають випереджати очікування клієнтів, впровадження банківських інновацій зменшить обсяг готівкових операцій, а як наслідок – тіньову економіку [7]. Отже, аналіз публікацій закордонних та вітчизняних вчених свідчить про доцільність аналізу розвитку інновацій на кредитному ринку в Україні.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте на сьогодні не вирішеними залишаються питання щодо оцінки доцільності впровадження інновацій, зокрема P2P кредитування, на кредитному ринку під час військової агресії РФ проти України.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є аналіз сучасного стану кредитного ринку в Україні щодо визначення перспектив його інноваційного розвитку, зокрема напряму P2P кредитування.

Виклад основного матеріалу.

1. Динамічні тренди розвитку кредитного ринку в Україні. Кредитний ринок є ключовою складовою фінансового сектору країни, тому його розвиток відіграє вирішальну роль у відновленні фінансової стабільності економіки у повоєнний та післявоєнний період внаслідок російської воєнної агресії.

«Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [8] окреслює кілька ключових моментів щодо інноваційного розвитку кредитного ринку в Україні, зокрема:

1. *Технологічна інтеграція та цифровізація:* наголошується на використанні технологічних досягнень і цифровізації кредитного ринку для підвищення ефективності, доступності та прозорості фінансових послуг.

2. *Сприяння розвитку інноваційних фінансових продуктів і послуг:* заохочується розробка та впровадження інноваційних фінансових продуктів і послуг на кредитному ринку для задоволення мінливих потреб споживачів і підприємств.

3. *Підтримка фінансових ініціатив*: сприяє створенню сприятливого середовища для фінтех-компаній і стартапів для впровадження інновацій і співпраці з традиційними фінансовими установами, потенційно змінюючи ландшафт кредитного ринку.

4. *Покращення управління ризиками через інновації*: захищає інноваційні стратегії та інструменти управління ризиками на кредитному ринку для покращення оцінки ризиків, їх пом'якшення та загальної стійкості фінансових установ.

5. *Розширення доступу до кредитів через інновації*: розширення доступу до кредитів для незахищених верств населення та малих і середніх підприємств (МСБ) шляхом використання інноваційних підходів і технологій.

6. *Адаптація нормативно-правової бази*: визначається необхідність адаптації нормативно-правової бази для врахування інновацій на кредитному ринку, одночасно забезпечуючи захист споживачів, цілісність ринку та стабільність.

7. *Заохочення співпраці та партнерства*: сприяє співпраці між традиційними фінансовими установами, фінтех-компаніями та регуляторними органами для сприяння сприятливому середовищу для інновацій та розвитку кредитного ринку.

8. *Інвестиції в дослідження та розробки (НДДКР)*: підкреслюється важливість інвестицій в науково-дослідні ініціативи, спрямовані на сприяння інноваціям у пов'язаних із кредитуванням технологіях, послугах і ринкових практиках.

9. *Сприяння фінансовій доступності через інновації*: наголошується на використанні інновацій на кредитному ринку для підвищення фінансової доступності, забезпечуючи доступ до кредитних механізмів ширшому колу осіб і підприємств.

10. *Застосування передового досвіду та міжнародних стандартів*: заохочується узгодження практики та інновацій кредитного ринку з міжнародними стандартами та найкращими практиками для підвищення конкурентоспроможності та довіри у світовому фінансовому ландшафті.

Ці ключові моменти ілюструють стратегічні напрями, визначені у Стратегії для сприяння інноваціям на кредитному ринку як частину ширшої стратегії розвитку фінансового сектору в Україні до 2025 року.

На серпень 2023 року в Україні діють 65 банків, структура яких змінилася протягом 2022-2023 рр. внаслідок ескалації військових дій РФ на території України відповідно до законодавства про санкції, а також процедури ліквідації банків у зв'язку з їхньою неплатоспроможністю, зокрема АТ "Мегабанк" (ліквідація у II кварталі 2022 р.) [9]; АТ "БАНК СІЧ" (ліквідація у 3 кварталі 2022 р.) [10]; банк "Форвард" та "Айбокс банк" (ліквідація у I кварталі 2023 р.) [11]; Сенс Банк (законодавство про санкції у II кварталі 2023 р.) та банк "Конкорд" (ліквідація у II кварталі 2023 р.) [12].

Кредитна діяльність відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності банківської системи та економіки країни загалом, зокрема підтримка ліквідності, підтримка розвитку реального сектору економіки шляхом фінансування різних проектів та підприємств, збереження стабільності банківської системи (контроль за кредитними ризиками та диверсифікація кредитного портфеля допомагають уникнути проблемних ситуацій і забезпечити стійкість системи в цілому), підвищення рівня доступу до фінансування. На рис. 1 розглянуто динаміку наданих кредитів за секторами економіки за період 2013-2022 рр.

Рис. 1. Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки, млн грн (залишки коштів на кінець періоду)

Джерело: сформовано авторами на основі статистичної інформації НБУ [13].

Загальний рівень збільшення обсягу наданих кредитів на кінець 2022 року в порівнянні з аналогічним періодом 2013 року становить 10,6 %, що не є суттєвим показником, зважаючи на високий рівень інфляції 2022 року, що становила близько 26,6 % у середньому (грудень до грудня попереднього року) [14]. Щодо диверсифікації кредитів за секторами економіки, то обсяги наданих кредитів страховим корпораціям та пенсійним фондам (від 2013 до 2022 року значно зменшилися, з 523 млн грн у 2013 році до 20 млн у 2022 році). Сектор інших фінансових корпорацій також відзначається зниженням наданих кредитів від 18,8 млрд грн у 2013 році до 6,8 млрд у 2022 році.

Питома вага наданих кредитів центральним органам державного управління та регіональним/місцевим органам державного управління, а також державним нефінансовим корпораціям є незначною та в середньому за проаналізований період часу становила близько 0,55 % та динаміки зміни обсягів є також незначною за означений період часу. Інші нефінансові корпорації показують зменшення обсягів кредитування у період 2013-2017 рр., але з 2018 року стали зростати. Домашні господарства мають коливання, але загалом спостерігається певний зріст у наданні кредитів з 2019 року. Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства показують варіативність, але загалом показують тенденцію до зростання протягом більшості років, зокрема з 2018 року.

Щодо структури кредитів наданих у розрізі строків погашення, то їх динаміка розглянута на рис. 2.

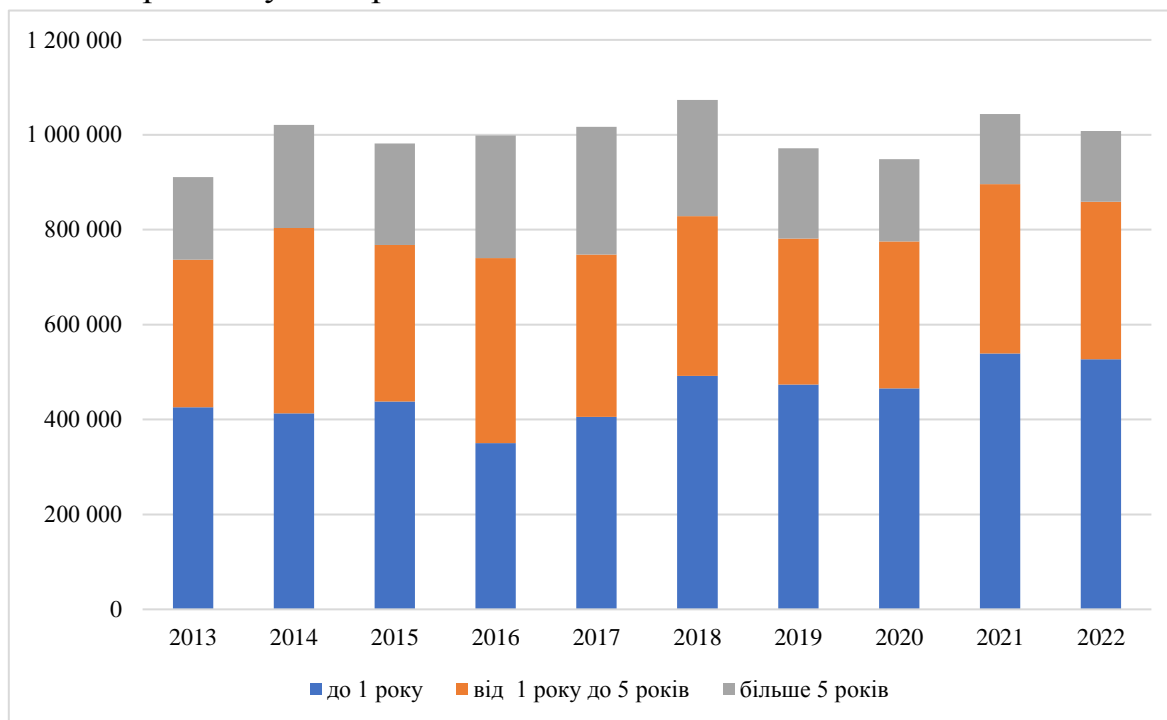

Рис. 2. Кредити, надані резидентам у розрізі строків погашення, млн грн (залишки коштів на кінець періоду)

Джерело: сформовано автором на основі статистичної інформації НБУ [13]

Динаміка короткострокових кредитів (до 1 року) характеризується коливанням темпів росту. У 2015 та 2016 роках відбулися помітні спади близько 20 % зменшення, але після цього відбувся певний підйом (в середньому 15 % збільшення) у 2017-2018 роках та знову незначний спад у 2019-2020 роках. Протягом останніх трьох років відбувається певне зростання (в середньому 6-7 %).

Щодо середньострокових кредитів (від 1 року до 5 років), то цей тип кредитування також показує коливання, але менш виразні порівняно з короткостроковими кредитами до 1 року. Загалом темп росту позначає періоди

зростання та зниження, проте в період 2019-2021 рр. спостерігається певний стабільне зростання в середньому 8 %, проте на кінець 2022 року є характерним зменшення на 8 %.

Довгострокові кредити (понад 5 років) характеризуються невеликим рівнем зростання у 2022 році на 0,2 %, що є нетиповим для коротко- та середньострокових типів кредитування.

Кредити, надані резидентам у розрізі видів валют, розглянуто на рис. 3.

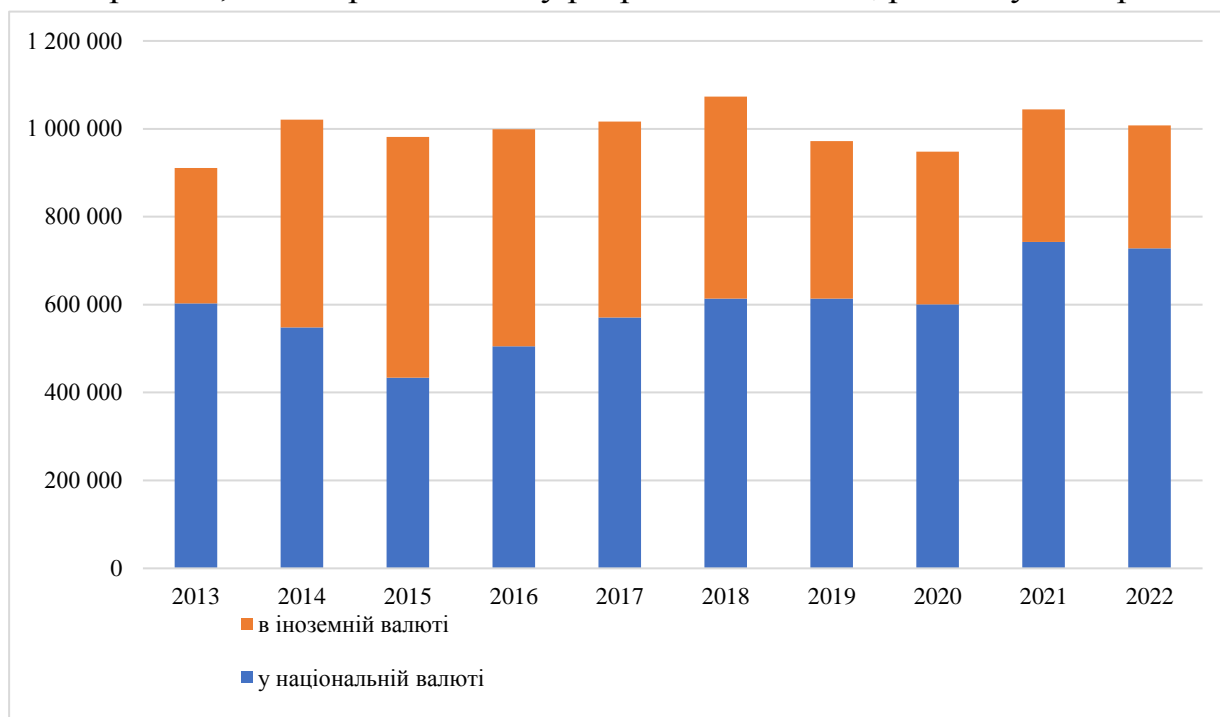

Рис. 3. Кредити, надані резидентам у розрізі видів валют, млн грн (залишки коштів на кінець періоду)

Джерело: сформовано автором на основі статистичної інформації НБУ [13].

Щодо кредитування у розрізі видів валют, то питома вага кредитування у національній валюті за аналізований період 2013-2022 рр. в середньому становить 60 % та протягом 2021-2022 рр. значно зросла до 70 %.

Спостерігається певна стабільність щодо кредитів у національній валюті протягом більшості років, з відносно невеликими змінами в рівнях надання кредитів. Однак їх обсяг рік до року зростав у 2016-2018 рр. у середньому на 12 % та у 2021 році – на 23 %, проте у 2022 році спостерігалось зменшення на 3 %.

Для кредитів в іноземній валюті спостерігається менша стабільність та зменшення загального обсягу кредитів у цій валюті протягом років. Відзначається значне зменшення кредитів у 2015 році, після чого обсяг поступово збільшувався, але залишався нижчим у порівнянні з кредитами в національній валюті. Однак потрібно враховувати, що кредити в іноземній валюті можуть бути більш чутливими до змін валютного курсу та економічних факторів.

Щодо диференціації кредитування за об'єктом надання, то на рис. 4 представлено динамічні тренди кредитування корпоративного сектору та домашніх господарств (окрім ФОПів) (рис. 4).

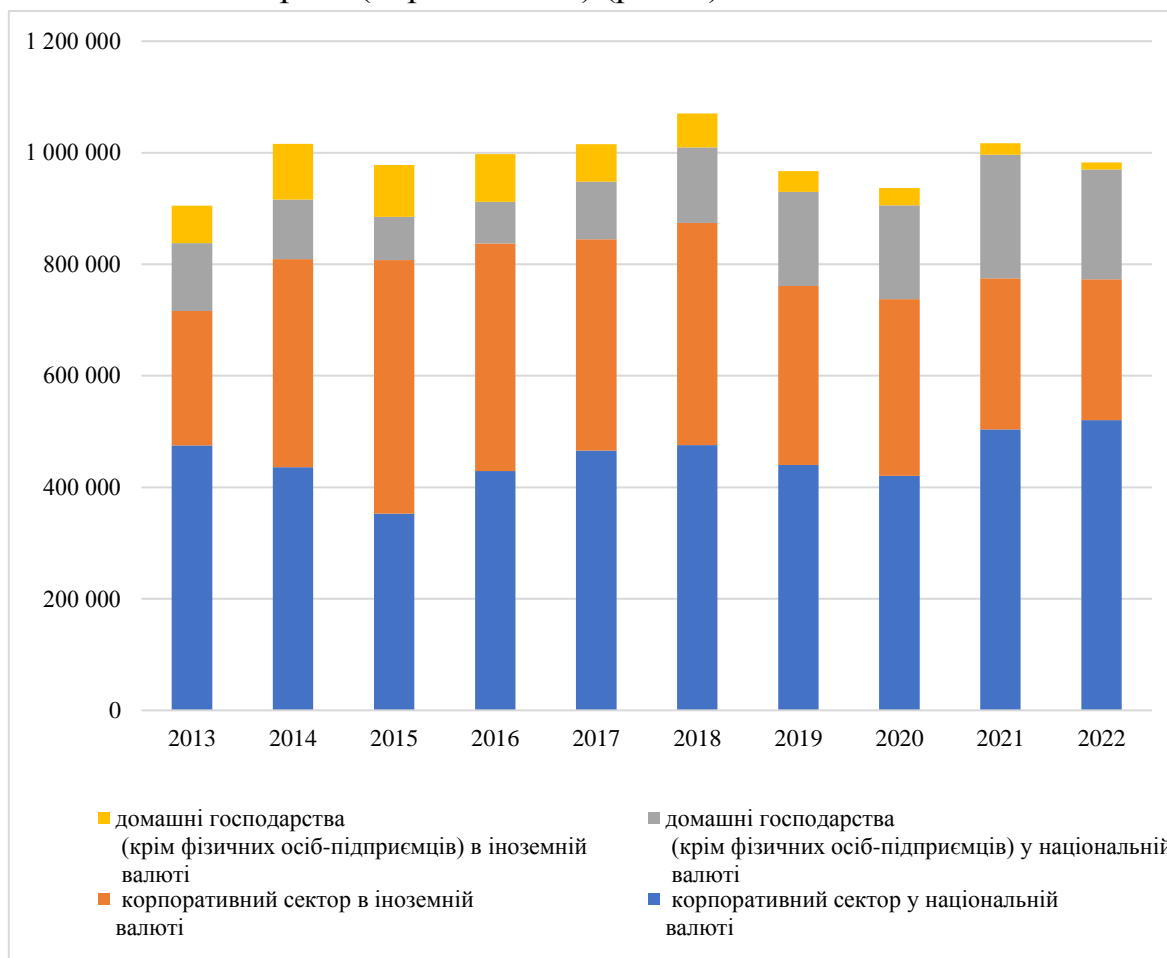

Рис. 4. Кредити, надані корпоративному сектору та домашнім господарствам у розрізі видів валют, млн грн (залишки коштів на кінець періоду)

Джерело: сформовано автором на основі статистичної інформації НБУ [13].

Згідно з рис. 4 можна означити такі основні тренди:

- *корпоративний сектор*: Обсяг кредитів у національній валюті показує тенденцію до незначного зростання протягом більшості років із невеликими коливаннями. Водночас кредити в іноземній валюті виявляють певну нестабільність, але загалом показують загальну тенденцію до зменшення;

- *домашні господарства (крім ФОП)*: у національній валюті, не зважаючи на те, що обсяг кредитів змінювався протягом аналізованого періоду, загальна тенденція вказує на зменшення з 2017 року. Щодо іноземної валюти, то обсяг кредитів ще більше зменшувався і простежується загальна тенденція до скорочення (зокрема, за 2022 рік, рівень зменшення скорочення до попереднього року становить майже 40 %).

Загалом корпоративний сектор у національній валюті показує стабільність з тенденцією до зростання, тоді як домашні господарства (крім ФОП) отримували менше кредитів у національній валюті та ще менше в іноземній валюті протягом більшості років.

Структура корпоративного сектору в залежності від розміру підприємства за показником наданих кредитів розглянуто на рис. 5.

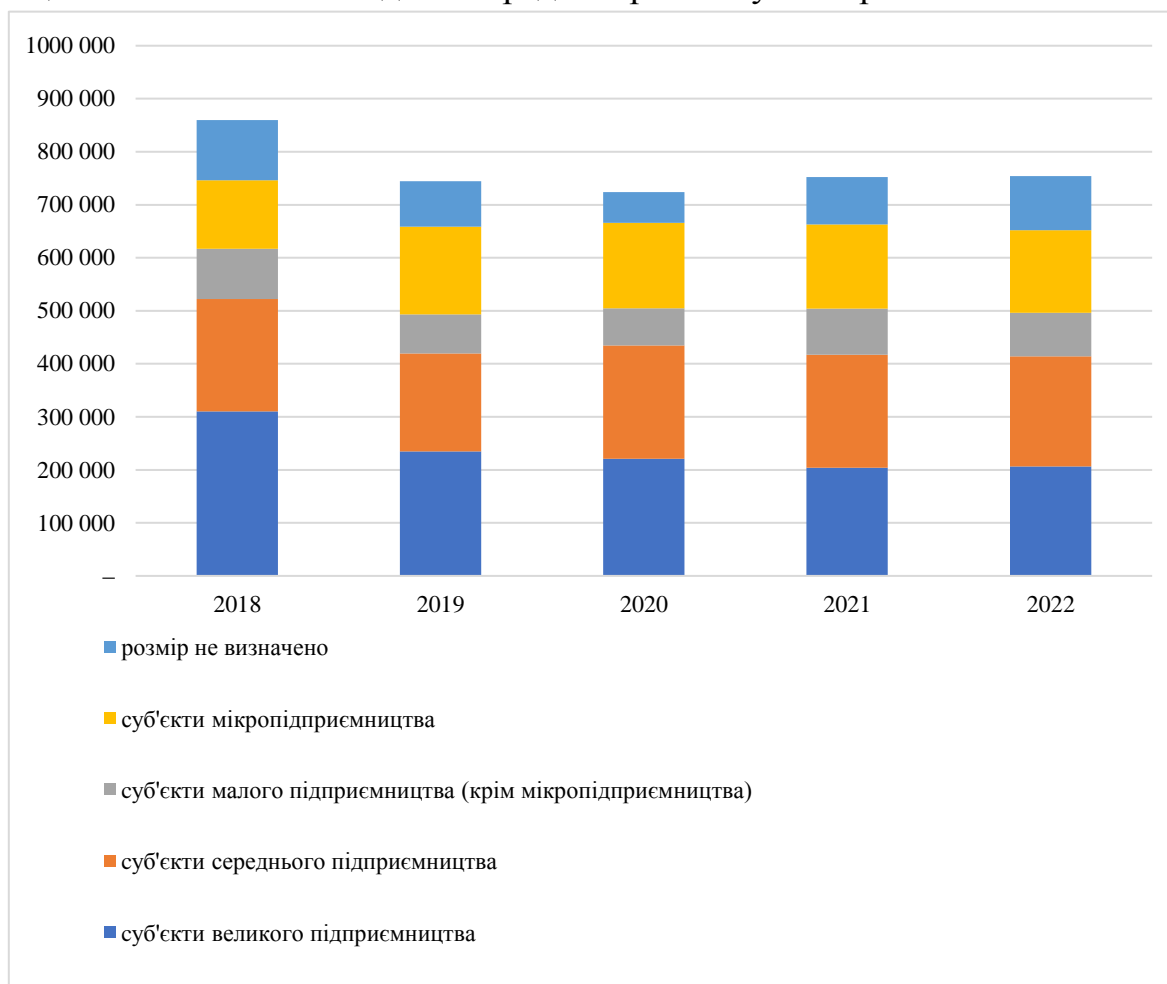

Рис. 5. Кредити, надані нефінансовим корпораціям за розміром суб'єкта господарювання, млн грн (залишки коштів на кінець періоду)

Джерело: сформовано автором на основі статистичної інформації НБУ [15].

Щодо тенденцій надання кредитів нефінансовим корпораціям за розміром суб'єкта господарювання можна визначити наступне:

- кредити надані суб'єктам великого підприємництва характеризуються незначним зменшенням з 2018 по 2022 рік, при цьому питома вага означених кредитів в середньому становить близько 30,5 : за період 2018-2022 рр.;

- кредити надані суб'єктам середнього підприємництва мають тенденцію до зменшення кількості кредитів з 2018 по 2019 рр., після чого спостерігається поступове зростання впродовж 2020-2021 рр. до значень близьких до початкового рівня 2018 року. Середня питома вага для даного типу кредитів за 2018-2022 рр. становить 27 %;

- для кредитів наданих суб'єктам малого підприємництва (крім мікропідприємництва) спостерігається тенденція до зменшення впродовж періоду 2019-2020 рр., але у 2021 р. темп приросту за такими кредитами становив 23,3 % у порівнянні з аналогічним показником 2020 р., що є позитивною тенденцією щодо кредитування малого бізнесу. Питома вага малого бізнесу у кредитах наданих нефінансовим корпораціям є незначною та в середньому становить 10 %;

- для кредитів наданих суб'єктам мікропідприємництва характерна тенденція щодо зростання (темп приросту 20 % у 2022 р. у порівнянні з аналогічним показником 2018 р.), при цьому середній темп приросту рік до року становить 5 % впродовж 2018-2022 рр., при цьому питома вага означеного сектору у загальному рівні кредитів наданих нефінансовим корпораціям в середньому становить близько 20 %;

- для суб'єктів господарювання, розмір яких не було визначено в залежності від рівня доходу, також спостерігається зниження рівня наданих кредитів з 2018 по 2021 рік, але у 2022 році відбулося зростання на 14 % у порівнянні з аналогічним показником 2021 року.

Загальний тренд показує зниження рівня наданих кредитів нефінансовим корпораціям незалежно від розміру суб'єкта господарювання від 2018 до 2022 рр.

Застосування інновацій на кредитному ринку України відіграє важливу роль у покращенні фінансової системи, сприяє економічному зростанню та підвищенню якості життя громадян. Україна має можливість використовувати P2P кредитування як один із засобів покращення фінансової системи країни, але при цьому важливо розвивати відповідне регулювання та контроль за цим сектором, щоб забезпечити його стабільність та довіру учасників ринку, тому наступний підрозділ дослідження присвячений розвитку P2P кредитування на кредитному ринку України.

2. P2P кредитування як інновація на ринку кредитних послуг

P2P (peer-to-peer) кредитування грає важливу роль в інноваційному розвитку кредитного ринку в Україні з кількох причин:

1. *Доступність фінансування:* P2P кредитування надає можливість фінансування для тих, хто може бути відхилений банками через різноманітні причини, такі як недостатній кредитний рейтинг або відсутність кредитної історії.

2. *Інноваційність та ефективність:* P2P платформи забезпечують інноваційні технології та процеси, що дозволяють знизити витрати на обробку кредитів, швидше приймати рішення та забезпечувати вигідніші умови для позичальників і інвесторів.

3. *Розвиток фінтех-екосистеми:* Розвиток P2P кредитування сприяє формуванню фінтех-екосистеми в Україні, створюючи конкуренцію та сприяючи впровадженню новаторських фінансових послуг.

4. *Підтримка малих бізнесів та стартапів*: P2P платформи можуть стати джерелом фінансування для малих бізнесів і стартапів, що допомагає їм розвиватися та зростати в умовах обмеженого доступу до традиційного банківського кредитування.

5. *Стимулювання інноваційних фінансових практик*: Розвиток P2P кредитування може стимулювати інноваційні фінансові практики, спрямовані на покращення споживчих кредитів, мікрокредитування та інвестицій.

6. *Підвищення фінансової включеності*: P2P кредитування сприяє підвищенню фінансової включеності, надаючи можливість отримання кредитів тим, хто раніше не мав доступу до традиційних фінансових послуг.

Отже, P2P кредитування в Україні має потенціал стати важливим інструментом для стимулювання інноваційного розвитку кредитного ринку, підтримки підприємництва та покращення фінансової включеності населення.

В економічній літературі, присвяченій перспективам інноваційного розвитку кредитного ринку в Україні, розглядаються різноманітні аспекти розвитку P2P кредитування, зокрема Лаврик А. (2016) досліджує появу P2P-кредитування та його потенціал для доповнення традиційних банківських систем. У статті обговорюється, як P2P-кредитування можна розглядати як альтернативний механізм традиційному банківському кредитуванню в Україні через P2P платформи та його вплив на розвиток фінансового сектору [16]. А. Жаворонок (2021) аналізує сучасні тенденції та шляхи розвитку P2P кредитування в Україні, висвітлює сучасні трансформації та аспекти управління на кредитному ринку [17]. О. Заруцька та А. Синюк (2017) представляє порівняльний аналіз міжнародної практики та вітчизняного досвіду платформ P2P кредитування, висвітлюючи виклики та перспективи в українському контексті [18].

Гончаренко А. (2020) фокусується на оцінці конкурентного ландшафту на ринку P2P-кредитування в Україні, висвітлюючи основні проблеми та перспективи розвитку, які існують у цьому секторі в Україні [19]. М. Дубина., А. Жаворонок та Д. Савчук (2019) представляє комплексний аналіз світового досвіду P2P-кредитування з огляду на пірингові практики, аналізуючи тенденції та розробки, які можна застосувати або адаптувати в українському контексті [20]. У дослідницькій статті Я. А. Хабер, І. Д'яконова, А. Мільчакова (2018) надається оцінка фінтех-ринку в Україні, включно з сектором P2P кредитування, в контексті розвитку світових фінансово-банківських систем [21].

І. Кузьмук, І. Губатюк (2018) досліджують міжнародний досвід створення регуляторних механізмів для P2P кредитування, надаючи ідеї, які можуть бути актуальними для формування нормативно-правової бази в Україні [22]. О. Петрівський (2017) визначає перспективи розвитку P2P кредитування в Україні, зосереджуючись на інфраструктурі ринку та потенційних можливостях зростання [23].

О. Демченко (2017) розглядає P2P-кредитування як інноваційний продукт на ринку фінансових послуг, аналізуючи його потенційний вплив і роль у забезпеченні інноваційного розвитку фінансового сектору [24]. О. Стойко

(2020) розглядає перспективи розвитку фінтех- та банківського бізнесу в Україні, надаючи огляд ролі P2P-кредитування в цьому секторі альтернативного фінансування, що розвивається в Україні [25].

Проведений аналіз наявних досліджень надає змогу зрозуміти розвиток, проблеми, регуляторні аспекти та майбутні перспективи P2P-кредитування в Україні, пропонуючи всебічне розуміння цього сектору, що розвивається, на фінансовому ринку країни.

На основі розглянутих джерел можна виділити кілька ключових аспектів щодо перспектив розвитку P2P кредитування в Україні:

1. *Альтернатива банківському кредитуванню*: дослідження вказують на P2P кредитування як альтернативу банківському кредитуванню, зокрема для позичальників, які можуть знайти більш вигідні та менш бюрократичні умови отримання кредиту.

2. *Регуляторна підтримка*: розвиток P2P кредитування потребує підтримки від регуляторних органів для створення правильного регулюючого середовища, яке б сприяло розвитку цього сектору, забезпечивши захист інвесторів та позичальників.

3. *Технологічний прогрес*: використання технологій, таких як блокчейн і штучний інтелект, може сприяти розвитку P2P кредитування, полегшуючи процеси перевірки платоспроможності позичальників та забезпечення безпеки транзакцій.

4. *Збільшення довіри*: важливе значення має збільшення довіри до платформ P2P кредитування через впровадження найкращих практик щодо захисту даних, прозорості угод та відкритості діяльності платформ.

5. *Підвищення участі*: розвиток P2P кредитування вимагає залучення нових учасників, які могли б бути як позичальниками, так і інвесторами, щоб розвивати ринок та створювати конкуренцію.

6. *Міжнародний досвід*: використання світового досвіду у розвитку P2P кредитування може допомогти Україні визначити найкращі практики та застосувати їх для підвищення ефективності та стабільності цього сектору.

Отже, розвиток P2P кредитування в Україні може бути сприятливим за умови належного регулювання, використання передових технологій та залучення учасників ринку, що сприятиме збільшенню конкуренції та розширенню можливостей для споживачів та підприємців.

P2P кредитування можна розглядати як альтернативу банківському кредитуванню в Україні, основні позитивні аспекти й перспективи цієї інновації можуть бути визначені наступним чином:

1. *Альтернатива банківському сектору*: P2P кредитування пропонує новий механізм отримання фінансування, обійшовши традиційні банки. Це відкриває можливості для позичальників і інвесторів отримувати/надавати фінансування за меншими витратами і швидше, у порівнянні з банківським кредитуванням.

2. *Зменшення бюрократії*: розглядаються переваги у зниженні бюрократичних процедур і скороченні часу на вирішення питань про отримання кредиту. Відсутність складних процедур, що зазвичай пов'язані з банківськими кредитами, може спонукати користувачів до P2P платформ.

3. *Прозорість та безпека*: виділяється важливість прозорості та безпеки в P2P кредитуванні. Автор зазначає на необхідність визначення інформаційних прозорих процесів для створення довіри в роботі платформ.

4. *Потенційний розвиток ринку*: підкреслюється можливість розвитку P2P кредитування у вигляді додаткового джерела фінансування для підприємств та приватних осіб. Він сприймає його як спосіб створення конкуренції у фінансовому секторі та посилення фінансової відкритості.

5. *Ризики*: потенційні ризики P2P кредитування, такі як ризик неповернення коштів, потреба в ефективному кредитному скорингу та захист особистих даних.

Водночас важливо враховувати потенційні ризики P2P кредитування, такі як ризик неплатоспроможності позичальників, безпека та регулювання цього виду кредитування для забезпечення його стабільності та надійності.

Висновки і пропозиції. Український ринок кредитних послуг у період військового конфлікту переживає складні випробування, викликані воєнними подіями та геополітичною нестабільністю. У цей важкий період економічних та соціальних турбуленцій, ринок кредитних послуг перебуває під значним тиском через наступні ключові аспекти: збільшення кредитних ризиків та обмеження доступу до фінансових ресурсів, зниження ліквідності фінансових установ; підвищений попит на фінансову підтримку та ін.

Розвиток ринку кредитних послуг потребує виваженості, інновацій та ретельного аналізу, а також підтримки з боку держави та фінансових регуляторів для подолання труднощів та відновлення стабільності у фінансовій системі країни.

Отже, кредитна діяльність має велике значення для фінансової стабільності банківської системи, оскільки вона дозволяє розвивати економіку, забезпечувати доступ до фінансування та управляти ризиками, що допомагає уникнути криз та забезпечити стійкість фінансової системи.

Основні перспективи розвитку P2P кредитування в Україні можна звести до кількох ключових аспектів, виявлених у дослідженнях:

1. *Стан інновацій*: P2P кредитування розглядається як інноваційна альтернатива банківському кредитуванню. Дослідження вказують на перспективи цього нового формату кредитування, зокрема в контексті уникнення банківської бюрократії та швидкого доступу до фінансових ресурсів для користувачів.

2. *Регуляторні аспекти*: важливе значення має регулювання P2P кредитування для забезпечення його стабільності та надійності для учасників ринку. Деякі дослідження зосереджуються на зарубіжному досвіді регулювання P2P кредитування та його потенційних переваг для розвитку цього сегменту українського фінансового ринку.

3. *Підвищення довіри*: дослідники розглядають важливість підвищення довіри між учасниками P2P кредитування для стимулювання подальшого розвитку цього ринку. Впровадження ефективних систем перевірки, захисту особистих даних та визначення правил угод - ключові питання для покращення довіри до цього виду кредитування.

4. *Технологічні та інноваційні аспекти*: врахування світового досвіду розвитку P2P кредитування дозволяє пристосувати найкращі практики до умов українського ринку. Технологічні інновації та використання різних платформ для сприяння P2P кредитуванню можуть стати ключовими в розвитку цього ринку.

5. *Подальший розвиток*: з урахуванням світового досвіду та внутрішніх потреб українського ринку, P2P кредитування має потенціал для подальшого розвитку. Створення сприятливого середовища, зокрема через відповідне законодавство та підтримку з боку держави, може сприяти збільшенню популярності цього виду фінансових послуг серед українських споживачів та підприємців.

Ці аспекти становлять основу для розуміння перспектив розвитку P2P кредитування в Україні як інноваційної фінансової послуги та можуть служити основою для подальшого вдосконалення цього сектору на фінансовому ринку України.

Список використаних джерел

1. Berzhanir I. Financial Market of Ukraine: Structure and Development Trends / I. Berzhanir // Three Seas Economic Journal. – 2022. – Vol. 3(1). – Pp. 21-27. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2022-1-3>.
2. Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability / M. Dubyna, O. Popelo, A. Zhavoronok, I. Lopashchuk, M. Fedyshyn // Public and Municipal Finance. – 2023. – Vol. 12(1). – Pp. 33-47. doi:10.21511/pmf.12(1).2023.04.
3. Development of innovative instruments in the financial market of Ukraine [Electronic resource] / Z. Lutsyshyn, Yu. Klavkiv, T. Kucher, V. Svirskiy // Revista ESPACIOS. – 2019. – Vol. 40 (No 28). – Accessed mode: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35340/1/innov%20financ%20instr.pdf>
4. Zavadzka D. Determining the Role of Banks in the Financing of Innovative Development Processes of the Economy / D. Zavadzka // Baltic Journal of Economic Studies. – 2018. – Vol. 4, No. 3. – Pp. 68-73. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-68-73>.
5. Bitner I. Determination of Prospective Directions for Improvement of Cashless Calculations and their Standardization for the Ukrainian Payments Market / I. Bitner, S. Viazovyi // Financial and Credit Systems: Prospects for Development. – 2022. – Vol. 1(4). – Pp. 63-70. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-06>.
6. The Role of the Credit Services Market in Ensuring Stability of the Banking System / A. Zhavoronok, R. Shchur, Yu. Zhezherun, I. Sadchykova, N. Viadrova, L. Tychkovska // International Journal of Safety and Security Engineering. – 2022. – Vol. 12, No. 6. – Pp. 667-679. DOI: <https://doi.org/10.18280/ijss.120602>.
7. Ilchuk P. Bank innovative development in Ukraine: modern tendencies and perspectives / P. Ilchuk, O. Kots, Y. Vorobei // International Journal of New Economics and Social Sciences. – 2018. – № 8(2). – Pp. 209–220. DOI: 10.5604/01.3001.0012.9938.

8. Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025 / Ministry of Finance of Ukraine, NBU [Electronic resource]. – Accessed mode: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025_eng.pdf.

9. Огляд банківського сектору. НБУ, серпень 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-08.pdf?v=5.

10. Огляд банківського сектору. НБУ, листопад 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-11.pdf?v=5.

11. Огляд банківського сектору. НБУ, травень 2023 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-05.pdf?v=4.

12. Огляд банківського сектору. НБУ, серпень 2023 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-08.pdf?v=5.

13. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України). Статистика фінансового сектору. НБУ [Електронний ресурс]. – Вересень, 2023. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

14. Індекси споживчих цін. Макроекономічні показники. Статистика. НБУ [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4>.

15. Кредити МСП. Статистика фінансового сектору. НБУ [Електронний ресурс]. – Жовтень 2023. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

16. Lavryk A. P2P lending as an alternative to bank lending in Ukraine / A. Lavryk // Banks and Bank Systems. – 2016. – № 11(4). – Pp. 20-30. DOI: 10.21511/bbs.11(4).2016.02.

17. Жаворонок А. В. Напрями розвитку пірингового кредитування в Україні / А. В. Жаворонок // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2021. – № 1. – С. 21-29. DOI: 10.12345/pmt-issue1-2021-6.

18. Заруцька О. П. Міжнародний досвід та вітчизняна практика розвитку платформ P2P-кредитування: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. П. Заруцька, А. О. Синюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2017. – Вип. 11(1). – С. 118-123. – Режим доступу: <https://shorturl.at/kqvzW>.

19. Гончаренко А. Оцінка конкурентного середовища на ринку P2P-кредитування [Електронний ресурс] / А. Гончаренко // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2020. – № 1-2 (274-275). – С. 93-104. – Режим доступу: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2020/274-275/pdf/93-104.pdf>.

20. Дубина М. В. Світовий досвід розвитку пірингового (P2P) кредитування [Електронний ресурс] / М. В. Дубина, А. В. Жаворонок, Д. Г. Савчук // Причорноморські економічні студії. – 2019. – Вип. 45. – С. 145-151. – Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2019/45_2019/29.pdf.

21. Haber J. A. Estimation of fintech market in Ukraine in terms of global development of financial and banking systems / J. A. Haber, I. D'yakonova, A. Milchakova // Public and Municipal Finance. – 2018. – Vol. 7(2). – Pp. 14-23. doi:10.21511/pmf.07(2).2018.02.

22. Кузьмук І. Я. Зарубіжний досвід формування регуляторного механізму peer-to-peer (P2P) кредитування [Електронний ресурс] / І. Я. Кузьмук, І. В. Губатюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2018. – Вип. 19, ч. 2. – С. 62–65. – Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_2_2018ua/15.pdf.

23. Петрівський О. О. Перспективи розвитку пірингового кредитування в Україні [Електронний ресурс] / О. О. Петрівський // Інфраструктура ринку. – 2017. – Вип. 7. – С. 316-321.. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/55.pdf.

24. Демченко О. П. Peer-to-peer-кредитування як інноваційний продукт на ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / О. П. Демченко // Приазовський економічний вісник. – 2017. – Вип. 4(04). – С. 80-85. – Режим доступу: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2017/4_04_uk/17.pdf.

25. Стойко О. Я. Перспективи розвитку фінтех- і банківського бізнесу в Україні [Електронний ресурс] / О. Я. Стойко // Проблеми економіки. – 2020. – № 2 (44). – С. 356–364. – Режим доступу: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12537>.

References

1. Berzhanir, I. (2022). Financial Market of Ukraine: Structure and Development Trends. *Three Seas Economic Journal*, 3(1), 21-27. <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2022-1-3>.

2. Dubyna, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Lopashchuk, I., & Fedyshyn, M. (2023). Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability. *Public and Municipal Finance*, 12(1), 33-47. doi:10.21511/pmf.12(1).2023.04.

3. Lutsyshyn, Z., Klapkiv, Yu., Kucher, T., & Svirskyi, V. (2019). Development of innovative instruments in the financial market of Ukraine. *Revista ESPACIOS*, 40(28), <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/35340/1/innov%20financ%20instr.pdf>.

4. Zavadzka D. (2018) Determining the Role of Banks in the Financing of Innovative Development Processes of the Economy. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(3), 68-73. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-68-73>.

5. Bitner, I., & Viazovyi, S. (2022). Determination of Prospective Directions for Improvement of Cashless Calculations and their Standardization for the Ukrainian Payments Market. *Financial and Credit Systems: Prospects for Development*, 1(4), 63-70. <https://doi.org/10.26565/2786-4995-2022-1-06>

6. Zhavoronok, A., Shchur, R., Zhezherun, Yu., Sadchykova, I., Viadrova, N., Tychkovska, L. (2022). The Role of the Credit Services Market in Ensuring Stability of the Banking System. *International Journal of Safety and Security Engineering*, 12(6), 667-679. <https://doi.org/10.18280/ijssse.120602>.

7. Ilchuk, P., Kots, O., & Vorobei, Y. (2018). Bank innovative development in Ukraine: modern tendencies and perspectives. *International Journal of New Economics and Social Sciences*, (8(2)), 209–220. DOI: 10.5604/01.3001.0012.9938.

8. Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025. NBU. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025_eng.pdf.

9. Ohlyad bankivskoho sektoru. NBU [Overview of the banking sector. NBU]. (2022). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-08.pdf?v=5.

10. Ohlyad bankivskoho sektoru. NBU [Overview of the banking sector. NBU]. (2022). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2022-11.pdf?v=5.

11. Ohlyad bankivskoho sektoru. NBU [Overview of the banking sector. NBU]. (2023). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-05.pdf?v=4.

12. Ohlyad bankivskoho sektoru. NBU [Overview of the banking sector. NBU]. (2023). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-08.pdf?v=5.

13. Kredyty, nadani depozytnymy korporatsiyamy (krім Natsionalnoho banku Ukrayiny) [Loans granted by deposit corporations (except for the National Bank of Ukraine)]. (2023). *Statystyka finansovoho sektoru. NBU – Statistics of the financial sector. NBU*. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.

14. Indeksy spozhyvchikh tsin. Makroekonomichni pokaznyky [Consumer price indices. Macroeconomic indicators]. (2022). *Statystyka. NBU – Statistics. NBU*. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#4>.

15. Kredyty MSP [SME loans]. (2023). *Statystyka finansovoho sektoru. NBU – Statistics of the financial sector. NBU*. <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.
16. Lavryk, A. (2016). P2P lending as an alternative to bank lending in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 11(4), 20-30. DOI: 10.21511/bbs.11(4).2016.02.
17. Zhavoronok, A.V. (2021). Napryamy rozvytku piringovogo kredytuvannya v Ukrayini [Directions of development of peer-to-peer lending in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: ekonomika ta upravlinnya – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, (1), 21-29. DOI: 10.12345/pmt-issue1-2021-6.
18. Zarutska, O.P., Sinyuk, A.O. (2017). Mizhnarodnyy dosvid ta vitchyznyana praktyka rozvytku platform R2R-kredytuvannya: problemy ta perspektyvy [International experience and domestic practice of P2P lending platform development: problems and prospects]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya «Ekonomika» – Bulletin of the Dnipropetrovsk University. "Economy" series*, 11(1), 118-123. <https://shorturl.at/kqvzW>.
19. Honcharenko, A. (2020). Otsinka konkurentnoho seredovyscha na rynku R2R-kredytuvannya [Assessment of the competitive environment in the P2P lending market]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Odesa National Economic University*, (1-2(274-275)), 93-104. <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2020/274-275/pdf/93-104.pdf>.
20. Dubina, M.V., Zhavoronok, A.V., Savchuk, D.H. (2019). Svitovyy dosvid rozvytku piringovoho (R2R) kredytuvannya [World experience in the development of peer-to-peer (P2P) lending]. *Prychornomorski ekonomichni studiyi – Black Sea Economic Studies*, 45, 145-151. http://bses.in.ua/journals/2019/45_2019/29.pdf.
21. Haber, J. A., D'yakonova, I., Milchakova, A. (2018). Estimation of fintech market in Ukraine in terms of global development of financial and banking systems [Estimation of fintech market in Ukraine in terms of global development of financial and banking systems]. *Public and Municipal Finance – Public and Municipal Finance*, 7(2), 14-23. doi:10.21511/pmf.07(2).2018.02.
22. Kuzmuk, I.Ya., Hubatyuk, I.V. (2018). Zarubizhnyy dosvid formuvannya rehulyatornoho mekhanizmu peer-to-peer (P2P) kredytuvannya [Foreign experience in the formation of a regulatory mechanism of peer-to-peer (P2P) lending]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series: International economic relations and world economy*, 19(2), 62–65. http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_2_2018ua/15.pdf.
23. Petrivskyy, O.O. (2017). Perspektyvy rozvytku piringovogo kredytuvannya v Ukraini [Prospects for the development of peer-to-peer lending in Ukraine]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, 7, 316-321. http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/55.pdf.
24. Demchenko, O.P. (2017). Peer-to-peer-kredytuvannya yak innovatsiyyny produkt na rynku finansovykh posluh [Peer-to-peer lending as an innovative product on the market of financial services]. *Priazovskyy ekonomichnyy visnyk – Pryazovsky Economic Bulletin*, 4(04), 80-85. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/4_04_uk/17.pdf.
25. Stoyko, O.Ya. (2020). Perspektyvy rozvytku fintech- i bankivskoho biznesu v Ukrayini [Prospects for the development of fintech and banking business in Ukraine]. *Problemy ekonomiki – Problems of economy*, (2(44)), 356–364. <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/12537>.

Отримано 24.11.2023

UDC 336.71

Alla Ivashchenko

Doctor of Economics, Professor of Corporate Finance and Controlling Department Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)
e-mail: alla.ivashchenko@kneu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4599-7137>
Scopus Author ID: [57194156942](https://orcid.org/0000-0002-4599-7137). **Researcher ID:** [J-1444-2018](https://orcid.org/0000-0002-4599-7137)

Olena Gonta

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tourism Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: e.gonta@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6434-357X>
ResearcherID: [A-9502-2017](https://orcid.org/0000-0001-6434-357X)

DEVELOPMENT OF INNOVATIONS IN THE CREDIT SERVICES MARKET OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF THE NATIONAL ECONOMY

The main goal of this study is to analyze the current state of the credit market in Ukraine in terms of determining the prospects for its innovative development, in particular, the direction of P2P lending. The article analyzes dynamic trends in the development of Ukraine's credit market, specifically loans provided to residents across economic sectors, currency types, and repayment periods. It delves into corporate sector and household loans, along with loans granted to non-financial corporations, noting a significant reduction throughout 2022 due to the impact of military aggression on the credit market's evolution. Key aspects of the Financial Sector Development Strategy until 2025 are explored.

Focusing on contemporary tendencies, the paper studies innovative approaches to providing credit services, notably the P2P lending system, a pivotal element in addressing societal financial needs. Additionally, the research encompasses perspectives and opportunities for implementing P2P lending within the Ukrainian credit market, including its influence on creating new opportunities for borrowers and investors. Moreover, the introduction of P2P lending in Ukraine not only expands borrowing options but also opens up new investment prospects for individuals seeking returns on their capital. It enables lenders to diversify their investment portfolios while empowering borrowers with access to funds that might have been challenging to secure through conventional channels.

By analyzing these facets, the article presents insights into the future development of Ukraine's credit services market, considering innovative approaches and their potential impact on the country's financial system. P2P credit emerges as a transformative innovation, heralding a new era of accessibility and flexibility in Ukraine's credit market. Its potential impact on empowering both borrowers and lenders signifies a positive step towards a more diversified and inclusive financial future for the country.

Keywords: credit services market, credit, innovations, P2P lending, peer-to-peer lending

Fig.: 5. References: 25.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-225-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-225-237)

УДК 338.2

JEL Classification: G17; G18; H76; P34

Олена Парубець

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: olena.parubets@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5357-7581>
ResearcherID: [H-5503-2015](https://orcid.org/0000-0001-5357-7581)

ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Створення цифрової держави потребує цифрової трансформації територіальних громад, особливо в напрямку цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами. Виходячи з цього в статті досліджені існуючі концепції, платформи, диджитал-інструменти, спрямовані на розвиток програм цифровізації на рівні громад. Зазначено, що програми цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами повинні базуватися на використанні сучасних цифрових інструментів. Запропоновані цифрові інструменти управління місцевими фінансовими ресурсами, а саме залучення інвестицій, соціального захисту та забезпечення, прозорості й ефективності формування та використання місцевих фінансових ресурсів та надана характеристика їхніх складових. Особливу увагу приділено питанням залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій за рахунок використання можливостей цифрових інвестиційних карт, онлайн-платформи емісії та обігу облігацій місцевих позик, краудфандингові онлайн-платформи, краудінвестингові онлайн-майданчики та цифрові інноваційні хаби. Для швидкого й оперативного реагування органів місцевого самоврядування на потреби місцевих мешканців, внутрішньо переміщених осіб необхідно використовувати на рівні територіальних громад цифрові інструменти соціального захисту і забезпечення. Основними серед них є програми цифрового соціального забезпечення, платформи надання гуманітарної допомоги місцевим мешканцям, постраждалим від війни, платформи фіксації та відновлення зруйнованого майна. Цифровізація процесу управління місцевими фінансовими ресурсами потребує розробки цифрової стратегії територіальних громад, використання цифрового маркетингу та цифрової партисипації. Визначено переваги та недоліки цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами в умовах сучасних ризиків і загроз. Зазначено, що процеси цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами потребують підвищення рівня фінансової і цифрової грамотності органів місцевого самоврядування, представників місцевих бізнес-структур, мешканців громад, а також розвитку цифрової інфраструктури.

Ключові слова: місцеві фінансові ресурси; цифрові інструменти; управління; територіальні громади; цифровізація; технології; інновації.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 16.

Постановка проблеми. В умовах активного впровадження цифрових технологій на державному рівні, цифровізації економіки і суспільства процеси впровадження нових цифрових інструментів на рівні територіальних громад набувають особливої актуальності, особливо в напрямку формування, використання та розподілу місцевих фінансових ресурсів та побудови ефективної системи управління ними. Розпочата у 2014 р. реформа фінансової децентралізації була спрямована на забезпечення фінансової самостійності і автономності органів місцевого самоврядування, сприяла збільшенню обсягу місцевих фінансових ресурсів територіальних громад. Кардинальним чином ситуація у сфері управління місцевими фінансовими ресурсами

змінилася після 24 лютого 2022 р. Останніми роками спостерігається постійне зростання розміру збитків, завданих житловому фонду, об'єктам критичної інфраструктури, місцевому бізнесу, земельним і лісовим ресурсам, екологічному стану громад. Посилилися диспропорції соціально-економічного розвитку громад. Величезних матеріальних, людських, екологічних збитків зазнали деокуповані, тимчасово окуповані громади і території, на яких ведуться активні бойові дії. Точно оцінити розмір завданих збитків для визначення необхідної суми ресурсів для реалізації програм відновлення територіальних громад досить важко. Однак однозначно обсягу власних фінансових ресурсів на відновлення місцевої економіки буде недостатньо, і органи місцевого самоврядування повинні активно використовувати новітні цифрові інструменти для залучення необхідної суми ресурсів на відновлення і розвиток як із зовнішніх, так і внутрішніх джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти впливу цифровізації на соціально-економічний розвиток громад, трансформацію моделей управління та адміністрування на державному і регіональному рівнях у своїх наукових працях досліджували Ж. З. Денисюк [1], О.В. Євсюкова [2], О. В. Карпенко [1], Т. С. Лесків [3], В. В. Наместнік [1], З. О. Сірик [3], О. О. Скорик [4], М. Ю. Токар [5], Г. М. Шумська [6] та багато інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Автор роботи [5] вказує на те, що цифровізація при умові взаємодії органів місцевого самоврядування і громадськості може прискорити процеси самоорганізації громади.

О. В. Євсюкова зазначає, що в Україні значна кількість територіальних громад мають розроблені концепції і програми цифрового розвитку, але вони не реалізуються повною мірою, і свідчать, ймовірно, про правильний напрям у майбутньому міському розвитку [2].

Цифрова трансформація передбачає створення «цифрових громад». На думку авторки роботи [7] цифровою громаду роблять не технології чи інструменти, які роблять цей процес простішим та доступнішим, а саме люди. При цьому важливим є розвиток діалогу між мешканцями громад і органами місцевого самоврядування.

Не дивлячись на значну кількість праць науковців і дослідників з проблематики цифрової трансформації територіальних громад (ТГ), питання стосовно удосконалення управління місцевими фінансовими ресурсами завдяки застосуванню новітніх цифрових інструментів потребують проведення подальших досліджень.

Мета статті полягає в дослідженні цифрових інструментів для підвищення ефективності управління місцевими фінансовими ресурсами необхідними для післявоєнного відновлення і розвитку територіальних громад України.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація у сфері державного управління в Україні розпочалася завдяки реалізації концепції «Держава в смартфоні». Впровадження зазначеної комплексної концепції дало змогу покращити якість надання державних онлайн-послуг, налагодити ефективну взаємодію і підвищити рівень довіри населення до державних органів влади, побудувати інноваційну модель державного управління, а саме електронне врядування.

Активізація та ефективність процесів цифровізації на державному рівні, призвела до усвідомлення ТГ використання потенціалу різноманітних диджитал-інструментів для забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку. На рівні ТГ створенні офіційні сайти, на яких публікується інформація стосовно площі, ресурсів, потенціалу громад, публікуються рішення місцевих органів влади і самоврядування, надається інформація стосовно прийняття і виконання місцевих бюджетів. Використання новітніх диджитал-комунікацій, а саме сервісів візуалізації роботи депутатів, розробки партисипативних бюджетів, онлайн запису й онлайн зустрічей з представниками органів місцевого самоврядування, можливість подання електронних петицій тощо дає змогу підвищити рівень довіри до представницьких органів місцевого самоврядування з боку мешканців ТГ, розвинути діалог і окреслити напрямки співпраці з місцевими бізнес-структурами, інвесторами, партнерами.

Значну роль в активізації процесів цифровізації на рівні громад здійснює Міністерство цифрової трансформації України (Мінцифри), яке влітку 2021 р. запустило платформу «Дія. Цифрова громада», на якій розміщена необхідна інформація громадам для здійснення цифрової трансформації та надані чіткі посадові інструкції відповідальних за цифровізацію в органах місцевої влади осіб [8].

У 2023 р. Мінцифри разом з міжнародною громадською організацією SocialBoost та Програмою «U-LEAD з Європою» запровадили п'ятимісячну програму «Громада 4.0». Метою зазначеної програми є допомога громадам з чисельністю до 50 тис. осіб у реалізації проєктів цифрової трансформації, спрямованих на розвиток цифрової інфраструктури, післявоєнну відбудову, прискорення процесів децентралізації тощо [8].

Також ГО SocialBoost, яка є партнером із реалізації технологічного компонента проєкту «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE), який був реалізований за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), створила платформу Dosvit [9]. Зазначена платформа дозволяє громадам створювати сучасні офіційні мультимовні вебсайти, які можуть включати наступні додатки: E-data витрати, відкритий бюджет, інвестиційні проєкти, економічний профіль та ін.

У липні 2023 р. Мінцифри разом з компанією Deloitte у межах реалізації швейцарсько-української Програми EGAP розробили та презентували методiku вимірювання Індексу цифрової трансформації громад України. Зазначений Індекс на основі аналізу показників буде визначати рівень цифрового

розвитку громад, виявляти проблеми та розробляти заходи щодо прискорення їх цифрового розвитку в майбутньому. Поки що для апробації розробленої методики було обрано п'ять територіальних громад з різних областей України, а саме Дніпровська, Коломийська, Пирятинська, Шацька та Бузька територіальні громади. Згодом передбачається масштабування методики вимірювання зазначеного Індексу цифрової трансформації громад в межах України [10].

Розвитку цифровізації державних і місцевих фінансів сприяє також і внесення змін до існуючих законодавчо-нормативних актів», Бюджетного і Податкового кодексів України, Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації», Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.», та прийняття нових, а саме Законів України «Про хмарні послуги», «Про віртуальні активи»; останній поки що не набрав чинності.

Вищезазначені платформи і програми, законодавчі акти спрямовані на допомогу в розробці проєктів цифрової трансформації ТГ, які можуть суттєво відрізнитися залежно від території, на якій знаходиться громада, її площі, ресурсів, показників місцевого соціально-економічного розвитку, але обов'язково повинні включати програми цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами. Останні поділяються на фінансові ресурси територіальних громад, до складу яких входять ресурси всіх суб'єктів економічної діяльності, які формуються і використовуються для забезпечення місцевого соціально-економічного розвитку та фінансові ресурси органів місцевого самоврядування, завдяки яким відбувається формування і використання коштів місцевих бюджетів, цільових фондів реалізація місцевих програм відновлення і розвитку [11].

Програми цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами повинні базуватися на використанні сучасних цифрових інструментів види яких наведено на рис. 1.

Розглянемо деякі з наведених цифрових інструментів управління місцевими фінансовими ресурсами більш детально. В умовах сьогодення ускладнюється пошук і безпосередній контакт з потенційними інвесторами на рівні ТГ. Внутрішні і зовнішні інвестиції виступають джерелом, у першу чергу, відновлення об'єктів критичної інфраструктури, промислового і житлового будівництва, підприємств комунальної форми власності. Для активізації інвестиційної діяльності в громадах необхідно створювати цифрові інвестиційні карти, які дадуть змогу не тільки розвивати диджитал-комунікації з потенційними інвесторами, але й візуалізують інформацію про інвестиційний потенціал ТГ. Такі карти необхідно створювати, враховуючи специфічні потреби кожної громади в інвестиційних ресурсах.

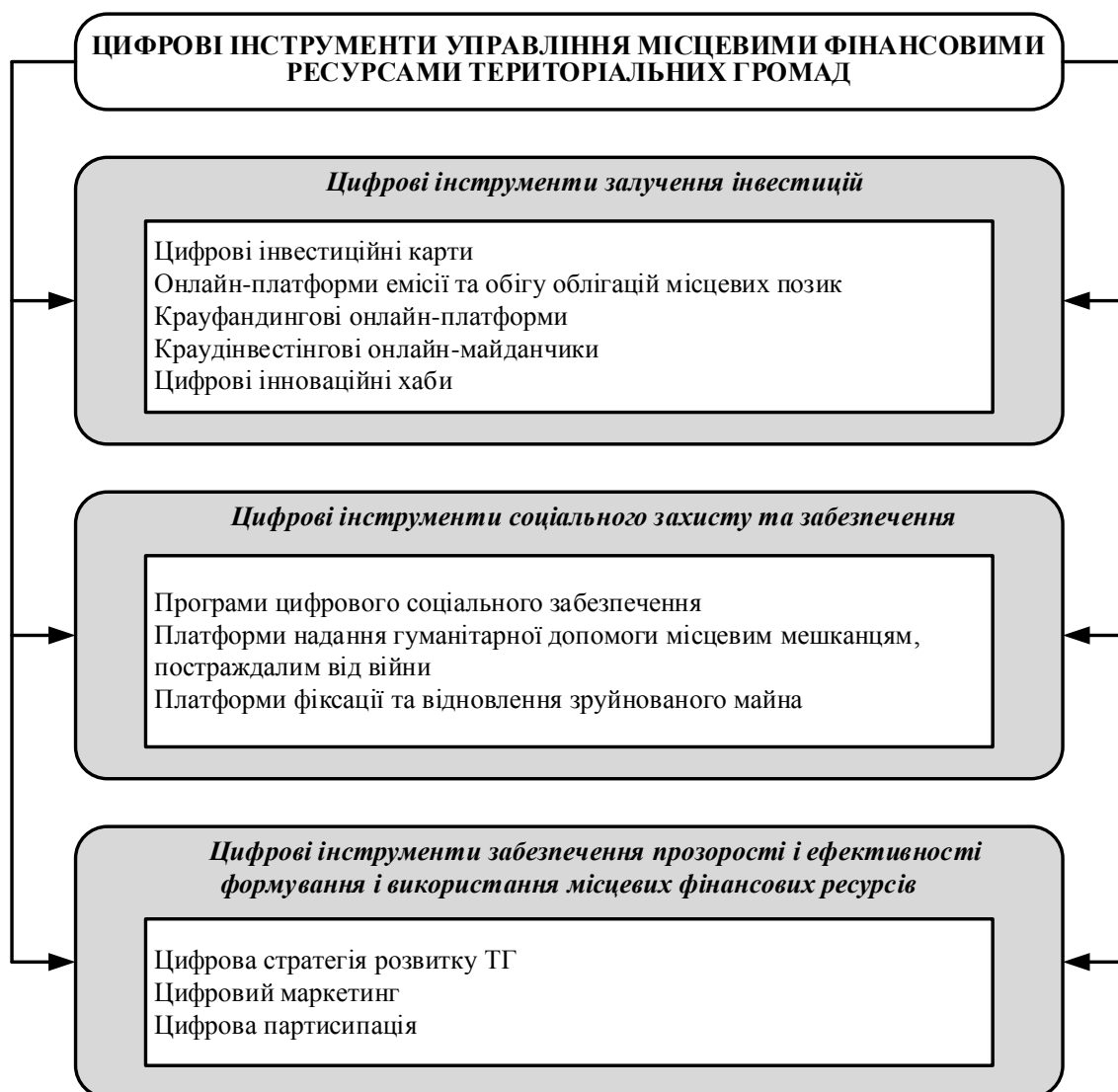

Рис. 1. Види цифрових інструментів управління місцевими фінансовими ресурсами

Джерело: складено авторкою на основі [11].

Дієвим джерелом збільшення місцевих фінансових ресурсів, зменшення дефіциту місцевих бюджетів виступають місцеві запозичення, особливо облігації внутрішньої і зовнішньої місцевої позики. Ще до початку воєнних дій ринок облігацій місцевих позик (муніципальних облігацій) не отримав активного розвитку в Україні та був і залишається на сьогодні незначним за розміром та обсягом операцій. Так, за даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2021 р. муніципальні облігації були випущені тільки м. Києвом на суму 1,1 млрд грн. Очікувалося, що у 2022 р. приблизно 8 муніципалітетів здійснять емісію зазначених боргових паперів на суму 3 млрд грн [12]. Цьому сприяли внесені зміни до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [13], у якому зазначено, що облігації місцевої позики можуть випускатися виключно в електронній формі, залежно від терміну обігу можуть бути

довгостроковими, середньостроковими та короткостроковими, за видами інфраструктурні та зелені. Відповідно реєстрацію випуску таких облігацій здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України» [14] обласні, міські, селищні та сільські ради мають право здійснювати місцеві внутрішні та зовнішні запозичення. Процес залучення коштів ТГ шляхом випуску зазначених облігацій місцевої позики буде набагато простішим і прозорим завдяки створенню онлайн-платформ їх емісії та обігу, на яких буде розміщена інформація стосовно напрямів формування та використання коштів, досвіду попереднього випуску облігацій ТГ, дохідності та термінів погашення муніципальних облігацій тощо. Це дасть змогу знайти необхідні суми коштів для реалізації інфраструктурних, екологічних проєктів на рівні ТГ, активізувати діяльність місцевого бізнесу, покращити інвестиційний клімат.

Наступним ефективним інструментом залучення грошових коштів для реалізації різноманітних проєктів місцевого розвитку, особливо соціального спрямування є краудфандинг. В Україні є позитивний досвід використання краудфандингових платформ на рівні громад для вирішення соціальних, культурних, екологічних та інших проблем. У більшості випадків ініціаторами їх створення виступають не органи місцевого самоврядування, а громадські організації, благодійні фонди, активні місцеві мешканці. Зазвичай такі проєкти мають короткостроковий період реалізації і характеризуються чіткою спрямованістю використанні коштів.

Використання краудфандингових онлайн-платформ дасть змогу органам місцевого самоврядування не тільки налагодити взаємодію з представниками місцевого бізнесу і мешканцями громад, але і залучити грошові кошти благодійників з інших громад України та країн світу. Для цього необхідно забезпечити правовий характер таких відносин, побудувати систему відкритого і прозорого моніторингу за джерелами надходження і напрямками використання залучених коштів. Перспективними напрямками використання краудфандингу на рівні громад є залучення коштів для:

- ремонту комунального житлового фонду з метою надання тимчасового житла місцевим мешканцям, майно яких постраждало в умовах війни або внутрішньопереміщеним особам;
- надання будівельних матеріалів для екстреного ремонту понівеченого в умовах війни житла;
- підтримки підрозділів територіальної оборони та добровольчих формувань;
- створення пунктів психологічної підтримки військовослужбовців, які повернулися із зони бойових дій для їх швидкої адаптації до цивільного життя, родинам загиблим на війні, особам, що втратили майно або здоров'я;

- розмінування земель територіальних громад, об'єктів критичної інфраструктури, житлового фонду;
- створення притулків для бездомних тварин;
- побудова сміттєвих майданчиків та встановлення сміттєвих баків тощо.

На відміну від краудфандингових онлайн-платформ, які в більшості випадків передбачають спонсорство і благодійну діяльність, краудінвестингові онлайн-майданчики спрямовані на підтримку розвитку малого і середнього бізнесу на рівні ТГ, інвестування коштів в новостворені стартапи, а також комунальні підприємства, діяльність яких є пріоритетною для забезпечення місцевого економічного розвитку. При цьому інвестори, які вклали кошти в купівлю цінних паперів підприємств, що здійснюють свою діяльність в тій чи іншій ТГ, можуть здійснювати операції їх купівлі-продажу на створених краудінвестингових майданчиках.

Післявоєнне відновлення ТГ потребує внесення суттєвих коректив у існуючу систему фінансових відносин, та розробки дієвого і ефективного механізму фінансування інноваційного відновлення місцевої економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності та прискорення темпів інтеграції України у європейський економічний простір. Фінансове забезпечення інноваційного відновлення стратегічно важливих секторів економіки ТГ неможливе без інформування широкого кола зацікавлених осіб про розроблені на місцях сучасні технології і інновації та їх просування. Для цього в умовах цифрових перетворень на рівні ТГ необхідно створити цифрові інноваційні хаби, які будуть сприяти підтримці органами місцевої влади обдарованої молоді, розвитку співпраці з вищими навчальними закладами, бізнес-структурами, швидкій реалізації стартап проєктів, створенню нових робочих місць пришвидшенню процесів цифрової трансформації на місцях.

Протягом тривалого періоду часу значну частку у видатках місцевих бюджетів займали видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення. В умовах сьогодення ТГ потребуватимуть значної суми коштів на відбудову об'єктів соціальної інфраструктури, забезпечення доступу населення до якісних соціальних послуг. Для швидкого й оперативного реагування органів місцевого самоврядування на потреби місцевих мешканців, внутрішньо переміщених осіб, які постраждали в період війни й потребують допомоги необхідно використовувати на рівні ТГ наведені вище цифрові інструменти соціального захисту і забезпечення.

Цифрова трансформація процесу управління місцевими фінансовими ресурсами не буде ефективною без розробки цифрової стратегії ТГ як її дорожньої карти цифровізації та розвитку цифрової інфраструктури. Цифровий маркетинг є необхідною складовою досягнення реалізації цифрової стратегії, оскільки забезпечує представлення інформації про потенціал і можливості відновлення і розвитку, конкурентні позиції громад різноманітні цифрові канали, а саме цифрові платформи і майданчики, веб-сайти громад,

соціальні мережі тощо. Цифровізація процесу управління місцевими фінансовими ресурсами потребує підвищення довіри мешканців громад, представників місцевого бізнесу до органів місцевого самоврядування та розвитку діалогу між ними. Тільки в такому випадку можливо розраховувати на підтримку місцевих ініціатив, сумісне вирішення проблем, розвиток внутрішнього інвестування. Підвищення рівня довіри можливе, коли на рівні органів місцевого самоврядування будуть створені прозорі механізми моніторингу за прийняттям місцевих бюджетів, формуванням їх дохідної частини, напрямками використання видатків на першочергові потреби громад. Також платникам місцевих податків і зборів не завжди зрозуміло, куди спрямовуються зазначені податкові надходження, що призводить до випадків ухилення від оподаткування. З 2016 р. в Україні функціонує інтегрована інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет», до складу якої входять такі модулі як Єдиний веб-портал використання публічних коштів, Державний веб-портал бюджету для громадян України, Державний веб-портал реєстру проектів соціального і економічного розвитку України. В умовах низького рівня фінансової і цифрової грамотності більшість населення не знає про існування подібних порталів не вміє шукати потрібну інформацію та користуватися нею. Міністерством цифрової трансформації України створено майданчик для обміну досвідом цифрових трансформацій у регіонах Smart City Club і запуск спільноти Smart Regions community. Виправити ситуацію можливо завдяки застосуванню на рівні ТГ цифрових інструментів забезпечення прозорості і ефективності місцевих фінансових ресурсів, таких як цифрова партисипація, що дасть змогу залучити громадськість до процесу управління місцевими фінансовими ресурсами. Консолідація зусиль з цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами передбачає заохочення і навчання на рівні ТГ цифрових амбасадорів і лідерів, які будуть ефективно впроваджувати цифрові трансформації.

Цифровізація управління місцевими фінансовими ресурсами має не тільки переваги, але і недоліки, викликані появою різноманітних ризиків і загроз (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги і недоліки цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами

Переваги	Недоліки
1	2
Підвищення рівня цифрової грамотності посадових осіб органів місцевого самоврядування та мешканців громад	Посилення диспропорцій в соціально-економічному розвитку громад залежно від рівня покриття мережею інтернет, можливостей доступу до цифрових технологій, рівня цифрової грамотності населення громад, розуміння органами місцевого самоврядування необхідності проведення цифрової трансформації на рівні ТГ

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Закінчення табл. 1

1	2
Покращення якості надання публічних послуг в органах місцевого самоврядування	Відсутність на рівні окремих ТГ розроблених стратегій і місцевих програм цифровізації, або їх не дієвість на практиці по причині не врахування можливих ризиків, особливо ризиків кібератак та відсутності надійної системи страхування ризиків
Розбудова цифрової інфраструктури, диверсифікація цифрових послуг	Низький рівень взаємодії органів державної і місцевої влади в питаннях сприяння процесам розвитку цифрової держави і розвитку цифрових громад
Розвиток цифрової комунікації між органами місцевого самоврядування та мешканцями громади підвищує рівень довіри до влади та активізує участь мешканців у вирішенні місцевих соціально-економічних проблем	Відсутність на рівні ТГ цифрових лідерів і трансформаторів здатних розробляти та реалізовувати проекти цифрової трансформації
Економія фінансових і людських ресурсів завдяки використанню електронних сервісів, інструментів або платформ	Відсутність ефективної системи моніторингу за процесами цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами може призвести до виникнення на рівні ТГ інтернет-шахрайства, страхового шахрайства, шахрайства у сфері закупівель та незаконного привласнення комунального майна, земельних та лісових ресурсів тощо.
Створення цифрових громад забезпечить зменшення корупційних схем використання місцевих фінансових ресурсів, зниження рівня бюрократизації на рівні ТГ, прискорить процеси розбудови цифрової держави	Відсутність методики оцінювання ефективності цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами може призвести до суттєвого перевищення витрат на впровадження нових цифрових технологій в порівнянні з обсягом надходжень місцевих фінансових ресурсів від їх використання
Використання різноманітних цифрових інструментів дозволить забезпечити відкритість і прозорість бюджетного процесу на рівні ТГ, покращити інвестиційний клімат, розвинути механізми участі мешканців в житті громади, розвинути муніципально-приватне партнерство, підвищити рівень довіри до представників місцевих органів влади, залучити необхідний обсяг місцевих фінансових ресурсів для післявоєнної відбудови і розвитку.	Ризик появи фейкових веб-сайтів ТГ, фейкової інформації і новин про надходження та використання місцевих фінансових ресурсів
Адаптація сучасних європейських підходів до управління місцевими фінансовими ресурсами в умовах цифрових трансформацій з метою активізації розвитку транскордонного, міжтериторіального співробітництва	Ризик несумісності окремих цифрових додатків та програм, які використовуються на рівні громад в процесі управління їх фінансовими ресурсами

Джерело: складено авторкою на основі [11, 15, 16].

Висновки і пропозиції. Цифровізація управління місцевими фінансовими ресурсами виступає необхідною умовою післявоєнного відновлення та відбудови місцевої економіки та потребує розробки і впровадження інноваційних підходів, методів та концепцій до пошуку нових джерел їх надходження та обґрунтування напрямів їх цільового і ефективного використання. Вона спрямована на залучення широкого кола інвесторів для реалізації місцевих проєктів відбудови і розвитку громад, інноваційне оновлення місцевої економіки, розвиток малого і середнього бізнесу, забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджет та фінансової автономії органів місцевого самоврядування, підвищення життєвого рівня місцевих мешканців, створення нових робочих місць, покращення екологічної ситуації.

Процес цифровізації управління місцевими фінансовими ресурсами потребує розширення співробітництва органів місцевого самоврядування з державними органами виконавчої влади, міжнародними фінансовими організаціями, вітчизняними фінансово-кредитними установами, інвесторами, представниками бізнес-структур, мешканцями громад. При цьому треба враховувати, що впровадження цифрових трансформацій на рівні ТГ буде потребувати підвищення рівня фінансової і цифрової грамотності органів місцевого самоврядування, представників місцевих бізнес-структур, мешканців громад, а також розвитку цифрової інфраструктури. Саме ці питання і будуть визначати напрями подальших досліджень в сфері цифрової трансформації ТГ як важливої складової побудови цифрової держави.

Список використаних джерел

1. Карпенко О. В. Цифрове врядування : монографія / О. В. Карпенко, Ж. З. Денисюк, В. В. Наместнік ; за ред. О. В. Карпенка. – Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. – 336 с.
2. Євсюкова О. В. Цифрова спроможність територіальних громад в Україні: проблеми та перспективи [Електронний ресурс] / О. В. Євсюкова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2021. – № 6. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2084>.
3. Сірик З. О. Вплив європейської цифровізації на прикладі Польщі на розвиток громад в Україні / З. О. Сірик, Т. С. Лесків // Наукові перспективи. – 2023. – № 2(32). – С. 171–181. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-2(32)-171-181.
4. Скорик О. О. Цифрова трансформація моделі публічного управління: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / О. О. Скорик, Н. П. Рябоконт // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2020. – № 7. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.7.50.
5. Токар М. Ю. Актуальність сучасної цифрової комунікації для розвитку територіальних громад в Україні / М. Ю. Токар // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2021. – Вип. 2(67), ч. 1. – С. 92–102.
6. Шумська Г. М. Теоретико-методичні аспекти забезпечення дієвого публічного управління для здійснення ефективної державної й регіональної економічної політики в умовах цифрового розвитку України / Г. М. Шумська // Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін : колективна монографія. – Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2023. – С. 307–329.
7. Сакалош С. Як створити «громаду у смартфоні»: необхідні інгредієнти [Електронний ресурс] / С. Сакалош. – Режим доступу: decentralization.gov.ua/news/12600.

8. Міністерство цифрової трансформації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://thedigital.gov.ua>.
9. Платформа Dosvit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dosvit.org.ua>.
10. Індекс цифрової трансформації громад України: методика вимірювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://surl.li/jfwey>.
11. Парубець О. М. Місцеві фінанси : навч. посіб. / О. М. Парубець, В. П. Ільчук, Д. О. Сугоняко. – Чернігів, 2020. – 344 с.
12. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua>.
13. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
14. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України [Електронний ресурс] : Закон України від 8 листопада 2023 року № 3428-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>.
15. Parubets O.M. Development of municipal lending system based on the use of modern information technologies / O. M. Parubets, O.V. Wojko, D.O. Sugonyako // Scientific bulletin of Polissia. – 2018. – № 3 (15). – Pp. 113–118.
16. Парубець О. М. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку штучного інтелекту у фінансовому секторі України [Електронний ресурс] / О. М. Парубець, Д. О. Сугоняко, І. О. Середюк // Фінансові дослідження. – 2019. – № 1(6). – Режим доступу: <https://fr.stu.cn.ua/tmp/pdf/183.pdf>.

References

1. Karpenko, O.V., Denisjuk, Zh.Z., Namestnik, V.V. (2020). *Cifrove vriaduvannia [Digital governance]*. IDEJa PRINT.
2. Evsyukova, O. (2021). Tsyfrova spromozhnist terytorialnykh hromad v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Digital capacity of territorial communities in Ukraine: problems and prospects]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – State administration: improvement and development*, 6. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2084>.
3. Siryk, Z.O., Leskiv, T.S. (2023). Vplyv yevropeiskoi tsyfrovizatsii na prykladi Polshchi na rozvytok hromad v Ukraini. [The Influence of European Digitalization on the Example of Poland on the Development of Communities in Ukraine]. *Naukovi perspektyvy – Scientific prospects*, (2(32)), 171-181. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-2(32)-171-181.
4. Skoryk, O., Riabokon, N. (2020). Tsyfrova transformatsiia modeli publicnogo upravlinnia: zarubizhnyi dosvid ta vitchyzniani realii [Digital transformation of the public governance model: foreign experience and domestic realities]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 7. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1704>.
5. Tokar, M.Yu. (2021). Aktualnist suchasnoi tsyfrovoy komunikatsii dlia rozvytku terytorialnykh hromad v Ukraini. [The relevance of modern digital communication for the development of territorial communities in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Efficiency of Public Administration*, 2(67), 92-102. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.67.2021.240258>.
6. Shumska, H.M. (2023). Teoretyko-metodychni aspekty zabezpechennia diievoho publicnogo upravlinnia dlia zdiisnennia efektyvnoi derzhavnoi y rehionalnoi ekonomichnoi polityky v umovakh tsyfrovoho rozvytku Ukrainy. [Theoretical and methodological aspects of ensuring effective public administration for the implementation of effective state and regional economic policy in the conditions of digital development of Ukraine]. In *Transformatsiia suspilnykh vidnosyn v umovakh tsyvilizatsiinykh zmin – Transformation of social relations in the conditions of civilizational changes* (pp. 307–329). SH NTM «Novyi kurs».

7. Sakalosh, S. (n.d.). *Yak stvoryty «hromadu u smartfoni»: neobkhidni inhrediienty* [How to create “a hromada in a smartphone”: necessary components”]. <https://decentralization.gov.ua/news/12600?page=3>.
8. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy [Ministry of Digital Transformation of Ukraine]. (n.d.). <https://thedigital.gov.ua>.
9. Platforma Dosvit [Platform the Dosvit]. (n.d.). <https://dosvit.org.ua>.
10. Indeks tsyfrovoi transformatsii hromad Ukrainy: metodyka vymiriuvannia. [Index of digital transformation of communities of Ukraine: measurement method]. (n.d.). <http://surl.li/jfwey>.
11. Parubets, O.M., Ilchuk, V.P., Suhoniako, D.O. (2020). *Mistsevi finansy* [Local Finances].
12. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission]. (n.d.). <https://www.nssmc.gov.ua>.
13. Pro rynku kapitalu ta orhanizovani tovarni rynku. [About capital markets and organized commodity markets], Law of Ukraine № 3480-IV (at 23 December, 2006). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
14. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia pidtrymky oboronozdatnosti derzhavy ta rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy. [On Amendments to the Budget Code of Ukraine on Ensuring Support of the State's Defense Capability and the Development of the Defense-Industrial Complex of Ukraine], Law of Ukraine № 3428-IX (at 8 November, 2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>.
15. Parubets, O.M., Bojko, O.V., Sugonyako, D.O. (2018). Development of municipal lending system based on the use of modern information technologies. *Scientific bulletin of Polissia*, 3(15), 113-118.
16. Parubets, O.M., Sugoniako, D.O., Serediuk, I.O. (2019). Doslidzhennia suchasnoho stanu ta perspektyv rozvytku shtuchnoho intelektu u finansovomu sektori Ukrainy [Research of Current State and Prospects for the Development of Artificial Intelligence in the Financial Sector of Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial researches*, (1(6)). <https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/183.pdf>.

Отримано 19.12.2023

UDC 338.2

Olena Parubets

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: olena.parubets@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-5357-7581>

ResearcherID: [H-5503-2015](https://orcid.org/H-5503-2015)

DIGITAL TOOLS TO MANAGE LOCAL FINANCIAL RESOURCES OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Creating a digital state requires digital transformation of territorial communities, namely in digitalization of local financial resource management. Based on this, the article examines existing concepts, platforms, digital tools aimed at the development of digitalization programs at the community level. Digital tools to manage local financial resources, namely investment attraction, social protection and welfare, transparency and efficiency in the formation and use of local financial resources, and the characteristics of their components have been proposed. Special attention has been paid to attracting internal and external investments by using the capabilities of digital investment cards, online platforms for the issuance and circulation of local loan bonds, online crowdfunding platforms, online crowd investing sites and digital innovation hubs.

It is important to use digital tools of social protection and welfare for local authorities to quickly and immediately respond to the needs of local residents and internally displaced people. The main ones are digital social welfare programs, platforms for providing humanitarian assistance to local residents affected by the war, platforms for proof-taking and restoring destroyed property.

Digitization of the process of managing local financial resources requires the development of a digital strategy of territorial communities, the use of digital marketing and digital participation.

The advantages and disadvantages of digitalization of the management of local financial resources in the conditions of modern risks and threats have been determined. It has been noted that the processes of digitalization of the management of local financial resources require an increase in the level of financial and digital literacy of local self-government bodies, representatives of local business structures, residents of communities, as well as the development of digital infrastructure.

Keywords: local financial resources; digital tools; management; territorial communities; investment; innovation.

Fig.: 1. Table: 1. References: 16.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-238-248](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-238-248)

УДК 330.322:330.342.146

JEL Classification: G11; E22

Світлана Тульчинська

доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

E-mail: tuha@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

Scopus Author ID: [55367786700](https://orcid.org/0000-0002-1409-3848)

Антон Волок

аспірант

спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: avolok76@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-4710-9793>

РОЛЬ ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто теоретичні питання ролі імпаکت-інвестування у сталому розвитку. Це здійснено на основі детального розгляду сутності такого виду інвестування, особливостей його використання в сучасних умовах. При цьому обґрунтовано функції окремих економічних суб'єктів, які залучені до цього виду фінансування, конкретизовано основні ефекти, які виникають та досягаються через фінансування проєктів на основі імпакт-інвестування. Серед таких ефектів обґрунтовано зміст наступних: екологічні, соціальні, економічні та синергічні. Також у статті розглянуто сутність сталого розвитку, специфічні ознаки використання моделі такого розвитку і її базові цілі. Це дозволило поглибити теоретичні аспекти розуміння взаємовпливу між використанням імпакт-інвестування та впровадженням концепції сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток; імпакт-інвестування; інвестор; фінансування; національна економіка; фінансовий інструмент.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Сталий розвиток у сучасних реаліях є визначальною концепцією розвитку більшості економічно розвинутих країн. Забезпечення гармонійного функціонування між економічною, соціальною та екологічною компонентами існування суспільства стало одним із найбільш складних завдань для урядів. Проте сьогодні органами державної влади, місцевими органами самоврядування постійно створюються нові інструменти для прискорення впровадження моделі сталого розвитку, що здійснюється на основі поступового застосування сучасних інноваційних технологій у виробництво, сферу послуг, використання їхнього потенціалу для збереження навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки.

Беззаперечно, впровадження моделі сталого розвитку, що можливо реалізувати насамперед шляхом активного використання сучасних інноваційних технологій, вимагає і значних фінансових ресурсів. Відповідно розвинуті країни намагаються стимулювати економічних суб'єктів впроваджувати інновації в усіх сферах господарської діяльності, використовувати цифрові технології для підвищення ефективності використання природних ресурсів, робочої сили, інформаційних ресурсів. Однак досвід засвідчує, що зусиль

лише державних інститутів та міжнародних організацій недостатньо для поступового переходу функціонування суспільства до моделі сталого розвитку. Саме пошук нових джерел фінансування сприяв створенню такого інструменту, як імпакт-інвестування.

Імпакт-інвестування – це відносно новий підхід до фінансування проєктів, заходів, які реалізуються з метою досягнення не виключно економічних або фінансових цілей, але і для одночасного досягнення соціальних та екологічних ефектів. Досвід розвинутих країн лише підтверджує, що сьогодні імпакт-інвестування активно розвивається в усьому світі й поступово формує нові напрями трансформації національної економіки, сприяє впровадженню моделі сталого розвитку суспільства. Відповідно, окреслене засвідчує, що з наукового погляду питання вивчення імпакт-інвестування та його впливу на функціонування і розвиток економічних суб'єктів є актуальними й потребують додаткового обґрунтування і поглиблення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність та особливості здійснення імпакт-інвестування розглядаються у значній кількості наукових робіт як вітчизняних, так і закордонних науковців. Зокрема, О. В. Марухленко досліджує роль імпакт-інвестування у формуванні соціального потенціалу [7]. В. В. Тищенко основну увагу приділив розкриттю сутності імпакт-інвестування та аналізу вітчизняного і світового досвіду його використання. Теоретичні аспекти щодо обґрунтування сутності імпакт-інвестування розглянуто в наукових працях І. А. Ломачинської [6]. У свою чергу, М. В. Волосюк розглядає роль імпакт-інвестування в розвитку територіальних громад та потенціал цього виду фінансування для забезпечення такого розвитку [1]. Обґрунтування різниці між імпакт-інвестуванням та благодійною допомогою здійснено в роботах І. В. Жиглей [3], а потенціал цього виду інвестування для запобігання природних катастроф проаналізовано у працях Ю. Єльнікової [2]. Також І. М. Семіненко досліджувала імпакт-інвестування як елемент компенсаційного механізму сталого розвитку регіону на засадах цільового управління підприємствами [8]. У роботах Н. Іванової, О. В. Попело розглянуто роль цього виду фінансування в забезпеченні сталого розвитку логістичних систем [4; 5].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт у сфері розвитку імпакт-інвестування, недостатньо вивченими залишаються теоретичні положення щодо впливу такого виду фінансування на сталий розвиток, опис потенціалу цього виду фінансування щодо трансформації сформованих моделей національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблення теоретичних аспектів щодо ролі імпакт-інвестування у сталому розвитку країн.

Виклад основного матеріалу. Почнемо дослідження з обґрунтування сутності імпакт-інвестування як інноваційного способу фінансування інвестиційних проєктів. Представимо декілька підходів до розгляду його сутності, які є в науковій літературі:

1) свідомий відбір та підтримка інвестором організацій і проєктів, які поділяють його соціальну та/або екологічну місію та здатні генерувати прибуток. Імпакт-інвестиції є різновидом соціально відповідальних, і воно орієнтується на позитивний вплив проактивно [6];

2) нову парадигму інвестиційної діяльності та йдуть у розріз з усталеними поглядами про те, що соціальні та екологічні проблеми можуть вирішуватися тільки за допомогою держави або благодійності, а ринкові інвестиції мають бути спрямовані виключно на отримання фінансового результату [9];

3) діяльністю, що одночасно дозволяє досягти соціальних, екологічних цілей та отримати фінансовий прибуток, що повністю відповідає концепції корпоративної соціальної відповідальності. Цей тренд свідчить про те, що інвестори прагнуть отримати не лише стабільний дохід, але і зробити свій внесок у розвиток людства та планети [3].

На наше переконання, сутність імпакт-інвестування варто розглядати так: нова парадигма здійснення інвестиційної діяльності, яка передбачає фінансування проєктів, впровадження яких сприяє отриманню екологічних та соціальних ефектів на основі забезпечення в перспективі фінансової самостійності економічних суб'єктів, які впроваджують і будуть далі реалізовувати ці проєкти.

Таким чином, у межах імпакт-інвестування, враховуючи його особливості здійснення, можна виокремити таких основних суб'єктів.

1. Інвестори – суб'єкти, які володіють фінансовими ресурсами і мають бажання їх вкладати в нові проєкти, реалізація яких дозволяє отримати позитивні ефекти для функціонування економічної, соціальної та екологічної системи. Такі суб'єкти усвідомлено погоджуються на зниження норми дохідності через бажання сприяти розвитку насамперед екологічних об'єктів, впровадженню заходів для підтримки незахищених верст населення, підвищенню рівня соціальної інклюзії.

При здійсненні імпакт-інвестування інвестори виступають саме в ролі суб'єктів, які реально розглядають інвестиційні пропозиції та ухвалюють рішення, зважаючи на фінансові показники реалізації нових проєктів. Власники інвестиційних ресурсів не відіграють роль благодійників та меценатів у межах імпакт-інвестування.

2. Позичальник – економічний суб'єкт, який має бажання отримати фінансові ресурси для реалізації власного проєкту, впровадження якого сприятиме досягненню запланованих у такому проєкті екологічних та соціальних цілей із забезпеченням фінансової самостійності майбутнього підприємства, організації. Позичальники створюють інвестиційну пропозицію для інвесторів і чітко визначають ті цілі, які б вони могли досягти в результаті виконання певного конкретного проєкту, акцентуючи на економічній ефективності проєкту, його окупності, плану фінансових надходжень та спроможності підприємства надалі здійснювати самостійну діяльність без додаткового залучення нових ресурсів.

3. Інфраструктурі суб'єкти – установи, організації, які сприяють загальному розвитку імпаکت-інвестування, популяризують цей вид фінансування екологічно та соціально важливих для суспільства проектів. Ці інститути сприяють поєднанню інвесторів та суб'єктів, які мають ідеї або вже сформульовані інвестиційні пропозиції.

Загалом сутність імпакт-інвестування з позиції економічної теорії не досить сильно відрізняється від звичайної інвестиційної діяльності економічних суб'єктів. Проте специфіка полягає саме в тих об'єктах, заходах та напрямках, які фінансуються коштом інвесторів, та ефектах, які при цьому досягаються.

Важливу роль у сучасних реаліях імпакт-інвестування почало відігравати вже у сталому розвитку суспільства. Загалом пропоновані до впровадження проекти за рахунок використання схеми імпакт-інвестування для власного фінансування сприяють досягненню основних цілей сталого розвитку. Розглянемо специфіку такого розвитку та основні його цілі більш детально.

Сталий розвиток – це розвиток, що дозволяє задовольнити потреби сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь [10]. Серед основних ознак сталого розвитку можна виокремити такі:

- забезпечення гармонійного розвитку економічного, соціального та екологічного напрямків функціонування суспільства;
- захист навколишнього середовища, перехід до відновлювальних джерел енергії з метою збереження природного середовища для гармонійного розвитку майбутніх поколінь;
- забезпечення зростання рівня соціальної рівності, сприяти соціальній інклюзії громадян;
- підвищення ефективності використання природних ресурсів, їх переробка для повторного використання;
- розвиток технологій для підвищення якості водних ресурсів, повітря, зниження рівня забруднення навколишнього середовища;
- підтримка органів державної влади та впровадження відповідних стратегій розвитку національної економіки на засадах сталості та ін.

Концепція сталого розвитку була прийнята на конференції ООН у 1992 р. та поступово адаптована національними урядами для розвитку окремих країн. Концепція передбачає поступове впровадження нових технологій, реалізацію заходів, політик для досягнення основних цілей сталого розвитку, а саме:

- подолання бідності;
- подолання голоду;
- міцне здоров'я та благополуччя;
- якісна освіта;
- гендерна рівність;
- чиста вода та належні санітарні умови;
- доступна та чиста енергія;
- гідна праця та економічне зростання;
- промисловість, інновації та інфраструктура;

- скорочення нерівності;
- сталий розвиток міст та спільнот;
- відновлювальне споживання та виробництво;
- пом'якшення наслідків змiну клімату;
- збереження морських ресурсів; захист екосистем суші;
- мир, справедливість та сильні інститути;
- партнерство заради стійкого розвитку [10].

Такий спектр цілей зумовлений важливістю забезпечення сприятливих умов для розвитку громадян, їх самореалізації та гармонійного співіснування з навколишнім світом. Відповідно для досягнення зазначених цілей необхідні значні фінансові ресурси, що й зумовлює досить складний і тривалий процес досягнення таких цілей з метою формування нового вектору для розбудови національної економіки і загалом суспільства.

Імпакт-інвестування за всіма своїми принципами здійсненні відповідає концепції сталого розвитку. Саме фінансування проєктів, які спрямовані на досягнення екологічних, соціальних цілей дозволяє одночасно прискорити і впровадження моделі сталого розвитку в суспільстві. При цьому сьогодні зрозуміло, що реалізувати таку концепцію без використання приватного капіталу для створення нових підприємств, впровадження нових проєктів у зазначеному напрямку не можливо.

Імпакт-інвестування відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку й у процесі реалізації цього виду фінансування досягається сукупність ефектів, які підтримують такий розвиток та прискорюють його темпи, а саме:

1) екологічні ефекти – використання фінансових ресурсів інвесторів дозволяє досягти при впровадженні окремих проєктів цілей щодо захисту навколишнього середовища, зменшення рівня відходів, підвищення ефективності їх переробки, зниження антропогенного впливу на природу та інші ефекти, які створюються в результаті впровадження раніше обдумані та правильно побудовані бізнес-моделі;

2) соціальні ефекти – зниження соціальної нерівності, підвищення рівня соціальної інклюзії в суспільстві, розвиток здібностей громадян, забезпечення можливостей для їх реалізації, підтримка соціально незахищених верств громадян, захист прав дітей і т. ін.;

3) економічні (фінансові) ефекти – впровадження проєкту повинно супроводжуватися обов'язково отриманням доходу від його реалізації, який у подальшому може використовуватися вже по-різному в межах ідеї проєкту; проте надалі такий проєкт повинен мати потенціал до здійснення самостійної господарської діяльності, забезпечувати поступове повернення коштів його інвесторам, розвиватися на основі власних фінансових ресурсів;

4) синергічні ефекти – цей вид ефектів не прийнято виокремлювати і рамках розгляду теоретичних положень реалізації імпакт-інвестування, проте використання цієї моделі фінансування окремих проєктів дозволяє окрім

економічних, екологічних та соціальних ефектів також отримати й додаткові позитивні наслідки для економіки, суспільства від впровадження таких проєктів.

Синергічні ефекти формуються поступово і відіграють ключову роль у розвитку макроекономічних систем, у межах яких впроваджуються різні проєкти, які фінансуються через використання моделі імпаکت-інвестування. Крім того, такі ефекти загалом прискорюють впровадження моделі сталого розвитку, оскільки їх невід'ємною складовою є досягнення передусім соціальних та екологічних цілей (рис. 1).

Варто зазначити, що і забезпечення сталого розвитку своєю чергою розвиває імпакт-інвестування. Формуючи фінансові ресурси для реалізації відповідних соціальних, екологічних проєктів, цей вид фінансування через розвиток нових напрямків економічної діяльності, підтримку інноваційних проєктів, створюють умови для зародження окремих галузей господарства. Ці галузі поступово розвиваються, підприємства в їхніх межах диверсифікуються і виникають нові проєкти, які частково також можуть фінансуватися за рахунок імпакт-інвестування.

Таким чином, між імпакт-інвестуванням та сталим розвитком можна констатувати наявність не лише прямого впливу по схемі обсяги фінансування виключно визначають розбудову соціальної, економічної та екологічної компонент функціонування сучасного суспільства, але розвиток таких компонентів у сукупності сприяє збільшенню обсягів зазначених ресурсів. Між окресленими процесами існує взаємовплив, що лише підкреслює важливість розвитку імпакт-інвестування в країні, оскільки сформовані в результаті використання такого виду фінансування синергічні ефекти можуть бути масштабними, проте не завжди явними.

Беззаперечно, імпакт-інвестування сприяє розвитку національної економіки на засадах сталості, активізує позитивні економічні процеси в країні, особливо в інвестиційній сфері, результат від яких мультиплікується на всю сферу господарства країни, формуючи додаткові ефекти для розбудови суміжних галузей, суб'єкти господарювання у яких також залучаються до реалізації проєктів на основі імпакт-інвестування.

Розбудова національної економіки відбувається також шляхом більш ефективного використання людського, інтелектуального та загалом соціального капіталу нації через використання імпакт-інвестування, частина якого спрямовується на впровадження проєктів у сфері соціального підприємництва, соціальної інклюзії, забезпечення зростання соціального розвитку суспільства, що позитивно впливає на умови життєдіяльності громадян, підвищує рівень залучення їх до економічного життя країни. Наявність можливостей до самореалізації сприяє формуванню і ефективному використанню підприємницького потенціалу й тим самим дає можливість впливати на темпи економічного розвитку.

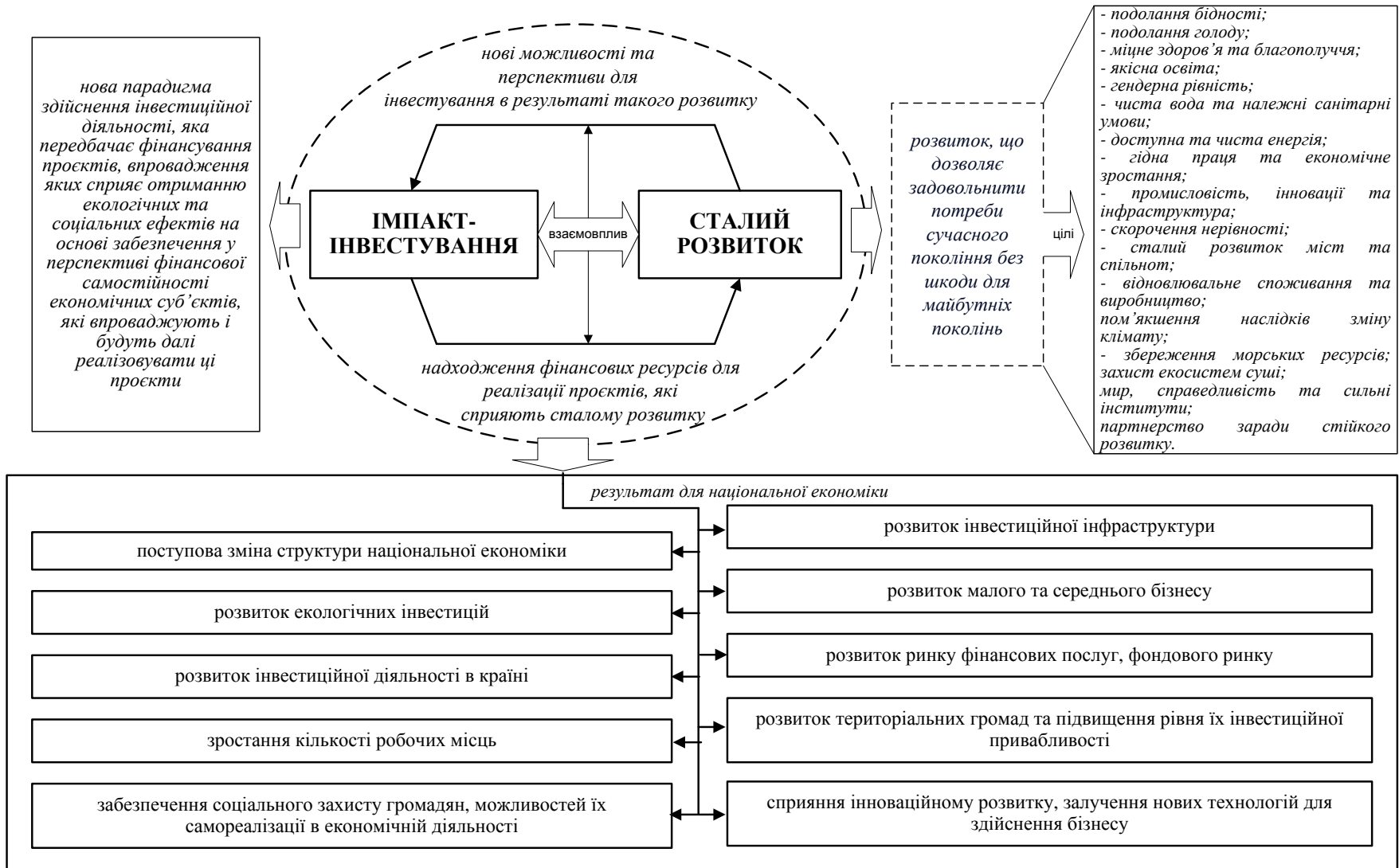

Рис. 1. Концептуальна схема ролі імпаکت-інвестування у сталому розвитку суспільства
 Джерело: складено авторами з урахуванням [10; 11].

Висновки та пропозиції. У статті проведено дослідження сутності імпаکت-інвестування та його роль у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Встановлено, що імпакт-інвестування за своєю сутністю являє нову парадигму здійснення інвестиційної діяльності, яка передбачає фінансування проєктів, впровадження яких сприяє отриманню екологічних та соціальних ефектів на основі забезпечення в перспективі фінансової самостійності економічних суб'єктів, які впроваджують і будуть далі реалізовувати ці проєкти.

У статті виокремлено основних суб'єктів імпакт-інвестування, серед яких визначено наступних: інвестори, позичальники та інфраструктурні суб'єкти, описано їхню роль у розвитку цього виду фінансування. Особлива увага приділена виокремленню основних цілей імпакт-інвестування, наявність яких відрізняє його від звичайної моделі інвестування проєктів. У результаті описано зміст екологічних, соціальних та економічних ефектів, котрі продукує використання імпакт-інвестування в підприємницькій діяльності. Окрім зазначених також обґрунтовано наявність синергічних ефектів, які виникають у процесі сталого розвитку на основі використання зазначеного способу фінансування проєктів для підтримки такого розвитку.

Аналіз сутності сталого розвитку та особливостей цієї моделі розбудови сучасного суспільства дозволив обґрунтувати взаємовплив між імпакт-інвестуванням та таким розвитком. Встановлено, що їх взаємодія є об'єктивною в взаємообумовленю. Використання цього виду фінансування дозволяє активізувати економічну діяльність в країні, яка спрямована на досягнення окремих цілей сталого розвитку. Своєю чергою такий розвиток поступово формує нові сфери та напрямки для реалізації проєктів на засадах сталості, які потребують нових обсягів фінансування та продукуватимуть при їх реалізації додаткові доходи та прибуток для власників інвестиційних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Волосяк М. В. Внесок імпакт-інвестування у економічні можливості територіальних громад [Електронний ресурс] / М. В. Волосяк // Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., Миколаїв - с. Коблеве, 9 червня 2022 р. – Миколаїв : МНАУ, 2022. – С. 74-77. – Режим доступу: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12630/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%202022-74-77.pdf>.
2. Єльнікова Ю. В. Імпакт-інвестування в запобіганні природних катастроф в Україні (повені та інші форс-мажори) / Ю. В. Єльнікова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 6, Том 1. – С. 302-312. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6-302-312.

3. Жиглей І. В. Імпакт-інвестування: від благодійності до фінансової вигоди [Електронний ресурс] / І. В. Жиглей // Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу : тези виступів Міжнар. наук. конф. – Житомир: Видавець О. О. Євенок, 2017. – С. 218-220. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/218.pdf>.

4. Іванова Н. Імпакт-інвестування як сучасний концепт сталого розвитку логістичних систем / Н. Іванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 1(33). – С. 226–237. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).

5. Іванова Н. Оцінка корпоративного управління в контексті реалізації стратегії сталого розвитку / Н. Іванова, О. Попело // Науковий вісник Полісся. – 2023. – № 1 (26). – С. 183-201.

6. Ломачинська І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпакт-інвестицій / І. А. Ломачинська // Бізнес Інформ. – 2020. – № 2. – С. 16–22. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-16-22>.

7. Марухленко О. В. Impact investing як інструмент розвитку соціального потенціалу / О. В. Марухленко // Інвестиції: практика та досвід. – 2019. – № 8. – С. 116–119. DOI: [10.32702/2306-6814.2019.8.116](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.8.116).

8. Семененко І. М. Організація імпакт-інвестування як елементу компенсаційного механізму сталого розвитку регіону на засадах цільового управління підприємствами [Електронний ресурс] / І. М. Семененко // Економіка. Фінанси. Право. – 2018. – № 11/3. – С. 4-8. – Режим доступу: http://efp.in.ua/public_html/uploads/journals/226/efp_11-3_2018.pdf.

9. Тищенко В. В. Впровадження імпакт-інвестування в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Тищенко // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип. 16. – С. 513-520. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/78.pdf.

10. Global Sustainable Development Report (GSDR) 2023 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://sdgs.un.org/gsdrgsd2023>.

11. Modelling financial influence of political and oligarchic interests of governed-sponsored enterprises on the creation and implementation of the financial policy in the state [Electronic resource] / I. Tkachuk, M. Kobelia, O. Popelo, A. Zhavoronok, O. Vinnychuk // Journal of Hygienic Engineering and Design. – 2023. – Vol. 42. – Pp. 270-279. – Accessed mode: <http://surl.li/qfrjd>.

References

1. Volosiuk, M.V. (2022). Vnesok impakt-investuvannia u ekonomichni mozhlyvosti terytori-alnykh hromad [The contribution of impact investing to the economic opportunities of territorial communities]. *Rozvytok terytorialnykh hromad: pravovi, ekonomichni ta sotsialni aspekty: materialy II Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Development of territorial communities: legal, economic and social aspects: materials II International. science and practice conference* (pp. 74-77). MNAU. <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12630/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%202022-74-77.pdf>.

2. Yelnikova, Yu.V. (2019). Impakt-investuvannia v zapobihanni pryrodnykh katastrof v Uk-raini (poveni ta inshi fors-mazhory) [Impact investing in the prevention of natural disasters in Ukraine (floods and other force majeure)]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, 6(1), 302-312. DOI: [10.31891/2307-5740-2019-276-6-302-312](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-276-6-302-312).

3. Zhyhlei, I.V. (2017). Impact-investuvannia: vid blahodiinosti do finansovoi vyhody [Impact investing: from charity to financial benefit]. *Rozvytok obliku, analizu i audytu subiektiv suspilno-ho interesu : tezy vystupiv Mizhnar. nauk. konf. – Development of accounting, analysis and audit of subjects of public interest: theses of speeches of the International. of science conf.* (pp. 218-220). Vydavets O. O. Yevenok. <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/01/218.pdf>.
4. Ivanova, N. (2023). Impact-investuvannia yak suchasnyi kontsept staloho rozvytku lohistychnykh system [Impact investing as a modern concept of sustainable development of logistics systems]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 226–237. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1\(33\)-226-237](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237).
5. Ivanova, N., Popelo, O. (2023). Otsinka korporatyvnoho upravlinnia v konteksti realizatsii stratehii staloho rozvytku [Assessment of corporate governance in the context of implementation of the strategy of sustainable development]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin Polissya*, (1(26)), 183-201.
6. Lomachynska, I.A. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia sutnosti impakt-investytsii [Conceptual approaches to determining the essence of impact investments]. *Biznes Inform – Business Inform*, (2), 16–22. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-16-22>.
7. Marukhlenko, O.V. (2019). Impact investing yak instrument rozvytku sotsialnoho potentsialu [Impact investing as a tool for the development of social potential]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (8), 116–119. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.8.116.
8. Semenenko, I.M. (2018). Orhanizatsiia impakt-investuvannia yak elementu kompensatsiinoho mekhanizmu staloho rozvytku rehionu na zasadakh tsilovoho upravlinnia pidpryemstvamy [Organization of impact investing as an element of the compensatory mechanism of sustainable development of the region on the basis of target management of enterprises]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Law*, (11/3), 4-8. http://efp.in.ua/public_html/uploads/journals/226/efp_11-3_2018.pdf.
9. Tyshchenko, V.V. (2018). Vprovadzhennia impact-investuvannia v Ukraini [Implementation of impact investing in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 16, 513-520. https://economyandsociety.in.ua/journals/16_ukr/78.pdf.
10. Global Sustainable Development Report (GSDR) 2023. <https://sdgs.un.org/gsdr/gsdr2023>.
11. Tkachuk, I., Kobelia, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Vinnychuk, O. (2023). Modeling financial influence of political and oligarchic interests of governed-sponsored enterprises on the creation and implementation of the financial policy in the state. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 42, 270-279. <http://surl.li/qfrjd>.

Отримано 21.11.2023

UDC 330.322:330.342.146

Svitlana Tulchynska

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics and Entrepreneurship
NTUU "Kyiv Polytechnic Institute" named after Igor Sikorsky
E-mail: tuha@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1409-3848>
Scopus Author ID: [55367786700](https://scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55367786700)

Anton Volok

Postgraduate specialty 072 "Finance, banking and insurance"
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: avolok76@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-4710-9793>

**THE ROLE OF IMPACT INVESTMENT BY PROVIDING
SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

Sustainable development in modern realities is a defining concept of development in most economically developed countries. Ensuring harmonious functioning of economic, social and environmental components of the society's existence has become one of the most difficult tasks for governments.

Impact investments is a relatively new approach to financing projects and activities that are being implements to achieve not only economic and financial goals, but also to simultaneously achieve certain social and environmental effects. The experience of developed countries only confirms that today impact investment is actively developing all over the world and gradually forms new directions for the transformation of the national economy, contributes to the introduction of sustainable development model of society.

Within the article, the essence of impact investment and its role in ensuring sustainable development of society is examined. It is established that impact investment in its essence represents a new paradigm of the investment activity, which provides for financing the projects, which implementation contributes to obtaining environmental and social effects based on ensuring in the future financial independence of economic entities that implement and will continue implementing these projects.

The main subjects of impact investment are identified, among which the following are singled out: investors, borrowers, and infrastructure subjects, their role in the development of this type of financing is described. Special attention is paid to highlighting the main goals of impact investment, which presence distinguishes it from the usual investment goal. The content of environmental, social and economic synergetic effects produced by the use of impact investment in business activities is described.

Mutual influence between impact investment and the sustainable development model is also justified. It is established that their interaction is objective in a mutually conditioned way. The use of this type of financing makes it possible to activate economic activity in the country, which is aimed at achieving certain goals of sustainable development. In turn, as a result of such development, new areas and directions are gradually being formed for the implementation of projects based on sustainability, which requires new amounts of funding and will produce additional income and profit for their owners during their implementation.

Keywords: *sustainable development; impact investment; investor; financing; national economy; financial instrument.*

Fig.: 1. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-249-266](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-249-266)

УДК 339.9:336.76

JEL Classification: F65

Олена Шишкіна

доктор економічних наук, доцент,

професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК ВАЛЮТНИХ РИНКІВ

У статті досліджено функціонування та розвиток валютних ринків під впливом глобалізації. Розглянуто сутність та зміст понять “глобалізація” та “глобалізаційний процес”. Встановлено, що зазначені поняття не є тотожними, але пов'язані між собою за допомогою таких основних понять, як простір дії, динаміка та аспекти впливу. Доведено, що і глобалізація, і глобалізаційний процес суттєво позначаються на валютних ринках. Розглянуто взаємозв'язок і взаємозалежність зазначених понять у контексті валютних ринків. Виявлено та обґрунтовано основні причини, що формують глобальну валютну систему, до яких було віднесено: міжнародну торгівлю та інвестиції, технологічний прогрес та інформаційні технології, лібералізацію фінансового сектору, міжнародну координацію та співпрацю, глобальну конкуренцію та інтеграцію ринків, стабільність та прозорість ринків, геополітичні фактори, фінансові інновації та продукти, ефективне управління ризиками, потреба у валютному резервуванні. Сформульовано основні ознаки процесу глобалізації, а також виявлено й систематизовано позитивні, негативні й нейтральні наслідки процесу глобалізації валютних ринків.

Ключові слова: глобалізація; глобалізаційний процес; валютний ринок; глобальна конкуренція; інтеграція ринків; стабільність ринків; прозорість ринків; ліквідність ринків.

Рис.: 3. Бібл.: 26.

Постановка проблеми. Масштабні глобальні перетворення, інтеграційні процеси та інноваційні технологічні зміни спричиняють зміни на фінансових, і у тому числі валютних ринках, відбиваються на міжнародній торгівлі, інвестиціях, фінансових потоках і охоплюють усі сектори як національної, так і світової економіки. Глобалізація породжує нові можливості для всіх учасників фінансових і валютних відносин, однак водночас спричинює численні ризики і загрози, зумовлені геополітичними подіями, трансформаціями політичних режимів та фінансово-економічними кризами, здатними негативно вплинути на стабільність валютних ринків.

Розуміння сутності, змісту, особливостей глобалізації дозволить передбачати можливі наслідки її впливу на функціонування і розвиток валютних ринків й адаптувати стратегії управління зазначеними процесами, що є ключовим для ефективного функціонування світової економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком глобалізаційних процесів стала зростати кількість академічних публікацій присвячених вивченню впливу глобалізації на функціонування і розвиток валютних ринків. Фундаментальними роботами, що заклали основу теоретико-прикладних досліджень глобалізації стали роботи таких визначних іноземних

науковців, як: Т. Левітт [8-9], Дж. Стігліц [14-16, 20], Д. Родрік [11-12], П. Крюгман [6-7], М. Обстфельд [10], А. М. Тейлор [10], А. Сен [13], С. Фішер [2], Ф. Фукуяма [3], які розглядали різні аспекти глобалізації, зокрема сутність цього явища, причини, наслідки та вплив на економіку і суспільство (Дж. Стігліц, П. Крюгман, С. Фішер та ін.), взаємопов'язаність і взаємозалежність глобалізації та ринків капіталу (М. Обстфельд, А.М. Тейлор), взаємозв'язки між глобалізацією та демократією (Д. Родрік), соціальні та економічні наслідки глобалізації та її вплив на бідність та розвиток (А. Сен), соціальні та політичні наслідки глобалізації (Ф. Фукуяма) та інші питання. Проблематиці дослідження валютних ринків в умовах глобалізації присвячені наукові роботи таких іноземних і вітчизняних науковців, як: А. Дронева [18], П. Боулз [1], М. Вотерс [17], М. Леві, І. Туболец [22], М. Обстфельд [10], Н. Орлова [19], К. Рогофф, Н. Стукало [21], Г. Хойслер [5] та інші.

Опрацювання наукових публікацій показали, що багато досліджень спрямовані на вивчення взаємодії глобальних факторів (таких як міжнародна торгівля, капіталовкладення, політичні події тощо) та змін валютних курсів. Однак упродовж останнього десятиліття все більше наукових робіт вивчають роль технологічних інновацій у глобалізованих валютних ринках. Значну увагу дослідники приділяють проблемам міжнародного регулювання валютних ринків з боку центральних банків, міжнародних організацій і урядів та дослідженню їхньої діяльності в контексті забезпечення стабільності та прозорості на валютних ринках у глобалізованому світі.

Зазначені напрями досліджень відображають лише частину різноманітності тематики, яку вивчають учені в галузі валютних ринків та глобалізації. Однак, попри зростання наукового інтересу до цієї теми, низка актуальних на сьогодні проблем залишаються малодослідженими і потребують фундаментального опрацювання.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Інтеграційні процеси, що відбуваються у глобальному фінансово-економічному середовищі створюють численні непередбачувані обставини, які здатні спричинити значні коливання на валютних ринках, котрі спричинені змінами обсягів міжнародної торгівлі, що впливає на ринкову валютну кон'юнктуру, перетвореннями фінансових потоків (у тому числі інвестиційних ресурсів і позикових капіталів), розвитком фінтех інновацій й створенням нових фінансових інструментів та інші трансформації. Ці та інші аспекти зумовлюють потребу у проведенні системного дослідження впливу глобалізації на функціонування та розвиток валютних ринків, що дозволить не тільки аналізувати й оцінювати їхній сучасний стан, а й передбачати основні перспективні тенденції їхнього розвитку, розробляти стратегії розвитку нових продуктів та послуг на валютних ринках, що враховують глобальні тенденції. Це робить наше дослідження своєчасним і актуальним.

Метою статті є дослідження впливу глобалізаційних процесів на функціонування та розвиток валютних ринків.

Виклад основного матеріалу. Реалізація встановленої мети потребує побудови послідовності дослідження, першим етапом якого є з'ясування сутності і змісту дефініцій «глобалізація» та «глобалізаційний процес».

Термін «глобалізація» походить від «латинського globus – куля, земна куля, глобус» [18]. Саме від globus було утворено прикметник «глобальний» (англ. global) – «той, який має відношення до земної кулі: світовий, планетарний» [18], дієслово globalize – «глобалізувати», тобто «перетворювати певне явище на глобальне» [18], а також іменник globalization – «перетворення певного явища на світове, на таке, яке стосується всієї земної кулі» [18] (рис. 1). Сучасній популярності й широкому вжитку терміна «глобалізація» завдячують Теодору Левітту та його опублікованої у 1983 році статті «Глобалізація ринків» [8].

Переважна більшість науковців сучасності мають свій погляд на термінологічну сутність цього поняття, трактування якого варіюється залежно від напрямів теоретичних опрацювань різних науковців, предмета й об'єкта їхнього дослідження. Узагальнення поглядів учених, представлених у цій статті, дозволяє виявити певні подібності та відмінності в розумінні цього поняття. Схожість у трактуванні глобалізації можна пов'язати із:

- зростанням взаємозалежності між різними частинами світу передусім у таких сферах, як економіка, політика, технології та культура;

- зменшенням важливості національних кордонів у взаємодії та обміні товарами, послугами та інформацією;

- швидким поширенням інформації та технологій через різні інформаційні й комунікаційні глобальні мережі, що суттєво знижує, а іноді й мінімізує фактори відстані й витрат часу.

Щодо відмінностей, то кожен науковець вивчає різні аспекти глобалізації та їх взаємодію, застосовує різні теоретичні підходи й акцентує свою увагу на різних проявах цього явища у сучасному світі. У цьому контексті вважаємо доцільним виділити такі основні напрями та сфери досліджень, які й зумовлюють відмінності трактуванні зазначеного поняття різними науковцями:

- економічна, соціальна та культурна перспектива досліджень, що можуть знаходити відображення у процесах економічної інтеграції, змінах рівнів доходів і життя населення, міграції, трансформаціях у суспільному та культурному аспектах тощо;

- спрямованість на політику чи економіку, у наслідок чого деякі визначення глобалізації можуть бути більше спрямовані на політичні аспекти та перетворення у суспільстві, тоді як інші можуть більше наголошувати на економічних наслідках і параметрах;

- бачення глобалізації як позитивного явища, котре сприяє розвитку різних сфер і видів діяльності країн учасниць глобалізаційних процесів, зростанню життєвого рівня населення тощо або негативного, яке спричинює збільшення нерівності, втрату культурної ідентичності чи породжує екологічні проблеми.

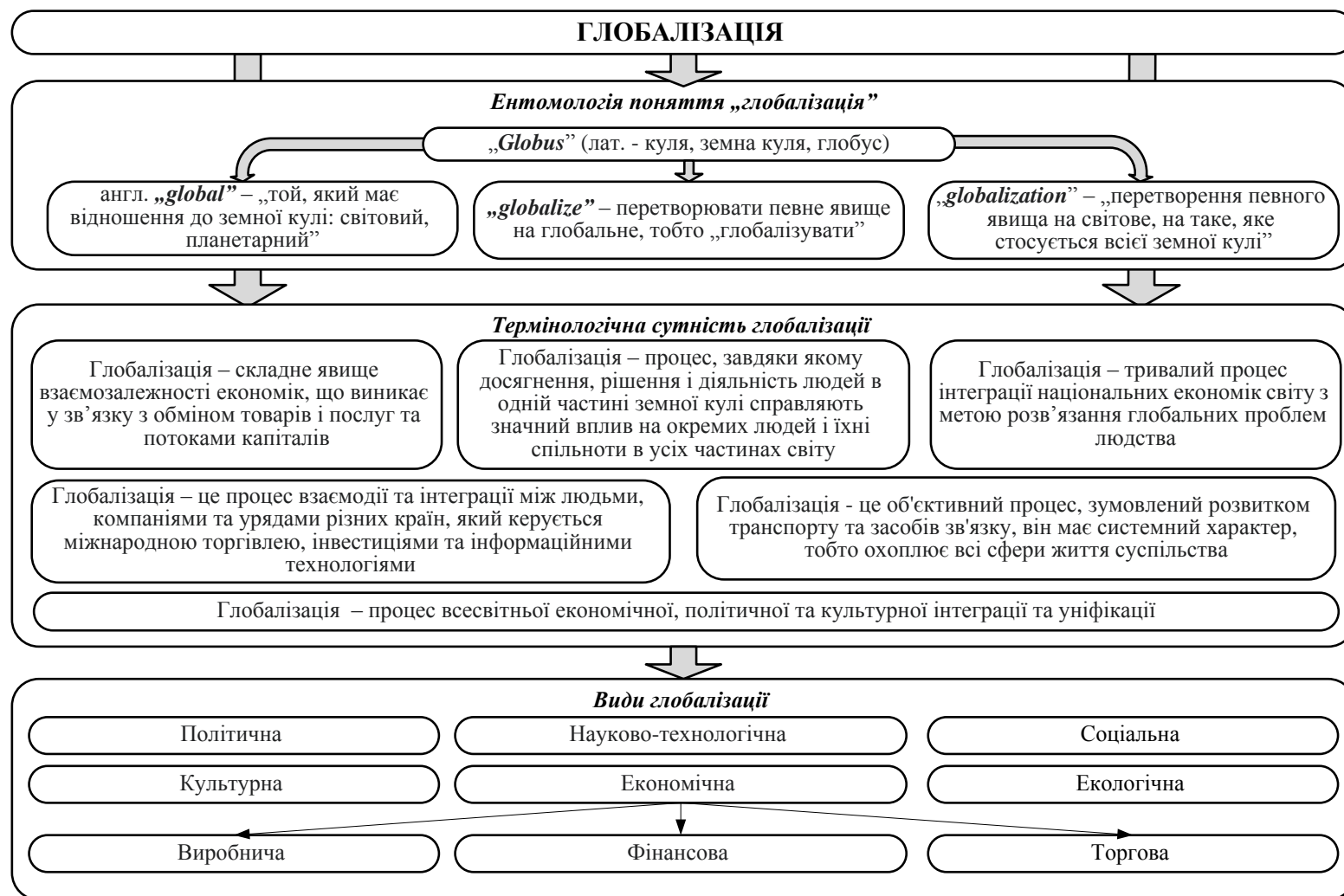

Рис. 1. Етимологія, термінологічна сутність та види глобалізації

Джерело: розроблено авторкою на основі [2-9, 11-17, 19-23].

Зазначені термінологічні відмінності дали підстави виділити різні види глобалізації (рис. 1), у тому числі політичну, економічну, соціальну, науково-технологічну, культурну й екологічну.

Політична глобалізація пов'язана з виникненням міжнародних механізмів та інститутів, спрямованих на забезпечення певних норм (наприклад, щодо поваги прав людини) і створенням нормативно-правових актів, що досягають глобального охоплення.

Економічна глобалізація є результатом технічного прогресу, розробки та впровадження інновацій у ході зростаючої інтеграції країн, що супроводжується торговими і фінансовими потоками, міграцією людей, рухом технологій і обміном знань через міжнародні кордони. Економічна глобалізація є складним явищем, що може відбуватись у торговій, виробничій та фінансовій сфері, унаслідок чого виділяють такі її підвиди, як торгова, фінансова й виробнича. *Глобалізація торгівлі* полягає у зростанні міжнародної торгівлі товарами та послугами між різними країнами, що сприяє не тільки збільшенню торговельних оборотів, а й розвитку міжнародних ринків та зближенню економік різних країн. *Виробнича глобалізація* проявляється у розміщенні виробничими компаніями своїх виробничих потужностей у різних країнах з метою зниження витрат на виробництво та збільшення конкурентоспроможності. *Фінансова глобалізація* являє собою процес інтеграції національних фінансових систем, фінансів міжнародних фінансово-кредитних організацій і фінансових ринків в цілісну глобальну фінансову систему, що призводить до зростання обсягів міжнародних фінансових операцій, у тому числі валютообмінних, руху інвестицій та капіталу між країнами.

Науково-технологічна глобалізація знаходить уособлення у поширенні наукових знань, технологій і інновацій між різними країнами та сприяє спільному вирішенню світових проблем, розвитку нових технологій й покращенню якості життя населення країни-учасниці глобалізаційного процесу. Крім того, цей вид глобалізації проявляється в становленні глобальної структури телекомунікацій, розвитку фінтех інновацій, застосуванні Інтернету, зростанні транскордонного потоку інформаційних даних, виробництві техніки за єдиними проектами і патентами, запровадженні загальних нормативних вимог до дотримання прав інтелектуальної власності тощо.

Процес, що включає поширення соціальних, політичних та економічних ідей, цінностей і практик між різними країнами й культурами та сприяє зближенню людей із різних частин світу, а також поширенню універсальних прав людини та соціальної справедливості, розкриває сутність *соціальної глобалізації*. Соціальна глобалізація пов'язана з численними процесами й подіями, які відбуваються у глобальному середовищі й до того ж впливає на всі інші види глобалізації.

Культурна глобалізація відображається у поширенні мистецтва, музики, літератури та інших аспектів культури між різними країнами, що сприяє не тільки розумінню та взаємодії між різними культурами, а й інтеграції окремих національних культур в єдину світову культуру.

Екологічна глобалізація зумовлена появою спільних для людства екологічних проблем (кліматичних змін, транскордонного забруднення повітря та води, поширення небезпечних захворювань тощо) та вишукуванням способів їх вирішення сукупністю різних країн. Тим самим вона сприяє активізації спільних зусиль для збереження природних ресурсів і зменшенні негативного впливу на навколишнє середовище.

Як бачимо, для опису різних видів глобалізації використовується термін «процес», тож постає питання, як пов'язані між собою поняття «глобалізація» і «глобалізаційний процес» та чи є ці поняття рівнозначними і взаємозамінюваними.

Опрацювання наукових публікацій у контексті сформульованого питання дає змогу стверджувати, що економічні категорії «глобалізація» і «глобалізаційний процес» є тісно пов'язаними, і у поєднанні використовуються для опису й аналізу явища, котре визначається зростанням взаємозалежності та взаємодії на світовому рівні в різних сферах, включаючи економіку, політику, технології та культуру.

На нашу думку, *глобалізація* є складним та багатогранним процесом, який посилює взаємозалежність і взаємодію між різними національними економіками, може відбуватись у вигляді міжнародної торгівлі, фінансових потоків, міграції населення, розповсюдження технологій, культурного обміну та інших формах, що призводить до створення єдиного глобального простору, де різні суб'єкти взаємодіють та впливають один на одного.

Глобалізаційний процес – це динамічний рух у напрямку глобалізації, який постійно змінюється під впливом економічних, політичних, технологічних та соціокультурних факторів та проявляється у збільшенні обсягів міжнародної торгівлі, зростанні потоків капіталу, розширенні міжнародної співпраці, поширенні інформаційних технологій, та інших аспектах.

Зазначені поняття не є тотожними, але пов'язані між собою за допомогою таких основних характерних ознак, як простір дії, динаміка, аспекти впливу. Зокрема:

– глобалізація визначає економічний простір, в якому відбувається взаємодія, тоді як глобалізаційний процес вказує на сам процес цієї взаємодії, його характер і рух;

– глобалізація є статичним станом, а глобалізаційний процес – це постійна динаміка, що змінюється з часом та під впливом різноманітних факторів;

– глобалізація визначає результати взаємодії, тоді як глобалізаційний процес допомагає розуміти, як ці результати досягаються і яким чином вони змінюються.

Таким чином, можна констатувати, що глобалізація визначає характер економічної взаємодії на світовому рівні, тоді як глобалізаційний процес розглядається як еволюційний і динамічний шлях до цього стану.

Як глобалізація, так і глобалізаційний процес суттєво позначаються на валютних ринках. З огляду на це, вважаємо доцільним розглянути взаємозв'язок і взаємозалежність зазначених понять у контексті валютних ринків (рис. 2).

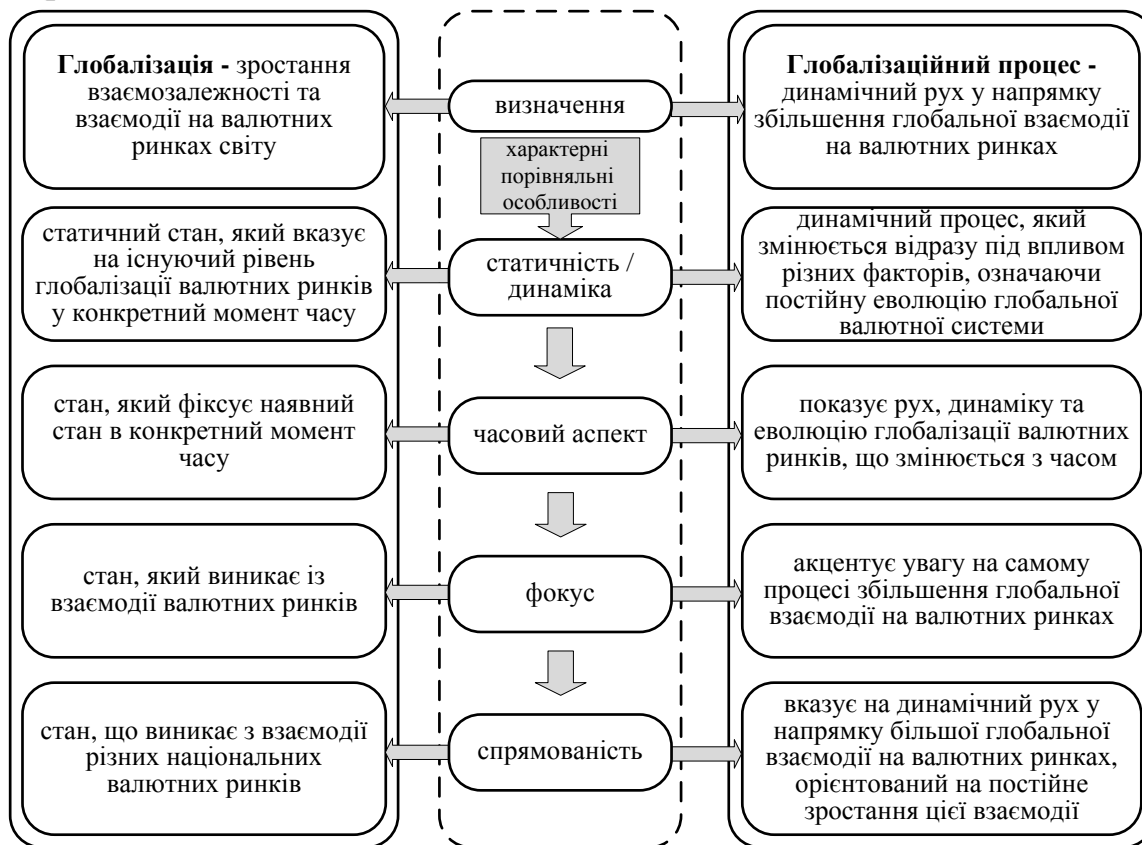

Рис. 2. Взаємозв'язок і взаємозалежність «глобалізації» та «глобалізаційного процесу»

Джерело: розроблено авторкою на основі [1-17; 21].

З рис. 2 видно, що «глобалізація» та «глобалізаційний процес» описують стан та динаміку зростання взаємозалежності та взаємодії на валютних ринках світу. «Глобалізація» вказує на наявний рівень цієї взаємодії, а «глобалізаційний процес» вказує на постійний рух у напрямку збільшення глобальної взаємодії на валютних ринках. З огляду на зазначене, подальшу увагу нашого дослідження будемо акцентувати саме на глобалізаційних процесах та їх проявах на валютних ринках.

Розвиток глобалізаційних процесів на валютних ринках зумовлюється сукупністю взаємопов'язаних чинників, які формують глобальну валютну систему [24] (рис. 3). До основних факторів, що спричиняють розвиток глобалізації на валютних ринках доцільно віднести: міжнародну торгівлю та інвестиції, технологічний прогрес та інформаційні технології, лібералізацію фінансового сектору, міжнародну координацію та співпрацю, глобальну конкуренцію та інтеграцію ринків, стабільність та прозорість ринків, геополітичні фактори, фінансові інновації та продукти, ефективне управління ризиками, потреба у валютному резервуванні.

Рис. 3. Основні причини, ознаки й наслідки процесу глобалізації валютних ринків

Джерело: розроблено авторкою на основі [1-17, 19-24].

Дослідження такого глобалізуючого чинника, як міжнародна торгівля та інвестиції, дозволяє стверджувати, що зростання обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій спричинює збільшення потреби у глобальних валютних операціях з кількох причин. По-перше, збільшення обсягів міжнародної торгівлі є результатом перетину кордонів більшої кількості товарів та послуг й приводить до збільшення потреби в обміні різними валютами для проведення міжнародних платежів. По-друге, зростання обсягів інвестицій також зумовлює збільшення потреби у глобальних валютних операціях, що пов'язано з необхідністю конвертування інвесторами власних коштів у національну валюту для здійснення інвестицій. Таким чином, зростання міжнародної торгівлі та інвестицій і забезпечення ефективного функціонування світової економіки відбувається шляхом створення потреби в глобальних валютних операціях.

Технологічний прогрес дозволяє швидко та ефективно проводити фінансові операції через електронні платіжні системи та електронні торгові платформи, що сприяє збільшенню обсягу міжнародних фінансових транзакцій, які потребують розширення обсягів і спектрів валютообмінних операцій. Розвиток інформаційних технологій, використання інтернету і різноманітних технологічних засобів суттєво спрощують компаніям ведення бізнесу з партнерами та клієнтами з усього світу, що приводить до збільшення міжнародних торговельних операцій, а отже, і потреби у валютних операціях для проведення міжнародних платежів в режимі реального часу. Тим самим технологічний прогрес та інформаційні технології сприяють зростанню глобальних бізнес-операцій та фінансових транзакцій, і, як наслідок, потреби у глобальних валютних операціях.

Сутність лібералізації фінансового сектору розкривається у відмові від обмежень та регулювання у фінансовій сфері, що дозволяє більш вільно рухатися капіталу та інвестиціям як в межах країни, так і за її межами. За таких умов компанії та інвестори з усього світу можуть легко вкладати свої кошти в іноземні активи та цінні папери, що сприяє зростанню міжнародних інвестицій, торговельних операцій та обсягів фінансових транзакцій, тож зумовлює зростання потреби в глобальних валютних операціях.

Країни світу активно співпрацюють та координують свої дії для створення стандартів і нормативів, електронних платіжних систем, зниження торговельних бар'єрів та створення сприятливих умов для інвестування тощо, забезпечуючи тим самим ефективність та стабільність глобальних валютних ринків.

Глобальна конкуренція та інтеграція ринків зумовлює потребу учасників ринку у глобальному доступі до ринків та фінансових послуг. Зокрема, збільшення глобальної конкуренції змушує товаровиробників шукати нові ринки збуту для своїх товарів та послуг, що позитивно впливає на збільшення міжнародної торгівлі, а отже, й обсягів валютних операцій для здійснення міжнародних платежів та фінансових транзакцій. Інтеграція ринків

розширює можливості компаній щодо здійснення міжнародних інвестицій та розвитку своєї діяльності за межами країни, що також збільшує потребу в глобальних валютних операціях для конвертації валют та здійснення фінансових операцій.

Стабільність ринків створює умови для сприятливого економічного середовища, позитивно впливає на впевненість компаній у майбутньому і стимулює їх до розширення своєї діяльності за кордоном, що сприяє зростанню міжнародної торгівлі та інвестицій, а отже, й обсягів валютних операцій. Прозорість ринків є ключовим фактором для забезпечення довіри між учасниками ринку і їх впевненості у тому, що фінансові операції виконуються на чесних та прозорих умовах. Виконання цієї умови є вагомим чинником ефективності глобалізаційного процесу як на національних, так і на світовому валютних ринках.

Геополітичні фактори суттєво позначаються на розвитку процесу глобалізації з кількох причин. Зокрема:

– нестабільність у геополітичній ситуації (політичні конфлікти, війни або санкції тощо) спричиняють знецінення національної валюти, і, як наслідок, збільшення ризику для бізнесу та інвесторів, які шукаючи способи захисту своїх активів від коливань національних валют підвищують попит на глобальні валютні операції;

– геополітичні події (наприклад, введення торговельних обмежень або санкцій) призводять до змін у попиті та пропозиції на ринку, що може вплинути на курси валют, а отже, й на міжнародну торгівлю та інвестиції.

Таким чином, політичні та геополітичні зміни можуть створювати потребу в захисті валютних активів та обліку глобальних ризиків, що підсилює роль валютних ринків.

Поява і впровадження нових фінансових інструментів та продуктів дозволяє учасникам ринку розширювати спектр виконуваних операцій та будувати ефективні стратегічні плани розвитку. Варто зазначити, що фінансові інновації, такі як поява нових фінансових інструментів, деривативів, облікових систем та технологій блокчейн, здатні створювати нові можливості для глобальних валютних операцій [25; 26]. Наприклад, розвиток електронних платіжних систем та фінтех-платформ може сприяти зростанню обсягів міжнародних платежів та переказів, що вимагає використання глобальних валютних операцій. Також створення нових фондових індексів, інвестиційних продуктів або фондових бірж може привернути увагу міжнародних інвесторів, яким потрібно здійснювати операції в різних валютах. Крім того, фінансові інновації можуть сприяти розвитку нових фінансових послуг, таких як міжнародне кредитування, обслуговування міжнародних платежів та захист від валютних ризиків.

Отже, фінансові інновації та продукти можуть стимулювати збільшення потреби у глобальних валютних операціях через створення нових можливостей для міжнародних платежів та інвестицій, розвиток нових фінансових послуг та сприяння розвитку міжнародної торгівлі.

Ефективне управління ризиками є важливішою передумовою розвитку глобальних валютних ринків. Зокрема:

– ефективне управління валютним ризиком може вимагати використання фінансових інструментів (валютних опціонів, форвардних контрактів та валютних свопів), які дозволяють зменшити ризик від коливань валютних курсів, що можуть виникати при міжнародних операціях. Тож компанії, які ефективно управляють валютним ризиком, можуть активно залучатися до глобальних валютних операцій для захисту своїх фінансових позицій;

– компанії, які ефективно управляють ризиками, шукають можливості для диверсифікації своїх операцій та зменшення ризиків і з огляду на це є більш схильними до здійснення міжнародних операцій та укладення угод з іноземними партнерами, що серед іншого сприяє залученню міжнародного капіталу та інвестицій.

Отже, ефективне управління ризиками може спричинити зростання потреби у глобальних валютних операціях через необхідність захисту від валютних ризиків, стимулювання міжнародної торгівлі та інвестицій, а також залучення міжнародного капіталу.

Зростання міжнародної торгівлі та інвестицій підсилює потребу у валютних резервах. Це пов'язано з тим, що:

– валютні резерви необхідні для забезпечення стабільності національної валюти та фінансової системи країни. Наявність достатніх валютних резервів дозволяє центральному банку країни здійснювати валютні інтервенції при наявності значних коливань валютного курсу на валютному ринку для збереження стабільності національної валюти;

– валютні резерви необхідні для забезпечення платоспроможності та здатності країни виконувати свої міжнародні зобов'язання;

– валютні резерви можуть бути використані для захисту країни від зовнішньої економічної нестабільності та геополітичних ризиків [10; 17; 24].

Отже, потреба у валютному резервуванні виникає через необхідність забезпечення стабільності національної валюти, захисту від зовнішньої економічної нестабільності та виконання міжнародних зобов'язань, що загалом стимулює розвиток глобалізаційних процесів.

Зазначені глобалізаційні передумови тісно взаємопов'язані і взаємозалежні й у своєму поєднанні вони сприяють формуванню глобальних валютних ринків та забезпечують їх розвиток у сучасному економічному середовищі.

Глобалізація валютних ринків є складним та динамічним процесом, який включає в себе ознаки та характеристики, до яких вважаємо доцільним віднести такі:

– зростання обсягів торгівлі за допомогою технологічних засобів і фінансових інструментів спричинює збільшення обсягів торгівлі на валютних ринках, забезпечуючи тим самим більше можливостей для учасників ринку;

– розширення взаємозалежності валютних ринків через посилення взаємозв'язків різних національних економік та поєднання фінансових інструментів;

– збільшення глобального потоку капіталу між різними країнами, включаючи інвестиції, портфельні операції та банківські послуги;

– розширене використання електронних платформ та технологій сприяє швидкому здійсненню валютних операцій і режимі реального часу, забезпечуючи високий рівень доступності для учасників ринку;

– поява та розвиток глобальних банків, які надають фінансові послуги на міжнародному рівні;

– впровадження єдиних стандартів та нормативів на валютних ринках з метою полегшення міжнародної взаємодії та зменшення валютних, фінансових та інших видів ризиків;

– співпраця регуляторних органів різних країн для створення ефективних механізмів контролю та регулювання глобальних валютних ринків;

– широкий вплив глобальних подій (економічних криз, політичних трансформацій, глобальних війн і катастроф тощо) на валютні курси через взаємопов'язаність ринків;

– розробка і впровадження фінтех інновацій, спрямованих на задоволення потреб глобальних учасників ринку;

– підвищення рівня ліквідності на валютних ринках, що суттєво спрощує виконання операцій за будь-яких ринкових умов.

Зазначені ознаки є відображенням глибокого впливу глобалізаційних процесів на фінансові взаємозв'язки учасників валютних ринків, які у ході глобалізаційних змін отримали як додаткові можливості (переваги) так і відчули на собі певні проблеми (недоліки). У процесі дослідження передумов глобалізаційного процесу ми фактично акцентували на тих можливостях, які виникають у учасників валютних ринків у процесі глобалізаційного процесу. Тож зупинимось на його недоліках.

Вважаємо, що однозначно оцінити вплив глобалізаційних процесів на валютні ринки не можливо. На нашу думку, в сукупності наслідків з позицій впливу на світову фінансову і валютну систему доцільно виділити позитивні, негативні і нейтральні наслідки (рис. 3).

До позитивних наслідків глобалізаційного процесу віднесемо:

– зростання ліквідності на валютних ринках, що полегшує взаємодію та обмін валютами;

– розширення фінансових можливостей через доступність різноманітних фінансових інструментів та інновацій для всіх учасників ринку, що розширює їхні можливості для ризик-менеджменту та інвестування;

– зменшення ризиків, пов'язаних з коливаннями курсів валют, завдяки доступу до різних валют та фінансових інструментів;

- прощення міжнародної торгівлі через більш ефективний обмін товарами та послугами між країнами;
- зростання конкуренції, що сприяє покращенню якості та інновацій у фінансових послугах.

Зауважимо, що те, що з одного боку може бути перевагою, з іншого може стати недоліком. Наприклад, конкуренція на валютних ринках може бути як перевагою, так і недоліком для процесу глобалізації, залежно від того, як вона регулюється та впливає на умови функціонування ринку.

Негативні наслідки глобалізаційного процесу на валютних ринках пов'язані з такими явищами й подіями:

- несприятливі події в одній країні, які можуть швидко вплинути на валютні ринки усього світу, спричинивши таким чином фінансову нестабільність;
- глобалізаційні процеси можуть створити і поглибити нерівність між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, генеруючи тим самим додаткові ризики для країн з низьким рівнем доходів;
- спекулятивні дії на глобальних валютних ринках здатні спричинити надмірне коливання курсів валют і принести учасникам ринку суттєві збитки;
- глобалізований характер валютних ринків здатен спричинити втрату контролю країни над вартістю (курсом) своєї валюти;
- глобалізація робить світову фінансову систему більш вразливою до системних ризиків та залежною від глобальних фінансових інститутів.

Нейтральними наслідками глобалізаційного процесу на валютних ринках вважаємо:

- збільшення обсягів торгівлі, що може бути як позитивним, так і негативним явищем, залежно від конкретних умов та сценаріїв;
- розвиток глобальної інфраструктури та технологій для забезпечення ефективного функціонування валютних ринків;
- підвищення конкурентоспроможності валют для деяких країн;
- розширення обсягу фінансового та інвестиційного потоків і капіталів через використання більшого спектра фінансових інструментів;
- сприяння підвищенню рівня міжнародної кооперації та взаєморозуміння у фінансовій галузі.

Зазначені наслідки можуть варіюватись залежно від конкретних умов та контексту в різних економічних та політичних ситуаціях.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати даного наукового дослідження ми дійшли висновків, що глобалізаційні процеси значно впливають на функціонування і розвиток валютних ринків та сприяють їх інтегрованості та взаємозалежності. Встановлено, що глобалізаційні процеси спричинюють зростання обсягів торгівлі та ліквідності на валютних ринках, створюючи тим самим сприятливі умови для учасників ринку. Виявлено, що суттєвий вплив на розвиток валютних ринків в умовах глобалізації заподіюють технологічні інновації та розвиток електронної торгівлі, які дозволяють

значно пришвидшити здійснення широкого спектра фінансових транзакцій. Визначено, що глобальна конкуренція стимулює інтеграцію валютних ринків та сприяє розвитку нових фінансових інструментів, використання яких у сукупності з іншими чинниками може приводити до зміни ролі національних валют та підвищення статусу деяких валют як резервних. Доведено, що глобальні події та геополітичні кризи можуть суттєво впливати на валютні курси та стабільність ринків.

У результаті проведеного дослідження можна дійти висновку про необхідність продовження наукової роботи в цій сфері для глибшого розуміння впливу глобалізації на валютні ринки, особливо в умовах зміни світової валютної кон'юнктури й економічного ландшафту.

Список використаних джерел

1. Bowles P. National Currencies and Globalization [Electronic resource] / P. Bowles // *Endangered specie.* – 2008. – Accessed mode: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/41384/1/104.pdf>
2. Fischer S. Globalization and its challenges [Electronic resource] / S. Fischer // *American Economic Review.* – 2003. – Vol. 93.2. – Pp. 1-30. – Accessed mode: https://economics.mit.edu/sites/default/files/2023-05/fischer_globalization.pdf.
3. Fukuyama F. Social. the Global Economy [Electronic resource] / F. Fukuyama, S. Capital // *Foreign Affairs.* – 1995. – Vol. 74.5. – Pp. 89-103. – Accessed mode: https://www.academia.edu/download/48965835/Fukuyama_Social_Capital_and_global_economy.pdf.
4. Garrett G. The causes of globalization [Electronic resource] / G. Garrett // *Comparative political studies.* – 2000. – Vol. 33.6-7. – Pp. 941-991. – Accessed mode: https://www.researchgate.net/profile/Geoffrey-Garrett-3/publication/258130333_The_Causes_of_Globalization/links/0c960533e8e0d34d87000000/The-Causes-of-Globalization.pdf.
5. Häusler G. The globalization of finance [Electronic resource] / G. Häusler // *Financial Globalization / International Monetary Fund.* – 2002. – Accessed mode: https://www.academia.edu/download/55687355/Financial_Glob-IMF.pdf#page=52.
6. Krugman P. Globalization and the Inequality of Nations [Electronic resource] / P. Krugman, A. J. Venables // *The quarterly journal of economics.* – 1995. – Vol. 110.4. – Pp. 857-880. – Accessed mode: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w5098/w5098.pdf.
7. Krugman P. What economists (including me) got wrong about globalization [Electronic resource] / P. Krugman // *Bloom. Opin.* – 2019. – Accessed mode: <https://www.slps.org/cms/lib/MO01001157/Centricity/Domain/9446/Inequalit%20Globalization%20and%20the%20Missteps%20of%201990s%20Economics%20Bloomberg.pdf>.
8. Levitt T. The globalization of markets. 1983 [Electronic resource] / T. Levitt. – Accessed mode: https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4180851/mod_resource/content/1/Levitt%20Globalization%20Markets.pdf.
9. Levitt T. Of Globalization: a picture of the world. 2003 [Electronic resource] / T. Levitt. – Accessed mode: https://www.academia.edu/download/16376970/RII_E-2003_EDUARDO-CURRITO.pdf.
10. Obstfeld M. Globalization and capital markets [Electronic resource] / M. Obstfeld, A. M. Taylor // *Globalization in historical perspective.* – University of Chicago Press, 2003. – Pp. 121-188. – Accessed mode: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c9587/c9587.pdf>.

11. Rodrik D. Globalization for whom [Electronic resource] / D. Rodrik // Harvard Magazine. – 2002. – Vol. 104.6. – P. 29. – Accessed mode: <https://www.ias.edu/sites/default/files/sss/pdfs/Rodrik/Commentary/globalization-for-whom.pdf>.

12. Rodrik D. Globalization, social conflict and economic growth [Electronic resource] / D. Rodrik // Conferencia de Raúl Prebisch. – Ginebra. Versión revisada (en inglés), 1997. – Accessed mode: <https://scholar.harvard.edu/sites/scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/globalization-social-conflict-economic-growth.pdf>.

13. Sen A. How to judge globalism [Electronic resource] / A. Sen // The American Prospect. – 2002. – Vol.13.1. – Pp. 1-14. – Accessed mode: <http://www2.econ.uu.nl/users/marrewijk/pdf/ihs/geo/sen%202000%20judge%20glob.pdf>.

14. Stiglitz J. E. Making globalization work [Electronic resource] / J. E. Stiglitz. – WW Norton & Company, 2007. – Accessed mode: <https://ds.amu.edu.et/xmlui/bitstream/handle/z123456789/8756/stiglitz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

15. Stiglitz J. Globalization and its new discontents [Electronic resource] / J. E. Stiglitz Project Syndicate. – 2016. – Vol. 5.8. – Pp. 2-3. – Accessed mode: [https://www.timeskuwait.com/Pdf/The_Times_\(7-13_Aug_2016\).pdf](https://www.timeskuwait.com/Pdf/The_Times_(7-13_Aug_2016).pdf).

16. Stiglitz J. Globalization and the economic role of the state in the new millennium [Electronic resource] / J. E. Stiglitz // Industrial and corporate change. – 2003. – Vol. 12.1. – Pp. 3-26. – Accessed mode: https://policydialogue.org/files/publications/Globalization_and_Role_of_State_Stiglitz.pdf

17. Waters M. Globalization. Routledge [Electronic resource] / M. Waters. – 2013. – Accessed mode: <https://ds.amu.edu.et/xmlui/bitstream/handle/123456789/13372/0415238536.Routledge.Globalization.Jan.2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

18. Дем'яненко Б. Л. Глобалізація [Електронний ресурс] / Б. Л. Дем'яненко // Велика українська енциклопедія. – Режим доступу: <https://vue.gov.ua/Глобалізація>.

19. Дронева А. Н. Вплив глобалізації на розвиток фінансових ринків / А. Н. Дронева. – Київ : Центр учбової літератури. 2013. – 240 с.

20. Орлова Н. С. Особливості розвитку світового фінансового ринку в умовах глобалізації / Н. С. Орлова, А. Л. Свечкіна // Схід. – 2007. – № 5 (83). – С. 5-9.

21. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар : пер. зангл. / Дж. Стігліц. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.

22. Стукало Н. В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України : [монографія] / Н. В. Стукало. – Д. : Інновація. 2006. – 248 с.

23. Туболец І. І. Глобалізація міжнародних фінансових ринків [Електронний ресурс] / І. І. Туболец, О. В. Ткаліч // Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. – 2019. – № 1. – С. 133-141. – Режим доступу: <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7455/1/7135p.pdf>.

24. Шишкіна О. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Брагинець О.В., 2016. – 692 с.

25. Шишкіна О. Проблеми, перспективи і ризики використання цифрових інновацій у фінансовому й реальному секторах національної економіки / О. Шишкіна // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 1(33). – С. 154-175.

26. Шишкіна О. Цифрові технології фінансових установ: ризики і перспективи використання / О. Шишкіна // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2023. – Вип. 19, т. 2. – С. 130–143.

References

1. Bowles, P. (2008). National Currencies and Globalization. *Endangered specie*. <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/41384/1/104.pdf>.

2. Fischer, S. (2003). Globalization and its challenges. *American Economic Review*, 93(2), 1-30. https://economics.mit.edu/sites/default/files/2023-05/fischer_globalization.pdf.
3. Fukuyama, F., & Capital, S. (1995). the Global Economy. *Foreign Affairs*, 74(5), 89-103. https://www.academia.edu/download/48965835/Fukuyama_Social_Capital_and_global_economy.pdf.
4. Garrett, G. (2000). The causes of globalization. *Comparative political studies*, 33(6-7), 941-991. https://www.researchgate.net/profile/Geoffrey-Garrett-3/publication/258130333_The_Causes_of_Globalization/links/0c960533e8e0d34d87000000/The-Causes-of-Globalization.pdf.
5. Häusler, G. (2002). The globalization of finance. In *Financial Globalization*. International Monetary Fund. https://www.academia.edu/download/55687355/Financial_GlobalIMF.pdf#page=52.
6. Krugman, P., & Venables, A. J. (1995). Globalization and the Inequality of Nations. *The quarterly journal of economics*, 110(4), 857-880. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w5098/w5098.pdf.
7. Krugman, P. (2019). What economists (including me) got wrong about globalization. *Bloom. Opin.* <https://www.slps.org/cms/lib/MO01001157/Centricity/Domain/9446/Inequalit%20Globalization%20and%20the%20Missteps%20of%201990s%20Economics%20Bloomberg.pdf>.
8. Levitt, T. (1983). The globalization of markets. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/4180851/mod_resource/content/1/Levitt%20Globalization%20Markets.pdf.
9. Levitt, T. (2003). Of globalization: a picture of the world. https://www.academia.edu/download/16376970/RII_E-2003_EDUARDO-CURRITO.pdf.
10. Obstfeld, M., & Taylor, A. M. (2003). Globalization and capital markets. In *Globalization in historical perspective* (pp. 121-188). University of Chicago Press. <https://www.nber.org/system/files/chapters/c9587/c9587.pdf>.
11. Rodrik, D. (2002). Globalization for whom. *Harvard Magazine*, 104(6), 29. <https://www.ias.edu/sites/default/files/sss/pdfs/Rodrik/Commentary/globalization-for-whom.pdf>.
12. Rodrik, D. (1997, October). Globalization, social conflict and economic growth. In *Conferencia de Raúl Prebisch. Ginebra. Versión revisada (en inglés) disponible en http://www.ksg.harvard.edu/rodrik/global.pdf* (Vol. 24). <https://scholar.harvard.edu/sites/scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/globalization-social-conflict-economic-growth.pdf>.
13. Sen, A. (2002). How to judge globalism. *The American Prospect*, 13(1), 1-14. <http://www2.econ.uu.nl/users/marrewijk/pdf/ihs/geo/sen%202000%20judge%20glob.pdf>.
14. Stiglitz, J. E. (2007). *Making globalization work*. WW Norton & Company. <https://ds.amu.edu.et/xmlui/bitstream/handle/123456789/8756/stiglitz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
15. Stiglitz, J. (2016). Globalization and its new discontents. *Project Syndicate*, 5(8), 2-3. [https://www.timeskuwait.com/Pdf/The_Times_\(7-13_Aug_2016\).pdf](https://www.timeskuwait.com/Pdf/The_Times_(7-13_Aug_2016).pdf).
16. Stiglitz, J. (2003). Globalization and the economic role of the state in the new millennium. *Industrial and corporate change*, 12(1), 3-26. https://policydialogue.org/files/publications/Globalization_and_Role_of_State_Stiglitz.pdf.
17. Waters, M. (2013). *Globalization*. routledge. <https://ds.amu.edu.et/xmlui/bitstream/handle/123456789/13372/0415238536.Routledge.Globalization.Jan.2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
18. Demianenko, B.L. (n.d.). Hlobalizatsiia [Globalization]. *Velyka ukrainska entsyklopediia – Great Ukrainian Encyclopedia*. <https://vue.gov.ua/Глобалізація>.
19. Droneva, A.N. (2013). *Vplyv hlobalizatsii na rozvytok finansovykh rynkiv [Impact of globalization on the development of financial markets]*.

20. Orlova, N.S., & Svechkina, A.L. (2007). Osoblyvosti rozvytku svitovoho finansovoho rynku v umovakh hlobalizatsii [Peculiarities of the development of the world financial market in the conditions of globalization]. *Skhid – East*, (5(83)), 5-9.

21. Stiglits, Dzh. (2003). *Hlobalizatsiia ta yii tiahar [Globalization and its Burden]*.

22. Stukalo, N.V. (2006). *Hlobalizatsiia ta rozvytok finansovoi systemy Ukrainy [Globalization and development of the financial system of Ukraine]*.

23. Tubolets, I.I. & Tkalich, O.V. (2019). Hlobalizatsiia mizhnarodnykh finansovykh rynkiv [Globalization of international financial markets]. *Naukovyi visnyk Ivano-Frankivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu nafty i hazu. Serii: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti - Scientific Bulletin of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Series: Economics and management in the oil and gas industry, 1*, 133-141. <http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7455/1/7135p.pdf>.

24. Shyshkina, O.V., & Dubyna, M.V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Vydavets Brahynets O.V.

25. Shyshkina, O. (2023). Problemy, perspektyvy i ryzyky vykorystannia tsyfrovyykh innovatsii u finansovomu y realnomu sektorakh natsionalnoi ekonomiky. [Problems, prospects and risks of the digital innovation use in the financial and real sectors of the national economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, (1(33)), 154-175.

26. Shyshkina, O. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii finansovykh ustanov: ryzyky i perspektyvy vykorystannia [Digital technologies of financial institutions: risks and prospects for use]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu - Actual problems of the development of the economy of the region*, 19(2), 130–143.

Отримано 09.12.2023

UDC 339.9:336.76

Olena Shyshkina

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

GLOBALIZATION AND ITS IMPACT ON THE FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF FOREIGN EXCHANGE MARKETS

The purpose of the scientific article is to study the impact of globalization processes on the functioning and development of foreign exchange markets.

In the course of scientific research, the essence and content of the definition of “globalization” were clarified. The views of scientists on the terminological essence of this concept are summarized, and it is established that its interpretation varies depending on the directions of theoretical studies of various scientists, the subject and object of their scientific research. With this in mind, there are similarities and differences in the understanding of this concept. Certain terminological differences gave grounds to identify different types of globalization, characterise their role and features of manifestation, and investigate the existing connections between the concepts of “globalization” and “globalization processes”. It is established that these concepts are not identical, but are related to each other using such basic concepts as the space of action, dynamics and aspects of influence.

It is proved that both globalization and the globalization process significantly affect the foreign exchange market. The relationship and interdependence of these concepts in the context of currency markets is considered using such comparison criteria as: static / dynamics, time aspect, focus and orientation.

The main causes that form the global monetary system are identified and justified, the main features of the globalization process are formulated, and the positive, negative and neutral consequences of the globalization process of foreign exchange markets are identified and systematized.

It is established that globalization processes cause the increase in trade volumes and liquidity in foreign exchange markets, thereby creating favourable conditions for market participants. It is revealed that technological innovations and development of e-commerce, which can significantly accelerate the implementation of a wide range of financial transactions, have a significant impact on the development of foreign exchange markets in the context of globalization. It is determined that global competition encourages the integration of foreign exchange markets and promotes the development of new financial instruments, the use of which, together with other factors, can lead to a change in the role of the national currencies and an increase in the status of some currencies as reserve currencies. It is proved that global events and geopolitical crises can significantly affect exchange rates and market stability.

Keywords: globalization, globalization process, currency exchange market, global competitiveness, integration of markets, stability of markets, transparency of markets, liquidity of markets.

Fig.: 3. References: 26.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-267-279](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-267-279)

УДК 330.142.23:338.43

JEL Classification: G32; Q18

Роман Щур

доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів,
Академік Академії економічних наук України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9945-3939>

Scopus Author ID: [57221913159](https://orcid.org/0000-0001-9945-3939)

Володимир Мацьків

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3031-7060>

Scopus Author ID: [58001393100](https://orcid.org/0000-0003-3031-7060)

Тетяна Солоджук

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна)

E-mail: tetiana.solodzhuk@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7746-6229>

Scopus Author ID: [57221091755](https://orcid.org/0000-0001-7746-6229)

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ДОСВІД АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Стаття присвячена дослідженню питань сутності і особливостей стратегії формування фінансового капіталу підприємств аграрного сектору. Встановлено, що визначення стратегічних пріоритетів політики формування та використання фінансового капіталу аграрних підприємств – це реалізація концепції, яка об'єднує цільовий підхід до діяльності підприємств, що дозволяє встановлювати розв'язкові цілі, порівнювати їх із наявними можливостями та приводити їх у відповідність шляхом розробки та реалізації системи стратегій. Досліджено, що фінансовий капітал, як цілісна економічна система, представляє собою інтеграцію різних сфер господарської діяльності, включаючи виробничу та фінансову, з метою збільшення впливу на виробництво та отримання стабільного грошового потоку в процесі інвестування. Сформована концептуальна модель окреслює основні етапи формування та оптимізації капіталу суб'єктів господарювання в умовах ризиків зовнішнього середовища.

Ключові слова: фінансовий капітал, капіталізація, аграрний сектор, національна економіка.

Рис.: 1. *Бібл.:* 14.

Постановка проблеми. Фінансовий капітал є важливим елементом національної економіки, особливо в контексті його ролі у формуванні й розвитку підприємств, тому управління ним вимагає глибокого розуміння фінансових процесів і стратегій, які дозволяють ефективно використовувати цей ресурс для забезпечення стійкого розвитку підприємств.

З огляду на нестабільність сучасної економічної ситуації, а також умов воєнного конфлікту, процеси управління фінансовим капіталом стають значно складнішими, а питання ефективності стратегічних підходів набувають особливої гостроти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності та ролі фінансового капіталу суб'єктів господарювання, а також ефективність його формування і використання, привертає увагу вчених різних наукових шкіл. Серед відомих іноземних дослідників, які внесли значний внесок у вивчення цієї проблеми, можемо відзначити таких авторів, як Й. Шумпетер, М. Фрідман, Дж. М. Кейнс, Д. Норт, Е. Тіверсі, П. Самуельсон, Ф. Блек, Р. Мертон, Е. Фама, Г. Саймон та інші. Серед вітчизняних дослідників, які займалися проблемою управління фінансовим капіталом, варто відзначити наукові праці В. Андрущенко, О. Барановського, В. Бойка, П. Буряка, А. Бутко, Б. Брички, М. Дем'яненка, С. Кваші, Ж. Крючкової, В. Куницького, М. Крупки, Л. Піддубної, М. Савченко, П. Саблука, Р. Слав'юка, С. Шумської та інших.

Попри численні наукові розробки, теоретичні та методичні засади формування і використання фінансового капіталу підприємств залишаються недостатньо вивченими.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми Потребують подальшого наукового обґрунтування питання пріоритезації джерел формування капіталу, можливості його мобілізації з альтернативних джерел, шляхи стабілізації його руху і напрямки ефективного використання. Також функціонування фінансового капіталу в аграрному секторі в умовах воєнного конфлікту передбачає використання дещо інших підходів до управління, щоб забезпечити стійкий розвиток цих підприємств, та у свою чергу вимагає системного аналізу та наукового підходу.

Мета статті. Метою статті полягає в розгляді сутності й особливостей стратегії формування фінансового капіталу підприємств аграрного сектору. Проблеми формування та використання фінансових ресурсів завжди перебували в центрі теорії та практики фінансового менеджменту. Також не завжди враховуються галузеві особливості, що притаманні аграрному сектору. Ці аспекти процесу фінансування підприємств реального сектора економіки розглядаються в цій статті.

Виклад основного матеріалу. З погляду класичного розуміння, капітал є відображенням самозростаючої вартості, що використовується для розширеного відтворення. Еволюція капіталу в історичному контексті, його якісні трансформації, такі як диференціація і поява нових типологій, а також масштабне кількісне зростання в останні десятиліття, призвели до таких наслідків:

1. Зміни пріоритетів на мікрорівні, значного поширення підходів до вартісного управління, появи концепції капіталізації та розширення передумов для її практичного застосування. Параметри капіталізації стали ключовими показниками розвитку підприємств, галузей, регіональних і національних ринків.

2. Розуміння необхідності оцінки вартості фінансового капіталу та її впливу на системні процеси різних сегментів економіки і формування моделі оптимального фінансування активів підприємства за рахунок залучення капіталу з різних джерел.

3. Зростання цінності інформації про рух капіталу та його трансформацію в об'єкт купівлі-продажу, що призвело до системних змін у структурі ринку капіталів та зокрема появи його інформаційного сегмента.

З нашої точки зору, визначення капіталу доцільно розглядати не лише з загальноекономічної, але й з управлінської перспективи. Із загальноекономічного погляду капітал – це накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових коштів і капітальних товарів, який використовується власниками в економічному процесі як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу.

З погляду фінансового менеджменту капітал можна визначити як особливо організовану частину фінансових ресурсів, які залучені суб'єктом господарювання на правах власності або тимчасового користування з метою їх нарощування шляхом інвестування в певні активи.

Капітал може бути трактований різними способами, що відображає різноманітність поглядів на його сутність і функції в господарській діяльності. Він являє собою сукупність фінансових ресурсів, які функціонують у господарському обороті підприємств у формі матеріальних і фінансових активів і приносять прибуток [1]. Коли ці ресурси активно використовуються у господарській діяльності та приносять прибуток [2, с. 529; 3] можна стверджувати про певний рівень ефективності використання капіталу.

Отже, капітал – це сукупність фінансових ресурсів, загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, що інвестовані у формування активів підприємства, які перетворюються у матеріальні, нематеріальні і фінансові активи в процесі господарського обороту. Це вищий рівень організації фінансових ресурсів, який характеризується показниками рентабельності.

Оптимальність співвідношення різних елементів власного й позикового капіталу, вартість його залучення, розрахована окремо за кожним із джерел фінансових ресурсів і по капіталу підприємства загалом на основі показника середньозваженої вартості, чинять безпосередній вплив на показники поточних витрат, а відповідно й фінансового результату господарської діяльності підприємства.

З іншого боку, ефективне вкладення елементів капіталу у фінансово-господарську діяльність призводить до зростання суми чистого прибутку суб'єкта господарювання, що дозволяє збільшити частку елементів власного капіталу, залученого за рахунок нерозподіленого прибутку. А дане джерело капіталу є значно дешевшим за інші, оскільки не вимагає виплати відсотків чи дивідендів для власників такого капіталу. Якщо ж підприємство залучає

капітал на фінансовому ринку, то з-поміж усіх існуючих варіантів при інших рівних умовах обирається найнижча ціна і розраховується оптимальна сума необхідного капіталу. Ці два фактори дозволяють використовувати його із найбільшою ефективністю.

Однією з актуальних проблем сьогодення є створення ефективного й гнучкого механізму управління капіталом підприємств аграрного сектору.

Капітал сформований підприємством, визначає фінансову основу його діяльності, забезпечує стійкий фінансовий стан та знижує ризики банкрутства. Проте, потрібно зазначити певну обмеженість обсягу власних коштів та доволі високу вартість їх залучення в порівнянні з альтернативними джерелами формування капіталу, а також обмеженість можливостей оптимізації бази оподаткування.

Концептуально модель формування та використання капіталу будь-якого суб'єкта господарювання показана на рисунку 1.

Деякі автори стверджують, що управління власним капіталом є складовою загальної фінансової стратегії підприємства, спрямованою на підтримку його виробничо-комерційної діяльності [3, 6, 7]. Таким чином, оптимізацію структури капіталу рекомендується проводити у такій послідовності:

1. Проведення аналізу складу капіталу протягом кількох періодів (кварталів, років) та вивчення тенденцій зміни його структури.

Під час аналізу розглядаються такі параметри, як показники фінансової автономії, заборгованості, фінансування, фінансового левериджу тощо. Також досліджуються показники ділової активності та рентабельності, що дозволяють оцінити оборотність та прибутковість фінансового капіталу.

Вважаємо, що для того, щоб коефіцієнтний аналіз був максимально повним, необхідно доповнити його методиками вертикального та горизонтального аналізу фінансової звітності. Вертикальний аналіз дозволить зробити висновки щодо оптимальності поєднання елементів капіталу, водночас горизонтальний аналіз допоможе зрозуміти не лише динаміку капіталу загалом, та за кожним з елементів, а й вплив таких тенденцій та змін на результативність та ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства.

2. Здійснення оцінки основних факторів, що впливають на структуру капіталу, включаючи:

- галузеві особливості, що характерні для господарської та фінансової діяльності;

- фази життєвого циклу підприємства;

- кон'юнктура на товарних і фінансових ринках;

- рівень прибутковості поточної (операційної) діяльності;

- загальний обсяг податкового навантаження на підприємство;

- рівень зосередження акціонерного капіталу та інші аспекти.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

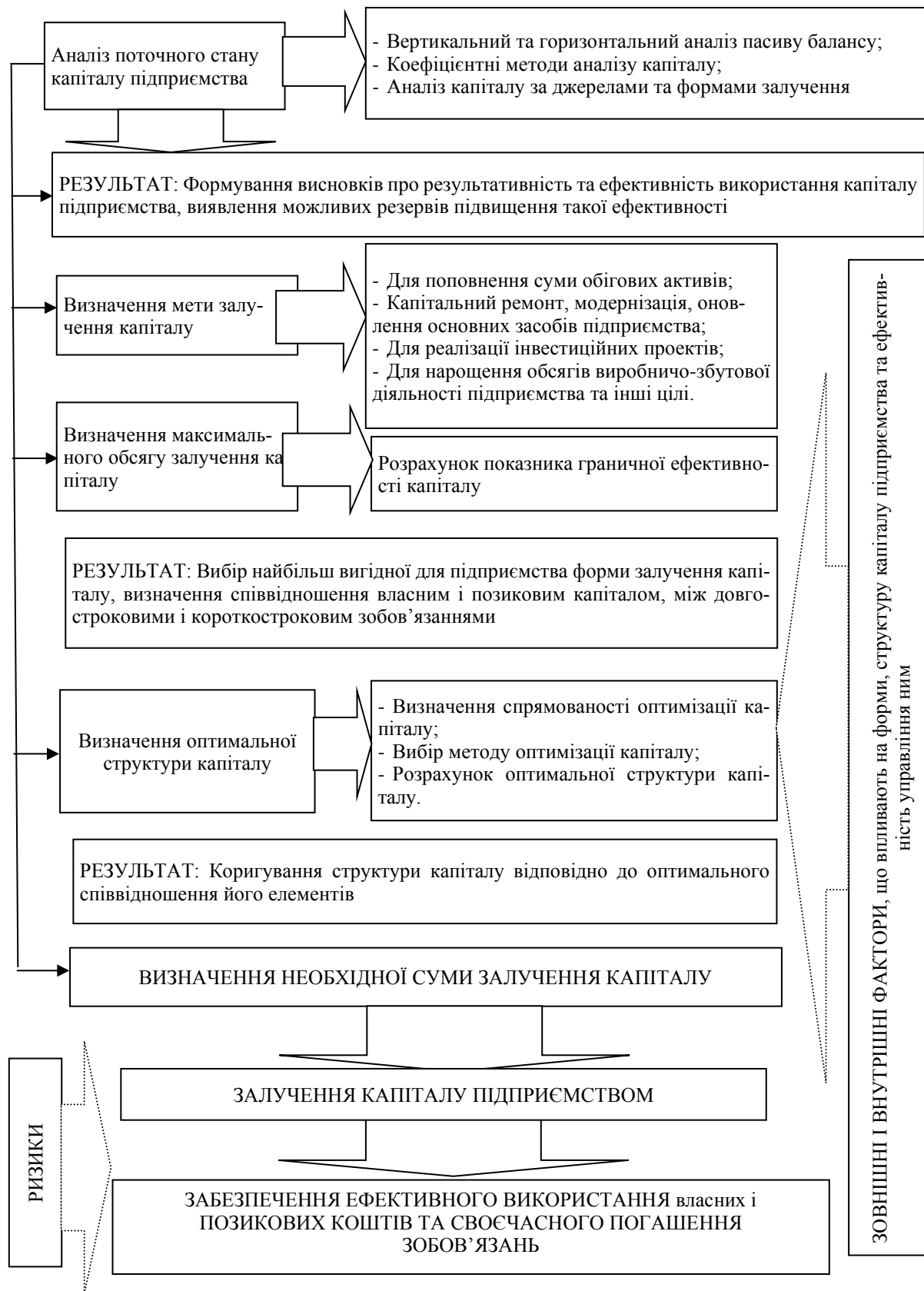

Рис. 1. Концептуальна модель формування та розміщення капіталу суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено авторами.

З урахуванням цих факторів управління структурою капіталу суб'єкта господарської діяльності включає вирішення таких основних завдань:

- встановлення оптимальних пропорцій використання власного і позикового капіталу;
- забезпечення, у разі потреби, припливу додаткових обсягів внутрішнього або зовнішнього капіталу.

У процесі здійснення фінансово-господарської діяльності аграрне підприємство залучає капітал у випадку виникнення тимчасових касових розривів між надходженнями та витрачанням грошових коштів, покриття витрат на здійснення поточного та капітального ремонту виробничих приміщень, придбання обладнання, устаткування і транспортних засобів, що є на балансі підприємства; розширення обсягів виробничої діяльності, інвестиційних програм, спрямованих на розширення асортименту сільсько-господарської продукції, виходу із локальних на державні ринки.

Щодо визначення максимальної суми залученого капіталу, тут варто використовувати показники граничної вартості та граничної ефективності капіталу, які фактично показують максимальний рівень доходу у гривневому еквіваленті чи відсотковому співвідношенні, що може бути згенерований внаслідок залучення додаткових елементів капіталу.

3. Оптимізація структури капіталу з метою максимізації рівня фінансової рентабельності (за допомогою механізму фінансового левериджу). Передумовами оптимальності структури капіталу аграрного підприємства можуть бути:

- мінімальна сума загальної вартості капіталу;
- рівень фінансової стійкості, що відповідає нормативним значенням (у випадку коефіцієнтного аналізу)
- зростання кредитоспроможності суб'єкта господарювання;
- зростання ринкової вартості агропідприємства (дана передумова може бути використана агрохолдингами та підприємствами, що за показниками фінансово-господарської діяльності можуть бути віднесені до середніх та великих).

У деяких випадках, при здійсненні фінансового управління досягнення одних видів фінансових показників діяльності підприємства, виключає зростання інших. Зважаючи на це, на етапі планування політики управління фінансовим капіталом суб'єкта господарювання необхідно окреслити найбільш пріоритетні напрями та результати реалізації такої політики, що стануть базою для формування показників ефективності управління капіталом.

На етапі власне залучення капіталу, залежно від його джерела підприємством мають бути укладені угоди з організаціями, що надають такий капітал. У випадку залучення позикових його елементів, власниками капіталу виступають банки, лізингові компанії. У випадку залучення капіталу за рахунок емісії облігацій – власниками капіталу є учасники фінансового ринку, що

купують такі облігації, випущені відповідно до затвердженого в НКЦПФР проспекту емісії. У випадку одержання товарного кредиту – укладаються відповідні договори про відстрочку чи пролонгацію платежів іншим суб'єктам господарювання за поставлену продукцію чи надані послуги.

Капітал підприємств, що працюють в аграрній сфері, може залучатися за рахунок внутрішніх джерел, до прикладу:

а) у формі грошових коштів, тимчасово вивільнених з обороту, коштів амортизаційного фонду, тимчасових надлишків оборотних коштів, що в майбутніх періодах мають бути спрямовані на закупівлю сировини та продукції, виплати заробітної плати, чи відкладених з метою накопичення для придбання необхідних об'єктів основних засобів;

б) у формі особистих грошових доходів та заощаджень домогосподарств;

3) у формі грошових коштів, що перебувають у власності держави, та були зароблені внаслідок процесів одержавлення економіки й насамперед національного доходу [11].

За твердженням науковців, існуючі джерела залучення капіталу підприємством можна розширити за рахунок таких альтернативних варіантів [1, с. 45]:

– реструктуризації власності підприємств, які працюють збитково, але мають потенціал та можуть бути визначені як перспективні. Це здійснюється через додаткову емісію акцій, що має на меті забезпечити капітал для здійснення інвестиційно привабливих комерційних проєктів. Єдине, що в такому випадку перелік власників розширюється, а частка власників до моменту реструктуризації зменшується.

– формування джерел пасивного доходу капіталу, що передбачає придбання фінансових інструментів та передачу їх у довірче управління професійним учасникам фондового ринку [12]. У часі війни перелік фінансових інструментів є доволі обмеженим, наразі найбільш поширеним інструментом вкладення коштів є військові облігації та банківські депозити.

Останній етап є основним у формуванні показників результативності та ефективності. Підприємство повинне з одного боку максимально чітко дотримуватися планів фінансування та графіків погашення заборгованості, з іншого – забезпечити ефективно використання усіх елементів капіталу, що дозволить максимізувати прибутковість діяльності та водночас своєчасно погасити основні суми позик і відсотки за користування ними.

Усе це передбачає здійснення фінансового управління капіталом в умовах невизначеності зовнішнього середовища функціонування підприємства, оскільки як і будь-який інший об'єкт управління, капітал також піддається впливу фінансових ризиків, які мають об'єктивний характер та можуть виникати на різних рівнях економічної системи: макро-, мезо- та мікрорівні.

Визначення стратегічних пріоритетів політики формування та використання фінансового капіталу аграрних підприємств – це реалізація концепції, яка об'єднує цільовий підхід до діяльності підприємств, що дозволяє встановлювати розвиткові цілі, порівнювати їх із наявними можливостями та увідповіднювати їх шляхом розробки та реалізації системи стратегій.

Стратегії управління фінансовим капіталом повинні бути адаптовані до мінливих умов, щоб забезпечити стабільність і продуктивність підприємств, зокрема тих, які діють в аграрній сфері.

Характер вибору стратегічних пріоритетів управління фінансовим капіталом підприємств аграрної сфери визначається взаємодією таких факторів: галузевої специфіки; типу виробництва, ступеня спеціалізації, рівня концентрації та кооперації; особливостей виробничого потенціалу; рівня управлінської компетентності та кваліфікації персоналу.

Систематизація наукових джерел дозволяє виділити чотири види базових стратегій управління фінансовим капіталом. До них належать як стратегії, які можуть бути використані при формуванні виробничого капіталу (для здійснення діяльності суб'єкта господарювання), так і ті, що передбачають використання альтернативних джерел отримання доходів та вихід на фінансові ринки:

- консервативна, що має на меті забезпечити суб'єкту господарювання вищу дохідність капіталу, ніж дохідність за банківськими депозитами, але при мінімальному ризику. До прикладу, якщо мова йде про вкладення коштів у виробничу діяльність чи у державні цінні папери, номіновані у національній валюті, які вважаються безризиковими;

- збалансована, що передбачає забезпечення середньоринкової дохідності капіталу при середньоринковому рівні ризику. Фінансовим інструментом для вкладення капіталу в цьому випадку виступають акції, що мають високу ліквідність;

- ризикова, де метою є отримання максимальної суми доходу від вкладених коштів, не зважаючи на рівень ризику фінансових інструментів;

- індексна, що використовується інвесторами, які мають на меті отримання відсотків від формування інвестиційного портфеля, сформованого на основі відповідності рівню фондових індексів.

Проте в сучасних умовах, коли значна частина виробничих та посівних площ агропідприємств перебуває на окупованих територіях чи на територіях, які перебувають під обстрілами, виконання ними статутних завдань та ведення операційної діяльності є високоризиковим вкладенням капіталу.

Структура формування і використання фінансового капіталу підприємств аграрного сектору характеризується взаємодією та співвідношенням елементів системи управління та їхньою підпорядкованістю. Така організація виражає взаємодію з елементами, що забезпечує функціонування і розвиток системи, а також підтримку її існування.

З цього погляду, під організаційним механізмом формування і використання фінансового капіталу підприємств аграрної сфери розуміється властивість системи управління, що прагне зберегти свою структуру, впорядкувати внутрішні зв'язки і на цій основі здійснювати своє подальше удосконалення і цілеспрямований розвиток в цілому [8, с. 131].

Відомо, що незважаючи на низьку капіталізацію вітчизняної економіки загалом та аграрного сектору зокрема, вони мають значний потенціал. Це пояснюється тим, що українська економіка, адаптувавшись до умов воєнного стану, ще не розгорнула широкомасштабних механізмів залучення капіталу суб'єктів економіки до виробничого процесу, тому вони стають ресурсами або «мертвим» капіталом. Відомо, що капітал приносить дохід лише тоді, коли використовується в процесі виробництва. Причини низької ефективності використання капіталу включають такі проблеми, як:

1. Зростання заощаджень населення у грошовій формі, що спричиняє депреціацію грошового капіталу і обмежує можливості банків у наданні кредитів для економіки.

2. Складність залучення накопиченого капіталу у виробничий процес. Ще до повномасштабного вторгнення в Україні не було ефективного та достатньо розвинутого малого бізнесу, також відчувалася нестача високотехнологічних виробництв через відсутність достатнього фізичного і наукового потенціалу.

3. Неефективне використання робочої сили. Низький рівень розвитку економіки не дозволяє повною мірою використовувати таланти висококваліфікованих працівників, тому в Україні вони часто працюють на некваліфікованих роботах. В умовах триваючої війни значна кількість фахових спеціалістів покинули Україну, або воюють на фронті.

Погоджуючись з С. О. Даниліною [5, с. 249], можна зазначити, що глобальний фінансовий капітал, як економічна категорія, відображає стійкі економічні зв'язки між великими економічними структурами та іншими економічними та неекономічними агентами, щодо перерозподілу та апропріації глобальної фінансової ренти. Він є фіктивним, спекулятивним, агресивним і екстериторіальним, а його головними проявами є арбітражні операції на фінансових ринках, реалізовані за допомогою похідних фінансових інструментів.

У межах стратегічних методів забезпечення фінансової безпеки підприємства управління капіталом та його структурою відіграє ключову роль. Таким чином, капітал стає центральним об'єктом стратегічного управління в системі фінансового менеджменту.

Мета стратегічного управління капіталом полягає в задоволенні потреб підприємства у необхідних активах, оптимізації структури капіталу з урахуванням мінімізації його вартості та максимізації ринкової вартості за прийняттого рівня ризику [14, с. 174].

Основні завдання включають: забезпечення відповідності між обсягом залученого капіталу та обсягом сформованих оборотних та необоротних активів підприємства; формування оптимальної структури капіталу з урахуванням ефективного функціонування, розглядаючи переваги та недоліки власного та запозиченого капіталу; мінімізація витрат на формування капіталу підприємства; ефективне використання капіталу в господарській діяльності за допомогою максимізації цільових показників фінансової рентабельності за певного рівня ризику.

Висновки та пропозиції. Отже, фінансовий капітал, як цілісна економічна система, являє собою інтеграцію різних сфер господарської діяльності, включаючи виробничу та фінансову, з метою збільшення впливу на виробництво та отримання стабільного грошового потоку в процесі інвестування. В умовах повномасштабної війни та зростаючої конкуренції, а також ускладнення фінансово-економічних відносин в економіці, проблема забезпечення суб'єктів аграрної сфери фінансовим капіталом набуває ще більшого значення. Тому розвиток фінансового капіталу в аграрному секторі може стати ключовим чинником забезпечення стійкості та конкурентоспроможності підприємств у цих умовах. Розуміння сутності фінансового капіталу та ефективного використання його можливостей стануть важливими компонентами успішної стратегії в умовах економічної нестабільності та військового конфлікту.

Список використаних джерел

1. Бланк О. І. Управління фінансами підприємств : підручник / О. І. Бланк, Г. В. Ситник, В. С. Андрієць. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. – 792 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Дем'яненко М. Я. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств України: теорія і практика : монографія / М. Я. Дем'яненко, О. І. Зуєва. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. – 190 с.
4. Куницький В. В. Розвиток АПК в сучасних умовах: ефективність управлінських рішень / В. В. Куницький, М. В. Куницька-Гляш, Б. Б. Бричка // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Гжицького. Серія «Економічні науки». – 2013. – Том 15, № 2(56). – Ч. 5. – С.137-142.
5. Даниліна С. О. Фінансовий капітал в умовах глобалізації / С. О. Даниліна // Формування ринкової економіки : зб. наук. пр. – 2014. – № 31. – С. 246-253.
6. Васильків Т. Г. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні / Т. Г. Васильків, Р. Л. Лупак, Н. Я. Юрків // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 90-101.
7. Денисенко М. П. Стан та тенденції розвитку сучасного підприємства : монографія / за ред. д. е. н., проф. М.П. Денисенка. – Київ : ДКС центр. 2019. – 464 с.
8. Панченко В. Управління капіталом підприємств АПК України / В. Панченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2023. – № 2(316). – С. 129-133.
9. Формування інвестиційного ресурсу структурної модернізації національної економіки як фактору відновлення в післявоєнний період / О. С. Сакун, Р. І. Щур, В. В. Мацьків, М. М. Білий // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий журнал. – 2023. – Вип. 19, т. 1. – С. 270-277.
10. Сакун О. С. Фінансові аспекти підтримки бізнес-сектору України в умовах воєнного стану / О. С. Сакун, Р. І. Щур, В. В. Мацьків // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону : науковий журнал. – 2022. – Вип. 18, т. 1. – С. 50-60.
11. Суліма Н. М. Економіка і фінанси підприємства : підручник / Н. М. Суліма, Л. М. Степасюк, О. В. Величко. – Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2015. – 466 с.

12. Солоджук Т. В. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Т. В. Солоджук. – Івано-Франківськ, 2023. – 237 с. – Режим доступу: <http://hdl.handle.net/123456789/18018>.

13. Стащук О. В. Структура капіталу підприємства в контексті досягнення його фінансової стійкості [Електронний ресурс] / О. В. Стащук, А. В. Гриценюк // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Економіка. – 2012. – Вип. 19. – С. 223 – 225. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_19_55.

14. Мацьків В. В. Особливості формування фінансового капіталу підприємств [Електронний ресурс] / В. В. Мацьків // Інноваційна економіка. – 2014. – № 1. – С. 171-175. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2014_1_29.pdf.

References

1. Blank, O.I., Sytnyk, H.V., Andriiets, V.S. (2017). *Upravlinnia finansamy pidpriemstv* [Enterprise finance management]. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t.

2. Busel V. T. 2005. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions)]. Irpin; VTF «Perun».

3. Demianenko, M. Ya., Zuieva, O.I. (2010). *Finansovi resursy silskohospodarskykh pidpryyemstv Ukrayiny: teoriya i praktyka* [Financial resources of agricultural enterprises of Ukraine: theory and practice]. NNTs IAE.

4. Kunytskyi, V.V., Kunytska-Iliash, M.V., Brychka, B.B. (2013). *Rozvytok APK v suchasnykh umovakh: efektyvnist upravlinskykh rishen* [Development of agro-industrial complex in modern conditions: the effectiveness of management decisions]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Gzhytskoho. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology S. Gzhitskyi. Series "Economic Sciences", 15(2(56)), 137–142.*

5. Danylina, S.O. (2014). *Finansovyi kapital v umovakh hlobalizatsii* [Financial capital in the conditions of globalization]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky – Formation of the market economy*, (31), 246-253.

6. Vasylykiv, T.H., Lupak... R.L. Yurkiv N. Ya. *Instytutsiine zabezpechennia rozshyrennia finansovykh mozhlyvostei pidpriemstv promyslovosti ta APK na rehionalnomu rivni*. *Finansy Ukrainy Finance of Ukraine*, № 3, pp. 90-101.

7. Denysenko, M.P. (Ed). (2019). *Stan ta tendentsii rozvytku suchasnoho pidpriemstva: monohrafiia* [The state and trends of the development of a modern enterprise]. DKS tsentr.

8. Panchenko, V. (2023). *Upravlinnia kapitalom pidpriemstv APK Ukrainy* [Capital management of enterprises of the agricultural industry of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, (2(316)), 129-133.

9. Sakun, O.S., Shchur, R.I., Matskiv, V.V., Bilyi, M.M. (2023). *Formuvannia investytsiinoho resursu strukturnoi modernizatsii natsionalnoi ekonomiky yak faktor vidnovlennia v pisliavoienni period* [Formation of the investment resource of the structural modernization of the national economy as a factor of recovery in the post-war period]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the development of the economy of the region*, 19(1), 270-277.

10. Sakun, O. S., Shchur, R. I., Matskiv, V.V. (2022). *Finansovi aspekty pidtrymky biznes-sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Financial aspects of supporting the business sector of Ukraine in the conditions of war]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the development of the economy of the region*, 18(1), 50-60.

11. Sulima, N.M., Stepasiuk, L.M., Velychko O.V. (2015). *Ekonomika i finansy pidpriemstva [Economy and finance of the enterprise]*. TsP «KOMPRYNT».

12. Solodzhuk, T.V. (2023). *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. <http://hdl.handle.net/123456789/18018>.

13. Stashchuk, O.V., Hrytseniuk, A.V. (2012). Struktura kapitalu pidpriemstva v konteksti dosiahnennia yoho finansovoi stiihosti [The structure of the enterprise's capital in the context of achieving its financial sustainability]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Ser.: Ekonomika – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Ser.: Economy*, 19, 223–225. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2012_19_55.

14. Matskiv, V.V. (2014). Osoblyvosti formuvannia finansovoho kapitalu pidpriemstv [Peculiarities of the formation of financial capital of enterprises]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, (1), 171-175. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2014_1_29.pdf.

Отримано 11.12.2023

UDC 330.142.23:338.43

Roman Shchur

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: roman.shchur@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9945-3939>

Scopus Author ID: [57221913159](https://orcid.org/0000-0001-9945-3939)

Volodymyr Matskiv

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: volodymyr.matskiv@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3031-7060>

Scopus Author ID: [58001393100](https://orcid.org/0000-0003-3031-7060)

Tetiana Solodzhuk

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: tetiana.solodzhuk@pnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7746-6229>

Scopus Author ID: [57221091755](https://orcid.org/0000-0001-7746-6229)

FINANCIAL CAPITAL FORMATION STRATEGIES IN MODERN CONDITIONS: EXPERIENCE OF THE AGRICULTURAL SECTOR

The article is devoted to the study of the essence and features of the financial capital of enterprises in the agrarian sector strategy formation issues. The problems of financial resources' formation and use have always been at the center of the theory and practice of financial management. In addition, the branch specifics inherent in the agricultural sector are not always taken into account.

It was established that outlining strategic priorities of the policy of financial capital of agricultural enterprises formation and use is the implementation of a concept that combines a targeted approach to the activities of enterprises. Such approach allows to set development goals, compare them with available opportunities and align them with the development and implementation of the strategies system. Financial capital management strategies should be adapted to changing conditions in order to ensure the stability and productivity of enterprises, in particular those operating in the agricultural sector.

It has been studied that financial capital as a complete economic system, represents the integration of various spheres of economic activity, including production and finance, with the aim of increasing the impact on production and obtaining a stable cash flow in the investment process. The formed conceptual model outlines the main stages of the formation and optimization of the capital of economic entities in the conditions of risks of the external environment.

In the conditions of a full-scale war and growing competition, as well as the complication of financial and economic relations in the economy, the problem of providing subjects of the agrarian sphere with financial capital becomes even more important. Therefore, the development of financial capital in the agricultural sector could become a key factor in ensuring the stability and competitiveness of enterprises in these conditions.

Key words: financial capital, capitalization, agricultural sector, national economy.

Fig.: 1. References: 14.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-280-290](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-280-290)

УДК 330.16:336.012.23]:330.567.28

JEL Classification: D1

Ольга Кальченко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: [H-2185-2014](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843). **Scopus Author ID:** [57220056099](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843)

Олена Зеленська

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри туризму,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1000-2427>

ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Сергій Лесун

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: serhii.lesun@gmail.com

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПОВЕДІНКОВИХ ФІНАНСІВ

У статті розглянуто особливості фінансової поведінки домогосподарств у контексті розвитку поведінкових фінансів в умовах ризику та невизначеності. Уточнено поняття фінансової поведінки особистості та узагальнено підходи до визначення її сутності. Досліджено вплив емоцій та особистісних характеристик людей, таких як фінансова грамотність, оптимізм, схильність до ризику, самоконтроль на їхню ймовірну поведінку у фінансовій сфері. Виявлено низку когнітивних упереджень та психологічних чинників, що позначаються на фінансовій поведінці особистості в умовах ризиків та проведено аналіз впливу на неї соціальних факторів.

Ключові слова: поведінкові фінанси, фінансова поведінка, домогосподарство, фінансова грамотність, психологічні чинники.

Рис.: 1. Бібл.: 19.

Постановка проблеми. З розвитком фінансової системи України, підвищенням інформатизації суспільства та цифровізації економіки підвищується конкуренція на ринку фінансових послуг. Теорія фінансової поведінки населення в останні роки стала дуже популярною і задала новий тренд фінансової науки, який досліджує, чому індивідууми ухвалюють ірраціональні фінансові рішення і як їхня психологія, а саме: стереотипність мислення, емоції, когнітивні упередження, особистісні характеристики впливають на особисті фінансові ресурси.

Більшість теорій поведінкової економіки побудовані на знаннях про роботу психіки, психології людини та біхевіоризмі. Ключовою особливістю цієї науки є те, що на підставі емпіричних досліджень можна зробити більш точні передбачення стратегії фінансової поведінки більшості людей, а також вивчити вплив психологічних та соціальних факторів на неї. Ірраціональна

поведінка особливо яскраво проявляється в ситуаціях невизначеності та ризику, у яких через повномасштабну війну нині відбувається вся вітчизняна економічна, інвестиційна та фінансова діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз вітчизняних і закордонних наукових публікацій засвідчує, що фінансову поведінку особистості розглядають з позицій різних теорій (Д. Канеман [17], М. Соломон, А. Тверські, Р. Пітерс, Н. Раміа). Багато сучасних досліджень присвячено вивченню поведінки особистості у сфері управління фінансами, а також факторів, які визначають стиль та особливості інвестиційної, ощадної, кредитної, споживчої та інших видів фінансової поведінки людини (Т. Єфременко [4], В. Ільїн, Т. Кізіма [5], В. Леонов, О. Сердюк, З. Скринник, Б. Перерва, Т. Повод, О. Савченко, С. Хтей, Н. Шаманська [13], О. Шишкіна [14] та інші).

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, попри велику кількість наукових праць із проблематики фінансової поведінки домогосподарств, окремі питання впливу поведінкових факторів на ухвалення фінансових рішень населенням потребують подальших теоретичних та емпіричних досліджень, а особливо в умовах воєнних дій, що нині відбуваються в Україні.

Повномасштабне вторгнення РФ має значний вплив на вітчизняну економіку та фінансову стабільність домогосподарств, воно призводить до збільшення ризиків для бізнесу, зростання цін на товари та послуги, зменшення доходів населення та збільшення витрат на безпеку. У таких умовах домогосподарства стикаються з необхідністю адаптуватися до нових реалій та на основі цього ухвалювати рішення щодо своїх фінансових ресурсів.

Отже, дослідження фінансової поведінки домогосподарств, у тому числі й в умовах війни, є актуальним питанням фінансової науки, оскільки допомагає зрозуміти, як зростання ризиків впливає на фінансову стабільність населення, як домогосподарства адаптуються до нових економічних викликів та як можна покращити їхнє фінансове становище в умовах кризи.

Метою статті є дослідження фінансової поведінки домогосподарств у контексті розвитку теорії поведінкових фінансів та впливу на неї емоційних, психологічних, соціальних та когнітивних чинників.

Виклад основного матеріалу. Ще в останній третині ХХ ст. вважалося, що в аналізі макроекономічних явищ психологічні змінні не відіграють значної ролі. Проте проблеми, невизначеності та кризи, які накопичуються в процесі економічної еволюції, свідчать, що без більш глибокого дослідження законів поведінки населення шукати варіанти успішного економічного розвитку дуже важко.

Якщо розглядати теоретичні аспекти фінансової поведінки, то з позиції класиків економічної теорії в основу поведінки економічних суб'єктів покладена раціональна модель прийняття фінансових рішень, а головною метою дій

людини є максимізація прибутку. Тобто відповідно до класичної моделі індивідуум, який ухвалює фінансові рішення повинен думати логічно й об'єктивно, мати чітко визначену мету та, володіючи певною інформацією, обирати той варіант дій, який забезпечить максимізацію результатів діяльності.

Однак у реальному житті люди часто поведуться не раціонально, а при ухваленні фінансових рішень керуються також своїми емоціями, ставленням до ризику, соціальним контекстом, когнітивними особливостями та іншими факторами. Так виникла поведінкова модель прийняття фінансових рішень, дослідження в межах якої пояснюють ірраціональність фінансової поведінки особистості.

Таким чином, відповідно до класичної економічної теорії основним діючим суб'єктом є «людина економічна», тобто така, що здатна ухвалювати раціональні рішення, які враховують всі ризики та приносять максимальну особисту вигоду. Натомість поведінкова економічна теорія розглядає як основний діючий суб'єкт «людину ірраціональну», тобто таку, що приймає нерациональні рішення, які є швидкими й часто базуються на емоціях, інтуїції, особистісних характеристиках тощо.

Основоположниками поведінкових фінансів слід вважати відомих американських психологів Д. Канемана [17] (у 2002 р. отримав Нобелівську премію у сфері економічних наук за внесок у дослідження ірраціональності в економічній поведінці) та А. Тверські, які у 1960-х роках минулого століття опублікували близько 200 наукових праць, більшість з котрих стосувались психологічних концепцій (понять, ідей) у сфері поведінкових фінансів.

Фінансова поведінка – це спосіб, у який людина (домогосподарство) взаємодіє з грошима та фінансовими ресурсами. Вона включає в себе прийняття рішень щодо споживання, заощадження та інвестування грошей, а також управління боргами та кредитами.

На основі проведеного аналізу наукових праць [1; 4; 5; 6; 9; 10] можна виділити три основні підходи до визначення сутності фінансової поведінки:

- економічний підхід – розглядає фінансову поведінку з економічного погляду, вивчаючи раціональність рішень, теорії споживання, інвестування та інші аспекти обґрунтованої фінансової поведінки;

- психологічний підхід – у межах якого вивчається вплив психологічних факторів (емоцій, стереотипів, ставлення до ризику, когнітивних упереджень тощо) на прийняття фінансових рішень;

- соціальний підхід – досліджує вплив на фінансову поведінку соціальних факторів, таких як суспільні норми й очікування, культурні норми, стандарти та соціальне оточення.

Отже, поведінкові фінанси – це галузь наукових знань, яка вивчає вплив емоцій, когнітивних упереджень і соціальних факторів на фінансову поведінку особистості (рис. 1).

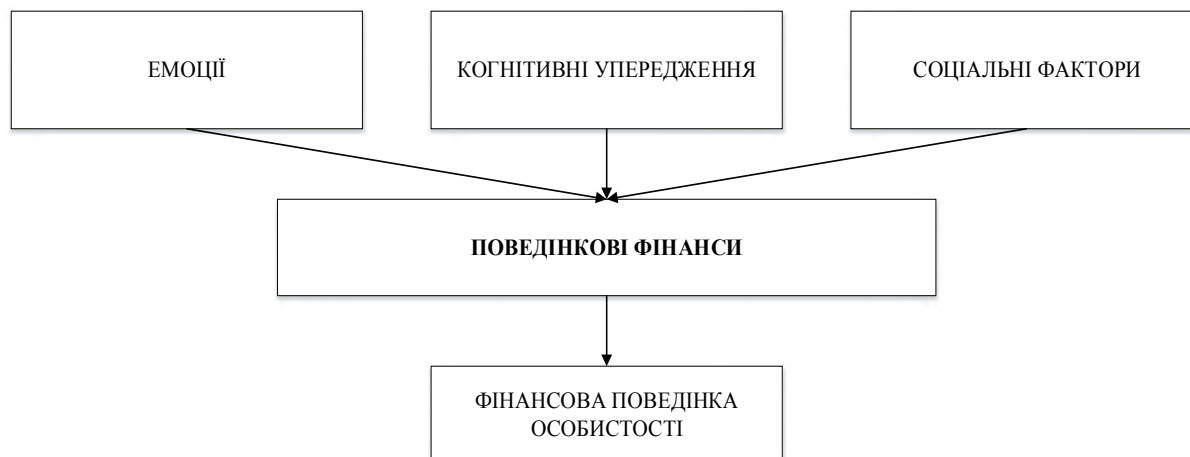

Рис. 1. Сутність поведінкових фінансів

Джерело: складено авторами.

Як зазначено в [3], у 2006 р. Олсон висловив думку, що емоції, які теорія раціонального вибору ігнорувала, можуть безпосередньо впливати на фінансову поведінку. Наприклад, люди можуть купувати речі, щоб відчувати себе краще, чи витратити гроші на спорт, щоб зменшити стрес; страх може призвести до збереження більшої кількості грошей, тоді як ейфорія може призвести до ризикованого інвестування. Так, нещодавні дослідження стверджують, що емоційні здібності та поведінка, пов'язані з емоційним інтелектом, можуть покращити як результат, так і процес вирішення проблеми ухвалення фінансових рішень.

Важливо також зауважити особистісні риси, такі як самоконтроль, самодисципліна, впевненість у собі та схильність до ризику, довіра, фінансова грамотність, які також мають істотний вплив на фінансову поведінку індивіда чи домогосподарства.

Пояснюючи відмінності між поведінкою інвесторів, багато досліджень обґрунтовували роль особистісних рис в інвестиційній поведінці. Логічний зв'язок між цими двома явищами виглядає таким чином: особистість впливає на сприйняття ризику або толерантність до ризику, і такі відображення ризику формують поведінку інвестора [18].

Також здатність до самоконтролю істотно відбивається на управлінні особистими фінансами, адже люди з високим рівнем самоконтролю можуть бути більш обережними при витрачанні грошей та відкладати їх на майбутнє. На тому, як людина ризикує грошима, може позначатись її впевненість: у людей з високим рівнем впевненості спостерігається більша схильність до інвестування в ризиковані фінансові інструменти.

Багато фінансових рішень приймаються в умовах невизначеності, а невизначеність змушує людей відчувати тривогу або стрес. Тобто є логічний зв'язок між стресом, захисними механізмами та фінансовою поведінкою. У цьому контексті передбачено, що механізми захисту впливатимуть на фінансові рішення через способи прийняття ризику, що допомагає певним чином пояснювати індивідуальну фінансову поведінку і впливати на неї.

Перспективним психологічним напрямом дослідження особливостей фінансової поведінки особистості є когнітивний підхід. Ірраціональні моделі фінансової поведінки особистості (домогосподарств) зумовлені значним впливом існуючих у суспільстві когнітивних упереджень.

Основна ідея теорії когнітивного упередження полягає в тому, що індивід створює свою власну «суб'єктивну соціальну реальність» на основі особистого сприйняття даних зовнішнього світу. Побудована індивідом певна реальність, а не зовнішні фактори, може диктувати його фінансову поведінку. Таким чином, когнітивні упередження призводять до спотворення сприйняття, неточного судження, нелогічної інтерпретації, або того, що в широкому сенсі називається «ірраціональністю» [16].

Можна виділити низку когнітивних упереджень, що притаманні фінансовій поведінці домогосподарств:

- ефект наслідування (ефект приєднання до більшості) – тенденція робити певні речі тому, що багато інших індивідів роблять те ж саме. Це пов'язано з груповим мисленням та стадною поведінкою. Тобто фінансове рішення, ухвалене індивідом, залежить таким чином від думки та поведінки інших суб'єктів [15];

- неприйняття втрат (збитків) – схильність більшою мірою уникати втрат, ніж прагнути вигоди;

- підтверджувальне упередження - людина охоче готова сприйняти інформацію, яка підтверджує прийняті нею фінансові рішення, відповідає її поведінці на фінансовому ринку, відображає її уявлення про розвиток ситуації на ринку, ніж ту інформацію, яка суперечить їм;

- ефект надмірної впевненості (Дж. Е. Руссо, П. Дж. Х. Шумейкер), за якого суб'єктивна впевненість людини в її судженнях значно переважає об'єктивну точність даних суджень [7];

- ефект «надреакції» – схильність до надмірної реакції на нову позитивну та негативну фінансову інформацію;

- ілюзія контролю (М. Саймон, С.М. Хаутонта, К. Аквіно) – тенденція людей вірити, що вони можуть контролювати або принаймні впливати на результати подій, на які вони насправді впливати не можуть. Обидва фактори знижують рівень суб'єктивного сприйняття ризику [7];

- упередження оптимізму (С. Тейлор, Дж. Браун) – тенденція бути надмірно оптимістичним, переоцінюючи можливість сприятливого розвитку події. Упередження оптимізму має наступні базові форми: надмірно позитивна самооцінка, надмірний оптимізм, надмірний оптимізм щодо майбутніх планів та подій та надмірний оптимізм, породжений ілюзією контролю;

- ефект настрою – полягає в тому, що люди краще пригадують ту інформацію, яка відповідає їхньому поточному настрою. Як доводять останні дослідження, настрій впливає на вподобання інвесторів при прийнятті ризику, а також на впевненість у власних навичках та можливостях [3];

- ментальний (або психологічний) облік - як зазначено в [19] люди ведуть уявний облік своїх доходів і витрат, планують майбутні витрати і ставляться до грошей по-різному залежно від джерела їх отримання та

спрямування використання грошей. Наприклад, людина з більшою готовністю витратить на предмети розкоші непередбачені прибутки, ніж кошти, зароблені наполегливою працею.

Ще однією психологічною особливістю індивідів, яка вказує на можливі причини ірраціональності у прийнятті фінансових рішень, є фреймінг. Результати дослідження Д. Канемана та А. Тверські говорять про те, що сприйняття інформації людиною залежить від того, як подано цю інформацію, що і прийнято називати ефектом фреймінгу. Та ж сама інформація, але в різних формулюваннях і з різними змістовними акцентами може по-різному сприйматися людиною [12]. Такий метод може використовуватися в рекламі товарів і послуг, у тому числі фінансових, щоб пропозиція звучала для потенційного споживача більш вигідно, схиляла його до покупки. Поведінка людини, з якою спрацював ефект фреймінгу, з меншою ймовірністю буде раціональною.

При прийнятті фінансових рішень може діяти так званий ефект «якоріння» [7]. Ідея про якір розкриває особливості прийняття рішень людиною з огляду на суб'єктивні погляди щодо формування прогностичних висновків-суджень. При цьому така суб'єктивна оцінка важко піддається коригуванню в разі нової інформації, тому що людина ухвалює фінансові та інші рішення під впливом певного фрагмента інформації або шаблонних розрахунків. Наприклад, первісну суму свого банківського вкладу людина може розрахувати на основі кількісного орієнтира, такого як перший обсяг заощаджень, приблизна сума банківського вкладу у близьких чи друзів.

Одним із чинників впливу на фінансову поведінку вважають грошову ілюзію, запропоновану Дж. М. Кейнсом на початку ХХ ст. Це виявляється в тому, що людина в оцінці грошей сприймає їхню номінальну вартість, а не їх реальну купівельну спроможність [8]. Наприклад, людині здається дорожчою витратити велику суму зараз, ніж платити невеликими частинами протягом якогось періоду часу. При цьому людина здатна оцінити обидва способи оплати з математичного погляду та зрозуміти, що відсоток за використання кредитних грошей збільшує вартість покупки, проте кілька менших платежів однаково виглядатимуть дешевшими, ніж уся сума одразу. Такі міркування знижують ймовірність ухвалення раціонального фінансового рішення.

Не можна не зазначити про вплив соціальних факторів на фінансову поведінку, таких як: соціальні норми, соціальний тиск та соціальне середовище. У процесі низки досліджень було виявлено, що люди більшою мірою спираються на соціальні правила та норми моралі суспільства, ніж на максимізацію власної вигоди. Дотримання соціальних норм формує зв'язок між індивідом і суспільством, відчуття себе як частини тієї чи іншої соціальної групи, прийняття її переважаючих цінностей, що відіграє важливу роль у прийнятті індивідуальних рішень у межах фінансового сектору.

Соціальне середовище також позначається на фінансовій поведінці, наприклад, люди можуть наслідувати поведінку своїх батьків або друзів щодо грошей; купувати речі, щоб відповісти на соціальний тиск або показати своє статусне положення.

У процесі прийняття фінансових рішень люди схильні робити вибір на основі свого минулого досвіду та відпрацьованої моделі поведінки [12]. Повторення минулого ірраціонального досвіду характерне при ухваленні будь-яких рішень, у тому числі й фінансових. Так, якщо людина росла в сім'ї, де нерідко брали кредити на покупки, або якщо вона сама часто робила в такий спосіб, то вона з великою ймовірністю буде вчиняти так знову.

Таким чином, фінансова поведінка є складним поняттям і процесом, на неї впливає багато чинників, вона залежить як від внутрішнього світу самого індивіда, так й від навколишнього його зовнішнього середовища [2].

Також важливим індикатором фінансових можливостей та поведінки особистості є фінансова грамотність, яка на сьогодні стає в центрі інтересу як для науковців, так і для політиків. У сучасних умовах люди більш відповідально та проактивно ставляться до своїх індивідуальних фінансових планів та рішень. Науковцями доведений позитивний вплив фінансової грамотності на ступінь залученості людей у фінансові операції [1; 8; 11], їх участь у розв'язанні проблем фінансового планування та заощадження і на спрямованість їх фінансової поведінки в цілому.

Фінансово грамотна людина, яка володіє базовими знаннями у сфері економіки та фінансів, буде більш об'єктивно оцінювати запропоновані фінансові товари та послуги. У такої людини з'являються не тільки знання та навички у фінансовій сфері, але і психологічна стійкість. Люди з високим рівнем фінансової обізнаності більш впевнені в собі та своїх рішеннях, у них формується специфічне мислення, яке сприяє досягненню успіху.

Зазначене вище дає підстави дійти висновку, що знання і компетенції фінансово грамотної людини підвищують ймовірність прийняття нею раціональних фінансових рішень та мінімізують вплив психологічних, соціальних та інших чинників.

Висновки і пропозиції. Таким чином, більшість теорій поведінкової економіки побудовані на знаннях про психологію людини та біхевіоризмі. Ключовою особливістю цієї науки є те, що на основі емпіричних досліджень можна зробити більш точні передбачення стратегії фінансової поведінки більшості людей, а також вивчати вплив соціальних та психологічних факторів на неї. Ірраціональна поведінка особливо яскраво проявляється у ситуаціях невизначеності та ризику, у яких здійснюється нинішня вітчизняна фінансова діяльність. До впливу виявлених суб'єктивних чинників схильні абсолютно всі, незалежно від професійної підготовки, сфери діяльності та досвіду роботи.

Факторів, які впливають на фінансову поведінку особистості, у кожному унікальному випадку може бути безліч, вони змінюються не тільки в залежність від самої ситуації, а й від індивіда, його поточного стану, думок, емоцій. Дослідження щодо особливостей фінансової поведінки людей та психологічних чинників, що на неї впливають показують, що спостерігається зв'язок фінансової поведінки з когнітивними здібностями людей, емоціями, фінансовою грамотністю, оптимізмом, рівнем самоконтролю та самовпевненості, схильністю до ризику та іншими особистісними якостями.

Також фінансова поведінка домогосподарств формується під впливом ряду когнітивних упереджень, таких як ефект наслідування; неприйняття втрат (збитків); підтверджувальне упередження; ефект надмірної впевненості; ефект «надреакції»; ілюзія контролю; упередження оптимізму; ефект настрою; ментальний (психологічний) облік тощо.

Модель, що відповідає реальній фінансовій поведінці людини побудувати дуже складно через обмежену можливість обробки інформації: багато чинників, які впливають на прийняття фінансових рішень, практично невимірні й не можуть бути точно прогнозованими. Однак виділення загальних закономірностей у фінансовій поведінці та ухваленні фінансових рішень багатьох домогосподарств можливі.

Також поведінкова модель фінансових рішень є важливим інструментом для розвитку фінансової грамотності та фінансової культури населення. Вона допомагає людям краще розуміти свої фінансові можливості та ризики, що дозволяє робити більш обґрунтовані та ефективні фінансові рішення.

Список використаних джерел

1. Дубина М. Напрямки підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств в умовах диджиталізації сфери фінансових послуг / М. Дубина, А. Тарасенко, О. Тарасенко // Економіка та суспільство. – 2023. – № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-17>.
2. Дудинець Л. А. Фінансова поведінка домогосподарств та її детермінанти [Електронний ресурс] / Л. А. Дудинець, Г. Г. Голуб, Р. Р. Голуб // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. – 2019. – Вип. 2(136). – С. 42-47. – Режим доступу: [https://ird.gov.ua/sep/sep20192\(136\)/sep20192\(136\)_042_DudynetsL,HolubH,HolubR.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20192(136)/sep20192(136)_042_DudynetsL,HolubH,HolubR.pdf).
3. Ілляшенко П. Поведінкові фінанси: історичний огляд і основні засади [Електронний ресурс] / П. Ілляшенко // Вісник Національного банку України. – 2017. – С. 30-49. – Режим доступу: https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/239-2_ukr.pdf.
4. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України / Т. Єфременко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 165–175.
5. Кізіма Т. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу [Електронний ресурс] / Т. Кізіма // Світ фінансів. – 2011. – № 4. – С. 19–26. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19030/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2..pdf>.
6. Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація [Електронний ресурс] / О. А. Ковтун // Бізнес-інформ. – 2013. – № 9. – С. 280-286. – Режим доступу: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-9_0-pages-280_286.pdf.
7. Коломієць Т. В. Особливості когнітивних процесів суб'єктів підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / Т. В. Коломієць, Т. Ю. Кулаковський // Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі. – 2017. – №3. – С. 463-465. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/25011/1/Tezy.pdf>.
8. Компанієць В. В. Економічна психологія: Конспект лекцій [Електронний ресурс] / В. В. Компанієць, О. М. Полякова. – Харків : УкрДУЗТ, 2021. – Ч. 4. – 90 с. – Режим доступу: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/8577/1/%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%81%d0%bf%d0%b5%d0%ba%d1%82%20%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%86%d1%96%d0%b9.pdf>.
9. Косточка О. О. Фінансова поведінка домогосподарств України [Електронний ресурс] / О. О. Косточка // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 11. – С. 698–701. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/146.pdf>.

10. Ломачинська І. А. Оптимізація фінансової поведінки домогосподарств у трансформаційній економіці України / І. А. Ломачинська // Економічний простір. – 2011. – № 49. – С. 141–149.
11. Фінансова інклюзія як інструмент доступності населення до ринку фінансових послуг країн ЄС [Електронний ресурс] / О. Парубець, І. Садчикова, О. Кальченко, О. Тарасенко // Економіка. Фінанси. Право. – №1/1. – 2022. – С. 11-16. – Режим доступу: <http://efp.in.ua/uk/journal-article/834>.
12. Поведінкова економіка: від теорії до практики : міждисциплінарний навчальний посібник [Електронний ресурс] / за наук. ред. к.е.н., доц. Татомир І. Л., к.е.н., доц. Квасній Л. Г. – Трускавець : ПОСВІТ, 2022. – 408 с. – Режим доступу: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/PovedinkovaEKONOMIKA-2022-1.pdf>.
13. Шаманська Н. В. Теорія поведінкових фінансів: генезис та еволюція [Електронний ресурс] / Н. В. Шаманська, О. І. Шаманська // Світ фінансів. – 2015. – Вип. 1. – С. 173-184. – Режим доступу: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/869>.
14. Шишкіна О. Вплив інвестиційної безпеки на інвестиційну поведінку учасників фінансового ринку в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / О. Шишкіна, І. Борисенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 3(35). – С. 163-172. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/293229>.
15. Якимова Н. С. Когнітивні упередження та їх вплив на поведінкові моделі суб'єктів ринку праці [Електронний ресурс] / Н. С. Якимова // Галицький економічний вісник. – 2020. – Т. 63, № 2. – С. 118–125. – Режим доступу: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/63/814.pdf>.
16. Beck A. T. The evolution of the cognitive model of depression and its neurobiological correlates / A. T. Beck // American Journal of Psychiatry. – 2008. – Vol. 165. – Pp. 969-977.
17. Kahneman D. The Framing of Decisions and Psychology of Choice / D. Kahneman, A. Tversky // Science. – 1981. – № 211. – Pp. 453-458.
18. Mayfield C. Investment management and personality type / Mayfield C., Perdue G., Wooten K. // Financial Services Review. – 2008. – № 17/ – Pp. 219-236.
19. Thaler Richard H. Mental Accounting and Consumer Choice / Thaler Richard H. // Marketing Science. – 1985. – Vol. 4 (3). – Pp. 199–214. doi:10.1287/mksc.4.3.199.

References

1. Dubyna, M., Tarasenko, A., Tarasenko, O. (2023). Napriamky pidvyshchennia rivnia finansovoi hramotnosti domohospodarstv v umovakh dydzhytalizatsii sfery finansovykh posluh [Directions of raising the financial literacy level of households in the conditions of digitalization of the financial services sphere]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-17>.
2. Dudynets, L.A., Holub, H.H., Holub, R.R. (2019). Finansova povedinka domohospodarstv ta yii determinanty [Financial behavior of households and its determinants]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2(136), 42-47. [https://ird.gov.ua/sep/sep20192\(136\)/sep20192\(136\)_042_DudynetsL,HolubH,HolubR.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20192(136)/sep20192(136)_042_DudynetsL,HolubH,HolubR.pdf).
3. Iliashenko, P. (2017). Povedinkovi finansy: istorychnyi ohliad i osnovni zasady [Behavioral finance: historical review and basic principles]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the National Bank of Ukraine*, 30-49. https://journal.bank.gov.ua/uploads/articles/239-2_ukr.pdf.
4. Yefremenko, T. (2002). Finansova povedinka naselennia Ukrainy [Financial behavior of the population of Ukraine]. *Sotsiologia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: theory, methods, marketing*, (2), 165–175.
5. Kizyma, T. (2011). Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist, klasyfikatsiia, chynnyky vplyvu [Financial behavior of households: essence, classification, influencing factors]. *Svit*

finansiv – World of finance, (4), 19–26. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19030/1/%D0%9A%D1%96%D0%B7%D0%B8%D0%BC%D0%B0%20%D0%A2..pdf>.

6. Kovtun, O.A. (2013). Finansova povedinka domohospodarstv: sutnist, struktura ta klasyfikatsiia [Financial behavior of households: essence, structure and classification]. *Biznes-inform – Business-inform*, (9), 280–286. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-9_0-pages-280_286.pdf.

7. Kolomiiets, T.V., Kulakovskiy, T.Yu. (2017). Osoblyvosti kohnityvnykh protsesiv subiektiv pidpriemnytskoi diialnosti [Peculiarities of cognitive processes of subjects of the entrepreneurial activity]. *Hlobalni vyklyky pedahohichnoi osvity v universytetskomu prostori – Global challenges of pedagogical education in university space*, (3), 463–465. <http://eprints.zu.edu.ua/25011/1/Tezy.pdf>.

8. Kompaniets, V.V., Poliakova, O.M. (2021). *Ekonomichna psykholohiia: Konspekt leksii [Economic psychology: Notes of lectures]*. (Vol. 4). UkrDUZT. <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/8577/1/%d0%9a%d0%be%d0%bd%d1%81%d0%bf%d0%b5%d0%ba%d1%82%20%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%86%d1%96%d0%b9.pdf>.

9. Kostochka, O.O. (2016). Finansova povedinka domohospodarstv Ukrainy [Financial behavior of households of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 11, 698–701. <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/146.pdf>.

10. Lomachynska, I.A. (2011). Optyimizatsiia finansovoi povedinky domohospodarstv u tran-sformatyivni ekonomitsi Ukrainy [Optimizing financial behavior of households in the transformational economy of Ukraine]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, (49), 141–149.

11. Parubets, O., Sadchykova, I., Kalchenko, O., Tarasenko, O. (2022). Finansova inkluziia yak instrument dostupnosti naselennia do rynku finansovykh posluh krain YeS [Financial inclusion as a tool for population access to the financial services market of EU countries]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finances. Right*, (1/1), 11–16. <http://efp.in.ua/uk/journal-article/834>.

12. Tatomyr, I.L., Kvasnii, L.H. (Ed.). (2022). *Povedinkova ekonomika: vid teorii do praktyky [Behavioral economics: from theory to practice: an interdisciplinary study guide]*. POSVIT. <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/PovedinkovaEKONOMIKA-2022-1.pdf>.

13. Shamanska, N.V., Shamanska, O.I. (2015). Teoriia povedinkovykh finansiv: henezys ta evoliutsiia [Theory of behavioral finance: genesis and evolution]. *Svit finansiv – World of Finance*, 1, 173–184. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/869>.

14. Shyshkina, O., Borysenko, I. (2023). Vplyv investytsiinoi bezpeky na investytsiinu povedinku uchasny-kiv finansovoho rynku v umovakh voiennoho stanu [Influence of investment security on investment behavior of financial market participants in the conditions of martial law]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(35)), 163–172. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/293229>.

15. Yakymova, N.S. (2020). Kohnityvni uperedzhennia ta yikh vplyv na povedinkovi modeli subiektiv rynku pratsi [Cognitive biases and their influence on behavioral models of labor market subjects]. *Halytskyi ekonomichniy visnyk – Halytskyi economic gazette*, 63(2), 118–125. <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/63/814.pdf>.

16. Beck, A.T. (2008). The evolution of the cognitive model of depression and its neurobiological correlates. *American Journal of Psychiatry*, 165, 969–977.

17. Kahneman, D., Tversky, A. (1981). The Framing of Decisions and Psychology of Choice. *Science*, (211), 453–458.

18. Mayfield, C., Perdue, G., Wooten, K. (2008). Investment management and personality type. *Financial Services Review*, (17), 219–236.

19. Thaler, Richard H. (1985). Mental Accounting and Consumer Choice. *Marketing Science*, 4(3), 199–214. doi:10.1287/mksc.4.3.199.

Отримано 08.12.2023

UDC 330.16:336.012.23]:330.567.28

Olha Kalchenko

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-7120-9843>

ResearcherID: [H-2185-2014](https://orcid.org/0000-0002-7120-9843)

Olena Zelenska

PhD in Economic Sciences, Associate Professor, Head of Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: elena_zelenska_5@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1000-2427>

ResearcherID: [H-1694-2014](https://orcid.org/0000-0002-1000-2427)

Serhii Lesun

PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: serhii.lesun@gmail.com

FINANCIAL BEHAVIOR OF HOUSEHOLDS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF BEHAVIORAL FINANCE

The theory of financial behavior of the population has become very popular in recent years and set a new trend in financial science that explores why individuals make irrational financial decisions and how their psychology, namely stereotypical thinking, emotions, cognitive biases, and personal characteristics affect personal financial resources.

Irrational behavior is especially pronounced in situations of uncertainty and risk, which are currently affecting all domestic economic, investment, and financial activities due to the full-scale war.

Studying the financial behavior of households, including in times of war, is a topical issue of financial science, as it helps to understand how rising risks affect the financial stability of the population, how households adapt to new economic challenges, and how to improve their financial situation in times of crisis.

The purpose of the article is to study the financial behavior of households in the context of the development of the theory of behavioral finance and the influence of emotional, psychological, social and cognitive factors on it.

The article discusses the peculiarities of financial behavior of households in the context of the development of behavioral finance in the face of risk and uncertainty. The concept of personal financial behavior is clarified and approaches to defining its essence are generalized. The influence of emotions and personal characteristics of people, such as financial literacy, optimism, risk-taking, self-control on their likely behavior in the financial sphere is investigated. A number of cognitive biases and psychological factors affecting the financial behavior of individuals in the face of risks are identified and the influence of social factors on it is analyzed. It is proved that the knowledge and competencies of a financially literate person increase the likelihood of making rational financial decisions and minimize the influence of psychological, social and other factors.

Keywords: *behavioral finance; financial behavior; household; financial literacy; psychological factors.*

Fig.: 1. References: 19.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-291-301](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-291-301)

УДК 368.01

JEL Classification: G22

Олена Панченко

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: pan68@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>
ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)

Ірина Садчикова

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: aspirant_chstu@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>
ResearcherID: [F-4936-2014](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306). **Scopus:** [57210807736](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306)

ВПЛИВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК СТРАХОВОГО БІЗНЕСУ

У статті розкрито вплив впровадження цифрових технологій на підвищення ефективності та забезпечення конкурентоспроможності страхових компаній. Визначено, що використання цифрових інструментів дозволяє оптимізувати функціонування страхового бізнесу за рахунок покращення складових процесу управління та створення нових можливостей для його розвитку. Розкрито різницю між поняттями «цифрове страхування» та «цифровізація страхування». Виділяються основні складові цифрових технологій, які активно використовуються на страховому ринку та розкриваються особливості їх застосування. Визначено, що за рахунок цифровізації страхування зростає задоволення клієнтів і зацікавленість у страхуванні, що сприяє зростанню обсягів надходження страхових премій, а при скороченні витрат страховика за рахунок прискорення процесу прийняття рішень і зменшення ризиків, підвищується ефективність страхової діяльності та зростає конкурентоспроможність страхового бізнесу.

Ключові слова: цифрові технології; технологічні інновації; страховий бізнес; страхові послуги; цифровізація страхування; InsurTechs.

Табл.: 3. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. В умовах суттєвого посилення конкуренції на фінансовому ринку та необхідності підвищення ефективності діяльності фінансових установ важливою тенденцією стала стратегія розвитку цифрових технологій. Фінансові установи починають активно використовувати технологічні інновації, які представлені штучним інтелектом, хмарними технологіями, аналітичними платформами та іншими компонентами для забезпечення конкурентоспроможності у довгостроковому періоді.

У таких умовах цифрові технології стають основою подальшого розвитку страховиків, трансформують сферу страхування і сприяють створенню нових бізнес-моделей. Використання цифрових технологій, які спрямовані на збір, обробку та аналіз великого масиву даних, створення мобільних застосунків та робот-консультантів надає конкурентні переваги страховим компаніям у порівнянні з традиційним підходом до організації бізнесу.

Страхові компанії активно трансформуються, використовуючи цифрові технології як ключову конкурентну перевагу, оскільки інноваційні технології здійснюють найбільший вплив на основні практики страхування, такі як аквізиція, андерайтинг, ціноутворення, обробка претензій та виявлення шахрайства тощо. Тому визначення впливу розвитку цифрових технологій на страховий ринок у сучасних умовах та дослідження стратегічних наслідків цифрової трансформації страхового сектору є актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток цифрових технологій у страховій сфері активно досліджують вітчизняні вчені, а саме: В. Д. Базилевич, М. П. Денисенко, О. Ю. Донецькова, О. Коргун, О. Ю. Лактіонова, О. М. Лобова, Н. Г. Мандра, Р. В. Пікус, Л. В. Попова, Н. В. Приказюк та ін.

Найбільше уваги в наукових працях приділяється визначенню ролі цифрових технологій для розвитку страхових компаній у сучасних умовах та обґрунтуванню необхідності збільшення інвестиції в розробку та впровадження інновацій у страховий бізнес. Також досліджуються проблеми, які перешкоджають цифровій трансформації страхового бізнесу в Україні.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Розвиток цифрових технологій здійснює значний вплив на страхову сферу. Попередні дослідження не повністю окреслюють характер цифровізації страхування та його особливості. Залишаються незгодженими та дискусійними питання сутності категорій та понять, які використовуються при розгляді проблем цифровізації страхового сектору. Відповідно до вищевказаного необхідно розглянути вплив InsurTech на розвиток страхування, а також визначити стратегічні його наслідки. Тому в межах цього дослідження зробимо спробу розкрити більш детально особливості, переваги та вплив активного впровадження цифрових технологій у страховому бізнесі.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є розкриття впливу впровадження цифрових технологій на страховий ринок у сучасних умовах та розкриття стратегічних наслідків цифрової трансформації страхового бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Цифрова трансформація суспільства впливає на всі сфери суспільного відтворення і покращує якість життя населення. Цифрові технології мають значний вплив на бізнес-процеси, оскільки використовуються для створення нових товарів та послуг, а також для вдосконалення процесів виробництва, реалізації та споживання, суттєво збільшуючи продуктивність праці. Цифрові технології дозволяють оптимізувати функціонування бізнесу за рахунок покращення складових процесу управління та створення нових можливостей для його розвитку.

На сучасному етапі важливу роль у розвитку страхового бізнесу відіграють цифрові технології, які надають можливість суттєво трансформувати його та підвищити ефективності за рахунок зниження ризиків у процесі діяльності та забезпечення зручності для клієнтів. Саме за рахунок цифровізації діяльності страхових компаній забезпечується формування клієнтоорієнтованого підходу до реалізації страхових послуг.

Цифрова трансформація страхової сфери відбувається за рахунок впровадження інноваційних технологій для збору та обробки страхової інформації, її передачі та збереження. Для цього використовується відповідне програмне забезпечення, мережеві технології, штучний інтелект, хмарні обчислення та інші сучасні технології.

Отже, розвиток цифрових технологій є одним з основних трендів на страховому ринку й буде відігравати дуже важливу роль у майбутньому, тому суб'єкти фінансового ринку роблять значні інвестиції в розвиток своїх можливостей їх використання.

Проте в умовах активного розвитку цифрових технологій на страховому ринку не сформовано єдиний понятійний апарат у цій сфері.

Так, поняття «цифрове страхування» за аналогією з поняттям «цифрова економіка» використовується передусім як спосіб реалізації страхового захисту на основі цифрових технологій [5; 7]. Тобто «цифрове страхування» охоплює різні цифрові технології та операційні процеси, але це технологічна модель надання страхових послуг і управління ними повністю через цифрові канали.

Проте, «цифрове страхування» також може розглядатися як спосіб задоволення традиційних потреб у страховому захисті та специфічних, пов'язаних із розвитком цифровізації на основі використання традиційних та цифрових технологій [7]. Тобто «цифрове страхування» розглядається як страхування цифрових ризиків і включає в себе сукупність страхових послуг, які пов'язані з забезпеченням процесу впровадження цифрових інструментів.

З огляду на це здійснення страхування на основі цифрових технологій є цифровізацією страхування, страховими цифровими технологіями або InsurTechs (Insurance Technology – страхові технології).

InsurTechs – це страхові компанії, які активно використовують інноваційні технології для трансформації своєї діяльності. Основним напрямом розвитку InsurTechs є цифровізація страхування, що передбачає використання цифрових рішень для покращення процесів управління страховими ризиками, підписання та поточного обслуговування страхових договорів, врегулювання збитків та обслуговування клієнтів під час здійснення страхових виплат. Ці компанії зосереджені на впровадженні цифрових технологій для спрощення страхових операцій, покращення взаємодії з клієнтами та оптимізації управління ризиками.

InsurTechs включають у себе різноманітні компоненти та технології, які допомагають їм трансформувати страховий бізнес (табл. 1).

InsurTechs передбачає використання онлайн-страхування, платформ для порівняння страхових продуктів, розробку нових цифрових страхових послуг, а також впровадження інноваційних підходів до оцінки ризиків, розрахунку тарифів та ін. Такі компанії працюють на перетині фінансових послуг і цифрових технологій, спрямовують свою діяльність на забезпечення доступності страхових послуг і прозорості організації страхового захисту та покращення взаємодії з клієнтами за рахунок модернізації процесу страхування.

Таблиця 1

Найважливіші компоненти InsurTechs

Напрями використання	Компоненти	Характеристика компонентів
1. Зв'язок з клієнтами страхових компаній	Мобільні технології	Надають страховим компаніям можливість зв'язуватися з клієнтами та створювати мобільні застосунки для використання їх у процесі надання страхового захисту.
	Інтернет Програмне забезпечення Мережеві технології Цифрові платформи	Надають страховим компаніям можливість зв'язуватися з клієнтами та надавати послуги онлайн. Розвиток онлайн-платформ для продажу страхових полісів та обслуговування клієнтів.
2. Робота з даними клієнтів страхових компаній	Аналітичні платформи Збір, обробка та аналіз даних Хмарні обчислення Технології ідентифікації	Дозволяють страховикам збирати важливу інформацію, аналізувати та використовувати великі обсяги даних для оцінки ризиків, прогнозування попиту на страхові послуги та покращення процесів управління ризиками.
3. Використання інноваційних технологій у процесі страхування	Інтернет речей (IoT) Біометричні технології Безпілотні технології Робот-радники	Інноваційні технології забезпечують підключення різних пристроїв та об'єктів до Інтернету для передачі та обміну інформацією. IoT дозволяє страховим компаніям вдосконалювати або створювати нові послуги на основі отриманих даних про поведінку клієнта (технологія "pay as you drive"), даних про стан систем безпеки, даних фітнес-трекерів (медичне страхування) тощо.
4. Штучний інтелект (AI)	Технічні засоби, які імітують дії людини та логічне і раціональне прийняття рішень	Штучний інтелект мінімізує потребу втручання людини та забезпечує ефективне прийняття рішень за допомогою більш швидкого та ефективного виконання всіх процесів. Це значно підвищує ефективність страхової діяльності та покращує взаємодію з клієнтами.
5. Блокчейн	База даних у вигляді децентралізованого цифрового реєстру	Використання технології блокчейн важливо для покращення безпеки, автентифікації та управління даними у страховому бізнесі.

Джерело: сформовано авторами.

Цифрові технології дозволяють суттєво спростити бізнес-процеси страхових компаній, починаючи з укладання договору, отримання страхових внесків і закінчуючи поточним обслуговуванням і діями в разі настання страхового випадку, що зменшує витрати часу і коштів як клієнтів, так і страхових компаній.

Отже, в умовах цифровізації при використанні відповідного програмного забезпечення для страхування суттєво змінюються взаємодія між клієнтами і страховими компаніями. Цифровізація страхування дозволяє клієнтам

отримувати доступ до своїх страхових полісів і керувати ними, подавати та відстежувати претензії та здійснювати онлайн-платежі за виставленими рахунками без традиційних особистих зустрічей чи подання документів. Це значно підвищує рівень задоволеності клієнтів і потреби у страхуванні. Легкий і швидкий доступ до страхування збільшує зацікавленість в отриманні страхового захисту, збільшуючи залучення клієнтів та лояльність до бренду.

Тому виникає потреба у нових швидших і персоналізованих послугах, орієнтованих на клієнтів, які забезпечують миттєвий доступ до даних через цифрові канали.

Цифрові технології також, забезпечуючи прямий зв'язок з клієнтами, дозволяють страховикам керувати страховими операціями, а саме здійснювати більше продажів, швидко проводити андеррайтинг та розглядати претензії, використовувати персоніфікований підхід при розрахунках тарифів, визначенні страхових виплат, що суттєво знижує витрати, підвищує операційну ефективність і конкурентоспроможність страховика.

Цифрова трансформація страхового сектору має значний вплив на бізнес-процеси, продукти та взаємодію з клієнтами. Цифрові технології сприяють модернізації страхового бізнесу, забезпечуючи більш ефективне управління ризиками, зменшення адміністративних витрат та покращення взаємодії з клієнтами.

Таким чином, на основі зазначеного, згрупуємо перераховані переваги цифровізації страхового бізнесу та розкриємо вплив цифрової трансформації на результати діяльності страхової компанії (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив цифрової трансформації на розвиток страхового бізнесу

Переваги впровадження цифрових технологій у страхуванні		Результати цифровізації страхового бізнесу	
1. Покращення взаємодії (комунікації) з клієнтами	Цифрові технології дозволяють страховим компаніям зробити доступним і прозорим процес страхування та підвищити рівень обслуговування клієнтів за рахунок покращення комунікації з ними, а саме:	<i>Зростання задоволення клієнтів і зацікавленості у страхуванні.</i>	<i>Збільшення кількості залучених клієнтів і зростання лояльності до бренду страхової компанії</i>
	- спрощення процесу купівлі страхових полісів та легкого доступу до онлайн управління ними без необхідності відвідувати офіс страхової компанії. Доступ до керування і відстеження онлайн платежів забезпечує прямий зв'язок між суб'єктами страхування і зменшує їх витрати часу і коштів;		

Продовження табл. 2

1	2	3	4
	забезпечення зручної та швидкої взаємодії між клієнтами та страховими компаніями за рахунок доступу до онлайн-консультацій та онлайн-підтримки; - забезпечення персоналізованого обслуговування клієнтів, оскільки цифрові інструменти дозволяють страховикам визначати потреби клієнтів та розробляти персональні страхові послуги відповідно до їхніх інтересів. Це є основою реалізації клієнтоорієнтованого підходу в діяльності страхової компанії.		
2. Розширення переліку видів страхових послуг	Цифрові технології надають можливості для розвитку нових послуг: - страхування на час короткострокових подій; - мікрострахування; - страхування на основі «Internet of Things» (IoT); - розумне страхування та ін.	<i>Зростання задоволення індивідуальних потреб клієнтів і зацікавленості у страхуванні. Зростання кількості цифрових страхових послуг.</i>	
3. Розширення можливості співпраці з іншими суб'єктами фінансового ринку	Цифрові технології відкривають можливості для співпраці зі стартапами, FinTechs та іншими інноваційними фінансовими компаніями для спільної розробки нових страхових продуктів та послуг.	<i>Зростання кількості нових видів страхових продуктів та послуг у результаті інтеграції на фінансовому ринку.</i>	
Зростання доходів страхової компанії за рахунок збільшення кількості укладених договорів страхування та обсягів надходження страхових премій			
4. Зменшення витрат у процесі страхової діяльності	Використання цифрових технологій сприяє зменшенню витрат страховиків за рахунок: - скорочення адміністративних витрат; - скорочення часу і витрат на обслуговування клієнтів; - скорочення часу на отримання інформації - скорочення часу і витрат обробку документації	<i>Прискорення процесів прийняття рішень на рівні страхової компанії.</i>	<i>Економія витрат страховика та оптимізація управління страховою компанією</i>

Закінчення табл. 2

1	2	3	4
5. Зменшення ризиків у діяльності страхової діяльності	Використання цифрових технологій надає можливість страховим компаніям краще оцінювати ризики і виявляти шахрайство, а також дозволяє використовувати великі обсяги даних для розуміння ризиків.	<i>Покращення управління портфелем ризиків</i>	<i>Уникнення ризиків і збитків страховика</i>
6. Зростання рівня кібербезпеки та забезпечення збереження даних клієнтів	У зв'язку з ростом кількості цифрових даних, страхові компанії формують власні системи захисту інформації, що зменшує вразливість діяльності страховика від кібератак.	<i>Зменшення ризику втрати даних</i>	<i>Створення системи кібербезпеки значно зменшує збитки страховиків</i>
<i>Скорочення витрат страхової компанії на реалізацію договорів страхування за рахунок прискорення процесу прийняття рішень та зменшення ризиків</i>			
<i>Підвищення ефективності страхової діяльності та зростання конкурентоспроможності страхової компанії</i>			

Джерело: сформовано авторами.

У результаті розгляду переваг використання цифрових технологій у діяльності страхових компаній, можна зробити висновок, що найбільший вплив цифровізація здійснює на зростання доходів страховиків за рахунок формування максимального задоволення вимог споживачів до страхових послуг. Активне впровадження страховим бізнесом цифрових технологій дозволяє залучити клієнтів віком до 40 років, які не мають бажання співпрацювати з традиційними страховими компаніями.

Дані закордонних галузевих експертів і аналітиків свідчать, що загальна виручка InsurTech компаній щорічно збільшується і вони є лідерами із залучення інвестицій.

У сучасних умовах трансформація страхового ринку орієнтується на максимальний перехід на онлайн-страхування і впровадження InsurTech-стартапів (табл. 3).

Використання InsurTech - стартапів дозволяє страховим компаніям бути більш гнучкими, конкурентоспроможними та готовими до викликів сучасного цифрового світу.

Впровадження цифрових технологій в Україні має свої особливості, тому в умовах цифровізації основними трендами у страховій сфері є:

- використання штучного інтелекту для підвищення ефективності сегментації клієнтів;
- трансформація страхових послуг у формат електронних полісів;
- використання мобільних додатків;
- використання цифрових технологій при управлінні даними, для забезпечення їх безпеки та мінімізації ризиків шахрайства;
- впровадження InsurTech-стартапів у діяльність страхових компаній;
- використання цифрових платформ для оптимізації страхових бізнес-процесів [3].

Таблиця 3

InsurTech – стартапи, які використовуються за кордоном

Назва	Зміст
Spot	Використовується для страхування клієнтів, які ведуть активний спосіб життя та дозволяє купувати короткострокові страхові поліси на зручній платформі.
Zesty AI	Використовує штучний інтелект для вдосконалення страхування майна. Використовує останні технічні досягнення для моделювання ймовірності настання страхових подій при страхуванні майна. Страховики та перестраховики використовують застосунок для того, щоб точніше страхувати ризики та надавати своїм клієнтам більш вигідні умови страхування.
Lazarus AI	Використовує дані штучного інтелекту для виявлення онкологічних захворювань, що дає змогу знизити рівень смертності до 4 % порівняно з рівнем смертності в 40 % від онкологічних захворювань.
Attestiv	Додаток, який підтверджує справжність фотографій і відео. Використовується для боротьби з шахрайством при розслідуванні страхових подій.
Flock	Додаток, який використовується для забезпечення безпеки використання безпілотників у страхуванні. Надає найпередовішу у світі кількісну оцінку ризику польотів безпілотників у режимі реального часу.

Джерело: сформовано авторами.

Висновки і пропозиції. Цифрова трансформація актуалізує нові підходи до створення бізнес-моделей, продуктів і послуг у всіх галузях, включаючи страхування. Тому розвиток страхового ринку в Україні все більше залежить від впровадження цифрових технологій. У сучасних умовах цифрові технології стають важливим фактором операційної ефективності та конкурентоспроможності страхового бізнесу, оскільки цифрові технології дозволяють страховим компаніям покращити свої послуги, оптимізувати процеси та забезпечити більш ефективне управління ризиками. Найважливішою перевагою цифровізації є покращення взаємодії з клієнтами та можливість використовувати цифрові страхові рішення для надання персоналізованих страхових послуг клієнтам швидко, зручно та безпечно, а також отримувати доступ до своїх полісів та інших страхових послуг у режимі реального часу. Таким чином, застосування цифрових технологій у страховому бізнесі сприяє підвищенню його ефективності та конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Цифровізація у забезпеченні конкурентних переваг страхових компаній / В. Д. Базилевич, Н. В. Приказюк, О. М. Лобова // Економіка та держава. – 2020. – № 2. – С. 15-20.
2. Гавадзин Н. О. Цифровізація страхування / Н. О. Гавадзин, Р. І. Запухлий, Н. М. Григорська, Н. В. Гребенюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2023. – Вип. 48. – С. 14-17.
3. Головні технологічні тренди 2024 року, які вплинуть на ефективність компаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/news/23/11/24/43278>.

4. Заволока Ю. М. Особливості функціонування страхового ринку України в умовах сучасної цифрової трансформації / Ю. М. Заволока, А. Г. Єфременко, Ю. А. Малашенко // *Економіка та держава*. – 2020. – № 6. – С. 102–106.
5. Мандра Н. Г. Необхідність цифрових технологій у бізнес-процесах страховиків / Н. Г. Мандра, О. Ю. Лактіонова // *Економічний простір*. – 2020. – № 154. – С. 202–206.
6. Панченко О. Страхова грамотність населення як ключова умова розвитку страхового ринку / О. Панченко, Н. Холявко, М. Колоток // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2021. – № 4(28). – С. 194–202.
7. Попова Л. В. Сучасні тенденції розвитку цифрових технологій у страхуванні [Електронний ресурс] / Л. В. Попова // *Проблеми сучасних трансформацій. Серія економіка та управління*. – 2022. – № 5. – Режим доступу: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5759/document%20%284%29.pdf?sequence=1>.
8. Стихальська Н. Як InsurTech змінює ринок страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://taslife.com.ua/blog/yak-insurtech-zminyuye-rynok-strahuvannya>.
9. Чвортко Л. А. Цифровізація страхового бізнесу як дієвий важіль управління ризиками / Л. А. Чвортко, Т. О. Корнієнко, О. А. Вінницька // *Sciences of Europe*. – 2022. – Вип. 89. – С. 7–11.
10. Шишкіна О. Цифрові технології фінансових установ: ризики і перспективи використання / О. Шишкіна // *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. – 2023. – Вип. 19, т. 2. – С. 130–143.
11. The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions [Electronic resource] / M. Dubyna, O. Bazilinska, O. Panchenko, I. Sadchykova, A. Kozlianchenko, A. Tarasenko // *Review of Economics and Finance*. – 2023. – Vol. 21, No. 1 – Pp. 2042–2051. – Accessed mode: https://refpress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf.

References

1. Bazylevych, V.D., Prykaziuk, N.V., Lobova, O.M. (2020). Tsyfrovizatsiia u zabezpechenni konkurentnykh perevah strakhovykh kompanii [Digitization in ensuring competitive advantages of insurance companies]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, (2), 15–20.
2. Havadzyn, N.O., Zapukhlyi, R.I., Hryhorska, N.M., Hrebenuk, N.V. (2023). Tsyfrovizatsiia strakhuvannia. [Digitization of insurance]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University*, 48, 14–17.
3. Holovni tekhnolohichni trendy 2024 roku, yaki vplynut na efektyvnist kompanii [The main technological trends of 2024 that will affect the efficiency of companies]. (2024). <https://forinsurer.com/news/23/11/24/43278>.
4. Zavoloka, Yu.M., Yefremenko, A.H., Malashenko, Yu.A. (2020). Osoblyvosti funktsionuvannia strakhovoho rynku Ukrainy v umovakh suchasnoi tsyfrovoy transformatsii. [Features of the functioning of the insurance market of Ukraine in the conditions of modern digital transformation]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, (6), 102–106.
5. Mandra, N.H., Laktionova, O.Yu. (2020). Neobkhdnist tsyfrovyykh tekhnolohii u biznes-protsesakh strakhovykyv [The need for digital technologies in the business processes of insurers]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, (154), 202–206.
6. Panchenko, O., Kholiavko, N., Kolotok, M. (2021) Strakhova hramotnist naseleennia yak kliuchova umova rozvytku strakhovoho rynku. [Insurance literacy of the population as a key condition for the development of the insurance market]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(28)), 194–202.

7. Popova, L.V. (2022). Suchasni tendentsii rozvytku tsyfrovyykh tekhnolohii u strakhuvanni. [Modern trends in the development of digital technologies in insurance]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Economics and management series*, (5). <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5759/document%20%284%29.pdf?sequence=1>.

8. Stykhalska, N. (n.d.). *Yak InsurTech zminiuiie rynek strakhuvannia [How InsurTech is changing the insurance market]*. <https://taslife.com.ua/blog/yak-insurtech-zminyuye-rynek-strakhuvannia>.

9. Chvertko, L.A., Korniienko, T.O., Vinnytska, O.A. (2022). Tsyfrovizatsiia strakhovoho biznesu yak diievyi vazhil upravlinnia ryzykamy [Digitization of the insurance business as an effective risk management lever]. *Sciences of Europe – Sciences of Europe*, 89, 7-11.

10. Shyshkina, O. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii finansovykh ustanov: ryzyky i perspektyvy vykorystannia [Digital technologies of financial institutions: risks and prospects of use]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of the development of the economy of the region*, 19(2), 130-143.

11. Dubyna, M., Bazilinska, O., Panchenko, O., Sadchykova, I., Kozlianchenko, A., Tarasenko, A. (2023). The Role and Prospects of the Use of Artificial Intelligence Technology in the Credit Activities of Banking Institutions. *Review of Economics and Finance*, 21(1), 2042-2051. https://refpress.org/wp-content/uploads/2023/12/Dubyna_REF.pdf.

Отримано 20.11.2023

UDC 368.01

Olena Panchenko

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: pan68@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-8071-4983>

ResearcherID: [F-6779-2016](https://orcid.org/0000-0001-8071-4983)

Iryna Sadchykova

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5144-1306>

ResearcherID: [F-4936-2014](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306). **Scopus:** [57210807736](https://orcid.org/0000-0001-5144-1306)

THE INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF THE INSURANCE BUSINESS

It is defined within the article that digital transformation of society affects all spheres of social reproduction and improved the life quality of the population. Digital technologies also allow optimizing the functioning of the business by improving the components of the management process and creating new opportunities for its development.

Within the article, the impact of the introduction of digital technologies on improving the efficiency and competitiveness of insurance companies is revealed. It is determined that the use of digital tools allows optimizing the functioning of the insurance business by improving the components of the management process and creating new opportunities for its development. The difference between the concepts of “digital insurance” and “digitalization of insurance” is revealed.

The main components of digital technologies that are actively used in the insurance market are highlighted and the features of their application are specified. It is noted that through the use of these digital tools that insurance companies ensure the formation of a customer-oriented approach to the implementation of insurance companies.

It is determined that due to the digitalization of insurance, the customer's satisfaction and interest in insurance increases, which contributes to the increase in the need for insurance and the increase in the volume of insurance premiums received. Digital technologies also contribute to meeting individual needs of a customer and the emergence of digital insurance services and new types of insurance products as a result of the integration in the financial market.

It is proved that when reducing the costs of the insurer by speeding up the decision-making process and managing the risk portfolio, as well as reducing the risks of data loss and avoiding risks and losses of the insurer, the efficiency of insurance activities increases and the competitiveness of the insurance business increases.

The main trends in the introduction of digital technologies in the insurance sector in Ukraine are the use of artificial intelligence to improve the efficiency of the customer segmentation, the use of electronic insurance policies, the use of mobile applications, as well as the use of digital technologies in data management, to ensure their security and minimize fraud risks.

Keywords: *digital technologies; technological innovations; insurance business; insurance services; digitization of insurance; InsurTechs.*

Table: 3. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-302-315](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-302-315)

УДК [338.23:336.74]:330.341

JEL Classification: O23

Тетяна Донкоглова

аспірантка кафедри фінансів,

Національний університет «Києво-Могилянська академія» (Київ, Україна)

E-mail: t.donkohlova@ukma.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8742-6674>

Денис Решетиллов

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: reshetilovdenis88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-6104-9006>

ВИДИ МОНЕТАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто теоретичні положення застосування окремих видів монетарних інструментів для стимулювання економічного розвитку держави. Зокрема розглянуто окремі аспекти монетаризму як наукової теорії, визначені її змістовні ознаки. Також проаналізовано наукові підходи до розгляду сутності монетарних інструментів та виокремлення їх видів. У статті розглянуто теоретико-методологічні аспекти функціонування трансмісійного механізму, конкретизовано його зміст, специфічні сутнісні ознаки, описано компоненти такого механізму, їх взаємодію та основних суб'єктів. Детально розглянуто канали, за допомогою яких на основі використання монетарних інструментів може відбуватися вплив на економічні процеси, а саме: використання облікової ставки, використання довгострокових ставок, використання обмінного курсу.

Ключові слова: монетарний інструмент; трансмісійний механізм; економічне зростання; національна політика; облікова ставка.

Табл.: 1. Рис.: 1. Бібл.: 33.

Постановка проблеми. Економічний розвиток країни обумовлюється в сучасних умовах значною кількістю чинників, які постійно впливають на функціонування національного господарства та досить часто формують траєкторії його розвитку. Однак, такі фактори можуть бути об'єктивними й виникати непередбачувано в зовнішньому середовищі, що може приводити до нестабільності національної економіки. Також окреслені чинники можуть бути і сформованими державними інститутами та іншими господарюючими суб'єктами з метою формування умов, в яких економічна система буде розвиватися по заданому вектору.

Загалом уся система державного регулювання економіки побудова таким чином, щоб спрямовувати економічні системи розвиватися відповідно до тих умов, які спеціально створюються певними органами державної та місцевої влади. Невід'ємною частиною такої системи є монетарні інструменти, які мають значний потенціал щодо впливу на економічну поведінку різних суб'єктів господарювання [15; 22].

У сучасному світі в кожній розвинутій країні вся грошово-кредитна система, яка є частиною фінансової системи а, відповідно, і національної економіки, розвивається виключно на основі використання спектра монетарних

інструментів, сукупність типів яких залежить від поточної економічної ситуації в країні та основних стратегічних векторів її подальшого розвитку. Відповідно ефективність застосування таких інструментів, їх дієвість, правильність використання є важливою складовою побудови дійсно ефективної системи державного регулювання економіки. Окреслене засвідчує актуальність дослідження теоретичних та методологічних положень використання монетарних інструментів для забезпечення економічного розвитку в різних умовах функціонування національного господарства, фінансової системи країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання інструментів монетарної політики для стимулювання економічного розвитку активно досліджувалися і сьогодні вивчаються вченими в усьому світі. Серед закордонних науковців доцільно виокремити таких: К. Бруннер, К. Волш, Ф. Модільяні, Л. Роббінс, Ч. Робінс, Т. Дж. Сарджент, Б. Сноудон, Дж. Тейлор, К. Форбс, М. Фрідман, А. Шварц та ін. Відповідно в наукових працях Б. Брички, С. Глущенко, О. Данилишина, О. Дзюблюк, М. Дубини, І. Лук'яненко, В. Міщенко, А. Мороза, М. Пуховкіної також активно досліджуються питання застосування монетарних інструментів для розвитку насамперед економіки України, її фінансової системи.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на численні напрацювання науковців у сфері дослідження сутності, особливостей використання монетарних інструментів для стимулювання економічного розвитку, існує потреба в уточненні типів таких інструментів, деталізації функціонування трансмісійного механізму монетарної політики, що обумовлюється постійною зміною економічних умов, в яких функціонують суб'єкти господарювання, періодичністю виникнення кризових явищ у розвитку грошово-кредитних систем.

Постановка мети. Метою статті є поглиблення теоретичних аспектів застосування монетарних інструментів для стимулювання економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Безпосередньо використання монетарних інструментів пов'язано з особливостями монетарної політики, модель якої впроваджується в той або інший період економічного розвитку країни. Відповідно обґрунтування основних, найбільш вагомих теоретичних та методологічних положень реалізації монетарної політики, в яких детально було визначено та описано типи монетарних інструментів та наслідки їх застосування для економіки країни, реалізовано вченими в межах макроекономічної теорії монетаризму. Розглянемо її сутність докладніше.

Монетаризм – це об'єктивний набір тверджень про взаємозв'язок між грошовими величинами та іншими економічними змінними [28, с. 200], наукова теорія, у межах якої стверджується, що економічне регулювання можливо забезпечити насамперед за рахунок регулювання грошової маси в обігу.

Монетаризм як економічна теорія зародився у 60-70-ті роки ХХ ст. Звичайно, і до цього часу вченими проводилися певні дослідження у сфері взаємозв'язку між грошовою масою та економічним розвитком країн [14; 21]. Проте вони не були настільки систематизованими та обґрунтованими з наукового погляду.

М. Фрідмен і А. Шварц у праці «Монетарна історія Сполучених Штатів, 1867-1960 рр.» розглядають виявлену ними закономірність, згідно з якою темпи зростання грошової маси, що перебуває в обігу, пов'язані з рухом ділового циклу, випереджуючи загальні темпи його розвитку. Дослідження М. Фрідмена і А. Шварц відкрили взаємозв'язок між темпами зростання грошової маси й точками екстремумів у діловому циклі [1, с. 25]. Аналіз праць основоположників монетаризму дозволяє виокремити такі основні ознаки цієї теорії, а саме:

- кількість грошей в обігу є визначальним фактором економічного зростання;
- є прямий зв'язок між масою грошей в обігу та зростанням ВВП;
- сукупний обсяг продукту і рівень цін змінюються залежно від зміни пропозиції грошей;
- важливо контролювати обсяги грошової маси в країні;
- держава повинна мінімально втручатися в господарське життя країни, лише в частині реалізації грошово-кредитної політики;
- неконтрольоване зростання грошової маси призводить до зростання відсоткових ставок та зниженню обсягів відсоткових ставок;
- кредитно-грошова експансія стимулює інфляцію;
- значний рівень державного втручання в економіку призводить до стагфляції – одночасного зростання безробіття та зайнятості;
- зв'язок між інфляцією та безробіттям є короткостроковим та ін. [17; 18; 24].

Розглянемо докладніше сутність монетарних інструментів та їхнє місце в системі монетарної політики держави.

Монетарні інструменти (інструменти грошово-кредитної політики) є частиною системи економічних та, відповідно, фінансових інструментів, за допомогою яких відповідні державні інститути (здебільшого центральні банки) здійснюють вплив на економічних суб'єктів. Сутність цих інструментів можемо розглядати так: монетарні інструменти – це такі регулятивні заходи (прийоми, методи), які перебувають у повному розпорядженні центрального банку, безпосередньо ним контролюються і використання яких впливає на цільові орієнтири грошово-кредитної політики [12, с. 175].

Б. Б. Бричка під грошово-кредитними інструментами пропонує розглядати сукупність економічних важелів, що перебувають у розпорядженні центрального банку та застосовуються ним для впливу на цільові орієнтири грошово-кредитної політики, зокрема на забезпечення стабільності національної грошової одиниці [1, с. 64-65].

Загалом сукупність монетарних інструментів є досить значною. Також протягом останніх десятиліть вчені, активно розвиваючи теорію монетарної політики, пропонували нові заходи, інструменти для здійснення впливу на функціонування грошово-кредитної системи з метою стимулювання економічного розвитку в країні. Однак з-поміж таких інструментів є класичні, які розглядаються науковцями як обов'язкові, невід'ємні від теорії монетаризму. Розглянемо детальніше види монетарних інструментів. У табл. 1 представлені різні підходи щодо виокремлення їх типів, які пропонуються науковцям та державними інститутами.

Таблиця 1

Види монетарних інструментів

Автор, джерело	Види монетарних інструментів
Національний банк України [10]	визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків; процентна політика, рефінансування банків, валютні інтервенції, операції з цінними паперами, регулювання імпорту та експорту капіталу, запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті, зміна строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів, емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними, операції з деривативними фінансовими інструментами
Глущенко С. В. [2, с. 9]	операції з рефінансування комерційних банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку, нормативи обов'язкового резервування, валютні інтервенції, облікова ставка та процентні ставки за активними та пасивними операціями центрального банку, інші інструменти
Данилишин О. А. [3, с. 153]	адміністративні: кредитні стелі, адміністративне регулювання процентних ставок, селективна кредитна політика; ринкові: політика обов'язкових резервів, облікова політика центрального банку та політика операцій на відкритому ринку
Дзюблюк О. В. [4, с. 93]	мінімальні обов'язкові резерви; політику облікової ставки, що визначає умови рефінансування комерційних банків; операції на відкритому ринку
Люзняк М. Е., Бартош О. М. [24]	процентна політика, політика обов'язкових резервів, операції на відкритому ринку, політика рефінансування, курсова політика
Стельмах В. [7, с. 112-113]	нормативи обов'язкового резервування для банків, процентна політика, рефінансування комерційних банків, управління золото-валютними резервами, операції з цінними паперами, регулювання імпорту та експорту капіталу, емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними

Джерело: систематизовано авторами.

Таким чином, аналізуючи дані табл. 1, можна констатувати, що на сьогодні центральні банки мають у своєму використанні досить широкий спектр монетарних інструментів для здійснення впливу на макроекономічні процеси в країні з метою формування очікуваної моделі економічної

поведінки основних суб'єктів господарювання. При цьому використання цих інструментів відбувається також з урахуванням певних принципів та правил. Тобто їх застосування відбувається в межах функціонування трансмісійного механізму. Розглянемо зміст такого механізму більш детально.

Сукупності інструментів і каналів грошово-кредитного регулювання утворюють *трансмісійний механізм*, за допомогою якого центральний банк здатний впливати на фінансовий сектор економіки, а далі – на основні макроекономічні змінні й реальний сектор, зокрема інвестиції, сукупне споживання, заощадження, чистий експорт та ВВП [6].

Національний банк України (НБУ) визначає трансмісійний механізм як процес впливу ключової відсоткової ставки на інфляцію в країні. Відповідно до НБУ, центральний банк впливає на короткострокові відсоткові ставки на міжбанківському ринку за допомогою зміни ключової процентної ставки. Внаслідок такого впливу Національний банк може змінювати сукупний попит, інфляцію та інші макроекономічні змінні через різноманітні канали, зокрема процентний, фондовий, валютний, а також завдяки управлінню очікуваннями населення та підприємств. На ефективність трансмісійного механізму прямо впливає рівень довіри економічних суб'єктів до дій центрального банку, що залежить насамперед від послідовності політики регулятора та ступеня його незалежності [13].

Представимо підходи до розгляду сутності трансмісійного механізму:

1) *трансмісійний механізм* – система змінних, через яку пропозиція грошей впливає на економічну активність [20];

2) *трансмісійний механізм* – це відносини, пов'язані з передачею змін у використанні інструментів грошово-кредитної політики на макроекономічні змінні через складну сукупність ланцюгів проміжних змінних [7];

3) *трансмісійний механізм* – сукупність передавальних ланок, через які монетарні імпульси впливають на економіку. При цьому визначальне значення для ефективності його функціонування має структура, яка передбачає передачу імпульсів через ланки прямої та зворотної зміни [11, с. 219];

4) *трансмісійний механізм* – процес, через який зміни в монетарній політиці будуть перетворені в зміни в доходи та інфляції [31];

5) *монетарний трансмісійний механізм* є механізмом передачі змін при використанні інструментів монетарної політики центрального банку з метою впливу на фінансовий сектор економіки, а надалі – на макроекономічні змінні через складну сукупність каналів (ланок проміжних змінних) і зв'язків прямої та зворотної дії [8, с. 127];

б) *трансмісійний механізм* – канали, через які монетарна політика справляє вплив на реальний національний продукт та рівень цін [5, с. 70];

7) *трансмісійний механізм* – процес впливу ключової процентної ставки на інфляцію [9].

Аналізуючи сформульовані в науковій літературі концепції розгляду сутності трансмісійного механізму, визначимо його специфічні ознаки:

1) є складним об'єктом, який містить у собі значну кількість компонентів, які в поєднанні дають можливість за допомогою монетарних інструментів впливати на макроекономічні процеси в країні;

2) безпосередньо пов'язаний із використанням монетарних інструментів, їх комбінацій, сукупність яких і особливість застосування яких визначається цілями монетарної і економічної політики держави;

3) відображає відносини впливу органів державної влади, здебільшого центральних банків, на економічну поведінку суб'єктів господарювання та окремі макроекономічні процеси;

4) за допомогою механізму здійснюється складний, багатокomпонентний вплив на економічний розвиток країни, окремі макроекономічні процеси, окремих господарюючих суб'єктів, включаючи фінансові установи;

5) механізм постійно змінюється, адаптуючись під нові реалії економічного розвитку країни;

б) функціонування механізму об'єктивно необхідне для забезпечення дієвості системи державного регулювання економіки, згладжування наслідків циклічного розвитку економіки та вчасного й дієвого реагування на непередбачувані кризові ситуації та інші ознаки [23; 26; 27; 32].

На рис. 1 представлено схему трансмісійного механізму монетарної політики. У межах цього механізму, було виокремлено окремі канали, за допомогою яких на основі використання монетарних інструментів може відбуватися вплив на економічні процеси в країні, економічну поведінку суб'єктів господарювання. Розглянемо їх більш докладно.

Використання облікової ставки є традиційним каналом впливу центральних банків на діяльність банківських установ та їхню здатність продукувати кредитні та інвестиційні ресурси для національної економіки. Змінюючи обсяги ліквідності цих установ, центральні банки регулюють обсяги їхніх вільних фінансових ресурсів. Зміна облікової ставки відбувається на короткострокові ставки грошового ринку. За наявності у фінансовій системі надлишку ліквідності (що може прискорювати темпи інфляції), центральний банк вилучає її з обороту шляхом продажу депозитних сертифікатів та державних цінних паперів. При дефіциті доступних для банківських установ коштів, центральний банк може купувати державні цінні папери з портфеля цінних паперів цих установ, надавати позики під заставу. Активно в цьому разі використовується і такий інструмент, як операції репо в різних їх варіаціях.

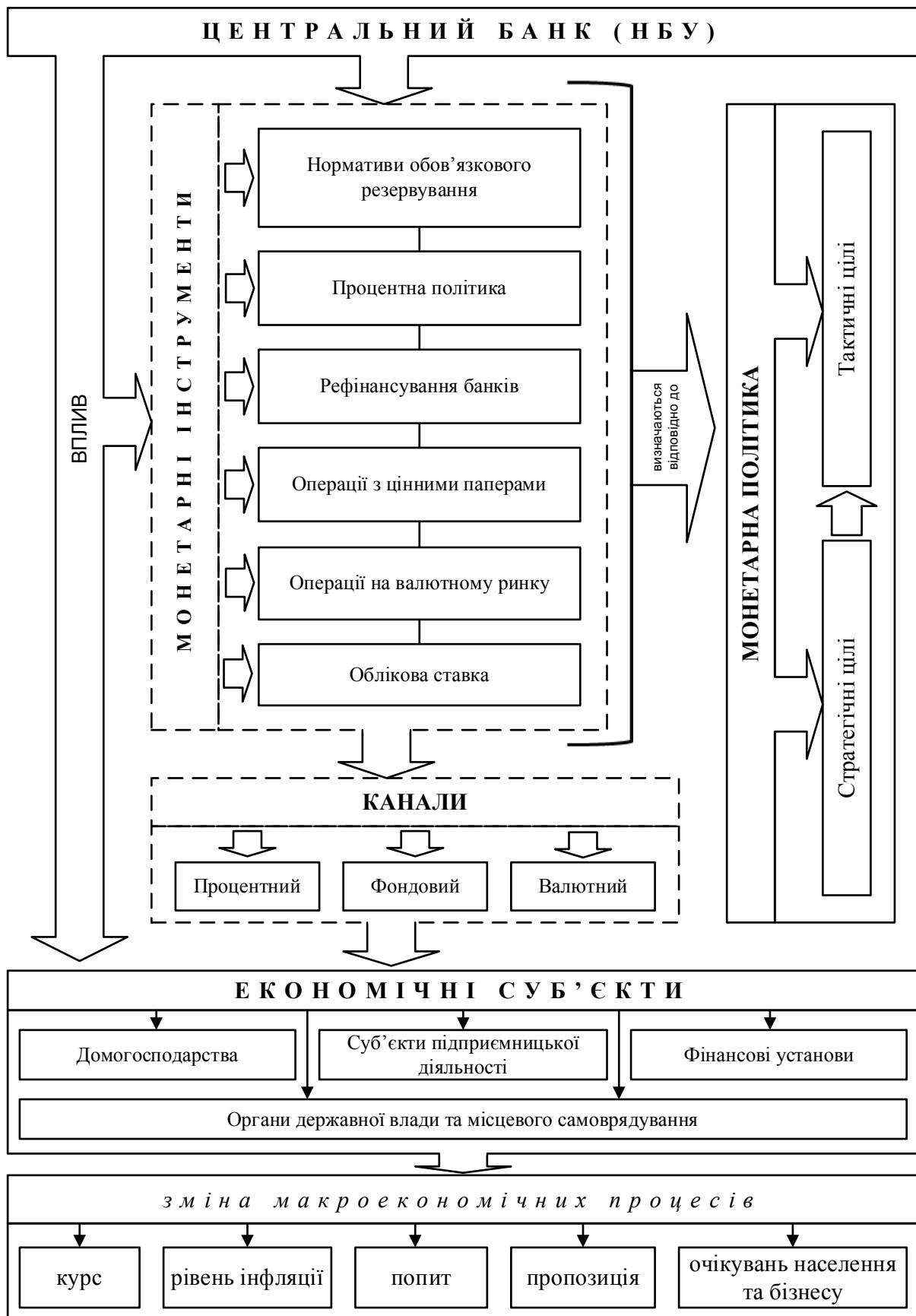

Рис. 1. Схема трансмісійного механізму монетарної політики

Джерело: складено авторами на основі [19; 16; 25; 29; 30; 33].

Використання довгострокових ставок – активний інструмент центральних банків, використовуючи який вони можуть безпосередньо формувати умови для тривалого в майбутньому економічного розвитку. У цьому випадку вплив здійснюється на модель ощадної поведінки домогосподарств з метою підвищення або зниження їхньої схильності купувати середньострокові або довгострокові депозитні інструменти. Відсоткові ставки за депозитами та кредитами для економічних суб'єктів формуються в результаті значної кількості чинників, з-поміж яких насамперед варто відзначити вартість короткострокових ставок на міжбанківському ринку. Проте важливу роль відіграють і інші економічні (конкуренція на ринку депозитних послуг, попит на позикові ресурси, макроекономічна ситуація в країні) та неекономічні чинники (рівень довіри до банків установ, рівень доступності до фінансових установ). Загалом ринкові ціни на позикові кошти є індикатором для всіх учасників фінансового ринку щодо реальної вартості грошей.

Механізм регулювання за допомогою впливу на депозитні та кредитні ставки полягає в наступному. Об'єктивно при зростанні відсоткових ставок за депозитними ресурсами домогосподарства більш схильні здійснювати заощадження і надавати власні тимчасово вільні кошти в розпорядження депозитним установам. При зниженні рівня таких ставок спостерігається зворотна ситуація, але в часі цей процес не є швидким. З кредитними ставками навпаки: при зростанні вартості грошей, економічні суб'єкти, особливо суб'єкти підприємницької діяльності, не схильні брати позики, що знижує економічну активність у країні. При доступних ставках за кредитними продуктами відбувається зростання на них попиту й до системи національної економіки потрапляють додаткові ресурси для її розвитку. Також варто розуміти, що зростання грошової маси при зменшенні кредитних ставок призводить до підвищення розміру інфляції в країні й навпаки.

Використання обмінного курсу – важливий канал трансмісійного механізму, який полягає у впливі на курс національної валюти щодо інших валют. Особливо важливим цей канал є для України, оскільки рівень доларизації суспільства є досить високим. Сутність механізму полягає у змінні обмінного курсу й формування можливості для банківських установ позичати кошти в одній країні за меншою ставкою та вкласти їх в інші активи (цінні папери, депозити) за більшою ставкою. Унаслідок таких операцій спостерігається збільшення надходжень іноземної валюти до країни, що призводить до зниження попиту на неї.

Також центральні банки за допомогою зміни обмінного курсу мають здатність впливати на обсяги експорту та імпорту, робити експорт більш привабливим для вітчизняних товаровиробників, знижуючи курс національної валюти до іноземної. Такий підхід особливо часто використовують для стимулювання економічного розвитку в складних кризових умовах. При цьому імпортні товари для громадян стають дорожчими, це підвищує рівень інфляції.

Дослідження перенесення зміни обмінного курсу на зміну рівня цін свідчить, що залежно від швидкості зміни обмінного курсу інфляція реагує по-різному. Так, за незначної зміни номінального ефективного обмінного курсу (до 3 % на квартал) є значний вплив на інфляцію (зміна курсу на 1 % веде до змін інфляції на 0,71 %), за помірної зміни обмінного курсу (від 3 до 16 %) – практично не має впливу, а за суттєвої (понад 16 %) – здійснює значно менший вплив на інфляцію. Також ревальвація має значно менший вплив на ціни за девальвацію [9].

Центральними банками використовуються і інші канали трансмісійного механізму монетарної політики для впливу на економічні процеси. Переважно застосовується цілий спектр монетарних інструментів, які впливають на функціонування різних сфер фінансової системи.

Висновки та пропозиції. Отже, у статті розглянуто особливості монетаризму як наукової теорії, конкретизовано її змістовні ознаки. Також значна увага приділена обґрунтуванню сутності монетарних інструментів та виокремлення їх видів. Розгляд змісту трансмісійного механізму дозволило виокремити його основні компоненти, встановити між ними зв'язок та обґрунтувати основні канали використання такого механізму для здійснення впливу на економічні процеси в країні та модель економічної поведінки суб'єктів господарювання.

У статті обґрунтовано, що монетарні інструменти відіграють ключову роль у системі державного регулювання економічних процесів в країні, використовуються державними інститутами для регулювання розвитку грошово-кредитних систем, що відбувається завдяки активному використанню потенціалу монетарних інструментів.

Список використаних джерел

1. Бричка Б. Б. Грошово-кредитна політика НБУ у забезпеченні стабільності національної грошової одиниці [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук / Б. Б. Бричка ; Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2020. – 244 с. – Режим доступу: <https://lnu.edu.ua/thesis/brychka-bohdan-bohdanovych>.
2. Глущенко С. В. Монетарна політика: теоретико-методологічні аспекти [Електронний ресурс] : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. В. Глущенко – Київ : НаУКМА, 2017. – 64 с. – Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa9aefc2-a699-41e6-a681-708cb6832c5e/content>.
3. Данилишин О. А. Сучасні інструменти грошово-кредитної політики як важливий чинник забезпечення економічного зростання в Україні [Електронний ресурс] / О. А. Данилишин // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 151-159. – Режим доступу: http://re.gov.ua/re200802/re200802_151_DanylyshynOA.pdf.
4. Дзюблюк О. В. Удосконалення інструментів монетарного регулювання економіки України з урахуванням досвіду європейського центрального банку [Електронний ресурс] / О. В. Дзюблюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 5. – С. 92-99. – Режим доступу: <http://surl.li/oskya>.

5. Касперович Ю. В. Фіскальна трансмісія та її наслідки на формування доходів бюджету [Електронний ресурс] / Ю. В. Касперович // Економіка та держава. – 2012. – № 3. – С. 69-73. – Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2012/19.pdf.
6. Коробкова О. Інструменти монетарної політики: що на що впливає? [Електронний ресурс] / О. Коробкова. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/instrumenti-monetarnoyi-politiki-shcho-na-shcho-vplivae.html>.
7. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін : монографія / за ред. В. С. Стельмаха ; Нац. банк України. – Київ : Центр наук. дослідж. НБУ, УБС НБУ, 2009. – 404 с.
8. Монетарний трансмісійний механізм в Україні : науково-аналітичні матеріали / Міщенко В. І. та ін. – Київ : Нац. банк України. Центр наук. дослідж., 2008. – Вип. 9. – 144 с.
9. Про монетарну політику [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about>.
10. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.
11. Федірко М. Трансмісійний механізм монетарної політики Європейського валютного союзу [Електронний ресурс] / М. Федірко // Світ фінансів. – 2012. – № 4. – С. 218-230. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18577/1/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C..pdf>.
12. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / за ред. д.е.н., проф. А. М. Мороза і к.е.н., доц. М. Ф. Пуховкіної. – Київ : КНЕУ, 2005. – 556 с.
13. Як Національний банк може впливати на інфляцію, використовуючи облікову ставку [Електронний ресурс] / Національного банку України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about/keyrate-inflat>.
14. Brunner K. The "Monetarist Revolution" in Monetary Theory [Electronic resource] / K. Brunner // *Weltwirtschaftliches Archiv*. – Bd. 105 (1970). – P. 1-30. – Accessed mode: <https://www.jstor.org/stable/40437378>.
15. Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability / M. Dubyna, O. Popelo, A. Zhavoronok, I. Lopashchuk, M. Fedyshyn // *Public and Municipal Finance*. – 2023. – Vol. 12(1). – Pp. 33-47. DOI:10.21511/pmf.12(1).2023.04.
16. Forbes K. The spillovers, interactions, and (un)intended consequences of monetary and regulatory policies / K. Forbes, D. Reinhardt, T. Wieladek // *Journal of Monetary Economics*. – 2017. – Vol. 85. – P. 1–22. DOI: doi.org/10.1016/j.jmoneco.2016.10.008.
17. Friedman M. A Monetary History of the United States / M. Friedman, A. Schwartz. – Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1963. – 860 p.
18. Influence of monetary policy instruments and indicators on dynamics of financing innovation: empirical evidence [Electronic resource] / A. Belgibayeva, A. Samoilikova, T. Vasylieva, S. Lieonov // *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. – 2022. – № 3(44). – P. 30–42. – Accessed mode: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3798/3572>.
19. Innocent Bystanders? Monetary policy and inequality / O. Coibiona, Yu. Gorodnichenko, L. Kueng, J. Silvia // *Journal of Monetary Economics*. – 2017. – Vol. 88. – P. 70–89. DOI: doi.org/10.1016/j.jmoneco.2017.05.005.
20. Keynes J. M. Theory of Employment, Interest, and Money [Electronic resource] / J. M. Keynes – *Stellar Classics*, 2016. 168 p. – Accessed mode: <https://mind.ua/books/38-zagalna-teoriya-zajnyatosti-procentu-ta-groshej>.
21. Lionel Charles Robbins. The economist in the twentieth century, and other lectures in political economy [Electronic resource] / Lionel Charles Robbins. – London : Macmillan, 1954. – Accessed mode: <https://www.abebooks.com/economist-twentieth-century-lectures-political-economy/31535668664/bd>.

22. Modelling financial influence of political and oligarchic interests of governed-sponsored enterprises on the creation and implementation of the financial policy in the state / I. Tkachuk, M. Kobelia, O. Popelo, A. Zhavoronok, O. Vinnychuk // *Journal of Hygienic Engineering & Design*. – 2023. – Vol. 4, № 1. – Pp. 271-279.
23. Modigliani F. Monetary policy and consumption / F. Modigliani // *Consumer spending and monetary policy: the linkages*. – 1971. – Vol. 5. – P. 9–84.
24. Monetary Policy Strategies and Tools: Financial Stability Considerations / Goldberg Jonathan, Elizabeth Klee, Edward Simpson Prescott, Paul Wood // *Finance and Economics Discussion Series*. – Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, 2020. DOI: <https://doi.org/10.17016/FEDS.2020.074>.
25. Monetary Policy, R&D and Economic Growth in an Open Economy [Electronic resource] / A. Chu, G. Cozzi, C. Lai, C. Liao // *Munich Personal RePEc Archive*. – 2013. – MPRA Paper No. 47364. – Accessed mode: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/47364/>.
26. Moyen Stéphane, Sahuc Jean-Guillaume. Incorporating Labour Market Frictions into an Optimizing Based Monetary Policy Model [Electronic resource]. – 2003. – Accessed mode: https://www.univ-evry.fr/fileadmin/mediatheque/ueve-institutionnel/03_Recherche/laboratoires/Epee/wp/03-03.pdf.
27. Sargent T. J. “Rational” Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule / T. J. Sargent, N. Wallace // *Journal of Political Economy*. – 1975. – Vol. 83(2). – P. 241–254. DOI: doi.org/10.1086/260321.
28. Snowdon B. Modern Macroeconomics and Its Evolution from a Monetarist Perspective: An Interview with Professor Milton Friedman / B. Snowdon, H.R. Vane // *Journal of Economic Studies*. – 1997. – Vol. 24(4). – P. 191–221.
29. Sova Y. Empirical evaluation of monetary policy transmission to stock markets and further transfer of macroeconomic shocks to the real sector / Y. Sova, I. Lukianenko // *Journal of International Studies*. – 2022. – Vol. 15, Issue 1. – P. 117-132. DOI: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/15-1/8>.
30. Sova Y. Theoretical and Empirical Analysis of the Relationship Between Monetary Policy and Stock Market Indices / Y. Sova, I. Lukianenko // *2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. – 16-18 September 2020. DOI: [10.1109/ACIT49673.2020.9208926](https://doi.org/10.1109/ACIT49673.2020.9208926).
31. Taylor J. B. The monetary transmission mechanism: an empirical framework / J. B. Taylor // *Journal of economic perspectives*. – 1995. – Vol. 9, № 4. – P. 11–26.
32. The impact of US monetary policy on Chinese enterprises’ R&D investment [Electronic resource] / D. Zhang, Y. Guo, Z. Wang, Y. Chen // *Finance Research Letters*. – 2020. – Vol. 35. – 101301. – Accessed mode: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612319307445>.
33. Walsh C. E. *Monetary Theory and Policy* / C. E. Walsh. – 3d ed. – Cambridge; Massachusetts: The MIT Press, 2010.

References

1. Brychka, B.B. (2020). *Hroshovo-kredytna polityka NBU u zabezpechenni stabilnosti natsionalnoi hroshovoi odynitsi [Monetary and credit policy of the NBU in ensuring the stability of the national monetary unit]* [PhD dissertation; Lvivskyi natsionalnyi universytet veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho; Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka]. <https://lnu.edu.ua/thesis/brychka-bohdan-bohdanovych>.
2. Hlushchenko, S.V. (2017). *Monetarna polityka: teoretyko-metodolohichni aspekty [Monetary policy: theoretical and methodological aspects]*. NaUKMA. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa9aefc2-a699-41e6-a681-708cb6832c5e/content>.

3. Danylyshyn, O.A. (2008). Suchasni instrumenty hroshovo-kredytnei polityky yak vazhlyvyi chynnyk zabezpechennia ekonomichnoho zrostantia v Ukraini [Modern instruments of monetary policy as an important factor in ensuring economic growth in Ukraine]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, (2), 151-159. http://re.gov.ua/re200802/re200802_151_DanylyshynOA.pdf.

4. Dziubliuk, O.V. (2010). Udoskonalennia instrumentiv monetarnoho rehuliuвання ekonomiky Ukrainy z urakhuvanniam dosvidu yevropeiskoho tsentralnoho banku [Improvement of instruments of monetary regulation of the economy of Ukraine, taking into account the experience of the European central bank]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University*, (5), 92-99. <http://surl.li/oskya>.

5. Kasperovych, Yu.V. (2012). Fiskalna transmisiia ta yii naslidky na formuvannia dokhodiv biudzhetu [Fiscal transmission and its consequences on the formation of budget revenues]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, (3), 69-73. http://www.economy.in.ua/pdf/3_2012/19.pdf.

6. Korobkova, O. (n.d.). *Instrumenty monetarnoi polityky: shcho na shcho vplyvaie? [Monetary policy instruments: what affects what?]*. <https://jur-gazeta.com/publications/practice/bankivske-ta-finansove-pravo/instrumenti-monetarnoyi-politiki-shcho-na-shcho-vplyvae.html>.

7. Stelmakh, V. S. (2009). *Monetarna polityka Natsionalnoho banku Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy zmin [Monetary policy of the National Bank of Ukraine: current state and prospects for changes]*. Tsentr nauk. doslidzh. NBU, UBS NBU.

8. Mishchenko V. I. (ed.). (2008). *Monetarnyi transmisiinyi mekhanizm v Ukraini: naukovu-analitychni materialy [Monetary transmission mechanism in Ukraine: scientific and analytical materials]* (Vol. 9). Nats. bank Ukrainy. Tsentr nauk. doslidzh.

9. Natsionalnyi bank Ukrainy. (n.d.). Pro monetarnu polityku [About monetary policy]. <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about>.

10. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [About the National Bank of Ukraine], Law of Ukraine № 679-XIV (20.05.1999). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

11. Fedirko, M. (2012). Transmisiinyi mekhanizm monetarnoi polityky Yevropeiskoho valiutnoho soiuzu [Transmission mechanism of monetary policy of the European Monetary Union]. *Svit finansiv – World of Finances*, (4), 218-230. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18577/1/%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%80%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C..pdf>.

12. Moroz, A.M., Pukhovkina, M.F. (2005). *Tsentralnyi bank ta hroshovo-kredytna polityka [Central bank and monetary policy]*. KNEU.

13. Natsionalnoho banku Ukrainy. (n.d.). *Iak Natsionalnyi bank mozhe vplyvaty na inflatsiiu, vykorystovuiuchy oblikovu stavku [How the National Bank can influence inflation using the discount rate]*. <https://bank.gov.ua/ua/monetary/about/keyrate-inflat>.

14. Brunner, K. (1970). The "Monetarist Revolution" in Monetary Theory. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 105, 1-30. <https://www.jstor.org/stable/40437378>.

15. Dubyna, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Lopashchuk, I., Fedyshyn, M. (2023). Development of the credit market of Ukraine under macroeconomic instability. *Public and Municipal Finance*, 12(1), 33-47. DOI:10.21511/pmf.12(1).2023.04.

16. Forbes, K., Reinhardt, D., Wieladek, T. (2017). The spillovers, interactions, and (un)intended consequences of monetary and regulatory policies. *Journal of Monetary Economics*, 85, 1–22. doi.org/10.1016/j.jmoneco.2016.10.008.

17. Friedman, M., Schwartz, A. (1963). *A Monetary History of the United States*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

18. Belgibayeva, A., Samoilikova, A., Vasylieva, T., Lieonov, S. (2022). Influence of monetary policy instruments and indicators on dynamics of financing innovation: empirical evidence. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, (3(44)), 30–42. <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3798/3572>.

19. Coibiona, O., Gorodnichenko, Yu., Kueng, L., Silvia, J. (2017). Innocent Bystanders? Monetary policy and inequality. *Journal of Monetary Economics*, 88, 70–89. doi.org/10.1016/j.jmoneco.2017.05.005.

20. Keynes, J.M. (2016). *Theory of Employment, Interest, and Money*. Stellar Classics. <https://mind.ua/books/38-zagalna-teoriya-zajnyatosti-procentu-ta-groshej>.

21. Lionel Charles Robbins. (1954). *The economist in the twentieth century, and other lectures in political economy*. Macmillan. <https://www.abebooks.com/economist-twentieth-century-lectures-political-economy/31535668664/bd>.

22. Tkachuk, I., Kobelia, M., Popelo, O., Zhavoronok, A., Vinnychuk, O. (2023). Modeling financial influence of political and oligarchic interests of governed-sponsored enterprises on the creation and implementation of the financial policy in the state / // *Journal of Hygienic Engineering & Design*, 4(1), 271-279.

23. Modigliani F. (1971). Monetary policy and consumption. *Consumer spending and monetary policy: the linkages*, 5, 9–84.

24. Goldberg Jonathan, Elizabeth Klee, Edward Simpson Prescott, Paul Wood. (2020). Monetary Policy Strategies and Tools: Financial Stability Considerations. *Finance and Economics Discussion Series*. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System. DOI: <https://doi.org/10.17016/FEDS.2020.074>.

25. Chu, A., Cozzi, G., Lai, C., Liao, C. (2013). Monetary Policy, R&D and Economic Growth in an Open Economy. *Munich Personal RePEc Archive*. MPRA Paper No. 47364. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/47364/>.

26. Moyen Stéphane, Sahuc Jean-Guillaume. (2003). *Incorporating Labour Market Frictions into an Optimizing Based Monetary Policy Model*. https://www.univ-evry.fr/fileadmin/mediateque/ueve-institutionnel/03_Recherche/laboratoires/Epee/wp/03-03.pdf.

27. Sargent T. J., Wallace N. (1975). Rational" Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule. *Journal of Political Economy*, 83(2), 241–254. doi.org/10.1086/260321.

28. Snowdon, B., Vane, H.R. (1997). Modern Macroeconomics and Its Evolution from a Monetarist Perspective: An Interview with Professor Milton Friedman. *Journal of Economic Studie*, 24(4), 191–221.

29. Sova, Y., Lukianenko, I. (2022). Empirical evaluation of monetary policy transmission to stock markets and further transfer of macroeconomic shocks to the real sector. *Journal of International Studies*, 15(1), 117-132. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/15-1/8>.

30. Sova, Y., Lukianenko, I. (16-18 September, 2020). Theoretical and Empirical Analysis of the Relationship Between Monetary Policy and Stock Market Indices. *2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*. DOI: 10.1109/ACIT49673.2020.9208926.

31. Taylor, J.B. (1995). The monetary transmission mechanism: an empirical framework. *Journal of economic perspectives*, 9(4), 11–26.

32. Zhang, D., Guo, Y., Wang, Z., Chen, Y. (2020). The impact of US monetary policy on Chinese enterprises' R&D investment. *Finance Research Letters*, 35, 101301. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1544612319307445>.

33. Walsh, C.E. (2010). *Monetary Theory and Policy*. (3d ed.). Cambridge; Massachusetts: The MIT Press.

Отримано 07.12.2023

UDC [338.23:336.74]:330.341

Tetiana Donkohlova

Graduate student of the Department of Finance,
National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kyiv, Ukraine)
E-mail: t.donkohlova@ukma.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8742-6674>

Denys Reshetylov

graduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: reshetilovdenis88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0001-6104-9006>

**TYPES OF MONETARY TOOLS AND FEATURES OF THEIR USE
TO STIMULATE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE**

In today's world, in every developed country, the entire monetary system, which is part of the of the financial system and, accordingly, the national economy, develops exclusively using a range of monetary tools, the types of which depend on the current economic situation in the country and the main strategic vectors of its further development. The efficiency of these tools, their effectiveness, and correct use are important components of building an effective system of state regulation of the economy.

In the article, theoretical provision of the application of certain types of monetary tools to stimulate economic development of the state are considered. In particular, the author considers certain aspects of the monetarism as a scientific theory and identifies its substantive features. Also, scientific approaches to the consideration of the essence of monetary tools and separation of their types are analysed.

Considerable attention is paid to substantiating and deepening of the theoretical and methodological provisions for the transmission mechanism functioning, specifying its content, specific essential features, describing the components of this mechanism, their interaction and main subjects. It is proposed by the author to consider the transmission mechanism as a set of monetary tools, the use of which allows state institutions to influence the behaviour of economic entities through appropriate channels by changing the main macroeconomic indicators (exchange rate, inflation, demand, supply, expectations of the population and business). Within the article, the channels through which the monetary tools can influence economic processes are examined in detail, namely: the use of discount rate, long-term rates, and the use of the exchange rate.

It is also established that the rational use of the monetary tools, a successful combination of their individual types, and the ability to predict the consequences of their use are important components of the implementation of the effective model of the monetary policy in the country, which stimulates economic development and curbs inflation.

Keywords: monetary tool; transmission mechanism; economic growth; national policy; discount rate.

Table: 1. Fig.: 1. References: 33.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-316-324](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-316-324)

УДК 336.717:330.34

JEL Classification: G20; Q01

Артем Тарасенко

кандидат економічних наук,
докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: avtarasenko88@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ СФЕРИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто теоретичні аспекти трансформації сфери фінансових послуг в контексті сталого розвитку національної економіки. Обґрунтовано важливість розвитку ринку фінансових послуг на засадах цифровізації як пріоритетного інструменту сприяння сталому розвитку. Надано порівняльну характеристику парадигм традиційних фінансів та стійких фінансів. Визначено, що сучасний стан функціонування фінансового ринку характеризується трансформацією традиційної моделі фінансово-економічних відносин на основі цифрових платформ та економіки екосистем. Проаналізовано особливості цифрової трансформації ринку фінансових послуг. Розглянуто основні напрями цифрової стратегії банківської установи.

Ключові слова: сталий розвиток; фінансова послуга; ринок фінансових послуг; цифровізація, цифрові технології.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. Принципи сталого розвитку активно впливають на трансформаційні процеси у фінансовому секторі. Врахування економічної, соціальної та екологічної компонент застосовуються при здійсненні кредитних операцій, інвестуванні та страховій діяльності, що сприяє поступовій популяризації концепції сталого розвитку у бізнес-середовищі. Використання підходів «зеленої економіки» сприяє формуванню засад якісно нового управління фінансовими потоками, сутність якого в інвестуванні саме тих проєктів, які орієнтовані на всебічне задоволення потреб людини та зменшення негативного впливу на природне середовище. Зазначені процеси відбуваються одночасно із формуванням «зелених компетенцій», які можуть бути реалізовані співробітниками фінансових установ та дають змогу вносити зміни у довгостроковий розвиток, сприяючи досягненню цілей сталого розвитку. Так, дослідники [1-3] відзначають пріоритетність для сучасної національної економіки такого елемента сталого розвитку, як залученість суб'єктів ринку фінансових послуг до процесу досягнення основних глобальних цілей. Проте реалізація концепції сталого розвитку ставить перед ринком фінансових послуг виклики, які потребують невідкладного реагування, а саме:

- низький рівень фінансової і цифрової грамотності населення, що ускладнює як комунікаційний процес, так і інвестиції потенційних споживачів банківських послуг;

- низький рівень розвитку фінансової інфраструктури;

- низький рівень інвестиційної привабливості фінансових інструментів та недостатня інвестиційна активність вітчизняних та зарубіжних інвесторів;
- високий рівень ризиковості інвестиційних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні теоретичні дослідження у сфері сталого розвитку та ролі фінансового сектору економіки в досягненні глобальних цілей займають чільне місце у вітчизняному науковому дискурсі. Так, зазначена проблематика знаходиться у фокусі досліджень таких вчених, як З. Бурик [1], Н. Васюткіна [2], Б. Данилишин [3], М. Дубина [4], В. Ландик [5], О.Новікова, О. Амоша [6], О. Кореновський [7], О. Попело [8] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасних макроекономічних системах, поширення впливу цифрових технологій, нові вимоги до розробки та впровадження фінансових продуктів та послуг, що виникли внаслідок пандемічних процесів, а в Україні – внаслідок воєнних дій, спричиняють потребу в розширенні спектра досліджень у сфері надання фінансових послуг у контексті цифровізації та її взаємозв'язку із досягненням цілей сталого розвитку.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів трансформації сфери фінансових послуг в умовах сталого розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до проблем сталого розвитку та реалізації принципів сталості сформувався після формулювання основних цілей [9], в основу яких закладено прийняття управлінських рішень з урахуванням не тільки економічної ефективності, а і соціального та екологічного аспектів. При цьому виокремлюють такі напрями, як фінансування сталого розвитку та концепція стійких фінансів. Фінансування сталого розвитку забезпечує пошук та ефективне використання ресурсів для фінансування програм із досягнення цілей сталого розвитку із відповідною модернізацією державної політики для розширення каналів фінансування. Концепція стійких фінансів стосується приватних інвестицій, формування їхніх ознак та принципів із впровадженням у нормативне регулювання та практику функціонування фінансових ринків. Проведемо порівняння існуючих парадигм традиційних фінансів та стійких фінансів (табл. 1).

Сучасний стан функціонування фінансового ринку характеризується трансформацією традиційної моделі фінансово-економічних відносин, підґрунтям для якої виступає розвиток цифрової економіки та її ключових підсистем, а саме платформного управління та економіки екосистем. На основі технологій онлайн-платформ відбувається модернізація процесів надання і споживання фінансових послуг як тренду розвитку суспільно-економічних процесів на основі відповідального ставлення до екології та раціонального споживання. Поширення економіки спільного споживання (ширингу) на фінансову систему відбувається шляхом використання інструментів, що забезпечують трансакції між учасниками фінансового ринку на основі використання цифрових платформ. Платформні технології використовуються як для спільного інвестування, так і кредитних відносин [10].

Таблиця 1

*Порівняльна характеристика парадигми традиційних фінансів
та парадигми стійких фінансів*

Параметр порівняння	Парадигма традиційних фінансів	Парадигма стійких фінансів
Цільова функція	Максимізація фінансового прибутку, мінімізація екологічних та соціальних ефектів	Максимізація фінансового прибутку, екологічних та соціальних ефектів
Розподіл активів	Фактори, індекси та рейтинги	Потенціал створення довгострокової вартості
Ціноутворення	Гіпотеза ефективних ринків	Гіпотеза адаптивних ринків
Оцінка результатів	Економічна	Економічна, соціальна, екологічна
Врахування критеріїв стійкого розвитку	Поверхнево, якщо цього потребують поставлені цілі	Трансформація стратегічного розвитку та бізнес-процесів згідно принципів сталого розвитку
Стиль управління фінансовими активами	Пасивне інвестування	Активне інвестування

Джерело: сформовано за [10].

Цифрові інновації на ринку фінансових послуг та орієнтація на потреби людини свідчать про поширення крафтових технологій, тобто персоналізацію та кастомізацію фінансових продуктів, які можуть запропонувати перш за все банківські установи.

Цифрова трансформація ринку фінансових послуг передбачає орієнтацію на використання бізнес-моделей та бізнес-процесів як базисних форм надання послуг, що дає змогу активізувати впровадження інноваційних фінансових продуктів, підвищити ефективність функціонування фінансової установи та забезпечити взаємозв'язок між всіма елементами організаційної структури для досягнення основної мети.

Процес цифрової трансформації ринку фінансових послуг нами пропонується розглянути у вигляді наступної схеми (рис. 1).

В результаті цифрової трансформації ринку фінансових послуг відбувається здійснення комунікаційного процесу та бізнес-транзакцій в безперервному режимі з орієнтацією на зацікавлених сторін. В основі трансформації знаходиться формування бізнес-екосистем, під якою найчастіше розуміється «гнучка структура, до якої входять люди, фірми, що взаємодіють один з одним для створення та обміну цінностями» [11]. У межах зазначених систем передбачаються різного роду відносини як ринкового характеру «товар – гроші – товар», і неринкового характеру (взаємообмін інформацією, знаннями, використання зв'язків, компетенцій, репутації та інших цінностей негрошового характеру). У цьому цінність формується у межах всієї екосистеми [12].

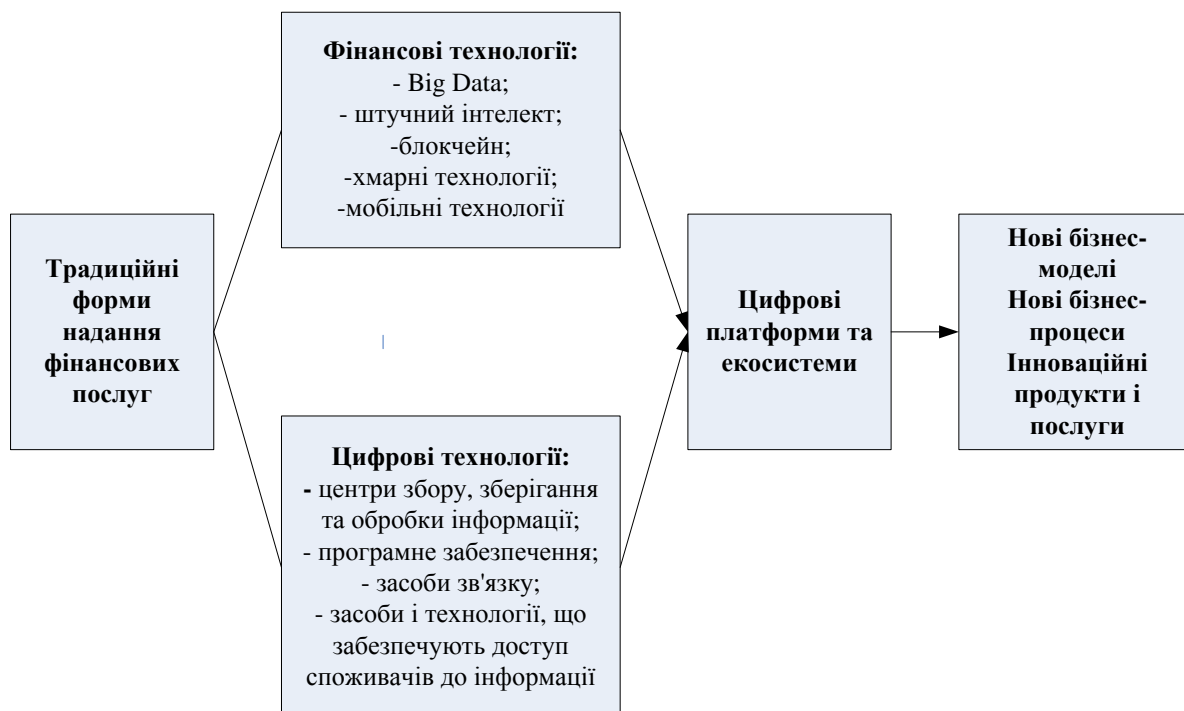

Рис.1. Комплексна схема цифрової трансформації ринку фінансових послуг
Джерело: сформовано автором на основі [10;11]

Нині на глобальному ринку діють 12 найбільших транснаціональних фінансових екосистем [10], серед яких найкращими у світі (за версією Global Finance) визнані американські City, Google Pay, Goldman Sachs; кращою у Східній та Центральній Європі - mBank.

Впровадження засад економіки екосистем у фінансовій сфері розпочалося на початку XXI століття, формуючи на даний час світовий тренд розвитку ринку фінансових послуг. Можливість надання послуг в режимі «єдиного вікна» та в онлайн форматі набула актуальності за умов пандемії, коли виникла потреба вжиття обмежувальних заходів. Екосистема здатна як трансформувати бізнес-модель цифрової платформи, так і сформуванати новий тип поведінки споживача фінансових послуг, який надає перевагу пакетним пропозиціям фінансових продуктів та банківських сервісів (використання банкіну та онлайн-платежів, маркетплейс і т.ін.).

Серед усіх фінансових установ найбільш помітним трендом є цифровізація банківської сфери. Трансформування банківських установ у високотехнологічні організації передбачає їхню відповідність наступним вимогам:

- можливість забезпечення споживачів комплексним продуктом в рамках екосистеми фінтеху;
- прозорість інформації;
- вдосконалення цифрових технологій та їхнє поширення в усі сфери управлінської діяльності банку з метою забезпечення функціонування в режимі реального часу та забезпечення інформаційної безпеки [11].

Трансформація бізнес-процесів у банківській сфері здійснюється на основі інформаційних технологій, що концентрують в собі всі напрямки діяльності банку. Основними складовими цього процесу є:

1. Розробка цифрової стратегії на основі адаптації бізнесу до постійних коригувань під впливом появи цифрових інновацій, зміни нормативно-правового регулювання і т. ін.

2. Створення архітектури ІТ-систем на основі розробки і впровадження наборів програмних, обчислювальних та телекомунікаційних засобів для забезпечення функціонування структурних підрозділів.

3. Впровадження автоматизованих систем, що підтримують загальнокорпоративні функції (стратегічне планування, реорганізацію бізнесу, управління бізнес-процесами, електронний документообіг на основі застосування електронного цифрового підпису та формування єдиного сховища оцифрованих друкованих документів).

Оснoву розробки цифрової стратегії банку складає визначення ключових елементів сталого розвитку, а саме розробка цифрового продукту, в тому числі персоніфікованої банківської послуги, забезпечення постійної взаємодії із споживачами, керуючими органами та партнерами, розробка фінансової екосистеми партнерів. При цьому слід виокремити такі бізнес-області, як мультимедіальна дистрибуція, цифровий маркетинг, обробка операцій, інтеграція сервісів і процесів. Для ефективного розвитку даних бізнес-областей банкам необхідно впроваджувати єдину багатоканальну цифрову платформу, яка дозволить координувати процес мультимедіального обслуговування (табл. 2).

Таблиця 1

Основні напрями цифрової стратегії банку

Напря́м	Опис
Створення цифрового продукту	Відповідність фінансової послуги потребам споживачів дозволить збільшити клієнтську базу і кількість продуктів на одного клієнта
Удосконалення процесу взаємодії з клієнтом	Застосування дистанційного банківського обслуговування, в тому числі пропозиція персоніфікованих продуктів і послуг у режимі реального часу, що сприяє активізації клієнтської бази
Розробка фінансової екосистеми партнерів	Створення можливостей продажу банківських продуктів на базі партнерських платформ з метою підвищення рівня клієнтської бази
Дистанційна взаємодія з регулятором	Забезпечення автоматизації бізнес-процесів дозволить скоротити витрати на транзакції
Застосування технологій бізнес-інкубатору	Розробка екосистеми ідей та ресурсів обумовлює швидкість прийняття та імплементації управлінських рішень, що призводить до скорочення вартості фінансових транзакцій

Джерело: сформовано автором за [9; 10].

Операційний процес, в тому числі реалізація таких крос-продуктових функцій, як управління операціями за контрактами, платежами, лімітами, здійснення оцінки позичальника, а також всі фінансові операції, пов'язані з обслуговуванням банківських продуктів (поточні рахунки та депозити, кредитні операції, операції на фондовому ринку) потребує подальшої активної автоматизації процедур. Трансформація бізнес–процесів в напрямку підсилення автоматизованості є необхідною щодо збору, зберігання та управління транзакційними клієнтськими даними, що також дозволить уникнути дублювання процесів та скоротити витрати. Одночасно із автоматизацією процесів управління важливе значення мають аналітичні інструменти для оцінки задоволеності споживача фінансової послуги, виділення мікросегментів ринку та відповідних поведінкових моделей.

Значний вплив на відповідність ринку фінансових послуг критеріям сталого розвитку мають внутрішнє та зовнішнє середовище фінансової системи, а також рівень цифровізації фінансових взаємовідносин. Особливо істотним цей вплив є для розробки і впровадження проєктів цифрового характеру. Для оцінки внутрішніх можливостей фінансової установи до готовності до цифрової трансформації використовуються моделі цифрової готовності (Digital Readiness) та цифрової зрілості (Digital Maturity) [12]. На основі їхнього використання стає можливим виявити існуючі можливості установи адаптуватись до взаємодії із цифровим середовищем за рахунок наступних параметрів:

- наявність стратегії розвитку в контексті вимог економіки сталого розвитку;
- використовувані управлінські технології та підходи;
- персоніфікація послуг та взаємодія із клієнтом;
- сформований рівень корпоративної культури.

Процеси цифрової трансформації стосуються як конкретної фінансової установи – надавача фінансових послуг, так і системи взаємодії з партнерами, тобто охоплюють всю екосистему. Відповідно результати цифрової трансформації знаходяться у прямій залежності від детальності опрацювання розробленої стратегії розвитку.

Висновки та пропозиції. Надання фінансових послуг в умовах реалізації цілей сталого розвитку має ряд проблем, серед яких слід виокремити :

- заміщення персоналу фінансових установ автоматизованими системами, що призводить до зростання безробіття;
- необхідність навчання та підвищення кваліфікації, що потребує додаткових витрат;
- ризик загроз інформаційній безпеці;

Вирішення цих питань є можливим на державному рівні шляхом запровадження відповідних регулюючих заходів на основі знаходження компромісу між державою, бізнесом та суспільством.

Функціонування в напрямку забезпечення цілей сталого розвитку на основі формування цифрового середовища дозволяє впроваджувати інноваційні продукти, сприяє трансформації підходів до створення споживчої цінності в результаті надання фінансових послуг. З метою підвищення конкурентоспроможності суб'єкта ринку фінансових послуг має проводитись оцінка цифрового потенціалу шляхом використання методів стратегічного аналізу. Важливим є формування системи знань про можливість впливу ендогенних та екзогенних чинників, що формує базис для оцінки результатів проєктів цифрового розвитку та виявлення зростання показників ефективності функціонування фінансової установи.

Список використаних джерел

1. Бурик З. Трактування сутності понять: сталий розвиток, державне управління, державне регулювання, державне регулювання сталого розвитку / З. Бурик // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2017. – Вип. 21. – С. 10-19.
2. Васюткіна Н. В. Сталий розвиток як основа зростання національної економіки: проблеми, шляхи вирішення / Н. В. Васюткіна // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 34(1). – С. 150-163.
3. Данилишин Б.М. Розроблення національних стратегій сталого розвитку: корисний досвід для України / Б.М. Данилишин// Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3(2). – С. 214–218.
4. Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market / M. Dubyna, A. Zhavoronok, N. Kudlaieva, I. Lopashchuk // *Journal of Optimization in Industrial Engineerin.* – 2021. – Vol. 14(1). – Pp. 97-102.
5. Ландик В. І. Концепція переходу України до сталого розвитку / В. І. Ландик, С. В. Семенець, Т. М. Яхеєва. – Київ : Інститут сталого розвитку, 2004. – 64 с.
6. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти : монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. – Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2012. – 534 с.
7. Кореновський О. В. Концептуальні підходи до формування механізмів управління сталим розвитком соціально-економічної системи / О. В. Кореновський// Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 482–490.
8. Functions of Public Management of the Regional Development in the Conditions of Digital Transformation of Economy / O. Popelo, O. Garafonova, S. Tulchynska, M. Derhaliuk, D. Berezovskyi // *Journal of Management Information and Decision Sciences.* – 2021. – Vol. 10(43). – Pp. 1–8.
9. Goals of sustainable development [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk>.
10. Sustainable Development Report 2019 [Electronic resource] / J. Sachs, Traub G. Schmidt, C. Kroll, G. Lafortune, G. Fuller. – New York, Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network, 2019. – Accessed mode: https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2019/2019_sustainable_development_report.pdf.
11. Schoenmaker D. Principles of Sustainable Finance / D. Schoenmaker, W. Schramade. – Oxford, Oxford University Press, 2018. – 432 p.
12. Scutaru L. Economic Development Versus Sustainable Development [Electronic resource] / L. Scutaru. – Accessed mode: <http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/19>.

References

1. Buryk, Z. (2017). Traktuvannya sutnosti ponyat: staliy rozvitok, derzhavne upravlinnya, derzhavne reguluyuvannya, derzhavne reguluyuvannya stalogo rozvitku [Interpretation of the essence of concepts: sustainable development, public administration, state regulation, state regulation of sustainable development]. *Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennia – Theoretical and applied questions of state creation*, 21, 10-19.
2. Vasutkina, N.V. (2017). Staliy rozvitok yak osnova zrostannya natsionalnoyi ekonomiki: problemi, shlyahi virishennya [Sustainable development as the basis of the growth of the national economy: problems, ways of solution]. *Ekonomichnyy visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 34(1), 150-163.
3. Danilishin, B.M. (2008). Rozroblennia natsionalnykh stratehii staloho rozvytku: korysnyi dosvid dlia Ukrainy [Developing national sustainable development strategies: a useful experience for Ukraine]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – The mechanism of regulation of the economy*, 3(2), 214–218.
4. Dubyna, M., Zhavoronok, A., Kudlaieva, N., & Lopashchuk, I. (2021). Transformation of household credit behavior in the conditions of digitalization of the financial services market. *Journal of Optimization in Industrial Engineering*, 14(1), 97-102.
5. Landik, V.I., Semetets, S. V., Yaheyeva, T. M. (2004). *Konceptsiia perehodu Ukraini do stalogo rozvitku [The Concept of Ukraine's Transition to Sustainable Development]*. Institut stalogo rozvitku.
6. Novikova, O.F., Amosha, O.I., Antoniuk, V.P. (2012). *Stalyi rozvytok promyslovoho rehionu: sotsialni aspekty [Sustainable development of the industrial region: social aspects]*. NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti.
7. Korenovskiy, O. V. (2012). Kontseptualni pidkhody do formuvannia mekhanizmiv upravlinnia stalym rozvytkom sotsialno-ekonomichnoi systemy [Conceptual approaches to the formation of mechanisms for managing the sustainable development of the socio-economic system]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia – Effectiveness of state administration*, 32, 482–490.
8. Popelo, O., Garafonova, O., Tulchynska S., Derhaliuk, M., Berezovskyi, D. (2021). Functions of Public Management of the Regional Development in the Conditions of Digital Transformation of Economy. *Journal of Management Information and Decision Sciences*, 10(43), 1–8.
9. Goals of sustainable development. (n.d.). <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk>.
10. Sachs J., Schmidt-Traub G., Kroll C., Lafortune G., Fuller G. (2019). *Sustainable Development Report 2019*. Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network. https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2019/2019_sustainable_development_report.pdf.
11. Schoenmaker D., Schramade W. (2018). *Principles of Sustainable Finance*. Oxford University Press.
12. Scutaru, L. (2013). *Economic Development Versus Sustainable Development*. <http://ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/19>.

Отримано 05.12.2023

UDC 336.717:330.34

*Artem Tarasenko*PhD in Economics, Doctoral Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** avtarasenko88@gmail.com**ENSURING THE TRANSFORMATION OF THE FINANCIAL SERVICES SECTOR IN THE CONDITIONS OF NATIONAL ECONOMY SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

The article examines the theoretical aspects of the transformation of the financial services sphere in the context of national economy sustainable development. It has been substantiated the importance of the development of the financial services market on the basis of digitalization as a priority tool for promoting sustainable development. It has been noted that modern globalization trends create difficult forecasting conditions for the national economies of the countries of the world, which creates constant challenges for ensuring sustainable development. A comparative description of the paradigms of traditional finance and sustainable finance has been given. It has been noted that the digital transformation of the financial services market involves a focus on the use of business models and business processes as basic forms of service provision, which makes it possible to intensify the introduction of innovative financial products. The transformation of banking institutions into high-tech organizations requires their compliance with the following requirements: the ability to provide consumers with a comprehensive product within the fintech ecosystem; transparency of information; improvement of digital technologies and their spread in all spheres of the bank's management activity. It has been determined that the current state of functioning of the financial market is characterized by the transformation of the traditional model of financial and economic relations based on digital platforms and ecosystem economics. The features of the digital transformation of the financial services market have been analyzed. The main directions of the digital strategy of the banking institution have been considered. The basis of the development of the bank's digital strategy is the definition of the key elements of sustainable development, namely the development of a digital product, including a personalized banking service, ensuring constant interaction with consumers, governing bodies and partners, and the development of a financial ecosystem of partners. The internal and external environment of the financial system, as well as the level of digitalization of financial relationships, have a significant impact on the compliance of the financial services market with the criteria of sustainable development.

Keywords: *sustainable development; financial service; financial services market; digitalization; digital technologies.*

Fig.:1. Table: 2. References: 12.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-325-337](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-325-337)

УДК 336.77:330.567.2

JEL Classification: H31; G21

Ірина Мурашківська

аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: murira24@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7699-7036>

Андрій Барилко

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: a.barylko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-3169-5505>

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У статті розглянуто теоретичні положення здійснення банківського кредитування домогосподарств. На основі розгляду наукових підходів до трактування сутності категорії «кредит» визначено змістовні її ознаки, що дозволило обґрунтувати в подальшому особливості надання банківських позик економічним суб'єктам та конкретизувати основних суб'єктів кредитної системи. Також розглянуто сутність банківського кредитування, що здійснено також на основі аналізу сформованих наукових підходів до трактування змісту цієї дефініції. Це дало можливість визначити сутність дефініції «банківське кредитування домогосподарств» та виокремити її специфічні риси. У статті увага приділена опису ролі домогосподарств у сучасній діяльності банківських установ.

Ключові слова: кредит; банківське кредитування; домогосподарство; кредитна діяльність; банківське кредитування домогосподарств; банківська система; небанківські кредитні установи.

Рис.: 2. Бібл.: 28.

Постановка проблеми. Банківські установи в сучасному економічному житті фактично всіх країн відіграють ключову роль у розвитку їх економік. Ці установи формують умови для кредитування економічних суб'єктів, здійснюють інвестиції в реальний сектор національного господарства, відіграють ключову роль у функціонуванні платіжної системи. Відповідно забезпечення умов для ефективної діяльності комерційних банків є важливою складовою забезпечення економічного розвитку.

Домогосподарства є одними з найбільш важливих економічних суб'єктів в системі національного господарства, оскільки активно беруть участь у всіх основних економічних процесах: виробництві, обміні, споживанні та розподілі. Формуючи попит на товари, послуги, ці суб'єкти господарювання стимулюють розвиток значної кількості галузей та сфер національної економіки. При цьому ключову роль вони відіграють у діяльності банківських установ, які в сучасних реаліях прикладають значні зусилля для забезпечення надання якісних фінансових послуг, особливо у сфері кредитування.

Банківське кредитування домогосподарств є одним із найбільш важливих напрямів діяльності комерційних банків, який фактично активно розвивається в усі часи, оскільки у певній категорії населення завжди існує

потреба у фінансових ресурсах, яких у них тимчасово нема, а в окремих суб'єктів господарювання є в наявності кошти, які їм тимчасово непотрібні і вони згодні їх передати в тимчасове користування іншим економічним суб'єктам. Кредитування домогосподарств є фактично тим видом кредитування, у межах якого історично взагалі зародилися кредитні відносини між позичальниками та позикодавцями. У сучасному світі такі відносини є ускладненими, а система надання кредитних послуг банківськими установами домогосподарствам складно структурованою, багатокомпонентною і відіграє важливу роль як у розвитку банківської системи країни, так і загалом національної економіки. Саме важливість такого виду кредитування та вагома роль домогосподарств у діяльності комерційних банків обумовлюють актуальність проведення нових теоретичних досліджень у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку банківського кредитування сьогодні вивчаються значною кількістю науковців у всьому світі. Серед них варто виокремити таких учених: С. Андрос, О. Базилінська, Т. Бесараб, А. Жаворонок, Н. Жукова, М. Забаштанський, Н. Зражевська, А. Іващенко, В. Лагутін, О. Попело, А. Роговий, О. Руда, В. Сидоренко, Г. Шемшученко, В. Яременко та ін.

При цьому саме особливості розвитку банківського кредитування домогосподарств розглядаються в наукових працях М. Дубини, Н. Разгуліної, О. Черниш, О. Шаповал, О. Шишкіної та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри численні дослідження вчених у сфері банківського кредитування домогосподарств, враховуючи сучасні трансформаційні процеси, які відбуваються загалом на ринку фінансових послуг, є потреба в реалізації нових досліджень у цій сфері. Особливо актуальними є питання поглиблення теоретичних положень здійснення зазначеного виду кредитування з урахуванням цифровізації фінансових відносин, макроекономічної нестабільності, які сьогодні спостерігаються у функціонуванні фінансових систем багатьох країн.

Мето статті є поглиблення теоретичних положень здійснення банківського кредитування домогосподарств з урахуванням сучасних тенденцій функціонування ринків фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Дослідження розпочнемо з конкретизації сутності банківського кредитування домогосподарств з подальшим аналізом специфічних рис формування та трансформації кредитних відносин між кредитними установами та цими економічними суб'єктами.

Кредитні відносини є невід'ємною складовою економічної взаємодії між різними господарюючими суб'єктами й розвиваються упродовж всієї історії людства. Значних трансформацій зазнали і самі кредитні установи, роль яких у первіснообщинному суспільстві здійснювали звичайні лихварі, які надавали позики домогосподарствам, а сьогодні ці установи являють собою багатопрофільні фінансові установи, котрі надають великий спектр своїх послуг значній кількості різних економічних суб'єктів.

Розглянемо більш предметно сутність банківського кредитування домогосподарств та визначимо роль цього виду фінансової послуги у розвитку кредитних, банківських систем та загалом національної економіки.

Кредит є однією з найбільш важливих економічних категорій, яку науковці досліджують вже тривалий час, аналізуючи особливості виникнення кредитних відносин у суспільстві, їхній розвиток, вплив на економічний розвиток. Важливу увагу дослідженню сутності категорії «кредит» у своїх роботах приділили класики економічної науки: А. Сміт, Д. Рікардо, І. Шумпетер, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, М. Фрідман та ін.

Представимо декілька наукових підходів до розуміння сутності дефініції «кредит», які сьогодні трапляються в науковій літературі, а саме:

1) кредит – «економічні відносини між суб'єктами ринку, що виникають з приводу перерозподілу вартості на основах поверненості, строковості, платності» [5, с. 394];

2) кредит – «сукупність відносин між кредиторами (юридичними (їх синдикатами) і фізичними особами, державами, економічними союзами), позичальниками (юридичними і фізичними особами (домогосподарствами), державами (групами держав) і посередниками (поручителями (гарантами), кредитними брокерами, кредитними агентами) з приводу акумулювання тимчасово вільних матеріальних і фінансових ресурсів та надання, отримання, використання, коригування умов і повернення позик у товарній, грошовій чи змішаній (грошово-товарній) формах на принципах зворотності, строковості, забезпеченості і платності» [18, с. 27-28];

3) кредит – «цікавий, корисний, потрібний економічний інструмент, який створила людина для покращення її власного життя і життя суспільства [27, с. 92];

4) кредит – «кошти й матеріальні цінності, що надаються кредитором у користування позичальнику на визначений строк та під відсоток» [5, с. 23];

5) кредит – «економічна категорія, яка являє собою сукупність економічних відносин між суб'єктами господарювання з приводу руху вартостей з метою реалізації потреб обох сторін на засадах строковості, зворотності та платності» [22, с. 13].

Таким чином, можна виокремити такі змістовні ознаки кредиту як економічної категорії:

- відображає фінансові відносини між окремими економічними суб'єктами;
- пов'язаний із рухом фінансових ресурсів між суб'єктами;
- є важливим для економічного розвитку суб'єктів господарювання та загалом макроекономічних систем;
- пов'язаний із ризиковістю здійснення кредитних послуг з тимчасового надання коштів у користування окремим суб'єктам господарювання;
- відображає довірчі відносини між економічними суб'єктами;

– участь у кредитних відносинах можуть приймати як спеціалізовані фінансові установи (банки, небанківські кредитні установи), так і окремі суб'єкти господарювання та ін. [6; 15; 16; 21].

Звичайно кредитні відносини в країнах, у яких розвивається ринкова економіка, пронизують усі господарські відносини між економічними суб'єктами. Це пов'язано з об'єктивністю їх виникнення та існування в суспільстві, оскільки, як уже зазначалося, завжди є і попит на позикові ресурси і, відповідно, їх пропозиція. Відповідно кредитні установи, а це не лише банківські установи, відіграють у сучасному розвитку національної економіки важливу роль, стимулюючи та надаючи можливість суб'єктам господарювання розвиватися та покращувати умови власного функціонування. Сукупність таких установ формує загалом кредитну систему країни, модель якої представлена на рис. 1.

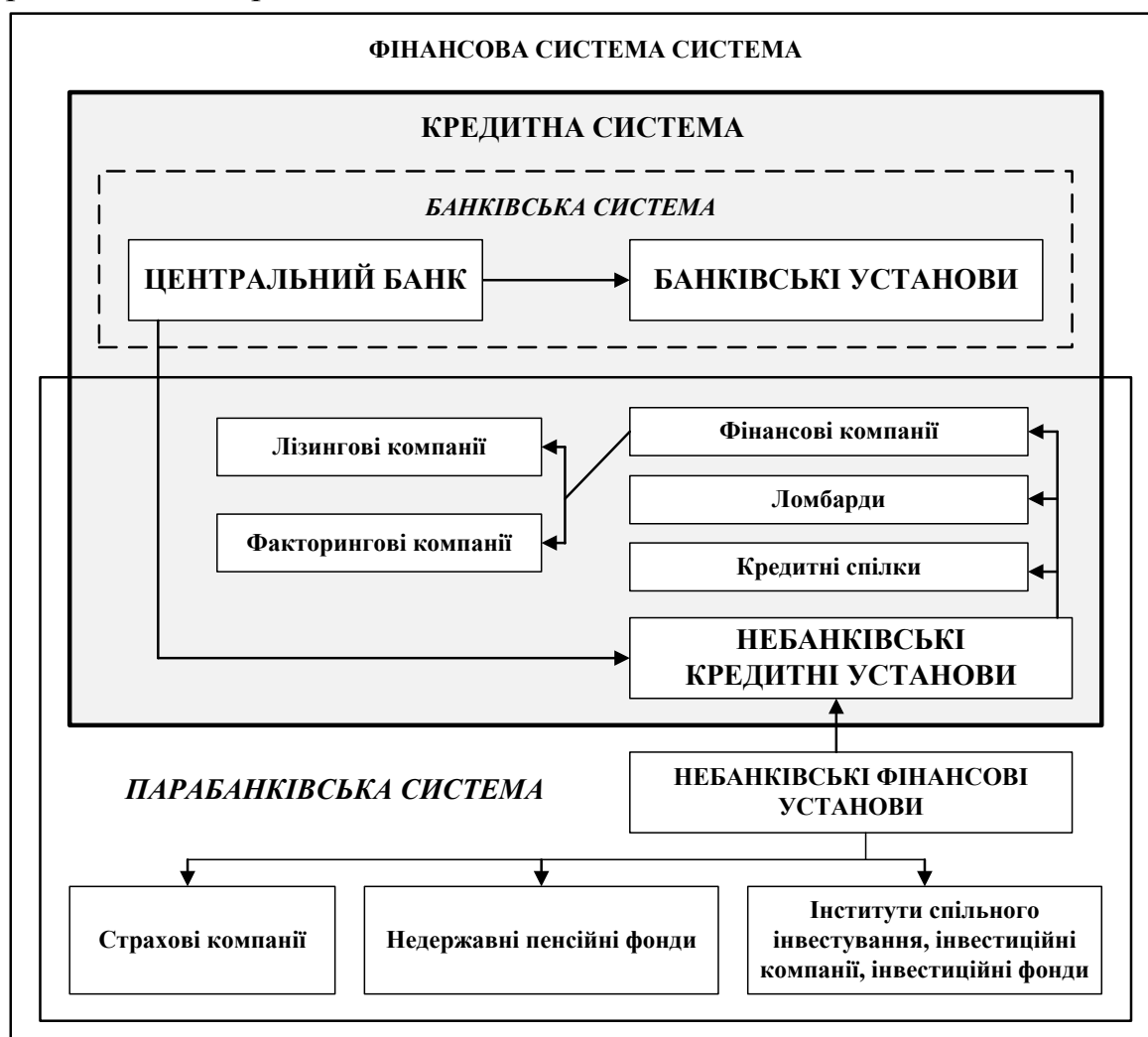

Рис. 1. Схема моделі кредитної системи

Джерело: складено авторами на основі [7; 25; 28; 19].

Проте в межах цієї статті основну увагу фокусуємо на теоретичних положеннях здійснення саме банківського кредитування. Відповідно проаналізуємо сутність цієї дефініції.

Відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги [14].

Таким чином логічно допустити, що банківське кредитування – це позики, які видаються банківськими установами економічним суб'єктам. Проте для більш поглибленого наукового обґрунтування сутності цього виду кредитування проаналізуємо наявні підходи до його трактування, які зустрічаються в науковій літературі (рис. 2).

Банківське кредитування в сучасних реаліях функціонування фінансових систем розвинутих країн є важливою складовою забезпечення їхнього економічного розвитку. При цьому саме цей вид кредитування досить часто стає тим напрямком діяльності банківських установ, у якому формуються кризові ситуації, які надалі можуть формувати складні економічні кризи світового масштабу. Прикладом такої ситуації є фінансово-економічна криза 2007-2008 рр. Проте об'єктивно без розвитку банківського кредитування забезпечити економічний розвиток країни не можливо. Саме тому центральні банки приділяють значну увагу діяльності комерційних банків, їхній фінансовій стійкості.

Банківські установи в сучасному світі надають досить значний спектр кредитних послуг основним типам економічних суб'єктів, а саме: домогосподарствам, суб'єктам підприємницької діяльності, включаючи самі фінансові установи, органам державної влади та місцевого самоврядування. При цьому модель взаємодії з клієнтами в процесі кредитування залежить від стратегії розвитку банківської установи, специфіки її бізнес-моделі. Окремі банківські установи можуть надавати окремі типи позик виключно певному виду клієнтів (іпотечні кредити, фінансування малого та середнього бізнесу і т. ін.). Відповідно внутрішня специфіка економічної діяльності конкретної банківської установи відіграє важливу роль у формуванні її кредитної політики та впроваджуваної моделі надання кредитних послуг. Більша частина комерційних банків у всьому світі надають фінансові послуги домогосподарствам, включаючи і продаж кредитних продуктів [2; 13].

Домогосподарство це один з основних економічних суб'єктів, який відіграє важливу роль у розвитку як фінансової системи країни, так і її національної економіки. Незважаючи на існування у світі значної кількості спеціалізованих банківських установ, які фокусують свою діяльність на інвестиційних операціях, іпотечному бізнесу, домогосподарства у переважній більшості випадків є одними з найбільш активних та цікавих клієнтів для таких установ, враховуючи їхній фінансовий потенціал.

Науковий підхід	Автор, джерело
Банківський кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошових коштів, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання позичальника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми	Закон України „Про банки та банківську діяльність” [14]
Банківський кредит – це форма кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками	Лагутін В. Д. [12]
Банківський кредит є формою реалізації кредитних правовідносин, що реалізується на підставі кредитного договору у відносинах між банком (кредитором) і клієнтом (позичальником) шляхом передачі залучених банком у вклади грошових коштів у власність позичальнику на умовах строковості, платності, повернення, забезпечення і цільового використання	Шемшученко Г. Ю. [23, с. 6]
Банківський кредит – сума тимчасово вільних грошових коштів, яку банк надає з умовою повернення на певний період клієнтам для цільового забезпечення (підтримки) підприємницьких програм або задоволення споживчих потреб	Якименко С.О., Кушнір С.О. [26, с. 11]
Банківський кредит - позиковий капітал банку в грошовій формі, який передається позичальнику у власність на певний термін на умовах, передбачених кредитним договором, основними з яких є забезпеченість, поворотність, терміновість, платність і цільовий характер використання	Рябко Л. Г. [17, с. 14].
Банківський кредит – це форма кредиту, за якою грошові кошти надаються в позику банками. Банківські кредити сприяють появі нових підприємств, збільшенню кількості робочих місць, будівництву об'єктів соціального і культурного призначення, а також за-безпечують економічну стабільність	Андрос С. В. [1, с. 25].
Банківський кредит можна розглядати у вузькому та широкому розуміннях. У широкому розумінні банківський кредит визначають як форму руху позичкового капіталу, в якій посередником виступає комерційний банк. Таке визначення призводить до того, що банк досліджується як у ролі кредитора (здійснення активних операцій), так і в ролі позичальника (здійснення пасивних операцій)... У вузькому розумінні банківський кредит – це форма руху позичкового капіталу між банком як кредитором та іншими економічними суб'єктами як позичальниками	Жукова Н.К., Зражевська Н.В. [10, с. 55]
Банківський кредит - основна форма кредиту, за яким банк на підставі ліцензії надає кошти (позичковий капітал) у тимчасове користування позичальнику шляхом здійснення банківських кредитних операцій на умовах, передбачених чинним законодавством та кредитним договором.	Бессараб Т. В. [3, с. 220]

Рис. 2. Наукові підходи до розгляду сутності «банківського кредитування»
Джерело: складено авторами.

Фактично всі системні комерційні банки, які відіграють важливу роль у функціонуванні банківських систем країн, надають свої послуги домогосподарствам. Розглянемо особливості надання банківськими установами саме кредитних послуг цим економічним суб'єктам.

Загалом домогосподарство – «економічний суб'єкт, який складається з однієї або кількох осіб, які проживають в одному житловому приміщенні, ділять спільний побут, постачають на відповідні ринки різноманітні ресурси та спільно приймають економічні рішення щодо формування своїх доходів і здійснення витрат із метою задоволення власних матеріальних і духовних потреб, тобто спільно здійснюють господарську діяльність та мають спільний бюджет» [4, с. 87].

Відповідно потреба домогосподарств у кредитних ресурсах виникає об'єктивно у зв'язку з виникненням дефіциту власних фінансових ресурсів унаслідок перевищення видатків над доходами у короткостроковій перспективі, або через бажання придбати матеріальні об'єкти, наявних коштів на купівлю яких не вистачає. Фактично ці причини визначають весь спектр банківських продуктів, які пропонуються сьогодні домогосподарствам. Найбільший напрямок складають невеликі позики для громадян, які вони отримують через кредитні картки, короткострокові позики в магазинах на придбання побутової техніки. Довгострокові кредити пов'язані з придбанням нерухомості, купівлею авто та інших дорогих матеріальних цінностей.

Таким чином враховуючи визначений економічний зміст категорій «банківський кредит», «домогосподарство» можна констатувати, що банківське кредитування домогосподарств – процес взаємодії між комерційним банком (кредитором) та домогосподарством (позичальник) з приводу передачу у тимчасове користування позичальнику визначеної у кредитній угоді суми фінансових ресурсів на певні цілі за умови повернення коштів у майбутньому з відсотками за їх користування на основі дотримання таких принципів: строковості, платності, цілеспрямованості, поверненості та забезпеченості.

Варто розуміти, що процес банківського кредитування домогосподарств, незважаючи на його досить зрозумілу суть, все ж є складним видом економічної діяльності, що зумовлено не лише складністю надання кредитної послуги громадянам, але й тим, що в подальшому ці процеси можуть впливати на функціонування окремих макроекономічних систем, включаючи банківську систему, фінансову систему та загалом національну економіку. Відповідно домогосподарства можуть впливати на функціонування окреслених систем навіть того не усвідомлюючи. Особливо роль цих економічних суб'єктів є визначальною в тих країнах, у яких кредитні послуги є найбільш важливим джерелом формування доходів банківських установ, оскільки фондовий ринок не є розвиненим [24].

Таким чином, аналізуючи сутність банківського кредитування домогосподарств та враховуючи складність цього виду економічної діяльності, визначимо змістовні ознаки такого виду кредитування. Серед них виокремимо такі:

- відносини, що виникають у процесі взаємодії між банківськими установами та домогосподарствами з приводу отримання позик;
- відносини, які регламентуються діючими в країні законодавчими нормами;
- виступає джерелом забезпечення поточної діяльності домогосподарств або використовується для досягнення довгострокових цілей;
- є джерелом отримання коштів домогосподарствами для їх подальшого використання, а з іншої сторони є джерелом формування доходів банківських установ;
- належить до групи активних операцій банківських установ, яким об'єктивно притаманний ризик втрати власних фінансових ресурсів;
- у межах цього виду кредитування сьогодні комерційними банками вже розроблені окремі типи кредитування, значна кількість видів банківських кредитних продуктів;
- цей вид кредитування може виконувати соціальну функцію, оскільки банківські установи можуть надавати такі кредити на пільгових умовах, виконувати державні програми щодо видачі тих, або інших видів позик цим економічним суб'єктам (наприклад, надання іпотечних позик певним категоріям домогосподарств);
- цей вид діяльності вимагає ліцензування та може здійснюватися тими банківськими установами, які спроможні забезпечити організацію такої діяльності, виконувати нормативи кредитування економічних суб'єктів та ін. [3, с. 219; 8; 9; 22, с. 16; 11; 20].

Висновки і пропозиції. Отже, у статті розглянуто теоретичні положення здійснення банківськими установами кредитування домогосподарств. В результаті дослідження для обґрунтування сутності цього виду кредитування було проаналізовано сутність окремих економічних категорій. Передусім на основі аналізу сформованих у науковій літературі підходів до обґрунтування сутності категорії «кредит» здійснено конкретизацію змістовних ознак цієї дефініції. Це, у свою чергу, дозволило виокремити основних економічних суб'єктів, які надають послуги кредитування іншим суб'єктам господарювання та визначити їх роль у формуванні кредитної системи країни. Відповідно серед таких установ виокремлено банківські установи та небанківські кредитні установи, конкретизовано їхню роль у функціонуванні банківської та парабанківської систем.

Результати контент-аналізу наукових публікацій, у яких розглядаються теоретичні положення щодо здійснення банківського кредитування домогосподарств дозволили конкретизувати сутність такого виду кредитування та запропонувати розглядати його як процес взаємодії між комерційним банком (кредитором) та домогосподарством (позичальник) з приводу передачу у тимчасове користування позичальнику визначеної у кредитній угоді суми фінансових ресурсів на певні цілі за умови повернення коштів у майбутньому з відсотками за їх користування на основі дотримання таких принципів: строкості, платності, цілеспрямованості, поверненості та забезпеченості.

Аналіз наукових підходів до розгляду сутності дефініції «банківське кредитування домогосподарств» дозволив виокремити і основні змістовні ознаки цього виду кредитування та описати роль саме домогосподарств як економічних суб'єктів у функціонування та розвитку комерційних банків. У результаті також встановлено, що окреслені суб'єкти відіграють важливе місце у системі банківських послуг, а їх кредитування є одним з основних джерел доходів комерційних банків. Також констатовано, що домогосподарства можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль у функціонуванні всієї фінансової системи країни, а тому регулювання сфери банківського кредитування домогосподарств є невід'ємною складовою його розвитку.

Список використаних джерел

1. Андрос С. В. Фінансово-кредитні установи як елемент інноваційної інфраструктури / С. В. Андрос // Матеріали міжнародного симпозіуму «Інноваційна політика та законодавство в Європейському Союзі та Україні: формування, досвід, напрямки наближення» (XXIV Київський міжнародний симпозіум з наукознавства та науково-технічного прогнозування), м. Київ, Україна, 2-3 червня 2011 р. – Київ : Фенікс, 2011. – 383 с.
2. Базилінська О. Стратегічне управління кредитним потенціалом банківської установи / О. Базилінська / Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 3(35). – С. 173–182. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-173-182](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-173-182).
3. Бессараб Т. В. Проблемні питання визначення поняття «банківський кредит» [Електронний ресурс] / Бессараб Т. В. // Наукові записки. – 2003. – Том 22. Частина II. – С. 217-221. – Режим доступу: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/817f7d24-de88-49e7-bfb3-4f839eb68c32/content>.
4. Василюга Н. А. Сутність і функції домогосподарства як суб'єкта ринкових відносин / Н. А. Василюга // Державне управління: теорія та практика. – 2016. – № 1. – С. 84-94.
5. Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів : Видавець Брагинець О. В., 2016. – 692 с.
6. Долінський Л. Б. Фінансові важелі активізації кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ в Україні [Електронний ресурс] / Л. Б. Долінський, М. М. Забаштанський // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3(19). – С. 321–329. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/195903>.
7. Дубина М. В. Особливості функціонування кредитної системи та її сучасний розвиток в Україні [Електронний ресурс] / М. В. Дубина, О. І. Гонта, І. А. Пархоменко // Фінансові дослідження. – 2017. – № 2 (3). – Режим доступу: <http://fr.stu.cn.ua>.
8. Дубина М. В. Роль домогосподарств у розвитку ринку фінансових послуг України [Електронний ресурс] / М. В. Дубина, О. В. Попело, Н. І. Холявко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 4 (31). – С. 255-278. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277134>.
9. Дубина М. В. Теоретичні аспекти функціонування системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб / М. В. Дубина, Н. О. Разгуліна // Проблеми перспективи економіки та управління. – 2018. – № 4 (16). – С. 176-187.
10. Жукова Н. К. Сучасний стан ринку банківських кредитів в Україні [Електронний ресурс] / Н. К. Жукова, Н. В. Зражевська // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 5-6. – С. 54-57. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/47663/12-Zhukova.pdf?sequence=1>.
11. Кізіма Т. Домогосподарство як елемент економічної системи: сутність, еволюція та функції в умовах ринку / Т. Кізіма // Вісник ТНЕУ. – 2008. – № 3. – С. 22-36.
12. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика : навч. посіб. / Лагутін В. Д. – 3-тє вид. – Київ : Знання, 2002. – 215 с.

13. Попело О. В. Розвиток цифрових інновацій на ринку кредитних послуг України / О. В. Попело, А. В. Тарасенко // *Бізнес Інформ*. – 2023. – № 3. – С. 108–114. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-108-114>.

14. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

15. Роговий А. Теоретичні аспекти обґрунтування сутності кредитної послуги та особливості її надання фінансовими установами / А. Роговий, Ю. Євтушенко // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2023. – № 3(35). – С. 141–151. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-141-151](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-141-151).

16. Руда О. Л. Кредит як підґрунтя взаємовідносин підприємств та комерційних банків [Електронний ресурс] / О. Л. Руда // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2018. – № 9. – С. 22-25. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2018/6.pdf.

17. Рябко Л. Г. Правове регулювання кредитних відносин по законодавству України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Л. Г. Рябко. – Харків, 2002. – 20 с.

18. Сидоренко В. Кредит: сутність, функції та форми прояву [Електронний ресурс] / Віктор Сидоренко // *Світ фінансів*. – 2009. – № 3(20). – С. 24-33. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25853/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92..pdf>.

19. Тарасенко О. О. Формування депозитної поведінки домогосподарств на ринку фінансових послуг України: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / ЧНТУ. – Чернігів, 2019. – 248 с.

20. Черниш О. В. Банківські послуги з кредитування фізичних осіб в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Черниш // *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. – 2022. – № 1(4). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-01>.

21. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка / А. А. Чухно. – Київ : Знання, 2010. – 387 с.

22. Шаповал О. А. Управління ризиками банківського споживчого кредитування [Електронний ресурс] : дис. ... канд. екон. наук : спеціальність 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / О. А. Шаповал. – Київ, 2017. – 261 с. – Режим доступу: <https://knute.edu.ua/file/Mg==/3893253e2a0ad777a599359c3be9f4af.pdf>.

23. Шемшученко Г. Ю. Фінансово-правові аспекти регулювання банківського кредитування : посібник / Г. Ю. Шемшученко. – Київ : Правова єдність, 2008. – 220 с.

24. Шибаєв Н. В. Структура економічної поведінки домогосподарств [Електронний ресурс] / Н. В. Шибаєв, Л. А. Батюк. – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/41.pdf.

25. Шишкіна О. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / О. В. Шишкіна, М. В. Дубина. – Чернігів: Видавець Брагінець О.В., 2016. – 692 с.

26. Якименко С. О. Особливості кредитування юридичних осіб регіональними банками на прикладі банків Запорізької області / С. О. Якименко, С. О. Кушнір // *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Економічні науки. – 2017. Вип. 27, ч. 3. – С. 98-102. – Режим доступу http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/3/24.pdf.

27. Яременко В. А. Кредит як потрібний економічний інструмент [Електронний ресурс] / В. А. Яременко, Л. Д. Чалапко (Калник), Д. А. Бабухін // *Науковий вісник НЛТУ України*. Серія економічна. – 2017. – Вип. 27, № 2. – С. 90-93. – Режим доступу: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2017/27_2/21.pdf.

28. The Role of the Credit Services Market in Ensuring Stability of the Banking System / Zhavoronok A., Shchur R., Zhezherun Y., Sadchykova I., Viadrova N., Tyckovska L. // *International Journal of Sustainable Development and Planning*. – 2022. – Vol. 12, No. 6. – Pp. 667-679. DOI: <https://doi.org/10.18280/ijssse.120602>.

References

1. Andros, S.V. (2011). Finansovo-kredytni ustanovy yak element innovatsiinoi infrastruktury [Financial and credit institutions as an element of innovative infrastructure]. *Materialy mizhnarodnoho sympoziumu «Innovatsiina polityka ta zakonodavstvo v Yevropeiskomu Soiuzi ta Ukraini: formuvannia, dosvid, napriamky nablyzhennia» (XXIV Kyivskyi mizhnarodnyi sympozium z naukoznavstva ta nauково-tekhnichno-ho prohnouzuvannia). Materials of the international symposium "Innovation policy and legislation in the European Union and Ukraine: formation, experience, directions of convergence" (XXIV Kyiv International Symposium on of science and scientific and technical forecasting)*. Feniks.
2. Bazilinska, O. (2023). Stratehichne upravlinnia kredytnym potentsialom bankivskoi ustanovy [Strategic management of the credit potential of a banking institution]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(35)), 173–182. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-173-182](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-173-182).
3. Bessarab, T.V. (2003). Problemni pytannia vyznachennia poniattia «bankivskyi kredyt» [Problematic questions of the definition of the concept of "bank credit"]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 22(II), 217-221. <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/817f7d24-de88-49e7-bfb3-4f839eb68c32/content>.
4. Vasylyha, N.A. (2016). Sutnist i funktsii domohospodarstva yak subiekta rynkovykh vidnosyn [The essence and functions of the household as a subject of market relations]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka – State administration: theory and practice*, (1), 84-94.
5. Shyshkina, O.V., Dubyna, M.V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Vydavets Brahynets O. V.
6. Dolynskyi, L.B., Zabashtanskyi, M.M. (2019). Finansovi vazheli aktyvizatsii kredytno-investytsiinoi diialnosti bankivskykh ustanov v Ukraini [Financial levers of activation of credit and investment activities of banking institutions in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(19)), 321–329. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/195903>.
7. Dubyna, M.V., Honta, O.I., Parkhomenko, I.A. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia kredytnoi systemy ta yii suchasnyi rozvytok v Ukraini [Peculiarities of the functioning of the credit system and its modern development in Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia - Financial research*, (2(3)). <http://fr.stu.cn.ua>.
8. Dubyna, M.V., Popelo, O.V., Kholiavko, N.I. (2022). Rol domohospodarstv u rozvytku rynku finansovykh posluh Ukrainy [The role of households in the development of the financial services market of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(31)), 255-278. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/277134>.
9. Dubyna, M.V., Razghulina, N.O. (2018). Teoretychni aspekty funktsionuvannia systemy bankivskoho ipotechnoho kredytuvannia fizychnykh osib [Theoretical aspects of the functioning of the system of bank mortgage lending to individuals]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(16)), 176-187.
10. Zhukova, N.K., Zrazhevska, N.V. (2011). Suchasnyi stan rynku bankivskykh kredytiv v Ukraini [Modern state of the market of bank loans in Ukraine]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI – Economic magazine-XXI*, (5-6), 54-57. <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/47663/12-Zhukova.pdf?sequence=1>.
11. Kizyma, T. (2008). Domohospodarstvo yak element ekonomichnoi systemy: sutnist, evoliutsiia ta funktsii v umovakh rynku [Household as an element of the economic system: essence, evolution and functions in market conditions]. *Visnyk TNEU – Visnyk TNEU*, (3), 22-36.
12. Lahutin, V.D. (2002). *Kredytuvannia: teoriia i praktyka [Lending: theory and practice]*. (3rd ed). Znannia.

13. Popelo, O.V., Tarasenko, A.V. (2023). Rozvytok tsyfrovyykh innovatsii na rynku kredytnykh posluh Ukrainy [Development of digital innovations in the market of credit services of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 108–114. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-3-108-114>.

14. Pro banky i bankivsku diialnist [About banks and banking], Law of Ukraine № 2121-III (07.12.2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

15. Rohovyi, A., Yevtushenko, Yu. (2023). Teoretychni aspekty obgruntuvannia sutnosti kredytnoi posluhy ta osoblyvosti yii nadannia finansovymy ustanovamy [Theoretical aspects of the justification of the essence of credit service and peculiarities of its provision by financial institutions]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3(35)), 141–151. [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-141-151](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-141-151).

16. Ruda, O.L. (2018). Kredyt yak pidhruntia vzaiemovidnosyn pidpriumstv ta komertsiiynykh bankiv [Credit as the basis of the relationship between enterprises and commercial banks]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (9), 22-25. http://www.investplan.com.ua/pdf/9_2018/6.pdf.

17. Riabko, L.H. (2002). *Pravove rehuliuвання kredytnykh vidnosyn po zakonodavstvu Ukrainy [Legal regulation of credit relations according to the legislation of Ukraine]* [PhD dissertation].

18. Sydorenko, V. (2009). Kredyt: sutnist, funktsii ta formy proiavu [Credit: essence, functions and forms of manifestation]. *Svit finansiv – World of Finance*, (3(20)), 24-33. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/25853/1/%D0%A1%D0%B8%D0%B4%D0%B E%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92..pdf>.

19. Tarasenko, O.O. (2019). *Formuvannia depozytnoi povedinky domohospodarstv na rynku finansovykh posluh Ukrainy [Formation of deposit behavior of households on the market of financial services of Ukraine]* [PhD dissertation; ChNTU].

20. Chernysh, O.V. (2022). Bankivski posluhy z kredytuvannia fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Banking services for crediting individuals in Ukraine: problems and development prospects]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, (1(4)). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-01>.

21. Chukhno, A.A. (2010). *Instytutsionalno-informatsiina ekonomika [Institutional and informational economics]. Znannia*.

22. Shapoval, O.A. (2017). *Upravlinnia ryzykamy bankivskoho spozhyvchoho kredytuvannia [Risk management of bank consumer lending]*. <https://knute.edu.ua/file/Mg==/3893253e2a0ad777a599359c3be9f4af.pdf>.

23. Shemshuchenko, H.Yu. (2008). *Finansovo-pravovi aspekty rehuliuвання bankivskoho kredytuvannia [Financial and legal aspects of regulation of bank crediting]*. Pravova yednist.

24. Shybaiev, N.V., Batiuk, L.A. (2021). *Struktura ekonomichnoi povedinky domohospodarstv [Structure of economic behavior of households]*. http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/41.pdf.

25. Shyshkina, O.V., Dubyna, M.V. (2016). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Vydavets Brahynets O.V.

26. Yakymenko, S.O., Kushnir, S.O. (2017). Osoblyvosti kredytuvannia yurydychnykh osib rehionalnymy bankamy na prykladi bankiv Zaporizkoi oblasti [Peculiarities of lending to legal entities by regional banks on the example of banks in the Zaporizhzhia region]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of the Kherson State University. Economic sciences series*, 27(3), 98-102 http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_27/3/24.pdf.

27. Yaremenko, V. A., Chalapko, (Kalnyk) L.D., Babukhin, D. A. (2017). Kredyt yak potribnyi ekonomichnyi instrument [Credit as a necessary economic tool]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Seriya ekonomichna – Scientific Bulletin of National Technical University of Ukraine. The series is economical*, 27(2), 90-93. https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2017/27_2/21.pdf.

28. Zhavoronok, A., Shchur, R., Zhezherun, Y., Sadchykova, I., Viadrova, N., Tychkovska, L. (2022). The Role of the Credit Services Market in Ensuring Stability of the Banking System. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 12(6), 667-679. <https://doi.org/10.18280/ijssse.120602>.

Отримано 17.11.2023

UDC 336.77:330.567.2

Iryna Murashkovska

PhD student of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: murira24@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-7699-7036>

Andriy Barylko

PhD student of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: a.barylko@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-3169-5505>

THEORETICAL PROVISIONS OF BANK LENDING TO HOUSEHOLDS

Banking institutions play a key role in the national economy development. These institutions create conditions for lending to economic entities, invest in the real sector of the national economy, and play a key role in the functioning of the payment system.

Bank lending to households is one of the most important areas of the activity of commercial banks, which is actively developing at all times. Household lending is actually the type of lending in which credit relations between borrowers and lenders have historically been born in general. It is the relevance of this types of lending and a significant role of households in the activities of commercial banks that determine the importance of conducting new theoretical research in this direction.

The purpose of the article is to deepen theoretical provisions of bank lending to households, taking into account current trends in the functioning of the financial services market.

As a result of the study, the essence of individual economic categories was analysed to substantiate the essence of bank lending to households. First of all, based on the analysis of the approaches developed in the scientific literatures to substantiate the essence of the category “credit”, the content features of this definition are concretized. This, in turn, made it possible to identify the main economic entities that provide lending services to other business entities that determine their role in the formation of the country’s credit system. Accordingly, banking institutions and non-bank credit institutions are identified among such institutions, and their role in the functioning of the banking and parabank systems is specified.

The essence of bank lending is considered, which is also carried out based on the analysis of existing scientific approaches to the interpretation of the content of this definition. It is proposed to consider bank lending to households as a process of interaction between a commercial bank (lender) and a household (borrower) regarding the transfer to temporary use by the borrower of the number of financial resources specified in the loan agreement for certain purposes, provided that the funds are returned in the future with interest for their use based on the compliance with the following principles: urgency, payment, purposefulness, payback and security.

Keywords: credit; bank lending; household; credit activity; bank lending to households; banking system; non-banking credit institutions.

Fig.: 2. **References:** 28.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-338-351](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-338-351)

УДК 336.02(477)

JEL Classification: G31; O16

Віктор Хелемський

аспірант кафедри фінансових ринків та технологій
Державний податковий університет (Ірпінь, Україна)

E-mail: vhelemsky@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1397-1506>

ResearcherID: [КАМ-5691-2024](https://orcid.org/0000-0002-1397-1506)

ТРЕНДИ ФІНАНСУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Глобальні зміни ціннісних орієнтацій висувають на перший план питання з формування нової моделі розвитку, парадигма якої має ґрунтуватися на сталому розвитку або досягненні оптимального балансу між економічним, соціальним та екологічним розвитком. Особливу роль у цьому відіграють капітальні інвестиції, розуміння важливості їх забезпечить сталий розвиток економіки України. Проаналізовано частку капітальних інвестицій у ВВП України, Європейського Союзу та світу. Оцінено обсяги та динаміка вітчизняних капітальних інвестицій, зокрема з позиції їхнього потенційного впливу на забезпечення сталого розвитку економіки України. Обґрунтовано авторську позицію щодо сприятливості виявлених трендів капітальних інвестицій в Україні у розрізі секторів економіки, показано взаємопов'язаність кожного з них з цілями сталого розвитку. Проаналізовано динаміку прямих іноземних інвестицій в Україну, а також інтегрального показника інвестиційної привабливості України на шкалою Лайкерта. Наведено джерела та структуру фінансування капітальних інвестицій відповідно до цілей сталого розвитку.

Ключові слова: капітальні інвестиції; джерела фінансування; сталий розвиток; Цілі сталого розвитку; сектори економіки; інвестиційна привабливість.

Рис.: 9. Табл.: 1. Бібл.: 10.

Актуальність теми дослідження. Капітальні інвестиції та їхній низький рівень протягом усіх років незалежності України – це загальносистемна проблема, яка стабільно зберігається протягом останніх п'яти років. Так, за даними Світового банку Україна входить до переліку країн із найнижчим показником частки капітальних інвестицій у ВВП, а саме: у 2018 р. – 34-е місце, у 2019 р. – 19-е місце, у 2020 р. – 4-е місце, у 2021 р. – 14-е місце, у 2022 р. – 6-е місце. Звичайно, зазначену вибірку років та значення обраного показника можна пояснити економічною ситуацією в країні, глибокою внутрішньою фінансово-економічною кризою та початком війни з Російською Федерацією. Водночас, невисокі значення обраного показника мали місце в Україні і протягом 2005-2008 рр., які характеризувалися особливо високими показниками ділової активності (у тому числі інвестиційної) у всіх без винятку груп економічних агентів. Так, частки вітчизняних капітальних інвестицій у ВВП та місце України у всесвітньому рейтингу за даними Світового банку у розрізі років становили: у 2005 р. – 23 % (111-е місце); у 2006 р. – 25 % (88-е місце); у 2007 р. – 28 % (73-є місце); у 2008 р. – 27 % (88-е місце).

У ці роки простежувався позитивний тренд, але ми переконані в тому, що урахувавши високий економічний потенціал України та максимально сприятливе макросередовище, цей показник мав би бути суттєво вищим.

Постановка проблеми. Глобальні зміни ціннісних орієнтацій висувають на перший план питання з формування нової моделі розвитку, парадигма якої має ґрунтуватися на сталому розвитку або досягненні оптимального балансу між – економічним, соціальним та екологічним розвитком. Значущість і важливість капітальних інвестицій для сталого розвитку полягають у тому, що вони: а) мають стратегічний характер, оскільки здійснюють довгостроковий вплив на сталий та стабільний розвиток країни, регіону, громади чи окремої людини; б) для окремої галузі чи сфери діяльності сприяють розвитку інших суміжних галузей, а отже, позитивно впливають на загальні соціально-економічні процеси у суспільстві; в) досягають цілей сталого розвитку лише за умови збалансованої інклюзивної фінансової політики держави із залучення достатніх фінансових ресурсів в об'єкти інвестування і корпоративної соціальної та екологічної відповідальності всіх інвесторів незалежно від сфер чи напрямків діяльності.

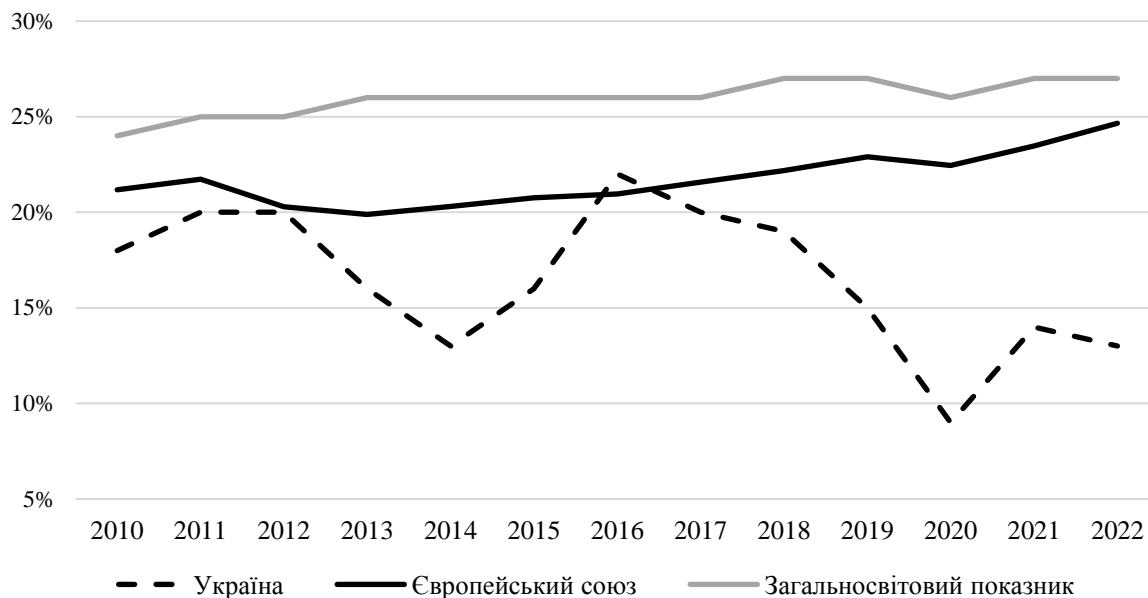
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження капітальних інвестицій та їх фінансування досі не набули достатньої уваги серед зарубіжних і вітчизняних дослідників. При цьому нині є достатній пласт напрацювань у сфері фінансів та інвестицій. Методологія, сутність і роль фінансів в економічних процесах стали предметом досліджень провідних вітчизняних науковців, зокрема Г. Азаренкової, В. Базилевича, О. Василика, З. Варналія, Б. Данилишина, В. Зимовця, В. Корнеєва, М. Крупки, С. Лондара, В. Коваленко, С. Науменкової, С. Онишко, В. Опаріна, Р. Слав'юка, О. Терещенка, В. Федосова, І. Школьник та ін. Сутність фінансового забезпечення реалізації інвестиційного процесу загалом і капітальних інвестицій зокрема розглядаються такими дослідниками, як Н. Брюховецька, І. Васильчук, О. Вовчак, М. Диба, Я. Жаліло, І. Епіфанова, О. Кириленко, Д. Клиновий, Ю. Коваленко, Т. Кожухова, С. Леонов, Т. Майорова, С. Онікієнко, К. Паливода, А. Пересада, Є. Поліщук, Б. Пшик та ін. Окремої уваги заслуговують дослідження закордонних науковців, зокрема Т. Адріана, Д. Беррігана, Дж. Сакса, Г. Шміда-Трауба і М. Маццукато, Г. Нойя та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наукового доробку вітчизняних і закордонних авторів у процесі проведених досліджень дозволив виявити недостатнє вивчення феномену та сутності капітальних вкладень, їх реалізації у сучасних умовах.

Мета статті. Метою статті є висвітлення процесів фінансування капітальних інвестицій в Україні, що дасть змогу виробити підходи щодо їх активізації задля досягнення Цілей сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Україна суттєво відстає не лише від загальносвітових трендів, але й Європейського Союзу. Мали місце лише два часові періоди – 2012 та 2016 роки, – коли значення показника України та

Європейського Союзу був ідентичний, або несуттєво його перевищував. У всі інші періоди геп достатньо суттєвий, а станом на 2022 рік становив 12 % та 14 % порівняно з загальноєвропейським та загальносвітовим рівнями. Зауважимо, що у 2021 році ці гепи становили 9 та 13 % відповідно (рис. 1).

*Рис. 1. Частка капітальних інвестицій у ВВП у 2010-2022 рр.
(Україна, Європейський Союз та світ)*

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку [1].

Якщо цей показник розглядати в порівнянні з європейськими країнами (до вибірки взято країни, з якими Україна має кордон та низку інших країн з близькими економічними параметрами розвитку), то як видно з рис. 2 відносна близькість значень показників мала місце протягом 2010-2012 рр., а також протягом 2016 року. Найбільш близькими вітчизняні значення досліджуваного показника є показники економіки Польщі, водночас, з досить суттєвим розривом, а саме: 2019 р. – 5 %; 2020 р. – 10 %; 2021 р. – 8 %; 2022 р. – 9 %.

Усе це вказує на суттєвість наявної проблеми формування, а отже, і фінансування як невід'ємного його етапу, капітальних інвестицій в Україні.

Щодо України, то основною інституцією, яка обробляє та систематизує статистичну інформацію щодо обсягів, структури та динаміки фінансування капітальних інвестицій, є Державна служба статистики. За її визначенням, «капітальні інвестиції – це витрати на придбання або виготовлення (створення) матеріальних і нематеріальних необоротних активів» [2]. Тобто авторський підхід до тлумачення терміна «капітальні інвестиції» співвідноситься з вищезазначеним як часткове та ціле. Зазначені термінологічні розбіжності будуть ураховані на етапі інтерпретації результатів оцінювання.

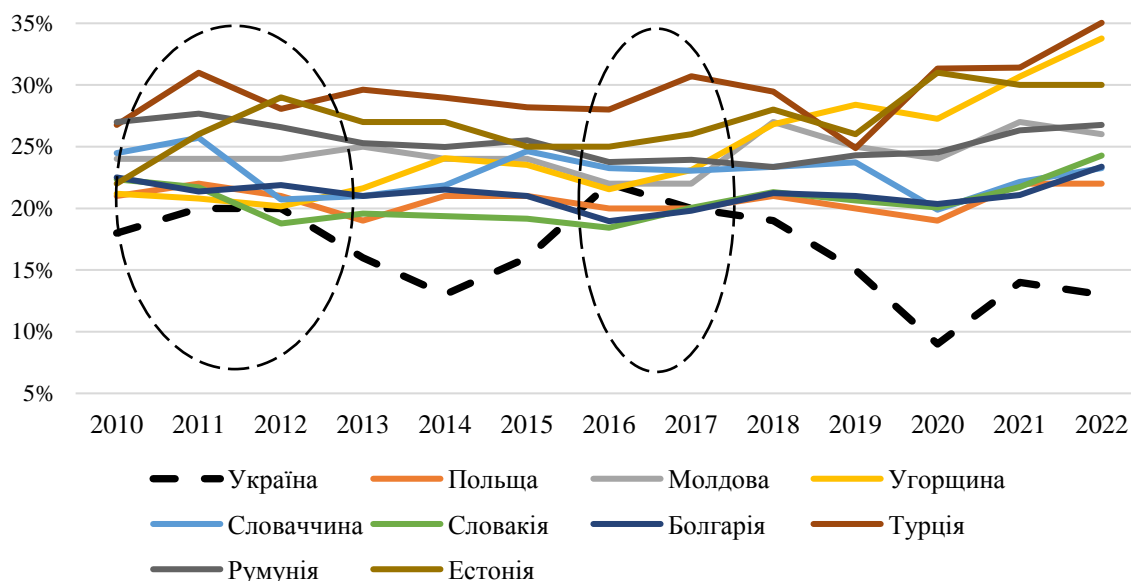

Рис. 2. Частка капітальних інвестицій у ВВП 2010-2022 рр.
(Україна та країни Європи за вибіркою)

Джерело: побудовано автором за даними Світового банку [Помилка! Закладку не визначено.].

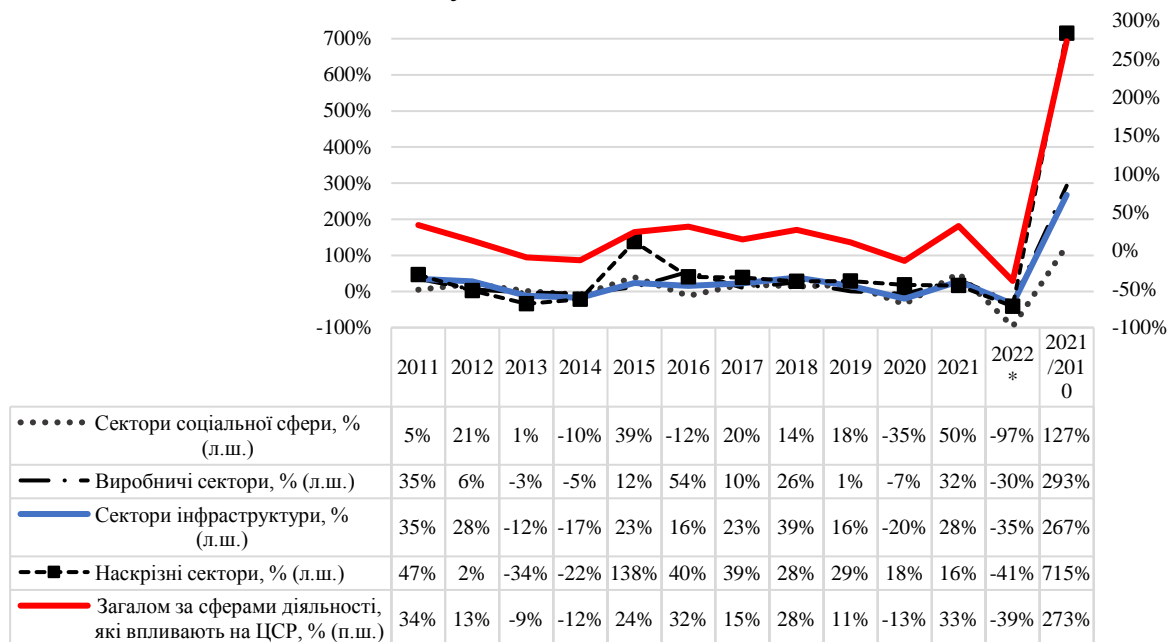
Оцінимо обсяги та динаміку вітчизняних капітальних інвестицій, у тому числі, з позиції їхнього потенційного впливу на забезпечення сталого розвитку економіки України.

Як видно з рис. 3, у 2010-2022 рр. обсяг капітальних інвестицій, які мають вплив на формування економіки сталого розвитку, збільшився на 273 %. При цьому найбільш суттєвого впливу зазнали обсяги капітальних інвестицій у наскрізному секторі (зауважимо, що до цього сектору віднесено діяльність щодо охорони довкілля, природокористування та лісового господарства, а також державне управління), а саме вони зросли на 715 %. При цьому сектор соціальної сфери зріс лише на 127 %.

Для того щоб обґрунтувати авторську позицію щодо сприятливості виявлених трендів капітальних інвестицій в Україні в розрізі зазначених секторів, звернемо на взаємопов'язаність кожного з них з цілями сталого розвитку (рис. 4). Таке секторальне розбиття капітальних інвестицій насамперед має потенційний вплив на реалізацію 1, 6, 9 та 11-ої цілей сталого розвитку. Згідно з Указом Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [3] йдеться про:

- 1) подолання бідності – перша ціль;
- 2) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією – шоста ціль;
- 3) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям – дев'ята ціль;

4) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів – одинадцята ціль.

* – показники 2022 року лише частково відображають тренди капітальних інвестицій в Україні через неповноту статистичних даних, оприлюднених Державною службою статистики.

Рис. 3. Динаміка обсягів капітальних інвестицій в Україні у 2010-2022 рр.

Джерело: систематизовано та побудовано автором на основі [2].

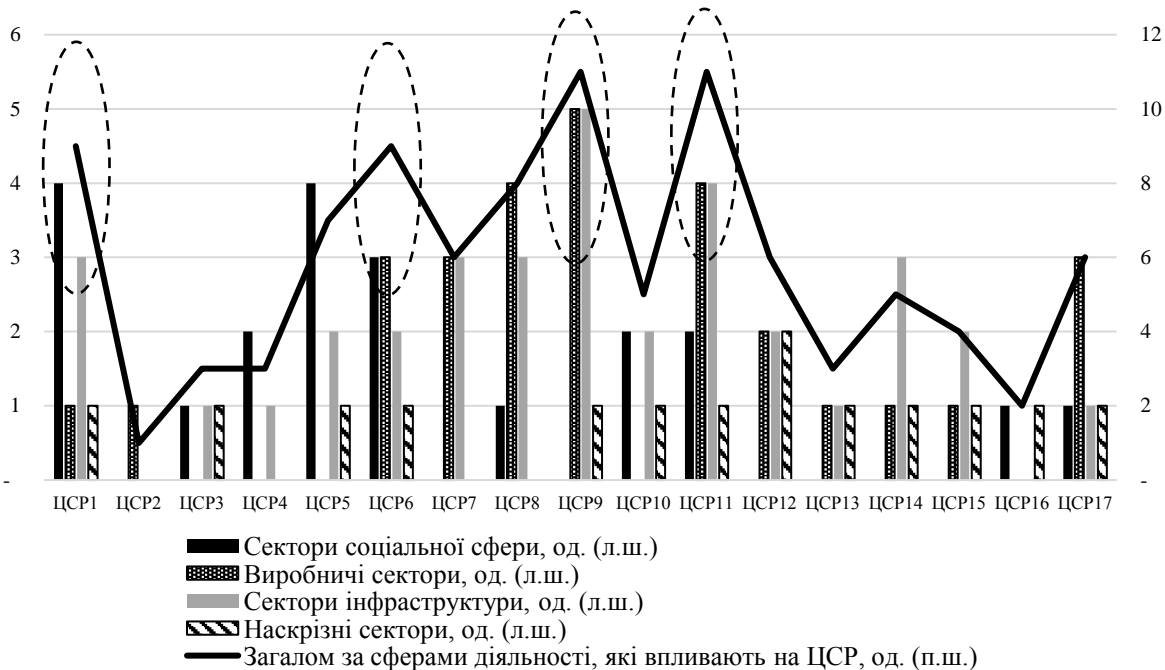
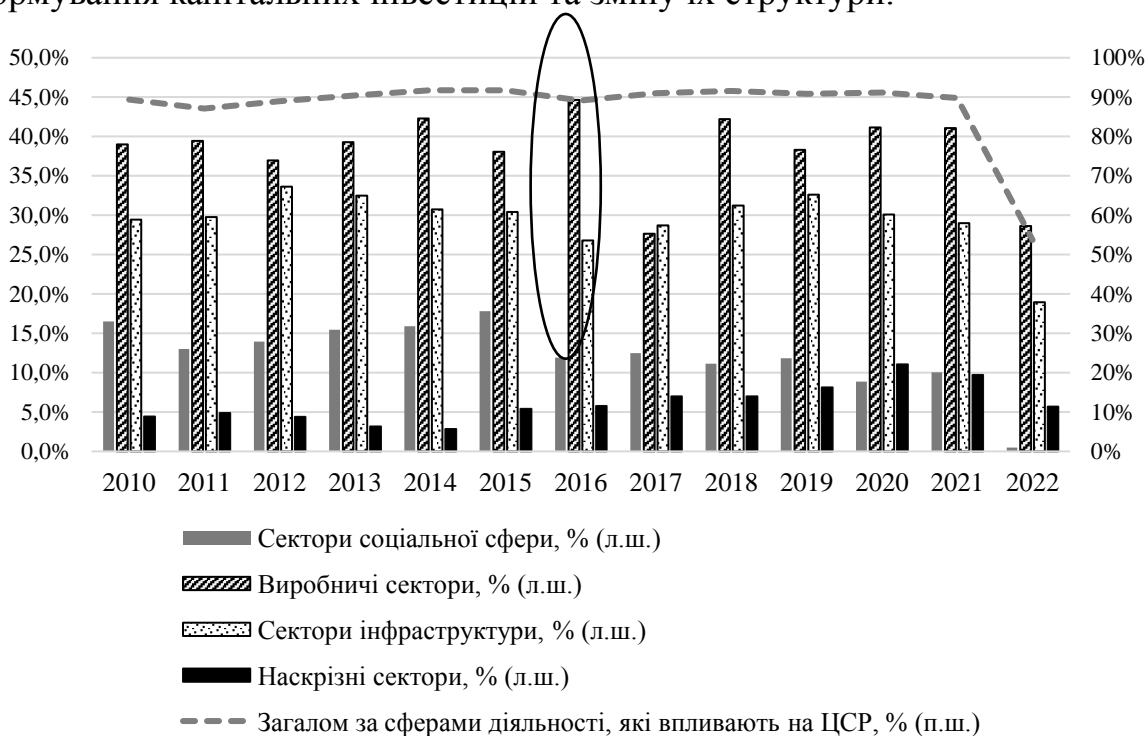

Рис. 4. Секторальний розподіл капітальних інвестицій у розрізі їхнього потенційного впливу на цілі сталого розвитку
 Джерело: систематизовано та побудовано автором на основі [2].

Водночас дуже важливо простежити взаємозв'язок між секторальною структурою та динамікою обсягів капітальних інвестицій та їхнім потенційним впливом на реалізацію цілей сталого розвитку економіки.

Насамперед відмітимо, що за результатами дослідження динаміки структури капітальних інвестицій 2016 рік варто ідентифікувати як переломний етап (рис. 5). Маємо на увазі різке зменшення частки капітальних інвестицій у сектор соціальної сфери за одночасного збільшення інвестицій у державне управління (наскрізний сектор). Дослідимо вплив фінансового фактору на формування капітальних інвестицій та зміну їх структури.

Примітка. Показники 2022 року лише частково відображають тренди капітальних інвестицій в Україні через неповноту статистичних даних, оприлюднених Державною службою статистики.

Рис. 5. Структура капітальних інвестицій в Україні у розрізі секторів економічної діяльності у 2010-2022 рр.

Джерело: систематизовано та побудовано автором на основі [2].

Згідно з методологією систематизації статистичних даних Державною службою статистики до класифікації джерел фінансування капітальних інвестицій застосовується критерій суб'єктності, згідно з яким виокремлюють такі: кошти державного та місцевих бюджетів; власні кошти підприємств та організацій; кредити банків (у тому числі іноземних банків) та інші позики; кошти іноземних інвесторів; кошти населення на будівництво власних квартир та інші джерела.

Як видно з рис. 6, єдине джерело фінансування, яке характеризувалося відносно стабільним та переважаючим зростаючим трендом – це власні кошти підприємств та організацій. При цьому найбільш волатильною є динаміка

коштів іноземних інвесторів, що пояснюється об'єктивною економічною, а протягом 2008-2012 рр. та 2015-2019 рр. фінансовою нестабільностями.

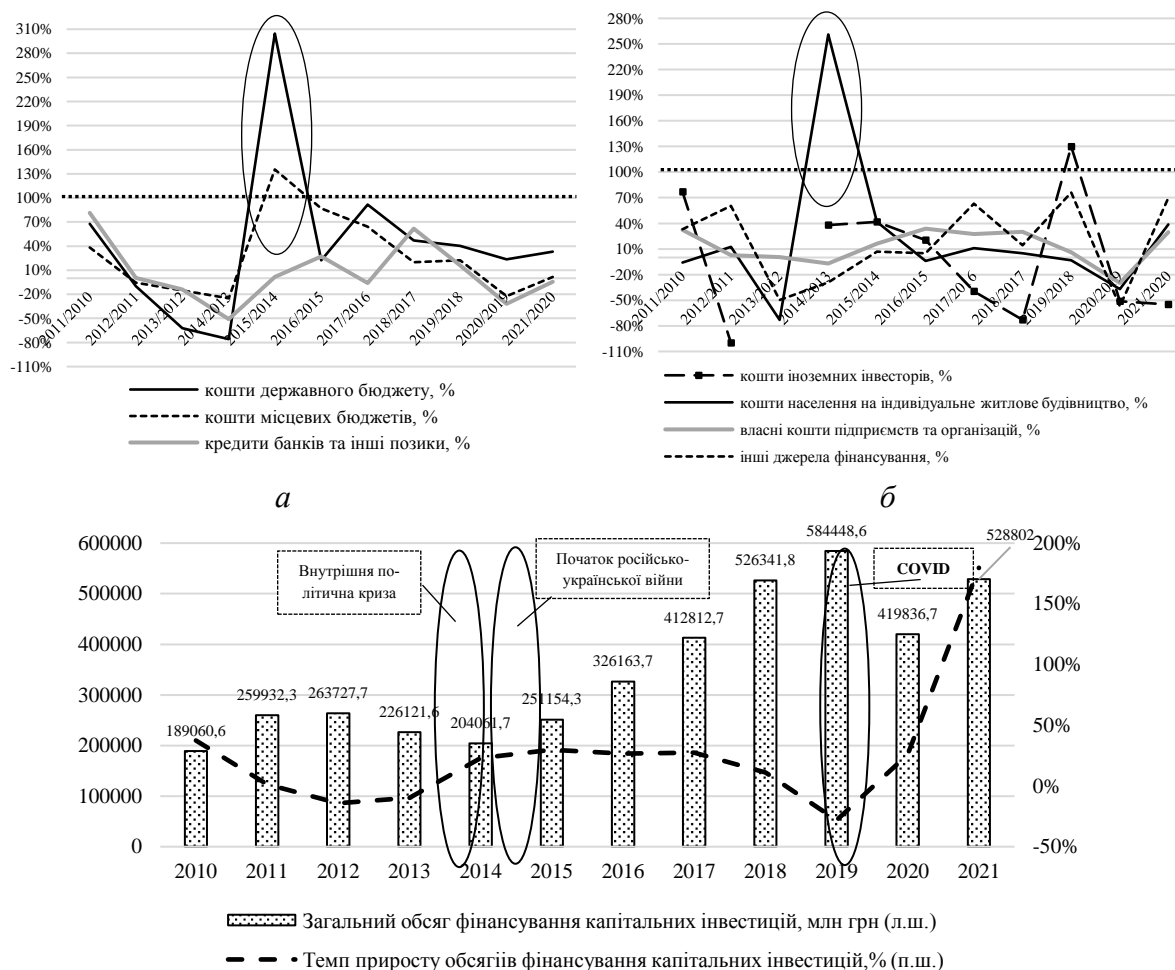

Рис. 6. Динаміка обсягів фінансування капітальних інвестицій в Україні у 2010-2021 рр., %

Джерело: систематизовано та розраховано автором на основі [2].

Найбільш ефективним інструментом іноземних інвестицій є прямі іноземні інвестиції (далі – ПІІ), які націлені на забезпечення довготривалого інтересу на рівні підприємств-резидентів. Варто відмітити, що найбільші обсяги притоку ПІІ мали місце до 2014 року, наступний період спостерігався протягом 2017-2019 рр. та за результатами постковідного 2021 року. Також важливо наголосити, що за даними аналітичного ресурсу «Мінфін» притік ПІІ в Україну за I-III квартали 2023 року становив 4,1 млрд дол. США [4], тобто сягнув показника 2018 року, а серед компаній, які оголосили про свої інвестиційні плани – це металургійна група Arcelor Mittal (120 млн дол. США у 2022 році, 130 – у 2023 році), харчовий гігант Nestlé (40,5 млн євро), данська компанія Carlsberg (40 млн євро), а також компанія Bayer (60 млн євро) [5].

Загалом динаміка обсягів ПІІ у 2010-2023 рр. подано на рис. 7. При цьому зацентруємо увагу на результатах дослідження Національного банку

щодо масштабів реінвестування капіталу в країні походження через інвестування *round tripping*. Так, за оцінками регулятора впродовж 2010-2022 рр. обсяги ПІІ, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (*round tripping*) оцінено у 10,5 млрд дол США, що становить 24 % від припливу ПІІ в Україну (43,8 млрд дол. США) [6].

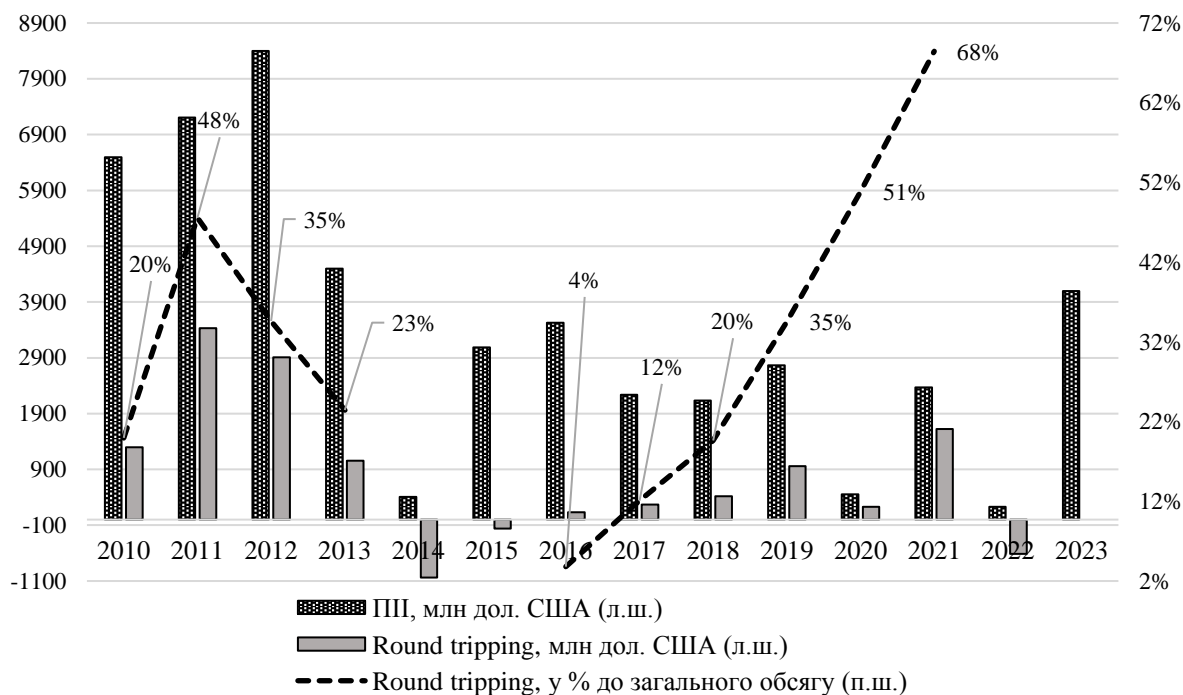

Рис. 7. Динаміка обсягів ПІІ в Україну у 2010-2022 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано автором на основі [Помилка! Закладку не визначено.; Помилка! Закладку не визначено.].

Також зауважимо, що за даними соціологічного опитування інвесторів, проведеного Європейською бізнес-асоціацією у I півріччі 2021 року, інтегральний показник інвестиційної привабливості України становив 2,84 з 5-ти можливих за шкалою Лайкерта. В умовах воєнного стану станом на 2023 рік цей показник знизився до 2,44, що є абсолютно очікуваним (рис. 8). При цьому важливо наголосити, що станом на I півріччя 2021 року 50 % респондентів оцінювали інвестиційний клімат в Україні як «скоріше не сприятливий», а 8 % як «дуже не сприятливий». Станом на 2023 рік ці показники відповідно становлять 60 та 24 %, тобто загалом незадовільно оцінюють стан інвестиційного клімату в Україні 84 % респондентів. Щодо чинників, які зумовили такі результати опитування, то у 2021 році респонденти відзначали такі: слабка судова система (90 %), високий рівень корупції (80 %), тіньова економіка (65 %). Тобто основний акцент у 2021 році робився на незадовільному правовому захисті інвестицій. Станом на 2023 рік зміст негативних чинників за рівнем їх пріоритетності такий: російська військова агресія, корупція, слабка судова система, труднощі з логістикою, обмеження валютних операцій [7].

Водночас станом на 2023 рік мають місце і певні позитивні сигнали, а саме 57 % респондентів, що наразі присутні на українському ринку, збираються інвестувати в Україну під час війни, а 79 % готові долучитися до процесу відбудови повоєнної економіки. З огляду на все вищезазначене вважаємо, що наймовірніше притік іноземних інвестицій у фінансування капітальних інвестицій можливий лише після відміни воєнного стану та з початком повоєнного відновлення.

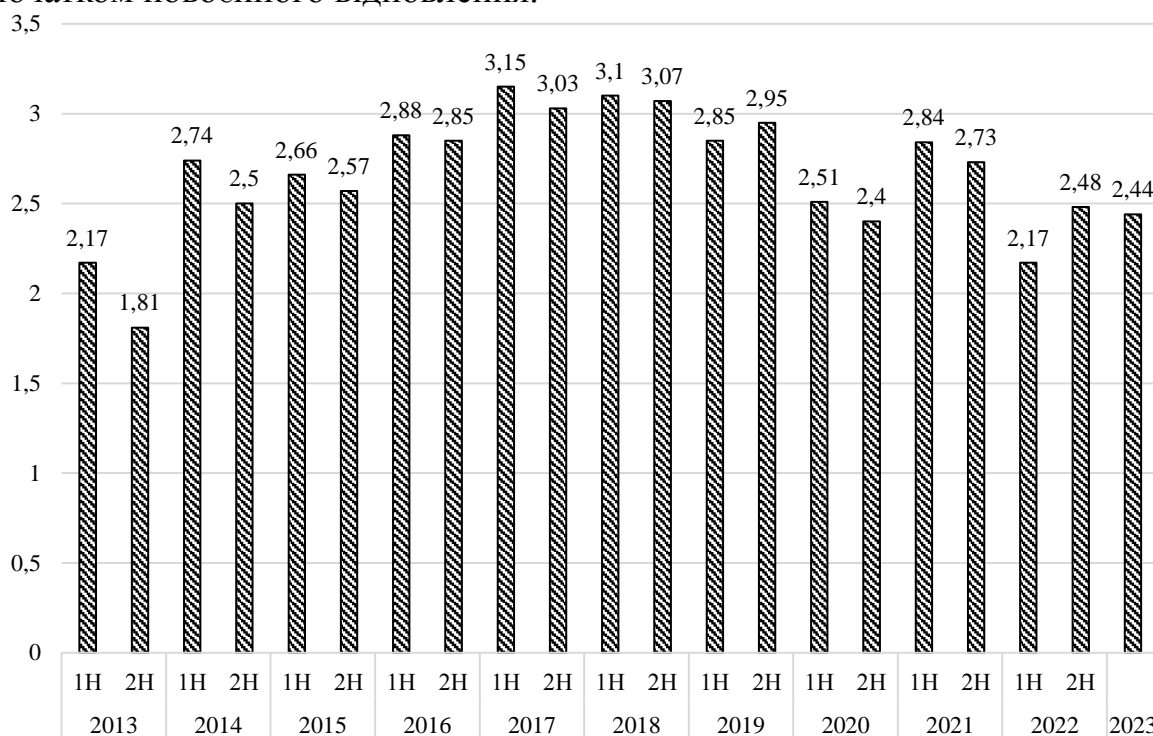

Рис. 8. Динаміка інтегрального показника інвестиційної привабливості України за шкалою Лайкерта у 2013-2023 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [Помилка! Закладку не визначено.; 8].

Повертаючись до характеристики структури капітальних інвестицій в Україні важливо відзначити різке зростання капітальних інвестицій населення у придбання власного житла у 2014 році та його подальший позитивний тренд, що окрім інших чинників впливу є реакцією громадян на волатильність валютного ринку та девальвацію національної валюти. Інше, на що потрібно звернути увагу, – це відносна синхронність зміни обсягів фінансування за рахунок бюджетних коштів та фінансових ресурсів підприємств (рис. 6, а). На нашу думку, це є ознакою систематичності участі саме цих суб'єктів у фінансуванні капітальних інвестицій. Саме тому це важливо урахувати при формуванні державної політики стимулювання фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку, а також на етапі вибору та/або конструювання інструментів фінансування капітальних інвестицій.

Також, як видно з рис. 6, в має місце безпосередня залежність обсягів та динаміки фінансування капітальних інвестицій від стану макросередовища. Це зумовлює необхідність звернути увагу на розвиток збалансованої

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

екосистеми фінансування капітальних інвестицій сталого розвитку задля забезпечення безперервності цього процесу, зокрема, шляхом створення спеціальних фінансових фондів для їх застосування за певних макроекономічних умов.

Також відмітимо, що у 2015-2019 рр. спостерігалися переважно зростаючі обсяги фінансування капітальних інвестицій (за виключенням фінансування іноземними інвесторами) (рис. 6, в). Наголосимо, що саме на цей період припадає системна банківська криза, а також глибока та багатоаспектна трансформація вітчизняного банківського сектору.

Загалом, як видно з рис. 9, за період 2010-2021 рр. обсяг фінансування капітальних інвестицій за рахунок кредитів банків та інших позик зріс лише на 14 %, що, наприклад, більш, ніж удвічі нижчий за темп приросту фінансування капітальних інвестицій за рахунок коштів населення (цей показник становить 37 %). Своєю чергою, обсяг фінансування капітальних інвестицій на рахунок власних коштів підприємств протягом 2010-2021 рр. зріс у 3,15 раза.

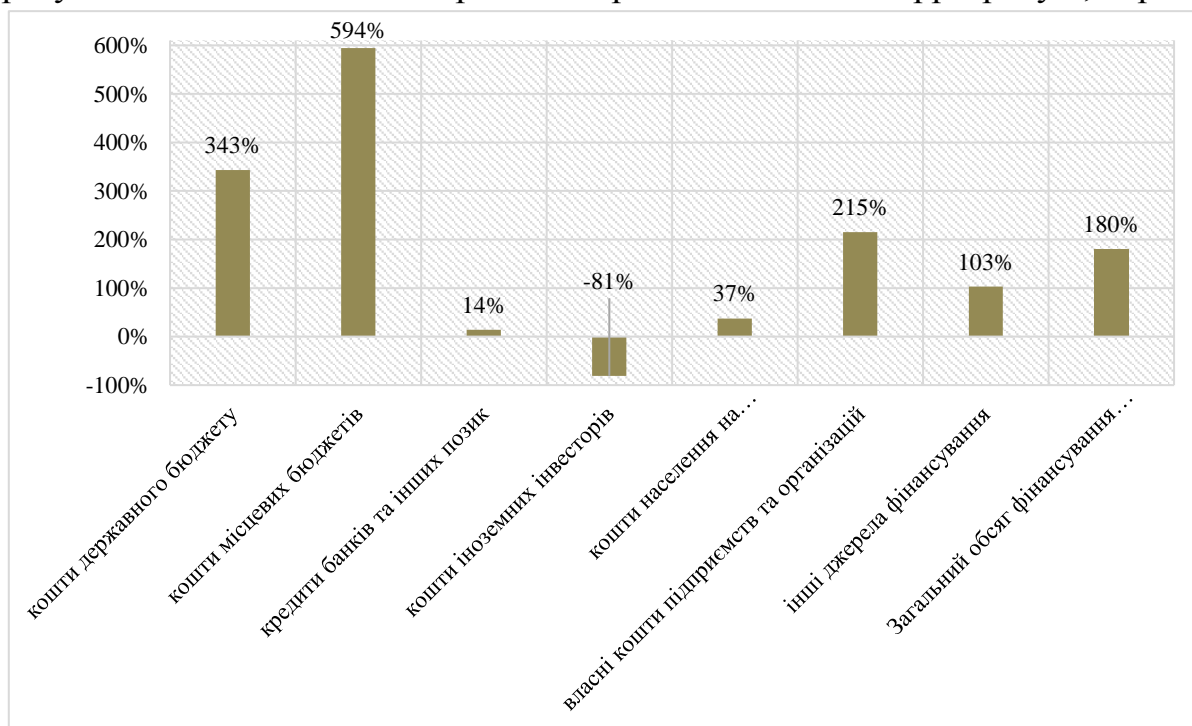

Рис. 9. Темп приросту обсягів фінансування капітальних інвестицій в Україні в розрізі джерел фінансування у 2010-2021 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [Помилка! Закладку не визначено.].

Найбільші значення темпів приросту були характерні саме для фінансування, наданого за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Так, їх загальний обсяг за період 2010-2021 рр. збільшився на 436 % (на 343 та 594 % - кошти, залучені з державного та місцевих бюджетів відповідно). Єдиним достатньо стабільним джерелом фінансування капітальних інвестицій протягом всього досліджуваного часового горизонту є власні кошти підприємств.

Дослідження структури фінансування капітальних інвестицій у розрізі секторів та сфер економічної діяльності дозволило виявити спеціалізацію кожного із суб'єктів фінансування капітальних інвестицій. Так, розпорядники коштів бюджетів, переважно, фінансують капітальні інвестиції у сфері державного управління, зокрема станом на 2021 рік – це 80 % загального обсягу фінансування за кошти державного бюджету та 55 % за рахунок коштів місцевих бюджетів. У контексті ЦСР діяльність розпорядників бюджетних коштів насамперед впливає на реалізацію цілі № 10 (скорочення нерівності) та цілі № 16 (мир, справедливість та сильні інститути).

Зауважимо, що виробничий та сектор інфраструктури – це основні об'єкти інвестиційного інтересу підприємств та фінансових установ як кредиторів. Тобто можна стверджувати, що об'єкти капітального інвестування, що здійснюються підприємствами, населенням, фінансовими установами (насамперед банками) суттєво відрізняються від тих, що реалізуються за кошти бюджетів, та в аспекті ЦСР безпосередньо впливають на 2, 8, 9 та 11-у цілі. У цьому контексті на увагу заслуговує методологія оцінки приватних інвестицій за ЦСР, на основі якої О. Бетлій та ін. [10] здійснили структурування капітальних інвестицій у розрізі цілей сталого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за цілями сталого розвитку у 2017-2020 рр., млн грн

ЦСР	2017		2018		2019		2020	
	Приватні*	Державні	Приватні	Державні	Приватні	Державні	Приватні	Державні
2	80,2	0,8	92,5	0,8	88,9	0,8	75,5	2,6
3	6,7	1,4	5,0	5,6	5,1	7	12,7	4,5
4	2,3	1,4	1,2	3,6	0,9	4,2	1,8	2,2
6	1,8	0,2	1,2	1	1,5	1,3	2,2	0,6
7	8,7	6,8	19,5	1,4	29,1	8,7	13,2	7,9
8	102,2	4	149,8	4,4	157,1	6,5	130,4	3,1
9	93,0	20,2	137,2	7,8	131,4	26,8	88,5	27,7
10	0,1	9,8	0,0	13,4	0,0	16,4	0,0	18,7
11	59,1	3	62,6	6,6	63,7	9,5	40,5	10,2
16	0,8	23,1	0,6	31,3	0,5	38,1	0,5	43,6
Інші	0,9	0,8	0,6	1,5	0,1	1,9	0,5	0,9

Примітка. Під приватними інвестиціями маються на увазі капітальні інвестиції, що здійснюються суб'єктами господарювання приватної форми власності. Під державними інвестиціями маються на увазі капітальні інвестиції, що формуються за кошти бюджетів та інвестиції державних підприємств.

Джерело: [10] та власні розрахунки автора.

Висновки та пропозиції. Капітальні інвестицій та їх низький рівень протягом всіх років незалежності України – це загальносистемна проблема, яка стабільно зберігається протягом останніх 5-ти років. За даними Світового банку, Україна входить до переліку країн з найнижчим показником частки капітальних інвестицій у ВВП. Єдине джерело фінансування, яке

характеризувалося відносно стабільним та переважаючи зростаючим трендом – це власні кошти підприємств та організацій. При цьому найбільш волатильною є динаміка коштів іноземних інвесторів, що пояснюється об'єктивною економічною, а протягом 2008-2012 рр. та 2015-2019 рр. фінансовою нестабільностями. Дослідження структури фінансування капітальних інвестицій у розрізі секторів та сфер економічної діяльності дозволило виявити спеціалізацію кожного із суб'єктів фінансування капітальних інвестицій. Так, розпорядники коштів бюджетів, переважно, фінансують капітальні інвестиції у сфері державного управління, зокрема станом на 2021 рік – це 80% загального обсягу фінансування за рахунок коштів державного бюджету та 55% за рахунок коштів місцевих бюджетів. У контексті ЦСР діяльність розпорядників бюджетних коштів насамперед впливає на реалізацію на цілі №10 (скорочення нерівності) та цілі №16 (мир, справедливість та сильні інститути). Вироблення заходів щодо активізації інвестиційної діяльності, що буде спрямована на реалізацію цілей сталого розвитку, у підсумку має сприяти формуванню конкурентоспроможної України.

Список використаних джерел

1. The World Bank. Indicators. Gross capital formation (% of GDP) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?view=chart>.
2. Державна служба статистики. Капітальні інвестиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
4. Мінфін. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi>.
5. Ukraineinvest. Великі міжнародні компанії роблять ставку на майбутнє України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/01-09-2023>.
6. Національний банк України. Департамент статистики та звітності. Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010–2022 рр. [Електронний ресурс]. – Київ, 2023. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_triping_ICL-DFS_pr.pdf?v=6.
7. Європейська бізнес асоціація. Індекс інвестиційної привабливості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/07/EBA-InvestIndex_1H-2021_UKR.pdf.
8. Європейська бізнес асоціація. Індекс інвестиційної привабливості України 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/EBA-InvestIndex_-2023_UA.pdf.
9. Instruments of Monetary-and Credit Policy in Terms of Economic Instability / V. Marhasova, Yu. Kovalenko, O. Bereslavskaya, O. Muravskiy, M. Fedyshyn, O. Kolesnik // International Journal of Management. – 2020. – Vol. 11(5). – Pp. 43–53. DOI: <https://doi.org/10.34218/IJM.11.5.2020.005>.
10. Оцінка фінансування розвитку: Україна. ПРООН [Електронний ресурс] / О. Бетлій, В. Кравчук, Б. Костів, Ю. Касперович, М. Мар'янович. – Режим доступу: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-DFAUkraineUA_v08.pdf.

References

1. The World Bank. Indicators. Gross capital formation (% of GDP). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?view=chart>.
2. Derzhavna sluzhba statystyky. Kapitalni investytsii [State Statistics Service. Capital investments]. (n.d.). <https://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku [On the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period until 2030]: Decree of the President of Ukraine № 722/2019 (dated September 30, 2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
4. Minfin. Priami inozemni investytsii (PII) v Ukrainu [Ministry of Finance. Foreign direct investment (FDI) in Ukraine]. (n.d.). <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi>.
5. Ukraineinvest. Velyki mizhnarodni kompanii robliat stavku na maibutnie Ukrainy [Ukraineinvest. Large international companies are betting on the future of Ukraine]. (2023). <https://ukraineinvest.gov.ua/news/01-09-2023>.
6. *Natsionalnyi bank Ukrainy – National Bank of Ukraine*. (2023). Departament statystyky ta zvitnosti. Otsinka ob-siahiv priamykh inozemnykh investytsii, v yakykh kintsevym kontroliuiuchym investorom ye rezy-dent (round tripping) za 2010–2022 rr. [Department of Statistics and Reporting. Assessment of the volume of foreign direct investments in which the final controlling investor is a resident (round tripping) for 2010–2022]. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round_tripping_ICL-DFS_pr.pdf?v=6.
7. Ievropeiska biznes asotsiatsiia. Indeks investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy [European Business Association. Investment attractiveness index of Ukraine]. (n.d.). https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/07/EBA-InvestIndex_1H-2021_UKR.pdf.
8. Ievropeiska biznes asotsiatsiia. Indeks investytsiinoi pryvablyvosti Ukrainy 2023 [European Business Association. Investment attractiveness index of Ukraine 2023]. (2023). https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/EBA-InvestIndex_-2023_UA.pdf.
9. Marhasova, V., Kovalenko, Yu., Bereslavskaya, O., Muravskiy, O., Fedyshyn, M., Kolesnik, O. (2020). Instruments of Monetary-and Credit Policy in Terms of Economic Instability. *International Journal of Management*, 11(5), 43–53. <https://doi.org/10.34218/IJM.11.5.2020.005>.
10. Betlii, O., Kravchuk, V., Kostiv, B., Kasperovych, Yu., Marianovych, M. (2022). Otsinka finansuvannia rozvytku: Ukraina. PROON [Assessment of development financing: Ukraine. UNDP]. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/UNDP-DFAUkraineUA_v08.pdf.

Отримано 25.12.2023

UDC 336.02(477)

Viktor Khelemnyi

PhD student, Department of Financial Markets and Technologies
State Tax University, Irpin (Ukraine)

E-mail: vhelemnyi@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1397-1506>

ResearcherID: [KAM-5691-2024](https://orcid.org/0000-0002-1397-1506)

TRENDS IN FINANCING CAPITAL INVESTMENTS TO ENSURE THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Global changes in value orientations bring to the fore the issue of forming a new development model, the paradigm of which should be based on sustainable development or achieving an optimal balance between economic, social and environmental development. The significance and importance of

capital investments for sustainable development is that they: are strategic in nature, as they have a long-term impact on the sustainable and stable development of a country, region, community or individual; for a particular industry or field of activity, they contribute to the development of other related industries, and therefore have a positive impact on the overall socio-economic processes in society; achieve the Sustainable Development Goals only if the State has a balanced inclusive financial policy to attract sufficient financial resources.

The purpose of the article is to highlight the processes of financing capital investments in Ukraine, which will allow developing approaches to their activation for sustainable development.

The share of capital investments in the GDP of Ukraine, the European Union and the world is analyzed. The volumes and dynamics of domestic capital investments are estimated, in particular from the point of view of their potential impact on the sustainable development of the Ukrainian economy. The author's position on the favorability of the identified trends in capital investment in Ukraine in terms of economic sectors is substantiated, and the interconnectedness of each of them with the goals of sustainable development is shown. The dynamics of foreign direct investment in Ukraine, as well as the integral indicator of Ukraine's investment attractiveness on the Likert scale, are analyzed.

A study of the structure of capital investment financing by sectors and areas of economic activity has revealed the specialization of each of the subjects of capital investment financing. Thus, budget managers mainly finance capital investments in the field of public administration, in particular, as of 2021, 80 % of the total amount of financing is provided by the state budget and 55 % by local budgets. In the context of the SDGs, the activities of budget spending units primarily affect the implementation of Goal 10 (reducing inequality) and Goal 16 (peace, justice and strong institutions).

Keywords: *capital investments, sources of financing, sustainable development, Goals of sustainable development, economic sectors, investment attractiveness.*

Fig.: 9. Table: 1. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-352-364](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-352-364)

УДК 330.341.1:330.341.2:336.77

JEL Classification: E5

Наталія Чийпеш

аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: natalija.chijpesh@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2790-2878>

Юрій Белінський

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: belinskijurij8@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9343-4042>

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРЕДИТНОГО РИНКУ

Інституційне забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку є важливим об'єктом дослідження, у рамках якого здійснюється пошук ефективних методів, засобів та інструментів підвищення ефективності його функціонування. Аналізуючи діяльність кредитного ринку, можна зазначити, що низька ефективність його роботи значною мірою визначається недосконалістю інституційного забезпечення процесу впровадження інноваційних кредитних послуг.

Метою статті є дослідження інституційного забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку і визначення напрямків його удосконалення., що є необхідним для розуміння взаємодії інститутів кредитного ринку, визначення факторів, які сприяють або гальмують інновації та розробки стратегії створення сприятливого інноваційного середовища.

У статті досліджені суб'єкти інституційного забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку. Значну увагу приділено учасникам кредитного ринку у сфері інноваційного розвитку, а також нормативно-правовим актам, якими керуються установи в методах впливу і регулювання на кредитному ринку, визначені функції інститутів. Суб'єктами інституційного забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку було виділено урядові установи (Національний банк України, Верховна Рада України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Антимонопольний комітет України), державні інститути, що забезпечують підтримку інноваційної діяльності (Державна інноваційна фінансово-кредитна установа), установи кредитної інфраструктури (банківські та небанківські установи, бюро кредитних історій, колекторські компанії, рейтингові агентства, кредитні брокери), фінтех-компанії, освітні заклади (університети, наукові центри), інноваційні установи (лабораторії, технопарки, індустриальні парки, бізнес-інкубатори, технологічні хаби).

Дослідження впливу зазначених вище суб'єктів інституційного забезпечення інноваційного розвитку став важливим інструментом розуміння взаємодії між державними регуляторами кредитного ринку, кредитними установами, навчальними закладами, інноваційними установами, а також фінтех-компаніями.

Ключові слова: кредитний ринок; інституційне забезпечення; інноваційний розвиток; інститути.

Рис.: 1. Бібл.: 24.

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого розвитку кредитного ринку є необхідною передумовою для забезпечення фінансової стабільності, стимулювання інвестицій та сприяння економічному зростанню. Інституційне забезпечення відіграє вирішальну роль у формуванні й розвитку кредитного ринку в Україні й охоплює сукупність заходів, спрямованих на

створення та підтримку умов для зростання інновацій у сфері кредитних послуг. Дослідження суб'єктів інституційного забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку включає в себе аналіз учасників ринку, які впливають на створення та впровадження інновацій у кредитну сферу, і сприяє розумінню взаємодії цих суб'єктів між собою, дозволяє ідентифікувати фактори, які сприяють чи гальмують інновації на цьому ринку, та дозволяє розробити напрями розвитку сприятливого інноваційного середовища для функціонування кредитних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інституційним аспектам функціонування кредитного ринку присвячені праці таких вчених, а саме А. Алчіан, М. Бунге, М. Вебер, В. Вірченко, З. Мацук, Т. Паєнтко, Д. Норт, О. Вільямсон, Р. Торнтон, Б. Фрідман, Дж. Акерлоф, В. Галушак, Т. Кізим, О. Корсакова, О. Лучишин, І. Рекуненко, О. Назарова, С. Степаненко, І. Чупицька та ін. Дослідники зробили вагомий внесок в обґрунтування теоретичних та прикладних положень удосконалення інституційних засад функціонування кредитного ринку та його інноваційного розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність напрацювань щодо інституційного забезпечення кредитного ринку, є необхідність в удосконаленні такого забезпечення, підвищення якості функціонування державних інститутів, які відіграють ключову роль у формуванні умов для інноваційного розвитку кредитного ринку. Отже, необхідним є проведення додаткових досліджень теоретичних та практичних засад функціонування такого ринку та напрямів удосконалення його інституційного забезпечення.

Мета статті. Метою статті є дослідження інституційного забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку й визначення напрямків його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Інституційне забезпечення є ключовим фактором успішного розвитку інновацій на кредитному ринку. Інститути створюють законодавчу і нормативну базу, визначають політику, видають ліцензії, здійснюють нагляд і впливають на фактично всі аспекти діяльності кредитних установ. Співпраця між різними установами є важливою для створення сприятливого середовища для інновацій. Узгоджене інституційне забезпечення інноваційного розвитку на кредитному ринку сприяє створенню умов для зростання і конкурентоспроможності кредитних установ, а також сприяє забезпеченню їхньої фінансової стабільності, захисту інтересів споживачів послуг зазначених суб'єктів господарювання.

Інституційне забезпечення розвитку інновацій на кредитному ринку – це сукупність державних і недержавних інститутів, які забезпечують наявність правових, організаційних і економічних умов, необхідних для провадження та розвитку інноваційної діяльності [5].

Загалом інститути розглядаються як система правил і норм, що визначають стимули та обмеження, які створюють умови для розвитку ринку і суспільства. Їх діяльність має бути спрямована насамперед на створення умов, що сприяють безперебійному протіканню інноваційного процесу, програм, проєктів, а також підтримання стабільного функціонування кредитного ринку та його складових. Регулювання кредитного ринку створює середовище інституційних умов, які структурують відносини учасників інноваційного процесу на всіх етапах його проходження [3].

Основними суб'єктами інституційного забезпечення розвитку інновацій на кредитному ринку є організації, установи та структури, які взаємодіють з метою створення сприятливого середовища та розвитку інновацій у сфері кредитування. Серед них варто виокремити такі: державні регулятори (Національний банк України, Верховна Рада України, Міністерство фінансів України, Міністерство економіки України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Антимонопольний комітет України), кредитні установи (банківські й небанківські), фінтех-компанії, освітні заклади (університети, наукові установи), інноваційні платформи (фінансові інкубатори, технологічні хаби). Ці суб'єкти відіграють важливу роль у створенні умов для розвитку кредитних інновацій, забезпеченні стійкості й конкурентоспроможності кредитних установ. Взаємодія та координація між ними є ключовим елементом успіху трансформаційних процесів на ринку кредитних послуг.

Інституційне забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку України формує нормативно-правова база, оскільки закладає правові основи його забезпечення. Крім того, правовою базою є як законодавчі та нормативно-правові акти загального характеру, так і законодавчі й нормативно-правові акти у сфері інноваційної діяльності.

До законодавчих і нормативних актів, які регламентують роботу кредитних установ, забезпечують нагляд за їх діяльністю можна віднести такі: Конституція України, Господарський кодекс України, Закони України «Про споживче кредитування», «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання простроченої заборгованості у період дії воєнного стану в Україні», «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» та інші. Законодавчі та нормативно-правові акти, спрямовані на підтримку та стимулювання інноваційного розвитку, а саме Закони України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» «Про інвестиційну діяльність» та ін.

Отже, інституційне забезпечення розвитку інновацій на кредитному ринку – це сукупність інститутів, правил, політик і підходів, спрямованих на створення сприятливого середовища для впровадження інноваційних продуктів і послуг у сфері кредитування.

Розглянемо детальніше основних суб'єктів інституційного забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку, що зображені на рис. 1.

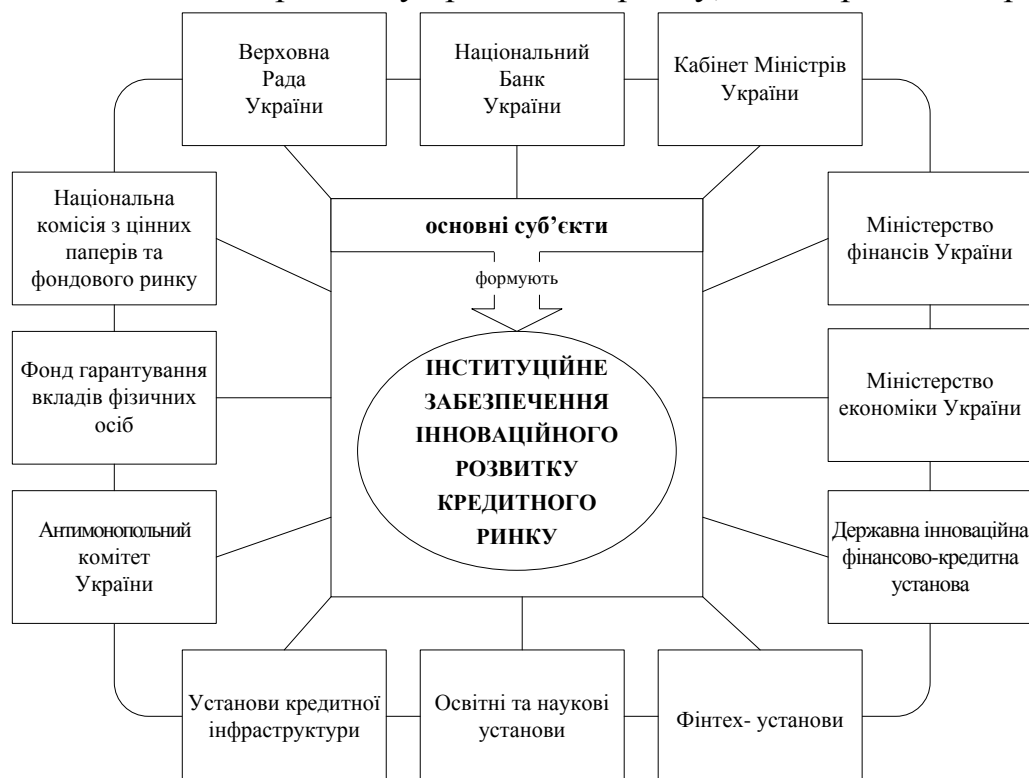

Рис. 1. Інституційне забезпечення інноваційного розвитку кредитного ринку України

Джерело: [4; 6; 8; 10; 11; 12; 14; 15-23].

1. Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні [20]. У межах своєї компетенції виконує функції, що стосуються регулювання кредитного ринку, до яких належать:

- прийняття нормативно-правових актів та внесення змін до чинного законодавства, що пов'язано з регулюванням кредитного ринку;
- ухвалює закони щодо захисту прав споживачів фінансових послуг, регламентуючи взаємовідносини між позичальниками та кредиторами;
- регулювання кредитної системи країни: загальні принципи регулювання кредитної системи встановлює ВРУ, але конкретні регуляторні завдання покладаються на спеціалізовані органи [3-6; 8; 10; 12; 18-20; 22].

Прийняття нових законів і зміна чинного законодавства змінюють правові умови діяльності кредитних установ та інших учасників кредитного ринку. Отже, роль Верховної Ради України є важливою для формування законодавчого середовища, в якому функціонує кредитний ринок. Безпосередній нагляд за кредитним ринком здійснює Національний банк України.

2. Національний банк України (НБУ) – центральний банк України, спеціальний центральний орган державної влади [18]. Правовий статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації НБУ визначаються

Конституцією України, Законом України "Про Національний банк України", Законом України "Про банки і банківську діяльність", Постановами НБУ. До повноважень НБУ у напрямку регулювання кредитних відносин, регламентації розвитку кредитної системи країни можна віднести такі:

- проведення грошово-кредитної політики: визначення основних ставок рефінансування, що впливають на рівень процентних ставок на ринку, запровадження програм стимулювання кредитування суб'єктів підприємництва і населення для підтримки економічного зростання;

- регулювання валютного ринку: здійснення валютного регулювання для підтримки стабільності національної валюти, а також інтервенції на валютному ринку з метою управління валютним курсом;

- розробка та впровадження реформ, спрямованих на розвиток кредитного ринку, сприяння доступності та ефективності кредитних послуг;

- здійснення макроекономічного аналізу та використання отриманих даних для прийняття ефективних рішень, впровадження заходів з управління системними ризиками;

- нагляд за фінансовою стабільністю та діяльністю кредитних установ, встановлення вимог до капіталу та ліквідності [12; 18; 6; 8].

3. Кабінет Міністрів України (КМУ)

Основними функціями Кабінету Міністрів України щодо впливу на розвиток кредитного ринку є:

- формування економічної політики: розробка стратегії стимулювання економічного розвитку, яка включатиме заходи щодо функціонування кредитного ринку;

- розробка заходів щодо залучення інвестицій та підтримки проєктів, що впливають на попит на кредити;

- встановлення політики, спрямованої на забезпечення конкурентоспроможності кредитних установ та забезпечення чесної конкуренції на кредитному ринку [12; 23; 6].

Кабінет Міністрів України тісно співпрацює з Національним банком України для досягнення спільних цілей фінансово-економічної стабільності. Функції КМУ щодо регулювання кредитного ринку визначаються загальною економічною політикою та завданнями держави у сфері фінансів і економіки.

4. Міністерство фінансів України (МФУ) формує і реалізує фінансову та бюджетну політику, а також визначає політику в митній та податковій сферах [6]. МФУ відіграє ключову роль у регулюванні функціонування фінансової системи країни, в тому числі окремих її ланок, а саме:

- управління державними борговими зобов'язаннями, включаючи випуск та обслуговування державних облігацій, а також розробка стратегії зменшення боргового навантаження та забезпечення стабільності фінансового, а отже, і кредитного ринку;

- розробка та реалізація ініціатив щодо залучення інвестицій, підтримка програм розвитку інфраструктури та створення сприятливого інвестиційного клімату в країні;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- розробка та реалізація бюджетної політики держави, включаючи управління державними витратами й доходами, а також встановлення фінансових пріоритетів і виділення бюджетних коштів на розвиток кредитного ринку (наприклад пільгове кредитування). Сьогодні в Україні діють програми пільгового кредитування населення (пільговий іпотечний кредит внутрішньо переміщеним особам, «Оселя»), а також програми доступних кредитів для бізнесу (Доступні кредити 5-7-9 %) [12; 14; 23].

5. Міністерство економіки України - відіграє важливу роль у формуванні та реалізації економічної політики країни. До функцій міністерства належить:

- проведення економічного аналізу та макроекономічних прогнозів для розуміння стану економіки та визначення можливих ризиків для кредитного ринку;

- визначення економічної політики для різних галузей, що впливає на попит і пропозицію кредитів у різних секторах економіки;

- співпраця з іншими відомствами, такими як Національний банк України та Міністерство фінансів України для вирішення спільних завдань фінансово-економічної політики [12; 23].

6. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України та підзвітним Верховній Раді України [21]. В Україні цей орган відповідає за регулювання та нагляд за фондовим ринком, у тому числі за деякими аспектами кредитного ринку. Функції та ініціативи НКЦПФР впливають на фінансову систему загалом, включаючи кредитний ринок, зокрема:

- участь у розробці та вдосконаленні законодавства, що регулює кредитний ринок;

- здійснює державний нагляд і регулювання іпотечного кредитування та емісії іпотечних сертифікатів, встановлює порядок ведення реєстру іпотечного покриття;

- веде Державний реєстр рейтингових агентств, видає Свідоцтво про включення до Державного реєстру рейтингових агентств та встановлює порядок подання звітів про їх діяльність;

- нагляд за діяльністю інвестиційних та пенсійних фондів, які можуть бути активними учасниками ринку кредитування;

- встановлення правил і стандартів захисту прав інвесторів, які можуть вплинути на довіру до кредитних інструментів, у тому числі цінних паперів, що використовуються при кредитуванні [23; 21; 16].

7. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) є установою в Україні, яка здійснює спеціальні функції у сфері з гарантування вкладів фізичних осіб і виведення неплатоспроможних банків з ринку [22]. В Укра-

їні відіграє важливу роль у фінансовому секторі, забезпечуючи захист вкладників та сприяючи стабільності банківської системи. До функцій ФГВФО можна віднести такі:

- захист інтересів фізичних осіб, які розміщують кошти на депозитних рахунках, забезпечення їх збереження є важливим для розвитку кредитного ринку, оскільки депозитні кошти це ресурсна база банківських кредитів;

- створення умов для забезпечення фінансової стабільності шляхом запобігання паніці на ринку та втрати довіри до банків;

- участь у процесі розгляду і вирішення ситуацій, пов'язаних зі злиттям, поглибленням, ліквідацією чи реорганізацією банків. При виведенні неплатоспроможного банку з кредитного ринку Фонд ухвалює рішення (продаж, реструктуризація, консолідація чи передача проблемних активів іншим установам) щодо подальшого управління кредитного портфеля;

- участь у розвитку та вдосконаленні регуляторного середовища, спрямованого на підвищення стабільності фінансового, у тому числі кредитного ринку [22; 15].

8. Антимонопольний комітет України (АМКУ) є державним органом зі спеціальним статусом, який забезпечує державний захист конкуренції у підприємницькій діяльності й у сфері державних закупівель [11]. На кредитному ринку Антимонопольний комітет виконує такі функції:

- моніторинг і розслідування можливих антиконкурентних угод між банками або іншими фінансовими установами, що може обмежити конкуренцію на ринку кредитування;

- впровадження заходів, спрямованих на відстеження, аналіз і протидію антимонопольних порушень на кредитному ринку;

- здійснення заходів щодо виявлення та припинення недобросовісної конкуренції, що порушує рівні умови на ринку кредитування;

- забезпечення захисту інтересів споживачів на кредитному ринку, а саме встановлення справедливих та прозорих умов кредитування;

- забезпечення вирішення конфліктів інтересів та уникнення ситуацій, які можуть призвести до зловживань на ринку [11; 12; 17; 18; 23].

Зазначені вище функції визначають роль державних інститутів у створенні сприятливого нормативно-правового середовища для розвитку інноваційної діяльності на кредитному ринку України.

9. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа створена з метою фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у розвиток реального сектору економіки, підвищення внутрішнього потенціалу експорту продукції, виробленої на підприємствах галузей національної економіки, захист і підтримка національного товаровиробника [7].

10. Установи кредитної інфраструктури (банківські та небанківські установи, бюро кредитних історій, колекторські компанії, рейтингові агентства, кредитні брокери) забезпечують фінансування та кредитування підприємств і населення, виконуючи такі функції:

- розробка кредитних продуктів, тобто створення інноваційних кредитів, адаптованих до потреб ринку з урахуванням його особливостей та викликів;
- забезпечення безпеки кредитних операцій, а саме вжиття заходів щодо захисту клієнтів від шахрайства, використання сучасних технологій забезпечення безпеки кредитних операцій;
- інвестування в стартапи, технологічні компанії та інші інноваційні підприємства, створення власних інноваційних центрів для розробки нових ідей і технологій;
- використання фінтех-технологій для автоматизації процесу видачі кредитів, оцінки ризиків та обслуговування клієнтів, а також швидшого доступу до кредитних послуг;
- взаємодія з інноваційними компаніями для спільного впровадження та розробки нових кредитних продуктів, забезпечення фінансової підтримки технологічним стартапам і проєктам;
- оцінка кредитного ризику – аналіз та оцінка ризику для визначення стабільності та доцільності фінансування інноваційних ідей;
- консалтинг – надання клієнтам консультацій щодо використання кредитних інновацій та оптимізації фінансових стратегій [2; 12; 23].

11. Освітні та наукові установи відіграють важливу роль у розвитку кредитних інновацій, оскільки готують висококваліфікованих, конкурентоспроможних спеціалістів з необхідними знаннями, навичками та практичним досвідом. Основними функціями освітніх та наукових установ є:

- навчання фінансовій та цифровій грамотності, а саме підготовка спеціалістів у сфері кредитування та ІТ, навчання основам фінансів, економіки, програмування, що створює основу для розуміння кредитних інструментів та інновацій;
- проведення наукових досліджень у сфері кредитних технологій та інновацій;
- розробка та впровадження нових кредитних послуг, методів оцінки та управління ризиками;
- проведення наукових конференцій та семінарів для обміну досвідом та ідеями між науковцями та практикаками;
- співпраця із суб'єктами господарювання та державою, тобто налагодження партнерства з бізнес-структурами та державними органами для спільного розвитку кредитних інновацій;
- аналіз поведінки споживачів, тобто дослідження соціального впливу кредитних інновацій на споживачів та економіку в цілому;
- фінансова і наставницька підтримка, а саме надання фінансової допомоги й консультування для стартапів у сфері кредитних інновацій [1; 13].

Отже, заклади освіти і наукові установи виступають ключовим партнером у формуванні спеціалістів та розвитку інтелектуальних ресурсів для створення та впровадження інновацій на кредитному ринку. Вищезазначені

функції впливають на розвиток інновацій, вирішують проблеми та сприяють зростанню національної економіки, а також створюють сприятливе середовище для розвитку інновацій, допомагають молодим компаніям у фінансовому секторі прискорити свій розвиток.

12. Фінтех-установи. До складу інститутів фінтех-установ входять великі технологічні компанії, діяльність яких орієнтована на індустрії кредитних послуг і за її межами (Apple, Google); компанії, що надають інфраструктуру або технологію, яка полегшує обслуговування кредитних угод, зокрема MasterCard, Fiserv, First Data; великі кредитні установи (Bank of America, Chase, Wells Fargo, Allstate); стартапи, що сфокусовані на конкретній інноваційній технології чи процесі (Betterment (автоматизоване інвестування), Prosper (p2p-кредитування), Moven (роздрібний банківський бізнес)) [24].

Фінтех-компанії виконують різні функції спрямовані на надання інноваційних кредитних послуг та полегшення доступу до фінансових ресурсів, а саме:

- поширення онлайн-кредитування, зокрема надання альтернативних кредитів та аналіз кредитоспроможності позичальника з використанням інноваційних методів;

- розвиток p2p-кредитування - надання можливості залучати гроші від групи людей для фінансування проєктів;

- роботизоване обслуговування клієнтів – використання штучного інтелекту і чат-ботів для надання інформації та обслуговування клієнтів;

- використання аналітики та штучного інтелекту для виконання фінансового аналізу та управління ризиками;

- розповсюдження хмарних сервісів - збір і аналіз великих обсягів даних для розробки персоналізованих кредитних рішень і прогнозів [24].

Зазначені функції показують, як фінтех-компанії створюють інноваційні рішення, спрямовані на полегшення кредитних операцій та покращення доступу до фінансових послуг.

Висновки та пропозиції. Таким чином, забезпечення стабільного та сприятливого середовища для інновацій на кредитному ринку вимагає співпраці між державними регуляторами кредитного ринку, кредитними установами, закладами освіти та науковими установами, а також фінтех-компаніями. Врахування потреб ринку та стимулювання інноваційного підходу до кредитування є запорукою розвитку національної економіки загалом.

Проте, незважаючи на розгалуженість суб'єктів інституційного забезпечення та значну кількість прийнятих законодавчих і нормативних актів, спрямованих на підтримку розвитку інноваційної діяльності, формування нормативно-правової бази інноваційної діяльності на кредитному ринку є незавершеним, оскільки не враховує всі аспекти впровадження інноваційних кредитних продуктів, особливо в сучасних умовах цифровізації фінансових відносин.

Отже, модернізація інституційного забезпечення розвитку інновацій на кредитному ринку потребує комплексного підходу та низки заходів, спрямованих на створення сприятливого середовища для впровадження інноваційних рішень.

Список використаних джерел

1. Види бізнес-інкубаторів та стан їхнього розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/18592889.pdf>.
2. Дубина М. В. Сутність та система інфраструктури кредитного ринку України / М. В. Дубина, О. В. Шишкіна // Наукові записи Інститут законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – С. 80-86.
3. Ільченко Н. М. Методологія дослідження проблем державного управління: інституціональний підхід [Електронний ресурс] / Н. М. Ільченко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>.
4. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / заг. ред.: В. М. Геєць та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
5. Коваленко Ю. М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки / Ю. М. Коваленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 1 (23). – С. 92-97.
6. Конституція України зі змінами і доповненнями. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Міністерство економіки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: me.gov.ua/?lang=uk-UA.
8. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: bank.gov.ua.
9. Національний фонд досліджень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nrfu.org.ua.
10. Положення про Апарат Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#n9>.
11. Про Антимонопольний комітет України [Електронний ресурс] : Закон України від 26.11.1993 № 3659-ХІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.
12. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-ІІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
13. Про вищу освіту [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
14. Про Державний бюджет України [Електронний ресурс] : Закон України від 03.11.2022 № 2710-ІХ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.
15. Про затвердження Положення про порядок і умови виплати коштів з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2012 № 14. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1548-12>.
16. Про затвердження Правил ведення реєстру власників цінних паперів [Електронний ресурс]: Постанова Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/re13316?ed=2014_06_24.
17. Про захист економічної конкуренції [Електронний ресурс] : Закон України від 11.01.2001 № 2210-ІІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

18. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

18. Про Національний банк України” зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-ХІV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

20. Про Регламент Верховної Ради України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

21. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

22. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

23. Про фінансові послуги та фінансові компанії [Електронний ресурс] : Закон України від 14.12.2021 № 1953-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

24. What is FinTech? [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.pwc.com/us/en/financial-services/publications/viewpoints/assets/pwc-fsi-what-is-fintech.pdf>.

References

1. Vidy biznes-inkubatoriv ta stan yikhnoho rozvytku v Ukrayini [Types of business incubators and the state of their development in Ukraine]. (n.d.). <https://core.ac.uk/download/pdf/18592889.pdf>.

2. Dubyna, M.V., Shyshkina, O.V. (2017). Sutnist ta systema infrastruktury kredytnoho rynku Ukrainy [The essence and infrastructure system of the credit market of Ukraine]. *Naukovi zapysy Instytut zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific records of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (4), 80-86.

3. Ilchenko, N.M. (2011). *Metodolohiya doslidzhennya problem derzhavnoho upravlinnya: instyutsional'nyu pidkhid [Methodology for the study of public administration problems: an institutional approach]*. <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/06.pdf>.

4 Heyets, V.M. (Ed.). (2015). *Innovatsiyina Ukraina 2020: natsionalna dopovid [Innovative Ukraine 2020: national report]*. NAN Ukrainy.

5. Kovalenko, Yu.M. (2011). Sutnist instyuttsiynoho seredovyscha finansovoho sektora ekonomiky [The essence of the institutional environment of the financial sector of the economy]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, (1(23)), 92-97.

6. Konstytutsiya Ukrainy zi zminamy i dopovnennyamy [Constitution of Ukraine with changes and additions]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Ministerstvo ekonomiky Ukrayiny [Ministry of Economy of Ukraine]. (n.d.). me.gov.ua/?lang=uk-UA.

8. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. (n.d.). bank.gov.ua.

9. Natsionalnyi fond doslidzhen Ukrainy [National Research Fund of Ukraine]. (n.d.). nrfu.org.ua.

10. Polozhennya pro Aparat Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [Regulations on the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine]. (n.d.). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/769/11-%D1%80%D0%B3#n9>.

11. Pro Antymonopol'nyy komitet Ukrainy [About the Antimonopoly Committee of Ukraine], Law of Ukraine dated November 26, 1993 No. 3659-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.

12. Pro banky i bankivsku diialnist [About banks and banking], Law of Ukraine dated 07.12.2000 No. 2121-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.

13. Pro vyshchu osvitu [On higher education], Law of Ukraine dated July 1, 2014 No. 1556-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

14. Pro Derzhavnyy byudzheth Ukrainy [About the State Budget of Ukraine], Law of Ukraine dated November 3, 2022 No. 2710-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.

15. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro poryadok i umovy vyplaty koshtiv z Fondu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib [On the approval of the Regulation on the procedure and conditions for the payment of funds from the Individual Deposit Guarantee Fund], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 9, 2012 No. 14. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1548-12>.

16. Pro zatverdzhennya Pravyl vedennya reyestru vlasnykiv tsinnykh paperiv [On approval of the Rules for maintaining the register of securities owners], Resolution of the National Securities and Stock Market Commission. https://ips.ligazakon.net/document/view/re13316?ed=2014._

17. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii [On the protection of economic competition], Law of Ukraine dated January 11, 2001 No. 2210-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

18. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On the protection of consumer rights], Law of Ukraine dated May 12, 1991 No. 1023-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

19. Pro Natsionalnyy bank Ukrayiny [About the National Bank of Ukraine], Law of Ukraine dated 05/20/1999 No. 679-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

20. Pro Rehlament Verkhovnoyi Rady Ukrainy [On the Regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine], Law of Ukraine dated February 10, 2010 No. 1861-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

21. Pro rynky kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky [On capital markets and organized commodity markets], Law of Ukraine dated February 23, 2006 No. 3480-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

22. Pro systemu harantuvannya vkladiv fizychnykh osib [On the system of guaranteeing deposits of natural persons], Law of Ukraine dated February 23, 2012 No. 4452-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

23. Pro finansovi posluhy ta finansovi kompanii [On financial services and financial companies], Law of Ukraine dated 14.12.2021 No. 1953-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.

24. What is FinTech? (n.d.). <https://www.pwc.com/us/en/financial-services/publications/viewpoints/assets/pwc-fsi-what-is-fintech.pdf>.

Отримано 09.12.2023

UDC 330.341.1:330.341.2:336.77

Nataliia Chyipesh

graduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: natalija.chijpesh@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-2790-2878>

Yurii Belinskyi

graduate student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: belinskijurij8@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0003-9343-4042>

**INSTITUTIONAL SUPPORT FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF THE CREDIT MARKET**

Institutional support for innovative development of the credit market is an important object of research, within the framework of which the search for effective methods, means and tools is carried out to improve the efficiency of its functioning. Analyzing the activities of the credit market, it can be noted that low efficiency of its work is largely determined by the imperfection of institutional support for the process of introducing innovative credit services.

The purpose of the article is to study institutional support for innovative development of the credit market and determine their influence on the credit market development in Ukraine, which is necessary for understanding the interaction of credit market institutions, identifying factors that promote or inhibit innovation and developing a strategy for creating a favorable innovation environment.

Within the article, subjects of institutional support for innovative development of the credit market are studied. Considerable attention is paid to participants in the credit market in the field of innovative development, as well as to the regulatory legal acts that guide institutions in their methods of influence and regulation in the credit market, and functions of institutions are defined. Government institutions (the National Bank of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, Ministry of Economy of Ukraine, National Securities and Stock Market Commission, Individual Deposit Guarantee Fund, Antimonopoly Committee of Ukraine) were selected as subjects of institutional support for innovative development of the credit market. state institutions providing support for innovative activities (State Innovative Financial and Credit Institution), credit infrastructure institutions (banking and non-banking institutions, credit history bureaus, collection companies, rating agencies, credit brokers), fintech companies, educational institutions (universities, scientific centers), innovative institutions (laboratories, technology parks, industrial parks, business incubators, technological hubs).

The study of the influence of the above-mentioned subjects of institutional support for innovative development has become an important tool for understanding the interaction between government regulators of the credit market, credit institutions, educational institutions, innovative institutions, and fintech companies.

Keywords: credit market; institutional support; innovative development; institutions.

Fig.: 1. References: 24.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4\(36\)-365-374](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-4(36)-365-374)

УДК 336.645

JEL Classification: G00

Максим Чут

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maxchut@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7316-7579>

ResearchID: [X-9940-2018](https://orcid.org/0000-0002-7316-7579)

ВАРТІСНООРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ

У статті розкриті особливості становлення поняття вартісно орієнтованого управління підприємством та його трансформацій в сучасних умовах. Обґрунтовано потребу в перенесенні акцентів такого управління саме на фінансову складову діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язано з прямими та опосередкованими інтересами власників бізнесу та особливостями господарювання в умовах воєнного стану. Визначено трансформовані концепції вартісно орієнтованого управління, котрі, окрім класичного підходу, охоплюють також вартісно орієнтоване управління на основі інтересів стейкхолдерів та стратегічне вартісно орієнтоване управління. У результаті систематизації новітніх чинників вартісно орієнтованого управління підприємством, що зумовлені умовами воєнного часу вдалося запропонувати його структуру залежно від видів діяльності підприємства.

Ключові слова: вартість бізнесу; вартісно орієнтоване управління; менеджмент; фінанси; цінність.

Рис.: 2. Бібл.: 12.

Постановка завдання. Воєнний стан накладає значні обмеження та виклики для бізнесу, включаючи логістичні труднощі, непевність у ринкових умовах та змінені потреби споживачів. Дослідження способів адаптації управлінських практик до цих умов є ключовим для виживання та успіху підприємств. Саме за таких умов ресурси стають обмеженішими, а тому ефективне використання цих ресурсів для максимізації вартості стає ще більш важливим. Вартісноорієнтоване управління допомагає підприємствам зосередитися на ключових аспектах, що приносять найбільшу віддачу, зокрема – на ефективному пошуку та використанні ресурсів фінансових. У турбулентних умовах економічних та соціальних змін, традиційні методи управління, які ґрунтуються на статичному аналізі фінансових показників або нормативних індикаторів фінансових потоків, не завжди ефективні в сучасних умовах, коли відбувається значний приріст інформації щодо всіх аспектів діяльності підприємств і ринків. Це призводить, з одного боку, до ускладнення аналітичного інструментарію, необхідного для прийняття ефективних рішень у сфері вартісноорієнтованого управління суб'єкта господарювання, а з іншого – створює необхідність у розробці більш адаптованих до сучасності методів та принципів. Виявляється, що для досягнення прибутковості підприємства недостатньо просто відповідати встановленим нормативам щодо собівартості виробництва чи обороту оборотного капіталу. Досвід свідчить, що в умовах значного росту застосування цифрових і

інформаційних програмних рішень в управлінській сфері досягнення успіху на динамічному ринку можливе лише при комплексній оцінці всіх аспектів функціонування суб'єкта господарювання. Отже, виникає концепція управління суб'єктом господарювання в межах системи фінансового менеджменту, яка еволюціонує у вартісноорієнтовані підходи до управління бізнес-процесами. Слід зауважити, що актуальність проблеми формування ефективної системи вартісноорієнтованого управління підприємствами та його бізнес-процесами визначає необхідність докладного вивчення обраної теми статті саме в контексті фінансової складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових публікацій у сфері вартісноорієнтованого управління підприємствами став важливою складовою економічної науки загалом і менеджменту зокрема. Це явище впливає з еволюції системи фінансового менеджменту, що поступово адаптується під впливом процесів цифрової трансформації. Важливо відзначити, що аспекти управління фінансами підприємств, зосереджені на вартісній складовій, широко досліджені в спеціалізованих публікаціях українських та міжнародних науковців і практиків.

У цьому контексті слід відзначити праці таких науковців, як Л. Довгань, М. Дзямуч, В. Ільчук, Л. Костирко, Г. Старостенко, О. Стащук, Х. Штрихун та інших, які досить детально розглядали особливості сучасної специфіки вартісноорієнтованого управління фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання. Наведені дослідження вирізняються деталізацією та глибиною аналізу, розкриваючи ключові аспекти цієї проблеми.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Одночасно з цим, динамічні зміни, що відбуваються в економічній системі, настільки суттєві, що потребують глибокого перегляду традиційних підходів до управління фінансовими потоками підприємств і формування нових принципів фінансового менеджменту, спрямованих на цю проблематику. В умовах повномасштабної війни саме доступність фінансових ресурсів стала визначальною для виживання бізнесу. Водночас трансформуються і підходи до визначення вартості бізнесу, оскільки змін зазнали навіть базові життєві цінності.

Мета статті. Основна мета статті полягає у встановленні особливостей вартісноорієнтованого управління підприємством в умовах війни та визначення особливостей такого процесу. Також завданням дослідження визначено ідентифікацію принципів фінансового менеджменту, які є фундаментальними для реалізації такого управління в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Концепція управління фінансовою діяльністю підприємств сформулювалася під впливом еволюції принципів фінансового менеджменту, спрямованих на створення специфічного механізму для керування фінансовими потоками. Цей механізм має забезпечувати постійне підвищення ефективності використання фінансових ресурсів підприємства. З іншого боку, він повинен гарантувати високу конкурентну позицію

суб'єкта господарювання на ринку капіталів, включаючи доступність кредитних ресурсів. Водночас вартість будь-якого бізнесу протягом тривалого періоду відділялась від системи фінансового управління і обмежувалося це поняття лише грошовим вираженням цінності всіх бізнес-процесів, пов'язаних із функціонуванням підприємства.

Проте динамічні трансформації в глобальній економічній системі, що зумовлені пандемією коронавірусу та повномасштабною війною в Україні, вказують на можливість всебічного охоплення всіх сфер господарської діяльності підприємств, зокрема, фінансової сфери. Наближається епоха, де фінансові аналітики мають новітні широкі можливості щодо обробки обсягів та якості інформації, що надходить із внутрішнього середовища та фінансових ринків, завдяки активному впровадженню цифрових та інформаційних технологій у сферу діяльності підприємств [7]. Це відкриває можливості для фінансових менеджерів створювати ефективні та точні стратегії та прогнози розвитку підприємств в умовах сталого розвитку економіки країни. Однак реалії повномасштабної війни формують мінливе та нестабільне бізнес-середовище. У цьому контексті особливо актуальними стають методи оперативного управління фінансовими потоками бізнес-процесів на всіх рівнях, примушуючи керівництво підприємств все більше наголошувати на доходності акціонерного капіталу та загальному зростанні вартості бізнесу, розглядаючи їх як кінцевий критерій успішності для власників. У перспективі повоєнного відновлення саме ті підприємства, котрі змогли утримати вартість свого бізнесу, стануть інвестиційно-привабливими об'єктами.

Більшість інвесторів орієнтовані не лише на операційну ефективність компанії та пошук шляхів збільшення прибутковості, але й на зростання доходів шляхом підвищення вартості бізнесу. Саме тому концепція вартісно-орієнтованого управління стає дедалі більш поширеною як у теорії, так і на практиці господарювання. Основною метою для кожного власника підприємства є підвищення ефективності управління та запобігання кризовому становищу, або виходження з нього, якщо воно вже виникло. Сучасні методи для досягнення цієї мети різноманітні, і одним із них є використання вартісноорієнтованого управління (VBM-управління) [9].

Однією із фундаментальних складових цієї теорії є теза про те, що грошові потоки є ключовим фактором у визначенні вартості підприємства. У такому контексті вартісноорієнтоване управління підприємством можна розглядати як комплекс заходів, спрямованих на підвищення вартості компанії, та координується на основі фінансової інформації, отриманої шляхом розрахунку вартісноорієнтованих показників.

Існують різноманітні погляди на те, які саме показники повинні використовуватися в межах цієї концепції. Проте можна визначити, що концепція вартісноорієнтованого управління, як правило, базується на порівнянні ринкової вартості та балансової чи залишкової вартості. Саме тому можемо

стверджувати, що концепція вартісноорієнтованого управління сформувалася на перетині теорій фінансового обліку, фінансового аналізу та корпоративних фінансів. Адже в процесі вартісноорієнтованого управління менеджмент потребує достовірної облікової інформації, котра буде правильно опрацьована та інтерпретована, і вже за результатами такої обробки даних сформується рішення щодо управління внутрішніми та зовнішніми складовими фінансів підприємства. Проте в умовах повномасштабної війни часто саме зовнішні фактори стають визначальними.

Вартісноорієнтоване управління включає три основних компоненти. По-перше, це процес виникнення вартості та її зростання, або можливість компанії збільшувати чи генерувати максимальну майбутню вартість. По-друге, це управління заради вартості, що включає в себе систему управління, зміну менеджменту, організаційну культуру, комунікацію та лідерство. І, нарешті, по-третє, вимірювання вартості, де оцінка діяльності компанії враховує ймовірну динаміку змін як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі організації [1]. Однак в умовах війни суб'єкти господарювання прагнуть зберегти вартість власного бізнесу принаймні на довоєнному рівні. І таке збереження має відбуватися у двох контекстах – уникнення фізичного руйнування майна та збереження цінності підприємства як окремої юридичної особи.

Як комплексна система менеджменту, вартісноорієнтоване управління підприємством включає такі складові, як оцінювання, стратегія, фінанси й корпоративне управління. Процес оцінювання охоплює підбір методики оцінки вартості для акціонерів та моніторинг процесу створення нової вартості. Стратегічний елемент передбачає визначення шляхів досягнення ключової мети – зростання вартості для акціонерів підприємства. У сфері фінансів виокремлюються основні фактори, що впливають на загальну діяльність підприємства та його окремих підрозділів. Корпоративне управління спрямоване на збалансування інтересів акціонерів та менеджерів, розробку системи мотивації для керівників та співробітників [3].

Управління вартістю компанії передбачає систему матеріальної компенсації співробітників, яка буде безпосередньо «прив'язана» до обсягу вартості, що створюється кожним працівником компанії [2]. Сучасний підхід до вартісноорієнтованого менеджменту виникає як результат еволюції управлінських концепцій, представляючи інтегровану систему управління підприємством. Розуміння складових вартісноорієнтованого менеджменту надає можливість для його більш ефективного впровадження в господарську практику і, отже, підвищення результативності управління на підприємствах.

Отже, можна говорити про формування різних підходів до вартісноорієнтованого управління підприємствами, де визначальним критерієм ефективності є вартість бізнесу. Цей підхід служить основою для реалізації стратегічних планів розвитку суб'єктів господарювання. Однак, враховуючи унікальність бізнес-процесів, характерних для різних підприємств, можна виділити ряд ключових напрямків для практичного розуміння сутності вартісноорієнтованого управління (рис. 1).

Рис. 1. Трансформовані концепції вартісноорієнтованого управління

Джерело: складено автором на основі [5; 6; 11].

Як можна відзначити, загальна концепція вартісноорієнтованого управління включає орієнтацію на кілька основних аспектів діяльності підприємства, таких як взаємодія з акціонерами, стейкхолдерами та досягнення стратегічних цілей суб'єкта господарювання. Водночас цей підхід передбачає впровадження комплексу заходів, спрямованих на управління конкретними аспектами функціонування підприємства чи окремими бізнес-процесами. Цей підхід може бути розділений на різні компоненти, що дозволяє виділити його фінансовий аспект. Така диференціація веде до трансформації вартісноорієнтованого управління з управлінської категорії у складову фінансового менеджменту суб'єкта господарювання.

Отже, можна стверджувати, що основа системи вартісноорієнтованого управління фінансами суб'єктів господарювання лежить у визначенні вартості самого підприємства або бізнесу, якщо йдеться про складніші економічні суб'єкти. Традиційні підходи передбачають застосування кількох типових методів оцінювання вартості бізнесу, серед яких важливі:

- затратний підхід;
- дохідний підхід;
- порівняльний підхід.

Кожен із цих підходів має свої характеристики і являє собою комплекс інструментів, оскільки в межах кожного з них можна виділити різні конкретні методи оцінювання.

У цьому контексті розумно використовувати затратний підхід для тих підприємств, чия фінансова діяльність характеризується нестабільністю результатів. Також цей метод рекомендований для нових учасників ринку та специфічних підприємств, які відрізняються нестандартними виробничими процесами або використовують інноваційні технології. Проте важливим недоліком такого підходу є недостатньо достовірна оцінка нематеріальних активів, залучених у бізнес-процесах. Це може суттєво вплинути на ефективність управління фінансами підприємства, особливо враховуючи сучасну роль цифрових програмних рішень у забезпеченні високої конкурентоспроможності підприємства.

Використання доходного підходу при оцінці вартості бізнесу на сьогодні є найбільш результативним, оскільки це дозволяє керівництву підприємства отримати надійні та точні результати. Це обумовлено тим, що фінансові показники, такі як дохід, прибуток та рентабельність, визначають успішність будь-якої компанії. Особливу увагу слід приділити рентабельності акціонерного капіталу, що ґрунтується на оцінці загальної вартості бізнесу, що генерує грошові потоки. Таким чином, дохідний підхід є найкращим та зрозумілим для зовнішніх зацікавлених сторін, які оцінюють ринкову ефективність підприємства.

Зі свого боку, методика ринкового підходу до оцінки вартості бізнесу виокремлюється своєрідністю, що включає у себе необхідність порівняння оцінюваного підприємства з аналогічними, що функціонують на ринку та можуть бути його конкурентами. Однак варто відзначити недолік цього підходу, оскільки він обмежений у визначенні вартості унікальних бізнес-процесів чи підприємств, які відсутні на локальному ринку. З іншого боку, результати оцінювання за ринковим підходом є найбільш об'єктивними для зовнішніх зацікавлених сторін, оскільки вони базуються на найбільш об'єктивних характеристиках ринкової успішності конкретного суб'єкта господарювання.

Отже, можна говорити про створення в межах операційного механізму вартісноорієнтованого управління фінансами підприємства унікальної та деталізованої системи. Ця система включає не тільки стратегічні напрямки управління окремими аспектами діяльності суб'єкта господарювання, але й передбачає впровадження ефективного механізму контролю за досягненням стратегічних цілей та завдань підприємства (рис. 2).

Рис. 2. Структура системи вартісноорієнтованого управління підприємством з виокремленням фінансової складової

Джерело: складено автором [4; 8; 10; 12].

Структура управління фінансами за вартісноорієнтованим підходом є складною системою, що включає не лише визначення ключових напрямків фінансової діяльності підприємства, але і їх інтеграцію із системою контролю для досягнення визначених стратегічних цілей та завдань, визначених в планах стратегічного розвитку підприємства. Отже, побудова такої системи виявляється обов'язковою для підприємств, які працюють у умовах змін сучасної економічної системи.

Висновки та рекомендації. Таким чином, приходимо до висновку, що забезпечення ефективного вартісноорієнтованого управління підприємством повинно обов'язково включати належну та ефективну систему оцінки вартості бізнесу, оскільки саме на її основі відбувається первинне формування стратегій управління фінансовою діяльністю суб'єкта господарювання. Важливо враховувати, що вибір конкретного методу оцінки бізнесу залежить, зокрема, від конкретної специфіки діяльності підприємства та ринкових умов, на яких воно здійснює свою основну та супутню діяльність.

Відповідно, наступна розробка конкретного інструментарію для управління підприємством буде залежати від обраного методу оцінки вартості бізнесу, оскільки це визначатиме критерії ефективності бізнес-процесів, піддані даній оцінці. Нині особливо актуальним стає питання ефективності вартісноорієнтованого підходу до управління фінансами підприємств, оскільки зростає використання цифрових та інформаційних технологій в управлінській сфері, які забезпечують високий рівень достовірності отриманих результатів такого оцінювання.

Список використаних джерел

1. Вартісно-орієнтоване управління фінансами підприємств / Л. А. Костирко, О. О. Терещенко, Р. О. Костирко, О. О. Серєда. – Северодонецьк : Вид-во ім. В. Даля, 2019. – 466 с.
2. Дзямулич М. І. Страхування інвестицій та диверсифікація інвестиційних ризиків / М. І. Дзямулич, Н. М. Чиж // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси» : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2013. – № 10(37). – С. 21–26.
3. Довгань Л. П. Оцінка вартості бізнесу в умовах впровадження вартісноорієнтованого управління фінансами підприємств / Л. П. Довгань, А. В. Сурженко // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 33(1). – С. 293–302.
4. Ільчук В. П. Механізм вартісно-орієнтованого управління фінансами промислових підприємств / В. П. Ільчук, М. А. Чут, Х. І. Штирхун // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 2(22). – С. 101–116. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-2\(22\)-101-116](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-2(22)-101-116).
5. Кульбач Ю. О. Механізм управління вартістю підприємства / Ю. О. Кульбач // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 23. – С. 82–86.
6. Момот Т. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління акціонерним товариством будівельної галузі: методично-прикладні аспекти застосування доходного підходу / Т. В. Момот, М. В. Коломієць // Комунальне господарство міст. – 2014. – № 113. – С. 229–234.
7. Непочатенко О. О. Фінансовий менеджмент як необхідна складова ефективної системи управління підприємством [Електронний ресурс] / О. О. Непочатенко, С. А. Пташник. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/13.pdf.
8. Орликовський М. О. Новітні концепції управління ефективністю діяльності сучасних підприємств [Електронний ресурс] / М. О. Орликовський, Д. І. Трокоз // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3034>.
9. Радіонова Н. Й. Переваги та перспективи застосування підприємствами України вартісно-орієнтованого підходу / Н. Й. Радіонова, С. І. Тарасенко, С. І. Грищенко // Scientific research in the modern world : proceedings of X International Scientific and Practical Conference, Toronto, Canada, 26-28 July 2023. – Perfect Publishing, Toronto, Canada, 2023. – Pp. 182-190.
10. Старостенко Г. Г. Вартісно-орієнтоване управління фінансами в сучасних реаліях ведення бізнесу в Україні / Г. Г. Старостенко, А. В. Сурженко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 3 (7). – С. 178–186.
11. Стащук О. Вартісно-орієнтоване управління фінансами підприємства / О. Стащук // Економіка та суспільство. – 2022. – №42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-62>.
12. Шматковська Т. О. Особливості моделювання бізнес-процесів в умовах формування цифрової економіки / Т. О. Шматковська, М. І. Дзямулич, О. В. Стащук // Економіка та суспільство. – 2021. – № 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-66>.

References

1. Kostyrko, L.A., Tereshchenko, O. O., Kostyrko, R.O., Sereda, O.O. (2019). *Vartisno-oriientovane upravlinnia finansamy pidpriemstv [Value-oriented management of enterprise finances]*. Vyd-vo im. V. Dalia.
2. Dziamulych, M.I., Chyzh, N.M. (2013). *Strakhuvannia investytsii ta dyversyfikatsiia investytsiinykh ryzykiv [Investment insurance and diversification of investment risks]*. *Ekonomichni nauky. Seriia «Oblik i finansy»: zbirnyk naukovykh prats Luts'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Economic sciences. "Accounting and Finances" series: a collection of scientific works of the Lutsk National Technical University, (10(37)), 21–26.*

3. Dovhan, L.P., Surzhenko, A.V. (2017). Otsinka vartosti biznesu v umovakh vprovadzhennia vartisnooriiien-tovanooho upravlinnia finansamy pidpriemstv [Estimation of the value of business under the conditions of implementation of value-oriented financial management of enterprises]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 33(1), 293–302.

4. Ilchuk, V.P., Chut, M.A., Shtyrkhun, Kh.I. (2020). Mekhanizm vartisno-oriiientovanoho upravlinnia finansamy promy-slovykh pidpriemstv [The mechanism of value-oriented financial management of industrial enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(22)), 101–116. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-2\(22\)-101-116](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2020-2(22)-101-116).

5. Kulbach, Yu.O. (2017). Mekhanizm upravlinnia vartistiu pidpriemstva [Mechanism of enterprise cost management]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (23), 82–86.

6. Momot, T.V. (2014). Informatsiino-analitychne zabezpechennia vartisno-oriiientovanoho upravlinnia aktsionernym tovarystvom budivelnoi haluzi: metodychno-prykladni aspekty zastosuvannia dokhodnoho pidkhodu [Informational and analytical support of value-oriented management of a joint-stock company in the construction industry: methodical and applied aspects of the application of the income approach]. *Komunalne hospodarstvo mist – Communal state-owned city*, (113), 229–234.

7. Nepochatenko, O.O., Ptashnyk, S.A. (2021). *Finansovyi menedzhment yak neobkhidna skladova efektyv-noi systemy upravlinnia pidpriemstvom [Financial management as a necessary component of an effective enterprise management system]*. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2021/13.pdf.

8. Orlykovskiy, M.O., Trokoz, D.I. (2014). Novitni kontseptsii upravlinnia efektyvnistiu diialnosti suchasnykh pidpriemstv [Newest concepts of efficiency management of modern enterprises]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy*, (5). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3034>.

9. Radionova, N.Y., Tarasenko, S.I., Hryshchenko, S.I. (2023). Perevahy ta perspektyvy zastosuvannia pidpriemstvamy Ukrainy vartisno-oriiientovanoho pidkhodu [Advantages and prospects of using a value-oriented approach by Ukrainian enterprises]. *Scientific research in the modern world: proceedings of X International Scientific and Practical Conference* (pp. 182-190). Toronto, Canada. Perfect Publishing.

10. Starostenko, H.H., Surzhenko, A.V. (2016). Vartisno-oriiientovane upravlinnia finansamy v suchasnykh realiiakh vedennia biznesu v Ukraini [Value-oriented financial management in modern business realities in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3(7)), 178–186.

11. Stashchuk, O. (2022). Vartisno-oriiientovane upravlinnia finansamy pidpriemstva [Value-oriented management of company finances]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economics and society*, (42). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-62>.

12. Shmatkovska, T.O., Dziamulych, M.I. Stashchuk, O.V. (2021). Osoblyvosti modeliuвання biznes-protseviv v umovakh for-muvannia tsyfrovoy ekonomiky [Peculiarities of modeling business processes in the conditions of formation of a digital economy]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (26). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-66>.

Отримано 27.11.2023

UDC 336.645

Maksym Chut

PhD student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maxchut@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-7316-7579>

ResearcherID: [X-9940-2018](https://orcid.org/0000-0002-7316-7579)

VALUE-ORIENTED ENTERPRISE MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE: FEATURES AND PROBLEMS

The article discloses the peculiarities of the concept formation of value-oriented management of enterprise and its transformations in modern conditions. The author substantiates the need to shift the emphasis of such management to the financial component of business entities' activities, which is associated with the direct and indirect interests of business owners and the peculiarities of management under martial law. The author defines the transformed concepts of value-based management, which, in addition to the classical approach, also include value-based management based on stakeholders' interests and strategic value-based management. As a result of the systematization of the latest factors of value-based management of an enterprise, which are caused by wartime conditions, it was possible to propose its structure depending on the types of enterprise activity. The general concept of value-based management includes a focus on several key aspects of the enterprise's activities, such as interaction with shareholders, stakeholders and achievement of the entity's strategic goals. At the same time, this approach involves the implementation of a set of measures aimed at managing specific aspects of the enterprise's operation or individual business processes. The use of the income approach to business valuation is currently the most effective, as it allows the management of an enterprise to obtain reliable and accurate results. Ensuring effective value-based management of an enterprise must necessarily include a proper and effective business valuation system, since it is on its basis that the primary formation of strategies for managing the financial activities of a business entity takes place. It is important to bear in mind that the choice of a particular business valuation method depends, in particular, on the specifics of the company's activities and the market conditions in which it carries out its main and related activities.

Keywords: business value; value-oriented management; management; finances; value.

Fig.: 2. **References:** 12.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено в таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати двома мовами: українська, англійська.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з **перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до анотації та ключових слів**

Стаття повинна містити анотацію мовою статті (обсягом не менше 600 знаків), а також розширену анотацію англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовою, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами).

Ключових слів та словосполучень має бути не менше п'яти.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 14), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 14), вирівнювання по ширині, без абзацного відступу, одинарний інтервал. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.3. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;
- місце роботи автора (ів) – кегель 12;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 12.
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

Після відомостей про першого автора аналогічно подаються дані про співавторів.

4.4. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

4.5. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (**обсяг не менше 600 знаків з пробілами**).

4.6. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 14), абзац 0,75 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 14, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio. За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 14, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

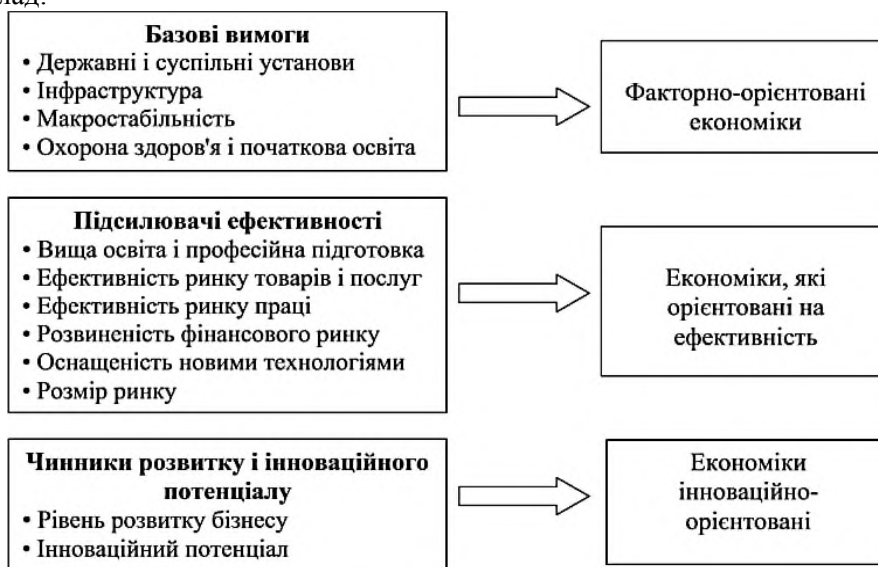

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 14) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 14, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);
 h – період дії знижки (днів);
 z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися онлайн-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteratsiia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

4.10. У кінці статті необхідно подати **англійською мовою** такі дані:

- **ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;

– місце роботи автора (ів) – кегель 12;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 12.

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- **назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

- **анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 1800 знаків з пробілами**).

- **ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

5. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **60 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA728201720313271002201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду
дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу
«Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому,
без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами
України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Максим Дубинадоктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/F-3291-2014)**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Не менше
600 знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...****Список використаних джерел**

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007. – 21 с.

5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. 254 с.

7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навчальний посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

9. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

References

1. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (3), 39–45.
2. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.
3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.
4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].
5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
6. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.
7. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.
8. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V., & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.
9. Chuchka, I.M., & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), 92–98.

UDC 332.12

Maksym DubynaDoctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** F-3291-2014**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations, as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____ ».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г
*Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел*

**Приклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел з АРА (7th ed.)**

Книга

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.

Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво.
(Оригінал опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано 1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова* (Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки). Видавництво.

Приклади оформлення

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемолу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конзузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелев, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних заasad адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація

Опублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»; для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення

Опублікована дисертація або дипломна робота

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω-гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Зайнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

Стандарт

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, у бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

**Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів
англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4(36)

Редактор

О. С. Смелова

Підписано до друку 25.12.2023. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. –45,34.
Тираж 100 пр. Замовлення № 33/23.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.